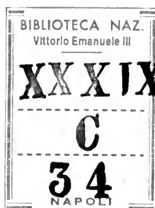

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
OPERA

Cum interpretatione

P. CAROLI RUÆI Soc. JESU

in Notas redacta.

Quibus adjunguntur

Exercitationes Rhetoricæ in præcipuas Æneidos Orationes.

Nec non

LOCUPLETISSIMI INDICES:

Quorum primus Descriptiones continet; Secundus Comparationes, seu Similitudines; Tertius Dicta Memorabilia; Quartus est in Notas.

TRIBUS TOMIS DISTINCTA.

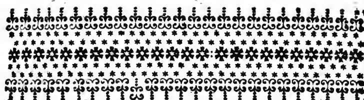
Editio Tertia.

Permissu Superiorum.

INGOLSTADII & AUGUSTÆ VINDEL.
Sumptibus Joan. Francisci Xav. Crätz, Bibliop. Academici & Thomæ Summer, Bibliop. Aug. MDCCXLVIII.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

HAbes hîc ſummum Poëtarum Virgilium novo typo editum, in quo maximo cum fructu tuum exerceas ingenium, Lector optime. Nam cùm opus ipſum per ſe egregium ac

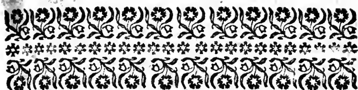
multorum ſententiâ planè divinum eſt: tum addita ſunt nonnulla, quibus legentium utilitas mirum in modum promoveatur. Interpretatio. P. CAROLI RUÆI S. J. Ejuſdemque Notæ, in compendium redactæ, pro neceſſaria explicatione multùm ſerviens diſcipulis. Quòdſi interdum aliquæ Notæ deeſſe videantur, quibus ad intelligendas eruditiones opus ſit, alio poſitæ loco quærantur in Indice quarto, qui velut Elucidarius Poëticus in Notas & Ex-

Explicationes digitum intendet, ac lucem copioſam ſubminiſtrabit. Reperies quoque ſub finem libri celebres quasque Æneidos orationes paulò altiùs expenſas, atque Rhetoricis Exercitationibus illuſtratas. Denique tres alij Indices uberrimi ponuntur, quorum primus Deſcriptiones continet; Secundus Similitudines, ſive Comparationes ; Tertius Dicta omnia memorabilia, quibus quaſi quibusdam gemmis Maro opus ſuum diſtinxit, & exornavit.

Hæc igitur accipe bono animo, quódque factum est, tuo maximè commodo, tuáque causâ factum puta. Vale.

FA-

FACULTAS
R.P. PROVINCIALIS

Cum Privilegio Cæsareo.

Cùm Dominus Joann. Franc. Xaverius Crätz Bibliopola Ingolstadiensis & D. Thomas Summer Bibliop. Augustan. Typis iterùm vulgare desideret librum, cui Titulus: Publii Virgilii Maronis opera cum interpretatione P. Caroli Ruæi Soc. IESU in Notas redacta &c. Ego Rudolphus Burckhart Societatis Ejusdem per Germaniam Superiorem Præpositus Provincialis, potestate ad id mihi facta ab A. R. Patre Nostro Francisco Retz, Universæ Societatis Præposito Generali Eisdem ad tertiam hanc editionem facultatem impertio simúlque communico Privilegium Cæsareum, quô aliis Bibliopolis, atque Typographis prohibetur, ne dictum librum

librum citra consensum Superiorum recudere, aut intra fines S. R. I., & hæreditarias S. C. Majestatis Provincias inferre præsumant. In cujus rei fidem has Eis manu propria subscriptas, & consueto officii mei sigillô munitas dedi.

Monachii 16. Januar, 1748.

Rudolphus Burckhart.

DE
P. VIRGILII
MARONIS
VITA

Ex Claudio Donato.

PUb. Virgilius Maro, natus est Idibus Octob. Cn. Pompejo Magno, M. Licinio Crasso primùm coss. in pago, qui Andes dicitur, qui est à Mantua non procul. Parentibus modicis fuit, & præcipuè patre Marone, quem quidam opificem fuisse figulum tradiderunt. Egit usque ad septimum annum Cremonæ. Cremonâ Mediolanum, & inde paulò pòst Neapolim transiit, ubi cùm litteris & Græcis, &

Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni cura, omnique studio se Medicinæ, & Mathematicæ tradidit. Quibus rebus cùm ante alios eruditior, peritiórque esset, se in Urbem contulit, statímque Augusto conciliatus; à quo & plurimi factus est, & regiâ munificentiâ ornatus, solitus nunquam habere repulsam, quæcunque ab Imperatore peteret. Carus fuit & Mecœnati, cujus propè hortos in Esquilijs habitavit. Coævos omnes poëtas ita adjunctos habuit, ut cùm inter se plurimùm invidiâ arderent, illum unà omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Corpore, & staturâ fuit grandi, aquilino colore, facie rusticana, valetudine varia: Animo tam probum fuisse con-

conſtat, ut Neapoli Parthenius vulgò appellaretur. Scripſit adoleſcens Catalecton, & Moretum, & Priapeja, & Epigrammata, & Diras & Culicem, &, de qua ambigitur, Ætnam. Tranſijt mox ad Bucolica: maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenum, Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cùm ſibi, vix dum noto, opem tuliſſet in vitæ periculo. Noviſſimè autem Æneidem aggreſſus eſt; argumentum varium & multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: præthereà nomini-

bus,

bus, ac rebus Græcis, Latinisque commune, & in quo, quod maximè ſtudebat, Romanæ ſimul urbis, & Auguſti origo continetur; Bucolica, & Georgica emendavit. Anno verò quinquageſimo ſecundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, profectus eſt in Græciam, ut inde & in Aſiam tranſiret, triennio continuo omnem operam limationi daturus. Verùm in itinere languorem nactus eſt, coactúsque reverti, ingraveſcente ab navigatione morbo, tandem Brunduſium adventavit: ubi diebus paucis obijt, decimo Kalen. Octobris, C. Sentio, & Q. Lucretio coſs. Moriens teſtamento juſſerat cremari Æneida, ut rem inemendatam & imperfectam. Obſtitit Auguſtus, quo auctore Tucca, & Varius nihil

hil addentes, ſummatim tantùm emendârunt. Ejus oſſa, ut voluerat, juſſu Auguſti translata fuêre Neapolim; ubi diu & ſuaviſſimè vixerat, ſepultáque viâ Puteolanâ intra lapidem ſecundum, ejúsque ſepulchro epitaphium id diſtichon, quod extrema valetudine ipſe ſibi fecerat, inſcriptum eſt.

Mantua me genuit, Calabri rapuêre, tenet nunc
Parthenope: cecini Paſcua, Rura, Duces.

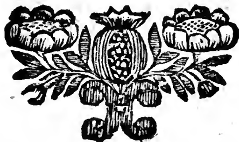

SCA-

SCALIGER

De Virgilio.

Nihil omiſſum cæleſti viro : nihil addendum niſi ab ineptis : nihil mutandum niſi imperitis, omnia ſignatè, ex natura, ex arte, ex eruditione : Sententiæ, numeri, figura, ſimplicitas, candor, ornatus, incomparabilia ; atque uno ut abſolvam, Virgilij.

BUB-

PUBLII
VIRGILII
MARONIS
BUCOLICA.

P. VIRGILII M. BUCOLICA.

ECLOGA I.

TITYRUS.

ARGUMENTUM.

Cæsar Octavianus, cùm agrum Cremonensem & Mantuanum veteranis militibus in præmium attribuisset, Virgilius Mantuanus inter cæteros agello suo spoliatus est. Sed Mecænati commendatus per Asinium Pollionem, qui tunc in illa regione cum aliquot legionibus versabatur, & per Mæcenatem in Octaviani gratiam inductus, quod amiserat, recuperavit. Hac igitur Ecloga laudat Octaviani, & Romæ, suam felicitatem, Mantuanorum calamitatem commemorat. Tityrus Virgilium repræsentat, Melibæus Mantuanos.

Melibœus. Tityrus.

Me. Tityre, tu patulæ recubans ſub tegmine fagi
Sylveſtrem tenui Muſam medi taris avena.
Nos patriæ fines & dulcia linquimus arva.
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in umbra
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſylvas.
Tit. O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi ſemper Deus: illius aram
Sæpè tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipſum
Ludere, quæ vellem, calamo permiſit agreſti.
Me Non equidem invideo, miror magis. Undique totis
Usque adeò turbatur agris. En ipſe capellas
Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.

Patulæ fagi. *Fagus*, Buchbaum, *arbor glandifera, patula ſive opaca & late ſe extendens.*

Sylveſtrem Muſam: *Cantilenam paſtoralem.*

Avenâ: *Fiſtula è calamis compacta. Muſica inſtrumenta inter paſtores primo ex avenis, calamiſque triticeis inter ſe cerâ compactis, tum ex arundinibus facta ſunt.*

Reſonare doces: *Facis in ſylva reſonare nomen pulchræ Amaryllidis.*

Deus: *Octavianus, quem per adulationem Deum appellat.* Otia: *Hanc ſecuritatem, libertatem ſeu felicitatem ipſe nobis præſtat.*

Et ipſum: *Permiſit meipſum ludere agreſti calamo, quæcunque vellem.*

Turbatur: *Imperſonaliter ſumitur. Cùm tantus ſit tumultus toto rure.*

Protinus æger: *Valde æger, vel ſtatim ægrotaturus.*

Hic inter densas corylos modò námque gemellos,
Spem gregis, ah, silice in unda connixa reliquit!
Sæpè malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cælo tactas memini prædicere quercus:
Sæpè sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste Deus qui sit, da Tityre nobis.
Tit. Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quò sæpè solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Nôram, sic parvis componere magna solebam.

Ved

Corylos: *Corylus, nux est Avellana.*

Connixa reliquit: *Abortivit, & gemellos simul enixa est; in quibus, si ad partum maturum pervenissent, reposita erat spes gregis reparandi.*

Mens non læva: *Nisi animus imprudens fuisset, & mens cæca noluisset omen intelligere.*

Sinistra: *Res funestas.*

Da Tityre: *Dic nobis Tityre.* Dare & accipere, *pro* dicere, & audire.

Urbem quam dicunt: *Antequam, quis sit ille Deus, respondeat, Romæ descriptionem interserit.*

Huic nostræ: *Mantuæ.*

Depellere: *Ad quam urbem Mantuam nos sæpè deducere consuevimus agnellos nostros.*

Sic canibus catulos &c. *Similitudo rustica, & apta Eclogis. Nôram equidem, inquit Romam magnitudine præferendam Mantuæ, sed tantùm eâ ratione, quâ major est canis catulo, & capra hœdo: ut habeant aliquam adhuc similitudinem; verùm Roma tantum emi-*

Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
Me. Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?
Tit. Libertas: quæ sera tamen respexit inertem,
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, & longo pòst tempore venit;
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculî,
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,

Non

net inter cæteras urbes, quantum cupressi solent eminere inter viburna, seu virgulta humilia.

Lenta: *Mollia ac flexibilia.*

Inertem: *Cùm jam iners essem præ senectute, & veterno languescerem; vel seipsum incusat ignaviæ, quòd tamdiu hæserit in servitute, nec adspirârit ad libertatem.*

Candidior: *Cùm jam cana secaretur barba.*

Amaryllis habet: *Ex quo veni Romam, Mantuâ relictâ; nam sub* Galatea *Mantuam significat, sub Amaryllide Romam.*

Námque fatebor: *Ut verum fatear, quamdiu Mantuæ fui, neque cura libertatis, neque peculii mihi fuit; quamvis multas oves, quæ pro victima venderentur, ex ovilium meorum septis educerem, plurimósque caseos ad urbem deferendos quotidie conficerem, non multum tamen pecuniæ domum ex urbe referebam.*

Peculî: pro Peculii. *Peculium apud antiquos dicebatur à pecoribus, in quibus eorum constabat universa sub-*

Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
Mel. Mirabar quid mœsta Deos, Amarylli, vocares:
Cui pendere suâ patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat, ipsæ te, Tityre, pinus.
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
Tit. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hîc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti:

Pa-

substantia; unde etiam pecunia dicta à peculio. *Dicitur etiam prima pecunia facta esse ex incisis pecudum coriis; vel, ut alii, quia æs antiquum ovis aut bovis capite fuit signatum.*

Mirabar: *Apostrophe ad urbem Romam sub nomine Amaryllidis. Priùs, inquit, mirabar, O Roma, cur tristis invocares Deos, & cui servares poma suis arboribus pendentia. Jam liquet: Tityrus nempe Româ aberat, quem ipsæ etiam pinus, fontes, & arbusta cum desiderio citabant. Servabat Roma Virgilio poma suis ex arboribus pendentia. Pomorum enim donationibus prisca ætas, proxima aureo sæculo, ad amores uti solebat.*

Quid facerem: *Quid facerem, inquit Virgilius in persona Tityri, non poteram à Galatea me citiùs expedire, & servitutem exuere. Sciebam quidem mihi petendam esse Romam, quia non poteram alibi Deos tam propitios experiri.*

Illum Juvenem: *Octavianum, annos natum tunc circiter 22.*

Pascite, ut antè, boves, pueri: submittite tauros.
Mel. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt:
Et tibi magna satis: quamvis lapis omnia nudus,
Limosóque palus obducat pascua junco:
Non insueta graves tentabunt pabula fœtas:
Nec malè vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hîc inter flumina nota,
Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpè levi somnum suadebit inire susurro,

Hinc·

Pascite: *Possessiones tuas recipe, & Musis vaca.* Submittite: *Jugo scilicet ad arandum.*

Et tibi magna satis: *Itaque agri tui relinquentur tibi, iique tibi satis ampli, licet inter saxosum montem & lacum siti; nam à monte usque ad lacum, & inde usque ad arborem quandam fuerat terra ejus possessioni donata.*

Obducat. *Tegat.* Junco: *Fœno. Nihil mali tamen hinc patientur gravidæ pecudes, neque nova contages vicini pecoris eas inficiet.*

Inter flumina nota: *Inter Padum & Mincium, ubi nutritus es.* Fontes sacros: *Nymphis Najadibus consecratos.* Frigus opacum. *Opaco in loco umbram captabis. Gratulatur Melibœus Tityro loci delicias.*

Ab limite: *A vicino agri termino.*

Sepes; *Sic intellige: Sepes vicina, semper depastum ab apibus florem habens, tenui murmure apum te invitabit, ut somno indulgeas.*

Hyblæis: *Apes Hyblææ figuratè dicuntur pro apibus optimis. Hybla enim oppidum est Siciliæ, & mons oppido vicinus, ubi mel optimum.*

Fron-

Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen intereà raucæ, tuà cura, palumbes,
Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab ulmo.
Tit. Antè leves ergo paſcentur in æthere cervi,
Et freta deſtituent nudos in littore piſces:
Antè pererratis amborum finibus exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:
Quàm noſtro illius labatur pectore vultus.
Mel. At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros;
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,
Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo pòſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum ceſpite culmen,

Poſt

Frondator: *Frondium putator, ſive ruſticus, qui arbores amputat, excelſo in colle cantabit.*

Tua cura, palumbes. *Nec columbæ ſylveſtres, quæ tuæ ſunt deliciæ, neque turtures deſinent ex ulmo ſublimi gemere.*

Antè leves ergo: *Per impoſſibilium enumerationem dicit, priùs rerum naturam mutandam, quàm poſſit oblivíſci Cæſaris.*

Ararim: *Fluvium Galliæ.* Parthus. *Parthi oriundi è Scythis, priùs fient Galli, & habitabunt in Gallia.*

Tigrim: *Fluvium Armeniæ.*

Sitientes Afros: *Nos ibimus in Africam, quæ eſt quarta pars mundi, ſitiens dicta, quia zonæ torridæ ſubjecta.*

Scythiam: *Regiones Septentrionales meridiei, ubi erat Virgilius, oppoſitas.*

Oaxem: *Urbis in Creta olim, & fluvii nomen.*

Diviſos orbe: *Quia orbem antiqui vocabant terram continentem, quæ Oceano alluitur, inde inſulas Oceani* ex-

Post aliquot, mea regna, videns mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? En, quò discordia cives
Perduxit miseros: en queîs consevimus agros!
Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, felix quondam pecus, ite capellæ,
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo.
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ

Flo-

extra orbem dicebant esse. Est autem Britannia insula Europæ maxima in Oceano, duas divisa in partes, Angliam, & Scotiam.

Post aliquot: *Post multa tempora. Quasi rusticus per aristas numerat annos; ut Claudianus inquit:*

Frugibus alternis, non Consule, computat annos.

Mea regna: *Ubi dominatus sum, quod mihi erat instar regni.* Aristas. *Gradatim dictum, per Metalepsin, ut per aristas, messes: per messes, æstates: per æstatem annos numeret. Ita communiter.*

Tam culta novalia: *Novale dicitur, quod aratione novatum est, necdum satum. Non enim quotannis arantur novalia, nec quotannis seruntur. Alternis quippe cessant. Virgilius hic accipit pro* agris, *quos dolet non amico, non civi, sed militi, eique impio relinquendos. Sic nos, inquit, aliis aramus, & bello civili res nostræ pereunt!*

Insere nunc: *Melibæus seipsum, suósque cives alloquitur, cum dolore, & quadam exprobratione amaras quasi dicat: Agite Mantuani, arbores serite, agros colite, vites maritate, & disponite, ut alieni tandem, vobis ejectis, fructus percipiant.* Inserere pyros, *est*

ur-

Florentem cytisum & salices carpetis amaras.
Tit. Hic tamen hac mecum poteris requiescere nocte
Fronde super viridi. Sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majorésque cadunt altis de montibus umbræ.

surculos vel diversi vel ejusdem generis arbori immittere, einzweigen, einpflantzen.

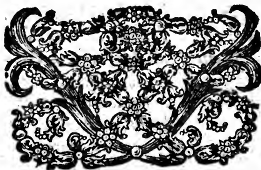
Cytisum. *Genus fruticis vel herbæ lac augentis.*

Mitia poma: *Matura.*

Castaneæ molles: *Maturæ, recentes.*

Lactis pressi: *Emulcti, & in caseum coacti.*

Fumant: *Circa vesperam, cùm cœna præparatur, sole tum occidente, fumi apparent crassiores, umbræ montium majores.*

ECLOGA II.

ALEXIS.

ARGUMENTUM.

Amabat Virgilius puerum: hunc Alexidis, se Corydonis nomine dissimulat, & I. Duritiem ipsi exprobrat. II. Jactat apud eum suas opes, Musicæ peritiam, elegantiam formæ. III. Invitat eum in sylvas, commendatione vitæ agrestis. IV. Promittit munuscula. Agnoscit insaniam suam, & ad curam rei familiaris redit. Puerum hunc innuit Apulejus Apologia 1. *fuisse Pollionis; Martialis ait fuisse Mæcenatis: nihil prohibet, quominùs ita sit. Prohibet verò blanditiarum ejusmodi levitas, quominùs eas Octaviano dictas putem, in quem sanè orbis dominum cadere ista non possunt:* delicias domini: *immò ne in Cornelium quidem Gallum, virum, ut Eclogâ* 10. *videbitur, muneribus gravem. Quarum opinionum primam Servius, secundam Lud. Vives perperam tuentur. De tempore, quo scripta est, nihil conjici potest.*

For-

Formoſum paſtor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini: nec quid ſperaret, habebat.
Tantùm inter denſas, umbroſa cacumina, fagos
Aſſiduè veniebat: ibi hæc incondita ſolus
Montibus, & ſylvis ſtudio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil noſtri miſerere: mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant ſpineta lacertos:
Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu

Al-

Ardebat: *Impatienter amabat, & efflictim deperibat.*

Delicias domini: *Qui ſuo Domino in deliciis erat. Nec ſpem potiundi ejus, quem amabat, habebat.*

Hæc incondita: *Incompoſita, agreſtia, vel inſanæ mentis verba.* Jactabat. *Fundebat incaſſum.*

Nunc etiam pecudes: *Pecudes, inquit, lacertíque viliſſimi fruuntur umbrâ: meſſores æſtu defeſſi cibo reficiunt vires: ego æſtuans & impranſus te quæro: nec ullus ardorem hunc meridianum tolerare mecum poteſt, præter cicadas, quibus undique ſtrepitant arbores.*

Lacertos: *Genus ſerpentis.*

Theſtylis: *Nomen ruſticæ mulieris. Etiam hæc parat pulmentarium, & refrigerationem meſſoribus æſtu fatigatis. Verùm mecum reſonant arbuſta cum raucis cicadis, nec ſole ſub ardenti aliam habeo refrigerationem. Per æſtum cicadæ vehementiùs canunt.*

Al-

Allia, ferpyllúmque, herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum veftigia luftro,
Sole fub ardenti refonant arbufta cicadis.
Nónne fuit fatius triftes Amaryllidis iras,
Atque fuperba pati faftidia? nónne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus effes,
O formofe puer, nimiùm ne crede colori!
Alba liguftra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Defpectus tibi fum, nec quis fim quæris, Alexi,
Quàm dives pecoris, nivei quàm lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æftate, novum non frigore defit.
Canto quæ folitus, fi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

Nec

Allia, Serpyllumque: Allium, *oleris*, & *bulbi fpecies*. Serpyllum *herba odorata* ferpens *humi, ramufculis tenuibus*.

Nónne fuit fatiùs: *Nonne melius fuit Menalcæ fervire, ejúsque gratiam obfequiis aucupari (quamvis ille niger effet) quàm te longe contumaciorem & faftuofiorem tolerare.*

Alba liguftra: *Et rufticè, & amatoriè ac juxta normam Eclogarum facit comparationem ex floribus.* Liguftrum *arbufcula eft flores menfe Maio racematim ferens candidiffimos.*

Vaccinia: *Mora agreftia, & ferruginei coloris.* Brombeer.

Amphion Dircæus: *Cano ea, quæ Amphion Thebanus folebat canere in Aracyntho maritimo. Dicebatur Amphion Dircæus à Dirce fonte Bœotiæ. Hic citharæ fono, quam ei Mercurius donaverat, Thebarum muros exftruxiffe fingitur.*

Actæo Aracyntho. *Mons in Bœotia fitus prope*

Nec sum adeò informis: nuper me in littore vidi,
Cùm placidum ventis staret mare: non ego Daphnim
Judice te metuam, si nunquam fallat imago,
O tantùm libeat mecum, tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere cervos,
Hœdorúmque gregem viridi compellere hibisco!
Mecum unà in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit: Pan curat oves, oviúmque magistros,
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas!
Est mihi disparibus septem compacta cicutis

Fi-

pe Thebas, dictus Actæus, sive littoralis ab ἀκτῆ, ut 5. Æneidos.

Daphnim. *Pastorem formâ nobilem. Filius fuit Mercurii, puer formosissimus, & pastor.*

Fallat imago. *Nisi aliquandò decipiamur imagine formæ. Decipiunt autem sæpè specula.*

Tibi sordida rura: *Quæ tu putas sordida.*

Figere cervos: *Venari.*

Compellere hibisco: *Hœdi à lacte depulsi ad hibiscum compelluntur, sive ad comedendam herbam sylvestrem, & malvam hoc nomine compellatam.*

Imitabere Pana. *Exemplo Numinis Panis in agris mecum poteris canere. Pan rusticæ & pastoritiæ rei præses Deus erat.*

Septem compacta cicutis: *Conjuncta. Habebat autem unaquæque cicuta sonum suum discrepantem ab aliis, ita ut septem calami, septem vocum discrimina redderent.*

Te

Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim :
Et dixit moriens : Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas, invidit ſtultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ovis ubera : quos tibi ſervo.
Jam pridem à me illos abducere Theſtylis orat :
Et faciet : quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades, ô formoſe puer. Tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis : tibi candida Naïs,
Pallentes violas & ſumma papavera carpens,
Narciſſum & florem jungit bene olentis anethi.

Tum

Te nunc &c. *Donavit moriens hoc mihi munus, & dixit : Tu nunc iſtam ſecundus poſſides.*

Præterea duo : *Habeo etiam duos capreolos, (fœtus caprarum ſilveſtrium) quos non ſine periculo inveni in valle, quorum pelles ſunt adhuc diſtinctæ maculis candidis. Hi quotidie exhauriunt gemina ovis ubera. Hos ſervo tibi. Theſtylis eos jam dudum conatur precibus obtinere à me, & obtinebit, ſiquidem dona mea tibi vileſcunt.*

Huc ades ! *Huc veni, ô formoſe puer!*

Naïs ; *Nympha, quæ Alexi[illegible] texet coronam ex floribus.*

Narciſſum &c. *Narciſſus & Anethus pulcherrimi pueri fuerunt, qui in flores ſuorum nominum converſi ſunt, quos dum offert Corydon, Alexim quaſi admonet, ne ipſe tale aliquid ex amore olim patiatur.*

Ca-

Tum Casiâ, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ.
Ipse ego cana legam tenerâ lanugine mala,
Castaneásque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo:
Et vos ô lauri carpam, & te proxima myrte;
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
Rusticus est Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec si muneribus certes, concedat Jolas.
Eheu, quid volui misero mihi? Floribus Austrum

Per-

Casia. *Herba coronaria. Alii Lavendulam, alii Rosmarinum hîc intelligi putant.*

Pingit vaccinia: *id est, componit, distinguit calthâ luteolâ, quæ flos est lutei, sive crocei coloris.* Ringelblum.

Cana: *Albentia.*

Carea pruna: *Flavi, & cerei coloris.*

Honos. *Commendatione accipientis Alexidis.*

Proxima Myrte: *Myrtus Veneri sacra, proxima lauro, vel situ, vel odore, vel etiam dignitate.*

Rusticus &c. *Arguit se stultitiæ, quòd eum speret placare muneribus. Urbanus enim fastidit rusticum: locuples munera sordida & humilia.*

Jolas. *Vel ditior amator, vel ipse Augustus intelligitur, dictus Jolas quasi Julus.*

Eheu, quid volui &c. *Heu me miserum, quid cogitavi, cùm Jolam nominavi, & munerum feci mentionem? Me ipsum perdidi, & res, rationésque meas conturbavi. Fecique perinde, ac si floribus Austrum & liquidis fontibus apros immitterem.*

Austrum: *Auster sive Notus, ventus à meridie flans*

aura

Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah, demens! habitârunt Dii quoque sylvas,
Dardaniúsque Paris: Pallas quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella,
Te Corydon, ô Alexi: trahit sua quémque voluptas.
Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor, quis enim modus adsit amori?
Ah, Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!

Se

aurâ calidâ & æstuosâ flores pulcherrimos statim facit languescere.

Apros. *Qui puros fontes cœnosos efficiunt.*

Dardaniusque Paris: *Priami & Hecubæ filius, à patre expositus in silvis.* Dardanius, *id est, Trojanus, à Dardano Electræ, Jovisque filio, uno è Troiæ conditoribus.*

Pallas. *Artium Dea, & prima ædificiorum inventrix.*

Cytisum: *Herbam, quam amant capellæ.*

O Alexi! O *breve, quia vocalis vocalem sequitur.*

Aspice aratra: *Adveniente nocte solis ardor remittitur, jugo solutis bobus adest quies, meus tamen ardor non defervescit, non novit finem, non modum.*

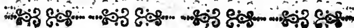
Ah Corydon! *se igitur colligit Corydon, & arguit dementiæ, quòd amoribus ita se dedat, ut inceptam vitis putationem non absolvat.*

Quin

Semiputata tibi frondosâ vitis in ulmo est,
Quin tu aliquid saltem potiùs, quorum indiget usus,
Viminibus, mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

Quin tu: *Adhortatur seipsum ad opus faciendum, texendum vimine, & rem absolvendam, sicut usus rusticus requirit.*

Detexere, *non est hîc minuendi, sed augendi verbum, éstque perfectè texere.*

ECLOGA III.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Est *amœbæa contentio inter Menalcam & Damœtam pastores: ac primò continet jurgia, deinde musicum certamen, denique judicium Palæmonis de utroque: unde à judice Palæmone nomen habet. Vives allegoricam hanc Eclogam putat, & Virgilium, sub persona Damœtæ, poëtam ex ejus obtrectatoribus aliquem, sub persona Menalcæ agnoscit.*

Amœbæum verò carmen, alternum, *sive* reciprocum *est*, ἀμοιβαῖον: *hujus lex est: ut qui posterior dicit, aut majora dicat, quàm qui prior; aut certè paria: sensu, vel eodem, vel diverso: alioqui victus habeatur.*

Tempus editæ hujus Eclogæ erui potest ex his ejusdem versibus. Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, Musam: Pierides vitulam lectori pascite vestro. Pollio & ipse facit nova carmina, pascite taurum, &c. *Hæc enim tauri & vitulæ mentio facit, ut credam, scriptum hoc opus fuisse tum, cùm Asinius Pollio missus à M. Antonio ad expeditionem Dalmaticam adversùs Parthinos, inde reversus esset victor, & jam triumphi apparatus fierent. Hujus autem pompæ pars erat non ultima, deductio taurorum, aliarúmque victimarum, pendentibus vittis, deauratísque cornibus: quæ Jovi Capitolino mactandæ à triumphante offerebantur. Præscribit igitur poëta bucolicus, ut taurus & vitula ad sacrificia Pollionis triumphalia saginentur: idque præscribit Musis ipsis: quia Pollio non solùm bello, sed litteris etiam & poësi clarus fuit.* Ecl. 4. in Argum. *Porro cùm triumphus ille notetur in Fastis, ad.* 8. *Kal. Nov. A. V. C.* 715. *scripta fuit*

fuit hæc Ecloga circa medium Octobrem illius anni; qui fuit Virgilii 31. desinens, aut 32. incipiens. Hæc quamquam levis conjectura, non inutilis tamen quibusdam videbitur.

Menalcas, Damœtas, Palæmon.

Me. Dic mihi Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
Da. Non, verùm Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
Me. Infelix ô semper oves pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur;
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
Da. Parciùs ista viris tamen objicienda memento.
Novimus & qui te, transversa tuentibus hircis.

Et

Cuium: *Antiquum nomen*, cujus, cuja, cujum.

Ægonis. *Qui rivalis Menalcæ in amore Neæræ, & herus Damœtæ.*

Hic alienus: *Ideo oves sunt infelices, quia Ægon rivalis meus, dum Neæram communem amicam fovet, & obsequiis demereri studet, timétque, ne illa sibi me præferat, huic Damœtæ oves commisit, qui cùm sit alienus & mercenarius, eas bis mulget singulis horis &c.*

Bis mulget: *Mancipia, ut inde peculium augerent, sæpiùs & clam oves mulgebant.*

Novimus; *Aliqua hîc per aposiopesin reticentur.*

Qui te: *subaudi* corruperint.

Transversa: *Hœdis obliquè spectantibus.*

Et quo, sed faciles Nymphæ risêre, sacello.
Me. Tum, credo, cùm me arbustum vidêre Myconis
Atque malâ vites incidere falce novellas.
Da. Aut hîc ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et cùm vidisti puero donata, dolebas,
Et si non aliquâ nocuisses, mortuus esses.
Me. Quid domini facient, audent cùm talia fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum

Ex-

Et quo, sacello: *delubro, loco sacrato Numini; quod apud rusticos antrum erat.* Sed faciles: *Bonæ Nymphæ riserunt, & ideo indulsêre, quia mites sunt, & exorabiles.*

Tum credo. *Et rusticè, & naturaliter respondet. Non enim antè purgat objecta; sed alia objicit. ita enim irati facere consueverunt. Tum credo, (intellige)* riserunt, *cùm me viderunt Nymphæ, arbores, & vites novellas, eásque alienas malâ falce incidere; quod tu fecisti, non ego. Erat autem capitale supplicium; arbores alienas incidere.*

Aut hîc: *id est, in hoc loco, quem intentâ manu tibi ostendo, juxta fagos, cùm arcum Daphnidis, & sagittas fregisti. Nam tu, invide, cùm videres arcum & sagittas Daphnidi puero donatas, dolebas, & invidiâ contabescens, mortuus esses, nisi aliqua ratione Daphnidi nocuisses.* Calamos, *pro sagittis.*

Quid Domini &c. *Quid non ausurus est tuus herus Ægon, ubi servus ejus conductitius, atque idem furax; audeat talia? scilicet probra in me evomere.*

Non ego: *Manifestè eum furti arguit, dicendo:* vidi, *dolo te furari caprum Damonis.*

Ly-

Excipere insidiis, multùm latrante Lycisca?
Et cùm clamarem: quò nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus: tu post carecta latebas.
Da. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit: & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
Men. Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cerâ
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
Dam. Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
Men. De grege non ausim quicquam deponere tecum.
Est mihi námque domi pater, est injusta noverca:
Bísque die numerant ambo pecus, alter & hædos.
Verùm, id quod multò tute ipse fatebere majus,
Insanire libet quoniam tibi, pocula ponam

Fa-

Lycisca: *Nomen canis.*

Carecta: *Locus, ubi multæ sunt carices.* Carex: *planta est ex arundineo genere:* Rint-graß.

Ille: *Damon, à me cantu superatus.*

Cantando tu illum? *Túne gloriaris canendo vicisse, indoctus è trivio cantor? An unquam habuisti fistulam cerâ compactam?*

Disperdere Carmen: *Insulso cantu corrumpere*,

Ad mulctram: Mulctra, mulctrum, *mulctrale*, *vas rusticum excipiendo lacti comparatum; Mulctra etiam dicitur pro ipsa actione mulgendi.*

Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis.
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Dam. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circùm est ansas amplexus acantho:

Fagina. *Vasa è fago.*

Cælatum: *Impressum, incisum, per cavitatem exsculptum.*

Alcimedontis. *Sculptoris nomen.*

Diffusus hederâ &c. *Hederæ vitis, sive vimen corymbos implicat foliis pallentibus. Erat autem hedera poculis insculpta, quia Baccho sacra.*

Corymbos. *Corymbus est racemus hederæ in orbem circumactus.* Ein Träublein am Epheu.

Conon. *Nobilis Mathematicus, æqualis & amicus Archimedis, quem per alterum videtur intelligere, cujus nominis se oblitum simulat Pastor Menalcas.*

Radio: *Radius hîc virga est, sive baculus Mathematicus, quo variæ cœli terrarúmque partes assignantur, & figuræ in arena describuntur.*

Molli acantho: *Ita cælata esse pocula ait, ut ansas implicare videretur acanthus mollis, seu flexibilis, herba, Germanicè* Bärenklau. *Hanc nempe cælatura expressit.*

Orpheáque in medio posuit, sylvásque sequentes,
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo,
Si ad vitulam spectes, nihil est, quod pocula laudes.
Men. Nunquam hodie effugies: veniam,quocúmque vocâris.
Audiat hæc tantùm vel qui venit, ecce Palæmon.
Efficiam posthac, ne quemquàm voce lacessas.
Dam. Quin age si quid habes: in me mora non erit ulla.
Nec quemquam fugio: tantùm, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.
Pal. Dicite:quandoquidem in molli consedimus herba:
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos.
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequêre Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camænæ.

Dam.

Orphea: *In medio autem poculi historia Orphei erat expressa. Orpheus ita suaviter lyrâ cantabat, ut fluminum sistere cursus, & sylvas, ferásque trahere sit dictus.*

Si ad vitulam. *Si tamen spectes & æstimes vitulam, non est, quod æstimes pocula.*

Veniam,quocunque vocâris. *Descendam ad quascunque conditiones me adduxeris.*

Audiat hæc tantùm. *Adsumus hîc uterque, adsunt pignora, deest tantùm judex; audiat ille, qui huc ad nos* venit. *Menalcas viso eminùs pastore, necdum inspecto vultu, hujus se subjicit arbitrio, quicunque tandem ille sit, ideò:* vel qui venit. *Mox agnito Palæmone ipsum nomine compellat.* Camænæ. *Musæ.*

Dam. Ab Jove principium Muſæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Men. Et me Phœbus amat. Phœbo ſua ſemper apud me
Munera ſunt, lauri, & ſuave rubens hyacinthus.
Dam. Malo me Galathea petit laſciva puella:
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit antè videri.
Men. At mihi ſeſe offert ultrò meus ignis Amyntas:
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris.
Dam. Parta meæ Veneri ſunt munera: námque notavi
Ipſe locum, aëriæ quò congeſsêre palumbes.

Jovis omnia plena. *Tum quia Deorum ille Princeps & rerum omnium anima: tum quia Jovis nomen aëri tributum eſt, undique diffuſo.* Munera ſunt: *Sacra munera Phœbo, Laurus & Hyacinthus. Laurus ob fabulam Daphnes. Hyacinthus ob fabulam pueri Hyacinthi.*

Malo me &c. *Malum, ſive pomum Veneri ſacrum eſt. Tale in ſe Galatea projectum gloriatur Damœtas, & ſic ad amoris commercia allectum ſe dicit.*

Antè videri: *A me, antequam lateat, non ſine grata quadam procervitate.*

Meus ignis: *Cujus amore ardeo.*

Notior: *Sic frequenter ad me Amyntas venit, ut canibus meis notior ſit, quàm amica, Delia, vel Diana venationis Dea, cujus in tutela canes. Fortè enim hîc non intelligitur Dea Delia, ſeu Diana, ſed quædam Menalcæ amica, ex inſula Delo nomen trahens.*

Parta meæ &c. *Præparata jam ſunt dona amicæ meæ Galateæ.* Meæ Veneri: *id eſt, amicæ; nam amicas ſuas* Veneres *vocabant; ſicuti mariti uxores ſuas* Junones; *& viciſſim uxores maritos* Joves.

Quò congeſsêre: *Scilicet nidamenta. Unde & avium*

Men. Quod potui, puero sylvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.
Dam. O quoties & quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.
Men. Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
Dam. Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Jola,
Cùm faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.
Men. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit:
Et, longum, formose, vale, vale inquit, Jola.

avium congestus dicitur, cùm ad nidum construendum, festucas, herbas, & similia congerunt.

Quid prodest: *Videtur hîc subesse Allegoria, & Poëta ad Augustum dicere: Quid prodest, quia me diligis, si ad capiendos hostes pergens, in otio me relinquis?*

Si Retia servo: *si à te absum.*

Phyllida: *Phyllis Jolæ pastoris famula, amica Dameta, & Menalcæ.*

Natalis: *In sacrificio natali licebat voluptati indulgere; non item in eo, quod pro terræ frugibus Cereri offerebatur, & ambarvale dicebatur. Unde puella invitatur ad natale, solus pastor ad ambarvale.*

Faciam vitulâ: *facere* & operari *sine addito, est* sacra facere, sacris operari, & facere vitulâ, *est sacra facere ex vitulâ.*

Jola: *Vox hæc non est Phyllidis ad Jolam, cui vale dicat, sed Menalcæ ad Jolam.* O Jola amo Phyllida, nam dixit mihi longum vale.

Vale inquit: le *ultima brevis sequente vocali, & fine elisione, ut apud Græcos.*

Dam. Ab Jove principium Musæ: Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Men. Et me Phœbus amat. Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus.
Dam. Malò me Galathea petit lasciva puella:
Et fugit ad salices, & se cupit antè videri.
Men. At mihi sese offert ultrò meus ignis Amyntas:
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.
Dam. Parta meæ Veneri sunt munera: námque notavi
Ipse locum, aëriæ quò congessêre palumbes.

Jovis omnia plena. *Tum quia Deorum ille Princeps & rerum omnium anima: tum quia Jovis nomen aëri tributum est, undique diffuso.* Munera sunt: *Sacra munera Phœbo, Laurus & Hyacinthus. Laurus ob fabulam Daphnes. Hyacinthus ob fabulam pueri Hyacinthi.*

Malo me &c. *Malum, sive pomum Veneri sacrum est. Tale in se Galatea projectum gloriatur Damœtas, & sic ad amoris commercia allectum se dicit.*

Antè videri: *A me, antequam lateat, non sine grata quadam procervitate.*

Meus ignis: *Cujus amore ardeo.*

Notior: *Sic frequenter ad me Amyntas venit, ut canibus meis notior sit, quàm amica, Delia, vel Diana venationis Dea, cujus in tutela canes. Fortè enim hìc non intelligitur Dea Delia, seu Diana, sed quædam Menalcæ amica, ex insula Delo nomen trahens.*

Parta meæ &c. *Præparata jam sunt dona amicæ meæ Galateæ.* Meæ Veneri: *id est, amicæ; nam amicas suas* Veneres *vocabant; sicuti mariti uxores suas* Junones; *& vicissim uxores maritos* Joves.

Quò congessêre: *Scilicet nidamenta. Unde & avium*

Men. Quod potui, puero ſylveſtri ex arbore lecta
Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.
Dam. O quoties & quæ nobis Galatea locuta eſt!
Partem aliquam, venti, divûm referatis ad aures.
Men. Quid prodeſt, quòd me ipſe animo non ſpernis, Amynta,
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo?
Dam. Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Jola,
Cùm faciam vitulâ pro frugibus, ipſe venito.
Men. Phyllida amo ante alias: nam me diſcedere flevit:
Et, longum, formoſe, vale, vale inquit, Jola.

avium congeſtus dicitur, cùm ad nidum conſtruendum, feſtucas, herbas, & ſimilia congerunt.

Quid prodeſt: *Videtur hîc ſubeſſe Allegoria, & Poëta ad Auguſtum dicere: Quid prodeſt, quia me diligis, ſi ad capiendos hoſtes pergens, in otio me relinquis?*

Si Retia ſervo: *ſi à te abſum.*

Phyllida: *Phyllis Jolæ paſtoris famula, amica Dametæ, & Menalcæ.*

Natalis: *In ſacrificio natali licebat voluptati indulgere; non item in eo, quod pro terræ frugibus Cereri offerebatur, & ambarvale dicebatur. Unde puella invitatur ad natale, ſolus paſtor ad ambarvale.*

Faciam vitulâ: *facere & operari ſine addito, eſt* ſacra facere, ſacris operari, & facere vitulâ, *eſt ſacra facere ex vitulâ.*

Jola: *Vox hæc non eſt Phyllidis ad Jolam, cui valedicat, ſed Menalcæ ad Jolam.* O Jola amo Phyllida, nam dixit mihi longum vale.

Vale inquit: le *ultima brevis ſequente vocali, & ſine eliſione, ut apud Græcos.*

Dam. Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti : nobis Amaryllidis iræ.
Men Dulce ſatis humor, depulſis arbutus hædis,
Lenta ſalix fœto pecori : mihi ſolus Amyntas,
Dam: Pollio amat noſtram, quamvis eſt ruſtica, Muſam,
Pierides vitulam lectori paſcite veſtro.
Men. Pollio & ipſe facit nova carmina : paſcite taurum.
Jam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.
Dam. Qui te, Pollio, amat, veniat, quò te quoque gaudet :
Mella fluant illi, ferat & rubus aſper amomum.

Triſte lupus : *Quia Damœtas vidit Menalcam paratum in amore narrando ſequi, transfert ſe ad contrarium amoris, ſcilicet iram.* Triſte, *id eſt funeſtum : res funeſta ſtabulis eſt lupus, nocent pluviæ ſegetibus maturis, venti arboribus : nobis ira Amaryllidis.*

Dulce ſatis : *Humor grata res eſt teneris ſegetibus, arbutus hædis*, depulſis : *A lacte prohibitis.*

Lenta ſalix : *Amant prægnantes oves ſalicem flexibilem.*

Vitulam : *Bucolicis vitula : Epicis Taurus : Tragicis hircus proponebatur carminis præmium.*

Pollio : *Aſinius Pollio, de quo in Argumento Eclogæ IV. Vir Conſularis, ſumma in gratia apud Auguſtum, à quo impetraverat Virgilio agros reddi; is tragœdiam & Hiſtoriam de bello Civili ſcripſit.*

Quò te : *ſubaudi, veniſſe. Opto ergo ô Pollio, ut quicunque te amat, eò felicitatis & dignitatis perveniat, quò te quoque gaudet perveniſſe. Pervenerat enim ad Conſulatum poſt bellum Dalmaticum.*

Amomum. *Parvus eſt frutex, magni inter aromata no-*

Men. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
Dam. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, ô pueri! fugite hinc, latet anguis in herba.
Men. Parcite oves nimiùm procedere: non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
Dam. Tityre pascentes à flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
Men. Cogite oves, pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
Dam. Eheu, quàm pingui macer est mihi taurus in ar-
vo!
Idem amor exitium pecori est, pecorísque magistro.
Men. His certè neque amor causa est: vix ossibus hærent,
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

Dam.

nominis, ex ligno sese convolvens in racemi modum: aureo colore, flore exiguo, ceu violæ albæ: ligno subrufo & valdè odorato: in Assyria, Armenia, Ponto & Media optimum.

Bavium. *Bavius & Mævius Poëtæ pessimi, Virgilio pariter & Horatio infesti. Imprecatio est: Si quis non odit Bavium, ita stultus fiat, ut & amet Mævium.*

Jungat vulpes, *Ad aratrum & currum trahendum;* mulgeat hircos; *faciat ea, quæ sunt contra naturam.*

Parcite; *Ne sinite: videte, ne procedant.*

Reice. *Est hîc primò Syncope,* rejice *in* re-ice, *tum contractio geminæ vocalis brevis in diphtongum longam* re-ice, *in* reîce.

Cogite oves: *Colligite in ovile: si vis caloris corruperit lac, ut ante paucos dies, incassum mulgebimus.*

Dic

Dam. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non ampliùs ulnas.
Men. Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores: & Phyllida solus habeto.
Pal. Non nostrum, inter vos tantas componere lites.
Et vitulâ tu dignus, & hic: & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri: sat prata biberunt.

Dic quibus &c. *Uterque quasi de victoria desperans ad ænigmata confugit.*

Apollo. *Vatum Deus.*

Tres pateat: *Ænigma difficile; variè exponitur: intelligunt nonnulli de quolibet puteo, in quem qui descenderit, spatium cœli tantum conspiciat, quantum est trium circiter ulnarum.*

Nascantur flores. *Vulgaris & pastoralis sensus est de Hyacintho flore, in quem Hyacinthus primùm, Phœbo dilectus puer, tum Ajax Græcorum post Achillem fortissimus, mutati sunt. Videntur enim in illo scriptæ quodammodo litteræ, αι, quæ primæ sunt in Ajace, & si retrorsum legantur, primæ etiam aliquo modo in Hyacintho, si, ut volunt aliqui per j, non per y scribatur. Ajax porrò & Hyacinthus, non reges, sed regum filii fuère: Reges tamen vocat Virgilius eo more, quo Laviniam & Ariadnem reginas alibi.*

Claudite jam. *Allegoria est. Jam cantare desinite: satis enim aures nostræ cantu vestro delectatæ sunt, quemadmodum aquarum humore prata in abundantia reficiuntur.*

ECLO-

ECLOGA IV.

POLLIO.

ARGUMENTUM.

Confecto bello Perusino, M. Antonius mutis de causis infensus Octaviano, cum ingenti exercitu venerat in Italiam. Reconciliati tamen circa Brundusium: administris L. Coccejo communi amico, & ex parte Octaviani, Mæcenate; ex parte Antonii, Asinio Pollione, tum consule; ambo cum ovationis honore Romam ingressi sunt. Sed paucis post diebus, cum Sext. Pompeius, Magni filius, occupatâ Siciliâ commeatum intercluderet; ideoque Roma fame premeretur: Octavianus & Antonius, lapidibus palàm appetiti à populo, coacti sunt pacem cum Sext. Pompeio componere. Pax composita ad Puteolos. Sublato igitur famis metu, cibariis in urbem confluentibus, civilibus bellis tanto pòst tempore extinctis, quædam aureæ species ætatis effulsit. Hæc autem omnia cùm accidissent sub extremum Pollionis consulatum; & ipso Pollione administro, cui tunc tem-

temporis filius natus erat : huic Pollionis filio genethliacon Virgilius cecinit ; ejusdémque, & temporum illorum in laudem detorsit, quidquid in Cumanæ Sibyllæ libris, de Christi ortu, ejúsque Matre atque ætate legerat.

Pollio. *Hic C. Asinius Pollio pervenit ad summam Oratoris, Historici, & Poëtæ laudem : ad Consulatum Anno V.C.* 714. *ad triumphum A.* 715.

Sicelides Musæ, paullò majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilésque myricæ,
Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.

Ultima

Sicelides Musæ : *Siculæ, aut Sicilienses, quæ Theocrito Siculo Bucolica Carmina dictitâstis. Sicelides est Patronymicum fœmininum à Nom. sing.* Sicelis, Sicelidos, *à nomine* Sicelia, *sic enim Græci dicunt, cùm Latini dicant Sicilia ; in qua insula habitavit Theocritus, qui primus Græcè* Bucolica *scripsit, & quem Virgilius imitatus est.*

Majora: *Altiora, quàm Bucolici Carminis Stylus exigat.*

Myricæ. *Myrica frutex humilis, hanc alii Tamaricen vocant; alii Bruyam sylvestrem.* Thamaristen-Staude.

Sylvas. *Per sylvas hîc, uti per Sylvestrem Musam* Eclo-

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas :
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Jam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna :
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina : tuus jam regnat Apollo.

Te-

Eclogâ 1. Bucolica sive pastoritia carmina intelligit.

Ultima Cumæi: *Jam sedatis ab Augusto bellis civilibus, & pace ubivis terrarum constituta, venit Sæculum aureum, sicut carminibus Sibyllæ Cumææ prædictum est. Jam magnus ordo, longa series sæculorum redit, & de integro renovatur, quasi nunc incipiat, & auream referat ætatem. Jam etiam redit Justitia &c. Sibyllæ fuerunt plures, Cumæa, Delphica, Erythræa &c.*

Virgo. *Astræa, seu Justitia Jovis & Themidis filia, quæ finito aureo sæculo, quo Dii cum hominibus habitaverant, Diis propter hominum iniquitatem abeuntibus, terram quoque reliquit, sed omnium ultima.*

Saturnia regna: *Aurea sæcula, qualia sub Saturno fuisse perhibentur.*

Jam nova progenies: *Quæ de Christo vaticinata est Sibylla, transfert Poëta ignarus ad filium Pollionis jam natum.*

Quo: *Quo puero nascente, vel sub quo.*

Lucina : *Dea partui præsidens, dicta sic à luce, quam infantibus dabat. Dianam fuisse putant plurimi.*

Hujus

Téque adeò decus hoc ævi, te consule inibit,
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te Duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
Ille Deûm vitam accipiet, Divísque videbit
Permixtos heroas, & ipse videbitur illis:
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer! nullo munuscula cultu,
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mixtáque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores,
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paullatim flavescet campus aristâ;

In-

Hujus frater Apollo, *hic jam* regnat *adimpletis suis vaticiniis &c.*

Inibit. *Incipiet, orietur. Sic* ineunte anno, *id est*, incipiente; *dicitur absolute.*

Magni menses, *id est* illustres; *ut suprà* Magnus *id est*, illustris *ordo seclorum.*

At tibi prima puer: *Terra ubique sine cultura, inarata, & suâ sponte producet tibi parva munera.* Prima terra; *erit enim quasi ver mundi ac infantia.*

Baccare. *Baccar herba est radicis odoratæ, quæ vim ad fascinationem depellendam habere putabatur.*

Colocasia. *Colocasium faba est Ægyptia, cujus radix & caulis ad cibum, flos ad coronas adhibebatur. De* Acantho *suprà uti & de* amomo.

At simul: *Ast ubi ad ætatis tuæ æstatem adoleveris;*

Incultísque rubens pendebit sentibus uva;
Et duræ quercus sudabunt roscida mella;
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector: nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.

veris, Poësi, Historiæ, Philosophiæ initiandus: tum demum ætas aurea virtutes longiùs ac latius exeres,

Vestigia fraudis: *Latebunt tamen nonnullæ reliquiæ malitiæ veteris, quæ ob avaritiam jubeant navigare &c.*

Tentare Thetim. *Avaritia e.g. homines faciet navigare.*

Tiphys. *Gubernator navis, quæ dicta est Argo.*

Argo. *Navis, sive prima juxta fabulas, sive apparatu & mole maxima; constructa ad expeditionem Colchicam.*

Delectos heroas: *Argonautas, nobiles Græcos, qui numero circiter 50. navi Argo vecti sunt in Colchidem ad diripiendum vellus aureum, quorum Dux Jason.*

Achilles. *Per Achillem quemcunque virum fortem; per Trojam, quamcunque civitatem hîc intelligit.*

Non rastros patietur humus; non vinea falcem:
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suavè rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
Sponte suâ sandyx pascentes vestiet agnos.
Talia sæcla suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere, ô magnos, aderit jam tempus, honores,
Cara Deûm soboles, magnum Jovis incrementum.
Aspice convexo nutantem pondere mundum,

Ter-

Juga solvet arator. *Non ampliùs utetur tauris ad arationem.*

Murice. *Murex piscis est marinus è concharum genere, cujus sanguis in colorem assumitur.*

Croceo luto. *Crocus, Saffran, lutei coloris est, id est, flavi rubescentis.*

Sandyx. *Herba, cujus flos dicitur similis cocco,* Mennig. Minien.

Parcæ. *Tres fuisse finguntur Erebi & Noctis filiæ, colo instructæ, quæ vitæ humanæ stamina deducunt, Clotho, Lachesis, Atropos.*

Jovis incrementum: *Jovis progeniei augmentum.*

Aspice convexo. *Vide mundum rotunda mole vacillantem, terrámque, & spatia maris, & altum cælum, & his succurre tua virtute. Mundus nutat præsentibus malis: lætus est bonis futuris.*

Nec

Terrásque, tractúsque maris, cælúmque profundum:
Aspice, venturo lætentur ut omnia sæclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ
Spiritus, & quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam Arcadiâ mecum si judice certet,
• Pan etiam Arcadiâ dicat se judice victum.
Incipe parve puer risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses,
Incipe parve puer, cui non risêre parentes,
Nec Deus hunc mensâ, Dea nec dignata cubili est.

Nec Thracius Orpheus: *Genere styli sese Orpheo, vel Lino fore æqualem commemorat. Orpheus vates celeberrimus, genere Thrax, Filius Apollinis.*

Linus. *Apollinis, & Terpsichores filius, pastor idem & musicæ peritissimus.*

Orpheî. *Dativus Græcus, & dissyllabus.*

Calliopea. *Calliope, una è novem Musis, Mater Orphei, Heroici carminis Præses.*

Arcadia. *Quæ regio Pana Pastorum Deum singulari cultu venerata est.*

Risu cognoscere matrem. *Incipe parentibus arridere, & eis spe omnis boni detrahere solicitudinem, ut & ipsi tibi arrideant. Risu tuo compensa* Fastidia, *quæ tulit mater tua, jam decimo incboante mense, partum enixa.*

Cui non risêre &c. *Si non agnoscas matrem risu, infelix eris, neque ad illam poteris Deorum vitam & consortium pervenire, quod tibi priùs promiseram:*

Ille Deûm vitam accipiet &c. *Illa autem Deorum vita, sive apotheosis gemino capite præcipuè continebatur: convictu Jovis, & Deæ alicujus conjugio; ergo non fruêris Deorum vitâ, quia te nec Jupiter admittet ad mensam, nec Dea ulla in cubile. Quidam hoc de Vulcano interpretantur, qui ob deformitatem cælo dejectus est, nec admissus est ad mensam Deorum, quin etiam cùm Minervæ nuptias expetîsset, repulsam passus est.*

ECLOGA V.

DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Pastores duo funebres ac divinos honores amico Daphinidi exhibent: Mopsus illius epitaphium; Menalcas apotheosim canit. Quis autem sit ille Daphnis, ambiguum est. I. Aliqui pastorem esse putant Siculum (de quo Diodor. lib. 4.) Mercurii filium, natum laureo in nemore, unde nomen habuerit à δαφνὶς, laurea : *peritum illum quidem musices;*

ſices; & Bucolicì carminis apud Siculos inventorem. Qui cùm amaretur à Nympha, eique datam fidem fefelliſſet, ob amorem filiæ Regis: oculis in pœnam captus, carminis argumentum deinde paſtoribus fuit. Nec ſanè vero abſimile, Virgilium, qui toties in Bucolicis rerum Sicularum meminit, juvenis illius laudes eſſe proſecutum: exemplo Theocriti, qui videtur ejus in memoriam ſcripſiſſe Idyllium primum. II. Alii Pollionis filium eſſe conjiciunt; cujus genethliacon Ecloga ſuperiore, hìc mors immatura celebretur. At ſi inter ipſa, ut volunt, obiit primordia: quomodo curru ſubjungere tigres inſtituit, & thiaſos inducere Baccho? *III. Sentit Vives, à Virgilio, quanquam inſcio & imprudente, mortuum atque redivivum Chriſtum eſſe laudatum. Sed pius magìs, quàm verus ille ſenſus eſt. IV. Pierius vult eſſe Quintilium Cremonenſem Virgilii atque Horatii familiarem. At ejus obitus hac Ecloga poſterior eſt, annis circiter quindecim: caditque in an. V. C. 37*0. *ut patet ex Euſeb. Chron. V. Alii de Quintilio Varo interpretantur, illo, qui in Germania cæſus eſt an. V. C.* 762. *poſt obi-*

 tum

tum ipsius Virgilii, 27. *an. Quàm scitè, ipsi viderint. VI. Jul. Scaliger Poët. l.* 1. 4. *suspicatur Flaccum esse quemdam, ipsius Virgilii fratrem: idque alii probant hoc incerti auctoris, vetere disticho:* Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci, Docte Maro, fratrem Diis immortalibus æquas. *Non putem tamen à modestissimo poëta tam superbè defletum fratrem fuisse, obscurum hominem ac semipaganum; nec fidem habeo versiculis incertis. VII. Meliùs Jos. Scaliger in Eus. Chron. p.* 143. *& alii, de cæde & apotheosi Julii Cæsaris rem explicant.*

Scripta est fortè quibusdam ludis, aut sacrificiis, in honorem Julii celebratis. Quo præcisè tempore, non liquet. Certè post secundam, ac tertiam Eclogam: si quidem extremis hujus versibus mentio fit secundæ & tertiæ.

Me-

Menalcas, Mopſus.

Men. CUr non, Mopſe, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus,
Hîc corylis mixtas inter conſedimus ulmos?
Mop. Tu major: tibi me eſt æquum parere, Menalca:
Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potiùs ſuccedimus: aſpice ut antrum
Sylveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
Men. Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.
Mop. Quid ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?
Men. Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,
Aut

Hîc Corylis mixtas: *Ordo eſt: Cur non, Mopſe, hîc conſedimus inter ulmos mixtas corylis, ut ſcilicet canamus.*

Incertas umbras. *Incertæ umbræ arborum ideò ſunt, quia vel ſol aliò, alióque ſe convertit, vel tranſeuntes per aërem nubes nunc umbram faciunt, & obſcurant ſolem, nunc iterum radios ſolis per arbores transmittunt.*

Aſpice. *Reſpice, ut* labruſca, *vitis ſylveſtris, cavernam hanc raris uvis prætexit.*

Tibi certet: *Pro:* tecum.

Quid ſi idem: *Quid mirum, cùm ipſe, Amyntas nempe, contendat Phœbum cantu vincere.*

Phyllidis ignes: *Amores Phyllidis, quæ erat Lycurgi Thraciæ Regis filia, & amabat Demophoonta. Celebres ſunt hujus amores apud Ovidium in Epiſtolis.*

Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: pascentes servabit Tityrus hœdos.
Mop. Immò hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
Men. Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
Mop Sed tu desine plura puer: successimus antro.
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnim
Flebant: vos coryli testes & flumina Nymphis:

Cùm

Alconis. *Alcon celebris sagittarius Cretensis, qui in serpentem Phaleri filii sui corpori circumplicatum tam industrie sagittam direxit, ut eam in serpente desigeret, nec filium tangeret.*

Jurgia Codri. *Codrus Rex Atheniensium pro patriæ salute certissimæ se morti objectavit, hostes in suam necem per jurgia provocando. Erat enim oraculi responsum, eum populum victorem fore, cujus rex periisset.*

Modulans alterna. *Per vices mutuas canens.*

Lenta salix: *Rusticis utitur comparationibus. Quantò salix (flexilis & lenta) inferior est oliva, quantò parva saliunca rubentibus rosis, tantò tibi inferior est Amyntas, meâ quidem sententiâ.* Saliunca humilis: *Non multùm assurgens.*

Crudeli funere. *Videtur hoc aptè intelligi de Julio Cæsare, qui medio in Senatu tribus & viginti pugionum ictibus occisus est, ducibus conjurationis Bruto & Cassio.*

Flumina Nymphis. *Testes fuistis luctûs Nympharum.*

Ma-

Cùm complexa sui corpus miserabile nati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater,
Non ulli pastos illis egêre diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montésque feri, sylvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru subjungere tigres.
Instituit: Daphnis thiasos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis: postquam te fata tulerunt,

Mater. *Roma intelligi potest, quæ corpus Cæsaris medio in foro pro rostris, insolito tumultu, & gentium omnium comploratione combussit.*

Pœnos leones. *Africanos, Punicos, qui sævissimi sunt. Allegoricè, proceres immites, & conjuratos, qui Cæsarem occiderunt.*

Daphnis & Armenias &c. *Daphnis induxit morem tigres subjugandi ad currum, & celebrandi choreas in honorem Bacchi.*

Tigres. *Præcipua Bacchi insignia fuêre,* Tigres, *quibus currui subligatis circumvehi solitus est.* Thyrsus; *hasta erat vestita pampinis, & hederâ, armata cuspide in coni formam desinente: Bacchi gestamen & comitum ejus fœminarum, quas Bacchas vocabant.*

Thiasos. *Thiasus est chorus, sive sacra sodalitas canentium, saltantium, convivantium.*

Pales,

Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpè quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen.
Daphnis ego in ſylvis, hinc usque ad ſidera notus;
Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.
Men. Tale tuum carmen nobis, divine poëta,
Quale ſopor feſſis in gramine, quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolùm æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunatè puer, tu nunc eris alter ab illo:
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus, Daphnínque tuum tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus; amavit nos quoque Daphnis.

Mop.

Pales. *Dea Paſtorum & pabuli.*

Hordea. *Speciem pro genere, hordeum pro quolibet frumento.*

Tale, quale. *Quàm ſuavis eſt ſomnus fatigatis, quàm dulcis eſt aqua fontana ſitientibus, tam ſuave mihi eſt carmen tuum.*

Nec calamis. *Non ſolùm fiſtulâ.*

Alter ab illo. *Magiſtro Theocrito. Secundus & proximus eris ab illo, atque adeò proxima laus in canendo Bucolico carmine tibi dabitur.*

Daphninque tuum. *Quem tantopere amas.*

Ad aſtra feremus. *Extollemus, tollemus in cælum.*

Sti-

Mop. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus, & ista
Jam-pridem Stimicon laudavit carmina nobis.
Men. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibúsque videt nubes & sidera Daphnis.
Ergo alacris sylvas, & cetera rura voluptas,
Panáque, pastorésque tenet, Dryadásque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi lætitiâ voces ad sidera jactant
Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: Deus, Deus, ille, Menalca,
Si bonus ô felixque tuis! en quattuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, duóque altaria Phœbo.

Po-

Stimicon. *Pastor quidam.*

Candidus insuetum: *Daphnis splendens miratur portas cæli à se non antè visas, & despicit sub pedibus nubila & astra.* Candidus: *Color cælestis, ut niger est mortuorum, & inferorum.*

Olympi. *Montes 12. hoc nomine insigniti sunt. Præcipuus in ea parte Thessaliæ, quæ ad Macedoniam vergit: cujus vertex ita editus, ut nubes penetrare, & ad cælum usque pertinere dicatur, imò & pro cælo sumatur à poëtis.*

Alacris voluptas. *Id est, læta voluptas occupat nemora, campos, Pana &c.*

Deus ille: *Ipsi montes ad astra clamant præ gaudio &c. ipsæ arbores modulantur hoc:* Deus, O Menalca, Deus ille est &c.

Cra-

Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterásque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Arvisia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saliantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cùm solemnia vota
Reddemus Nymphis, & cùm lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit:
Dúmque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos, noménque tuum, laudésque manebunt.

Ut

Craterasque: Crater, *Græca vox, κρατὴρ à κεράννυμι*, misceo: *solebant enim veteres cavis cornibus, aut effictis in figuram cornuum poculis bibere, in iisque vinum aquâ miscere.* Baccho: *Vino, cujus inventor Bacchus à poëtis dicitur, multo, & copioso lætificans epulas.*

Ante focum. *Ad ignem, si fuerit hyems, & si fuerit æstas, sub umbraculis, effundam e calicibus vina Chia, id est, optima, quæ sunt novum nectar.*

Arvisia, nectar. *Ab Arviso, promontorio Chii insulæ, in mari Ægæo, ubi vinum exquisitissimum.* Nectar *potus Deorum: ut* ambrosia, *cibus.* Calathis: *poculis ad speciem calathorum formatis. Non enim* calathus *tantùm est canistrum, sed etiam poculum.*

Solemnia vota. *Sacra Nymphis fieri solita.* Solemnia *sunt, quæ* solùm in anno *fiunt, id est, semel singulis annis.*

Ce-

Ut Baccho, Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
Mop. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
Men. Hac te nos fragili donabimus antè cicutâ.
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
Mop. At tu sume pedum, quod me, cùm sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes (& erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis, atque ære, Menalca.

Cererique. *Ceres frugum & cultûs terræ magna ex parte repertrix. Fuit Saturni & Opis filia, mater Proserpinæ.*

Damnabis. *Deus dicitur damnare votis, cùm postulatis annuit, & sic adigit voventem ad solvenda promissa; damnatur etiam tum vovens, ut teneatur solvere.*

Nec percussa &c. *Non me sic delectant ripæ undis verberatæ, neque fluvii, qui inter lapidosas valles volvuntur.*

Cicutâ. *Fistulâ, quâ ego didici canere:* Formosum Corydon &c.

Hæc nos formosum. *Hac eadem fistulâ cecinimus Eclogam 2. quæ incipit:* Formosum Pastor Corydon &c. *Item Ecl. 3. quæ incipit.* Dic mihi Damœta, cujum pecus &c.

Pedum: *Virgam pastoralem incurvam:* formosum ære, *quo suppactum est;* & nodis paribus, *id est, nodis, qui æquali intervallo à se invicem distant.*

Antigenes. *Pastor, vel Choraula, quem diligebat Virgilius.*

ECLOGA IV.

SILENUS.

ARGUMENTUM.

A*Lii hanc Eclogam* Metamorphosin *nominant, alii* Theologiam, *alii* Varum, *vulgus* Silenum. *Nam in ea multarum rerum metamorphoses numerantur; & quædam gentium Theologia, quantum illarum captus: scriptáque est ingratiam Vari & cantata à Sileno. Utcunque sit, certè Virgilius operam dedit sub Silone magistro Sectæ Epicureorum condiscipulo Quintilio Varo. Ideò hîc de rerum origine canitur juxta Sectam Epicureorum, & Silonem repræsentat Silenus. Post cantatam originem primam nascentis orbis, ejusdémq; renovationem, transit ad fabulas. Dicitur Ecloga hæc fuisse à Virgilio ingenti favore recitata, & cùm eam posteà Cytheris mima cantâsset in theatro, audiíssétque, & stupuisset Cicero, quæsivisse, cujus esset, & cùm Auctorem tandem vidisset, novi-*

visset, adiisset; dixisse ad suam & Virgilii laudem, Magnæ spes altera Romæ: *quod hemistichium postea Vates suis versibus inserendo nobilitavit. Hoc an verum, aliorum esto judicium.*

NOTA.

Silenus: *Nomen hoc à* σιλλαίνειν, scommata jacere, cavillari; *& est celebre; Sileni enim dicuntur omnes Satyri seniores, hoc discrimine, quòd Satyri sint pedibus caprinis, Sileni pedibus humanis. Silenus aliquis Bacchi nutritius & Pædagogus fuit; semper asino vehi, semper ebrius describi solitus; cornuto capite, simis naribus: magnæ tamen solertiæ: unde dicitur multa sapienter edisseruisse Regi Midæ, memoratúrque Rex Antigonus vertisse sibi laudi, quòd ab hostibus propter deformitatem, quasi Silenus rideretur, ut est apud Senec. de ira l. 3. 22. Satyri autem è Bacchi comitibus etiam fuerunt salacitate insignes. Plutarchus in Sylla refert, unum ex illo genere ad Syllam esse adductum. S. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ, unum quoque à S. Antonio visum esse testatur; itémque alium ab omni Alexandrino populo Constantini temporibus. Alii tamen hos inter spectra, aut naturæ monstra referunt, totúmque id genus revocant ad fabulas.*

Pri-

PRima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit sylvas habitare Thalia.
Cùm canerem reges & prælia, Cynthius aurem
Vellit,, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (námque super tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant,& tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam,
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget; te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,

Quàm

Prima Syracosio. *Primus è Latinis non sum dedignatus scribere carmina Bucolica, ad imitationem Theocriti Syracusani,*

Thalia. *Musæ nomen.*

Canerem reges. *Dicitur Virgilius res Albanas primò tractandas suscepisse, sed abjecisse deinde opus, & ad Bucolica studium convertisse.*

Cynthius. *Apollo, à Cyntho, monte Deli, in quo natus est. Hic vellicavit aurem, & me sic admonuit: Tityre & c.*

Tityre. *Tityrum hîc se appellat Virgilius.*

Deductum: *Tenue, humile, quale est Bucolicum. Translatio à lana, quæ deducitur in tenuitatem.*

Vare. *P. Quintilium Varum videtur intelligere, qui magnis muneribus sub Augusti imperio perfunctus est, Consul A. V. C.* 741.

Condere. *Componere.*

Myricæ. *Pastoritiæ Eclogæ, Bucolica carmina.*

Chro-

Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen;
Pergite, Pierides. Chromis & Mnasilus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Jaccho.
Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant:
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpè senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima: jámque videnti
Sanguineis frontem moris & tempora pingit.
Ille dolum ridens: Quò vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: satis est potuisse videri.

Chromis&Mnasilus. *Juniores Satyri, qui Silenum somno & ebrietate plenum ligant in antro.*

Jaccho. *Unum ex Bacchi nominibus, pro vino.*

Attritâ ansâ. *Frequenti usu, ac potu attritum erat manubrium vasis.*

Cantharus. *Vas Vinarium.*

Ambo. *pro* Ambos, *more Græco*, ἄμφω. *Sic Æn.* 11. 285. Si duo prætereà tales Idæa tulisset terra viros.

Ex vincula sertis: *Injiciunt vincula confecta ex ipsis coronis, quæ à temulenti capite delapsæ procul jacebant. Solebat autem nonnisi vinctus vaticinari Silenus.*

Najadum. *Una Nympharum, quæ sunt aquarum Deæ.*

Sanguineis moris &c. *Morum, fructus arboris mori: vocat sanguinea; nam candida cùm essent*

Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit: ſimul incipit ipſe.
Tum verò in numerum Faunóſque, feráſque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus,
Nec tantum Phœbo gaudet Parnaſſia rupes,
Nec tantum Rhodope miratur & Iſmarus Orphea.
Námque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarúmque, animæque, maríſque fuiſſent,
Et liquidi ſimul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipſe tener mundi concreverit orbis.

Tum

priùs, è ſanguine Pyrami & Thisbes ruborem induiſſe dicuntur.

Huic: *Ægle, Nympha intelligitur.*

Faunóſque. *Fauni à fando dicti, quia ſylveſtribus in locis affari homines, & alloqui putabantur.* In numerum &c. *ſaltare ita, ut motuum ratio rationi cantuum & menſuræ reſpondeat.*

Nec tantum. *Non adeò lætatur mons Parnaſſus Apolline, nec montes Rhodope & Iſmarus adeò mirantur Orpheum.*

Rhodope. *Mons Thraciæ.* Iſmarus *plural.* Iſmara, *mons alter in maritima regione Thraciæ. Hæc loca peragravit Orpheus Vates, de quo Georg.* 4.

Námque canebat: *Cantabat enim mundi principium &c.* Magnum per inane: *Per magnum* Chaos, *quod priùs erat.*

Semina. *Atomos ſive minuta corpuſcula; quorum ex concurſu coaluiſſe quatuor elementa Epicurus Philoſophus opinabatur. Aërem hîc* Animam *vocat.*

Tener; *Recens factus.*

Tum

Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paullatim sumere formas.
Jámque novum ut terræ stupeant lucescere solem;
Altiùs atque cadant submotis nubibus imbres:
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaseásque refert volucres, furtúmque Promethei.

Tum durare solum &c. *Deinde quomodo terræ cœperit solidari, & aquas à se dispellere à superficie terræ, & in quasdam cavitates segregare.*

Nerea Ponto. *Pontus hîc usurpatur non pro aquis sed pro loco, sive cavitatibus terrarum, in quibus aquæ segregatæ sunt.* Nereus *verò sumitur pro aquis ipsis.* Nerea *accusativus Græcus.*

Lapides Pyrrhæ. *Pyrrha & Deucalion post diluvium juxta oraculum, magnæ matris ossa, hoc est, lectos è terra omniparente lapides, post tergum projecêre, & lapides, qui sunt à Deucalione projecti, in mares: qui à Pyrrha, in fœminas continuò mutati sunt.* De Saturni regno *Ecl.* 4. 6.

Caucaseásque &c. *Prometheus, cùm ignem è cælo furatus esset, admota solis currui face è ferulis confecta, à Mercurio jussu Jovis in Caucasi scopulo ligatus est: vultur, aut aquila jecori ejus assiduè pertundendo adhibita.*

His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamâssent: ut littus, Hyla, Hyla omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphäen nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implêrunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus: quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpè in lævi quæsîsset cornua fronte.

Ah,

Hylan. *Hylas puer, deliciæ Herculis, cùm è navi descendisset ad aquationem, in ripam fontis incumbens urnæ pondere demersus est: à Nymphis, ut fabulantur, raptus; ab Hercule & Argonautis diu frustrà inclamatus. Sacra etiam ei sunt statuta, in quibus mos fuerat, ut ejus nomen clamaretur in fontibus.*

Hyla, Hyla omne. *Græci vocalem longam ante aliam vocalem raro elidunt, & sæpe corripiunt; ita hoc loco Virgilius.*

Pasiphaën. *Quæ tauri amore capta, & Dædali artificis ope vaccæ ligneæ inclusa, Minotaurum è tauro peperit, semihominem & semibovem. Hunc condolet, & felicem pronuntiat, si nunquam tauri fuissent.*

Prœtides. *Filiæ Prœti Regis Archivorum, quæ à Junone ita in rabiem actæ sunt, ut vaccas se putarent. Nulla tamen earum quæsivit tam infames amplexus pecudum, ut tu, ô Pasiphae. Quamvis metuerent suo collo jugum aratri (vaccas enim se putabant) & sæpè in fronte explorarent cornua, quæ non habebant in fronte lævi & polita, nullis in ea cornibus exuberantibus.*

Ille

Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras!
Ille latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas:
Aut aliquam in magno sequitur grege. Claudite Nymphæ.
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus:
Si qua fortè ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia. Forsitan illum,
Aut herbâ captum viridi, aut armenta secutum.
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.

Tum

Ille: *Taurus reclinans latus candidum in teneris floribus*, Hyacinthis, *sub umbrosa ilice ruminat*, & *revomit herbas* pallentes, *sive viridantes, ab etymologia Græca.*

Fultus hyacintho: *Syllaba brevis post quartum pedem nonnunquam à Poëtis producitur. Vide Alvari Prosodiam.*

Claudite Nymphæ, *Nymphas Dictæas invitat ad operam Pasiphae navandam: O Nymphæ, Pasiphaën mecum adjuvate. Claudite saltus nemorum indagine, ut taurus iste teneatur, Pasiphaëque amanti sistatur: Vel fortè non opus hoc erit, & forsitan suâ sponte veniet ad stabula &c. Hæc in Persona Sileni.*

Dictææ. *A Dicte, qui mons est in Creta celebris, cujus in antro apes Jovem infantem aluère.*

Gortynia. *Cortyna oppidum Cretæ, lætioribus pabulis insigne. Scribitur indifferenter* Cortynia & Gortynia.

Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëtontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montes ut duxerit una sororum;
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi divino carmine pastor,

Flo-

Hesperidum Puellam. *Atalanta est, quæ cum procis cursu contendebat ea lege, ut victori nuberet, victum occideret. Victa tandem ab Hippomene, dum aureis malis, quæ ab illo projecta inter currendum fuerant, colligendis occuparetur.*

Phaëtontiadas: *Sorores Phëtontis, filias Solis, quæ nimio luctu, ob fratrem dejectum è curru Solis, mutatæ sunt in arbores.* Muscus *est, quidquid extimo arborum cortici quasi lanuginosum & villosum adhæret.*

Musco circumdat: *Ita canit, ut quasi non factam rem cantaret, sed ipse eam cantando facere videatur, & Phaëtontis sorores mutare in arbores, circumdare musco, & cortice.*

Tum canit errantem. *Deinde cantat, quemadmodum una è Musis in colles Bœotiæ deduxerit Cornelium Gallum, deambulantem circa fluenta.*

Permessi. *Est enim Permessus fluvius Bœotiæ, ex Helicone profluens. De Cornelio* Gallo *vide Argumentum Eclogæ* 10. Errantem, *ambulantem.*

Ut Linus: *Quemadmodum Linus pastor, & Apollinis filius coronatus floribus,* & apio, *berbâ coronariâ, dixerit Cornelio Gallo talia verba*; En sume,

Musæ

Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ;
Ascræo quos antè seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plùs jactet Apollo.
Quid loquar? aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris,
Dulichias vexâsse rates, & gurgite in alto

Ah

Musæ tibi dant hanc fistulam. Calamos *pro fistula.*

Ascræo seni. *Hesiodo, cujus patria* Ascra, *subintellige*: dederant. Quibus: *calamis sive fistulâ, solebat Hesiodus arbores canendo è montibus evocare ad desiliendum, & saltandum.*

His tibi Grynæi. *Hac fistula celebretur à te origo sylvæ Grynææ. Probabile est, Gallum carminibus hunc locum descripsisse. Dictum est Grynæum nemus ab oppido hujus nominis, ubi templum Apollinis oraculis insigne.*

Ne quis sit lucus. *Ut nulla sit sylva, quâ magìs Apollo glorietur.*

Quid loquar. *Quid dicam, ut memoraverit*, aut Scyllam &c. aut, *ut memoraverit corpus Terei conversum in upupam. Scylla Nisi Regis filia in avem Ceirim conversa, ab aliquibus dicitur eadem Scylla fuisse, quæ postmodum in freti Siculi scopulum conversa est.*

Quam fama tulit: *Rumor sparsit, cinctam latrantibus monstris*, Dulichias, *sive Ulyssis naves disturbâsse. Ulysses Dulichius à loco, quo babitavit, est dictus.*

 Aut

Ah timidos nautas canibus laceràsse marinis!
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona paràrit?
Quo cursu deserta petiverit, & quibus antè
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit; pulsæ referunt ad sidera valles,
Cogere donec oves stabulis, numerúmque referre
Jussit, & invito processit vesper Olympo.

Aut ut mutatos: *Vel quomodo memoraverit Tereum Regem Thracium in upupam avem mutatum.*

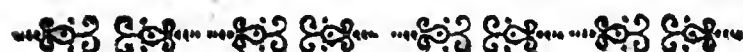
Philomela: *Philomela, & Progne sorores Terei epulandum dederant Itym filium.*

Quo cursu: *Id est, volatu, & quibus alis, jam super suamet tecta, mutata in avem, volaverit.*

Omnia quæ. *Quas omnes fabulas audiit Eurotas fluvius ab Apolline, cùm Apollo in ejus ripis ob amorem Hyacinthi versaretur, & quas fabulas jussit edisci à lauris arboribus; has cantat Silenus, quousque Hesperus apparuit cælo invito, & coëgit pastores colligere oves in stabulis, & recensere earum numerum.*

ECLO-

ECLOGA VII.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Narrat Melibœus pastor contentionem amœbæam, sive alternam, Thyrsidis & Corydonis; se coram & Daphnide judicibus, qui Corydoni palmam addicunt. In Corydone possumus agnoscere Cornelium Gallum, aut Asinium Pollionem, utrumque poëseos laude florentem: in Thyrside poëtam aliquem ex eorum æmulis: in Daphnide, communem eorum amicum, apud quem illi contenderent; in Melibœo, Virgilium, qui dum amicos consulit, de recuperandis agris & pecoribus sollicitus, assumitur ab iis in judicem, jubetúrque de re sua securus esse. Certè sub his pastoribus non infimæ sortis homines latere, vel ex eo conjici potest, quòd aureas, marmoreásque Diis voveant statuas. Virgilium verò nihil

nihil probibet hic Melibœum *vocari, qui non unam in Eclogis personam, sed multiplicem induit.* Tityrum *enim se in prima Ecloga*, Corydonem, *in secunda*, Menalcam, *in nona nuncupat.*

Melibœus, Corydon, Thyrsis.

Mel. FOrtè sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerántque greges Corydon & Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo:
Et cantare pares, & respondere parati.
Hìc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat, atque ego Daphnim
Aspicio: ille ubi me contrà videt: Ociùs, inquit,
Huc ades, O Melibœe: caper tibi salvus & hœdi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenerâ prætexit arundine ripas

Min-

Argutâ. *Canorâ, stridulâ, susurrante.*
Compulerántque. *Conjunxerant simul greges.*
Defendo à frigore. *Dum arbusculas recenter plantatas sepimento contra frigus munio.*

Min-

Mincius, éq; sacrâ resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpère, alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
Cor. Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Qua-

Mincius, *fluvius*, Menzo, *è Benaco lacu emissus, alluens Mantuam, & influens in Padum.*

Sacra quercu. *Dicata Jovi.*

Examina. *Coloniæ apum, ad sedes quærendas emissæ.*

Alcippen, Phyllida: *Nomina famularum Melibœi.*

Depulsos. *Quæ domi separaret à matribus agnos abductos ab ubere.*

Musæ meminisse. *Musæ volebant, per vices ut cantarent.*

Libethrides. *Musæ præsides Libethrii fontis ad Heliconem.*

Aut mihi. *Vel inspirate mihi carmina, qualia inspiratis Codro, vel si non omnes possumus id assequi, mea ex hoc loco fistula suspendetur è pinu. Mos fuit aliqua in arte emeritorum, ut artis instrumenta Diis ejus præsidibus suspenderent.*

Co-

Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut si non possumus omnes,
Hîc arguta sacrâ pendebit fistula pinu.
Th. Pastores hederâ crescentem ornate poëtam
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro.
Aut si ultra placitum laudârit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
Cor. Setosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus

Codro. *Codrus poëta fuit Virgilii temporum æqualis.*

Proxima Phœbi. *Ille componit carmina proxima carminibus Apollinis.*

Sacra pinu. *Magnæ Deorum matri Cybelæ sacra.*

Argutâ: *Canorâ fistulâ.*

Pastores hederâ: *Corydon petiit, ut esset Codro similis, quem mirificè extulit. Thyrsis jam petit, ut quamvis crescens, & nondum perfectus poëta ad invidiam Codri hederâ coronetur. Hederâ coronabantur poëtæ, herbâ semper virenti, si carmina æternitatem merebantur.*

Aut si ultra placitum. *Nimiè, & irrisoriè, ultrà quàm volo.*

Baccare. *Baccar herba est radicis odoratæ, quæ vim ad fascinationem depellendam habere putabatur. Sensus est: coronate me aut hederâ, ut invidiâ rumpatur Codrus; aut baccare, ne me fascinet malignâ, id est, immodica laudatione.*

Setosi: O Delia (Diana) *Mycon parvus, (vel Corydonis filius, vel patronus) offert tibi hoc caput piloſi*

Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
Th. Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

Cor.

losi apri, & cervi longævi, diu vivacis, cornua ramosa, id est, arborea.

Si proprium hoc fuerit: *Quod scilicet petierat supra, ut Codri instar efficiat carmina, & hoc donum habeat stabile, ac perpetuum.*

Levi de marmore. *Mycon te statuet, tuam statuam faciet è levigato & polito marmore totam, purpureo calceamento ligatam circa tibias.* Cothurnus, *calceamenti genus.*

Sinum lactis: *Sinum, sini: vas est, in quo butyrum versando conficitur.*

Liba. *Placentæ genus, ex farina, melle, & oleo. Sic dictum, quia pars ejus in ignem sacrificiorum injecta Diis libabatur. Hæc dona Priape, satis est, te singulis annis expectare à me.*

Priapus *erat custos hortorum Deus, cujus statua rudis & informis in limine ponebatur.*

Si fœtura gregem: *Si tot agnos habuero, quot oves.*

Ne-

Cor. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ:
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. Immò ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
Cor. Muscosi fontes, & somno mollior herba,
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,

Sol-

Nerine Galatea. *Nerine Nerei filia erat, & Nympha à Polyphemo amata. Corydon Galateam suam rusticulam, quasi Nymphæ illi formâ supparem, Nerinem Galateam hic vocat.*

Hyblæ. *Montis in Sicilia, thymo abundantis, & apibus, vide suprà Ecl.* 1. 8. Sardois. *Sic dictis, quia nascuntur in Sardinia insula, & mandentium ora sic contrahunt, ut ii quasi ridentes earum veneno emoriantur, unde proverbium:* Sardonicus risus.

Rusco. Stechend Kraut.

Projectâ algâ. *Quæ ad littus est ejecta: alga,* Meer-oder Wasser-Kraut.

Muscosi fontes. *O fontes musco, id est, lanugine viridiore cooperti, & tu, O herba mollissima, atque adeò somno ipso jucundior, & arbutus, quæ vos, id est, quæ fontes, & herbam raris foliis in umbras, prohibete solstitiales calores à pecore, & ardorem æstivum temperate.*

Sol-

Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
Th. Hîc focus, & tædæ pingues: hîc plurimus ignis
Semper, & assiduâ postes fuligine nigri.
Hîc tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
Cor. Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma:
Omnia nunc rident: at si formosus Alexis

Mon-

Solstitium. *De æstivo loquitur, ubi æstas summa. Solstitia dicta sunt, non quòd ibi Sol stet immotus, sed quòd non ascendat ulteriùs, & iter suum incipiat relegere, & stet quasi in termino.*

Gemmæ. *Nodi sunt palmitum, qui corticem rumpunt, & in pampinos, aut racemos evadunt. Dicuntur quoque oculi ob figuram.* Læto palmite: *quasi fœcundo, ut qui vinitorem ubertatis spe exhilaret.*

Hîc focus. *Apud nos est locus ad fovendum ignem aptus.* Tædæ: *Pinguia ligna picis plena, ex quibus pix ubertim profluit, & igni fovendo sunt apta &c.*

Aut numerum. *Neque enim lupus parcit numeratis ovibus.*

Castaneæ hirsutæ. *Adbuc intra suos echinos locatæ.*

Sua quæque. *Sub quâque arbore jacent sua poma, hoc est, sui generis, & suæ naturæ fructus.*

Nunc rident. *Læta sunt, & pulchra.*

Aret

Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
Th. Aret ager, vitio moriens ſitis aëris herba:
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit:
Jupiter & læto deſcendet plurimus imbri.
Cor. Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Jaccho:
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
Th. Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sæpiùs at ſi me, Lycida formoſe, reviſas;
Fraxinus in ſylvis cedat tibi, pinus in hortis.
Mel. Hæc memini, & victum fruſtrà contendere Thyrſin,
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

Aret ager. *Sitit herba, & vitio ſeu peſtilentia corrupti aëris affigitur, & moritur.*

Liber invidit. *Bacchus abſtulit montibus pampinos umbriferos. Exſiccatæ enim vites nimio æſtu, folia amittunt.*

Jupiter. *Aër ſolvetur in pluviam fertilem.*

Nec vincet corylos. *Non myrtus, non laurus erit præſtantior corylis.*

Fraxinus. *Non ſic erunt pulchræ arbores in ſuis locis productæ: ſicut tu, ſi ad me frequenter venire curaveris.*

Ex illo Corydon. *Ab illo tempore Corydon habetur à nobis vere Corydon, id eſt vere dignus eâ famâ, quâ apud nos floret.*

ECLOGA VIII.

PHARMACEUTRIA.

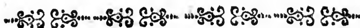
ARGUMENTUM.

Duæ sunt hujus Eclogæ partes. Prima è tertio; secunda è secundo Theocriti Idyllio ferè deprompta. In prima, juvenis, Nisæ puellæ procus, Mopsum rivalem sibi prælatum dolet. In secunda, venefica Daphnim, à se aversum, incantationibus magicis ad se suumque amorem pellicit. Primam canit Damon, secundam Alphesibœus: neuter in sua, sed hic in veneficæ, ille in proci persona. Utrumque pastorem inducit Virgilius. Tum opus dicat Asinio Pollioni; non, ut multi putant, Octaviano Cæsari.

Scripta est anno V. C. 715. *Virgilii* 31. *L. Marcio Censorino, & C. Calvisio Sabino, Coss. Cùm Pollio, subactis Parthinis, & perlustratis oræ Illyricæ populis, per Venetiam & Ti-*

Timavi fluvii ostia, Romam ad triumphum rediret.

PHarmaceutria dicitur, id est, *venefica*: φάρμακον enim ambigua vox est: & modò remedium, modò venenum significat: unde φαρμακεύς *veneficus* & φαρμακεύτρια *venefica*. Titulus autem ad secundam tantùm Eclogæ partem attinet, quæ canitur ab Alphesibœo.

Damon, Alphesibœus.

PAstorum Musam, Damonis, & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requiêrunt flumina cursus:
Damonis Musam dicemus, & Alphesibœi.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,

Sive

Pastorum: *Narrabimus carmen pastorum, quos canentes admiratæ sunt vaccæ, pabuli sui immemores.*

Lynces: *Obstupuêre lynces ad illorum cantum. Sunt animalia è luporum cervariorum genere, maculosâ & varia pelle, acutissimi visûs.*

Tu mihi: *Tu mihi fave ô Pollio, sive jam transcendis rupes* Timavi, *qui est fluvius Carnorum in Foro-Juliensi ditione &c.*

Sive

Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circùm
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cælo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.

Dam.

Sive oram. *Sive veheris circùm littus maris.*

Illyrici, Illyricum, *regio amplissima in longitudinem obversa Italiæ, à qua per mare Hadriaticum disjungitur: in duas partes vulgò dividitur,* Liburniam, & Dalmatiam.

Sophocleo. *Sophocles Atheniensis, tragicæ Poëseos Princeps, cothurnum primus induxit in theatrum. Per* cothurnum, *altiorem calceum, tragœdia ipsa intelligitur: ut per* soccum, *calceum humilem, comœdia, versúsque humiles.*

Tua carmina. *id est, tuas, O Pollio, tragœdias à te compositas, vel res à te præclarè gestas, quæ solæ digna sunt cothurno Sophoclis.*

Hederam. *Permitte, ut cingam tibi caput hac hedera poëtica, dum te milites tui triumphantem coronant lauro victrici: id est, ut te laudem, Poëtam poëta, dum te alii victorem laudant, qui tecum victores sunt.*

Tereti &c. *Baculo de oliva. Teres enim est id, quod oblongum & rotundum, ut columna.*

Dam. Naſcere, præque diem veniens age. Lucifer almum:
Conjugis indigno Niſæ deceptus amore.
Dum queror, & Divos (quamquam nil teſtibus illis
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mænalus argutúmque nemus pinóſque loquentes
Semper habet: ſemper paſtorum ille audit amores,
Panáque, qui primus calamos non paſſus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mopſo Niſa datur: quid non ſperemus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævóque ſequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Mopſe,

Naſcere. *Exorere Lucifer, & prævius lucem advehe. Damon enim Niſæ amore captus, doléns que Mopſum ſibi prælatum, noctem inſomnem duxerat, die igitur oriente Luciferum orat, ut celeriter oriatur.*

Nil teſtibus illis: *Quamvis nihil mihi profuit Deos atteſtari.*

Mænalios. *Quales à paſtoribus cani ſolent in Mænalo, monte Arcadiæ, qui Pani ſacer.*

Argutúmque: *Stridulum, ſonorum.*

Panáque: *Semper mons ille audit Deum Pana, qui fiſtulâ canere primus invenit, qui calamos non paſſus eſt eſſe inertes, id eſt, otioſos, & ſine arte, ſed ex iis fiſtulam compoſuit.*

Gryphes, *vel* gryphi, *toto corpore leones, alis & roſtro aquilæ, equis vehementer infeſti. Plinius fabuloſa eſſe monſtra putat, ut & Pegaſos. l. 10. 49.*

Damæ. *E genere caprarum ſylveſtrium. Virgilio Maſculini, cæteris fœminini generis. Quæ ſunt hæc,* in-

Mopſe, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
O digno conjuncta viro! dum deſpicis omnes.
Dúmque tibi eſt odio mea fiſtula, dúmque capellæ,
Hirſutúmque ſupercilium, prolixáque barba:
Nec curare Deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus.
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perîi, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.

Nunc

inquit, paradoxa? Pulchra Niſa datur deformi Mopſo. Fiet ſucceſſu temporum, ut contrariæ naturæ animalia jungantur. Ad pocula. *Ad potum cum canibus.*

Mopſe novas &c. *Rivali ſuo, Niſæ marito, invidè gratulatur, & ritus nuptiarum exequi jubet, quales 1. ſunt in facibus parandis, quibus præviis uxor ſub noctem ducebatur in domum mariti 2. in ſpargendis nucibus; nam maritus nuces ſpargebat pueris, ut oſtenderet ſe pueritiam & nuces relinquere &c.*

Heſperus Oetam: *Heſperus ſtella præcedens noctem, jam pro te, & tui causâ decedit ex altiſſimo monte Oeta (qui in Theſſalia) & noctem adducit.*

Hirſutúmque ſupercilium. *Odio me habes, & meum gregem, & mea piloſa ſupercilia & longam barbam.*

Sepibus in noſtris. *In ſeptis horti noſtri vidi te adhuc*

Nunc scio, quid sit amor. Duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus,
Nunc & oves ultrò fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus:

Or-

adhuc parvam, colligentem cum matre poma rore perfusa. Ego vos ducebam illuc.

Duris in cotibus. *in rigidis rupibus montis Ismari, aut Rhodopes, aut apud barbaros & remotissimos Libyæ populos Garamantas, Amor, ille puer productus est, qui non est nostræ naturæ, & originis.*

Matrem. *Medeam, quæ filios ipsa suos ex Jasone susceptos in oculis patris jugulavit.*

Electra. *Electrum Latinis succinum: quia succus est arborum quarumdam è pineo genere, ex quibus quasi gummi diffluit in Oceanum, ibique induratum defertur ad littus, aut à piscatoribus extrahitur.*

Sit Tityrus Orpheus. *Vilissimus rusticus putetur Orpheus in Sylvis, & Arion inter Delphines. Erat Orpheus Poeta, seu vates, ita celebris ut arbores & sylvas diceretur cantu movisse. Arion citharœdus & Lyricus Poeta nobilis, qui cùm in mare projectus esset, à Delphino, quem dulcedine cantûs illexerat, exceptus, & in littus evectus est.*

Omnia

Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ,
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite Pierides: non omnia possumus omnes.
Alph. Effer aquam & molli cinge hæc altaria vittâ,
Verbenásque adole pingues, & mascula thura,
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hîc nisi carmina desunt.

Ducite

Omnia vel medium; *Omnibus renuntiat, & dicit vale. Misceantur cuncta, & fiant mare: in hoc se è culmine rupis excelsæ præcipitaturum dicit.*

Effer aquam. *Hîc inducit mulierem veneficam sacris quibusdam pervertentem mentem amatoris, à quo spernebatur. Saga illa introducitur tanquam præcipiens famulæ suæ Amaryllidi:* Aquam, *quasi lustralem huc fer;* Verbenas: *herbas, quasi* herbenas.

Molli vittâ: *Circumda aras tæniâ laneâ, quæ mollis est.*

Mascula thura: *vegeta, optima: adole, sive accende.*

Conjugis ut magicis &c. *Ut magicis sacris, id est, ritibus Daphnidem, meum conjugem dementare possim, & amore mei à sanitate mentis deducere.* Sanos sensus avertere.

Experiar. *Tentem, coner.*

Nisi carmina; *Omnibus, quæ imperaverat, paratis,*

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

Carmina vel cælo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum: mea carmina, ducite Daphnim.

Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo, térque hæc altaria circùm

tis; carmina sola magica, sive solemnem ac ritualem verborum formulam ad incantationem deesse dicit.

Ducite ab urbe domum: *O carmina trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam domum. Argumentatur dein à majore ad minus. Si enim hæc, & illa possunt facere carmina; cur non etiam faciliora?*

Deducere Lunam. *Antiqui putaverunt Lunam esse magorum incantationibus subditam, ita ut quoties iis luberet, è cælo deduceretur vel invita.*

Carminibus Circe: *Circe venefica suis incantationibus Socios Ulyssis transformavit in porcos.*

Frigidus in pratis. *Serpens in pratis obrigescit, dum incantatur.*

Terna: *Alloquitur Daphnim in effigie: Tibi, ô Daphni primùm, id est, ipso incantationis initio circumdo, & circumligo terna licia.*

Licia. *Sunt limbi, qui telam hinc inde cingunt, & in quibus capita staminum conduntur.* Terna triplici colore: Novem, *tria alba, tria rosea, tria nigra: quæ novem licia tribus deinde ligantur nodis;* Necte tribus nodis ternos Amarylli colores. Et Veneris

Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet:
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim,
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modò: &, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim:
Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit,
Uno eôdémque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros,
Daph-

neris, dic, vincula necto: *quibus verbis incantationis formula continetur.*

Numero Deus impare: *Ternario, qui numerus in divinis etiam apud Ethnicos singulariter valebat. Jovis enim trifidum est fulmen, Neptuni sceptrum tridens, Plutonis canis triceps, Parcæ tres, tria virginis ora Dianæ. &c.*

Limus ut hic. *Venefica duas Daphnidis imagines effinxerat: alteram è limo; alteram è cera. Effigies è limo durescit, è cerâ emollitur unâ & eâdem flammâ.*

Sic nostro &c. *Sic uno eodémque amore nostro liquescat, & mollior fiat mihi, cæteris durescat.*

Sparge molam. Mola *placentæ quædam species est, quæ fiebat ex farre salso, tosto, & molito, unde* mola *appellabatur, & victimæ dicebantur* immolari, *quia & frons victimarum & foci, & cultri hac mola inspergebantur. Itaque hîc molâ conspergitur effigies Daphnidis, ut victima hujus magici sacrificii.*

Bitumine lauros: *Adhibe bitumen lauro, ut ardeat*

Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cùm fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso,
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena

Ipse

deat. Fragiles lauros dicit, quia inter urendum crepitum & fragorem edunt. Daphnis crudelis me comburit, ego contrà hanc laurum comburo in Daphnide.

Talis amor: *Videns venefica non prodesse sibi suas incantationes, neque Daphnim adhuc venire, ad diras convertitur, eique imprecatur, ut amore insaniat: quod comparatione buculæ juvencum perditè amantis illustrat.*

Propter aquæ rivum: *Juxta rivum aquæ.*

In ulva: *Herba palustri*: Mooß-Kraut.

Exuvias: *Vestes.*

Limine in ipso: *Infodio has vestes sub limine terræ, idque sub limine ipsius Daphnidis; hæ exuviæ debent reducere Daphnim ad me, nimirum per veneficia.*

Ponto: *In Ponto, quæ est Asiæ minoris regio, ferax vene-*

Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpè lupum fieri & se condere sylvis
Mœrin, sæpè animas imis exire sepulchris,
Atque satas aliò vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras: rivóque fluenti,
Tránsque caput jace; ne respexeris. His ego Daphnim
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Spontè suâ, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit!

Ne-

veneni, collecta sunt hæc gramina, hæc venena, quæ ipse Mœris mihi tradidit.

His ego. *Ego vidi Mœrin sæpè transformari per talia gramina venenata in lupum, & abdere se in sylvis; sæpe evocare animas e profundis tumulis, & messes satas transferre in alium locum.*

Fer cineres. *Aliud mandatum dat saga famulæ Amaryllidi: Jam cineres rerum combustarum exporta extra domum, & jacta eos post caput in rivum fluentem, neque retrò aspicias. Ego saltem hoc validissimo magiæ genere Daphnim oppugnabo.*

Aspice, corripuit. *Moras trahebat Amaryllis, nec, ut jussa fuerat, cinerem foras efferebat: interim cinis ipse concepit incendium, & tremulis, sive crispantibus flammis corripuit altaria, ex quo bene cœpit augurari.*

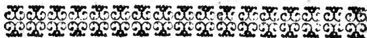
Bonum sit. *Lætum omen.*

Hilax

Nescio quid certè est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina Daphnis.

Hilax: *Canis nomen. Latratus canis in limine notat adesse Daphnim.*

An qui amant. *Vocalis i nec eliditur hîc, nec servat propriam quantitatem longam, sed hiat, & brevis fit.*

ECLOGA IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM.

Cum in agrorum divisione Virgilium indemnem amici sui præstitissent, ut in Ecl. 1. dictum est: is ab Ario Centurione, vel à Mileno Torone primipilari, vel à Claudio veterano (variant enim in eo nomine interpretes) ab eo certè militum, cui prædium illud

illud obvenerat, malè habitus & ferme occisus: ut vitæ consuleret, Mincium natatu trajecit. Romam deinde profectus, ut vim auctoritate Octaviani reprimeret: interim reliquit domi villicum suum Mœrim, monuitque, ut novum agri dominum officiis, quibus posset, leniret omnibus. Hic itaque Mœris, huic domino munuscula Mantuam deferens, ex itinere in Lycidam familiarem incidit, quocum de Menalca, id est, Virgilii fortuna colloquitur: simulque variis cantilenis tædium itineris levant.

Existimo fuisse oblatum Varo hoc opusculum, quasi libelli supplicis loco; ut beneficium, ejus & Pollionis Mæcenatisque gratiâ jam acceptum, tueri porrò sibi apud Octavianum vellet. Est enim hîc I. Beneficii mentio. II. Vis illata declaratio. III. Invocatio Vari, & amplioris ejus in laudem operis promissio. IV. Julii Cæsaris consecratio quædam, ad adulandum comparata. Tum cætera, quæ congerit carminum fragmenta, notant opus, ut res ferebat, properatum ac subitarium: ex variis concinnatum versibus, quos primo impetu effuderat poëta; aut ex occasione priùs inchoatos, nondum suo quósque filo ac tenore ad exi-

exitum duxerat. Anno igitur eodem quo prima Ecloga: sanè haud multò deinde scripta est.

Lycidas, Mœris.

Lyc. QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?
Mœr. O Lycida, vivi pervenimus; advena nostri,
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret: hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat,
Hos

In urbem: *Mantuam, ad quam via ducit?*

Vivi pervenimus: *Viventes eò miseriæ devenimus, ut peregrinus occupator agri nostri diceret, id quod nunquam timueramus:* Hic ager ad me pertinet, recedite, ô antiqui cultores.

Nunc victi: *Loquitur Mœris, Virgilii Villicus, in persona Virgilii, aitque, victum se à milite, Ario nimirum (vide Argumentum) & ideò tristem, quia deberet illi afferre hos bœdos. Monuit enim Virgilius, Romam proficiscens, ut Villicus novum agri dominum officiis, quibus posset, leniret omnibus.*

Fors: *sive fors, & fortuna.*

Quod

Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdes.
Lyc. Certè equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servâsse Menalcan.
Mœr. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquilâ veniente, columbas.
Quòd nisi me quacumque novas incidere lites

Quod nec bene vertat: *Quod utinam non prosit illi, novo nempe domino.*

Certè equidem audieram: *Audivi tamen, inquit Lycidas, Menalcam, id est, Virgilium carminibús suis conservâsse totum illum agrum &c. Virgilius in agrorum divisione jussus est favore Cæsaris esse indemnis, & agros suos servare; sed fors, sive mala fortuna rem mutavit.*

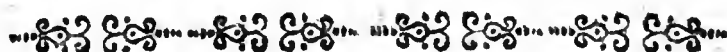
Quà se subducere: *ab eo loco, ubi colles incipiunt recedere &c. describit situm agri, & conditionem loci, ac limites.*

Carmina nostra &c. *Respondet Mœris: Carmina sive ars poëtica tantum valet inter arma, & tantum possunt, quantum columbæ imminente aquilâ. Columbas vocat* Chaonias, *& ponit speciem pro genere; Columbæ in Epiro erant celebres. Epirus autem* Chaonia *dicitur.*

Quòd nisi me: *Nisi me anteà funesta cornix sedens in ilice, & cantans admonuisset, ut jurgiorum, & novarum litium occasiones amputarem; neque ego, neque Me-*

Timavi fluvii ostia, Romam ad triumphum rediret.

PHarmaceutria dicitur, id est, *venefica:* φάρμακον enim ambigua vox est: & modò remedium, modò venenum significat: unde φαρμακεὺς *veneficus* & φαρμακεύτρια *venefica.* Titulus autem ad secundam tantùm Eclogæ partem attinet, quæ canitur ab Alphesibœo.

Damon, Alphesibœus.

PAstorum Musam, Damonis, & Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requiêrunt flumina cursus:
Damonis Musam dicemus, & Alphesibœi.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,

Sive

Pastorum: *Narrabimus carmen pastorum, quos canentes admiratæ sunt vaccæ, pabuli sui immemores.*

Lynces: *Obstupuêre lynces ad illorum cantum. Sunt animalia è luporum cervariorum genere, maculosâ & varia pelle, acutissimi visûs.*

Tu mihi: *Tu mihi fave ô Pollio, sive jam transcendis rupes* Timavi, *qui est fluvius Carnorum in Foro-Juliensi ditione &c.*

Sive

Sive oram Illyrici legis æquoris: en erit unquam
Ille dies, mihi cùm liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet: accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circùm
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cælo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herba est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.

Dam.

Sive oram. *Sive veheris circùm littus maris.*

Illyrici, Illyricum, *regio amplissima in longitudinem obversa Italiæ, à qua per mare Hadriaticum disjungitur: in duas partes vulgò dividitur*, Liburniam, & Dalmatiam.

Sophocleo. *Sophocles Atheniensis, tragicæ Poëseos Princeps, cothurnum primus induxit in theatrum. Per* cothurnum, *altiorem calceum, tragœdia ipsa intelligitur: ut per* soccum, *calceum humilem, comœdia, versúsque humiles.*

Tua carmina. *id est, tuas, O Pollio, tragœdias à te compositas, vel res à te præclarè gestas, quæ solæ digna sunt cothurno Sophoclis.*

Hederam. *Permitte, ut cingam tibi caput hac hedera poëtica, dum te milites tui triumphantem coronant lauro victrici: id est, ut te laudem, Poëtam poëta, dum te alii victorem laudant, qui tecum victores sunt.*

Tereti &c. *Baculo de oliva. Teres enim est id, quod oblongum & rotundum, ut columna.*

Dam. Nafcere, præque diem veniens age. Lucifer almum:
Conjugis indigno Nifæ deceptus amore.
Dum queror, & Divos (quamquam nil teftibus illis
Profeci) extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verfus.
Mænalus argutúmque nemus pinófque loquentes
Semper habet: femper paftorum ille audit amores,
Panáque, qui primus calamos non paffus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verfus.
Mopfo Nifa datur: quid non fperemus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, ævóque fequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.

Mopfe,

Nafcere. *Exorere Lucifer, & prævius lucem adveбe. Damon enim Nifæ amore captus, dolénsque Mopfum fibi prælatum, noctem infomnem duxerat, die igitur oriente Luciferum orat, ut celeriter oriatur.*

Nil teftibus illis: *Quamvis nihil mihi profuit Deos atteftari.*

Mæna'ios. *Quales à paftoribus cani folent in Mænalo, monte Arcadiæ, qui Pani facer.*

Argutúmque: *Stridulum, fonorum.*

Panáque: *Semper mons ille audit Deum Pana, qui fiftulâ canere primus invenit, qui calamos non paffus eft effe inertes, id eft, otiofos, & fine arte, fed ex iis fiftulam compofuit.*

Gryphes, *vel* gryphi, *toto corpore leones, alis & roftro aquilæ, equis vehementer infefti. Plinius fabulofa effe monftra putat, ut & Pegafos. l.* 10. 49.

Damæ. *E genere caprarum fylveftrium. Virgilio Mafculini, cæteris fœminini generis, Quæ funt hæc,* in-

Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes.
Dúmque tibi est odio mea fistula, dúmque capellæ,
Hirsutúmque supercilium, prolixáque barba:
Nec curare Deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala,
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus.
Jam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perîi, ut me malus abstulit error!
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

Nunc

inquit, paradoxa? Pulchra Nisa datur deformi Mopso. Fiet successu temporun, ut contrariæ naturæ animalia jungantur. Ad pocula. *Ad potum cum canibus.*

Mopse novas &c. *Rivali suo, Nisæ marito, invidè gratulatur, & ritus nuptiarum exequi jubet, quales* 1. *sunt in facibus parandis, quibus præviis uxor sub noctem ducebatur in domum mariti* 2. *in spargendis nucibus; nam maritus nuces spargebat pueris, ut ostenderet se pueritiam & nuces relinquere &c.*

Hesperus Oetam: *Hesperus stella præcedens noctem, jam pro te, & tui causâ decedit ex altissimo monte Oeta (qui in Thessalia) & noctem adducit.*

Hirsutúmque supercilium. *Odio me habes, & meum gregem, & mea pilosa supercilia & longam barbam.*

Sepibus in nostris. *In septis horti nostri vidi te*

 adhuc

Nunc scio, quid sit amor. Duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis an puer improbus ille?
Improbus ille puer, crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus,
Nunc & oves ultrò fugiat lupus, aurea duræ
Mala ferant quercus, narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus:

Or-

adhuc parvam, colligentem cum matre poma rore perfusa. Ego vos ducebam illuc.

Duris in cotibus. *In rigidis rupibus montis Ismari, aut Rhodopes, aut apud barbaros & remotissimos Libyæ populos Garamantas, Amor, ille puer productus est, qui non est nostræ naturæ, & originis.*

Matrem. *Medeam, quæ filios ipsa suos ex Jasone susceptos in oculis patris jugulavit.*

Electra. *Electrum Latinis succinum: quia succus est arborum quarumdam è pineo genere, ex quibus quasi gummi diffluit in Oceanum, ibique induratum defertur ad littus, aut à piscatoribus extrahitur.*

Sit Tityrus Orpheus. *Vilissimus rusticus putetur Orpheus in Sylvis, & Arion inter Delphines. Erat Orpheus Poeta, seu vates, ita celebris ut arbores & sylvas diceretur cantu movisse. Arion citharœdus & Lyricus Poeta nobilis, qui tùm in mare projectus esset, à Delphino, quem dulcedine cantûs illexerat, exceptus, & in littus evectus est.*

Omnia

Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ,
Præceps aërii speculâ de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon: vos, quæ responderit Alphesibœus,
Dicite Pierides: non omnia possumus omnes.
Alph. Effer aquam & molli cinge hæc altaria vittâ,
Verbenásque adole pingues, & mascula thura,
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hîc nisi carmina desunt.

Ducite

Omnia vel medium; *Omnibus renuntiat, & dicit vale. Misceantur cuncta, & fiant mare: in hoc se è culmine rupis excelsæ præcipitaturum dicit.*

Effer aquam. *Hîc inducit mulierem veneficam sacris quibusdam pervertentem mentem amatoris, à quo spernebatur. Saga illa introducitur tanquam præcipiens famulæ suæ Amaryllidi:* Aquam, *quasi lustralem bucfer*; Verbenas: *herbas, quasi* herbenas.

Molli vittâ: *Circumda aras tæniâ laneâ, quæ mollis est.*

Màscula thura: *vegeta, optima: adole, sive accende.*

Conjugis ut magicis &c. *Ut magicis sacris, id est, ritibus Daphnidem, meum conjugem dementare possim, & amore mei à sanitate mentis deducere.* Sanos sensus avertere.

Experiar. *Tentem, coner.*

Nisi carmina; *Omnibus, quæ imperaverat, paratis,*

 tis,

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel cælo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum: mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo, térque hæc altaria circùm

tis; carmina sola magica, sive solemnem ac ritualem verborum formulam ad incantationem deesse dicit.

Ducite ab urbe domum: *O carmina trahite, trahite Daphnim ab urbe in meam domum. Argumentatur dein à majore ad minus. Si enim hæc, & illa possunt facere carmina; cur non etiam faciliora?*

Deducere Lunam. *Antiqui putaverunt Lunam esse magorum incantationibus subditam, ita ut quoties iis luberet, è cælo deduceretur vel invita.*

Carminibus Circe: *Circe venefica suis incantationibus Socios Ulyssis transformavit in porcos.*

Frigidus in pratis. *Serpens in pratis obrigescit, dum incantatur.*

Terna: *Alloquitur Daphnim in effigie: Tibi, ô Daphni primùm, id est; ipso incantationis initio circumdo, & circumligo terna licia.*

Licia. *Sunt limbi, qui telam hinc inde cingunt, & in quibus capita staminum conduntur.* Terna triplici colore: Novem, *tria alba, tria rosea, tria nigra: quæ novem licia tribus deinde ligantur nodis;* Necte tribus nodis ternos Amarylli colores. Et Veneris

Effigiem duco. Numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim,
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modò: &, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit,
Uno eôdémque igni: ſic noſtro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros,
Daph-

neris, dic, vincula necto: *quibus verbis incantationis formula continetur.*

Numero Deus impare: *Ternario, qui numerus in divinis etiam apud Ethnicos ſingulariter valebat. Jovis enim trifidum eſt fulmen, Neptuni ſceptrum tridens, Plutonis canis triceps, Parcæ tres, tria virginis ora Dianæ. &c.*

Limus ut hic. *Venefica duas Daphnidis imagines effinxerat: alteram è limo; alteram è cera. Effigies è limo dureſcit, è cerâ emollitur unâ & eâdem flammâ.*

Sic noſtro &c. *Sic uno eodémque amore noſtro liqueſcat, & mollior fiat mihi, cæteris dureſcat.*

Sparge molam. Mola *placentæ quædam ſpecies eſt, quæ fiebat ex farre ſalſo, toſto, & molito, unde* mola *appellabatur, & victimæ dicebantur* immolari, *quia & frons victimarum & foci, & cultri hac mola inſpergebantur. Itaque hîc molâ conſpergitur effigies Daphnidis, ut victima hujus magici ſacrificii.*

Bitumine lauros: *Adhibe bitumen lauro, ut ardeat*

Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, cùm fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos,
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat; nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso,
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena

Ipse

deat. Fragiles lauros dicit, quia inter urendum crepitum & fragorem edunt. Daphnis crudelis me comburit, ego contrà hanc laurum comburo in Daphnide.

Talis amor: *Videns venefica non prodesse sibi suas incantationes, neque Daphnim adhuc venire, ad diras convertitur, eique imprecatur, ut amore insaniat: quod comparatione buculæ invencum perditè amantis illustrat.*

Propter aquæ rivum: *Juxta rivum aquæ.*
In ulva: *Herba palustri:* Mooß-Kraut.
Exuvias: *Vestes.*
Limine in ipso: *Infodio has vestes sub limine terræ, idque sub limine ipsius Daphnidis; hæ exuviæ debent reducere Daphnim ad me, nimirum per veneficia.*
Ponto: *In Ponto, quæ est Asiæ minoris regio, ferax vene-*

Ipſe ded't Mœris: naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſæpè lupum fieri & ſe condere ſylvis
Mœrin, ſæpè animas imis exire ſepulchris,
Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras: rivóque fluenti,
Tránsque caput jace: ne reſpexeris. His ego Daphnim
Aggrediar: nihil ille Deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Aſpice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſuâ, dum ferre moror, cinis ipſe: bonum ſit!

Ne-

veneni, collecta ſunt hæc gramina, hæc venena, quæ ipſe Mœris mihi tradidit.

His ego. *Ego vidi Mœrin ſæpè transformari per talia gramina venenata in lupum, & abdere ſe in ſylvis; ſæpe evocare animas e profundis tumulis, & meſſes ſatas transferre in alium locum.*

Fer cineres. *Aliud mandatum dat ſaga famulæ Amaryllidi: Jam cineres rerum combuſtarum exporta extra domum, & jacta eos poſt caput in rivum fluentem, neque retrò aſpicias. Ego ſaltem hoc validiſſimo magiæ genere Daphnim oppugnabo.*

Aſpice, corripuit. *Moras trahebat Amaryllis, nec, ut juſſa fuerat, cinerem foras efferebat: interim cinis ipſe concepit incendium, & tremulis, ſive criſpantibus flammis corripuit altaria, ex quo bene cœpit augurari.*

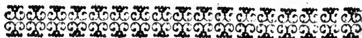
Bonum ſit. *Lætum omen.*

Hilax

Nescio quid certè est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina Daphnis.

Hilax: *Canis nomen. Latratus canis in limine notat adesse Daphnim.*

An qui amant. *Vocalis i nec eliditur hîc, nec servat propriam quantitatem longam, sed biat, & brevis fit.*

ECLOGA IX.

MOERIS.

ARGUMENTUM.

Cum in agrorum divisione Virgilium indemnem amici sui præstitissent, ut in Ecl. I. dictum est: is ab Ario Centurione, vel à Mileno Torone primipilari, vel à Claudio veterano (variant enim in eo nomine interpretes) ab eo certè militum, cui prædium illud

illud obvenerat, malè habitus & ferme occisus: ut vita consuleret, Mincium natatu trajecit. Romam deinde profectus, ut vim auctoritate Octaviani reprimeret: interim reliquit domi villicum suum Mœrim, monuitque, ut novum agri dominum officiis, quibus posset, leniret omnibus. Hic itaque Mœris, huic domino munuscula Mantuam deferens, ex itinere in Lycidam familiarem incidit, quocum de Menalca, id est, Virgilii fortuna colloquitur: simúlque variis cantilenis tædium itineris levant.

Existimo fuisse oblatum Varo hoc opusculum, quasi libelli supplicis loco; ut beneficium, ejus & Pollionis Mæcenatisque gratiâ jam acceptum, tueri porrò sibi apud Octavianum vellet. Est enim hic I. Beneficii mentio. II. Vis illata declaratio. III. Invocatio Vari, & amplioris ejus in laudem operis promissio. IV. Julii Cæsaris consecratio quædam, ad adulandum comparata. Tum cætera, quæ congerit carminum fragmenta, notant opus, ut res ferebat, properatum ac subitarium: ex variis concinnatum versibus, quos primo impetu effuderat poëta; aut ex occasione priùs inchoatos, nondum suo quósque filo ac tenore ad exi-

exitum duxerat. Anno igitur eodem quo prima Ecloga: sanè haud multò deinde scripta est.

Lycidas, Mœris.

Lyc. QUò te, Mœri, pedes? an, quò via ducit, in urbem?

Mœr. O Lycida, vivi pervenimus; advena nostri,
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret: hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat,

Hos

In urbem: *Mantuam, ad quam via ducit?*

Vivi pervenimus: *Viventes eò miseriæ devenimus, ut peregrinus occupator agri nostri diceret, id quod nunquam timueramus:* Hic ager ad me pertinet, recedite, ô antiqui cultores.

Nunc victi: *Loquitur Mœris, Virgilii Villicus, in persona Virgilii, aitque, victum se à milite, Ario nimirum (vide Argumentum) & ideò tristem, quia deberet illi afferre hos hœdos. Monuit enim Virgilius, Romam proficiscens, ut Villicus novum agri dominum officiis, quibus posset, leniret omnibus.*

Fors: *sive sors, & fortuna.*

Quod

Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdes.
Lyc. Certe equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollíque jugum demittere clivo,
Usque ad aquam & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servâsse Menalcan.
Mœr. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia; quantum
Chaonias dicunt, aquilâ veniente, columbas.
Quòd nisi me quacumque novas incidere lites

Quod nec bene vertat: *Quod utinam non prosit illi, novo nempe domino.*

Certè equidem audieram: *Audivi tamen, inquit Lycidas, Menalcam, id est, Virgilium carminibús suis conservâsse totum illum agrum &c. Virgilius in agrorum divisione jussus est favore Cæsaris esse indemnis, & agros suos servare; sed fors, sive mala fortuna rem mutavit.*

Quà se subducere: *ab eo loco, ubi colles incipiunt recedere &c. describit situm agri, & conditionem loci, ac limites.*

Carmina nostra &c. *Respondet Mœris: Carmina sive ars poëtica tantum valet inter arma, & tantum possunt, quantum columbæ imminente aquilâ. Columbas vocat* Chaonias, *& ponit speciem pro genere; Columbæ in Epiro erant celebres. Epirus autem* Chaonia *dicitur.*

Quòd nisi me: *Nisi me anteà funesta cornix sedens in ilice, & cantans admonuisset, ut jurgiorum, & novarum litium occasiones amputarem; neque ego, neque Me-*

Antè ſiniſtra cavâ monuiſſet ab ilice cornix;
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipſe Menalcas.
Lyc. Heu! cadit in quemquam tantum ſcelus? heu tua nobis
Pænè ſimul tecum ſolatia rapta, Menalca.
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ,
Vel quæ ſublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cùm te ad delicias ferres, Amaryllida, noſtras?
Tityre, dum redeo, brevis eſt via, paſce capellas.
Et potum paſtas age, Tityre, & inter agendum
Occurſare capro, cornu ferit ille, caveto.

Me.

Menalcas, id eſt, Virgilius, viveremus; nos enim Arius interemiſſet.

Quacunque. *Subaudi* ratione. Incidere. *abrumpere, amputare.* ſiniſtra cornix. *funeſta.*

Solatia rapta. *Tecum ô Virgili, tuorum carminum ſolatia nobis ſunt ablata. Quis enim carmen bucolicum in bonorem Nympharum porrò caneret? quis illa carmina, quæ adhibentur in ſpargendis per terram floribus, coronandis fontibus &c.*

Vel quæ ſublegi: *Aut quis caneret verſus, quos tibi nuper ſurripui; quando ibas ad Amaryllida.* Sublegere *eſt* ſuffurari, *unde, inquit Servius,* Sacrilegus *dicitur, qui* Sacra legit, *id eſt, furatur.*

Tityre &c. *Renarrat primum fragmentum carminum quæ ſublegerat; atque ita incipiebat:*

Tityre &c. *Tityrus hic eſt caprarius aliquis è Virgilii famulis.*

Me-

Mæ. Immò hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat,
Vare, tuum nomen (superet modò Mantua nobis,
Mantua væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ!)
Cantantes sublimè ferent ad sidera cycni.
Lyc. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.
Sic cytiso pastæ distentent ubera vaccæ:
Incipe si quid habes: & me fecêre poëtam
Pierides: sunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem pastores, sed non ego credulus illis.

Immo hæc: *Aut potiùs, quis caneret hos versus, quos Menalcas cantabat Varo, nondum perpolitos:* Vare &c. *Secundum fragmentum.*

Superet modò Mantua: *Dummodò Mantua sit nobis salva.*

Mantua &c. Cremonæ: *Galliæ Cisalpinæ urbes vicinæ. Mantua ad Mincium fluvium; nunc Ducatûs caput. Cremona ad Padum, nunc Ducatu Mediolanensi comprehensa. Cùm militibus Octavii assignatus ager Cremonensium non satis esset, Mantuani quoque agri pars ob viciniam donata est.*

Cycni. *Poëtas intelligit.*

Sic tua &c. *Particula obtestantis. Sic prosperè cedant mellificia, abundet lac. Cyrneas Taxos, quia venenatæ, fugiant examina apum, & erunt bona mellificia; Et tuæ vaccæ saturatæ cytiso, frutice pecori gratissimo, & fertilissimo, plurimum lactis reportent.*

Cyrneas taxos vocat, *quia taxi frequentes crescunt in insula Cyrnea, sive Corsica, sic Græcis dicta à rege Cyrno.*

Nam neque adhuc Varo videor nec dicere Cinnâ
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
Mœ. Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea: quis est nam ludus in undis?
Hîc ver purpureum, varios hîc flumina circùm
Fundit humus flores: hîc candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant, sine, littora fluctus.
Lyc. Quid, quæ te purâ solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini si verba tenerem.
Mœ. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?

Ecce,

Varo &c. Cinna &c. P. *Quintilius Varus, & Cornelius Cinna erant viri insignes gratiâ Octaviani. His ego, inquit Lycidas, digna non possum adhuc proferre, sed videor stridere inter cygnos canoros, velut anser.*

Id quidem ago. *Tacitè quidem mecum revolvo, si carmen in memoriam meam possit redire: quod subinde incipit:* Huc ades ô Galatea: *Et sunt quinque insequentes versus ex carmine Polyphemi, invitantis ad se Galateam, ut mare relinquat, & ad se veniat in locum amœnum.*

Quid, quæ te: *Quid verò? quænam audiveram te cantantem solum per noctem serenam? Recordor cantum; si scirem verba &c.*

Daphni quid: *Non opus est, dicit, ad ferendum, arandum, observare posthac veteres illos, ac consuetos ortus ac obitus siderum: sufficit pro illis omnibus una stella Julii Cæsaris.*

Dio-

Ecce, Dionæi processit Cæsaris astrum:
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere Daphni piros, carpent tua poma nepotes,
Omnia fert ætas, animum quoque: sæpè ego longos
Cantàndo puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim

Dionæi: *Cæsar ex gente Julia fuit. Julia gens orta ab Julo Æneæ filio: Æneas Veneris & Anchisæ filius. Venus juxta multos Jovis &* Diones *Nymphæ marinæ filia, licet juxta alios orta sit è spuma maris.*

Astrum &c. *Astrum propriè signum est è multis stellis compositum, vulgò* constellatio: *hîc tamen pro stella unicà sumitur, & intelligit Augustum Cæsarem, qui cùm patri ludos funebres celebraret, die medio stella apparuit. Citat autem hîc denuo fragmenta versuum.*

Apricis. *Soli expositis, & apertis, quasi* apericis, *& soli expositis. Uvæ ducunt colorem, id est, incipiunt livescere.*

Insere Daphni: *O Daphni, cole agros, planta pyros arbores, nempe securus hujus novæ stellæ fiduciâ.* Carpent tua poma nepotes. *Ad posteros hæc felicitas hujus astri se extendet.*

Omnia fert ætas: *Senectus aufert omnia.*

Animum quoque: *seu memoriam: Cùm essem puer, recordor, me sæpè totos dies canendo traduxisse.*

Nunc oblita mihi. *Duo notanda. I.* Oblita, *passiva significatione. II.* Mihi, *pro* à me. *Sic Æneid.* 1. 330. Nulla tuarum audita mihi, neque visa &c.

Jam fugit ipsa : lupi Mœrim vidêre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpè Menalcas.
Lyc. Causando nostros in longum ducis amores :
Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via, námque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris : hîc ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus.
Hîc hædos depone, tamen veniemus in urbem :
Aut si nox pluviam ne colligat ante, veremur :
Cantantes licèt usque (minùs via lædet) eamus.

Lupi &c. *Dicuntur lupi, sed falsò, vocem ei adimere, quem priores conspexerint; perdere verò ipsi conspecti priùs : ex Plinio. Hinc* Lupus in fabula, *proverbium est : quoties colloquentibus supervenit aliquis, de quo sermo erat; is enim tum suâ præsentiâ sermonem amputat loquentibus.*

Causando : *Causas nectendo differs nostra desideria.*

Silet æquor, *Non mare, sed aqua Mincii fluvii, quæ Mantuam & vicinas regiones alluit.* Æquor *dicitur de qualibet planitie, sive aquarum, sive camporum. Hinc etiam campus hîc intelligi potest.*

Bianoris. Bianor *cognomento Ocbus Mantuam condiderat, & de Matris nomine,*Manto *dictæ,*Mantuam *appellârat. Hujus sepulchrum in via, veterum more; qui ideò sepulchrorum elogia ad viatores dirigunt :* Sta Viator, abi Viator.

Stringunt, *Stringi dicuntur ea, vel quæ strictâ manu*

Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
Mœ. Desine plura puer: & quod nunc instat, agamus:
Carmina tum meliùs, cùm venerit ipse, canemus.

manu decerpuntur, vel quæ colliguntur in fasciculum; ut hîc.

Te fasce levabo: *Fascem hîc intelligit onus; & hædum, quem portabat.*

Desine plura; *Scilicet dicere.*

ECLOGA X.

GALLUS.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius fuit Poëta, primúsque Ægypti Præfectus, uti apparet ex Xiphilino in Augusto, ex Sueton. in eodem cap. 66. Eutropio lib. 7. Historiæ. Hic Cytheridem meretricem, Volumniique libertam (Poëta Lycoridem vocat) perditè amavit. Huic tanto amori illa minimè respondit,

dit, immò, ſpreto Gallo, ſecuta eſt Antonium in Galliam. Tulit Gallus agerrimè hanc amoris repulſam. Quem ideò hac Ecloga conſolatur Virgilius, non recedens à paſtoralibus perſonis, & comparationibus. Argumentum fere ſumptum ex Thyrſide Theocriti, ubi ſimilis amor Daphnidis. Libet hìc tranſcribere verba Ammiani, ut quæ de Gallo attigi, ejúſque fatum, pleniùs ſciat Lector. Ergo lib. 17. (*Longè poſteà Cornelius Gallus, Octaviano res tenente Romanas, Ægypti procurator exhauſit civitatem (Thebarum) plurimis interceptis: reverſúſque, cùm furtorum arceſſeretur, & depopulatæ provinciæ, metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium ſpectandum dederat Imperator, ſtricto incubuit ferro. Is eſt, ſi rectè exiſtimo, Gallus Poëta, quem flens quodammodo in poſtrema Bucolicorum parte Virgilius carmine leni decantat.*) *Hìc te, Lector, moneo de viciſſitudine non ingrata Poëtæ, quam ſervavit in his Eclogis decem. Ita enim rem variavit, ut alternas Eclogas duabus, aut pluribus perſonis dederit; alternas uni tantùm. In prima, tertia, quinta, ſeptima, nona duos, aut plures paſtores loquentes facit: in ſecunda,*

da, quarta, ſexta, octava, decima ſub unica tantùm perſona res geritur; nam tametſi in octava duo loquantur, Damon, & Alpheſibœus; ita tamen ſeparatim, ut ſermonem ſecum non miſceant.

EXtremum hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. Negat quis carmina Gallo?
Sic tibi, cùm fluctus ſubterlabêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe, ſolicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.
Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuêre, puellæ

Arethuſa. *Arethuſam celebrem Siciliæ fontem invocat, ut antè* Sicelides Muſas.

Sic tibi: *Votum facit pro Arethuſa, ut ne, cùm fluit ſubter mare Siculum, ſive Sicanum, aquæ ipſius cum amara maris aqua commiſceantur.* Doris *enim, Oceani filia, ſumitur hîc pro mari, & amara maris aqua.*

Simæ capellæ: *Simæ proprium eſt caprarum epitheton, quæ preſſis ſunt naribus.*

Naïades, indigno cùm Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecère, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevêre myricæ.
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circùm, nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta,
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit & upilio, tardi venêre bubulci:
Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant tibi? Venit Apollo.
Galle, quid insanis? inquit; tua cura, Lycoris,

Pér-

Naïades: *Nymphæ præsides fontium.*

Parnassi &c. Pindi. *Parnassus mons Bœotiæ, Pindus Thessaliæ, ambo Apollini, & Musis consecrati.*

Aonia Aganippe. *Bœotiæ fons Musis sacer. Nota hic hiatum vocalium.* De myricis Ecl. 4. 2.

Mænalus &c. *Mænalus & Lycæus Arcadiæ montes, Deo Pani sacri. Inde &* Lycæa *festa ejus in honorem ibi à pastoribus instituta: quæ* Lupercalia *Latinis dicta.*

Sola sub rupe: *sub deserta rupe.*

Adonis. *Quem Venus in deliciis habuit, & apri dente percussum, multis lacrymis deflevit.*

Upilio: *pro* Opilio: *O brevi, in u longum, metri causâ mutato.*

Uvidus. *Pinguis, vel madefactus;* hyberna de glande, *de collectione glandis, quia per hyemen colligitur.*

Syl-

Pérque nives alium, pérque horrida castra secuta est,
Venit & agresti capitis Sylvanus honore.
Florentes ferulas & grandia lilia quassans,
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minióque rubentem.
Ec quis erit modus? inquit: amor non talia curat:
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit.
Montibus hæc vestris: soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quàm molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!

Sylvanus: *Deus Sylvarum, qui fingitur ad Gallum amore pereuntem accedere, cum* agresti capitis honore, *id est, cum corona ex agrestibus frondibus contexta, quatiens altera manu ferulam florentem, seu narthecium, plantam affinem fœniculo; cujus caulem levissimum & dura cute munitum senes assumebant pro baculo.*

Ebuli baccis. *Pan facie rubra pingitur. Hinc dicit* rubentem. *Ebulum herba est, aut virgultum affine Sambuco.* Attich. Minium *materies est fossilis, vel è propriis venis, vel ex argenti vivi fodinis erui solita, & servit pro pigmento ac colore.*

Cytiso: Geißklee. *Vide suprà, Ecl. 9. v. 31.*

Arcades. *Pastores.*

Ossa quiescant. *In sepulchro. Optabant hoc antiqui, ut molliter quiescant ossa, & inscribebant sepulchris; S. T. T. L. id est, Sit tibi terra levis.*

Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certè sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra.)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori:
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostes,
Tu procul à patria (nec sit mihi credere) tantùm

Al-

Quicunque furor: *Amor, in quo sæpè multum dementiæ & furoris est.*

Si fuscus: *Quid refert, utrùm Amyntas sit niger? sunt etiam violæ nigræ, sunt nigra vaccinia: flores purpurei & subnigri.*

Nunc insanus, *Sensus est: hîc si tibi liberet, ambo quieti & securi viveremus; nunc propter duritiem tuam ambo miseri sumus. Amor enim meus cogit me præ desperatione bellicis periculis caput meum exponere, quod ita vile tibi, ac despicatum est. Te interim alienus amor rapit in regiones asperas, alieno tempore, difficili itinere.*

Nec sit mihi credere: *quod utinam non credam; te scilicet extra fines Italiæ, Alpes nivibus oppletas, Rhenum glacie concretum tantummodò & solam sine me videre. Tantùm extra parenthesin ponitur: id est, nihil aliud vides, quàm alpes &c. quod utinam credere non possim.*

Ibo.

Alpinas, ah dura, nives, & frigora Rheni
Me sine sola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina pastoris Siculi modulabor avenâ.
Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum,
Malle pati, tenerísque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ, crescetis amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala Nymphis,
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucósque sonantes
Ire: liber Partho torquere Cydonia cornu

Ibo: *Pro remedio amoris mei carmina Euphorionis, à me facta Latina, cantu Bucolico moderabor.*

Chalcidico. Chalcis *urbs est Eubœæ insulæ, quæ Chalcis vocata est. Ex hac insula oriundus fuit Euphorion Poëta nobilis, cujus opera aliqua Latinis versibus expressisse dicitur hic Gallus.*

Pastoris Siculi avenâ: *Theocriti, Poëtæ Siculi, stylo, cantu Bucolico.*

Mænala. *Montem Arcadiæ.*

Mixtis Nymphis. *Cum sociis Nymphis.*

Parthenios. Parthenius *Arcadiæ mons, ubi virgines venari solebant.*

Partho: *Species pro genere: arcus Parthicus, & sagittæ Cydoniæ pro quolibet arcu, & quibuslibet sagittis. Parthi enim & Cydones arte sagittandi celebres.* Cydon *urbs fuit in Creta insula.* Cornu *dixit pro arcu è cornea materia fabricato.*

Deus

Spicula: tanquam hæc sit nostri medicina furoris,
Aut Deus ille malis hominum mitescere discat.
Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsæ rursum concedite sylvæ.
Non illum nostri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis Hebrúmque bibamus,
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ:
Nec si, cùm moriens alta liber aret in ulmo,

Æthio-

Deus ille: *Amor, sive Cupido.*

Hamadryades. *Nymphæ, quæ præerant singulis arboribus ab ἅμα simul, & δρῦς arbor, quia cum iisdem arboribus occidebant.*

Concedite Sylvæ: *Valete; nihil mihi vobiscum.*

Hebrúmque. *Fluvium Thraciæ maximum arenas olim aureas volventem.*

Sithoniásque nives. *Sithonia pars est Thraciæ. Thracia autem frigida & nivosa est, propter altissimum montem Hæmum, quo dividitur.*

Nec si &c. *Dixit se amore carere non posse: nec si Hebrum Thraciæ fluvium mediis frigoribus bibat; nec si æstibus nimiis fuerit in ardenti provincia, & pasceret oves Æthiopum sub Cancri sidere, quando in arbore ulmo explicatus arescit cortex intimus.*

Moriens liber. *Per librum intelligit corticis in ulmo arbore partem interiorem:* moriens, *id est exsiccatus.*

Æthio-

Æthiopum versemus oves sub sidere Cancri.
Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.
Hæc sat erit, Divæ, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas:
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:

Ite

Æthiopum. *Æthiopia regio Africæ vastissima, Ægypto finitima, tota zonæ torridæ subjecta est, à tropico cancri ultra æquatorem porrecta. Virgilius ergo* sidus Cancri *dixit, pro tropico Cancri, & tropicum pro zona ipsa torrida, cujus terminus est ad septentrionem.* Cancer *signum est in ea parte cæli, quam ubi sol attigit exeunte Junio, tum æstatem nobis calidissimam, diésque longissimos efficit.* *De* zonis & tropicis *Georg.* 1. 233.

Versemus oves: *Pascamus: quoniam qui pascit, huc & illuc agit pecus, quod est* versare.

Hæc sat erit: *Jam ad Musas loquitur.*

Divæ. *O Musæ.* Vestrum cecinisse: *Me vatem vestrum, Virgilium, lusisse humili, deducto & levidensi carmine.*

Dum sedet: *sedendo, & conficiendo parvam capsam ex tenui hibisco, sive tenuibus ramis malvarum silvestrium.*

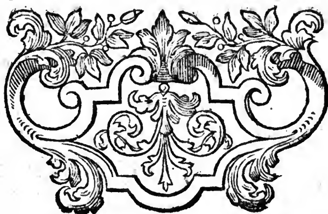
Alnus. *Arbor aquosis locis gaudens,* Erlenbaum. Se subjicit. *se superjicit, se attollit.*

He-

Juniperi gravis umbra : nocent & frugibus umbræ,
Ite domum saturæ : venit Hesperus, ite capellæ.

Hesperus. *Stella, quam alii Venerem ipsam dixere, alii Auroræ filium, alii fratrem, aut filium Atlantis, qui cùm altissimum conscendisset montem, ut inde sidera meliùs contemplaretur, in cælum raptus creditur, & in stellam mutatus. Vocatur etiam* Vesper, *apud Plautum* Vesperugo.

Finis Bucolicorum.

P. VIR-

P. VIRGILII M. GEORGICON

AD

C. CILNIUM MÆCENATEM.

LIBER I.

ARGUMENTUM.

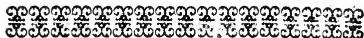
Continet hic liber propositionem totius operis, ejusque divisionem quadruplicem. Tum sequitur Deorum invocatio, quotquot rusticæ præsident rei, quos inter Octaviano Cæsari locus tribuitur: novo sanè illis temporibus adulationis exemplo; quo deinde Lucanus in Pharsalia, & Statius in Thebaide, ad laudem Neronis & Domitiani immodestiùs abusi sunt. Atque hæc exordio comprehenduntur. Liber verò ipse sex habet partes. I. *Multiplicem agri colendi rationem,*

nem, juxta variam ejus naturam. II. Agriculturæ originem. III. Agricolarum instrumenta. IV Rusticorum operum tempora. V. Tempestatum prognostica. VI. Digressionem ad varia prodigia, quæ cædem Julii Cæsaris, aut præcesserunt, aut subsecuta sunt. Denique, Epilogi loco, Deos pro incolumitate Octaviani, & pro salute populi Romani precatur. Tamen ex iis, aliorumque librorum præceptis, non pauca obsolevêre, contrario usu posteriorum temporum, nostrorum imprimis; quæ multa, ut artibus cæteris, ita huic quoque addidêre.

Georgicorum *nomen à γεωργός, agricola: hoc autem à γαῖα vel γέα terra & ἔργον opus.*

Mæcenas, *cui Georgica inscripta sunt, primos in Octaviani gratia cum Agrippa tenuit gradus. Genere Tuscus, ex antiquis Etruriæ regibus: quorum posteri, post multas gentis clades, Romanam in civitatem admissi equestri dignitate vixerunt. Eruditos complexus est, inprimis Virgilium, & Horatium. Scripsit & ipse Prometheum, & Octaviam tragœdias, carminum libros decem: soluta oratione commentarios de rebus ab Augusto gestis, item de animalibus & gemmis dialogos: omnia periêre. Decessit Anno V. C. 746.*

1. Quid

QUid faciat lætas ſegetes: quo ſidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmiſque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori: atque apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum,
Liber & alma Ceres; veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ,

Po-

Quid faciat; *Quibus rebus fœcunda meſſis obtineri poſſit.*

Quo ſidere. *Quo tempore aranda ſit terra. Ex ſideribus enim tempora colliguntur.*

Ulmiſque. *Et quando vites alligandæ ſint ſuis adminiculis, ad quæ maximè ſerviunt ulmi.*

Habendo pecori; *Ut habeatur pecus.*

Apibus parcis: *Quæ apes ſunt frugales, & induſtriæ in colligendo & cuſtodiendo melle.*

Mundi lumina: *Sol & Luna, quorum motu definiuntur tempora.*

Liber: *Et vos: Deus Bacche, qui præes vitibus &c.*

Alma Ceres. *Quæ præes frugibus.* Alma *ab alendo dicta, tanquam nutrix hominum.*

Veſtro ſi munere. *ſi veſtro beneficio homines in terra reliquerunt glandes Dodoneas pro frumento pingui, & miſcuerunt aquam Acheloi fluvii cum vino.*

Chaoniam &c. Acheloja; *Species pro generibus:*

Poculáque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtûm præſentia numina Fauni:
Ferte ſimul Fauníque pedem, Dryadésque puellæ:
Munera veſtra cano. Túque ô, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Ter Centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltúsque Lycæi,
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ.

Ad-

primi enim hominum glande ad paſtum, aquâ ad potum uſi ſunt. Celebris autem fuit inter ſylvas glandiferas Dodonæa, in Epiro ſive Chaonia, ſicut inter fluvios Achelous in Ætolia.

Fauni. *Agrorum & ſylvarum dii.*

Præſentia Numina; *ſive propitia.*

Ferte pedem. *Adeſte: ſolennis formula invocandi.*

Dryadésque. *Nymphæ, quæ ſylvis præſunt, à* δρῦς *arbor.*

Neptune. *Qui, percuſſo littore equum, bellicum animal, produxiſſe dicitur. Fuit is Opis, & Saturni filius, Jovis & Plutonis frater, cui in mundi diviſione maris imperium obtigit.*

Cultor nemorum. *Ariſtæe.*

Cææ. *Cea inſula maris Ægæi, Cycladum una, quam relictis Thebis occupavit Ariſtæus, ibique apum & mellis uſum invenit, lactiſque coagulum: unde hîc invocatur.*

Lycei. *Montis Arcadiæ, qui Pani ſacer.*

Mænala: *Si curas Mænalum montem Arcadiæ, ovibus abundantem.*

Te-

Adſis ô Tegeææ favens: oleæq́ue Minerva
Inventrix, uncíque puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens Sylvane cupreſſum;
Díque Deæq́ue omnes, ſtudium quibus arva tueri:
Quíque novas alitis nonnullo ſemine fruges,
Quíque ſatis largum cœlo demittitis imbrem.
Túque adeò, quem mox quæ ſint habitura Deorum
Concilia, incertum eſt, urbíſne inviſere, Cæſar,
Terrarúmque velis curam: & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempeſtatúmque potentem
Accipiat, cingens maternâ tempora myrto?

An

Tegeæe. *Tegea urbs Arcadiæ Pani ſacra.*

Uncíque puer &c. *Vel Oſiris, apud Ægyptios aratri inventor; vel potiùs Triptolemus, quem puerum Ceres agriculturam docuit.*

Sylvane cupreſſum. *Ob memoriam Cypariſſi pueri, Sylvano dilecti, & in Cupreſſum arborem converſi. Eſt autem* Sylvanus *Deus ſylvarum.*

Nonnullo. *Aliquo:* Semine. *Semina Deorum ſunt influxus ſiderum, cæli temperies, ros, pluviæ &c.*

Satis: *Segetibus: Ut* ſata læta, boúmque labores.

Túque adeò: *Et tu præcipuè, ô Cæſar, quem dubium eſt, quales Deorum cœtus, vel claſſes,* mox, *poſt hanc vitæ brevitatem, ſint habituri tanquam Deum, utrùm velis terrarum, an maris, an cæli imperium poſſidere?*

Urbíſne. *Accuſativus pro* urbes, *vel* urbeis.

Maternâ myrto. *Dicatâ Veneri, matri Æneæ; unde genus ducis.*

Thule.

An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Téque sibi generum Tethys emat omnibus undis,
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Quà locus Erigonen inter, Chelásque sequentes

Pan-

Thule. *Terrarum ultima antiquis nota, & vel Tilemark in Norvvegia, vel insulæ Schettlandiæ, vel Islandia.*

Téque sibi generum: *Incertum est adhuc, an Tethys sit generum habitura, quæ quidem id vehementer optaret, & si modò digneris unam Nympharum ejus filiam uxorem ducere, parata est tibi in dotem omnes suas aquas erogare.*

Tardis mensibus. *An verò te adjungas illis sideribus, æstivis nempe, Junio, & Julio, ubi dies sunt longiores, & horæ civiles (juxta numerum Romanum) tardiores; & ubi mora solis in horizonte longior. Civili dimensione dies quilibet duodecim in horas dividebatur ab ortu Solis ad occasum; nox item duodecim in horas ab occasu Solis ad ortum. Unde horæ æstivæ, hyberni s multò erant longiores.*

Quà locus. *Posses habere locum inter Scorpium & Virginem; nam Erigone ipsa est Virgo, filia Icari, quæ ob pietatem in cælum translata, &* Virgo *dicta.*

Chelásque sequentes: *Chelæ Scorpii brachia dicuntur. Veteres diu* Libram *signum ignoraverunt, medium inter* Virginem, & Scorpium, *unde Chelas, id est, forfices, & brachia Scorpii dicit poëta post Virginem sequi.*

Pan-

Panditur: ipſe tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cæli juſtâ plùs parte reliquit.
Quicquid eris; (nam te nec ſperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elyſios miretur Græcia campos,
Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem)
Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis:
Ignárosque viæ mecum miſeratus agreſtes,
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cùm montibus humor
Liquitur & Zephyro putris ſe gleba reſolvit,

Panditur: *Id eſt, tibi relinquit locum Libræ.*

Juſta plùs parte: *Secundùm Chaldæos, qui Scorpium dicunt ſpatium duorum ſignorum tenere; ergo & loci ſpatio te invitat.*

Quidquid eris: *Quidquid eris, da facilem curſum: cætera enim per parentheſin dicta ſunt.*

Quamvis Elyſios: *Utcunque Græci Poëtæ campos Elyſios admirentur, & Proſerpina cælo ſupero prætulerit.*

Proſerpina: *Jovis & Cereris filia, à Plutone rapta, à matre diu quæſita, impetravit à Jove, ut quotannis ſex menſibus apud ſuperos, ſex apud inferos degeret. Ait poëta, ſic eam Elyſii deliciis capi, ut parùm ſuperos curet.*

Ingredere: *Ingredere mecum viam, miſeratus ruſticos ignaros viæ, ſive rationis & artis ruſticæ.* Jam nunc, *Vivus adhuc aſſueſce invocari per vota.*

Et Zephyro: *Quo tempore Favonii & Zephyri afflatu*

Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At priùs ignotum ferro quàm scindimus æquor,
Ventos & varium cæli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultúsque habitúsque locorum:
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hîc segetes, illic veniunt feliciùs uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nónne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosáque Pontus

Ca-

flatu arva laxantur, quæ fuerant præclusa frigoribus.
Putris. *Solubilis.*

Bis quæ solem: Novale, *sive Vervactum intelligit, agrum scilicet, qui primo* vere *actus, id est, aratus tota quiescit æstate: tum sub finem autumni, sive veris consequentis initio sementi paratur: ac deinde secunda æstate fructum fert: unde bis æstatem, & bis hyemem patitur.*

Æquor: *Terram: propriè est quælibet planities æqua.*

Tmolus. *Mons Phrygiæ, vini ferax & croci.*

India. *Asiæ regio amplissima, quæ elephantos alit; unde ebur, quod dens est elephantinus, in India celebre.*

Sabæi. *Arabiæ felicis populi.*

Chalybes. *Natio ferri fodinis celebrata, à qua*
cha-

Caſtorea, Eliadum palmas Epirus equarum?
Continuò has leges æternáque fœdera certis
Impoſuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue ſolum primis extemplò à menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebáſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas.
At ſi non fuerit tellus fœcunda, ſub ipſum
Arcturum tenui ſat erit ſuſpendere ſulco:
Illic officiant lætis ne frugibus herbæ;

chalybs *dictum eſt puriſſimum, optiméque temperatum ferrum.*

Caſtorea. *Caſtor, ſive fiber, canis eſt Ponticus.* Caſtorea *ſunt Caſtoris teſticuli*; viroſa *dicuntur, vel* à virtute, *quia ad medicamenta adhibentur, vel à* virus, *quod, uti* φάρμακον, *modò bonam, modò malam in partem accipitur.*

Eliadum &c. *Equas victrices in Olympico curſu dat Epirus, præcipue ex regione & urbe Elide.*

Deucalion. *De quo Ecl. 6.41.*

Arcturum. *Arcturus ſtella eſt primæ magnitudinis in ſigno Bootæ. Pluvias, tempeſtatéſque portendit ortu & occaſu ſuo. Exortus ejus Coſmicus eſt circa 5. vel 12. Sept. juxta antiquos. Juxta alios initio Octobris.*

Tenui ſulco: *Pro tenuiter, aratro non depreſſo in terram, ſed leviter ſuſpenſo.*

Illic. *In terra ſcilicet pingui.*

Hic, ſterilem exiguus ne deſerat humor arenam.
Alternis idem tonſas ceſſare novales,
Et ſegnem patiére ſitu dureſcere campum,
Aut ibi flava ſeres mutato ſidere farra,
Unde priùs lætum ſiliquâ quaſſante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, triſtíſque lupini

Su-

Hic: *In ſterili, tenui, & infœcunda.*

Alternis: *Alternatim; alternis annis facies, ut novalia demeſſa requieſcant;* Tonſas novales. *Agros meſſos. Dicitur autem ager* novalis, *vel quia ad novam ſementem eſt relictus, vel quia intermiſſus renovatur.*

Situ: *Otio; ut redeat in vires priores.*

Dureſcere. *Corroborari, vires colligere.*

Aut ibi Flava: *Vel diverſo tempore*, mutato ſidere, *alternis annis ibi ſeres frumenta, unde* priùs legumen, *viciam &c. collegeras; hæc enim ſemina, quia tenuia ſunt, & minus alimenti deſiderant, aliquam terræ quietem impertiunt, quæ ſi ſingulis annis farre & tritico ſereretur, ſatis alimenti ſubminiſtrare non poſſet.* Farra. *Far eſt puriſſimum, optimúmque frumenti genus.*

Siliqua quaſſante. *Legumen, (ut ſunt fabæ, piſa, lentes) manu legitur, inde legumen dictum, nec ſectionem requirit; habet autem ſiliquam, ſeu thecam, quâ includitur, quæ ſiliqua vento agitante, & quaſſante ſonat.*

Viciæ. Wickhen, *legumen minutis, & nigricantibus in ſiliqua granis.*

Lupini. *Aliud legumen, cujus ſemina ſapore amariſſima,*

Suſtuleris fragiles calamos, ſylvámque ſonantem.
Urit enim lini campum ſeges, urit avenæ.
Urunt Lethæo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantùm
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola; néve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva,
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpè etiam ſteriles incendere profuit agros.
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quà ſuccus in herbas:

Seu

riſſima, unde triſtis dicitur: Wolffs-oder Feig-Bonen.

Sylvámque ſonantem. *Manipulos crepitantes; nam fragiles calami fragorem edunt, quando colliguntur.*

Urit enim.: *Lini ſeges, & avenæ, & papaveris urit campum, & eum ſucco penitus exhaurit.*

Lethæo: *Papaver ſomnum conciliat obliviosum, quaſi Lethæum. Nam* Lethe, *fons infernalis rerum omnium oblivionem inducit.*

Nec nulla: *Et interim terra, quæ non arata fuerit, non caret utilitate.*

Cæca ſpiramenta: *Clauſa ſpiracula, latentes & occultos meatus.*

Ve-

Seu durat magìs, & venas aſtringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidíve potentia ſolis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multùm adeò raſtris glebas qui frangit inertes.
Vimineáſque trahit crates, juvat arva, neque illum
Flava Ceres alto nequicquam ſpectat Olympo;
Et qui proſciſſo quæ ſuſcitat æquore terga,
Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro;
Exercétque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida Solſtitia atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ: hyberno lætiſſima pulvere farra,

Lætus

Venas hiantes: *Apertas & patentes obturat, ne frigore &c. penetrentur.*

Boreæ frigus: *Boreas, Aquilo, ventus frigidus.*

Multùm adeò &c. *Ceterùm ille, qui rumpit raſtris glebas inutiles, aut qui trahit vimineas crates ſuper illas, valde prodeſt agris.*

Flava Ceres: *Dea frumenti preſes ipſi favet;*

Nequicquàm; *Non ſine cauſa, non fruſtrà illum reſpicit, ſed ei largitur meſſem copioſam.*

Et qui proſciſſo: *Ille etiam multùm juvat, & fœcundat arva, qui glebas in morem dorſi prominentes, quas arata planitie ſuſcitavit, rurſum perrumpit aratro in obliquum verſo.*

Æquore: *plana terra.*

Solſtitia: *Pro æſtate. O, agricolæ, inquit Poëta, petite à Diis æſtatem humidam, & hyemem ſiccam: frumenta copioſa ſunt, & ager fertilis eſt ex ſiccitate hyemali.*

Myſia

Lætus ager: nullo tantum se Mysia cultu
Jactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, jacto qui semine cominùs arva
Insequitur, cumulósque ruit malè pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit, rivósque sequentes?
Et cùm exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce, supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Cùm primùm sulcos æquant sata? quíque paludis
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?

Musia cultu: *Nec Mysia, nec Gargara, loca fertilissima, ob alium terræ cultum tam sunt fœcunda, quàm ex hyeme serena, & humido solstitio.* Mysia *regio Asiæ frugum ferax.*

Gargara: *Oppidum ad Idam montem, & regio frumenti ferax.*

Quid dicam? *Quid opus est dicere, quemadmodum terræ fœcunditatem augeat, qui statim, atque semen jecerit,* arva cominùs (*mox, sine intermissione*) *prosequitur, nec finit quiescere, & evertit cumulos terræ sterilis & arenosæ, qui aratro fuerant excitati, ut ubique semen æqualiter glebis obtegatur? Posteà inducit in agros consitos aquam, & rivos fluentes.*

Et cùm exustus ager: *Et cùm terra exsiccata languet herbis arescentibus,* ecce, *ex improviso, educit aquam ex supercilio, jugo, & cacumine montis, aut tramitis clivosi.*

In-

Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, & obducto latè tenet omnia limo,
Unde cavæ tepito sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cùm sint hominúmque, boúmque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,
Strymoniæque grues, & amaris intuba fibris.
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primúsque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipsáque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.

Ille

Incertis mensibus. *Veris, & Autumni, quando tempestas nunc suda, nunc pluvia, semper dubia est.*

Unde cavæ: *Cùm in fossis collecta aqua stare consuevit.*

Nec tamen: *Licèt hæc omnia, quæ dixi, arando sint experti & hominum, & boum labores: tamen sunt adhuc aliqua, quæ obsunt, nisi provideris, ut aves absint, aut umbra arborum &c.* Nec tamen nihil: *id est, aliquid etiam officiunt, obstant, nocent.*

Strymoniæque grues: *Anseres & grues nocent, quæ Strymoniæ dicuntur, quia circa Strymonem, Macedoniæ fluvium, frequentes versantur.*

Intuba: *cujus radices amaræ sunt.*

Pater ipse: *Ipse Jupiter colendæ terræ noluit rationem esse facilem, & primus ex arte versavit terram.*

In medium: *In commune cibos quærebant.*

Atris

Ille malum virus ſerpentibus addidit atris:
Prædarique lupos juſſit, pontúmque moveri:
Melláque decuſſit foliis, ignémque removit:
Et paſſim rivis currentia vina repreſſit:
Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii ſenſêre cavatas:
Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,
Pleiades, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere viſco
Inventum: & magnos canibus circumdare ſaltus,

Atque

Atris: *Id eſt, noxiis.*

Pontúmque moveri: *Ventis ſcilicet.*

Melláque: *Quia eſt opinio, fluxiſſe ex arboribus mella.*

Ignémque removit. *Abſcondit in venis ſilicis.*

Ut varias. *Ut uſus & experientia varias artes crebra meditatione, induſtriâ & exercitatione paulatim inveniret.*

Tunc alnos: *Navigatio tum inventa. Alnus arboris ſpecies, ex qua lintres fluviales confecti.*

Plejadas. *Stellæ ſunt ſeptem in collo Tauri, ſic dictæ à πλεω navigo, quia navigandi tempus indicant, cùm oriantur circa æquinoctium vernum, Latinis à* Vere Vergiliæ. *Dicuntur etiam Atlantides.*

Hyadas. *Stellæ ſeptem in fronte Tauri, ſic dictæ ab ὕω, pluo, quia pluvias creant.*

Lycaonis Arcton. *Urſam, ſignum cæleſte, quod duplex,* Urſa major, & minor, *utraque circa*

polum

Atque alius latum fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes. Labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terras
Instituit: cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset rubigo, segnísque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,

Lap-

polum septemtrionalem, qui inde vocatur Arcticus. Hîc de majore, quæ fingitur Lycaonis Arcadiæ regis filia fuisse, Calisto dicta, & à Junone in ursam conversa, à Jove in cælum translata.

Fundâ. *Genus est retis, dictum à fundendo.*

Improbus: *Labor magnus, continuus &c.*

Ceres ferro: *Ceres prima docuit terram arare ferreis instrumentis, cùm jam glandes & arbuta sacræ sylvæ deficerent, cùm Dodona cibum negaret.*

Dodona: *Sylva, vel etiam civitas in Epiro, juxta quam nemus Jovi sacratum, & semper abundans glandibus; de cujus nemoris arboribus columbæ oracula petentibus dare consueverant. Cùm autem deficerent glandes, & cum aliis sylvis ipsa quoque Dodona glandes usibus humanis subtraheret, Ceres prima omne genus agriculturæ homines docuit.*

Esset rubigo: *Comesset, consumeret rubigo, quæ dicitur:* Der Brand im Korn.

Falce

Lappæque, tribulique: intérque nitentia culta
Infelix lolium & ſteriles dominantur avenæ.
Quòd niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votíſque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtrà ſpectabis acervum,
Concuſſáque famem in ſylvis ſolabere quercu.
Dicendum & quæ ſint duris agreſtibus arma:
Quîs ſine, nec potuêre ſeri, nec ſurgere meſſes.
Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere raſtri:
Virgea præterea Celei viliſque ſupellex,

Ar-

Falce premes, *Niſi falce amputes ramos arborum ruris umbroſi.*

Dicendum. *Proponit enarrationem ſupellectilis ruſticæ, quænam ſint inſtrumenta operi faciundo neceſſaria.*

Eleuſinæ &c. *Plauſtra, quorum rotæ non erant radiatæ, ſed inſtar tympanorum è ſolidis tabulis, atque ita axi impactæ, ut unà cum eo volverentur. Tali vehiculo ſimulacrum Cereris circùm agros ducebatur.* Eleuſina *ab Eleuſi, Atticæ urbe, ubi regnavit Celeus, & ſimilia inſtrumenta didicit conficere à Cerere.*

Iniquo pondere raſtri. *Iniqui, id eſt, magni ponderis raſtrum.*

Virgea Celei: *Vaſa de vimine & virgis, qualia Ceres Celeo Eleuſiniorum regi, Triptolemi patri, apud quem, filiam quærens, hoſpitata fuit, aliquando monſtravit, ut qualos, corbes &c.*

Ar-

Arbuteæ crates, & myſtica vannus Jacchi.
Omnia quæ multò antè memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in ſylvis magna vi flexa domatur.
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia antè jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos:

Arbuteæ crates: *Ex arbuto factæ.*

Myſtica vannus. *Cribrum areale. Vas vimineum latum, in quod propter capacitatem ruſtici congerere frugum primitias ſolebant, & Jaccho, ſive Baccho ſacrum facere; unde* myſtica.

Continuò: *Principio, aut priusquam agriculturam cœperis.*

Domatur ulmus. *Lignum ulmi ſubigitur, & uſui cogitur ſervire; aptatur in burim,* Handheb des Pflugs.

Binæ aures. *Annexi circa vomerem aſſerculi, quibus ſulcus amplior fit.* Dentale *eſt lignum, ad qud vomer includitur.*

Duplici dorſo. *Aut lato, aut revera* duplici, *cujus utrumque eminet latus.*

Tilia levis: *Ex tilia, ligno non admodum gravi, conficiendum eſt jugum, quod boum cervici imponitur.*

Stiva. *Pars eſt, quam agricola manu tenet ad regendum aratrum, &* currus imos, *ſive poſteriorem aratri partem.*

Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuésque piget cognoscere curas.
Area cumprimis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, ne pulvere victa fatiscat:
Tum variæ illudunt pestes. Sæpe exiguus mus
Sub terris posuítque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ,
Inventúsque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populátque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis

In-

Cylindro: *Lapide rotatili, & tereti, instar columnæ, quo complanetur area, & quæ tractanda manu, firmandáque.*

Creta, *argillosa & tenaci terra, ne herbæ ibi nascantur, & ne area siccitate resoluta rimas agat.*

Illudunt pestes. *Varii hostes nocent, & quasi per ludum sæviunt, & damnum inferunt.*

Cavis bufo &c. *In cavernis & locis cavatis reperitur bufo, rana terrestris venenata.*

Ferunt: *Gignunt.*

Populat. *Veteres populo, munero, lucto dicebant.*

Curculio: *Vermis frumenta exedens, quasi gurgulio, quoniam nihil pene est, nisi guttur.*

Inopi senectæ: *Ne inops in senectute sit.*

Contemplator item: *Præterea contemplare.*

Cùm se nux: *Amygdalus; cujus gemma & flores, si foliorum numerum superent, prognosticum uberrimæ messis habes; & contra.*

Induit in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ:
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo spectata labore,
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia Fatis

Luxuriâ foliorum: *Si rami abundent nimiâ copiâ frondium, & foliorum.*

Nequicquam pingues: *id est, non pingues culmos, sed plus habentes paleæ, quàm grani, frustra conteres in area; aut per tropum,* area teret.

Semina vidi equidem: *incipit dicere de medicandis leguminibus, & quemadmodum majora fiant, si priùs nitro ac nigrâ amurcâ spargantur.*

Serentes: *Satores, serere volentes.*

Siliquis fallacibus: *Ut in folliculis vulgò inanibus grana majora essent.*

Properata maderent: *Etsi modico igne, & festinanter priùs cocta intumescerent madefacta.*

Lecta diu: *Etsi priùs cum industria fuerint electa, & probata grana, tamen degenerant, mala efficiuntur, & parva.*

Ni vis humana: *Nisi hominum industria singulis annis eligeret maxima quæque grana.*

Sic omnia Fatis. *Sic quotidie omnia recidunt in pejus.*

In pejus ruere, ac retrò sublapsa referri.
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit: si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Hœdorúmque dies servandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, somnique pares ubi fecerit horas,

Et

Atque illum: *Statim, si aliquantùm manus & brachia remittat adverso flumine navigans, statim inquam, naturali cursu relabitur.*

Prætereà: *Insuper nos agricolæ æquè debemus observare mutationem siderum, quàm nautæ: e g.* Arcturi, *quæ stella est in signo, Boote, cujus ortus & occasus tempestates gravissimas facit.*

Hœdorúmque: *Sunt stellæ duæ ita dictæ, in humero aurigæ, sive Erichtonii.*

Lucidus anguis: *Stella septentrionalis, ita dicta; nam triplex est anguis, unus ad Septentrionem; alter in Ophiucho sub æquatore circulo; tertius ad Austrum.*

Ostriferi Abydi. *Qui navigant in mari periculoso, & angustissima Hellesponti parte, ubi duæ sunt arces, Sestos & Abydos, quarum littora ostreis feracia.*

Libra die: *Quando Libra, Signum cœleste, fecerit horas diei & noctis æquales, tum agricolæ cogunt laborare tauros, tum arent, & serant, usque ad extremos brumæ dies, donec nempe hyems intractabilem faciat terram. Æquinoctium autumnale describit, quod cadit in 23. Septembris, Sole in Libra posito.*

Die: *Genitivus antiquorum* pro diei.

Cer-

Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete, viri, tauros, ferite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem:
Nec non & lini segetem & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jam dudum incumbere aratris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent:
Vere fabis satio: tum te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
Taurus, & averso cedens Canis occidit astro.

At

Cereale papaver: *Sic dictum, quia vel inventum à Cerere, vel quòd eo Ceres usa fuerit ad oblivionem doloris de amissa Proserpina.*

Quamdudum. *Quamprimùm*: Incumbere: *Insistere arationi.*

Dum sicca &c. *Dum terra sicca id permittit, & nubes pluviæ, vel nivosæ suspensæ sunt.*

Medica: *Herba est, in Græciam à Medis advecta per bella Persarum, similis trifolio, optimum animalium pabulum.*

Milium: Hirs, *quod singulis annis debet seri, cùm* medica *semel sata duret annos decem.*

Aperit Taurus: *Annum fuisse apertum, & incepisse olim à Mense Martio, cujus signum est Aries, constat. Virgilius autem juxta aliorum opinionem aperiri annum ait à Tauro, sive mense Aprili, quia fortè respexit ad etymon Aprilis, qui ab* aperiendo *dictus est, & tunc aperit se tellus.*

Averso cedens canis: *Quando Sidus Canis occidit,*

At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiáque ardentis decedat stella Coronæ;
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Majæ cœpêre: sed illos
Expectata seges vanis elusit aristis.
Si verò viciámque seres, vilémque faselum,

Nec

dit, dans locum averso Astro, id est, Argo Navi; nam astrum hoc contra navium morem aversâ & posteriore sui parte incedens in cœlo describitur, puppe scilicet, non prorâ.

At si: *Frumenta, quæ plus habent virium, quàm legumina, eo tempore sunt serenda, quo Atlantides nobis occidunt. Atlantides dicuntur etiam Pleiades, & Vergiliæ, de quibus suprà v.* 138.

Gnosiáque. *Cretica. Gnosus oppidum est Cretæ insulæ, in qua regnavit Minos pater Ariadnes: quæ à Theseo rapta, ab eodem relicta in insula Naxo, nupsit deinde Baccho: quibus in nuptiis, cùm à Diis omnibus dona accepisset, inprimísque coronam à Venere, coronam Bacchus, sive juxta alios ipsam Ariadnen, in cælum transtulit.*

Invitæ terræ, *Repugnanti.*

Majæ. *Unam ex Vergiliis, nempe Majam appellat pro omnibus. Vult dicere: ante occasum Pleiadum, seu Vergiliarum.*

Viciam: Wicke, gewise Hülsenfrucht.
Faselum: Welsche Bone.

Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cælum zonæ: quarum una corusco
Semper sole rubens, & torrida semper ab igne:

Nec Pelusiacæ: *Et si non dedignaris etiam serere lentem Ægyptiam. Lens frequens in Ægypto præsertim apud Pelusium oppidum, à quo extremum è septem Nili Ostiis, Pelusiacum dictum est.*

Bootes. *Cæleste sidus, quod &* Arctophylax *vocatur, juxta* Ursam minorem.

Idcirco certis: *Ideo Sol per 12. Signa mundum gubernat &c.*

Duodecim Signa Zodiaci.

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,
Libráque, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Pisces.

Zonæ: *Ita dicuntur circuli, cælum terrámque veluti cingula quadam ambientes. Vocantur Polus Arcticus, Antarcticus, Tropicus Cancri, & Capricorni, & Circulus Æquinoctialis.*

Una corusco: *Una zona vocatur* Torrida, & *sicca, quòd nunquam Sol inde discedat, de qua Ovidius:*

Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu.

Quam

Quam circùm extremæ dextrâ lævâque trahuntur,
Cæruleâ glacie concretæ atque imbribus atris,
Has inter mediámque, duæ mortalibus ægris
Munere concessæ Divûm, & via secta per ambas,
Obliquus quà se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæásque arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros.

Hic

Quam circùm: *Circa illam ad dextram, & ad finistram duæ ultimæ ducuntur, rigentes glacie cærulea (quia ille color convenit frigori) & nigris pluviis.*

Duæ: *Temperatæ.*

Via secta: *Zodiacus, Circulus obliquus, in quo duodecim Signa cælestia spatiis æqualibus descripta sunt.*

Mundus ut: *Quemadmodum mundus versùs Scythiam, & Hyperboreas regiones sublimis attollitur propter elevationem Poli Arctici: ita deprimitur versùs Libyam, seu Africam, unde Austri spirant, propter devexitatem poli Antarctici. Per Scythiam, & Riphæas arces, id est, montes altissimos Sarmatiæ, quæ nunc Moscovia dicitur, partes intelligit Septentrionales.*

Libyæ. *Partes mundi meridionales designat per* Libyam, *terrarum antiqui orbis, versùs polum illum, remotissimam. Certè Lybia vulgò apud veteres pro tota Africa sumitur.*

Austros. *Etiam per ventum hunc meridionalem partes meridionales designat.*

Ver-

Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus hîc flexu sinuoso elabitur anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ;

Aut

Vertex: *Latini* Vertices *appellant, quos alii à Græco verbo* πολέω, verto; *polos appellant; duo illa puncta, circa quæ mundus volvitur; Polum nempe Borealem & Australem.*

Nobis: *Septentrionalibus, elevatur Polus Arcticus, & nobis semper altus videtur.*

At illum: *Polum Australem.*

Styx atra. *Dicit polum Australem nunquam à nobis videri, sed ab iis, quos appellamus* Antipodas, *& hos Virgilius, ex ignaræ vetustatis mente, quæ sedem illam inferis tribuebat, per* manes profundos *&* stygem *denotat.*

Anguis &c. *Sive Draco, custos horti Hesperidum à Junone constitutus, & ab eadem in cœlum translatus, cùm ab Hercule occisus esset. Is circa polum vertitur, & majorem Ursam caudâ attingit, minorem corpore complectitur, & sic instar fluvii sinuatur circùm Ursas, & inter illas elabitur.*

Arctos Oceani &c. *Ursas geminas, quæ nunquam descendunt, intra Horizontem nostrum, quia viciniores polo septentrionali, qui semper nobis attollitur, ideò dicuntur nunquam* æquore tingi, *id est, nunquam occidere.*

Ano-

Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
Possumus: hinc messísque diem, tempúsque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,
Temporibúsque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.

Ex-

A nobis aurora: *A nobis recedens aurora illuc revertitur, & refert lucem.*

Tempestivam: *Hoc est tempore idoneo cædendis arboribus, ne obnoxiæ sint putrefactioni ac vermibus.*

Maturare: *Hic significat aliquid cum maturitate & otio, seu tempestive facere, neque seriùs, neque citiùs. Dicit: si quando frigida pluvia cogat agricolam domi se continere, tunc multa potest præparare, quæ postea festinanter facienda essent sudo tempore.*

Durum procudit: *Cudendo extenuat vomerem, & aciem exacuit.* Dentem, *acumen vomeris.*

Arbore lintres: *De arbore; id est, arbores cavabit in scaphas, in fluviatiles naviculas.*

Aut pecori signum: *Facit aut characteres, quibus pecora signantur, aut tesseras, quibus frumentorum numerus designatur.*

Ex-

Atque alius latum fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes. Labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terras
Instituit: cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset rubigo, segnísque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera sylva,

Lap-

polum septemtrionalem, qui inde vocatur Arcticus. Hîc de majore, quæ fingitur Lycæonis Arcadiæ regis filia fuisse, Calisto dicta, & à Junone in ursam conversa, à Jove in cælum translata.

Fundâ. *Genus est retis, dictum à fundendo.*

Improbus: *Labor magnus, continuus &c.*

Ceres ferro: *Ceres prima docuit terram arare ferreis instrumentis, cùm jam glandes & arbuta sacræ sylvæ deficerent, cùm Dodona cibum negaret.*

Dodona: *Sylva, vel etiam civitas in Epiro, juxta quam nemus Jovi sacratum, & semper abundans glandibus; de cujus nemoris arboribus columbæ oracula petentibus dare consueverant. Cùm autem deficerent glandes, & cum aliis sylvis ipsa quoque Dodona glandes usibus humanis subtraheret, Ceres prima omne genus agriculturæ homines docuit.*

Esset rubigo: *Comesset, consumeret rubigo, quæ dicitur:* Der Brand im Korn.

Falce

Lappæque, tribulique: intérque nitentia culta
Infelix lolium & steriles dominantur avenæ.
Quòd nisi & assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votísque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussáque famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma:
Queîs sine, nec potuêre seri, nec surgere messes.
Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere rastri:
Virgea præterea Celei vilísque supellex,

Ar-

Falce premes, *Nisi falce amputes ramos arborum ruris umbrosi.*

Dicendum. *Proponit enarrationem supellectilis rusticæ, quænam sint instrumenta operi faciundo necessaria.*

Eleusinæ &c. *Plaustra, quorum rotæ non erant radiatæ, sed instar tympanorum è solidis tabulis, atque ita axi impactæ, ut unà cum eo volverentur. Tali vehiculo simulacrum Cereris circùm agros ducebatur.* Eleusina *ab Eleusi, Atticæ urbe, ubi regnavit Celeus, & similia instrumenta didicit conficere à Cerere.*

Iniquo pondere rastri. *Iniqui, id est, magni ponderis rastrum.*

Virgea Celei: *Vasa de vimine & virgis, qualia Ceres Celeo Eleusiniorum regi, Triptolemi patri, apud quem, filiam quærens, hospitata fuit, aliquando monstravit, ut qualos, corbes &c.*

Ar-

Arbuteæ crates, & myſtica vannus Jacchi.
Omnia quæ multò antè memor proviſa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuò in ſylvis magna vi flexa domatur.
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo,
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia antè jugo levis, altáque fagus,
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos:

Arbuteæ crates: *Ex arbuto factæ.*

Myſtica vannus. *Cribrum areale. Vas vimineum latum, in quod propter capacitatem ruſtici congerere frugum primitias ſolebant, & Jaccho, ſive Baccho ſacrum facere; unde* myſtica.

Continuò: *Principio, aut priusquam agriculturam cœperis.*

Domatur ulmus. *Lignum ulmi ſubigitur, & uſui cogitur ſervire; aptatur in burim,* Handheb des Pflugs.

Binæ aures. *Annexi circa vomerem aſſerculi, quibus ſulcus amplior fit.* Dentale *eſt lignum, ad qud vomer includitur.*

Duplici dorſo. *Aut lato, aut revera* duplici, *cujus utrumque eminet latus.*

Tilia levis: *Ex tilia, ligno non admodum gravi, conficiendum eſt jugum, quod boum cervici imponitur.*

Stiva. *Pars eſt, quam agricola manu tenet ad regendum aratrum, &* currus imos, *ſive poſteriorem aratri partem.*

Cy-

Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Nî refugis, tenuésque piget cognoscere curas.
Area cumprimis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, ne pulvere victa fatiscat:
Tum variæ illudunt pestes. Sæpe exiguus mus
Sub terris posuítque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodêre cubilia talpæ,
Inventúsque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populátque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis

In-

Cylindro: *Lapide rotatili, & tereti, instar columnæ, quo complanetur area, & quæ tractandâ manu, firmandáque.*

Creta, *argillosa & tenaci terra, ne herbæ ibi nascantur, & ne area siccitate resoluta rimas agat.*

Illudunt pestes. *Varii hostes nocent, & quasi per ludum sæviunt, & damnum inferunt.*

Cavis bufo &c. *In cavernis & locis cavatis reperitur bufo, rana terrestris venenata.*

Ferunt: *Gignunt.*

Populat. *Veteres populo, munero, lucto dicebant.*

Curculio: *Vermis frumenta exedens, quasi gurgulio, quoniam nihil pene est, nisi guttur.*

Inopi senectæ: *Ne inops in senectute sit.*

Contemplator item: *Prætereà contemplare.*

Cùm se nux: *Amygdalus; cujus gemma & flores, si foliorum numerum superent, prognosticum uberrimæ messis habes; & contrà.*

Induit in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur;
Magnáque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleâ teret area culmos.
Semína vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro priùs & nigrâ perfundere amurcâ:
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo spectata labore,
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: sic omnia Fatis

Luxuriâ foliorum: *Si rami abundent nimiâ copiâ frondium, & foliorum.*

Nequicquam pingues: *id est, non pingues culmos, sed plus habentes paleæ, quàm grani, frustrà conteres in area; aut per tropum*, area teret.

Semina vidi equidem: *incipit dicere de medicandis leguminibus, & quemadmodum majora fiant, si priùs nitro ac nigrâ amurcâ spargantur.*

Serentes: *Satores, serere volentes.*

Siliquis fallacibus: *Ut in folliculis vulgò inanibus grana majora essent.*

Properata maderent: *Etsi modico igne, & festinanter priùs cocta intumescerent madefacta.*

Lecta diu: *Etsi priùs cum industria fuerint electa, & probata grana, tamen degenerant, mala efficiuntur, & parva.*

Ni vis humana: *Nisi hominum industria singulis annis eligeret maxima quæque grana.*

Sic omnia Fatis. *Sic quotidie omnia recidunt in pejus.*

At-

In pejus ruere, ac retrò sublapsa referri.
Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit: si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Hœdorúmque dies servandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die, somnique pares ubi fecerit horas,

Et

Atque illum: *Statim, si aliquantùm manus & brachia remittat adverso flumine navigans, statim inquam, naturali cursu relabitur.*

Præterea: *Insuper nos agricolæ æquè debemus observare mutationem siderum, quàm nautæ: e g.* Arcturi, *quæ stella est in signo, Boote, cujus ortus & occasus tempestates gravissimas facit.*

Hœdorúmque: *Sunt stellæ duæ ita dictæ, in humero aurigæ, sive Erichtonii.*

Lucidus anguis: *Stella septentrionalis, ita dicta; nam triplex est anguis, unus ad Septentrionem; alter in Ophiuchbo sub æquatore circulo; tertius ad Austrum.*

Ostriferi Abydi. *Qui navigant in mari periculoso, & angustissima Hellesponti parte, ubi duæ sunt arces, Sestos & Abydos, quarum littora ostreis feracia.*

Libra die: *Quando Libra, Signum cæleste, fecerit horas diei & noctis æquales, tum agricolæ cogunt laborare tauros, tum arent, & serant, usque ad extremos brumæ dies, donec nempe hyems intractabilem faciat terram. Æquinoctium autumnale describit, quod cadit in 23. Septembris, Sole in Libra posito.*

Die: *Genitivus antiquorum pro* diei,

Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete, viri, tauros, ferite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem:
Nec non & lini segetem & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jam dudum incumbere aratris:
Dum sicca tullure licet, dum nubila pendent:
Vere fabis satio: tum te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cùm cornibus annum
Taurus, & averso cedens Canis occidit astro:

At

Cereale papaver: *Sic dictum, quia vel inventum à Cerere, vel quòd eo Ceres usa fuerit ad oblivionem doloris de amissa Proserpina.*

Quamdudum. *Quamprimùm:* Incumbere: *Insistere arationi.*

Dum sicca &c. *Dum terra sicca id permittit, & nubes pluviæ, vel nivosæ suspensæ sunt.*

Medica: *Herba est, in Græciam à Medis advecta per bella Persarum, similis trifolio, optimum animalium pabulum.*

Milium: *Hirs, quod singulis annis debet seri, cùm* medica *semel sata duret annos decem.*

Aperit Taurus: *Annum fuisse apertum, & incepisse olim à Mense Martio, cujus signum est Aries, constat. Virgilius autem juxta aliorum opinionem aperiri annum ait à Tauro, sive mense Aprili, quia fortè respexit ad etymon Aprilis, qui ab* aperiendo *dictus est, & tunc aperit se tellus.*

Averso cedens canis: *Quando Sidus Canis occidit,*

At si triticeam in messem robustáque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Antè tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiáque ardentis decedat stella Coronæ;
Debita quàm sulcis committas semina, quámque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Majæ cœpêre: sed illos
Expectata seges vanis elusit aristis.
Si verò viciámque seres, vilémque faselum,

Nec

dit, dans locum averso Astro, id est, Argo Navi; nam astrum boc contra navium morem aversâ & posteriore sui parte incedens in cœlo describitur, puppe scilicet, non prorâ.

At si: *Frumenta, quæ plus habent virium, quàm legumina, eo tempore sunt serenda, quo Atlantides nobis occidunt. Atlantides dicuntur etiam Pleiades, & Vergiliæ, de quibus suprà v.* 138.

Gnosiáque, *Cretica. Gnosus oppidum est Cretæ insulæ, in qua regnavit Minos pater Ariadnes: quæ à Thesęo rapta, ab eodem relicta in insula Naxo, nupsit deinde Baccho: quibus in nuptiis, cùm à Diis omnibus dona accepisset, inprimísque coronam à Venere, coronam Bacchus, sive juxta alios ipsam Ariadnen, in cœlum transtulit.*

Invitæ terræ, *Repugnanti.*

Majæ. *Unam ex Vergiliis, nempe Majam appellat pro omnibus. Vult dicere: ante occasum Pleiadum, seu Vergiliarum.*

Viciam: Wicke, gewise Hülsenfrucht.
Faselum: Welsche Bone.

Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cælum zonæ: quarum una corusco
Semper sole rubens, & torrida semper ab igne:

Nec Pelusiacæ: *Et si non dedignaris etiam serere lentem Ægyptiam. Lens frequens in Ægypto præsertim apud Pelusium oppidum, à quo extremum è septem Nili Ostiis, Pelusiacum dictum est.*

Bootes. *Celeste sidus, quod &* Arctophylax *vocatur, juxta* Ursam minorem.

Idcirco certis: *Ideo Sol per 12. Signa mundum gubernat &c.*

Duodecim Signa Zodiaci.

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo,
Virgo,
Libráque, Scorpius, Arcitenens, Caper,
Amphora, Pisces.

Zonæ: *Ita dicuntur circuli, cælum terrâmque veluti cingula quadam ambientes. Vocantur Polus Arcticus, Antarcticus, Tropicus Cancri, & Capricorni, & Circulus Æquinoctialis.*

Una corusco: *Una zona vocatur* Torrida, *& sicca, quòd nunquam Sol inde discedat, de qua Ovidius:*

Quarum quæ media est, non est habitabilis
æstu.

Quam

Quam circùm extremæ dextrâ lævâque trahuntur,
Cæruleâ glacie concretæ atque imbribus atris,
Has inter mediámque, duæ mortalibus ægris
Munere concessæ Divûm, & via secta per ambas,
Obliquus quà se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Riphæásque arduus arces
Consurgit; premitur Libyæ devexus in Austros.

Hic

Quam circùm: *Circa illam ad dextram, & ad finistram duæ ultimæ ducuntur, rigentes glacie cærulea (quia ille color convenit frigori) & nigris pluviis.*

Duæ: *Temperatæ.*

Via secta: *Zodiacus, Circulus obliquus, in quo duodecim Signa cælestia spatiis æqualibus descripta sunt.*

Mundus ut: *Quemadmodum mundus versùs Scythiam, & Hyperboreas regiones sublimis attollitur propter elevationem Poli Arctici: ita deprimitur versùs Libyam, seu Africam, unde Austri spirant, propter devexitatem poli Antarctici. Per Scythiam, & Riphæas arces, id est, montes altissimos Sarmatiæ, quæ nunc Moscovia dicitur, partes intelligit Septentrionales.*

Libyæ. *Partes mundi meridionales designat per* Libyam, *terrarum antiqui orbis, versùs polum illum, remotissimam. Certè Lybia vulgò apud veteres pro tota Africa sumitur.*

Austros. *Etiam per ventum hunc meridionalem partes meridionales designat.*

Hîc vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manésque profundi.
Maximus hîc flexu sinuoso elabitur anguis
Circùm, pérque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ;

Aut

Vertex: *Latini* Vertices *appellant, quos alii à Græco verbo* πολέω, verto; *polos appellant; duo illa puncta, circa quæ mundus volvitur; Polum nempe Borealem & Australem.*

Nobis: *Septentrionalibus, elevatur Polus Arcticus, & nobis semper altus videtur.*

At illum: *Polum Australem.*

Styx atra. *Dicit polum Australem nunquam à nobis videri, sed ab iis, quos appellamus* Antipodas, *& hos Virgilius, ex ignaræ vetustatis mente, quæ sedem illam inferis tribuebat, per* manes profundos *&* stygem *denotat.*

Anguis &c. *Sive Draco, custos horti Hesperidum à Junone constitutus, & ab eadem in cœlum translatus, cùm ab Hercule occisus esset. Is circa polum vertitur, & majorem Ursam caudâ attingit, minorem corpore complectitur, & sic instar fluvii sinuatur circùm Ursas, & inter illas elabitur.*

Arctos Oceani &c. *Ursas geminas, quæ nunquam descendunt, intra Horizontem nostrum, quia viciniores polo septentrionali, qui semper nobis attollitur, ideò dicuntur nunquam* æquore tingi, *id est, nunquam occidere.*

Ano-

Aut redit à nobis aurora, diémque reducit:
Nósque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cælo
Possumus: hinc messísque diem, tempúsque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes,
Aut tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustrà signorum obitus speculamur & ortus,
Temporibúsque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cælo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis.

Ex-

A nobis aurora: *A nobis recedens aurora illuc revertitur, & refert lucem.*

Tempestivam: *Hoc est tempore idoneo cadendis arboribus, ne obnoxiæ sint putrefactioni ac vermibus.*

Maturare: *Hîc significat aliquid cum maturitate & otio, seu tempestive facere, neque serius, neque citius. Dicit: siquando frigida pluvia cogat agricolam domi se continere, tunc multa potest præparare, quæ postea festinanter facienda essent sudo tempore.*

Durum procudit: *Cudendo extenuat vomerem, & aciem exacuit.* Dentem, *acumen vomeris.*

Arbore lintres: *De arbore; id est, arbores cavabit in scaphas, in fluviatiles naviculas.*

Aut pecori signum: *Facit aut characteres, quibus pecora signantur, aut tesseras, quibus frumentorum numerus designatur.*

Ex-

Exacuunt alii vallos, furcásque bicornes,
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubeâ texatur fiscina virgâ:
Nunc torrete igni fruges: nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas & jura sinunt: rivos deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantúmque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpò oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis: lapidémque revertens

Exacuunt vallos. *Palos & sudes, pedamenta futura vitium & arborum, ut infrà:*

Quadrifidásque sudes,& acuto robore vallos.

Amerina retinacula. *Virgas, quibus vites religantur, & vinciuntur, admodum flexiles: quæ virgæ abundant circa Amerinum appidum Italiæ.* Lentæ viti: *Flexuosæ.*

Nunc facilis: *Modò conficite leves canistros è vimine rubeo, modò coquite igne frumenta, modò ea terite saxo.* Rubea virga dicitur, *quæ vel abundat circa* Rubos *oppidum Campaniæ, vel quæ fit ex* rubo *virgulti specie.*

Fiscina: *est genus vasis, seu corbulæ.*

Mersare: *Lavare oves, sanitatis causâ.*

Agitator aselli: *Asinarius, ductor asini, dorsum bujus oleo onerat, vel vilibus fructibus, & rediens ex urbe, lapidem molarem sive molam, arte incisam, ut sit usui terendis & molendis frugibus, domum reportat.*

Maf-

Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum. Quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenidésque ſatæ: tum partu Terra nefando
Cœúmque, Japetúmque creat, ſævúmque Typhoea,
Et conjuratos cœlum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam
Scilicet, atque Oſſæ frondoſum involvere Olympum:
Ter Pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima poſt decimam felix, & ponere vitem,
Et prenſos domitare boves, & licia telæ

Ad-

Maſſam picis: *Ad vaſa condienda, picanda &c.*

Eumenides. *Furiæ, ſic dictæ per antiphraſim, quòd minimè ſint* εὐμενεῖς *benevolæ: tres ſunt,* Alecto Tiſiphone, Megæra.

Satæ, *id eſt, natæ, quintâ Lunâ.*

Cœúmque &c. *Gigantum præcipuos, qui adverſùs Deos auſi pugnare, aggeſtis montibus, Pelio, Oſſa, Olympo. Hos inquit, Terra ſcelerato partu produxit, qui conjurârunt cælum evertere, ſed confixi ſunt ſagittis Apollinis & Dianæ.*

Conati imponere: *Bis omittitur eliſio, Græco more; etiam hi quintâ Lunâ nati ſunt; hinc dies infelix.*

Septima poſt decimam &c. *Aut ſeptimam decimam dicit: aut hoc dicit, felix quidem eſt ſeptima, ſed felicior decima, id eſt Dies ſeptimus felix eſt, ſed minùs quàm decimus, & ad plantandam vineam, & ad ſubigendos boves ligatos, & ad jungenda licia telæ.* Licium *dicitur, quod utrimque ſtatim ligat ſtamina ad*

te-

Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidà meliùs se nocte dedêre:
Aut cùm sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves stipulæ meliùs, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferróque faces inspicat acuto.
Intereà longum cantu solata laborem
Arguto conjux percurrit pectine telas:

telam texendam; aliquando pro stamine ipso accipitur. Itaque hoc nunc dicit, telæ texturam eo die felicem futuram. Tela *hic est jugum ipsum, cui tela jungebatur, & in quo extendebantur stamina.*

Nona fugæ. *Dies nona, ut aliqui putant, est opportuna servis, aut captivis fugientibus. Meliùs: opportuna est illa dies itineribus, & peregrinationi: velox enim cursus* Fuga *Poëtis dicitur.*

Meliùs: *Multa etiam meliùs succedunt noctu, aut cùm Lucifer spargit rore terras oriente Sole.* Eous, *Lucifer, sive Phosphorus.*

Nocte leves stipulæ, *Noctu aristæ, noctu fœnum meliùs secatur.*

Et quidam: *Et aliqui vigilant ad lucem nocturnam hyberni ignis, & acutò ferro incidunt faces.*

Inspicat: *Faces è ligno minutas in virgulas incidit picarum & aristarum in modum.*

Pectine: *Addensat telam pectine. Pecten, instrumentum est textorium, cujus percussione stamini subtegmen compingitur.*

Aut

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
Aut rubicunda Ceres medio succiditur æstu,
Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono:
Frigoribus partô agricolæ plerúmque fruuntur,
Mutuáque inter se læti convivia curant:
Invitat genialis hyems, curásque resolvit.
Ceu pressæ cùm jam portum tetigêre carinæ,
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas:
Sed tamen & quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleámque, cruentáque myrta:
Tunc gruibus pedicas & retia ponere cervis,

Au-

Aut dulcis musti: *Igne coquit liquorem vini novi, & cacabi bullientis spumam aufert.* Vulcano: *Pro igne, quia Deus est ignis. Est versus hic Hypermetrus, unde & sequens à vocali inchoat, & ultima Syllaba prioris eliditur.*

Rubicunda Ceres: *Pro frumento & segete hìc accipitur Ceres, alibi pro pane.*

Nudus ara, sere: *Sub tanta serenitate dicit hæc agenda, ut & amictus possit contemni.*

Hyems ignava. *Frigus pigrum reddit agricolam.*

Genialis Hyems: *Ea, quibus inest voluptas, genialia dicuntur à* Genio *voluptatis Deo, unde dicimus* Genio indulgere, Genium defraudare.

Pressæ carinæ: *Oneratæ mercibus, vel tempestate jactatæ, scopulisque afflictæ.*

Cruentáque myrta; *Matura & cruoris colorem imitantia.*

Stu-

Auritósque sequi lepores; tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera fundæ:
Cùm nix alta jacet, glaciem cùm flumina trudunt,
Quid tempestates Autumni & sidera dicam?
Atque ubi jam breviórque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? Vel cùm ruit imbriferum ver:
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi stipulâ lactentia turgent?
Sæpè ego, cùm flavis messorem induceret arvis

Agri-

Stupea torquentem. *Ordo est: tempus est, torquentem, id est, eum qui torquet verbera fundæ, figere damas.*

Balearis fundæ: *Hispanicæ fundæ à Balearibus insulis dictæ, quarum incolæ usu fundæ præ cæteris insignes, inde nomen habere memorantur à βάλλειν, jacere.*

Stupea verbera: *Funes à stupa contextos, sive lora, quibus lapis, aut plumbum circùm caput torquetur.*

Glaciem trudunt: *Cùm flumina congelata glaciei frusta provolvunt. atque protrudunt.*

Quid tempestates Autumni: *Quid enumerem & dicam, quænam sint providenda rusticis, cùm dies jam decrescunt tempore Autumni, atque etiam tempore veris?*

Spícea jam campis: *Cùm segetes nondum maturæ, lenibus ventorum flabris agitatæ intremiscunt, & cùm frumenta tenera, lacteique cujusdam humoris plena turgescunt, in stipula nondum flava, sed adhuc virente, & herbescente.*

Inhorruit: *Intremuit,*

Strin-

Agricola & fragili jam stringeret hordea culmo;
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmúmque levem, stipulásque volantes.
Sæpè etiam immensum cælo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti sata læta, boúmque labores
Diluit: implentur fossæ, & cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervétque fretis spirantibus æquor.
Ipse pater, media nimborum in nocte, coruscâ
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti

Aut

Stringeret: *Secaret, & colligeret.* Culmus *dicitur ipse calamus:* Stipulæ *verò folia, quæ ambiunt culmum.*

Hyems. *Procella, sive tempestas.*

Agmen aquarum. *Copia imbrium.*

Ruit æther: *Tanta vis imbrium cadit, tanti sunt tonitruorum fragores, ut cælum ipsum dissilire, & cadere videatur.*

Cava flumina: *Profunda, & alta.*

Fretis spirantibus: *Et æquor, seu mare fervet, & in magnos fluctus attollitur, instar aquæ bullientis.*

Nimborum in nocte: *In media nubium conglobatarum caligine, noctis instar cælum obtegente, manu coruscante fulmina molitur, concutit, & demittit.*

Per gentes: *Undique, per omnes gentes corda mortalia prosternuntur pavore.*

Aut

Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit, ingeminant Austri, & densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cæli menses & sidera serva:
Frigida Saturni sese quò stella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.
Inprimis venerare Deos: atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis:
Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno.

Tunc

Aut Atho: *Accusativus Græcus Atticus. Est mons Græciæ.* Rhodope, *Mons in Thracia.* Ceraunia. *Montes Epiri, sic dicti, quia frequenti fulmine propter altitudinem feriuntur, à κεραυνός fulmen.*

Ingeminant: *Repetunt suos flatus venti.*

Plangunt: *Rauco fragore resonant.*

Saturni: *Prout ad varia Zodiaci signa* se receptat, *& vel his, vel aliis planetis conjungitur Saturnus, ita magis vel minus noxius est, & aut pluvias, aut grandines ciet, aut ad temperiem prodest.*

Cyllenius. *Mercurius à Cyllene Arcadiæ monte, in quo natus est, ita dictus. Mercurius nulla virtute peculiari insignis, talis est, qualis planeta, cui se admovet: si Jovi, felix est, si Saturno funestus, unde minister Deorum dicitur.*

Erret. *Inde & Planetæ* errones *nominantur, ad distinctionem stellarum fixarum, quæ semper servant eandem inter se distantiam.*

Operatus. *Facta re divina.* Operari, & facere *fine addito, est sacrificare.*

Extremæ: *Circa finem hyemis.*

Tibi.

Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina:
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ,
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho,
Térque novas circùm felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus & socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quisquam supponat aristis;
Quàm Cereri, tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstúsque, pluviásque, & agentes frigora ventos:
Ipse pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
Quo signo caderent Austri, quid sæpè videntes
Agricolæ propiùs stabulis armenta tenerent.
Continuò ventis surgentibus, aut freta ponti

In-

Tibi: *Familiaris locutio etiam apud Germanos.*

Lacte favos: *Descriptio ritus Sacri Ambarvalis, ut vocabatur, pro frugibus facti.*

Det motus: *Id est, saltationem aptam religioni, nec ex ulla arte venientem.*

Atque hæc ut certis: *Ad prognostica tempestatum delabitur, quæ est quinta hujus libri pars.*

Ipse pater: *Ipse Deus statuit tempestatum prognostica, ex novæ Lunæ facie, singulis mensibus: nec minùs ex ortu, & obitu signorum, siderúmque, quæ vel tollere, vel ponere ventos solent.*

Caderent Austri. *Desinerent, cessarent.*

Continuò: *Statim, cùm incipiunt flare venti, fluctus moventur in mari, & fragor auditur ex sylvis &c.*

Incipiunt agitata tum eſcere & aridus altis
Montibus audiri fragor: aut reſonantia longè
Littora miſceri, & nemorum increbeſcere murmur,
Jam ſibi tum curvis malè temperat unda carinis:
Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamorémque ferunt ad littora, cúmque marinæ
In ſicco ludunt fulicæ: notásque paludes
Deſerit, atque altam ſupra volat ardea nubem.
Sæpè etiam ſtellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi: noctíſque per umbram
Flammarum longos à tergo albeſcere tractus.
Sæpè levem paleam & frondes volitare caducas:
Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.

At

Jam ſibi: *Jam tum fluctus difficilè ſe abſtinent à navibus obruendis, & vorandis.*

Mergi: *Corvi aquatici, vel* Teuchant.

Fulicæ: *Anatibus non admodum abſimiles.* Waſſer-Huhn.

Ardea: *E præpetum genere, quæ altiùs volant, unde dicta, quaſi* ardua. Reiger.

Sæpè etiam ſtellas: *Imminente vento etiam ſæpè præcipites de cælo ſtellæ videntur cadere, & longi lucis tractus à tergo albeſcere. Ita vulgus putat; reipſâ ſunt exhalationes terræ, ad concipiendum ignem aptæ, quæ ad mediam usque aëris regionem eductæ, illic circumfuſi aëris frigore compreſſæ igneſcunt.*

Frondes caducas: *Folia, quæ ex arboribus ceciderunt.*

Ad

At Boreæ de parte trucis cùm fulminat, & cùm
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imber
Obfuit. Aut illum surgantem vallibus imis
Aëriæ fugêre grues: aut bucula cælum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circum volitavit hirundo:
Et veterem in limo ranæ cecinêre querelam,
Sæpiùs & tectis penetralibus extulit ova.
Angustum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & è pastu decedens agmine magno

Cor-

At Boreæ: *A prognosticis ventorum transit ad prognostica pluviarum. Boreæ ex parte, id est, ex septentrione, unde flat ventus Boreas.*

Nunquam imprudentibus: *Tam manifesta sunt pluviæ prognostica, ut semper provideri possint, & ut neminem non clare præmonitum deprehendant.*

Fugêre grues: *Vel enim imminente imbri grues fugiunt ex vallibus, vel juvencæ cælum suspicientes, aërem naribus patentibus hauriunt &c.*

Veterem querelam: *Ait ranas coaxando de Jove conqueri, qui ciconiam iis in regem dederat, ut habet Æsopus in fabulis. Vel ut Ovidius 6. Metamorphos. repetunt convicia illa vetera, quæ Lycii rustici evomebant, priusquam à Latona in ranas converterentur.*

Bibit ingens arcus: *Vulgus veterum putabat arcum cælestem, sive* Irim *haurire suis cornibus aquam è fontibus. Est autem Iris plerumque pluviarum prognosticon.*

 Asia

Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objecta re fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassùm videas gestire lavandi.
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivêre hyemem: testâ cùm ardente viderent

Scin-

Asia circum. *Asia palus & oppidum inter Caystrum fluvium, & montem Tmolum primam syllabam habet longam; Asia verò, pars orbis, brevem. Sensus est: Jam varias pelagi volucres, & eas, quæ circum prata rimantur in dulcibus stagnis Caystri, ingruente imbre videas certatim aspergere humeros suos multâ aquâ; nunc objicere caput pluviis, nunc currere per undas, & frustra agitari desiderio lavandi se.*

In stagnis: *Stagna sunt prata, in quæ Cayster exundat, & in quibus stant resides aquæ.* Cayster *fluvius est, in cujus ripa frequentes Cygni.*

Rimari: *est cibum per terræ rimas investigare, vermiculos quærere.*

Nec nocturna: *Ne puellæ quidem noctu nentes lanam carent prognosticis pluviarum.*

Pensa: *Lanas, quæ puellis dantur ad pensum, id est, quæ intra constitutum tempus sunt expediendæ.*

Hyemem: *pro tempestate & pluviis.*

Testa: *Lucernâ testaceâ.*

Fun-

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos,
Nec minùs ex imbri soles, & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis:
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore solutos
Immundi meminêre sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt:
Solis & occasum servans de culmine summo
Necquicquam seros exercet noctua cantus.

Ap-

Fungos: *Scintillas, quæ circumfusi aëris humore & crassitie erumpere cum fumo probibitæ in lucernis resident, & cumulantur in quandam fungorum similitudinem.*

Fratris. *Sol & Luna, liberi sunt Latonæ.*

Dilectæ Thetidi halcyones. *Halcyone cùm in Regis mariti naufragi cadaver appulsum littori involaret amoris impetu, & ipsa & maritus in aves conversi sunt, Halcyones ab uxoris nomine appellatas. Thetidi dilectæ dicuntur, quia se mare avium istarum fœturæ quotannis placidissimum substernebat, & quia nidos faciunt in mari, media hyeme.*

Meminêre sues. *Non memoriâ propriè dictâ, sed impropriè, sive instinctu aliquo, qui fit per species quasdam ad rem aliquam fugiendam vel appetendam moventes.*

Jactare maniplos: *Fasciculos palearum non dissipant, aut elevant rostro suo.*

Necquicquam exercet. *Id est, hoc loco,* non exercet.

Apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus: quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant: & sæpè cubilibus altis,
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcésque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitùs illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major:
Verùm ubi tempestas & cœli mobilis humor

Mo-

Nisus: *Signum etiam serenitatis est, cùm in aëre liquido & puro apparet Haliæëtus sublimis, insequens Cirim, sive galeritam. Loquitur de falconibus,* Sperber *Fingitur Nisus Megarensium rex mutatus in Haliæëtum sive falconem avem ex accipitrum genere.*

Scylla: *Nisi filia, mutata in Ceirin avem sive alaudam; hæc ut hosti placeret, comam patris purpuream, ex qua regni salus pendebat, abscidit. Vide* Ecloga 6. *v.* 74.

Fugiens: *Patrem scilicet.* Æthera: *aërem.*

Tum liquidas: *Præterea corvi ter aut quater iterant claras voces compresso gutture, & sæpe in cubilibus, sive nidis suis sublimibus nescio quâ lætitiâ pleni præter morem inter se frondes commovent: placet ipsis exactâ pluviâ redire ad parvam suam prolem, & gratos nidos.*

Haud equidem credo: *Non est equidem animalibus concessum divinitus ingenium, ut per se sentiant*

qua-

Mutavêre vias: & Juppiter humidus Austris
Densat, erant quæ rara modò, & quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si verò solem ad rapidum, Lunásque sequentes
Ordine respicies; nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiêre serenæ.
Luna revertentes cùm primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu;
Maximus agricolis pelagóque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,

Vs-

qualitatem aëris futuram: nec prudentia rerum, quæ *potentior est* fato; *sed habent hoc à naturali aëriæ affectionis, subinde mutatæ, sensu.*

Jupiter *Aër.* Densa relaxat. *Rarefacit.*

Si verò solem: *signa à Sole & Luna.*

Neque insidiis: *Insidiari dicitur nox serena, cùm tempestas eam sequitur, contrà, quàm promiserat.* Capiêre. *Decipieris.*

Luna revertentes. *Colligit ignes revertentes Luna, cùm renascitur, seu renasci incipit. Ad ejus ergo colorem jubet nos attendere, & quadrat huc vulgatus versiculus:*

Pallida Luna pluit; rubicunda flat; alba serenat.

Obscuro cornu: *Non clarè lucenti: & si intra eam nigrum aëra videris, erit ubique pluvia.*

Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (námque is certissimus auctor)
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit;
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluviâ ventisq; carebunt:
Votáque servati solvent in littore nautæ
Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: solem certissima signa sequuntur:
Et quæ manè refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medióque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: námque urget ab alto
Arboribúsque satísque Notus, pecoríque sinister.

Aurea Phœbe, *Pulchra Luna.*

Exactum ad mensem: *Usque ad mensis ultimam partem.*

Glauco &c. *Marinis numinibus. Versus bis sine elisione est, Græcum in morem.* Glaucus *piscator fuit, qui cùm pisces à se captos fortuito cujusdam herbæ attactu resilire in aquam vidisset; eâdem ipse degustatâ, pisces in mare secutus est, & in marinum Deum est conversus.*

Panopeæ. Panope *vel* Panopea *Nympha maris, Neres & Deridis filia.*

Inoo Melicertæ. Melicerta, *vel Melicertes Inûs filius fuit.* Ino *autem Cadmi filia, Athamantis Thebarum regis uxor: quæ maritum fugiens, in mare se cum filio præcipitem dedit: ambo maris numinibus additi: &* Ino *quidem Græcis* Leucothea, *Romanis* Ma-

Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens aurora cubile,
Heu malè tum mites defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam: emenso cùm jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magìs: nam sæpè videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cœruleus pluviam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere. Non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referétque diem, condétque relatum,
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid vesper serus vehat, unde serenas

Ven-

Matuta; Melicerta *illis* Palæmon, *his Portunus appellatus est*: Inous, *adjectivum nomen, id est, filius* Inûs.

Aurora; *Si aurora, relinquens aureum lectum Tithoni, orietur pallida. Tithonus frater Laomedontis regis adamatus ab Aurora.*

Malè defendet: *Id est, non defendet; nam decussis pampinis, etiam vim grandinis patitur.*

Fervere: *Æstuare, impleri, turbari; ab antiquo* fervo.

Cùm referétque: *Et in ortu, & in occasu.*

Denique: *Conclusio est, & hæc continet: Signa quæ possumus ex stellis, vel ventis colligere, melius ex sole colligimus.*

Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster;
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpè monet. fraudémque & operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam:
Cùm caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiáque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, & æquora ponti,
Obscœníque canes, importunæque volucres
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vi-

Quid cogitet: *Quid moliatur, id est, in quam partem se flectat, utrùm ad serenitatem, an ad pluvias?*

Humidus Auster: *Ventus meridionalis, pluvias adducens.*

Cæcos tumultus: *Conjurationes, & insidias latentes.*

Extincto Cæsare: *Referuntur prodigia quædam circa solem accidisse, illo anno, aut, etiam die, quo occisus est Cæsar Romæ.*

Æternam noctem: *Rerum omnium exitum, & mundi dissolutionem. Timuerunt scelerati homines, ne semper ille defectus, vel obfuscatio solis maneret.*

Obscœníque canes: *Mali ominis canes ob latratus luporum more abominabiles.*

Importunæque: *Ut bubones, importuno tempore, sive noctu canentes.*

Cyclopum: Cyclopes *juxta Diodorum primi*
Si-

Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarúmque globos, liquefactáque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cælo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudésque locutæ,
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt:
Et mœstum illacrymat templis ebur, æráque sudant.
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorum rex Eridanus, campósque per omnes

Cum

Siciliæ habitatores fuêre: juxta fabulas, Neptuni & Amphitrites filii, sic dicti, quia unicum habebant in fronte oculum orbicularem, à κύκλος circulus, & *ὤψ oculus, vultus: iidem Vulcano ministri & opifices attributi: tres præcipuè, Brontes, Steropes, & Pyracmon. In horum agros, fines nempe Siculos, Ætnam exundantem caminis effractis erumpere, & eructare flammarum globos, ac lapides comminutos vidimus, in signum, futuram necem Cæsaris &c.* Ætna *mons Siciliæ, incendiis notus.*

Simulacra: *Umbræ nocturnæ.*

Pecudésque locutæ. *Quòd nempe contra naturam sunt locutæ, est* infandum.

Æráque sudant: *Ærea, & eburnea Deorum simulacra sudârunt, aut fleverunt.*

Insano: *Magno & procelloso.* Contorquens, *inundans, & aquarum exuberantium vorticibus circumagens sylvas, radicitus extirpatas.*

Fluviorum Rex &c. *Eridanus, Latinis Padus,*

Rex

Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit; & altè
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non aliàs cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsêre cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum vidêre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam & lætos Hæmi pinguescère campos.
Scilicet & tempus veniet, cùm finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabrâ rubigine pila:

Aut

Rex fluviorum, quia Italiæ maximus fluviorum: *vel pes anapæstus pro dactylo hîc appositus, vel duæ breves* fluvî, *in unam longam coalescunt, ut suprà v.* 397. tenuia nec lanæ &c. *Hic fluvius tantum tunc excrevit, ut etiam sylvas moveret, & erueret arbores.*

Tristibus extis: *Visceribus pecorum tristia portendentibus.*

Philippi: *Urbs in confinio Thraciæ, & Macedoniæ, ubi primò Cæsar & Pompejus: Posteà Augustus & Brutus cum Cassio dimicaverunt, & Romani contra Romanos telis, armísque similibus pugnaverunt.*

Bis: *Bis sanguine nostro* Emathia, *sive* Macedonia *redundavit; primùm ad* Pharsalum, *victo Pompejo, iterum ad* Philippos *victo Bruto & Cassio. Nomen* Emathia *ab Emathione rege, Memnonis fratre, datum est Macedoniæ.*

Hæmi. *Per Hæmum montem designat hîc Virgilius campos Philippenses, ea in regione jacentes.*

Di i

Aut gravibus raſtris galeas pulſabit inanes,
Grandiáque effoſſis mirabitur oſſa ſepulcris,
Dii patrii Indigetes & Romule, Veſtáque mater,
Quæ Tuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas :
Hunc ſaltem everſo Juvenem ſuccurrere ſæclo
Ne prohibete : ſatis jampridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.

Jam-

Dii Patrii. *Invocat Deos Romæ tutelares, ut Auguſtum pravis ſæculi ſui moribus medicinam adhibentem, & Rempublicam collapſam inſtaurantem, jubeant eſſe longævum.*

Indigetes : *ita dicti, quia vel eos* indigetare, *id eſt appellare & invocare mos erat; vel quia homines fuerunt* in *eodem ſolo cum hominibus* degentes, *vel jam inter Deos* in *cœlo* degentes; *vel quia beati, nullius rei indigentes.*

Romule. *Romæ conditor.*

Veſta. *Quæ igni præeſt, & cujus æterni ignis religione æternum conſtat imperium Romanum.*

Tuſcum Tiberim. *Italiæ fluvius eſt Tuſciam ſive Etruriam à Latio dividens.*

Juvenem: *Octavianum Cæſarem, qui anno ætatis decimo octavo ad rempublicam acceſſit adoleſcens.*

Laomedonteæ. *Laomedon Priami pater, Trojanorum Rex, cùm urbem ſuam hactenus immunitam cingeret mœnibus, Neptunum & Apollinem, qui fabricam illam ſuſceperant, pacta mercede fraudavit. Ideò peſte & inundatione vexatus cùm ad placandos Deos, Heſionem filiam juſſu oraculi marinæ expoſuiſſet belluæ :*

eáque

Jampridem nobis cæli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies; non ullus aratro
Dignos honos, squalent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: sævit toto Mars impius orbe.
Ut cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
Addunt se in spatia: & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

tàque per Herculem liberata esset: equos eidem liberatori, quos promiserat, abnuit: ideo capta urbs ab Hercule ac direpta: Diique complures Trojanis infesti, quorum odio Romanas quoque calamitates attribuit. Jam, dicit Virgilius, jàm luimus satis perjurium Laomedontis, qui Apollinem & Neptunum pacta condendorum Trojæ mœnium fraudavit mercede.

Jampridem. *O Cæsar, aula Deorum dolet esse te apud nos, & indignatur te delectari mortalibus triumphis. Nam hîc apud homines fas & nefas confusum est. Tot bella sunt, tot criminum formæ; non habetur agriculturæ debitus honor. &c.*

Euphrates. *Undique bellum movetur. Euphrates Orientis est fluvius, Armeniam & Mesopotamiam præterfluens.*

Ut cùm &c. *Vitia temporum præteritorum ita aucta dicit, ut ea licèt optimus rector refrænare non possit; sicut auriga a ferventi cursu equos plerumque non potest refrænare.* Carceres *sunt septa equorum.*

P. VIR-

P. VIRGILII M. GEORGICORUM LIBER II.

ARGUMENTUM.

Habet hic liber de plantatione partes septem. I. Modos omnes producendarum arborum, tam ex natura, quàm ex arte. II. Varias earum species, & quo singulæ modo tractandæ sint, naturali, an artificioso. III. Quibus singulæ locis feliciùs proveniant: ubi excurritur in laudes Italici soli. IV. Artem discernendæ naturæ cujusque soli. V. Culturam vitis. VI. Culturam oleæ, & aliarum aliquot arborum. VII. Epilogum de vita rusticæ felicitate.

Ha-

Hactenus arvorum cultus, & sidera cæli:
Nunc te Bacche canam, nec non sylvestria tecum
Virgulta, & prolem tardè crescentis olivæ.
Huc pater ô Lenæe: tuis hîc omnia plena
Muneribus, tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris.
Huc pater ô Lenæe veni: nudatâque musto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis.

Hactenus: *Superiore libro agriculturæ præcepta dedi, & cæli constellationes descripsi; hoc libro de vitibus agam, earúmque cultura, necnon de arboribus & arbustis.*

Tardè crescentis: *Oliva tam tardè crescit, ut per ducentos annos crescere à quibusdam dicatur.*

O Lenæe: *Bacchum invocat, & inventorem pro vitibus ponit. Dicitur Lenæus à ληνὸς torcular, ad quod invitat Bacchum cothurnis exutum, ut calcet uvas, vel calcantibus adsit.*

Pampineo gravidus autumno: *Cujus tempore vites foliis & fructibus plenæ sunt. Diomedes exilem vocat hunc versum, quòd quinto loco iambum pro spondæo habeat, aut pro dactylo.*

Labris: *Vasis, quæ vinum è torculari excipiunt, cupis, lacubus.*

Nudatâque: *Mecum tinge novo vino suras nudas detractis calceamentis. Sunt enim cothurni calceamenta, quibus Heroës & Dii induti pinguntur.*

Principiò; *Primò,*

Mol-

Nàmque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, campósque & flumina latè
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glaucâ canentia fronde salicta
Pars autem posito surgunt de semine, ut altæ
Castaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima sylva:
Ut cerasis ulmísque: etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

Molle siler: Bach-Weide. *Pumila in aquosis nascens salix; mollis quasi lenta, flexilis.*

Genistæ: Pfingst-Blum, Pfriemen.

Salicta: *Salices albentes foliis virentibus, hinc glaucæ.*

Æsculus: Mespel-Baum, Hag-Eich, *quæ maxima in sylvis frondescit ad honorem Jovis, id est, quæ crescit in Dodonæo nemore, quod erat Jovi consecratum.*

Oracula quercus: *Quia in Dodonæo nemore dicuntur quercus reddidisse oracula.*

Pullulat: *Dixit alias arbores suâ sponte nasci, alias surgere ex posito semine. Tertium genus arborum* pullulat *instar sylvæ densissimæ è matrum suarum radicibus, ut cerasi, ulmi &c.*

Cerasis. *Cerasus, arbor ex Cerasunte urbe Cappadociæ, deportata primò Romam à L. Lucullo, & in ejusdem de Mithridate Ponti Rege triumpho circumlata.*

Matris: *Matrem appellat majorem arborem, è cujus radice pullulant aliæ minores.*

Subjicit: *Succrescit, attollit se sub umbra matris.*

Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum, fruticúmque viret, nemorúmque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse viâ sibi repperit usus,
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidásque sudes, & acuto robore vallos:
Sylvarúmque aliæ pressos propaginis arcus
Expectant, & viva suâ plantaria terrâ.

Nil

Fruticum: *Frutices, quæ & virgulta, sunt ea, quæ statim à radice se in ramos, ac veluti virgulas effundunt, & nunquam arborescunt.*

Nemorúmque sacrorum: *Per sacra nemora intelligit lucos Dianæ, aliisque Diis dedicatos.*

Repperit usus. *Præter hos modos naturales procreandarum arborum sunt alii artificiales, quos ipse usus & longa experientia sibi reperit certâ viâ, seu ratione.*

Hic plantas. *Primus modus est avulsió stolonum cum fimbriis à stirpe, quos scrobibus, seu fossulis, immittunt.*

Hic stirpes: *Secundus modus cùm altiùs deponit validiores cum radicibus plantas. Ubi stirpes ipsæ, vel taleæ sudésve ab illa parte, quâ infiguntur terræ, transversim fissæ, aut etiam valli, seu pali spicati infodiuntur.*

Quadrifidásque: *Ita robustas perticas, ut possint in quatuor partes dividi, & sic faciliùs radices agere.*

Sylvarúmque aliæ: *Aliæ arbores desiderant ad propagationem palmites arcuatos deprimi, & plantas vivas in propria terra defodi.*

Nil

Nil radicis egent aliæ: summúmque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus sectis, mirabile dictu,
Truditur è sicco radix oleagina ligno.
Et sæpè alterius ramos impunè videmus
Vertere in alterius, mutatámque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite ô proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructúsque feros mollite colendo:
Neu segnes jaceant terræ: juvat Ismara Baccho
Conserere, atque oleâ magnum vestire Taburnum.

Tú-

Nil radicis: *Aliæ non indigent radice, & amputator surculum ramúmve abscissum terræ committit.*

Caudicibus: *Caudex in arboribus idem est, quod* caulis *in herbis: nempe id, quod e terra simplex assurgit, ex quo rami & folia circùm erumpunt. Sicci stipites, sive caudices oleæ & myrti (quod mirum) secantur usque ad medullam, & terræ infossi ex se arbores creant.*

Et sæpè alterius: *Septimus modus* inoculatio, *seu insitio.*

Vertere in alterius: *Sæpè cernimus ramos unius arboris sine damno mutari in ramos alterius, & pyrum transformatam producere mala sibi insita, & dura corna rubescere in pruno arbore.*

Juvat Ismara: *Juvat, & possunt per industriam etiam loca asperrima ad fertilitatem perduci Ismarum, & Tiburnum, montes steriles pro quibuslibet montibus ponit. Ismara plurali neutro in maritima Thraciæ regione, Taburnum in Campania. Mons hic oliveto, alter vineto accommodatus.*

Túque ades, inceptúmque unà decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima nostræ,
Mæcenas, pelagóque volans da vela patenti
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hîc te carmine ficto,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.
Sponte suâ quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen hæc quoque siquis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,

Ex-

Túque ades: *Adesto ô Mecenas, & inceptum Georgicorum opus persequere mecum, & mihi in altum orationis pelagus navigaturo vela tui favoris expande. Neque enim ego tanto operi suffecero.*

Primi lege littoris: *Saltem mecum littus radas, & faveas, non tam naviganti in alto, quàm non audenti procul à terra, portúve discedere.*

In manibus terræ: *Legemus tantùm littora, non recedemus multùm à portu; terræ semper erunt in propinquo. Non enim cupio omnia comprehendere meis carminibus.*

Carmine ficto: *Poëmate fabuloso.*

Sponte sua: *Primo de arboribus spontè nascentibus.*

Mandet mutata subactis &c. *Tamen si quis has etiam arbores, quæ sponte nascuntur, loco mutatas & translatas in terram cultiorem inferat, aut immittat*

his

Exuerint ſylveſtrem animum: cultúque frequenti,
In quascunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes & rami matris opacant,
Creſcentíque adimunt fœtus, urúntque ferentem.
Jam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomáque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpes, avibus prædam, fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multâ mercede domandæ.

Sed

bis ſurculos aliarum, aut committat foſſis præparatis, deponent naturalem aſperitatem &c.

Nec non & ſterilis: *Pariter illa, quæ ex radice matris pullulat, idem faciet, ſi inde transferatur, & culta miteſcet, liberum indepta campum, & aërem.*

Nunc altæ: *Quamdiu ſuccreſcunt ſub matre, foliis & ramis inumbrantur.*

Urúntque ferentem. *Et folia illa ac rami abſumunt fructus ſurgenti, & enecant* ferentem *fructus, ſeu quæ ferre poteſt fructus, ſi ei umbra non noceat.*

Jam: *Tranſitio ad arbores, quæ creſcunt ex projecto ſemine.*

Succos oblita priores: *Non reſpondent qualitati ſeminis ſui.*

Et turpes: *Et vitis gerit viles racemos, qui ſunt præda avium.*

Cogendæ in ſulcum: *Redigendæ ſunt in ordinem, & ſubigendæ magno ſumptu.*

Sed truncis oleæ meliùs, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis eduræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.
Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida,

Sed truncis: *Oleæ meliùs ex caudicibus, vites magìs per propaginem proveniunt, & myrtus arbor Veneri sacra è crassis palis potest creari.* Paphiæ: *Veneris; à Papho, urbe in insula Cypro, ubi colebatur.*

Eduræ coryli. *Nuces Avellanæ, valde duræ nascuntur è plantis, seu stirpibus.*

Fraxinus: Eschen-Baum.

Herculeæque &c. *Populus arbor umbrifera, ex qua Herculis corona fuit.*

Chaoniique: *Quercus Jovi Dodonæo dicata. Sylva Dodonæa Jovi sacra vocabatur etiam* Chaonia, *& hinc Jupiter* Chaonius Pater.

Ardua palma: *Aut alta, aut ad quam difficilè pervenitur.*

Casus abies visura marinos: *Est enim abies apta navibus, quæ experiuntur casus & pericula maris.*

Inseritur verò. *Transit jam ad insitionem, & dicit: quid, in quam arborem debeamus inserere: In arbuto nucem, in platano malum, in fago castaneam, in orno pyrum &c.*

Arbutus horrida: *Versus Dactylicus. Eliditur etiam ultima syllaba, sequente versu incipiente à vocali. Arbutus, vel arbutum* Hag-Apfel, *est hispida: ideò* Horrida.

Et steriles platani malos gessêre valentes:
Castaneæ fagus, ornúsque incanuit albo
Flore pyri: glandémque sues fregêre sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
Nam quà se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udóque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Fingitur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantæ immittuntur. Nec longum tempus, & ingens
Exiit

Malos: Apfel-Baum, Valentes, *fœcundas, & valentes fœtum producere, vel robustas.*

Castaneæ fagus: *Castaneæ in genitivo, fagus in nominativo, per cæsuræ licentiam hic producto, hoc sensu: fagus incanuit flore castaneæ, & ornus flore pyri.*

Glandémque sues: *Quercûs glandiferæ surculus in stolonem seu truncum ulmi inseritur: inde fit, ut sues sub ulmis pascantur, ibique glandem dentibus frangant.*

Gemmæ: *Propriè nodi sunt, & germina, quibus in flores aut folia arbor protuberat: metaphoricè vocantur oculi & gemmæ. Explicat jam modum inoculandi.* Tunicas: *tenues pelliculas, & arborum interiores libros.* Fit nodo sinus: *In ipso nodo & tumore fit angustus sinus, parváque fissura.* Inolescere. *Concrescere, & concorporari.*

Enodes trunci; *id est, nodo carentes scinduntur,*

Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
Miratúrque novas frondes, & non sua poma.
Prætereà genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotóque, nec idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchades, & radii, & amarâ pausia baccâ:
Pomáque, & Alcinoi sylvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriísque pyris, gravibúsque volemis.

Non

& profundè rima aperitur cuneis per medium lignum: posteà fertiles plantæ seu surculi insinuantur.

Genus haud unum: *Est etiam in singulis arborum speciebus aliqua varietas.*

Lotóque. *Lotus arbor Africana, magni usûs pro pane & vino, unde & populi dicti* Lotophagi.

Idæis Cyparissis: *Cupressi nobiles sunt in Ida Cretica.*

Unam in faciem: *Nec eâdem figurâ, aut similitudine sunt olivæ.*

Orchades: *Olivæ rotundæ.* Radii. *Olivæ oblongæ instar radii textorii.* Pausia. *Olivæ amaræ, quæ ad oleum exprimendum tunduntur.*

Alcinoi. *Alcinous Phæacum rex, hortorum studio laudatus apud Homer. Odyss. 7.*

Crustumiis *Crustumia pyrorum species ab oppido Tusciæ Crustumio sic dicta.*

Syriísque. *Pyra Syria, aliter Tarentina dicta, quòd è Syria Tarentum translata fuissent, juxta aliquos* Bergamottes.

Volemis: *Juxta aliquos volema dicuntur, quòd volam manûs impleant.*

Non

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et passo Psythia utilior, tenuísque lageos.
Tentatura pedes olim, vincturáque linguam;

Non eadem: *Vites quoque diversæ sunt* nostris, *id est, Italis: & sunt aliæ, quàm in insula Lesbo.* Vindemia *pro uvis.* Arboribus: *Vel vitibus, vel populis, vel ulmis, quibus vites in Italia maritantur. Etiam vites à quibusdam inter arbores ponuntur.*

Methymnæo. Methymna *urbs in Insula* Lesbo, *vino illustris.*

Thasiæ. Thasus *maris Ægæi Insula.*

Mareotides. Mareotis *est lacus in Ægypto; & alia est pars Libyæ seu Africæ, alia pars Epiri seu Græciæ. Ubique celebre dicitur esse vinum.*

Passo Psythia. *Psythia oppidum Græciæ.* Passum *vinum est, quod fit ex uvis in vite diutiùs sole adustis, vel ex uvis in lixivia & oleo ad ignem exsiccatis. Unde passum, quia ignem* patitur, *vel soli expanditur. Sensus: Passo faciendo, seu uvæ passæ melior est vitis Psythia; potest enim ex variis uvis fieri passum.*

Lagéos: λαγέιος *leporaria vitis dicitur, quæ leporis colorem refert, & est valde subtilis, ac penetrabilis, quæ citò descendit ad venas, & aliquando pedes captat, & linguam alligat.*

Purpureæ, preciæque: & quo te carmine dicam
Rhætica? nec cellis ideò contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites, firmissima vina:
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus:
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.

Non

Purpureæ: *Sunt vites purpurei coloris.* Preciæque: *quasi* præcoquæ, *quia citò maturescunt.*

Rhætica. Rhætia *Regio Italiæ contermina, inter alpes Rhæticas ac Tridentinas: ubi hodie Grisones, Tridentina ditio, comitatus Tirolensis, vallis Tellina &c.*

Nec cellis ideò: *Licèt sis à Catone laudata, tamen vino te Campano, id est, falerno præferre non debes.*

Falernis. *Falernus mons & ager Campaniæ: mons vino, ager frumento feracissimus.*

Ammineæ vites: *Vites sunt è Thessalia ab* Ammineis *Thessaliæ populis translatæ, & totâ sparsæ Italiâ.*

Tmolus. *Mons Phrygiæ, vini ferax.*

Phanæus. *Mons in promontorio Chii, insulæ maris Ægæi, cujus vinum aliqui cum* Arvisio *confundunt.* Assurgit. *Cedit; assurgimus enim iis, quibus honorem habemus.*

Argitisque minor. *Minor majore præstantior: duplex enim est species. Nomen habet vel ab* ἀργὸς *albus, vel ab Argis Pelopponesi urbe & regno, quasi* Argiva.

Non

Non ego te, menſis & Dîis accepta ſecundis,
Tranſierim Rhodia, & tumidis Bumaſte racemis.
Sed neque quàm multæ ſpecies, nec nomina quæ ſint.
Et numerus: neque enim numero comprendere refert.
Quem qui ſcire velit, Libyci velit æquoris idem
Diſcere, quàm multæ zephyro turbentur arenæ;
Aut ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nôſſe, quot Jonii veniant ad littora fluctus.
Nec verò terræ ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices, craſsiſque paludibus alni
Naſcuntur, ſteriles ſaxoſis montibus orni,
Littora myrtetis lætiſſima, denique apertos
Bacchus amat colles, Aquilonem & frigida taxi.

Aſpi-

Non ego te &c. *Menſæ primæ carnium erant, menſæ ſecundæ pomorum, & cæterorum ejuſmodi, quæ bellaria generatim appellabant. In ſecundis illis menſis comprecabantur Deos, iiſque vina libabant.* Rhodium *vinum è Rhodo mediterranei maris Inſula.* Bumaſte *à* βȣμαςὸς, *vaccæ mammam magnitudine referens.*

Jonii. *Jonium mare, quod Siciliam inter & Græciam interfuſum eſt.*

Nec verò: *Tertia quaſi bujus libri pars; quæ loca conveniant, quibûſve arboribus. Deinde quæ arbores ſint peculiares quibuſdam regionibus.*

Bacchus amat colles: *Vitis amat colles ſoli expoſitos. Taxi amant Boream & frigus.*

Aſpis

Aſpice & extremis domitum cultoribus orbem ;
Eoáſque domos Arabum, pictóſque Gelonos,
Diviſæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum, ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamáque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lanâ?

Vel-

Aſpice: *Vide etiam ultimum orbem excultum ab agricolis; tranſit ſimul ad majeſtatem Romani Imperii laudandam.*

Eoáſque domos. *Orientales.*

Gelonos. *Barbaros populos Scythiæ vel Thraciæ: picti vocantur, quia ſtudioſe ſolebant varia ſtigmata & maculas corporibus inſerere.*

Diviſæ: *Sua ſingulis arboribus patria aſſignata eſt.*

Thurea virga: *Thuriferam arborem ſoli habent Sabæi, Arabiæ felicis populi.*

Balſamáque: *Balſamum arbuſcula eſt. Inciditur vitro, lapide, oſſeiſque cultellis: ferro lædi vitalia odit. Succus è plaga manat, quem opobalſamum vocant.*

Acanthi. *Non eſt hîc branca urſina, de qua Ecl. 3. 45. herba coronaria; ſed arbor ſemper frondens, & baccis ferax.*

Æthiopum &c. *De iis Plinius l. 13. 14. Æthiopia Ægypto contermina inſignes arbores non ferè habet, præter laniferas &c.*

Seres.

Velleráque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuêre sagittæ:
Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos, tardúmque saporem
Felicis mali: quo non præsentius ullum
(Pocula siquando sævæ infecêre novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba)
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciémque simillima lauro:
Et, si non alium latè jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax, animas & olentia Medi
Ora fovent illo: & senibus medicantur anhelis.

Sed

Seres. *Populi sunt lanicio sylvarum nobiles, qui è frondibus lanam depectunt, unde vellera serica conficiuntur.*

Media. *Regio Asiæ opibus insignis.* Malum *fert* Medicum *aut* Assyrium *nomine*, *vulgò* Citrium, *cujus succus acerbus &c.*

Non innoxia verba; *id est, nocentissima, magica, malefica carmina.*

Apprima tenax: *Pro apprimè: neutrum plurale pro adverbio. Græco more, id est*, inprimis.

Animas & olentia: *Medi hoc* Maló *corrigunt halitum suum & graveolentia ora; & medentur senibus anhelantibus; sive Spiritûs angustiâ laborantibus, & asthmaticis,* Animas fovent; *intelligit anhelitus vitiosos.*

Sed

Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totáque thuriferis Panchäia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertêre, satis immanis dentibus hydri;
Nec galeis densísque virûm seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevêre: tenent oleæque, armentáque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:

Hinc

Sed neque Medorum. *Attamen nec sylvæ & arbores Medorum, quorum regio est opulentissima, nec Ganges aut Hermus, auriflui fluvii, contendant cum laudibus Italiæ.*

Ganges: *fluvius Indiæ*, Hermus *Lydiæ*.

Non Bactra: *Regio juxta Assyrios.*

Panchaja: *Arabiæ felicis pars, thuris & aromatum feracissima.*

Hæc loca: *Multò minùs cum Italia conferri poterunt Colchi populi, qui aurei velleris, flammiferorúmque taurorum, serpentigenarum fabulâ, famosi.* Tauri *intelliguntur illi, quibus domitis, & ad aratrum alligatis, etsi flammivomis, vellus aureum in Martis luco suspensum Jason diripuit. Hi quidem non aravêre regionem hanc. Neque hîc seminati sunt immanis hydri, seu magni draconis dentes, ex quibus dentibus seges armatorum hominum nata est. Fabulam vide in Ovid. 11. Metamorph.*

Massicus, *Mons in Campania vini optimi ferax.*

Cli-

Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima sæpè tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad Templa Deûm duxêre triumphos.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
Semina: nec miseros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tantò
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operúmque laborem:

Tot

Clitumne: *Clitumnus Italiæ fluvius in Umbria: in quo lavabantur victimæ, eóque dealbari putabantur. Deus hujus fluminis hîc intelligitur.*

Maxima taurus victima: *Inter victimas taurus præstabat.*

Templa Deûm: *Ad Capitolium Jovi sacrum.*

Leonum semina: *Neque leones hîc nascuntur, ut in Libya.*

Non fallunt: *Quamvis venenatæ herbæ etiam nascantur in Italia, non obsunt, quia sunt omnibus notæ, neminem decipiunt.*

Aconita: *Herbæ venenosæ.*

Nec rapit: *Nec squamosi serpentes, per humum reptantes magnis gyris rapiuntur, & immensis orbibus raptim volvuntur. Est periphrasis: Non sunt tam magni serpentes in Italia, quales in Ægypto, aut in Africa.*

Adde tot egregias: *Laudat Italiam à civitatibus, quas & plures habet, & maximas, & opportunissimè collocatas, & impositas saxis, iisque præruptis.*

Te

Tot congesta manu præruptis oppida saxis;
Fluminàque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod suprà, memorem; quódque alluit infrà?
Anne lacus tantos? te Lari maxime; téque
Fluctibus & fremitu assurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinóque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor:
Julia quà ponto longe sonat unda refuso,

Tyrrē

Te Lari maxime, Téque &c. *Uterque lacus est in Italia. Lacus Larius*, Lago di Como *in Ducatu Mediolanensi.* Benace: *Lacus Benacus*, Lago di Garda *in Agro Veronensi.* Assurgens: *Vocativus est casus: Memorem & te O Benace assurgens, id est, tumescens fluctibus, & fremitu marino?*

An memorem: *An laudabo portus, & moles objectas Lacui Lucrino, & mare circa illas indignans magno mugitu? Lacus* Lucrinus *in Puteolano Campania sinu, inter Bajas, & Puteolos. Intra hunc* Avernus *Lacus est, eidem per angustas fauces conjunctus.* Claustra. *Moles objectæ, quibus mare Tyrrhenum secluditur, & quasi indignans circum claustra fremit &c.*

Julia *Qua parte unda Julia sonat, Ponto longè refuso, id est, mari retrocedente, objectísque molibus excluso, ita ut aqua Tyrrheni maris non ampliùs liberè laxéque fluat in lacum* Avernum, *ut priùs; nam Julius portum ibi struere incepit, & Augustus perfecit, nominavítque undam Juliam in gratiam patris Julii.*

Tyrr-

Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærísque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubémque Sabellam,
Assuetúmque malo Ligurem, Volcósque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnósque Camillos:
Scipiadas duros bello: & te, maxime Cæsar:
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes:
Ascræúmque cano Romana per oppida carmen,

Nunc

Tyrrhenúsque æstus. *Et quà Tyrrhenum mare influit in fauces Averni. De* Averno *lacu, qui à Poëtis inferorum ostium habitus est, Æn. 6 v. 237.*

Marsos, pubémque Sabellam: *Populi Italiæ. Item Ligures, Volsci, qui dicuntur* veruti, *quia brevibus & acutis telis, velut verubus armati erant.*

Decios &c. *Nomina præstantium Romanorum.*

Imbellem avertis; *Id est, avertendo reddis imbellem. Indi apud veteres sumebantur promiscuè pro calidarum plagarum populis.*

Saturnia Tellus: *Italia, in qua Saturnus latuit.*

Tibi res: *In tuam utilitatem & honorem scribo hoc Carmen Georgicum, antiquæ laudis & artis, quia apud majores in ingenti honore fuit agricultura.*

Ascræúmque carmen: *Ad imitationem Hesiodi ex Ascra oppido Bœotiæ oriundi, qui etiam Georgica conscripsit.*

Nunc locus arvorum ingeniis : quæ robora cuíque,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primùm terræ, collésque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis,
Palladiâ gaudent ſylvâ vivacis olivæ,
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus, & ſtrati baccis ſylveſtribus agri,
At quæ pinguis humus, dulcíque uligine læta,
Quíque frequens herbis & fertilis ubere campus;
Qualem ſæpè cavâ montis convalle ſolemus
Deſpicere : huc ſummis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum : quíque editus Auſtro,

Et

Nunc locus arvorum : *Jam locus eſt differendi de natura terrarum : quæ ſit cuique vis, quis color, & quæ indoles ad certas quaſdam res producendas.*

Calculus : *Ubi ſunt lapilli in agris ſpinoſis.*

Palladiâ ſylvâ : *Olivæ ibidem arbores plantandæ, quæ ſacræ ſunt Palladi.* Vivacis : *Diu viventis ; hinc ſuprà :* Tardè creſcentis olivæ.

Indicio. *Hoc indicant oleaſtri frequentes, qui eodem tractu ibidem naſcuntur, & campi operti olivis ſylveſtribus.*

Uligine. *Uligo propriè eſt naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens.*

Ubere : *Uber aliquando adjectivè ſumitur, & ſignificat* fœcundus, copioſus. *Aliquando ſubſtantivè, ut hîc, & ſignificat ipſam ubertatem, ſive* mammam terræ.

Qualem : *Qualem ſæpè ſolemus videre in ima valle montis, in quam fluvii defluunt ex altis rupibus.*

Editus Auſtro : *Converſus ad meridiem, oppoſitus Auſtro, ſive Noto vento meridionali.*

Fi-

Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hic tibi prævalidas olim multóque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ.
Hic laticis, qualem pateris libamus & auro,
Inflavit cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magìs studium vitulósque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urentes culta capellas:
Saltus & Saturi petito longinqua Tarenti,

Sic

Filicem. Filix, *herba fruticosa, multiplici radicum nexu aratrum impedit.*

Tyrrhenus: *In arte aruspicina sive extis victimarum consulendis principes erant Etrusci sive Tyrrheni, qui ideò Romæ ad sacrificia adhibebantur cum tibia eburnea.* Pinguis *dicitur* Tyrrhenus, *vel quia tubicinibus intumescunt genæ, vel quia sacrificuli victimarum carnibus opiparè vescebantur.*

Pandis. *Extorum pondere curvatis &* repandis.

Reddimus exta: *Offerimus Diis viscera victimarum, tanquam res iis debitas & sacratas. Mera hîc est periphrasis & descriptio sacrificii, in quo libatur Diis vinum nobile, de quo instituit dicere.*

Sin studium. *Si verò magis amas nutrire armenta &c.*

Urentes culta: *Omne enim, quod momorderint, urunt, & morsus capræ arbori exitialis est.*

Tarenti: *Urbis in Italia;* Saturi, *aut fœcundi, aut quod est juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum vicinæ sunt Calabriæ civitates. Tarenti-*

Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet,
Nigra fere, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (námque hoc imitamur arando)
Optima frumentis; non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:
Aut unde iratus sylvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,

An-

na pascua laudantur etiam ab Horat. lib. 2. Carm. Od. 6.

Infelix Mantua: *Quære tales agros, quales infelix Mantua perdidit, cujus agri divisi erant veteranis post prælium Philippense, ut in Bucolicis conquestus est Virgilius:*

Mantua væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ.

Pascentem: *Qui campus Mantuanus niveos alit cygnos in herboso fluvio, Mincio, qui Mantuanum agrum præterfluit.*

Et quantum: *Quantum herbarum armenta depascent diebus longissimis, tantum una & brevi nocte iterum crescet ob rorem humidum.* Imitamur arando: *Aratione conamur reddere terram putrem.*

Ex æquore: *Ex agro.*

Aut unde: *Item illa terra, quæ è sylvis erutis aptata fuit arationi. Iratum vocat agricolam, tanquam indignantem, quòd sylva suo commodo obfuerit.*

Do-

Antiquásque domos avium cum ſtirpibus imis
Eruit; illæ altum nidis petjêre relictis;
At rudis enituit impulſo vomere campus.
Nam jejuna quidem clivoſi glarea ruris
Vix humiles apibus caſias rorémque miniſtrat:
Et tophus ſcaber, & nigris exeſa chelydris
Creta: negant alios æquè ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras,
Quæ tenuem exhalat nebulam fumósque volucres
Et bibit humorem, & cùm vult ex ſe ipſa remittit,

Quæ-

Domos avium: *Nidos in arboribus.*

Nam jejuna. *Ita cohæret oratio: Terra nigra & putris, aut ex qua erutæ ſunt ſylvæ, optima eſt frumento: nam glarea, quæ huic contraria eſt, non eſt frumentaria, & vix flores producit.* Glarea, Grieß-Sand.

Tophus, *Lapis aſper & ſiccus, è terra & arena concretus.*

Chelydris: *Chelydri ſunt propriè teſtudines marinæ: ſunt etiam ſerpentes, quæ modò in paludibus, modò in arboribus latent.* Nigris: *Nocentibus atro veneno plenis.*

Creta: *Cretacea terra alit ſerpentes.*

Negant: *Rerum periti dicunt nullos agros producere tam gratum pabulum ſerpentibus, & præbere tam cavas latebras.*

Quæ tenuem: *Humida verò terra, rigua, herboſa, erit omni uſui apta, oleis, vitibus, paſcuis, frugibus.*

Ex ſeipſa: *Et quæ ſponte ejicit humorum ex ſe.*

Quæque suo viridi semper se gramine vestit.
Nec scabie & salsâ lædit rubigine ferrum;
Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ est: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
O a jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris:
Nunc, quo quámque modo possis cognoscere, dicam
Rara sit, an supra morem sit densa, requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Densa magis Cereri: rarissima quæque Lyæo)
Antè locum capies oculis altéque jubebis

In

Nec scabie: *Quæque, cùm impresso vomere proscinditur, non inficit ferrum scabritie & rubigine quadam salsa, illa apta est vineis serendis; illa fertilis est oleis &c.*

Dives Capua: *Campaniæ metropolis.*

Vesevo: *Vesuvius mons Campaniæ mire fertilis, præterquam in cacumine, unde sæpe ignes emittit.*

Clanius: *Amnis, cujus frequens inundatio pænè urbem Acertas interdum exhausit, & vacuam fecit, unde:* Non æquus Acerris.

Nunc quo quámque &c. *Docet, quibus modis explorandæ sint terræ qualitates, ac discernendæ, utrùm sit rara, densa, salsa, pinguis, humida &c.*

Supra morem: *Valde, supra justum, plus æquo.*

Antè locum capies oculis: *Elige tibi locum oculis, & jube puteum defodi profundè in solido loco;*

deinde

In solido puteum demitti, omnémque repones
Rursus humum, & pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecoríque & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis;
Spissus ager: glebas cunctantes crassáque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix: ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat:
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Coláque prælorum fumosis deripe tectis.

Huc

deinde repones omnem terram in eundem locum, & complanabis pedibus summas arenas; si deerunt arenæ, id est, si terra reposita non suffecerit ad explendam totam putei capacitatem, signum erit illius agri terram esse raram, ac proinde ejus ubertas & fæcunditas aptior erit pascuis, & vinetis, quàm frumento.

Aptius uber. *Aptior ubertas & fertilitas.*

Spissus: *Densa erit terra, gravis, & solida.*

Glebas cunctantes. *Vaidas, graves magnas.*

Sua nomina: *Propriam generositatem, & naturam.*

Qualos, coláque: *Sume vimineos qualos, per quos vinum defluit, & cola, quæ vinum e prælis recipiunt.* Quali: *Corbes è vimine, sive calathi.* Korb zum rotten. Cola, *sacci vel corbes, quæ torculari supposita vinum expressum excipiunt, percolántque:* Sieb-Geschirr. Prælum *sunt trabes, cuæ uvas torculari impositas premunt.* Trott-Baum. Presse. *Alii scribunt* prelum.

Fumosis tectis: *Ubi reponebantur ab injuria plu-*

 viæ

Huc ager ille malus, dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aque eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantûm sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus; haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsáque justo
Lætior: ah nimiùm ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit;
Quæque levis. Promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quisquis color. At sceleratum exquirere frigus
Dif-

vie secura, & innoxia.

Huc ager: *Terra ex agro, quem explorare vis, in bujusmodi qualos congeratur, atque dulcibus & fontanis misceatur, calcetur, & pedibus subigatur ad plenum, id est, optimè, donec ad summum quali vel coli labrum & oram perveniat.*

Ora tristia: *Lingua tristitiam & amarorem seu salsedinem sentiet.*

Fatiscit, *Illisia humo non dissipatur, nec abit in particulas.*

Habendo: *Dum in manibus habetur, tractatúrque.*

Justo lætior: *Ultra modum, plusquàm oportet, luxurians.*

Sceleratum frigus: *Nocens, & omnia exurens, ac frugibus perniciosum frigus difficile est investigare; signa*

Difficile eſt: piceæ tantùm, taxíque nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.
His animadverſis, terram multò antè memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes:
Antè ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Antè locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur

Ar-

ſigna illius ſunt ibi creſcentes taxi, piceæ, & hederæ nigræ. Veſtigia: *Indicia, ſigna.*

His animadverſis: *Id eſt, agri qualitate deprehenſa.*

Scrobibus concidere: *E ſcrobibus effoſſas glebas aggeſtáſque invertere; ſoli, ventis, & pruinæ exponere, ut excoquantur, & putreſcant, priusquam radices ſolo committas. Quinta hæc libri pars eſt de cultura vitis.*

Antè ſupinatas: *ſurſum, deorſum inverſas.*

Aquiloni. *Vento ſeptentrionali, duro, aſpero.*

Arva ſolo: *Optima arva ſunt, ſi putreſcit ſolum; id autem efficiunt venti, & pruinæ frigidæ, & robuſtus foſſor agitans terram proſciſſam.*

Antè locum ſimilem: *Vigiles, & diligentes vinitores priùs eligunt loca duo ſimilia; unum, in quo primùm ſeminarium vitium præparetur, & alterum, in quem deinde vites transferantur, digeſtæ in ordinem.*

Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur:
Mutatam ignorent ſubitò ne ſemina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice ſignant:
Ut quo quæque modo ſteterit, quâ parte calores
Auſtrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære priùs. Si pinguis agros metabere campi;
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, collésque ſupinos;
Indulge ordinibus: nec ſeciùs omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Ut ſæpè ingenti bello cùm longa cohortes

Mutatam ignorent. *Ne ſurculi non aſſueſcant terræ matri ſubitò mutatæ, ne degenerent, aut tabeſcant.*

In cortice ſignant: *Rubricâ notant, ut quas cœli partes in ſeminario ſpectaverint, eaſdem & in vineto retineant.*

Calores Auſtrinos: *Meridionales.* Axi: *Polo ſeptentrionali, & Arctico.*

Si pinguis: *Si eligis agros pinguis campi, ſere vites ſpiſſiùs, vitis non eſt ſterilior in denſo agro.*

Indulge ordinibus: *Fac ordines laxiores.*

Omnis in unguem: *Nihilominùs omnia intervalla congruant perfectè, arboribus diſpoſitis perfectos tramites. Dicitur res ad unguem perfectè quadrans per translationem à marmorariis opificibus, qui marmorum juncturas ungue explorant, an perfectè commiſſæ ſint.* Secto limite, *Ducto.* Via: *Interſtitia.*

Ut ſæpè ingenti: *Similitudo illuſtris. Talis ſcilicet*

Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, necdum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modò uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

Por-

licet debet esse arborum dispositio, qualis est ordo cohortium in legione, cùm acies ad pugnam instruitur.

Legio: *Militum numerus in legione pro temporum varia ratione varius fuit. Universim Legio dividebatur in cohortes X. & manipulos XXX. Centurias LX.*

Latè fluctuat: *Undanti mari similis movetur. Milites enim armis instructi ita procedunt, ut quemadmodum fluctus fluctum, ita manipulus manipulum consequatur.*

Necdum horrida: *Prælio nondum commisso. Hic ergo ordo spectandus est, priusquam arma conferantur, quia in conflictu miscentur & perturbantur ordines.*

Mars dubius: *Incertus adhuc, in quam partem inclinet.*

Omnia sint: *Sic omnia intervalla arborum, seu vitium sint dimensa æqualibus numeris, seu ordinibus, & intervallis.*

Non animum: *Neque hoc in speciem tantùm, ut delectet; sed in usum, ut ex æquo alimentum singulis suppetat.*

Fa-

Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia quæras,
Ausim vel tenui vitem committere sulco.
Altiùs ac penitùs terræ defigitur arbos;
Æsculus imprimis, quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multósque per annos
Multa virûm volvens durando sæcula vincit;
Tum fortes latè ramos & brachia tendens.
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram,
Néve tibi ad solem vergant vineta cadentem:
Néve inter vites corylum sere: néve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas;
(Tan-

Fastigia; *Quæ altitudo vel profunditas; fastigium enim & summæ & infimæ partis possumus dicere.*

Sulco: *Id est, fossæ ac scrobi non ita altæ & profundæ, ac arbores requirunt. Distinguit hic vitem ab arbore.*

Æsculus. *Arbor glandifera.*

In Tartara: *In penitissimas terræ partes,*

Media ipsa: *Ipse truncus arboris stans medius inter ramos suos alit magnam umbram.*

Corylum; *Radices enim ejus nocent vitibus; vide suprà v. 65.*

Flagella. *Sunt ramorum summitates, è quibus non sunt decerpendi ad plantandum surculi, sive malleoli, sed ex infima arboris parte, quæ terræ vicinior est.*

Tan-

(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina: néve oleæ sylvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm sub cortice tectus
Robora comprendit, frondésque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit; inde secutus
Per ramos victor, pérque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cælum piceâ crassus caligine nubem:
Præsertim si tempestas à vertice sylvis
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non à stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ:
Infelix superat foliis oleaster amaris.

Tantus amor terræ: *Jam enim terræ assueverunt, eamque amant.* Retuso: *Obtuso, quia vites vulnerantur.*

Semina: *Id est, surculos avulsos è vitis corpore, ut suprà v. 268.*

Sub cortice; *Scilicet oleastri, cui inest naturalis pinguitudo.*

Per ramos victor. *Ignis victor dicitur, cùm ad superiores ramos evadit.*

Ruit: *Emittit in cælum nigram nubem. Activè hîc sumitur.*

A vertice: *A septentrionali polo, quia hic* vertex *nobis semper sublimis, ut G. 1. v. 242.*

Hoc ubi: *Ejusmodi incendium si quando acciderit, à stirpe & radice pereunt vites, neque per amputationem repullulare, & renasci similes possunt ab ima terra*

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam spirante movere,
Rura gelu tum claudit hyems, nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, cùm vere rubenti
Candida venit avis longis invisa colubris:
Prima vel autumni sub frigora: cùm rapidus sol
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile sylvis:
Vere tument terræ, & genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris:
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrísque tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor:
Inque novos soles audent se gramina tutò
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,

Aut

terra; sed sterilis Oleaster amaris frondibus remanet solus.

Candida avis. *Ciconia.*

Hyemem contingit. *Tropicum Capricorni; quem ubi attigit, tunc bruma est, & hyems summa.*

Tum Pater &c. *Æther, sive aër per Jovem à poëtis, terra per Junonem adumbrata est. Inter utrumque quoddam quasi conjugium.*

Pampinus Austros: *Vitis non timet, ne vel vento lædatur meridionali, vel alia tempestate opprimatur, aut flante Aquilone pluvia noceat.*

Tru-

Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios primâ crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri.
Cùm primùm lucem pecudes hausêre, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ sylvis, & sidera cælo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem:
Si non tanta quies iret, frigúsque, calorémque
Inter; & exciperet cæli indulgentia terras.
Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros,
Sparge

Trudit gemmas: *Propellit, & effundit in folia. Gemmæ sunt primi arborum tumores, & velut oculi, è quibus frondes emergunt.*

Virúmque ferrea progenies &c. *Alludit ad ætatem ferream, & instaurationem mundi post diluvium factam à Deucalione & Pyrrha, jactis post tergum lapidibus.*

Nec res hunc teneræ: *Nec plantæ, & animantes, quæ teneræ sunt & caducæ, durare possent, nisi intercederet quædam temperies inter frigus hybernum, & calorem æstivum; & nisi aër temperatus exciperet terras hyberno frigore fatigatas, iisque quietem impertiret.*

Quod superest: *Cæterùm. Hoc insuper faciendum: quascunque arbusculas defodies in agris, sparge stercore pingui, & memineris tegere multà terrà. Vel circà*

Sparge fimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas;
Inter enim labentur aquæ, tenuísque subibit
Halitus, atque animos tollent sata: jámque reperti
Qui saxo super atque ingentis pondere testæ
Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres,
Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arva.
Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpiùs ad capita, & duros jactare bidentes,
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa

Flo-

circà infode lapides bibulos, aut asperas conchas: nam aquæ inter eas fluent, & tenuis vapor permeabit, & ea, quæ plantata sunt, animos tollent, *sument ab his rebus magnanimitatem, & altiùs exsurgent.*

Jámque reperti: *Juventi sunt etiam, qui premerent ea desuper saxo, & pondere magnæ testæ; & hoc munimentum est adversùs immodicas pluvias; hoc munimentum est adversùs æstum Caniculæ.*

Canis æstifer. *Sirius vel canicula: stella in ore majoris canis: cujus vis in subjectas mundi partes insignis esse perhibetur, quo tempore sol oritur in principio Leonis: nempe exeunte Julio. Dies illi* caniculares *vocantur, donec sol totum Leonis signum perlustraverit ad usque diem 23. Augusti.*

Seminibus positis: *Restat, ut surculis plantatis sæpè accumuletur terra ad radices eorum, sive* ad capita; *ut circumfodiantur per legiones.*

Bidentes: *Instrumenta fodiendæ terræ comparata, pastina, ligones; à binis dentibus sic dicti. Bidens etiam accipitur pro ove.*

Fle-

Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leves calamos & rasæ hastilia virgæ,
Fraxineásque aptare sudes, furcásque bicornes;
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxit per purum immissus habenis,
Ipsa acies nondum falcis tentanda; sed uncis

Car-

Flectere luctantes: *Boves resistentes inter ipsas vineas cum aratro deducere.*

Tum leves calamos: *Deinde juvat etiam adminicula ex arundine, calamis, & virgis levigatis admovere; sudes item & furcas, quibus innixæ vites novellæ discant populos & ulmos, quibus maritandæ sunt, scandere, unde ventos sustineant, & hinc inde sequantur, & spargant multa tabulata, racemis onusta, & ea circumvestiant.* Tabulata *sunt rami effusiores, & in plana tendentes, non crescentes in altiora. Columella l.* 5. 6. *inquit:* Tabulata instituenda sunt: hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, *truncósque* prominentes, ut vites laxias diffundantur.

Ac dum: *Agit jam de pampinatione, seu frondatione. Teneris vitibus est parcendum, ipsa acies ferri non est adhuc adhibenda.*

Per purum: *Dum per aërem sudum & serenum veluti laxatis habenis se emittit, & attollit.*

Carpendæ manibus frondes, intérque legendæ,
Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint: tum stringe comas, tum brachia tonde.
Antè reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce fluentes.
Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum est:
Præcipuè dum frons tenera imprudénsque laborum:
Cui super indignas hyemes, solémque potentem,
Sylvestres uri assiduè capreæque sequaces
Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas:

Quan-

Intérque legendæ; *Carpendæ & libandæ cum delectu.*

Imprudénsque laborum: *Inassuetæ tolerandis injuriis aëris & bestiarum.*

Cui super: *Præter hyemem, sive tempestatem, & præter solem gravem & intolerabilem etiam nocent sylvestres boves.*

Sylvestres uri. Bubali, *quos vulgus cum* uris *confundit; Uri enim juxta Cæsarem de bell. Gall. l. 6. sunt feræ*, magnitudine paullò infra elephantos, specie & colore, & figurâ tauri: *quæ in sola Hercynia Germaniæ sylva reperiri dicuntur.* Bubali, *boves sunt sylvestres, frequentes in Italia.*

Capreæque sequaces: *Id est, quæ insequuntur & persequuntur vites.* Illudunt. *Nocent.*

Incumbens æstas: *Quæ etiam saxa caloribus penetrat.*

Ve-

Quantum illi nocuêre greges, duríque venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineúnt proscenia ludi:
Præmiáque ingentes pagos & compita circùm
Theseidæ posuêre: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliêre per utres.

Venenum: *Venenati morsus.*

Cicatrix: *Dentis impacti vestigium.*

Admorso stirpe. *Stirps m. g. cùm significat imam arboris partem, quam & truncum appellamus.*

Non aliam ob culpam: *ideo Baccho immolatur caper in omnibus altaribus; & hinc theatrales & scenici ludi, Tragœdiæ maximè, originem traxêre.*

Proscenia. *Theatra, pars pro toto. Proscenium est locus ab uno theatri cornu ad alterum ductus inter Orchestram & scenam, in quo agebant histriones comici, tragicique.*

Præmiaque. *Ludi omnes theatrales è Bacchicis ejusmodi ludicris ortum habuêre, quibus victor* hircum *pro præmio referebat, unde Tragœdiæ remansit nomen à τράγος, hircus & ᾠδὴ cantilena. Horatius in arte Poetica v.* 220. Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Theseidæ. *Athenienses à Theseo rege ita dicti, qui primus eos in pagis degentes, in urbem coëgit, mœnibúsque sepsit.*

Unctos saliêre per utres. *Præcipua pars* Liberalium, *sive* Bacchicorum *ludorum erat saltus per*

Nec non Ausonii, Trojâ gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt, risúque soluto:
Oráque corticibus sumunt horrenda cavatis.
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibíque
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallésque cavæ saltúsque profundi,
Et quocunque Deus circùm caput egit honestum.
Ergò ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancésque & liba feremus;

per pelles hircinas, in campo cumulatas, inflatásque & unctas oleo. Hircinas eligebant pelles sive utres, ad contemptum hircorum etiam mortuorum, quòd viti infestum sit animal; ungebant, ut magis essent lubricæ &c.

Ausonii coloni. Colonus *hîc non agricolam significat, sed* coloniam, *sive Trojanos Ænea duce missos ad* incolend[illegible]. *Ausoniam, id est, Italiam. Ludos Bacchicos des*[illegible]*it.*

Oscilla suspendunt. *Imagunculas fictiles, Baccho sacras, & ad ejus speciem effictas, quæ vineis providere putabantur, eísque fertilitatem conferre &c.* Oscillum *diminutivum est ab* os, *oris, quasi parvum os: unde etiam est* osculum.

Et quocunque: *Intellige: fœcundus est quicunque locus, in quem imago Bacchi circumvertit vultum formosum. Significat, in his ludis circumlatum fuisse Bacchi simulacrum.*

Liba: *Placentas ex lacte, sesamo, & melle: vel melle, farre, oleo.*

Ve-

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram:
Pinguiáque in verubus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: námque omne quotannis
Térque quatérque solum scindendum, glebáque versis
Æternùm frangenda bidentibus, omne levandum
Fronde nemus. Redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Et jam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & sylvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum

Verubus colurnis: *E corylo factis, quia sicut etiam caper est inimicus vitibus, ita eis nocet & corylus; unde ait suprà:*

Néve inter vites corylum sere.

Eapropter sacrificabant Baccho, & quasi hostes immolabant, hircum, *ut victimam*, corylum, *ut materiem veru.*

Est etiam ille labor: *Iterandus etiam est in colendis vitibus labor ille, in quo nihil unquam satis perfectum est: nempe oportet omnem terram vertere singulis annis ter & quater, & assiduè comminuere glebas ligonibus inversis, & exonerare totum vinetum frondibus, putare arbores & vites.* Actus in orbem: *Id est, perpetuus, & continuus, nullus enim in orbe, seu circulo terminus est.*

Jam olim: *Cùm aliquando, cùm demum.*
Saras frondes: *Serò cadentes, vetulas, aridas.*
Acer rusticus: *Diligens.*

Rusticus, & curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto:
Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra.
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. Necnon etiam aspera rusci
Vimina per sylvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur: incultique exercet cura salicti.

Jam

Saturni dente: *Falce dentatâ seu acutâ, quæ Saturni gestamen est.*

Fingitque putando: *Componit amputando.*

Primus humum: *Ad laborem primum te esse convenit, ultimum ad fructus legendos.*

Devecta: *Domum deportata sarmenta combure.*

Vallos: *Vitium sustentacula & pedamenta, quæ in nonnullis locis portantur in tecta, ne imbribus citò depereant.*

Ingruit umbra: *Bis frondes densiores inumbrant vitem, ergo bis demenda sunt folia, ut admittatur sol, & uvæ maturescant.*

Bis segetem: *Intellige vinetum, quod bis in anno, semel vernali, semel autumnali tempore herbæ noxiæ & senticeta suffocant.*

Rusci vimina: *Præterea secanda sunt in sylvis aspera vimina è rusca; & fluviales cannæ in ripis; & habenda cura salicti sylvestris. Ruscus vel ruscum,* Mäns-Dorn, ein stechend Kraut, *adhibetur etiam ligandis vitibus.*

Jam

Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt;
Jam canit extremos effœtus vinitor antes;
Solicitanda tamen tellus, pulvísque movendus:
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
Contrà, non ulla est oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrósque tenaces;
Cùm semel hæserunt arvis, aurásque tulerunt.
Ipsa satis tellus, cùm dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hòc pinguem & placitam paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primùm truncos sensêre valentes

Et

Jam vinctæ vites: *Post vites alligatas, putatas, & usque ad extremos earum ordines, omnem laborem devoratum & devictum, novus ingruit labor; denuò tellus solicitanda &c.* Antes: *Sunt ordines vitium, qui sunt ante cæteros positi, & vineam quasi circumdant, & quavis ex parte extremi sunt.* Effœtus. *Lassus; qualis est mulier, quæ multos edidit fœtus.*

Jupiter uvis: *Aër grandine & pluviis intempestivis infestus. Jupiter pro aëre suprà v. 325.*

Contrà: *Sexta hujus libri pars de cultura oleæ, & aliquot arborum.*

Cum vomere: *Cùm aratur, id est, statim post arationem.*

Hòc nutritor. *Ideo nutri olivam pinguem, & gratam paci. Nutritor pro nutri, passivum activa significatione, ut Cicero pro Milone:* Punitus es, *pro punîsti.*

Poma quoque: *Observa pomum in neutro genere pro ipsa arbore: adverte, quam Poëticè sensus arbo-*

 ri

Et vires habuêre suas; ad sidera raptim
Vi propriâ nituntur, opísque haud indiga nostræ.
Nec minùs intereà fœtu nemus omne gravescit,
Sanguineísque inculta rubent aviaria baccis,
Tondentur cytisi: tædas sylva alta ministrat,
Pascuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt,
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
Quod majora sequar? salices, humilésque genistæ:
Aut illæ pecori frondem: aut pastoribus umbram
Sufficiunt; sepémque satis, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,

Na-

ri tribuatur. Pomi arbores, inquit, postquam excrevisse se, & truncorum soliditate corroboratas esse senserunt, & vires naturæ suæ debitas habuerunt, naturâ propriâ raptim, celeritérque nituntur, & ascendunt in aërem, licèt adminiculis, & hominum industriâ non fulciantur.

Nec minùs: *Sylvestres arbores, avium domicilia, etiam culturâ destitutæ, proferunt arbuteos fœtus, & baccis dumeta rubent.*

Cytisi. *Genus herbæ sive fruticis, quod condetur saginando pecori. Constat enim, greges inde inprimis pinguescere, & augeri lac.* Geiß-Klee.

Tædas: *Arbores è picearum genere, unde faces conficiuntur.*

Et dubitant: *Epiphonema interrogatoriè.*

Quid majora sequar? *Quid de majoribus dicam arboribus? Etiam minores, ut salices, myricæ, genistæ non sunt contemnendæ.*

Cytorum: *Cytorus urbs & mons Galatiæ in ora*

Pa-

Naryciæque picis lucos: juvat arva videre
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucaseo steriles in vertice sylvæ,
Quas animosi Euri assiduè frangúntque ferúntque,
Dant alios aliæ fœtus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrósque cupressósque:
Hinc radios trivêre rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuêre carinas,
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus, & bona bello

Cor-

Paphlagoniæ, fertilis buxo, quæ vento mota æstus imitatur undarum; spectatur mons iste cum voluptate; uti & lucus; Naryciæ picis. *Narycium oppidum Græciæ, circa quod abundant pices.*

Ipsæ Caucaseo: *Caucasus mons est Scythiæ; ponitur hîc pro quibuslibet asperrimis montibus, in quibus etsi sterilibus sunt sylvæ, & alios aliæ fructus exhibent.*

Quas animosi Euri: *Quas sylvas validi & valde spirantes venti semper perflant, & rumpunt.*

Hinc radios: *Ex his sylvis (non ex his cedris & cupressis) trivêre, perfecêre torno radios pro rotis, & rotas pro plaustris. Radii sunt ligna inter axem, & canthum,* Rad-Speiche. Tympana *etiam dicuntur rotæ ex solidis tabulis factæ.* Pandas: *Curvas carinas pro navibus.*

Viminibus salices; *Salices producunt vimina.*

Myrtus. *Servit pro hastilibus, Cornus aliis armis fabricandis.*

Cornus: Ityræos taxi torquentur in arcus:
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum:
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acuto:
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado. Nec non & apes examina condunt
Corticibúsque cavis, vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes

Cen-

Ityræos: *Id est præstantissimos arcus, quales sunt Ityræi gentis Parthicæ, sagittandi arte memorabilis.*

Nec tiliæ leves: *Nec non tiliæ leves, aut rasile buxum, torno formam accipiunt, id est, facilè tornantur.*

Alnus: *Pro navigo acciptiur: vel quia primùm*
Alnos fluvii sensêre cavatas:
vel allusit ad alnos Padi ripis familiares. Padus, le Po, nobilissimus Italiæ fluvius, hîc sumitur pro quovis fluvio.

Missa Pado: *Missa per Padum, vel in Pado flumine innatat aquæ currenti.*

Necnon & apes. *Putres etiam arbores habent aliquam utilitatem. Nam apes condunt sua examina in cavis corticibus, & in sinu ilicis cariosæ.* Alveo, *per synæresin alvo.*

Quid memorandum? *Quid similiter laudandum in donis Bacchi, sive vitibus?*

Bacchus &c.: *Munera Bacchi causam præstant furoris, libidinis, & rixarum.*

Ille furentes: *A nimio vino furere cœperunt, & occisi sunt Centauri.*

Cen-

Centauros letho domuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimiùm, sua si bona nôrint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus!
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantûm totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,

Il-

Centauros : Centauri , & Lapithæ *vicini sunt populi Thessaliæ : hi Pindum & Othryn, illi Pelion montem incolentes. Lapitharum rex Pirithous, cùm Hippodamiam uxorem duceret, Centauri sponsam ipso nuptiarum die rapere aggressi, à Theseo & Hercule amicis Pirithoi ingenti clade inter ipsa pocula affecti sunt.*

Rhœtúmque &c. *Nomina sunt Centaurorum.*

Cratere minantem : *Describit quasi poculis bella tractantes.*

O fortunatos! *Non est abruptus transitus ad laudem vitæ rusticæ; nam ad superiora pertinet, Post vituperationem quippe vini ista quasi consolatio est, per quam ostenditur, quantas voluptates rusticis natura præstiterit.*

Si non ingentem : *Si non è domibus rusticis, sicut è superbis magnatum ædibus, manè egreditur magna hominum multitudo, ut quodammodo unda hominum salutantium manè evomatur ex ædibus.*

Nec varios : *Etsi rustici non appetunt limina pulchrâ testudine variata.* Testudine : *Intelligit portas vel in testudinem ac fornicem arcuatas; vel tectas con-*

chis

Illusásque auro vestes, Ephyreïáque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura quies, & nescia fallere vita,
Dives opum variarum; ac latis otia fundis,
Speluncæ, vivíque lacus; at frigida Tempe,
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus, ac lustra ferarum,
Et patiens operum parvóque assueta juventus,

Sacra

ebis testudinis Indicæ in laminas sectis, quas habent domus urbanæ.

Illusas: *Auro intexto aut perfuso variegatas, in quibus artifex ludens auro aliqua depingit.*

Ephyreiáque æra: *Id est, Corinthia. Corinthus enim phyra dicta est ab Ephyra Nympha. Æs porrò Corinthium magno in pretio fuit, & ad vasa expetitum, de quo etiam Cicero.*

Assyrio veneno: *In Phœnicia & circa Tyrum inventa est purpura primùm è conchis expressa.* Venenum, *ut & φάρμακον Græcis ambiguæ significationis est, & significat, quidquid naturam rerum immutat, in bonam malámque partem, atque adeò & colores, quibus lana fucatur.*

Nec casia: *Etsi apud agricolas usus olei sinceri non depravatur casiâ; nam casia & cinnamum, & amomum admiscebatur olim oleo.*

Tempe. *Amœnissima vallis fuit in Thessalia. Ab ea valle multæ amœnitate pares, eo quoque nomine insignitæ sunt. Hîc Virgilius amœna quælibet loca intelligit.*

Sacra

Sacra Deûm, sanctique patres: extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me verò primùm dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,
Accipiant; cælique vias & sidera monstrent,
Defectus solis varios, Lunæque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursúsque in seipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni: vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Sin

Sacra Deûm. *Apud agricolas est cultus Deorum; sunt ibi venerandi parentes nostri, nunc inter Deos translati, & Astræa ab aliis quidem mortalibus penitùs discessit, sed agricolas extremos omnium reliquit, & discedens reliquit inter eos impressa sui vestigia.*

Me verò: *Primùm & ante omnia ego mihi Musas propitias opto; quarum sacra fero, & earum me sacerdotem profiteor. Poëtæ enim se Musarum sacerdotes appellabant.*

Accipiant. *Me teneant semper, quoniam earum amore captus sum.*

Defectus solis: *Doceant me Musæ cælestium orbium motus; siderum ortus & obitus, Eclipsis solis ac Lunæ rationem, motus terræ, reciproci maris æstûs, causas, cur dies hyberni breviores, æstivi longiores.*

Quid tantum Oceano. *Sensus est: Quæ causa sit, cur dies hyberni tam sint in occasum præcipites, & quæ mora noctes æstivas differat, ac retardet.*

Sin,

Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circùm præcordia ſanguis;
Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, ſylvásque inglorius. O ubi campi,
Sperchiúſque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! ô qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbrâ!
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Atque metus omnes & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, ſtrepitúmque Acherontis avari!
Fortunatus & ille, Deos qui novit agreſtes,
Panáque, Sylvanúmque ſenem: Nympháſque ſorores!

Sin, has ne. *Quæ naturæ myſteria ſi per ingenii & cordis à frigido craſſóque ſanguine hebetati tarditatem aſſequi, & nôſſe non datur; ſecundo loco rura, ruſticáque Numina amo, ſine ulla alia gloria.*

Sperchiúſque &c. Sperchius *Theſſaliæ fluvius è Pindo monte in Maliacum ſinum rapide fluens.* Taygetus. *plur.* Taygeta, *mons Laconiæ, Spartæ & Amyclis immunens, venatione & Bacchi orgiis celebris; unde* Virginibus Bacchata Lacænis, *id eſt, frequentata à Laconiæ mulieribus, quæ illic Bacchantium habitu interdum ludebant.*

Hæmi: *Montis Thraciæ.*

Acherontis avari. *Avarus dicitur* Acheron *Inferorum fluvius, quia inferi rapiunt omnia.*

Panáque, Sylvanumque. *Pan erat ruſticæ & Paſtoritiæ rei præſes Deus.* Sylvanus *Deus Sylvarum.*

Po-

Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit & infidos agitans discordia fratres,
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituráque regna: neque ille,
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti,
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura.

Spon-

Populi fasces : *Romanos honores per fasces intelligit;* fasces populi *dicit, quia populi suffragiis magistratus eligebantur in Comitiis. Erant autem* fasces *fasciculi virgarum, quibus erat obligata securis, ita ut ferrum in summo extaret, insignia fuêre Magistratuum apud Romanos, nam præferebantur Dictatoribus, Consulibus, Prætoribus &c.* Illum : *Qui ita felix est & hæc novit spernere &c.*

Aut conjurato ; *id est, non eum solicitat conjuratio Barbarorum.*

Dacus ab Istro : Daci *nunc* Transylvani, Moldavi, *&* Valacchi, *olim feræ gentes, & Romanis infestæ. Usurpatur hîc Dacus pro quolibet hoste barbaro Romani imperii.* Ister, *sive* Danubius *fluvius Europæ maximus. Oritur ex Abnoba monte in comitatu* Bar, *prope* Villingam *oppidum Sueviæ: deinde auctus fluviis 60. navigabilibus in Pontum Euxinum influit ostiis sex, quorum duo tantùm jam navigabilia sunt, cæteris arenâ clausis.*

Miserans inopem : *Nec cum angore miserescit pauperis, nec invidet diviti. Nec bonis nec malis alienis movetur, quia ejus non interest, & ab omnibus cupiditatibus liber est.*

Fer-

Sponte tulere suâ, carpsit: nec ferrea jura,
Insanúmque forum, aut populi tabularia vidit.
Solicitant alii remis freta cæca, ruúntque
In ferrum, penetrant aulas & limina regum.
Hic petit excidiis urbem miserósque Penates,
Ut gemmâ bibat, & Sarrano dormiat ostro:
Condit opes alius, defossóque incubat auro:
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) plebísque patrúmque.

Ferrea jura: *Dura, inexorabilia, immutabilia, quando venia non est speranda; hæc non novit, non vidit.*

Insanúmque forum: *Litigiosum, & personans insanis litigantium clamoribus.*

Tabularia. *Tabularium Romæ locus fuit, in quo publica omnia instrumenta de prædiis, vectigalibus, portoriis, & causis publicis servabantur in tabulis, vulgò archiva, sive cancellariæ.*

Gemmâ bibat. *Gemmeo populo.*

Sarrano ostro. *Purpurâ, quæ fit è sanie* ostrei *sive conchylii, qui* murex *appellatur, Phœnicum linguâ* Sar: *unde Tyrus urbs Phœniciæ, horum piscatu celebris, dicta est priùs* Sarra, *& color purpureus* Sarranus, & Tyrius.

Rostris. Rostra, *vocabatur suggestum Romæ adornatum ex rostris devictarum navium, in quibus Rostris Oratores perorabant & attoniti interdum stupebant honores ac plausus sibi factos.*

Per cuneos: *Alius captat plausum plebis è theatris, nam iteratur per cuneos; sunt autem cunei sedilia theatrorum.*

Gau-

Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilióque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem,
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor, hinc patriam, parvósque nepotes
Sustinet. Hinc armenta boum, meritósque juvencos;
Nec requies; quin, aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventúque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems; teritur Sicyonia bacca trapetis:

Gaudent perfusi &c. *Alii gaudent se tingi sanguine fratrum, & victi patriæ fines, & dulcia linquunt rura: abeunt in exilium.* Alio sub sole. *Sub alio climate.*

Meritósque juvencos: *Qui id labore meruerunt, sui consortes laboris.*

Nec requies: *Nec cessat ipse à labore, donec toto anno fructus colligat vel ab arboribus, vel à fœtu pecorum, vel à manipulis spicarum.*

Mergites: *Sunt fasces culmorum spicas habentium.*

Proventúque: *Non cessat agricola, donec sulci agrorum tam uberem proventum faciant, ut hi onerentur, vix sustinere possint, & horrea manipulorum copiam vix contineant.*

Venit hyems. *Illa tempore æstatis; tempore verò hyemis olivas Sicyonias premit torcularibus, & inde oleum exprimit &c.*

Sicyonia: *Urbs Achaiæ ferax oleis, hinc olivam vocat baccam Sicyoniam.* Trapes, *sive* trapetum *est mola, aut torcular olei.*

Glande sues læti redeunt: dant arbuta sylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus: & altè
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati:
Casta pudicitiam servat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt: pinguésque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos: fusúsque per herbam,
Ignis ubi in medio & socii cratera coronant,
Te libans, Lenæe, vocat: pecorísque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo,
Corporáque agresti nudat prædura palæstrâ.
Hanc olim veteres vitam coluêre Sabini,

Hanc

Arbuta: *Poma sylvestria.*

Ponit fœtus: *Tempore autumni reponuntur & asservantur varii fructus.*

Coquitur vindemia: *Uvæ, & racemi dulces excoquuntur, mitigantur igni vel soli expositi in apricis locis, aut collibus, aut saxis.*

Ipse: *Agricola celebrat dies festos, & stratus in herba, ubi ignis est in medio, cum sociis implet pocula, & te invocat, O Bacche, vinum effundens tibi.*

Cratera coronant. *Non coronant floribus, sed vino, quod ad summam usque poculi oram ac veluti coronam infunditur.*

Velocis jaculi. *In ulmo ponit signum, ad quod destinata pastorum jacula collineent.*

Corporáque: *Et robusta eorum corpora exercet in lucta, ad quam nudabantur. Palæstra ἀπὸ τῆς πάλης dicta, idem ac luctatio.*

Sabini: *Populi Romæ vicini.*

Re-

Hanc Remus & frater: sic fortis Etruria crevit
Scilicet, & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septémque una sibi muro circumdedit arces,
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & antè,
Impia quàm cæsis gens est epulata juvencis;
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat,
Nec dum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses,
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equûm fumantia solvere colla.

Remus & frater, *Romulus nempe, urbis Romanæ conditores.*

Fortis Etruria: *Sic crevit generosa Tuscia.*

Septémque &c. *Septem Romæ colles inclusi muro fuère: Palatinus, nunc* Palazzo maggiore; *Quirinalis:* Monte Cavallo: *Cœlius,* monte di S. Gióvanni Laterano: *Capitolinus:* Campidoglio. *Aventinus:* Monte di S. Sabina. *Esquilinus,* Monte di S. Maria Maggiore. *Viminalis denique; quibus septem, additi deinceps fuerunt Janiculus collis,* Montorio, *& Vaticanus.*

Ante sceptrûm Dictæi: *Antequam regnaret Jupiter, qui est in Dictæo monte Cretensi nutritus, id est, ante argenteam ætatem.*

Impia quàm cæsis: *Bos socius hominum in rustico opere, & Cereris minister habebatur olim, ideò antiqui capite sanxerunt, ne quis occideret. Prometheus verò primus bovem occidit. Plin. l. 7. c. 56. Antequam ergo carne vescerentur mortales.*

Inflari classica: *Indicatur sæculum ferreum, quo bella cœperunt, inventis etiam ensibus.*

Et jam tempus: *Allegoricè. Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini.*

P. VIRGILII M. GEORGICORUM LIBER III.

ARGUMENTUM.

Exordium tria continet: invocationem Deorum, qui pabulo & pecorum pastioni præsident: deinde laudes Octaviani: denique invitationem Mæcenatis, cujus jussu susceptum id operis fuisse, rursus testatur. Sequuntur præceptiones de cultura pecorum, quatuor in partes distinctæ. I. *Agit de bobus & equis.* II. *De ovibus & capris.* III. *De canibus.* IV. *De rebus pecori infestis; nempe serpentibus, scabie, febri, ac peste: quæ pestis descriptio epilogi locum obtinet. Sparsæ sunt præterea toto libro fusiores, oblectationis causâ, descriptiones: quasi quædam diverticula. Talis est descriptio cursûs equestris,* v. 103. *Asili*

Asili sive œstri, v. 147. *Taurorum amantium*, v. 217. *Furiarum amoris*, v. 242. *Scythicæ hyemis*, v. 349.

Te quoque, magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos sylvæ, amnésque Lycæi,
Cætera quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. Quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

Cui

Pales. *Dea pastorum & pabuli, cui sacra lacte fiebánt, & festa celebrabantur* Palilia 12. *Kal. Maij: quo die Romulus urbem fundavit.*

Pastor ab Amphryso. *Apollo, qui greges Admeti Regis pavit ad* Amphrysum, *Thessaliæ fluvium.*

Lycæi. *Montis, ad quem loca pascuis abundantia sunt.*

Cætera quæ: *Omnia argumenta alia, quæ delectare possent animos curis solutos, jam descripta à multis in omnium ore versantur.*

Eurysthea. *Mycenarum regem, qui Junonis odio obsequens, Herculem oraculi jussu sibi subditum difficillimis periculis objecit, è quibus evasit victor.* Durum, *quia durissimos labores habuit exantlandos.*

Busiridis. *Regis Ægypti, qui hospites ad aram immolaverat.*

Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos,
Hippodaméque? humeróque Pelops insignis eburno?
Acer equis? Tentanda via est, quâ me quoque possim
Tollere humo, victórque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modò vita supersit)
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas,
Et viridi in campo templum de marmore ponam

Pro-

Hylas. *Puer dilectus Herculi. Ecl. 6. 43.*

Latonia Delos. *Insula maris Ægæi, ubi Latona Dianam, & Apollinem enixa est.*

Hippodaméque. *Dicta etiam Hippodamia, filia Oenomani Regis Elidis, cujus forma procos multos alliciebat, qui ejus connubium postularent. Oenomanus cùm ex oraculo se à genero occidendum accepisset, equis confisus velocissimis, curule certamen proposuit ea lege, ut qui vinceret, filiam obtineret, qui vinceretur, mortem subiret. Multis victis, occisisque Pelops Myrtilum Oenomani aurigam pretio corrupit; everso ejus fraude curru Oenomanus lapsus collisis membris obiit. Pelops verò Hippodamiam hac fraude obtinuit.*

Pelops. *De quo nunc dictum, à patre Diis epulandus est appositus, & Ceres humerum ejus absumpsit. Jupiter eum suscitavit, humerúmque ei restituit eburneum.*

Aonio vertice: *Ex Helicone monte Bœotiæ, quæ etiam Aonia vocabatur.*

Primus: *Ex Latinis; & primus Poëta Mantuanus.*

Idumæas. *Id est, nobiles palmas, quales nascuntur in* Idume, *sive* Idumæa *Syriæ regione, ab* Edom, *filio Esau sic dicta.*

Illi

Propter aquam, & tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenerâ prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.
Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus,
Cuncta mihi, Alpheum linguens, lucósque ,Molorchi,
Cursibus & crudo decernet Græcia cestu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. Jam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsósque videre juvencos:

Vel

Illi victor ego: *Ego victor purpurâ conspicuus in agro Mantuano instituam in honorem Cæsaris Circenses ludos, centúmque currus emittam e carceribus ad ripam fluminis.* Tyrio: *in habitu purpureo Pontificis. Ex urbe Tyro ostrum est, hinc ostrum Tyrium.*

Alpheum &c. *Ventura est tota Græcia ad meos ludos.* Alpheus *fluvius Elidis in Peloponneso prope Olympiam urbem, ubi certamina* Olympica. *Ad Lucos* Molorchi *Pastoris Hercules Leonem Nemeæum interfecit, unde ibi certamina* Nemeæa; *hæc certamina præ meis displicebunt Græciæ.*

Cuncta mihi decernet: *Omissis in posterum Olympicis, mihi, id est, in meis ludis certabunt Græci cursibus, & cestibus.*

Cestu. *Chirothecæ quædam species è corio bubulo, eoque crudo, quo pugiles manus & brachia ad pugnam armabant. Æn.* 5. 401.

Ipse caput tonsæ: *Ego feram coronam in capite è tonsis olivæ foliis.*

Vel scena ut versis discedat frontibus, útque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidóque elephanto
Gangaridum faciam, victorísque arma Quirini:
Atque hîc undantem bello, magnúmque fluentem
Nilum: ac navali surgentes ære columnas.

Scena discedat: *Jam nunc juvat videre, quemadmodum scena versatilis discedat, & diducatur ad exhibendam aliam atque aliam picturæ faciem.*

Aulæa: *Vela ingentia, peripetasmata, dicta sunt ab* aula *Attali, Pergami Regis ditissimi, qui primus invenit aurum intexere.*

Britanni. *Nunc Angli & Scoti, à Julio Cæsare devicti, & magno numero in servitutem abstracti, ac dein tanquam mancipia officiis theatralibus, & vertendis scenis tollendisque aulæis adhibiti.* Intexti *dicuntur Britanni, quia cùm Cæsaris victoriæ in aulæis essent depictæ, inter eas ipsi etiam Britanni devicti erant intexti.*

In foribus: *In portis templi sculpam in auro, & solido ebore pugnam Indorum.* Gangaridum: *ita vocabantur Populi Indiæ circa Gangem. Hos devicit Augustus, vel ut alii volunt, per adulationem Poëticam has victorias auguratur Maro, & de his triumphat, quasi in antecessum.* Quirini. *Augusti.*

Atque hîc undantem: *Ibidem sculpam Nilum agitatum classibus, nempe minantes Imperio ruinam Antonium & Cleopatram, ex Ægypto cum classe & exercitu venientes, & ab Augusto devictos.*

Navali surgentes: *Octavianus è rostris æreis Ægyptia-*

Addam urbes Asiæ domitas, pulsúmque Niphaten,
Fidentémque fugâ Parthum, versísque sagittis;
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bísque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina: Trósque parens, & Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix furias amnémque severum
Cocyti metuet, tortósque Ixionis angues,

Im-

gyptiarum navium devictarum dicitur quatuor columnas conflavisse.

Niphaten. *Per Niphaten, Armeniæ montem, Armenios ipsos intelligit.*

Et duo rapta: *Et bina trophæa ex spoliis diversorum hostium Orientis & Occidentis.*

Utroque ab littore. *Oceani Orientalis, & Occidentalis.*

Parii lapides. *Marmora candida è Paro insula.*

Assaraci proles. *Gentis Juliæ seriem & originem indicat, quæ à Julo sive Ascanio, Ænea, Anchise, Capy, & Assaraco, Troë &c. descendebat.*

Demissæque: *Heroës familiæ deductæ ab Jove.*

Cynthius auctor. *Apollo, natus in insula Delo, ubi mons est* Cynthus, *Trojæ mœnia extruxit Laomedonte regnante.*

Invidia infelix: *Infra hæc stabit Invidia, non ausa hiscere, utpote metuens ultrices Furias, pœnas Cocyti, rotæ Ixioniæ, saxi Sisyphi.*

Ixionis *Ixion fulmine dejectus ad inferos; ibique*

Immanémque rotam, & non exſuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſylvas ſaltúsque ſequamur
Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron.
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit

Mox

tortis anguibus alligatus eſt rotæ, cujus perpetuo circumactu torquetur.

Non exſuperabile ſaxum. *Siſyphi ſupplicium ſignificat, qui apud inferos huic addictus pœnæ dicitur, ut in montis verticem ſaxum provolvat, & inde devolutum continuò revolvat.*

Interea Dryadum: *Donec laudandi Cæſaris tempus adventat, interim Georgica ſcribo; Dryades, Nymphas ſylveſtres ſequor.*

Intactos: *Quia ante me nullus de his ſcripſit.*

Mæcenas: *Ut in argumento dictum, ad hoc invitat Mæcenatem; & tua, inquit, ſubeamus mandata, O Mæcenas, haud equidem facilia. Non meo ingenio, ſed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accedo.*

Cythæron. *Mons Bœotiæ. Dicit ſe vocari eas in regiones quæ abundant iis animalibus, quorum culturam hoc libro docturus eſt.*

Taygetique canes. *Taygetus mons in Laconia propè Spartam, venatu inſignis, atque adeò canibus.*

Epidaurus. *Urbs in Peloponneſo, in regione Argia, quæ regio tota ferax equorum fuit.*

Et vox ingeminata: *Duplicata per Echo. Non*

ſolùm

Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
Tithoni primâ quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipuè matrum legat. Optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:

ſolùm Cythæron, Taygetus, & Epidaurus magno clamore me invitant; ſed etiam ipſa nemora vocem excipientia, eam repercuſſu quodam duplicatam remittunt, teſtantúrque ſe his invitationibus aſſentiri.

Mox tamen: *Id eſt, poſtquam Georgica conſcripſero, aggrediar celebrare animoſa bella Octaviani.*

Tithoni: *Poteſt intelligi* Sol, *qui* Tithonius *quoque dicitur, ita ut ſicuti Tithonus,* Sol, *ab Octaviano diſtat tota mundi ætate, atque adeò quadam æternitate: ſic totidem annis extendatur in poſterum fama Octaviani Cæſaris.*

Seu quis Olympiacæ. *Si quem juvet equos alere alipedes ad curſum, & certamina in Olympicis, aliiſve ludis; ſive ſtrenuos boves ad laborem & arandum: matres in utroque genere, equas ſcilicet & vaccas accuratè eligat ad generationem. De ludis Olympicis legendus Pauſanias.*

Turpe Caput: *Amplum atque magnum & ſic terribile.*

Palearia: *Pelles dependentes è gutture, è mento.*

Tum longo nullus: *Cui latus longum ſine modo, & omnia magna.*

Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis & albo:
Aut juga detrectans, interdúmque aspera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit vestigia caudâ.
Ætas Lucinam justósque pati Hymenæos
Desinit ante decem, post quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis; nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi, tristísque senectus:
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis,

Camuris: *Curvis, flexuosis auribus.*

Displiceat: *Id est, valde placeat.*

Lucinam: *Lucina dicta Juno, eoquòd lucem nascentibus præstare dicatur. Hanc Deam partûs etiam pecudibus tribuit, sicut &* Hymenæum, *Deum nuptiarum, aítque certam esse ætatem priùs adimplendam, antequam ad generationem admittantur pecudes.*

Superat dum: *Dum læta juventus viget in armentis; ætate utendum juvenili.*

Pecuaria: *Pecora:* Primus. *Maturè, ante alios.*

Suffice: *Subministra, ut perpetuetur soboles, & conservetur species.*

Miseris mortalibus: *Sententiam profert non solùm ad animalia pertinentem, sed generaliter ad omnia.*

Semper erunt: *Erunt semper aliquæ pecudes debiles*

Semper enim refice: ac, ne pòst amissa requiras,
Anteveni; & sobolem armento sortire quotannis.
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modò, quos in spem statues submittere gentis,
Præcipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuò pecoris generosi pullus in arvis
Altiùs ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutúmque caput, brevis alvus, obesáque terga:
Luxuriátque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucíque, color deterrimus albis,

Et

les in tuis armentis, quas mutari velis in vegetiores; igitur semper repara armentum, præveni damnum, & substitue armento prolem novam singulis annis. Tortire. *Elige, substitue.*

Continuò: *Pullus generosi pecoris statim, in prima ætate, per campos altè incedit &c.*

Mollia crura: *Facili & agili motu figit gradum.*

Argutúmque caput: *Acutum, breve, exiguum.*

Toris: *Tori sunt eminentiæ musculorum, quasi nodosæ, ac tumentes, ut in robustioribus corporibus videre est.*

Spadices: *Qui coloris sunt ex rubro nigricantis, alio nomine, badii.*

Gil-

Et gilvo: tum, si qua sonum procul arma dedêre,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina: cavátque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus & quorum Graji meminère poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.

Gilvo: *Gilvus color Varroni dicitur helvus, qualis est melli, aut lateri semicocto:* gelb.

Cavátque tellurem: *Ungula solido cornu terram cavat, & graviter sonat.*

Amyclæi Pollucis. *Pollúx insignis equorum domitor habuit talem equum, Cyllarum dictum. Amyclæus vocatur Pollux, quia ex Amycla urbe in Laconia oriundus. Solent Poëtæ eruditiones immiscere, & comparationes.*

Martis equi: *Tam generosi etiam equi fuêre bijuges Martis, quorum nomina* δεῖμον, *&* φόβον, *Pavor, & Timor.*

Currus Achillis: *Achillis equi erant Balius & Xanthus. De Achille Æn. 1. v. 34.*

Saturnus. *In talem equum se mutavit quoque Saturnus, cùm Philyram, Oceani filiam insequeretur, Ope, sive Rhea uxore superveniente.*

Pelion: *Montem Thessaliæ.*

Hunc

Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam ſegnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi, ignoſce, ſeneǽ,
Frigidus in Venerem ſenior, fruſtráque laborem
Ingratum trahit: &, ſi quando ad prælia ventum eſt,
Ut quondam in ſtipulis magnus ſine viribus ignis,
Incaſsùm furit. Ergo animos ævúmque notabis
Præcipuè. Hinc alias artes, prolémque parentum:
Et quis cuique dolor victo, quæ glória palmæ,
Nónne vides? cùm præcipiti certamine campum
Corripuêre: ruúntque effuſi carcere currus;
Cùm ſpes arrectæ juvenum, exultantiáque haurit
Corda pavor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jámque humiles, jámque elati ſublimè videntur

Aëra

Hunc quoque: *Talem equum bellatorem & generoſum, ſi vel ſenectute, vel morbo premitur, include ſtabulis.*

Nec turpi: *Sic intellige: Ignoſce ſenectæ, quæ nec turpis eſt, nam non venit ex pigritia, ſed natura, Quiete compenſa prœteritos labores.*

Incaſſum furit. *Crepat quidem, at ſtatim extinctus evaneſcit.*

Hinc alias artes: *Ergo ſpectabis præſertim generoſitatem & ætatem; deinde*, hinc, *alias dotes, quorum nempe parentum ſint ſoboles; quomodo unusquiſque doleat, cùm vincitur, aut appetat victoriam.*

Nónne vides; *Excurrit in deſcriptionem curulis certaminis,*

Tan-

Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis, flatúque sequentûm.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus & quattuor ausus
Jungere equos, rapidísque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapithæ gyrósque dedêre
Impositi dorso: atque equitem docuêre sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor: æquè juvenémque magistri
Exquirunt, calidúmque animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpè fugâ versos ille egerit hostes,

Et

Tantus amor. *Epiphonema.*

Erichthonius. *Hunc curruum primum inventorem facit Maro, sive illum Atheniensium Regem, ex Vulcano, & Tellure natum, & anguipedem, qui ut pedum deformitatem tegeret, dicitur currum fabricâsse, sive illum Phrygem, Dardani filium, Jovis Nepotem, qui unus fuit ex Æneæ majoribus.*

Pelethronii Lapithæ. *Fræni & equitationis inventionem tribuit Sophocles Neptuno; Virgilius* Lapithis *Thessaliæ populis, de quibus G.2.457.*Pelethronii *verò vel adjectivum est, epithetum Lapitharum à Pelethronio eorum oppido ad Pelium montem, vel nomen cujusdam Lapithæ proprium est, genitivo casu, frænorum inventoris, cujus invento deinde Lapithæ cæteri usi sunt, ad domandum & instituendum equum.*

Juvenémque magistri &c. *Magistri artis eligunt pariter equum juvenem, & ferventem animis, & vividum in cursu, non senem, etsi sæpè ille convertit*

Et patriam Epirum referat, fortésque Mycenas;
Neptunique ipsâ deducat origine gentem,
His animadversis, instant sub tempus; & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legêre ducem & pecori dixêre maritum:
Pubentésque secant herbas, fluviósque ministrant,
Farráque; ne blando nequeat superesse labori,
Invalidíque patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes.
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat; frondésque negant, & fontibus arcent;
Sæpè etiam cursu quatiunt, & sole fatigant;

Cum

terit in fugam hostes pulsos, atque licèt sit è patria Epiro, *vel* Mycenis. Epirus *equorum ferax.* Mycenæ, *urbs in Argia Peloponnesi regione, Argis vicina, equis etiam nobili. De equo Neptuni G.* 1. 14.

His animadversis: *Moribus & ætate observatis,* Instant sub tempus: *magis soliciti sunt circa tempus admissuræ, & adhibent omne studium, ut saginent densa pinguedine eum, quem elegerunt ducem, & designaverunt admissarium armenti.*

Ne nequeat superesse: *Ne non possit sufficere ineundo labori, & ne pulli imbecilli ferant notas maciei paternæ.*

Ipsa autem macie: *At de industria faciunt ipsas matres, equas, vaccas, macilentas.*

Frondésque negant: *Auferunt eis cibum &c.*

Cùm

Cùm graviter tunsis gemit areâ frugibus, & cùm
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes,
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo & sulcos oblimet inertes:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiùsque recondat.
Rursus, cura patrum cadere, & succedere matrum
Incipit: exactis gravidæ cùm mensibus errant.
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fugâ, fluviósque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundùm
Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa, ilicibúsque virentem

Pli-

Cùm graviter: *Hoc est, die medio, per periphrasin; quando nimirum in area fruges teruntur, area resonat, & paleæ vacuæ in ventos abeunt.*

Zephyrum. *Ventus est occidentalis, Latinis Favonius.* Hic est genitalis mundi spiritus à fovendo dictus, *inquit Plinius, vel* à favendo.

Hoc faciunt: *Ideo hoc fit, ne nimis pinguescant, & obtusiora fiant membra usui genitali.*

Rursus cura patrum, *Contrà, quando gravidæ vagantur expletis jam mensibus, incipit cura patrum recedere, & cura matrum succedere. Tum igitur nemo patiatur matres trahere juga gravium plaustrorum, aut viam trajicere saltando, aut percurrere prata celeri cursu, aut rapidis fluviis innatare.*

Est lucos Silari: *Circa lucos fluvii Silari in Lucania, & circa Alburnum ejus montem volitat plurimus*

Asi-

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asilo
Romanum est, œstron Graij vertêre vocantes:
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita sylvis
Diffugiunt armenta, furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque, & sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori: armentáque pasces

Sole

Asilus, ein Roßmuck, Brämen: *Græci vocant* œstrum; *ac si diceret, multa ibi musca est, quæ asperè & acerbè murmurat, quâ armenta tota territantur, & fugitant.*

Ripa Tanagri, *Fluvii, in Lucania, tenuis, & ideò in æstate ferè arescentis, ac sicci.*

Hoc quondam monstro: *Juno per has muscas exercuit olim iram horribilem, inferens perniciem juvencæ filiæ Inachi.*

Inachiæ Juno. *Jo, Inachi fluvii Peloponnesi, vel potiùs Argivorum regis filia, ut lateret Junonem, à Jove in juvencam conversa est, & Junoni petenti dono data: ab ea tradita est Argo pastori in custodiam, qui cùm fuisset à Mercurio sopitus & occisus, Jo à Junone œstro immisso agitata in Ægyptum usque fugit, ubi implorato Jovis auxilio pristinam recepit formam, nupsitque regi Osiridi, & post mortem ab Ægyptiis habita est pro Dea, sub Isidis nomine.*

Hunc quoque: *Asilum.* Gravido pecori: *À gravidis matribus.* Mediis fervoribus; *Mediis æstate importunior instat.*

Sole recèns orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuóque notas & nomina gentis inurunt:
Et quos, aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viámque insiste domandi:
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuêrint; ipsis è torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos.
Atque illis jam sæpè rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Pòst valido nitens sub pondere faginus axis

In-

Tu quos: *Ratio domandi juvencos à teneris, & gradatim.*

Circlos: *Circulos, seu torques vimineos collo circumda; deinde postquam colla priùs libera assueverint servituti, conjunge duos juvencos æquales.*

Gradum conferre: *pariter, & simul incedere.*

Rotæ inanes: *Sine pondere, ut à facilioribus incipiant, & paulatim oneribus trahendis assuescant, & præ levitate non imprimant altè vestigia, sed summam duntaxat arenam libent.*

Pòst valido: *Postquam assueti fuerint plaustrorum inanium tractioni; axis è fago confectus, stridore & strepitu trahatur: valido nitens sub pondere, sive sustentans validè grave pondus.*

Te-

Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantùm,
Nec vescas salicum frondes, ulvámque palustrem:
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ,
More patrum, nivea implebunt mulctralia vaccæ;
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmá que feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,

Temo æreus: *Fortis; vel æreis clavis compactus.* Orbes. *Circulos rotarum.*

Vescas: *Teneras, & exiles; nam vescum apud antiquos significat macrum, & quasi quod escam non reciperet.*

Ulvámque. *Ulva herba qualibet palustris, sine certo nomine.*

Frumenta &c. *Intellige herbas adhuc teneras & recens ortas.*

Fœtæ. *Vox ambigua, quæ sæpè gravidas, hîc partu jam solutas significat.*

More patrum: *Ut erat consuetudo veterum.*

Mulctralia. *Vasa mulgendo pecori.*

Sin ad bella: *Dixit breviter de iis, quæ in domitura, & cura juvencorum agrestium observari convenit. Nunc ad pullos equorum transit, quos laboribus bellicis, ludísque Circensibus præparare cupimus.*

Alphea: *Sin magis studium est, curribus & equis prætervehi Alphea flumina Pisæ, ubi nempe ad urbem Olympiam, & Alpheum fluvium ludi Olympici celebrabantur, & ubi lucus est, in quo templum Jovis.*

Et Jovis in luco currus agitare volantes;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantûm, lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat, ínque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiámque tremens, etiam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas:
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis: sinuétque alterna volumina crurum,
Sítque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis
Æquora, vix summâ vestigia ponat arenâ.
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris

In-

Primus equi labor: *Pulli, qui ad bellum, & curule certamen formantur, ita primùm sunt instituendi, ut videant viros & equos animosè arma tractantes.* Lituos: *Lituus species incurvæ buccinæ: à cujus similitudine lituus quoque dicitur augurum baculus, quo varias cæli regiones designabant.*

Plausæ cervicis: *Sentire blandimenta, & poppismata à manu magistri. Sonum autem illum ex collisione manuum, & palpationem in equis vocant Græci* ποππυσμὸν.

Qualis Hyperboreis: *Si currat equus, ut ventus. Quàm celer est Aquilo, quando ab oris Hyperboreis, sive Scythicis, à septentrionalibus nempe partibus vehemens imminet, & dissipat procellas, nubésque in Scythia collectas.* Differre *pro dissipare:*

Ari-

Incubuit, Scythiæque hyemes atque arida differt
Nubila: tum segetes altæ campíque natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant sylvæ, longíque urgent ad littora fluctus:
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito; námque ante domandum
Ingentes tollent animos; prensíque negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,

Arida Nubila: *Quia Aquilone, sicco & constringente vento non solvuntur nubes in pluviam.*

Campíque natantes: *Undantes, fluctuantes segetes.*

Horrescunt: *Contremiscunt.* Urgent fluctus: *impellunt se ad littora.*

Hic vel ad Elei. *Equus talis erit aptus ad curule certamen in ludis Olympicis, qui in Elide celebrantur.*

Belgica esseda: *Essedum vehiculi genus, quo uti solitos fuisse Britannos memorat Cæsar de bello Gallico l. 4. quod & vicinis quoque gentibus, ut Belgis & Gallis fuisse in usu colligitur ex aliis Auctoribus. Hac talia* molli, *seu facilè flectendo, & habenis obsequente collo feret.*

Tum demum crassa: *Postquam autem domiti fuerint, permitte, ut eorum corpus crescendo magnum evadat, & pinguesiat densa farragine, id est, furfuris*

Quàm Venerem & cæci stimulos avertere amoris?
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideò tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paulatim, urítque videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ:
Dulcibus illa quidem illecebris: & sæpè superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magnâ sylvâ formosa juvenca:
Illi alternantes multâ vi prælia miscent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
Versáque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant sylvæque & magnus Olympus.

Nec

ris triticei, farinæ bordeaceæ, berbarum &c. mixtione. Námque ante domandum, antequam domueris, efferent animum ferocem, & comprebensi recusabunt pati flagella flexibilia, & obtemperare duris frænis, sive lupatis, *quæ fræna sunt uncis armata ferreis, lupinorum dentium formam babentibus.*

Cæci amoris: *Latentis cupidinis.* Urítque videndo. *Dum videtur. Gerundia enim vim habent passivam.*

Decernere amantes: *Tauros, quorum pugnam descripturus est.*

Lavit: *Veteres verbum* Lavo *etiam per tertiam conjugationem inflectebant. Exempla sunt alibi in Virgilio.*

Olympus; *Pro cælo.*

Re-

Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter
Victus abit, longéque ignotis exulat oris:
Multa gemens ignominiam, plagásque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
Ergò omni curâ vires exercet, & inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili:
Frondibus hirsutis & carice pastus acutâ:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco: ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur virésque receptæ,
Signa movet, præcépsque oblitum fertur in hostem.
Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,

Lon-

Regnis avitis: *Agris, in quibus natus erat, ac veluti dominabatur. Sic Eclog.* I. Mea regna videns mirabor aristas.

Ergo omni: *Se igitur exercet, & jacet pernoctans in cubili strato sub duris saxis, frondes hispidas comedens, & juncos acutos, & experitur se, iratúsque ante certamen tentat vires cornuum in arboris trunco.* Carice. Riedgras.

Signa movet: *Redit ad hostem nuper victorem, renovat prælium, debellat, profligat.*

Oblitum: *Immemorem, & quasi securum ob victoriam nuper reportatam.*

Fluctus ut in medio: *Egregia comparatione rem illustrat. Taurus, inquit, præceps fertur in hostem, quemadmodum fluctus cùm in medio mari cœpit spumis albescere, è longinquo, videlicet ex alto sive medio pelago veniens, sinuatur, & se volvens ad littus*

Longiùs ex altóque ſinum trahit: útque volutus
Ad terras, immane ſonat per ſaxa, nec ipſo
Monte minor procumbit; at ima exæſtuat unda
Vorticibus, nigrámque altè ſubjectat arenam.
Omne adeò genus in terris hominúmque ferarúmque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignémque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgò
Tam multa informes urſi ſtragémque dedêre
Per ſylvas: tum ſævus aper, tum peſſima tigris:
Heu! malè tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nónne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, ſi tantùm notas odor attulit auras!
Ac neque eos jam fræna virûm, neque verbera ſæva,
Non ſcopuli, rupéſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos undâ torquentia montes.

littus reſonat horrendè inter rupes, nec ipſo monte, ſeu ſcopulo, ad quem alliditur, minor, in rupem procumbit, ac irruit &c.

Immanè. *Adverbium eſt.*

Omne adeò genus: *In unoquoque genere ſuus furor & ſtimuli ſunt amoris, quibus ad libidinem concitentur.*

Libyæ. *Africæ pars eſt, quæ vulgò pro Africa tota ſumitur. Ibi periculosè inceditur per agros deſertos, furentibus ſæpè præ amore beſtiis.*

Notas auras: *Commutatio: Si aura, ſive aër impulſus attulit odorem fœminæ.*

Sa-

Ipse ruit, dentésque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor; nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæcâ serus freta, quem super ingens
Porta tonat cæli, & scopulis illisa reclamant
Æquora: nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid Lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum.
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnes furor est insignis equarum;

Et

Sabellicus sus: *Accipit speciem pro genere. Sus Sabellicus, sive Sabinus aper, irruit & acuit dentes,* & prosubigit *terram, fodit & pedibus impellit alternis.*

Quid Juvenis. *Etiam homines præ amore insaniunt. Adducit exemplum Leandri, cujus nomen occultavit. Fabula est in Ovidio. Leander Juvenis ex Abydo Asiæ oppido, cùm Heronem puellam, Veneris sacerdotem, è Sesto Thraciæ oppido, deperiret: clam noctu trajiciebat natatu fauces Hellesponti, inter utrumque oppidum interjectas; sed aliquando viribus destitutus, ac tempestate oppressus interiit. Cadaver cùm esset ad littus Thraciæ delatum, Hero puella doloris impatientiâ ex ipsa arce in mare se præcipitem abjecit.*

Quid lynces? *Quid dicam de lyncibus? Lynces sunt species luporum cervariorum; has, ut tigres, currui Bacchus alligavit.*

Glau-

Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsêre quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tránsque sonantem
Ascanium: superant montes, & flumina tranant:
Continuóque avidis ubi subdita flamma medullis:
Vere magis (quia vere calor redit ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptántque leves auras & sæpè sine ullis
Conjugiis, vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas convalles
Diffugiunt: non, Eure, tuos, neque solis ad ortus;
In Boream, Caurúmque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cælum.

Glauci Potniades: *Potnia civitas est, de qua Glaucus: qui cùm sacra Veneris sperneret, illa irata, equabus ejus immisit furorem, quibus utebatur ad currum, & cum morsibus dilaceraverunt.* Malis. *Maxillis.*

Illas ducit: *Amor rapit illas trans Gargara.* Gargara *pars Idæ montis, & oppidum in Troade.* Ascanium, *Bithyniæ fluvium in Asia. Gargara ponit hîc pro quibuslibet montibus; sicut Ascanium pro quibuslibet fluminibus.*

Eure: *Ventus, qui flat ab Oriente.*

Boream. *Ventus septentrionalis.*

Caurúmque. *Caurus sive* Corus *spirat inter septentrionem & occasum.*

Auster. *Ventus, qui nigras adducit nubes, & pluviam tempestatem.* Frigore. *Accipitur hîc pro pluviis, ut* hyems *sæpè etiam pro æstiva & pluvia tempestate.*

Hip-

Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus.
Hippomanes, quod sæpè malæ legêre novercæ,
Miscuerúntque herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis: superat pars altera curæ.
Lanigeros agitarè greges hirtásque capellas:
Hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis

Rap-

Hippomanes: *Post talem conceptum ab aëre, quem dixit, distillat ab inguine viscosus liquor, quem pastores apto nomine vocant* hippomanes, *ab equæ insania, seu furore, ἵππος enim equus, & μανία furor. Dicitur etiam sic caruncula, quæ pullo equino adnascitur in fronte, ab ipso ventre matris. Utrumque ad amatoria & veneficia facere existimatum; hinc malæ novercæ seu fœminæ illud collegerunt.*

Sed fugit intereà: *Castigat studium suum, quòd singulis, & nunc huic equarum amori immoretur, transitque ad curam ovium, & caprarum, quæ est tertia hujus libri pars.* Superat; *Pro superest.*

Nec sum animi dubius: *Et probè mihi conscius sum, quàm difficile sit & arduum res hujusmodi viles, & abjectas verbis attollere, efficeréque, ut amplæ & magnificæ audientibus appareant.*

Ju-

Raptat amor: juvat ire jugis, quà nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves; dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multâ duram stipulâ filicúmque maniplis
Sternere subter humum: glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiémque ferat, turpésque podagras.
Post, hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & fluvios præbere recentes:
Et stabula à ventis hyberno opponere soli
Ad medium conversa diem: cùm frigidus olim
Jam cadit, extremóque irrorat Aquarius anno.

Jugis: *Per juga, in jugis: illâ viâ, per quam nullus antè egit orbitam suam, nec currus suos deflexit.*

Pales: *Dea pastorum, vel pabuli.*

Stabulis edico: *Jubeo, ut oves contineantur domi, in mollibus stabulis, ad usque ver frondosum, nec per hyemem educantur pastum.*

Multâ stipulâ: *Et ut colonus tegat duram terram multâ paleâ, & manipulis filicum; ut oves habeant mollia stramenta, quibus incubent.*

Post hinc: *Cùm hoc feceris, jubeo, ut præbeas capris arbutos virides, & aquam recèns haustam.*

Et stabula à ventis: *Et ut stabula tuta à ventis objiciantur soli hyemali versùs meridiem.*

Aquarius. *Aquarius oritur Januario; cadit mense Februario; adeóque Virgilius annum hîc exprimit eum, qui à Martio mense numerari incipit, & sic de-*

Hæ quoque non curâ nobis leviore tuendæ,
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra;
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minùs interea barbas incanáque menta

Ci-

desinit in Januarium & Februarium. Aquarius *dicitur Ganymedes, quem Jupiter aquilâ transvectum in cælum suis poculis præfecit: unde urnam habet, aquam fundentis situ.*

Hæ quoque: *Id est, capellæ non colendæ sunt à nobis minore studio, nec minor erit utilitas ex iis: etsi Milesia vellera ovium, imbuta Tyriâ purpurâ, magno pretio vendantur.*

Milesia. *Miletus urbs in finibus Joniæ & Cariæ, lanarum proventu celebrata.* De Tyro & purpura G. 2. 506.

Magno mutentur: *Ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium in permutatione constabat.*

Densior hinc: *E capris soboles frequentior est, & largior abundantia lactis: quantò magis mulctrale spumaverit, uberibus exhaustis: tantò copiosiùs lac fluet ex uberibus pressis.*

Nec minus interea: *Interea pastores etiam secant barbas, & pilos canos, & setas longas hircorum Libycorum, ad usum belli, & ad vestes pauperum nautarum.* Cinyphii: *id est Africani. Cinyps enim fluvius est Africæ; ad quem educantur hirci vil-*

lo-

Cinyphii tondet hirci, setásque comantes;
Usum in castrorum & miseris velamina nautis.
Pascuntur verò sylvas, & summa Lycæi,
Horrentésque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suósque
Ducunt, & gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventósque nivales,
Quominùs est illis curæ mortalis egestas,
Avertes: victúmque feres & virgea lætus
Pabula: nec totâ claudes fœnilia brumâ,
At verò Zephyris cùm læta vocantibus æstas;

In

losissimi. Usum castrorum: *Nam ex hircorum pilis cilicia texebantur: vel ad nautarum militúmque vestes, saccos, funes, vel etiam ad tegenda turrium tabulata &c.*

Pascuntur: *Id est, depascuntur, & comedunt arbores in cacuminibus Lycæi, montis Arcadiæ. Speciem ponit pro genere.*

Atque ipsæ: *Capræ meminerunt redire in stabula & eò deducunt suos fœtus, & vix transiliunt limen, præ uberibus lacte onustis.*

Quominus: *Omni studio averte ab eis ventos, & glaciem, & tantò magis, quò minùs sibi consulere, & sui curam gerere valent, necessitati mortalitatis non prospicientes.*

Virgea pabula: *Pabula è virgis, arbutea, quernea, fœnilia, indulge largè & liberè per totam hyemem.* Fœnilia: *Loca, in quibus fœnum includitur; quæ non sunt claudenda, sed totâ brumâ fœnum capris inde præbendum.*

Utrum-

In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes:
Luciferi primo cum sidere, frigida rura
Carpamus: dum manè novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, ubi quarta sitim cæli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ:
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currrentem ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem:
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus,
Solis ad occasum: cùm frigidus aëra Vesper

Tem-

Utrumque gregem: *Ovium & caprarum.*

Luciferi &c. *Sub primum ortum Luciferi.*

Carpamus; *Id est, carpere faciamus animalia.*

Canent: *Nocturnis & matutinis lucentes roribus herbæ candicant, & teneriores tunc pecori gratissimæ sunt.*

Quarta sitim. *Horas inæquales intelligit, quæ diem quemlibet in duodecim partes dividunt, ab ortu Solis ad occasum, & noctem quamlibet duodecim in partes. Quo sensu meridies* sexta *hora est*, quarta *nonæ nostræ respondet.*

Rumpent cicadæ: *Nimio clamore:*

Ilignis canalibus: *Factis ex ilice.*

Jovis quercus; *Nam quercus omnis putabatur Jovi sacra.*

Temperat, & saltus reficit jam roscida Luna,
Littoráque, halcyonem resonant, & acanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyæ: quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpè diem noctémque, & totum ex ordine mensem
Pascitur, ídque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectúmque, larémque,
Armáque, Amyclæúmque canem, Cressámque pharetram,
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
In-

Halcyonem: *Quo tempore, vespertino nempe, resonat per littora halcyon avis, & dumi resonant cantu carduelium.*

Quid tibi &c. *Dicit pro qualitate provinciarum diversa esse genera pastionum, Afris enim pastoribus alia pascendi ratio; utpote qui loca subinde mutant.*

Mapalia: *Casæ Maurorum, quæ non sunt conjunctæ, sed distantibus locis positæ.*

Tantum campi jacet: *Tam longè latéque campi extenduntur.* Secum agit: *Trabit secum omnia, & domum, &* Larem, *Deum penatem, & arma, & canem* Amyclæum, *oriundam ex urbe Laconiæ* Amycla; *ubi canes optimi: & Pharetram* Cretensem, *seu* Cressam, *ex insula Creta, cujus incolæ egregii sagittarii.*

In-

Injusto sub fasce viam cùm carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris;
At non, quà Scythiæ gentes, Mæoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes Ister arenas:
Quáque redit medium Rhodope porrecta sub axem;
Illic clausa tenent stabulis armenta: neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto

Injusto sub fasce: *Qui plus æquo gravis est; Sexaginta fuisse librarum dicit Vegetius. Nam ex Romana disciplina milites in expeditionibus bajulabant cibaria, annonam quandoque menstruam, & siquid opus esset ad munienda castra, præter gladium, scutum, galeam & arma cætera.*

Hosti stat: *Contra hostem stat.* Ante expectatum. *Dicto citiùs, antequam ejus expectetur adventus.*

At non: *Alia & longè diversa pascendi ratio est apud Scythas, & ad Mæoticam paludem, & ubi Ister, sive Danubius turbidus flavas volvit arenas, & ubi Rhodope mons Thraciæ protentus adSeptentrionem, Hæmo, à quo antea divulsus erat, conjungitur.*

Mæotica unda: *Palus Mæotis*, Marbianco; *ultra pontum Euxinum, à quo per Cimmerium Bosphorum distinguitur, Tanaim fluvium excipiens.*

Rhodope: *Mons ille Thraciæ; in Orientem extenditur, ibique conjungitur cum Hæmo; tum inde abscedens, septentrionem versùs quasi regreditur.* De axe, *seu polo septentrionali*, G. 1. 242.

Terra gelu latè, septémque assurgit in ulnas,
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentes haud unquam discutit umbras:
Nec cùm invectus equis altum petit æthera; nec cùm
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ;
Undáque jam tergo ferratos sustinet orbes,
Puppibus illa priùs patulis, nunc hospita plaustris,
Æráque dissiliunt vulgo, vestésque rigescunt
Indutæ, cædúntque securibus humida vina,

Ulnas: *Sive cubitos; tota tellus oppleta semper est nive & gelu, usque ad septem ulnas minores, quæ cubiti dicuntur. Hyperbolica est hæc descriptio, quòd toto anno in Scythia semper hyems.* Nullæ frondes, nullæ herbæ; *id est* raræ frondes & herbæ *per auxesin.*

Cauri: *Venti inter septentrionem & occasum spirantes.*

Rubro æquore: *Non mari Orientali, quod vulgò Rubrum dicitur, & Erythræum, sed occidentali, quod à calore decedentis solis rubescere videtur.*

Ferratos orbes: *Rotas ferro armatas, vel clavis ferreis compactas.*

Hospita plaustris: *Priùs excepit latas naves, nunc excipit plaustra facilis. Sicut hospitalis homo dicitur qui facilè servit hospiti ad se venienti.*

Æráque dissiliunt. *Vasa, vel hydriæ ereæ passim franguntur.*

Cædúntque securibus: *Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur.*

Ver-

Et totæ solidam in glaciem vertêre lacunæ,
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non seciùs aëre ningit:
Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum: confertóque agmine cervi
Torpent mole novâ, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Cominùs obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestáque robora, totásque
Advolvêre focis ulmos, ignísque dedêre.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.

Ta-

Vertêre lacunæ; *Fossæ, in quibus aquæ pluviæ, aliæque colliguntur*; Vertêre; *versæ sunt, verterunt se; ut alibi passim.*

Stiria: Eiß-Zapff.

Mole nova: *Nivium magnitudine inusitatâ.*

Formidine pennæ: Formido, *linea, aut funiculus erat, cui plumæ implicabantur variis tinctæ coloribus, ad feras terrendas, ut in retia agerentur.*

Oppositum trudentes: *Pectore propellentes, provolventésque oppositum nivis acervum, qui tantus est, tàmque exaggeratus, ut montes æquare videatur.*

Fermento atque acidis sorbis: *Designat duplicem speciem liquoris, qui vini defectum supplet in*

Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.
Si tibi lanicium curæ: primùm aspera sylva,
Lappæque tribulique absint: fuge pabula læta;

Con.

frigidioribus plagis: primus fit fermento, *id est, fermentatione hordei, tritici, avenæ; cùm scilicet certo quodam calore medicata grana turgescunt & acescunt; qui duo sunt effectus fermenti, quod ideò sic apellatur à ferveo quasi fervimentum; & sic ferè cerevisia fit. Alter liquor exprimitur e baccis fructibúsque acidioribus contusis; qualia sunt poma, pyra, corna, sorba &c.*

Hyperboreo. *V. suprà* 196. *v.* Septentrionum *nomen hoc Varro derivat à* bobus, *qui teriones olim vocati sunt, quia in aratione terram terunt. Signum enim illud Boreale, quod* Ursam majorem *appellamus, rustici antiquitùs* plaustrum *majus appellavêre, ob* septem *stellas in eo maximè conspicuas, & in plaustri, aut junctorum boum formam dispositas;*

Effræna: *Sæva, rectorem recusans.*

Riphæo Euro: *Scythico vento. Riphæi autem montes Scythiæ, sic à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ, Græcè impetus.*

Si tibi lanicium: *Si curam habes obtinendæ lanæ, cave primò, ne gregem ducas in sylvas spinosas, & lappas & tribulos; ab his enim lana decerpitur. Deinde pabula fuge nimis pinguia; pingue enim animal*

caret

Continuóque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentûm: plenóque alium circumspice campo,
Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan Deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum, lotósque frequentes
Ipse manu, salsásque ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.

Multi

caret pilis; quod hirsutum efficit macies, inquit Turnebus lib. 15. Adverſ. c. 21.

Continuóque: *Et statim elige greges teneris pilis candidos. Rejice autem illum arietem, qui etsi ipse sit candidus pilis, nigram tamen linguam habet.*

Munere sic niveo: *Albam lanam preoptat, & hinc fabulam affert pro laude albæ lanæ, quomodo Pan Deus Arcadiæ deceperit Lunam dono niveæ lanæ.*

Pan Deus; *Alii dicunt, Pana amore Lunæ percitum, ei mediam gregis sui partem muneris locô obtulisse: hanc elegisse oves candidissimas, atque ita deceptam fuisse, quòd esset pars illa deterior. Alii aliter: nempe Pana se in arietem candidissimum transformâsse; Lunámque formæ candore deceptam ac sequentem abduxisse in sylvas, ac vitiâsse.*

Cytisum: Geiß-Klee, ein Kraut.
Lotósque: Stein-Klee.

Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primáque ferratis præfigunt ora capistris,
Quod surgente die mulsêre horísque diurnis,
Nocte premunt: quod jam tenebris & sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hyemísque reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed unà
Veloces Spartæ catulos, acrémque Molossum
Pasce sero pingui: nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursúsque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis Iberos.

Sæpè

Excretos: *Separatos à matribus, vel qui excreverint, aut valde creverint.*

Ferratis capistris: *Quæ claviculi inversis armata, pungant matrem, ne admittat hœdum.*

Premunt: *Cogunt in caseos.*

Parco sale: *Moderato sale, & reservant in hyemem.*

Spartæ: catulos: Sparta *sive* Lacedæmon *nobilissima totius Peloponnesi urbs, cujus legislator Lycurgus fuit.* Mollossia *Epiri regio, sic dicta à Molosso, Pyrrbi Epiri Regis & Andromaches Hectoris viduæ filio.*

Sero pingui: Serum, *aqua lactis*, Schotten, Molcken; *vocat* pingue, *quia ejus usus inducit pinguedinem.*

Iberos: *Hispanos, sive id nominis habuerint ab ibero bujus oræ nobili flumine, sive ab iberis Asiæ populis inter Colchidem & Albaniam sitis, unde commigrâsse dicuntur.*

Ona-

Sæpè etiam cursu timidos agitabis onagros:
Et canibus leporem, canibus venabere damas,
Sæpè volutabris pulsos sylvestribus apros
Latratu turbabis agens: montésque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneóque agitare graves nidore chelydros,
Sæpè sub immotis præsepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cælúmque exterrita fugit;
Aut tecto assuetus coluber succedere & umbræ,
Pestis acerba boum, pecoríque aspergere virus,
Fovit humum: cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentémque minas & sibilla colla tumentem
Dejice: jamque fugâ timidum caput abdidit altè:
Cùm medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardósque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,

Squa-

Onagros: *Sylvestres asinos.*

Volutabris: *Volutabra loca sunt, in quibus se apri volvunt.*

Cedrum: *Cujus suffitu & odore arceantur chelydri, viperæ latitantes, & colubri.*

Galbaneóque &c. *Galbanum, succus est, gummi aut thuris modo expressus è ferula, sive narthece: cujus nidore serpentes fugantur. ex Plin. l.* 12.

Chelydros: Chelydrus: *Serpentis species.*

Agmina caudæ: *Orbes, nexus, motus.* *Cede, inquit, serpentem, donec caudæ volubilitas conquiescat.*

Calabris in saltibus: *In sylvis Calabriæ.*

Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum;
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripísque habitans hìc piscibus atram
Improbus ingluviem, ranísque loquacibus explet,
Postquàm exhausta palus, terræque ardore dehiscunt;
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aspérque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos,
Ne dorso nemoris libeat jacuisse per herbas:
Cùm positis novus exuviis, nitidúsque juventâ
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te causas & signa docebo.
Turpis oves tentat scabies, ubi frigidus imber

Al-

Sub dio: *Sub Divo*, sub Jove frigido, *inquit Horat. Od. 1. sub cælo & aëre: quia Jupiter pro aëre sumitur.*

Dorso nemoris: *Id est, clivo vel colle nemoroso, qui in dorsum assurgit; vel* dorso jacuisse, *id est, resupinum jacuisse.*

Positis exuviis. *Plinius. l. 8.* Anguis hyberno situ membranâ corpus obductâ, fœniculi succo impedimentum illud exuit, rutilúsque vernat. *Exuit autem à capite primùm &c. Juxta alios pellem exuit per arcta petrarum foramina transeundo.*

Catulos. *Catuli propriè sunt canum fœtus, translatè quorumlibet animalium; hìc significat fœtus ex ovis egressos.*

Amur-

Altiùs ad vivum persedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cùm tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udísque aries in gurgite villis
Mersatur, missúsque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurcâ,
Et spumas miscent argenti, vivâque sulfura,
Idæásque pices, & pingues unguine ceras,
Scillámque, helleborósque graves, nigrúmque bitumen,
Non tamen ulla magìs præsens fortuna laborum est,
Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os: alitur vitium, vivítque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat & meliora Deos sedet omnia poscens.
Quin etiam ima dolor balantûm lapsus ad ossa
Cùm furit, atque artus depascitur arida febris;
Profuit incensos æstus avertere, & inter

Amurca; *Fex olivarum, vel sedimentum olei.*

Spumas argenti; *aliter* Lithargyrum; Silber-Schaum, Silber-Glätte.

Idæásque pices. Pix Idæa, *id est optima qualis est in Ida monte.*

Scillámque; *Scilla vel Squilla, bulbi genus.* Meer-Zwiffel.

Helleborus. *vel* Helleborum, *sive* Veratrum Nieß-Wurtz.

Et meliora; *Et otiatur, petens à Diis successum meliorem.*

Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acérque Gelonus,
Cùm fugit in Rhodopen, atque indeserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul, aut molli succedere sæpiùs umbræ
Videris, aut summas carpentem ignaviùs herbas,
Extremámque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & seræ solam decedere nocti;
Continuò ferro culpam compesce, priusquàm
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo;
Quàm multæ pecudum pestes; nec singula morbi

Cor-

Bisaltæ quo more: *Mos ille tribuebatur non* Bisaltis *duntaxat, Thraciæ vel Macedoniæ populis, neque duntaxat* Gelonis *populis Scythiæ vel Thraciæ, sed generatim Scythis, Sarmatis, Getis, & Massagetis omnibus.*

Cùm fugit in Rhodopen: *Non fugiens hostem, sed quia vivit sic, ut identidem mutet locos; & in tali itinere equorum sanguine alitur, lacte permixto.*

Quam procul: *Signa pecudis febricitantis: si videris ovem aliquam procul ab aliis, aut sæpiùs quærere dulcem umbram, aut sine aviditate, & cum aliquo fastidio summas tantùm herbas, & negligentiùs mandentem, aut ultimam incedere &c.*

Non tam creber: *Non tot in mari sunt turbines, & procellæ, quot in ovibus sunt genera morborum.*

Æsti-

Corpora corripiunt; sed tota æstiva repentè,
Spémque, gregémque simul, cunctámque ab origine gentem.
Tum sciat, aërias Alpes & Norica si quis
Castella in tumulis, & Japidis arva Timavi,
Nunc quoque pòst tanto videat, desertáque regna
Pastorum, & longè saltus latéque vacantes.
Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est

Tem-

Æstiva: *Æstiva, & hyberna loca sunt, ubi milites per æstatem & hyemem degunt; idque à militibus transtulit ad greges, qui æstivis noctibus non continentur in stabulis, sed in pascuis sub dio.*

Tum sciat: *Sensus hic est: Siquis est, qui sciat ista loca, qualia tunc fuerunt, cùm pecoribus erant referta: nunc quoque ea vacantia videat, et post pestis grassationem, videat alpes, Japidiam & deserta pascua, quæ priùs fuerant deliciæ pastorum; & siquis inquit, hæc jam videat, tum scire poterit rei hujus veritatem, nimirum pecudes esse variis morbis obnoxias.*

Norica: *Norici, natio Germanica in limite Alpium, quæ Italiam à Gallia & Germania distermi-nat.*

Japidis &c. Timavi: *Timavus fluvius Carnorum in ea Venetorum ditione quæ Forojuliensis dicitur. Hic olim* Japides, *gens Illyrica, Straboni* Japodes.

Hic quondam: *In alpibus scilicet, Japidiæ &c. aëris infectione, corrupto aëre, miserabilis pestis exorta est.*

In-

Tempestas, totóque autumni incanduit æstu;
Et genus omne neci pecudum dedit omne ferarum,
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex, sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus;
Rursus abundabat fluidus liquor, omniáque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpè in honore Deûm medio stans hostia ad aram
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat antè sacerdos;
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri;

Summa

Incanduit: *Exarsit primâ autumni parte. Sequitur Descriptio pestis.*

Ignea venis: *Postquam fervidus calor, & sitis quædam ardens, intimas usque medullas penetrans, miserorum animalium artus contraxerat, id est,* adduxerat.

Rursus: *ponitur hic rursus, pro contrà, vel vice versa.* Fluidus liquor. *Humor sordidus, corruptus.* Ossa. *Medullam ossium.*

In Honore Deûm: *In sacrificiis, dum ad aram hostia sisteretur.*

Lanea infula. *Fuit latior fasciâ, laneâ & alba: caput non quidem totum operiens, sed tempora instar diadematis cingens: unde vitta seu tænia pendebat. Hac victimæ, sacerdotes, vates coronabantur.* Lanea *quidem, quia lanæ magnus in sacris usus fuit.*

Vix suppositi: *Cultri vix colorantur sanguine.*

In-

Summâque jejunâ sanie infuscatur arenâ,
Hinc lætis vituli vulgò moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt;
Hinc canibus blandis rabies venit: & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix studiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fontésque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus:
Sin in processu cœpit crudescere morbus,

Jejuna sanie: *Siccâ, exiguâ.*

Hinc lætis: *Ex tali etiam peste*, vulgò, *passim, ubique catervatim in optimis pascuis moriuntur vituli, & qui vix vitæ suavitatem gustaverant, dulces animas in plenis stabulis exhalant. Singulis epithetis quodammodo miserationem exaggerat.*

Angit: Bene angit; *quia angina morbus est fauces occupans.*

Infelix studiorum: *Pari formâ dixit Virgilius:* Victus animi. Ævi maturus. Fortunatus laborum. Læta laborum Dido. *Intelligit bis equum, qui priùs studebat reportare victorias:* Victor equus.

Avertitur: *Abhorret à potu, & crebro percutit terram ungulis.*

Crebra: *Pro crebrò, nomen pro adverbio.*

Incertus sudor: *Cujus causa incerta est, vel potiùs varius, instabilis, qui modò oritur, modò desinit.*

Coll

Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis: imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio: furiísque refecti
Ardebant: ipsique suos jam morte sub ægra
(Dii meliora piis, errorémque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus,
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus: it tristis arator,

Mo-

Cornu. *Per infundibulum corneum.*

Lenæos: *Bacchicos; Vinum nempe. Bacchus Lenæus dictus à* ληνὸς *torcular.*

Visa salus: *Vinum in mali remedium est adhibitum; sed mox idipsum erat perniciosum.*

Furiísque refecti: *Ac vino refecti, & roborati mox ardebant furore.*

Dii meliora: *Dii dent piis meliora consilia, quàm tum dederunt illis pastoribus; & avertant à nobis illum errorem, eúmque hostibus immittant, quo decepti pastores equis pro remedio vinum, vel potiùs venenum intulerunt.*

Ecce autem duro: *Per hoc ostendit, etiam fortes tauros repente morbo concidisse; nemo enim pestilentem ad aratra ducit juvencum.*

Fras

Mærentem abjungens fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis, at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuêre repostæ:
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ:
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Fraterna morte: *Consortis interitu.*

Non umbræ. *Contra tales morbos animalium nulla juvant remedia, vel ex umbra, vel ex prato mollibus herbis vestito, vel ex amne limpidissimo, qui comparatur electro. Nam sicut electrum defæcatius est metallis omnibus; ita & currens aqua cæteris purior.*

Solvuntur latera: *Ima latera flaccescunt, & stupor tenet oculos eorum immobiles, & cervix vergit ad terram deprimente pondere.*

Quid labor aut benefacta: *Quid ei prodest, tauro nempe, labore suo aluisse mortales. Neque illi, operæ in terra colenda impensæ, gratia ulla, aut respectus.*

Massica: *Vina pretiosa è Massico monte Campaniæ. Non, inquit, veniunt morbi talibus animalibus ex pretioso vel nimio cibo ac potu.*

Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægrè rastris terram rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges: montésque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circùm,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervíque fugaces,

Exercita cursu flumina: *Amnes fluidi, & cursu agitati.*

Tempore non alio: *Alludit ad aliquam fabulam, vel historiam, quâ refertur ob pestilentiam aliquando defuisse boves, qui, ut oportebat, traherent currum Cydippæ Sacerdotis ad sacra Junonis, & in horum defectu adhibitos uros impares, qui sunt animalia fera, & boves sylvestres, de quibus dictum Georg. 2. v. 374.*

Donaria. *Aliquando dona significant: hîc templa, sive loca, in quibus dona servantur.*

Ergo ægrè. *Sequitur, ut ob defectum boum agricolæ ipsi, sed ægrè, & magno labore, rastris terram in sulcos aperiant, & ipsis unguibus defodiant semina, & obnixo collo trahant plaustra stridentia per altos montes.*

Non lupus &c. *Tempore nimirum pestilentiæ lupus non tam de præda, quàm de morbo est solicitus, nec ovili meditatur insidias &c.*

Timidi damæ: *Etiam damæ & cervi tum naturam*

Nunc intérque canes & circùm tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem & genus omne natantûm
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ,
Interit, & curvis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites altâ vitam sub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes, cessêre magistri,

turam mutant, & priùs timidi, inter canes, & circa domos vagantur.

Jam maris: *Proles maris, sive pisces omnis generis impulsu fluctuum in extremitatem littoris provolvuntur.*

Phocæ: *Marinæ pestilentiæ metu ad flumina præter consuetudinem fugiunt. Plinius lib.* 9. 7. Vituli, *inquit*, marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra; item testudines; *sed ob metum pestis petunt flumina.*

Curvis latebris: *Moritur quoque vipera, frustrà tecta cavis latibulis, & hydri squamis arrectis ob morbum fiunt attoniti. De hydris Plinius l.* 28. 4. In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est, quod in aqua vivit: hydri vocantur, nullis serpentium inferiores veneno. Ab ὕδωρ, aqua.

Prætereà. *Neque jam prodest mutari pabula, quod tamen unicum remedium statuit Columel. l.* 7. Refert: *prodest.* Cessêre magistri. *Etiam peritissi-*

Phillyrides Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone: morbos agit antè, metúmque,

In-

tissimi quique magistri, medicinæque scientissimi morbo cedebant, & fatebantur, se nullum posse remedium adhibere.

Phillyrides Chiron &c. *Id est præstantissimi Medici, quales olim fuêre* Chiron, & Melampus. Chiron *Phillyræ & Saturni filius.* Melampus *Amythaonis, & Dorippes filius.* Chiron *diu versatus in sylvis, ibique herbarum viribus cognitis sapientissimus evasit Medicus, ad instituendum Achillem electus, qui denique in cælum translatus est, & in Zodiaco locatus, ubi nunc* Sagittarius *vocatur.* Melampus *augurio fuisse clarus, & animalium omnium atque avium percepisse voces dicitur, ob Medicinæ scientiam templo, festis, & sacrificiis honoratus, ut auctor est Pausonias l.* 1.

Stygiis: *Styx fons Arcadiæ est, fluvius habitus inferorum, & à superis tanta veneratione cultus, ut per illum jurarent; & si juramentum violarent, divinitate, usúque nectaris per centum annos privarentur. Hic autem bonos ei concessus, quia ejus filiæ Victoria, Vis, Robur, Zelus, Diis opem adversùs Titanas tulerant.*

Tisiphone: *Una è furiis. Hic pro ipsa pestilentia accipi potest.*

Agit ante; *id est, ante se ducit morbos & metum,*

Inque dies avidum surgens caput altiùs effert
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arentésque sonant ripæ, collésque supini,
Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere ac foveis abscondere discant.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flammâ,
Nec tondere quidem morbo illuviéque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verùm etiam invisos si quis tentârat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus sacer ignis edebat.

tum: hinc factum, ut omnes ripæ, & montes balatu ovium & vaccarum mugitu resonarent.

Arentes ripæ, *Tanquam etiam elementa sentiant pestem, & propter siccitatem & æstum exareant.*

Donec humo: *Donec in mentem venit populis sepelire cadavera, obruere terra, & occultare in foveis; nam neque ulla utilitas in coriis, nec quisquam potest vel lavare, vel igne viscera purgare &c. sed siquis vel attrectaverit vestes ejusmodi, mox ardentes pustulæ & fœdus sudor in toto corpore repentè existebant.*

Sacer ignis: *Malè Servius interpretatur de* sacro morbo, *qui* epilepsia est, & *dicitur* morbus caducus, *morbus comitialis &c. Sed* ignis sacer *est, quem alicubi vulgus vocat* Ignem S. Antonii;

tonii; *apud Græcos dicitur* ἕρπης, Herpes, *apud Plinium* Zoſter, & circinus. *De hoc Lucretius.*

Exurit ſacer ignis, & urit corpora ſerpens
Quamcunque arripuit partem, repitque per artus:

Seneca; *Et* ſacer ignis paſcitur artus.

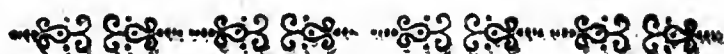
P. VIR-

P. VIRGILII M.
GEORGICORUM
LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Post brevem de apibus & mellatione propositionem, dedicationémque operis; opus ipsum octo partibus exequitur. I. Est de commoda apum habitatione. II. De earum pabulatione, examinibus, pugnis. III. De duabus earum speciebus. IV. De earum quasi civili prudentia & republica. V. De mellationis temporibus. VI. De morbis apum, morborúmque signis ac remediis. VII. De apum reparatione, cùm perierunt. VIII. De reparationis hujus inventione, & auctore, Aristæo, cujus fabulam epilogi loco fusè narrat: eidémque attexit fabulam Eurydices & Orphei.

PRotinus aërii mellis cælestia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aspice partem.
Admiranda, tibi levium spectacula rerum,
Magnanimósque duces: totiúsque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: si quem
Numina læva sinunt, audítque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statióque petenda,
Quò neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdíque petulci
Floribus insultent, aut errans bacula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.

Ab-

Protinus aërii. *Deinceps, continuò describam aëri mellis cælestia dona: cælestia vocat, quia ex aëre ros defluit, adhæretque floribus, & arborum foliis. Inde colligitur ab apibus, & mel conficitur; quare aëris & cæli donum est.* Mæcenas: *De hoc in argumento.*

Admiranda tibi: *Attentionem petit dicturus de admiranda apum natura, politia, præliis &c.*

Numina læva: *Læva modò in bonam, modò in malam partem sumuntur: hîc in malam. Si Dii, inquit, adversi permittunt, & si favet Apollo, quem invoco.*

Domum: *Alvear.*

Picti

Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus à ſtabulis, meropéſque, aliæque volucres;
Et manibus Procne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam latè vaſtant, ipsáſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.
At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmáque veſtibulum, aut ingens oleaſter inumbret.
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere ſuo, ludétque favis emiſſa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviáque hoſpitiis teneat frondentibus arbos,

Picti terga: *Picta terga habentes, & ſqualentia, diverſiſque lineis, quaſi caniculatim, aſperata.* Squalentia. *A ſquamis, quas habent maculoſas.* Lacerti: *ſerpentum genus.*

Pinguibus à ſtabulis: *Ab alvearibus melle plenis.*

Meropéſque: *Merops avis;* Immen- oder Bienen-Fraß, *quæ & apiaſter dicitur, apibus infeſta. Significat etiam* Meer- oder See-Schwalb.

Procne. *Hirundo: notas quasdam babet in pectore, quæ ſanguinem aliquo modo referunt; quas ſibi Procne, in hirundinem verſa apud Ovidium, impreſſiſſe fingitur, plangens pectus, manibus cæde filii ſui cruentatis. Vide Eclog. 6. v. 78.*

Fugiens rivus: *Non torpens, ſed defluens, ut ſit aqua liquidior, & ſalubrior.*

Examina: *Colonias, quas ducunt aves ex alvearibus egreſſæ, dum quærunt novas ædes.*

Vicina invitet: *Indicat juxtà rivulos & arbores*

In medium, seu stabit iners, seu profluet humor;
Transversas salices & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem; si fortè morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus,
Hæc circùm casiæ virides, & olentia latè
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella

Cogit

ponenda esse alvearia, ut cùm novi reges apum educent ex alvearibus prima examina, vere sibi commodo, & apiculæ juniores favis emissæ, quasi ludentes volitabunt, tunc vicina rivuli ripa sua amœnitate alliciat, & invitet, & arbusculæ retineant, tanquam in hospitio pulcherrimo.

In medium: *In mediam aquam, sive stabit immota, sive fluet, projice salices obliquas, & magnos lapides, ut possint stare in iis, veluti pontibus, & explicare alas ad solem æstivum; si fortè remeantes tardè ex pascuis*, Eurus, *ventus violentior dissipaverit, aut disjecerit in aquas.* Neptunum. *Deum maris pro aquis posuit.*

Casiæ: *Casia lavendula est, aut rosmarinus.*

Serpylla: Quindel, Wildpoley. Thymbra: *Herba condimentaria, quæ Satureja, & Cunila etiam dicitur:* Garten-Ysop.

Ipsa autem: *Alvearium conficiendorum ratio, & materia.*

Cogit

Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit:
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent; collectúmque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.

Sæpè

Cogit: *Constringit.* Remittit: *Calor resolvit, & liquefacit.* Utraque vis, *frigoris, & æstûs nocet apibus: Neque frustra:* Necquicquam *apes, in utriusque remedium, inito inter se diligentiæ certamine tenuia spiramenta, sive angustas rimulas, per quas aura spirabilis ingredi posset, cerâ linunt, & obturant, & margines explent floribus.*

Fucóque: *Fucus herba est lactucæ similis ex algæ genere,* Fucus marinus *à Plinio dicta: hujus aliqua species quadamtenus rubet, & tingendis etiam lanis ita colorem alligat, ut elui posteà non possit. Hinc notat Aldroandus in Musæo metallico, mulieres olim hac herba conciliâsse ruborem genis, indéque factum, ut pigmenta omnia muliebris formæ, imprimísque cerussa ad candorem præparata, dicta* sit fucus. *Est etiam fucus insecti genus, apis similitudine,* ein Hummel, ein Bräm.

Et Visco & Phrygiæ: *Servant gluten, quod est lentius tenaciúsque & visco, & Phrygiæ Idæ pice, quæ scilicet colligitur ex Idâ monte Phrygiæ.* Servant *autem mire, ait: nam pilas quasdam in alvearibus faciunt, de quibus postea cerea tecta componunt.* Hæc ad munera: *Ad hoc opus, negotium & usum coangustandarum cavernarum.*

Raras

Sæpè etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub terra fodère larem: penitúsque repertæ
Pumicibúsque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimosa cubilia limo
Unge fovens circùm, & raras superinjice frondes.
Neu propiùs tectis taxum sine, néve rubentes
Ure foco cancros: altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocísque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
Sub terras, cælúmque æstiva luce reclusit:
Illæ continuò saltus sylvásque peragrant,
Purpureósque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. Hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem nidósque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.

Hinc

Raras frondes: *folia tenuia.*

Taxum: *Venenatam arborem mellificiis gravem. Ex hujus arboris succo mel amarissimum conficitur; ideò ab alvearibus amovenda.*

Néve rubentes: *Cancri, rubentes cùm cocti sunt, nidore nocent apibus.*

Altæ paludi: *Néve colloca alveare prope paludem profundam, vel prope locum cœnosum, unde gravis odor exhalatur, neque prope loca concava, & confragosa, quæ resonant pulsu vocis, & ubi soni species allisa resilis.*

Quod superest: *Quod spectat ad alia.*

Sub terras: *Ad Antipodas, & partes mundi Australes.*

Hinc

Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cæli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscurámque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,
Trita melisphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitúsque cie, & Matris quate cymbala circùm,
Ipsæ consident medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpè duobus
Regibus incessit magno discordia motu)

Con-

Hinc ubi jam: *Deinde, quando videbis examen apum, emissum ex alvearibus per æstatem serenam, volare in altum aërem, & nigram nubem apum difundi vento, considera &c.*

Nare, *pro volare.*

Jussos sapore: *Succos florum apibus gratorum.*

Mellisphylla. *Herba apibus gratissima*, Melissen: *Græco nomine dicta à* μέλι *mel*, & φύλλον *folium.*

Cerinthæ. κήρινθον *à* κηρίον *favus; herba, quæ dicitur* Bien-Saugen.

Matris Cymbala. *Ærea instrumenta concava, quæ bacillis æreis percussa tinnitum edebant.* Matris: *Cybeles Matris Deorum, quæ* & Rhea, & Ops, & Vesta, *vocata est: Cujus in sacris quatiebantur cymbala, ex veteri instituto* Corybantum, *sive* Curetum, *de quibus infrà. V.* 151.

Medicatis sedibus: *Unctis succo cerinthæ, & melisphylli.*

Tre-

Continóque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longè præsciscere: námque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum,
Tum trepidæ inter se coëunt, pennísque coruscant,
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnísque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactæ sudum, campósque patentes,
Erumpunt portis: concurritur: æthere in alto
Fit sonitus: magnum mixtæ glomerantur in orbem
Præcipitésque cadunt: non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant:
Usque adeò obnixi non cedere, dum gravis, aut hos
Aut hos, versa fugâ victor dare terga subegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior, qui visus, eum, ne prodigus obsit,

Trepidantia: *Non timida, sed cum festinatione tumultuaria.*

Prætoria. *Cellas regum: Metaphora ducta à castrensibus tabernaculis eorum, qui bella administrabant, quod munus primò prætoribus, deinde consulibus demandatum fuit; sunt etiam* Prætoria, *ampla ædificia rustica, in quibus fortasse jus rusticis, à domino, patrono, vel prætore dicebatur.*

Va-

Dede neci: melior vacuâ sine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidiã, latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis.
Námque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore corruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.
At cùm incerta volant cæloque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt,
Instabiles animos ludo prohibebis inani.

Noc

Vacuâ: *Ab alio rege non occupata, & vacua ab hoste.*

Alter: *Ille melior.* Horridus alter: *Deterior.*

Turpes horrent: *Deterioris notæ sunt horridæ & fœdæ apes, pulveri sputo concreto concolores.*

Ceu pulvere ab alto &c. *Comparat cum vultu habitúque viatoris, qui pulvere ac sudore obsitus spuit; vel cum ipso illius sputo, quod in fædum salivæ ac terræ globulum humi colligitur.*

Nec tantum dulcia: *Mel non tam dulce, quàm etiam purum, & aptum mulso, mitigánsque asperam vim vini.*

Ludo prohibebis inani: *Revocabis animos vagos ab inani vagandi licentia.*

Vel-

Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus interdum gemitu gravis: imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio: furiísque refecti
Ardebant: ipsíque suos jam morte sub ægra
(Dii meliora piis, errorémque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus,
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus: it tristis arator,

Mo-

Cornu. *Per infundibulum corneum.*

Lenæos: *Bacchicos; Vinum nempe. Bacchus Lenæus dictus à* ληνὸς *torcular.*

Visa salus: *Vinum in mali remedium est adhibitum; sed mox idipsum erat perniciosum.*

Furiísque refecti: *Ac vino refecti, & roborati mox ardebant furore.*

Dii meliora: *Dii dent piis meliora consilia, quàm tum dederunt illis pastoribus; & avertant à nobis illum errorem, eúmque hostibus immittant, quo decepti pastores equis pro remedio vinum, vel potiùs venenum intulerunt.*

Ecce autem duro: *Per hoc ostendit, etiam fortes tauros repente morbo concidisse; nemo enim pestilentem ad aratra ducit juvencum.*

Fra-

Mærentem abjungens fraternâ morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis, at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ:
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ:
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

Fraterna morte: *Consortis interitu.*

Non umbræ. *Contra tales morbos animalium nulla juvant remedia, vel ex umbra, vel ex prato mollibus herbis vestito, vel ex amne limpidissimo, qui comparatur electro. Nam sicut electrum defæcatius est metallis omnibus; ita & currens aqua cæteris purior.*

Solvuntur latera: *Ima latera flaccescunt, & stupor tenet oculos eorum immobiles, & cervix vergit ad terram deprimente pondere.*

Quid labor aut benefacta: *Quid ei prodest, tauro nempe, labore suo aluisse mortales. Neque illi, operæ in terra colenda impensæ, gratia ulla, aut respectus.*

Massica: *Vina pretiosa è Massico monte Campaniæ. Non, inquit, veniunt morbi talibus animalibus ex pretioso vel nimio cibo ac potu.*

Flumina: nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægrè rastris terram rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges: montésque per altos
Contentâ cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circùm,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damæ cervíque fugaces.

Exercita cursu flumina: *Amnes fluidi, & cursu agitati.*

Tempore non alio: *Alludit ad aliquam fabulam, vel historiam, quâ refertur ob pestilentiam aliquando defuisse boves, qui, ut oportebat, traherent currum Cydippæ Sacerdotis ad sacra Junonis, & in horum defectu adhibitos uros impares, qui sunt animalia fera, & boves sylvestres, de quibus dictum Georg.* 2. *v.* 374.

Donaria. *Aliquando dona significant: hîc templa, sive loca, in quibus dona servantur.*

Ergo ægrè. *Sequitur, ut ob defectum boum agricolæ ipsi, sed ægrè, & magno labore, rastris terram in sulcos aperiant, & ipsis unguibus defodiant semina, & obnixo collo trahant plaustra stridentia per altos montes.*

Non lupus &c. *Tempore nimirum pestilentiæ lupus non tam de præda, quàm de morbo est solicitus, nec ovili meditatur insidias &c.*

Timidi damæ: *Etiam damæ & cervi tum naturam*

Nunc intérque canes & circùm tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem & genus omne natantûm
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt in flumina phocæ,
Interit, & curvis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squamis astantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites altâ vitam sub nube relinquunt.
Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes, cessêre magistri,

turam mutant, *& priùs timidi*, *inter canes*, *& circa domos vagantur.*

Jam maris: *Proles maris*, *sive pisces omnis generis impulsu fluctuum in extremitatem littoris provolvuntur.*

Phocæ: *Marinæ pestilentiæ metu ad flumina præter consuetudinem fugiunt.* *Plinius lib.* 9. 7. Vituli, *inquit*, marini, quos vocant phocas, spirant ac dormiunt in terra; item testudines; *sed ob metum pestis petunt flumina.*

Curvis latebris: *Moritur quoque vipera*, *frustrà tecta cavis latibulis*, *& hydri squamis arrectis ob morbum fiunt attoniti.* *De hydris Plinius l.* 28. 4. In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est, quod in aqua vivit: hydri vocantur, nullis serpentium inferiores veneno. Ab ὕδωρ, aqua.

Prætereà. *Neque jam prodest mutari pabula*, *quod tamen unicum remedium statuit Columel. l.* 7. Refert: *prodest.* Cessêre magistri. *Etiam peri-*

Phillyrides Chiron, Amythaoniúsque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone: morbos agit antè, metúmque,

In-

tissimi quique magistri, medicinæque scientissimi morbo cedebant, & fatebantur, se nullum posse remedium adhibere.

Phillyrides Chiron &c. *Id est præstantissimi Medici, quales olim fuêre* Chiron, & Melampus. Chiron *Phillyræ & Saturni filius.* Melampus *Amythaonis, & Dorippes filius.* Chiron *diu versatus in sylvis, ibique herbarum viribus cognitis sapientissimus evasit Medicus, ad instituendum Achillem electus, qui denique in cælum translatus est, & in Zodiaco locatus, ubi nunc* Sagittarius *vocatur.* Melampus *augurio fuisse clarus, & animalium omnium atque avium percepisse voces dicitur, ob Medicinæ scientiam templo, festis, & sacrificiis bonoratus, ut auctor est Pausonias l.* 1.

Stygiis: *Styx fons Arcadiæ est, fluvius habitus inferorum, & à superis tanta veneratione cultus, ut per illum jurarent; & si juramentum violarent, divinitate, usúque nectaris per centum annos privarentur. Hic autem honos ei concessus, quia ejus filiæ Victoria, Vis, Robur, Zelus, Diis opem adversùs Titanas tulerant.*

Tisiphone: *Una è furiis. Hîc pro ipsa pestilentia accipi potest.*

Agit ante; *id est, ante se ducit morbos & metum,*

Inque dies avidum ſurgens caput altiùs effert
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes
Arentésque ſonant ripæ, collésque ſupini,
Jamque catervatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
Donec humo tegere ac foveis abſcondere diſcant.
Nam neque erat coriis uſus; nec viſcera quiſquam
Aut undis abolere poteſt, aut vincere flammâ,
Nec tondere quidem morbo illuviéque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inviſos ſi quis tentârat amictus;
Ardentes papulæ, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.

tum: hinc factum, ut omnes ripæ, & montes balatu ovium & vaccarum mugitu reſonarent.

Arentes ripæ, *Tanquam etiam elementa ſentiant peſtem, & propter ſiccitatem & æſtum exareant.*

Donec humo: *Donec in mentem venit populis ſepelire cadavera, obruere terra, & occultare in foveis; nam neque ulla utilitas in coriis, nec quiſquam poteſt vel lavare, vel igne viſcera purgare &c. ſed ſiquis vel attrectaverit veſtes ejuſmodi, mox ardentes puſtulæ & fœdus ſudor in toto corpore repentè exiſtebant.*

Sacer ignis: *Malè Servius interpretatur de* ſacro morbo, *qui* epilepſia eſt, & *dicitur* morbus caducus, *morbus comitialis &c. Sed* ignis ſacer *eſt, quem alicubi vulgus vocat* Ignem S. Antonii;

tonii; *apud Græcos dicitur* ἕρπης, Herpes, *aqud Plinium* Zoſter, & circinus. *De hoc Lucretius.*

Exurit ſacer ignis, & urit corpora ſerpens
Quamcunque arripuit partem, repitque per artus:

Seneca ; *Et* ſacer ignis paſcitur artus.

P. VIR-

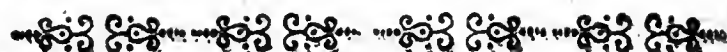
P. VIRGILII M.

GEORGICORUM

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Post brevem de apibus & mellatione propositionem, dedicationémque operis; opus ipsum octo partibus exequitur. I. Est de commoda apum habitatione. II. De earum pabulatione, examinibus, pugnis. III. De duabus earum speciebus. IV. De earum quasi civili prudentia & republica. V. De mellationis temporibus. VI. De morbis apum, morborúmque signis ac remediis. VII. De apum reparatione, cùm perierunt. VIII. De reparationis hujus inventione, & auctore, Aristæo, cujus fabulam epilogi loco fusè narrat: eidémque attexit fabulam Eurydices & Orphei.

PRotinus aërii mellis cæleſtia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aſpice partem.
Admiranda, tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimóſque duces: totiúſque ordine gentis
Mores, & ſtudia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: ſi quem
Numina læva ſinunt, audítque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatióque petenda,
Quò neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdíque petulci
Floribus inſultent, aut errans bacula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

Ab-

Protinus aërii. *Deinceps, continuò deſcribam aërii mellis cæleſtia dona: cæleſtia vocat, quia ex aëre ros deſluit, adhæretque floribus, & arborum foliis. Inde colligitur ab apibus, & mel conficitur; quare aëris & cæli donum eſt.* Mæcenas: *De hoc in argumento.*

Admiranda tibi: *Attentionem petit dicturus de admiranda apum natura, politia, prœliis &c.*

Numina læva: *Læva modò in bonam, modò in malam partem ſumuntur; hîc in malam. Si Dii, inquit, adverſi permittunt, & ſi favet Apollo, quem invoco.*

Domum: *Alvear.*

Picti

Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropésque, aliæque volucres;
Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam latè vastant, ipsásque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmáque vestibulum, aut ingens oleaster inumbret.
Ut, cùm prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludétque favis emissa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos,

Picti terga: *Picta terga habentes, & squalentia, diversísque lineis, quasi caniculatim, asperata.* Squalentia. *A squamis, quas habent maculosas.* Lacerti: *serpentum genus.*

Pinguibus à stabulis: *Ab alvearibus melle plenis.*

Meropésque: *Merops avis:* Immen- oder Bienen-Fraß, *quæ & apiaster dicitur, apibus infesta. Significat etiam* Meer- oder See-Schwalb.

Procne. *Hirundo: notas quasdam habet in pectore, quæ sanguinem aliquo modo referunt; quas sibi Procne, in hirundinem versa apud Ovidium, impressisse fingitur, plangens pectus, manibus cæde filii sui cruentatis. Vide Eclog. 6. v. 78.*

Fugiens rivus: *Non torpens, sed defluens, ut sit aqua liquidior, & salubrior.*

Examina: *Colonias, quas ducunt aves ex alvearibus egressæ, dum quærunt novas ædes.*

Vicina invitet: *Indicat juxtà rivulos & arbores*

In medium, seu stabit iners, seu profluet humor;
Transversas salices & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem; si fortè morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus,
Hæc circùm casiæ virides, & olentia latè
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat: irriguúmque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus: nam frigore mella

Cogia

ponenda esse alvearia, ut cùm novi reges apum educent ex alvearibus prima examina, vere sibi commodo, & apiculæ juniores favis emissæ, quasi ludentes volitabunt, tunc vicina rivuli ripa sua amœnitate alliciat, & invitet, & arbusculæ retineant, tanquam in hospitio pulcherrimo.

In medium: *In mediam aquam, sive stabit immota, sive fluet, projice salices obliquas, & magnos lapides, ut possint stare in iis, veluti pontibus, & explicare alas ad solem æstivum; si fortè remeantes tardè ex pascuis,* Eurus, *ventus violentior dissipaverit, aut disjecerit in aquas.* Neptunum. *Deum maris pro aquis posuit.*

Casiæ: *Casia lavendula est, aut rosmarinus.*

Serpylla: Quindel, Wildpoley. Thymbra: *Herba condimentaria, quæ Satureja, & Cunila etiam dicitur:* Garten⸗Ysop.

Ipsa autem: *Alvearium conficiendorum ratio, & materia.*

Cogit

Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit:
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, fucóque & floribus oras
Explent; collectúmque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.

Sæpè

Cogit: *Constringit.* Remittit: *Calor resolvit, & liquefacit.* Utraque vis, *frigoris, & æstûs nocet apibus*: *Neque frustra*: Necquicquam *apes, in utriusque remedium, inito inter se diligentiæ certamine tenuia spiramenta, sive angustas rimulas, per quas aura spirabilis ingredi posset, cerâ linunt, & obturant, & margines explent floribus.*

Fucóque: *Fucus herba est lactucæ similis ex algæ genere*, Fucus marinus *à Plinio dicta: hujus aliqua species quadamtenus rubet, & tingendis etiam lanis ita colorem alligat, ut elui posteà non possit. Hinc notat Aldroandus in Musæo metallico, mulieres olim hac herba conciliâsse ruborem genis, indéque factum, ut pigmenta omnia muliebris formæ, imprimísque cerussa ad candorem præparata, dicta* sit fucus. *Est etiam fucus insecti genus, apis similitudine*, ein Hummel, ein Bräm.

Et Visco & Phrygiæ: *Servant gluten, quod est lentius tenaciúsque & visco, & Phrygiæ Idæ pice, quæ scilicet colligitur ex Ida monte Phrygiæ.* Servant *autem mire, ait: nam pilas quasdam in alvearibus faciunt, de quibus postea cerea tecta componunt.* Hæc ad munera: *Ad hoc opus, negotium & usum coangustandarum cavernarum.*

Raras

Sæpè etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub terra fodêre larem: penitûsque repertæ
Pumicibúsque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimosa cubilia limo
Unge fovens circùm, & raras superinijce frondes.
Neu propiùs tectis taxum sine, néve rubentes
Ure foco cancros: altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocísque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
Sub terras, cælúmque æstiva luce reclusit:
Illæ continuò saltus sylvásque peragrant,
Purpureósque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. Hinc nescio quâ dulcedine lætæ
Progeniem nidósque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.

Hinc

Raras frondes: *folia tenuia.*

Taxum: *Venenatam arborem mellificiis gravem. Ex hujus arboris succo mel amarissimum conficitur; ideò ab alvearibus amovenda.*

Néve rubentes: *Cancri, rubentes cùm cocti sunt, nidore nocent apibus.*

Altæ paludi: *Néve colloca alveare prope paludem profundam, vel prope locum cœnosum, unde gravis odor exhalatur, neque prope loca concava, & confragosa, quæ resonant pulsu vocis, & ubi soni species allisa resilit.*

Quod superest: *Quod spectat ad alia.*

Sub terras: *Ad Antipodas, & partes mundi Australes.*

Hinc

Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cæli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscurámque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulces & frondea semper
Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,
Trita melisphylla, & cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitúsque cie, & Matris quate cymbala circùm,
Ipsæ consident medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpè duobus
Regibus incessit magno discordia motu)

Con-

Hinc ubi jam: *Deinde, quando videbis examen apum, emissum ex alvearibus per æstatem serenam, volare in altum aërem, & nigram nubem apum disfundi vento, considera &c.*

Nare, *pro volare.*

Jussos sapore: *Succos florum apibus gratorum.*

Mellisphylla. *Herba apibus gratissima*, Melissen: *Græco nomine dicta à μέλι mel, & φύλλον folium.*

Cerinthæ. *κηρινθὸν à κηρίον favus; herba, quæ dicitur* Bien-Saugen.

Matris Cymbala. *Ærea instrumenta concava, quæ bacillis æreis percussa tinnitum edebant.* Matris: *Cybeles Matris Deorum, quæ* & Rhea, & Ops, & Vesta, *vocata est: Cujus in sacris quatiebantur cymbala, ex veteri instituto* Corybantum, *sive* Curetum, *de quibus infrà. V.* 151.

Medicatis sedibus; *Unctis succo cerinthæ, & melisphylli.*

Tre-

Dede neci: melior vacuâ sine regnet in aulâ.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis: ille horridus alter
Desidiâ, latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis.
Námque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cùm venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.
At cùm incerta volant cælóque examina ludunt,
Contemnúntque favos, & frigida tecta relinquunt,
Instabiles animos ludo prohibebis inani,

Nec

Vacuâ: *Ab alio rege non occupata, & vacua ab hoste.*

Alter: *Ille melior.* Horridus alter: *Deterior.*

Turpes horrent: *Deterioris notæ sunt horridæ & fœdæ apes, pulveri sputo concreto concolores.*

Ceu pulvere ab alto &c. *Comparat cum vultu habitúque viatoris, qui pulvere ac sudore obsitus spuit; vel cum ipso illius sputo, quod in fœdum salivæ ac terræ globulum humi colligitur.*

Nec tantum dulcia: *Mel non tam dulce, quàm etiam purum, & aptum mulso, mitigánsque asperam vim vini.*

Ludo prohibebis inani: *Revocabis animos vagos ab inani vagandi licentia.*

Vel-

Nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter aut castris audebis vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium, cum falce saligna,
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinósque ferens de montibus altis,

Tecta

Vellere signa: *Si rex detractis alis non audebit fines regni sui excedere, nec alius quisquam ex populo audebit stationem movere, & evagari longiùs. Est metaphora è militiâ Romanorum desumpta, qui cùm castra metabantur, signa in terram defigebant ante prætorium; cùm castra movebant, evellebant; & si facilè quidem, bonum erat omen; contrà, si difficile.*

Invitent: *Alliciant eas horti spirantes floribus, & servet eas custos horti Priapus.*

Falce saligna. *Solebant in hortis omnibus Priapi statuam collocare cum falce è quolibet rudi ligno: pro quo genere* salignum *posuit, id est, è* Salice.

Hellespontiaci. *Quia Priapus colebatur imprimis Lampsaci, quæ urbs est ad fretum Hellespontiacum.* *De* Priapo *Ecl.* 7. 33.

Ipse thymum: *Ipse, videlicet mellarius, cui mellificii cura incumbit, latè serat circùm tecta sive alvearia thymum, & pinos, quas de montibus transtulerit. Ter autem inculcat dictionem ipse, ut significet, diligenter id faciendum.*

Ami-

Tecta ferat latè circùm, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo nî jam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem advertere proram;
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferíque rosaria Pæsti:
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ, tortúsque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem

Nar-

Amicos imbres: *Aquam opportunam ab imbribus derivet, & sic irriget plantas.*

Atque equidem: *Fortassè etiam canerem, quæ ratio culturæ ornaret hortos, eósque redderet fœcundos, nisi ad finem operis suscepti properarem.* Vela traham. *Metaphora à nautis, qui portum subituri vela colligunt.*

Biferíque rosaria Pæsti. *Pæstum, oppidum & sinus Lucaniæ, cujus solum rosis nobile, quas in anno bis, nempe mense Majo & Septembri ferebat.*

Intyba. *Vel Intuba, Chicorée.* Endivien, Wegwart.

Apio. *Apium,* Eppich, Peterlein, Petersilgen.

In Ventrem cucumis: *Quomodo cucumis curvatus per herbam tumesceret per modum ventris.*

Nec sera comantem: *Nec prætermisissem Narcissum tardè florentem.* Sera *pro* serò; *adjectivum plurale neutrum pro adverbio.*

Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentésque hederas, & amantes littora myrtos.
Námque sub Oebaliæ memini me turribus altis
Quà niger humectat flaventia culta Galesus,
Corycium vidisse senem: cui pauca relicti
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circùm
Lilia, vethenásque premens, vescúmque papaver,

Regum

Flexi Acanthi: *Nec tacuissem vimen flexibilis acanthi:* Bären-Klau-Kraut, *cujus vimen lentum & aptum vinciendo.*

Námque: *Probat exemplo senis Corycij, magnas utilitates ex hortorum cultura provenire.* Oebaliæ, *Tarenti; urbis in Italiæ sinu maximè Australis; cujus instaurator fuit Phalanthus i ex Oebalia, seu Laconia profectus.* Galesus. *Fluvius Calabriæ, qui præterfluit Tarentum oppidum,* Niger: *Vel ab umbra arborum, vel à profunditate.*

Corycium senem: *Vel nomen fuit senis proprium, vel appellativum à gente; Corycus enim mons croci ferax, & oppidum Ciliciæ fuit.*

Rarum olus: *Raris, non densis ordinibus consitum; quod in sterili terra fit. Alii tamen sic explicant: Rarum, id est, præcipuum, summum, & in suo genere excellens.*

Premens: *Serens, & altè infodiens: vel falce metens.* Vescum: *Edule. Vescum item minutum ac parvum significat. Ovidius:* Vescáque parva vocant.

Seras

Regum æquabat opes animis: seráque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma:
Et cùm tristis hyems etiam nunc frigore saxa
Rumperet & glacie cursus frænaret aquarum;
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrósque morantes.
Ergo apibus fœtis idem atque examine multo
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quótque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Edurámque pirum, & spinos jam pruna ferentes,
Jámque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verùm hæc ipse equidem, spatiis exclusus iniquis,
Prætereo, atque aliis pòst commemoranda relinquo.

Seras ulmos: *Tardè crescentes.*

In versum. *Id est, in ordinem, Græcorum imitatione, qui στίχον quoque ad arbores traducunt.*

Edurámque. *Duritiem vel ad lignum refert, vel ad fructum, aut nondum maturum, aut etiam in maturitatem intùs lapidescentem.*

Spinos. *Spinus vel significat prunum sylvestrem, vel Spinam ipsam, quæ in prunum conversa fit per insitionem, de qua insitione Georg. 2.*

Jámque ministrantem: *Et platanum jam præbentem umbracula bibentibus.*

Spatiis iniquis exclusus; *Temporibus, vel spatiis angustis arctatus.*

Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam: pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiáque æra secutæ,
Dictæo cæli regem pavêre sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnísque agitant sub legibus ævum:

Nunc age; *IV. Pars de apum republica, & quasi civili prudentia in melle conficiendo, in rege observando &c.*

Pro qua mercede: *Propter quod donum vel mercedem obtinendam apes secutæ sint æra crepitantia.*

Curetum: *Saturnus cùm filios mares devoraret, Cybele sive Rhea ejus uxor Jovem in Creta natum in antro Dictæi montis, qui Idæ monti vicinus est, occuluit, jussítque, ut* Curetes, *sive* Corybantes, *sive* Dactyli, *sacrorum suorum administri, cymbalis æreísque clypeis circa cunas obstreperent, ne vagitus proderet infantem patri. Hujus porrò insulæ rex dicitur fuisse Melissus, cujus filiæ duæ Jovem aluerunt caprino lacte, & melle: unde fabulæ ferunt capram nomine Amaltheam, & apes Curetum cymbalis excitatas. Jovis nutrices fuisse, & ob id quidem beneficium, capram à Jove relatam inter sidera &c. apes cùm anteà nibilo essent muscis aliis sagaciores, nova sagacitate fuisse præditas, unde facultates* additæ *dicuntur.*

Solæ: *Ex omnibus animalibus*: Consortia tecta. *Domos communes.* Agitant ævum, *vitam ducunt.*

Victu

Et patriam solæ, & certos novêre penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Námque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti:
Inque vicem speculantur aquas & nubila cæli,
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet, opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Cùm properant: alii taurinis follibus auras
Accipiunt, reddúntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus Ætna:
Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt

Victu invigilant. *Pro victui, dativus contractus. Provident de cibis.*

Fœdere pacto: *Lege constituta.*

Narcissi lacrymam: *Succum floris Narcissi.*

Aquas: *Pluviam.*

Fucos: *Hummel, Wespe, de quibus suprâ.*

A præsepibus: *Expellunt ex alveari.*

Cyclopes: *Gigantes, qui Vulcani ministri dicebantur, & Jovi fulmina fabricare.*

Ætna: *Mons Siciliæ, sub quo fingebantur Cyclopes laborare.*

In numerum, versántque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (si parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quámque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiámque, crocúmvue rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum: labor omnibus unus.
Manè ruunt portis, nusquam mora: rursus easdem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussántque oras & limina circùm,
Pòst, ubi jam thalamis se composuêre, siletur
In noctem, fessósque sopor suus occupat artus.
Nec verò à stabulis pluviâ impendente recedunt
Longiùs, aut credunt cælo, ae ventantibus Euris:
Sed circùm tutæ sub mœnibus urbis aquantur,

Ex-

In numerum. *Certo quodam ordine, ac veluti numeroso malleorum concentu.*

Cecropias. *Atticas, à primo Atticorum rege Cecrope: mel autem Atticum celebre fuit, præsertim ex* Hymetto *monte.*

Dædala. *A Dædalo ingeniosissimo Atheniensi fabro, qui labyrinthum condidit, artificiosa quælibet opera, Dædala vel Dædalæa dicta sunt.*

Pascuntur & arbuta: *Carpunt hinc inde arbuta.* Arbuta Bäum die Frücht bringen, wie rothe Kirsen; *vel* Hag-Apfel-Bäum.

Aquantur: *Aquor, aquari, significat aquas quærere, haurire.*

Sa-

Excursúsque breves tentant: & sæpè lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant,
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt.
Verùm ipsæ è foliis natos & suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem, parvósque Quirites
Sufficiunt: aulásque & cerea regna refingunt,

Saburram. *Arenam graviorem, qua naves ad certam usque mensuram onerantur, ac* Saburrantur, *quò stabiliores fiant. Quemadmodum naves fluitantes habent arenam, & saburram, contra agitationem fluctuum, ita apes apprehendunt arenam & lapillos, & his sustinent se per nubes.*

Concubitu: *Pro* concubitui: *Putat Aristoteles aliique, reperire apes aliquid in floribus, quod sit seminis loco, idque deinde formatum in fœtus ab iis demitti ore.*

Ore legunt. *Rostro suo colligunt fœtus è foliis & herbis dulcibus.*

Quirites. *Cives, ductâ metaphorâ à Romanis civibus, qui dicti sunt* Quirites, *vel à Romulo rege, qui dictus est* Quirinus, *vel à* Curibus, *oppido Sabinorum, postquam fœdus ictum est inter Tatium eorum regem & Romulum.*

Sufficiunt. *Ipsæ supplent reges, & parvos cives, & reparant palatia sua, ac regna cerea.*

Sæpè etiam duris errando in cotibus alas
Attrivêre, ultróque animam sub fasce dedêre:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angustus terminus ævi
Excipiat (neque enim plùs septima ducitur æstas)
At genus immortale manet, multósque per annos
Stat fortuna domûs, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est.
Amisso, rupêre fidem: constructáque mella
Diripuêre ipsæ, & crates solvêre favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes,
Et sæpè attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus

Æthe-

Duris in Cotibus. Cos *usurpatur sæpè pro lapide, qui ferro acuendo adhibetur. Hîc tamen & alibi pro quolibet lapide aspero, & caute.* Alas, *inquit, suas sæpe vagando contuderunt in duris lapidibus.*

Sub fasce. *Sub onere nimio, quod voluntariè suscipiunt, enecantur.*

Hydaspes. *Hydaspes fluvius ab uno Virgilio in Media, ab aliis in India collocatur.*

Crates: *Favos craticularum instar cancellatos.*

Partem divinæ &c. *Sequitur hîc doctrinam Pythagoræ & Platonis, qui judicabant aliquid divinitatis singulis animalibus inesse.*

Re-

Ætherios dixêre: Deum námque ire per omnes
Terrásque, tractúsque maris, cælúmque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum
Quémque sibi tenues nascentem arcessere vitas,
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.
Si quando sedem angustam, servatáque mella
Thesauris relines: priùs haustu sparsus aquarum,
Orà fove, fumósque manu prætende sequaces,
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis.
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plejas, & Oceani spretos pede reppulit amnes:

Aut

Relines. *Aperies, detractâ illa omni materia, quâ totum alveare apes linunt.*

Haustu. *Aquam haustam ore presso sparge super alvearia.*

Fumósque: *Fumum etiam prefer. Quibus rebus cùm territæ illæ discesserint, impune poteris mella colligere.* Sequaces: *quippe apum persecutores.*

Bis gravidos: *Duo sunt tempora mellationis, & apiarii bis colligunt fœtus, vere nimirum, & autumno Describit hæc tempora per ortum & occasum Pleiadum, quarum una est* Taygete, *& hæc tempora colligendi mellis vocat* Messem. *Oriuntur Pleïades oriente Sole in Tauro, circa ultimum Aprilem, aut initium Maij: occidunt circa finem Octobris, aut initium Novembris. Vide Georg.* 1. 138. *&* 221.

Oceani amnes: *Quia Oceanus terram ambit.*

Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hybernas cælo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animásque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcésque futuro,
Contusósque animos & res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerásque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpè favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:

Im,

Piscis aquosi &c. *Quando Pleïades (nam sub una Taygete etiam reliquas intelligit) occidunt. Per piscem aquosum intelligit* Hydram, *quod Sidus Pleïadas insequitur.*

Tristior. *Propter hyemis asperitatem propinquantem.*

Ilis ira &c. *Apes iracundæ sunt supra modum.*

Parcésque futuro. *Si providere velis in futurum, & benignè agere voles cum apibus, ne pigeat tamen alveos aperire, favos à vermibus, fucis, & stellionibus corruptos aut inanes eximere, suffumigatione resigere apes, & purgare alvearia à blattis, tineis &c.*

Contusos animos: *Confractos; utpote quarum animi ob erepta alvearia sunt perturbati; res afflictæ.*

Suffire thymo: *Fumigare incensâ herbâ thymi.*

Stellio: *Lacertus est stellulis quibusdam distinctus.*

Lucifugis blattis. *Per noctem vagantibus.* Blatta, *tineæ genus, libros & vestes adrodens.*

Im-

Immunisque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro imparibus ſe immiſcuit armis;
Aut durum tineæ genus, aut inviſa Minervæ
In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quò magis exhauſtæ fuerint; hòc acriùs omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Complebúntque foros, & floribus horrea texent.
Si verò (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis,
Continuò eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentûm

Ex-

Immunísque fucus. *Qui à labore ſe immunem facit, ventri tantùm indulgens, & nihil adferens utilitatis.* Fucus Ein Hummel, Bráme, Wáſpe. Crabro. Horniß, Weſpe.

Imparibus armis: *Cui & viribus & armis impar eſt apis; quia major apicula eſt, & habet aculeum majorem.*

Inviſa Minerva &c. *Arachne Lydia, lanificii arte auſa cum Minerva contendere: ægre ferens opus ſuum ab eadem confractum eſſe, ſuſpendio ſibi vitam abſtulit: à Minerva in araneam transmutata.*

Foros: *Cellas melleas.* Fori *aliàs ſunt ſpatia in navibus apertiora, tabulata; in quibus inceditur, unde nomen habent, vel à* ferendo, *vel quòd* foris *emineant. Sunt item in Circo ejusmodi ſpatia, è quibus videntur ſpectacula. Hinc diminutivum eſt* foruli, *librorum conditoria in bibliothecis.*

Pe-

Exportant tectis, & tristia funera ducant:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes:
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractímque susurrant:
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster,
Ut mare solicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Melláque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentésque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythiâ passos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & graveolentia centaurea,

Est

Pedibus connexæ. *Intellige de singulis aut pauculis apibus, quæ vel mortuæ vel languidæ pedibus adhærent ad limina.*

Galbaneos. *Galbanum, gummi è narthece sive ferula in Syria: hujus odor fugat serpentes.*

Gallæ. *Galla*, Gall-Apfel.

Defruta. *Defrutum, vinum coctum.*

Psythia. *Racemis passi fiunt potissimùm ex vite Psythia, quæ nomen habet ex oppido aliquo Græciæ. Vide Georg. 2. 93.*

Cecropiúmque thymum. *Frequens Thymus in Hymetto monte Atticæ regionis, in qua primus regnavit Cecrops.*

Centaurea. *Herba, quæ nomen traxisse dicitur à Chirone centauro; quia adhibita vulneri, quod ipsi*

Her-

Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecêre agricolæ, facilis quærentibus herba.
Námque uno ingentem tollit de cespite sylvam,
Aureus ipse: sed in foliis, quæ plurima circùm
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;

Tem-

Herculis sagittæ fecerant, eum sanavit. Tausend-gulden-Kraut.

Amello. *Amellus est* Aster Atticus, *id est stella Attica, ob formam & patriam sic dicta.* Stern-Kraut.

Námque uno: *Multi culmi, instar sylvæ ingentis, ex uno cespite oriuntur.*

Sæpe Deûm: *Corollis ex hoc flore ornantur aræ.*

Mellæ. *Vel Melæ, fluvii Galliæ Cisalpinæ.*

Odorato Baccho: *Coque radices illius in vino optimo, & plenis calathis offer apibus in cibum ad foramina alvearis.*

Sed siquem proles: *Pulchro usus est ordine. Nam primo ait; quemadmodum animalia apibus inimica pellenda sint: deinde quibus medicaminibus morbo possit caveri. Nunc dicit, penitùs amissæ quomodo possint reparari. Et adducit exemplum, & artem Aristæi.*

Ar-

Tempus, & Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quóque modo cæsis jam sæpè juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altiùs omnem
Expediam, prima repetens ab origine famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circùm pictis vehitur sua rura phaselis;
Quáque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diversa ruens septem discurrit in ora

Us-

Arcadii magistri. *Aristæi, qui fuit Apollinis filius ex Cyrene filia Penei fluminis vel regis: in Arcadia deinde regnâsse dicitur, & apum ac mellis usum, lactísque coagulum invenîsse.*

Insincerus cruor: *Sanguis putridus, vitiatus, corruptus. Nam ad mortem fustibus cæduntur juvenci, citra effusum sanguinem, ut ex hoc putrefacto vermes creentur, unde apes fiant.*

Pellæi Canopi *Canopus urbs est Ægypti, quam Poëta innuit vicinam esse* Alexandriæ, *cùm* Canopum *vocat* Pellæum: *id est* Alexandrinum. *Alexander enim conditor Alexandriæ, in urbe Macedoniæ Pella natus erat. Per* gentem Canopi *Ægyptios omnes intelligit.*

Pictis phaselis: *Naves enim picturâ illustrare solebant antiqui.* Phaselis. *Brevibus naviculis, quibus utebantur Ægyptii, cùm stagnaret Nilus.*

Persidis. *Vicinæ Persidis regiones, nempe Arabia, Syria &c. quæ subjectæ aliquando fuerunt* Persarum *imperio.* Pharetratæ, *quia Persæ equitatu, venatione, & sagittandi arte insignes fuerunt.*

De-

Usque coloratis amnis devectus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustíque imbrice tecti
Parietibúsque premunt arctis. & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur; plagísque perempto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt: & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiásque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat:

Devectus ab Indis. *Qui Nilus* ab Indis, *id est Æthiopibus* (*qui ab antiquis* Indi *vocabantur*) *devebitur*.

Imbrice tecti: *Imbrex tegula est curva atque obtorta, quæ tectis applicari, & locari solet, ut per eam defluat aqua. Quæritur locus angustus, & arctatus ad sustinendum duntaxat, & coarctandum bovis cadaver, ut citiùs putrescat. Locus fit ex tegulis, & adjunguntur quatuor fenestræ, obliquo lumine, à quatuor ventis.*

Bimâ: *Bimus vitulus, qui duos annos vivendo complevit.*

Zephyris: *Id est, circa initium veris.*

Hirundo, *Veris nuncia.*

Æstuat;

Æstuat: & visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia pinnis
Miscentur, tenuémque magìs, magìs aëra carpunt:
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupêre: aut ut nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cæpit?
Pastor Aristæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama. apibus morbóque faméque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclara stirpe Deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo)

In-

Æstuat: *Ebullit.*

Trunca pedum: *Sine pedibus primò. Nam posteà tam pinnas, quàm pedes accipiunt.*

Unde nova: *Quo auctore habuit experimentum hoc primos aditus?*

Pastor Aristæus: *Filius Apollinis. Vide suprà* 283.

Peneïa Tempe: *Celebrata horum amœnitas in proverbium abiit. Erant autem juxta Peneum Thessaliæ flumen; juxta quod Aristæus pavit armenta.*

Mater Cyrene: *Erat hæc filia Penei, & ejus filius Aristæus.*

Thymbræus. *Apollinis cognomen, à Thymbra oppido Troadis, ubi templum ejus celebre.*

Eam

Invisum fatis genuisti? aut quò tibi nostri
Pulsus amor? quid me cælum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu felices erue sylvas:
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure sata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circùm Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore:
Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;

Clió-

Eam circùm. *Nymphæ aderant matri, & carptim trahebant, atque in filum ducebant lanam.*

Milesia vellera, *purissima, pretiosa ex urbe Mileto. Species pro genere.* Hyali saturo: *Hyalino, viridi, vitreo & Nymphis apto colore tincta. Ab* ὕαλος *vitrum, vitreum dicit colorem.* Saturo: *Largo, abundanti.*

Drymóque &c. *Nympharum nomina.*

Primos Lucinæ: *Jam passa primam difficultatem partûs.*

Clióque, & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis & Asia Deïopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Marúsque dolos, & dulcia furta,
Atque Chao densos Divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreísque sedilibus omnes
Obstupuêre: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summâ flavum caput extulit undâ.
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus, Penei genitor is ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.

Huic

Arethusa. *Primò venatrix, & Dianæ comes, tum sagittis & venatione dimissâ, ab eâdem mutata in fontem.*

Curam inanem Vulcani. *Venus Vulcani conjux Martem amavit: in adulterio deprehensa est à marito, & subtilissimis vinculis cum adultero irretita, Deorum ludibrio exposita est.* Curam inanem *Vulcani appellat sive in custodienda uxore, sive in eâdem irretienda: neque enim illa vincula opprobrium Vulcani sustulêre, sed evulgavère.*

Chao. *Chaos, indigesta moles, ex qua omnia eruperunt;* A prima mundi formatione narrabat Clymene &c.

Mollia pensa. *Manipulos lanæ.*

Pha-

Huic perculsa novâ mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina Divûm
Tangere, ait. Simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jámque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncísque lacus clausos, lucóque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ,
Spectabat diversa locis, Phasímque, Lycúmque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta

Phasímque, Lycúmque &c. Phasis, *fluvius nobilis in Colchide, oriens in Armeniæ montibus: circa quem frequenter aves, inde dicti phasiani.* Licus *fluvius hoc nomine multiplex, præcipuus in eadem Colchide.* Enipeus *in Thessalia, Pharsalicos campos irrigans.* Tiberinus & Anio *in Italia.* Hypanis *in Scythia.* Caicus *in Mysia.* Eridanus *in Italia, qui* Auratus *dicitur, maxime propter stellas, quibus in cælo insignis est. Nam astrum etiam est hujus nominis.*

Pendentia pumice: *Tecta cubiculi structa è pumice impendente.*

Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis:
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater: cape Mæonii carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, Nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit,
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est

Dant ordine fontes: *Secundùm ordinem epularum, & ante epulas Nymphæ invergunt aquas manibus, & offerunt mappas corrasis pilis. Aliæ cibos afferunt, aliæ pocula vino plena; altaria incenduntur ignibus ex thure &c.*

Panchæis. *Thure Panchææ regionis in Arabia.*

Mæonii Carchesia &c. Carchesium *est poculum oblongum circa mediam partem mediocriter compressum, ansis à summo ad infimum pertinentibus.* Mæonium *vinum, id est, Lydium. Lydia enim Asiæ minoris regio priùs Mæonia dicta est, arboribus ferè carens, & vite consita.*

Oceanúmque. *Pater rerum dicitur Oceanus, quia juxta antiquos ex aqua constabant omnia.*

Nectare Vestam: *Vesta, de qua Georg.* 1.498. *accipitur pro igni & flamma.*

Car-

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriámque revisit
Pallenen; hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: novit námque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum

Oran-

Carpathio. *Pars Mediterranei maris*, Carpatho *circumjecta, quæ insula est obversa Ægypto, inter Cretam & Rhodum media: hodie* Scarpantho.

Proteus. *Deus marinus Oceani & Tethyos filius. Memorant eum, quas vellet, induisse formas & mutâsse.*

Bipedum. *Eosdem & pisces & equos appellat, sed bipedes; equos videlicet marinos, qui pedes duos, partémque corporis anteriorem habent equorum, posteriore desinunt in pisces.*

Emathiæ. *Macedoniæ.*

Pallenem. *Pallene peninsula in Macedonia.*

Immania cujus; *Cete, balænæ, monstra natantia.*

Phocas. *Magnas, deformes.* Phocæ *sunt boves, seu vituli marini, armenta Neptuni.*

Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circùm hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cùm ſol accenderit æſtus,
Cùm ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quò feſſus ab undis
Se recipit; facilè ut ſomno aggrediâre jacentem.
Verùm ubi correptum manibus, vinclisque tenebis;
Tum variæ illudent ſpecies, atque ora ferarum.
Fiet enim ſubitò ſus horridus, atráque tigris,
Squamoſúſque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quantò ille magìs formas ſe vertet in omnes;
Tantò, nate, magìs contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris incepto tegeret cùm lumina ſomno.
Hæc ait, & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis; quò plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit objice ſaxi.
Hîc juvenem in latebris averſum à lumine Nympha

Col-

Medios cùm ſol: *Tempore meridiano.*

Deprenſis olim: *Occupatis à tempeſtate, & periclitantibus nautis:* Olim *pro aliquando.*

Tegit: *Tegere conſuevit & claudere.*

Juvenem: *Ariſtæum.*

Averſum à lumine. *Paululùm obliquatum à lumine.*

Re-

Collocat, ipsa procul nebulis obscura resistit,
Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cælo, & medium sol igneus urbem
Hauserat: arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vasti circùm gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diversæ in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditísque lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerúmque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas;
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicísque jacentem
Occupat. Ille suæ contrà non immemor artis,

Om-

Resistit. *Consistit, remanet procul latens in nube.*

Sirius Indos. *Significat calorem tunc fuisse vehementissimum, qualis est tempore meridiano, per* dies caniculares, *quos efficit* Sirius *stella in ore majoris Canis.*

Indos. *Pro quibuslibet calentibus plagis.*

Cum Proteus: *Exibat è mari petens solitam speluncam.*

Gens humida: *Genus æquoreum, phocæ, pisces.*

Rorem amarum. *Aquam marinam, propter salsedinem, amaram.*

Acuunt balatibus: *Agni famem, & aviditatem luporum* acuunt, *id est, stimulant & proritant suis balatibus, qui à lupis audiuntur.*

Componere membra: *ad dormiendum.*

Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque, horribilémque feram, fluviúmque liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quídve hinc petis? inquit. At ille,
Scis, Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine velle, Deûm præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco?
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus

In miracula: *Transmutat se in res mirabiles.*

Nam quis: *Quisnam te* confidentissime, *pro* audacissime, *jussit ad meam speluncam accedere?*

Neque est te fallere: *Non licet cuiquam te fallere. Græca locutio.*

Desine velle: *Cessa velle fallere me, obsequens jussis Deorum huc veni.*

Non te nullius: *Alicujus Dei ultio te persequitur.*

Magna luis: *Id est, magnum scelus. Magna commisisti; das pœnas quas tibi Orpheus imprecatur. Incipit narrare de morte Eurydices, Orpheíque mariti sui ad inferos descensu.*

Orpheus: *Thrax: Calliope matre, Apolline vel Oeagrio Thraciæ fluvio patre natus. V. Ecl. 3.46.*

Haudquaquam ob meritum pœnas (nî fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro conjuge sævit,
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implêrunt montes: flêrunt Rhodopejæ arces,
Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,

Atque

Pro conjuge: *Eurydice. Juvat hîc dare totam Aristæi fabulam pro faciliore intellectu. Aristæus Eurydicæ amore captus, vim ei inferre parabat; at illa per avia fugiens morsu serpentis est occisa, in cujus ultionem Nymphæ omnes ejus apes perdiderunt. Igitur Aristæus Matris suæ auxilium implorans ad consulendum Protea perductus est; hic infortunii causam edocens, Eurydicen sacrificiis placare jussit; quod cùm faceret, taurósque quatuor, & totidem juvencas immolaret, ingens apum multitudo è victimis erupit.*

Servantem ripas. *In ripa manentem.*

Chorus æqualis: *Nymphæ populares, & connutritæ.* Dryadum: *Nympharum sylvestrium.*

Rhodopeiæ: *Varia enumerat Thraciæ loca, quæ Orphei dolore commota sunt. Per* arces *intelligit montes, rupes.* Rhodope *mons est. Contractio Diphthongi longæ, sine elisione, Græco more.*

Pangæa: *Neutrum plurale;* Pangæus *Thraciæ mons.* Rhesi: *Thraciæ Regis, qui filius Martis, unde* Mavortia tellus.

Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes:
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractímque susurrant:
Frigidus ut quondam sylvis immurmurat Auster,
Ut mare solicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Melláque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentésque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythiâ passos de vite racemos,
Cecropiúmque thymum, & graveolentia centaurea,

Est

Pedibus connexæ. *Intellige de singulis aut pauculis apibus, quæ vel mortuæ vel languidæ pedibus adhærent ad limina.*

Galbaneos. *Galbanum, gummi è narthece sive ferula in Syria: hujus odor fugat serpentes.*

Gallæ. *Galla*, Gall-Apfel.

Defruta. *Defrutum, vinum coctum.*

Psythia. *Racemis passi fiunt potissimùm ex vite Psythia, quæ nomen habet ex oppido aliquo Græciæ. Vide Georg. 2. 93.*

Cecropiúmque thymum. *Frequens Thymus in Hymetto monte Atticæ regionis, in qua primus regnavit Cecrops.*

Centaurea. *Herba, quæ nomen traxisse dicitur à Chirone centauro; quia adhibita vulneri, quod ipsi*

Her-

Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecêre agricolæ, facilis quærentibus herba.
Námque uno ingentem tollit de cespite sylvam,
Aureus ipse: sed in foliis, quæ plurima circùm
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe Deûm nexis ornatæ torquibus aræ.
Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone canistris.
Sed si quem proles subitò defecerit omnis,
Nec genus unde novæ stirpis revocetur, habebit;

Tem-

Herculis sagittæ fecerant, eum sanavit. Tausend-gulden-Kraut.

Amello. *Amellus est* Aster Atticus, *id est stella Attica, ob formam & patriam sic dicta.* Stern-Kraut.

Námque uno: *Multi culmi, instar sylvæ ingentis, ex uno cespite oriuntur.*

Sæpe Deûm: *Corollis ex hoc flore ornantur aræ.*

Mellæ. *Vel Melæ, fluvii Galliæ Cisalpinæ.*

Odorato Baccho: *Coque radices illius in vino optimo, & plenis calathis offer apibus in cibum ad foramina alvearis.*

Sed siquem proles: *Pulchro usus est ordine. Nam primo ait; quemadmodum animalia apibus inimica pellenda sint: deinde quibus medicaminibus morbo possit caveri. Nunc dicit, penitùs amissæ quomodo possint reparari. Et adducit exemplum, & artem Aristæi.*

Ar-

Tempus, & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quóque modo cæſis jam ſæpè juvencis
Inſincerus apes tulerit cruor. Altiùs omnem
Expediam, prima repetens ab origine famam.
Nam quà Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circùm pictis vehitur ſua rura phaſelis;
Quáque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora

Us-

Arcadii magiſtri. *Ariſtæi, qui fuit Apollinis filius ex Cyrene filia Penei fluminis vel regis: in Arcadia deinde regnâſſe dicitur, & apum ac mellis uſum, lactiſque coagulum inveniſſe.*

Inſincerus cruor: *Sanguis putridus, vitiatus, corruptus. Nam ad mortem fuſtibus cæduntur juvenci, citra effuſum ſanguinem, ut ex hoc putrefacto vermes creentur, unde apes fiant.*

Pellæi Canopi *Canopus urbs eſt Ægypti, quam Poëta innuit vicinam eſſe* Alexandriæ, *cùm* Canopum *vocat* Pellæum: *id eſt* Alexandrinum. *Alexander enim conditor Alexandriæ, in urbe Macedoniæ Pella natus erat. Per* gentem Canopi *Ægyptios omnes intelligit.*

Pictis phaſelis: *Naves enim picturâ illuſtrare ſolebant antiqui.* Phaſelis. *Brevibus naviculis, quibus utebantur Ægyptii, cùm ſtagnaret Nilus.*

Perſidis. *Vicinæ Perſidis regiones, nempe Arabia, Syria &c. quæ ſubjectæ aliquando fuerunt* Perſarum *imperio.* Pharetratæ, *quia Perſæ equitatu, venatione, & ſagittandi arte inſignes fuerunt.*

De-

Usque coloratis amnis devectus ab Indis;
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustíque imbrice tecti
Parietibúsque premunt arctis. & quattuor addunt
Quattuor à ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus, bimâ curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur; plagísque perempto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt: & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiásque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè
Garrula quàm tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor

Æstuat:

Devectus ab Indis. *Qui Nilus* ab Indis, *id est Æthiopibus* (*qui ab antiquis* Indi *vocabantur*) *devebitur.*

Imbrice tecti: *Imbrex tegula est curva atque obtorta, quæ tectis applicari, & locari solet, ut per eam defluat aqua. Quæritur locus angustus, & arctatus ad sustinendum duntaxat, & coarctandum bovis cadaver, ut citiùs putrescat. Locus fit ex tegulis, & adjunguntur quatuor fenestræ, obliquo lumine, à quatuor ventis.*

Bimâ: *Bimus vitulus, qui duos annos vivendo complevit.*

Zephyris: *Id est, circa initium veris.*

Hirundo. *Veris nuncia.*

Æstuat:

Æstuat: & visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia pinnis
Miscentur, tenuémque magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupêre: aut ut nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
Quis Deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cæpit?
Pastor Aristæus, fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama. apibus morbóque faméque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes: quid me præclara stirpe Deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo)
In-

Æstuat: *Ebullit.*

Trunca pedum: *Sine pedibus primò. Nam postea tam pinnas, quàm pedes accipiunt.*

Unde nova: *Quo auctore habuit experimentum hoc primos aditus?*

Pastor Aristæus: *Filius Apollinis. Vide suprà* 283.

Peneïa Tempe: *Celebrata horum amœnitas in proverbium abiit. Erant autem juxta Peneum Thessaliæ flumen; juxta quod Aristæus pavit armenta.*

Mater Cyrene: *Erat hæc filia Penei, & ejus filius Aristæus.*

Thymbræus. *Apollinis cognomen, à Thymbra oppido Troadis, ubi templum ejus celebre.*

Iam

Invisum fatis genuisti? aut quò tibi nostri
Pulsus amor? quid me cælum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu felices erue sylvas:
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure sata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circùm Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore:
Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodocéque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque,
Cydippéque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;

Eam circùm. *Nymphæ aderant matri, & carptim trahebant, atque in filum ducebant lanam.*

Milesia vellera, *purissima, pretiosa ex urbe Mileto. Species pro genere.* Hyali saturo: *Hyalino, viridi, vitreo & Nymphis apto colore tincta. Ab ὕαλος vitrum, vitreum dicit colorem.* Saturo: *Largo, abundanti.*

Drymóque &c. *Nympharum nomina.*

Primos Lucinæ: *Jam passa primam difficultatem partûs.*

Clióque, & Beroë soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis & Asia Deïopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Marúsque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao densos Divûm numerabat amores,
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreísque sedilibus omnes
Obstupuêre: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summâ flavum caput extulit undâ.
Et procul; O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus, Penei genitor is ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.

Huic

Arethusa. *Primò venatrix, & Dianæ comes, tum sagittis & venatione dimissâ, ab eadem mutata in fontem.*

Curam inanem Vulcani. *Venus Vulcani conjux Martem amavit: in adulterio deprehensa est à marito, & subtilissimis vinculis cum adultero irretita, Deorum ludibrio exposita est.* Curam inanem *Vulcani appellat sive in custodienda uxore, sive in eâdem irretienda: neque enim illa vincula opprobrium Vulcani sustulêre, sed evulgavêre.*

Chao. *Chaos, indigesta moles, ex qua omnia eruperunt;* A prima mundi formatione narrabat Clymene &c.

Mollia pensa. *Manipulos lanæ.*

Pha-

Huic perculsa novâ mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina Divûm
Tangere, ait. Simul alta jubet discedere latè
Flumina, quà juvenis gressus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepítque sinu vasto, misítque sub amnem.
Jámque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncísque lacus clausos, lucóque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ,
Spectabat diversa locis, Phasímque, Lycúmque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus & unde Aniena fluenta,
Saxosúmque sonans Hypanis, Mysúsque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus, quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta

Phasímque, Lycúmque &c. Phasis, *fluvius nobilis in Colchide, oriens in Armeniæ montibus: circa quem frequenter aves, inde dicti phasiani.* Licus *fluvius hoc nomine multiplex, præcipuus in eadem Colchide.* Enipeus *in Thessalia, Pharsalicos campos irrigans.* Tiberinus & Anio *in Italia.* Hypanis *in Scythia.* Caicus *in Mysia.* Eridanus *in Italia, qui* Auratus *dicitur, maxime propter stellas, quibus in cælo insignis est. Nam astrum etiam est hujus nominis.*

Pendentia pumice: *Tecta cubiculi structa è pumice impendente.*

Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis:
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula; Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater: cape Mæonii carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanúmque patrem rerum, Nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit,
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:

Est

Dant ordine fontes: *Secundùm ordinem epularum, & ante epulas Nymphæ invergunt aquas manibus, & offerunt mappas corrasis pilis. Aliæ cibos afferunt, aliæ pocula vino plena; altaria incenduntur ignibus ex thure &c.*

Panchæis. *Thure Panchææ regionis in Arabia.*

Mæonii Carchesia &c. Carchesium *est poculum oblongum circa mediam partem mediocriter compressum, ansis à summo ad infimum pertinentibus.* Mæonium *vinum, id est, Lydium. Lydia enim Asiæ minoris regio priùs Mæonia dicta est, arboribus ferè carens, & vite consita.*

Oceanúmque. *Pater rerum dicitur Oceanus, quia juxta antiquos ex aqua constabant omnia.*

Nectare Vestam: *Vesta, de qua Georg. 1.498. accipitur pro igni & flamma.*

Car-

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriámque revisit
Pallenen; hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus: novit námque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur
Quippe ita Neptuno visum est: immania cujus
Armenta & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, priùs vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventúsque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum

Oran-

Carpathio. *Pars Mediterranei maris*, Carpatho *circumjecta, quæ insula est obversa Ægypto, inter Cretam & Rhodum media: hodie* Scarpantho.

Proteus. *Deus marinus Oceani & Tethyos filius. Memorant eum, quas vellet, induisse formas & mutâsse.*

Bipedum. *Eosdem & pisces & equos appellat, sed bipedes; equos videlicet marinos, qui pedes duos, partémque corporis anteriorem habent equorum, posteriore desinunt in pisces.*

Emathiæ. *Macedoniæ.*

Pallenem. *Pallene peninsula in Macedonia.*

Immania cujus; *Cete, balænæ, monstra natantia.*

Phocas. *Magnas, deformes.* Phocæ *sunt boves, seu vituli marini, armenta Neptuni.*

Orando flectes: vim duram & vincula capto
Tende: doli circùm hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cùm sol accenderit æstus,
Cùm sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quò fessus ab undis
Se recipit; facilè ut somno aggrediâre jacentem.
Verùm ubi correptum manibus, vinclisque tenebis;
Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
Fiet enim subitò sus horridus, atráque tigris,
Squamosúsque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quantò ille magis formas se vertet in omnes;
Tantò, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris incepto tegeret cùm lumina somno.
Hæc ait, & liquidum ambrosiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis; quò plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hîc juvenem in latebris aversum à lumine Nympha

Col-

Medios cùm sol: *Tempore meridiano.*

Deprensis olim: *Occupatis à tempestate, & periclitantibus nautis:* Olim *pro aliquando.*

Tegit: *Tegere consuevit & claudere.*

Juvenem: *Aristæum.*

Aversum à lumine. *Paululùm obliquatum à lumine.*

Re-

Collocat, ipsa procul nebulis obscura resistit,
Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos
Ardebat cælo, & medium sol igneus urbem
Hauserat: arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat: eum vasti circùm gens humida ponti
Exultans, rorem latè dispergit amarum.
Sternunt se somno diversæ in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditíque lupos acuunt balatibus agni)
Considit scopulo medius, numerúmque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas;
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicísque jacentem
Occupat. Ille suæ contrà non immemor artis,

Om-

Resistit. *Consistit, remanet procul latens in nube.*

Sirius Indos. *Significat calorem tunc fuisse vehementissimum, qualis est tempore meridiano, per* dies caniculares, *quos efficit* Sirius *stella in ore majoris Canis.*

Indos. *Pro quibuslibet calentibus plagis.*

Cum Proteus: *Exibat è mari petens solitam speluncam.*

Gens humida: *Genus æquoreum, phocæ, pisces.*

Rorem amarum. *Aquam marinam, propter salsedinem, amaram.*

Acuunt balatibus: *Agni famem, & aviditatem luporum* acuunt, *id est, stimulant & proritant suis balatibus, qui à lupis audiuntur.*

Componere membra: *ad dormiendum.*

Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque, horribilémque feram, fluviúmque liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quídve hinc petis? inquit. At ille,
Scis, Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine velle, Deûm præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multâ
Ardentes oculos intorsit lumine glauco?
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit.
Non te nullius exercent numinis iræ;
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus

In miracula: *Transmutat se in res mirabiles.*

Nam quis: *Quisnam te* confidentissime, *pro* audacissime, *jussit ad meam speluncam accedere?*

Neque est te fallere: *Non licet cuiquam te fallere. Græca locutio.*

Desine velle: *Cessa velle fallere me, obsequens jussis Deorum huc veni.*

Non te nullius: *Alicujus Dei ultio te persequitur.*

Magna luis: *Id est, magnum scelus. Magna commisisti; das pœnas quas tibi Orpheus imprecatur. Incipit narrare de morte Eurydices, Orpheique mariti sui ad inferos descensu.*

Orpheus: *Thrax: Calliope matre, Apolline vel Oeagrio Thraciæ fluvio patre natus. V. Ecl. 3. 46.*

Pro

Haudquaquam ob meritum pœnas (nî fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro conjuge sævit,
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas altâ non vidit in herbâ.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implêrunt montes: flêrunt Rhodopejæ arces,
Altáque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,

Atque

Pro conjuge: *Eurydice. Juvat hîc dare totam Aristæi fabulam pro faciliore intellectu. Aristæus Eurydicæ amore captus, vim ei inferre parabat; at illa per avia fugiens morsu serpentis est occisa, in cujus ultionem Nymphæ omnes ejus apes perdiderunt. Igitur Aristæus Matris suæ auxilium implorans ad consulendum Protea perductus est; hic infortunii causam edocens, Eurydicen sacrificiis placare jussit; quod cùm faceret, taurósque quatuor, & totidem juvencas immolaret, ingens apum multitudo è victimis erupit.*

Servantem ripas. *In ripa manentem.*

Chorus æqualis: *Nymphæ populares, & connutritæ.* Dryadum: *Nympharum sylvestrium.*

Rhodopeiæ: *Varia enumerat Thraciæ loca, quæ Orphei dolore commota sunt. Per* arces *intelligit montes, rupes.* Rhodope *mons est. Contractio Diphthongi longæ, sine elisione, Græco more.*

Pangæa: *Neutrum plurale;* Pangæus *Thraciæ mons.* Rhesi: *Thraciæ Regis, qui filius Martis, unde* Mavortia tellus.

Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cavâ solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, Manésque adiit, regémque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.

At

Getæ. *Populi Scythiæ ac Thraciæ contermini.*

Hebrus. *Thraciæ fluvius.*

Actias Orithyia. *Erechthei Athenarum regis filia.* Actias *dicitur ab* Attica *regione, quæ olim* Acte. Orithyia, *vox quatuor syllabarum, quarum mediæ duæ Diphthongi sunt,* ὠρέιθυα, *unde versus Spondaicus est.*

Tænarias. *Tænarus, plurali Tænara, promontorium Peloponnesi, quod Græci fabulabantur aditum esse inferorum.*

Ditis: *Plutonis, qui Jovis & Neptuni frater, inferorum imperium sorte obtinuit: Proserpinam, Cereris filiam rapuit &c. Utrumque nomen à divitiis habet, quæ è terræ visceribus effodiuntur.* Dis *à divitiis, Pluton à* πλοῦτος *divitiæ.*

Manes. *Sumuntur & pro mortuorum animis, & pro loco inferorum, ubi animi degunt, & pro Diis ipsis inferorum.*

Erebi-

At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacráque luce carentûm:
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositíque rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circùm limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardáque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsæ stupuêre domus, atque intima lethi

Tar-

Erebi. *Juxta Hyginum, Deus est inferorum, ex Chao & caligine progenitus, pater noctis: juxta alios ipsa est inferorum profundissima sedes.*

Quàm multa: *Manium & umbrarum erat tanta multitudo, quanta avium, sub vesperum, aut ingruente procella se occultantium in sylvis.*

Hybernus imber: *Procellosus, & ex tempestate coortus*; Agit: *fugat, expellit.*

Impositique rogis. *Et ii manes, quorum corpora non inhumata, sed combusta sunt.*

Quos circùm: *Qui circumclusi sunt nigro limo, & arundinibus Cocyti, & Stygis, quæ Inferorum flumina sunt. V. Æn. 6. 323.*

Palus inamabilis. *Palus nigris aquis odiosa. Alii legunt* innabilis, *irremeabilis, vel per languorem non navigabilis.*

Quin ipsæ stupuêre. *Adventum & descensum Orphei ad inferos obstupuerunt* Tartara, *sive infimus*

In-

Tartara, cæruleósque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuítque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jámque pedem referens, casus evaserat omnes;
Redditáque Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens; námque hanc dederat Proserpina legem:
Cùm subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.

Inferorum locus, dictus à ταράττω, conturbo, *quòd illic plena sint omnia perturbationis, vel à ταρταρίζω, tremore obrigesco.* Lethi: *Mortis.*

Eumenides: *Furiæ, Alecto, Tisiphone, Megæra. V.G.* 1. 278.

Cerberus: *Canis triceps excubans ad januam inferni*, tria ora continuit, *seu latratum compescuit.*

Ixionii. *Orphei cantibus obstupefacta constituit rota, simul cum ipso vento.* Ixion *enim*, quòd *Junonem ad adulterium solicitâsset, à Jove ad inferos, detrusus, rotæ alligatus fingitur. V.G.* 3. 38.

Proserpina: *Inferorum Dea, & Plutonis conjux, posuit hanc legem ac conditionem, ne Orpheus respiceret. At ille respexit contra mandatum Proserpinæ; verùm respexit non ex contemptu legis; sed cepit illum dementia, & quidem subita, & cepit amantem & incautum, quæ illum excusare debuissent, & culpam condonare, si Dii Inferi scirent condonare quidquam.*

Re-

Reſtitit, Eurydicénque ſuam jam luce ſub ipſa
Immemor, heu! victúſque animi reſpexit: ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, térque fragor ſtagnis auditus Averni.
Illa: Quis & me, inquit, miſeram, & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, condítque natantia lumina ſomnus.
Jámque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidáſque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis ſubitò, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diverſa: neque illum

Pren-

Reſtitit: *Stetit, & jam in ipſo aditu lucis, immemor, & impatiens animo reſpexit Eurydicen ſuam.* Ibi omnis effuſus labor, *factus irritus, & fruſtraneus, opera perdita eſt, & pactum crudelis regis reſciſſum, & fragor ter auditus per ſtagna Averna.*

Avernus *lacus in Campania, habitus pro oſtio inferorum.*

Natantia. *Vel* invalida, *vel* humida *quòd juxta doctrinam Hippocratis in ægrotante mortis indicium eſt: vel* fluitantia & errantia, *dum modò clauduntur, modò aperiuntur, ut fit, quando ſomnus invitis obrepit.*

Fugit diverſa: *In aliam partem.*

Pæs

Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela sub umbrâ

Amissos

Portitor Orci. *Charon, qui animas cymbâ transportat.* Orci, *inferorum.*

Strymonis. *Macedoniæ fluvii, in confinio Thraciæ.*

Hæc evolvisse; *Id est talia, qualia ipse commemorat, & quæ passus fuerat, animo retractavisse, luxisse*

Philomela. *Quæ in lusciniam conversa est, Philomela enim & Progne filiæ fuerunt Pandionis Atheniensium regis. Tereus rex Thraciæ Prognen uxorem duxit. Ex eâque suscepit Itym filium, postea Philomelæ stuprum intulit, eique linguam abscidit, ne scelus evulgaret: quo tamen in tela descripto, utraque soror Itym jugulavit, & Tereo dedit epulandum: prolato deinde sub finem epularum capite pueri, cùm Tereus stricto ense in ultionem raperetur, ipse in upupam avem mutatus est, Philomela in lusciniam, Progne in hirundinem, Itys in Phasianum.*

Ta-

Amissos queritur fætus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramóque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
Nulla Venus, nullique animum flexêre hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaímque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: spreto Ciconum quo munere matres,
Inter sacra Deûm, nocturnáque orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsêre per agros.
Tum quoque, marmoreâ caput à cervice revulsum,
Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus,

Tanaim. *Tanais fluvius in Moscorum finibus oriens in Mæoticam paludem influens, Europam ab Asia disterminat.*

Riphæis. *De montibus Riphæis. G. 1. 240.*

Spreto Ciconum &c. *Thraciæ mulieres Orpheum de nuptiis solicitaverant: quo nuptiali munere spreto, ipsum laniavêre. Cicones, gens fuit Thraciæ, circa ostia Hebri, & montem Ismarum.*

Orgia Bacchi. *Orgia sacra Bacchi, ab* ὀργὴ *furor, quòd cum furore peragerentur.*

Oeagrius Hebrus *Orphei truncum caput in Hebrum cum lyra projectum dicitur in insulam Lesbum appulisse, atque ibi esse sepultum; lyra relata inter sidera, & à singulis Musis, quarum cecinerat laudes, stellis novem insignita.* Hebrus *Oeagrius dicitur ab*

Oea-

Volveret, Eurydicen vox ipsa & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & se jactu dedit æquor in altum;
Quáque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: námque ultro affata timentem:
Nate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi causa: hinc miserabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus. Tu munera supplex
Tende petens pacem, & faciles venerare Napæas,
Námque dabunt veniam votis, irásque remittent.
Sed modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,

Oeagro. *Sive Oeagrus rex fuerit Thraciæ, qui nomen suum fluvio reliquerit; sive fluvius fuerit, ex quo Hebrus nascitur.*

Quáque dedit: *Proteus se saltu immisit in profundum mare, & quà se immisit, supra caput suum convolvit aquam spumantem: at Cyrene non se immisit; nam prior allocuta est trepidantem &c.*

Napæas. *Nymphæ lucorum sunt à νάπη* saltus; viretum.

Lycæi. *Montis Arcadiæ, qua in regione Aristæus aliquando regnavit.*

In-

Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem,
Corporáque ipsa boum frondoso desere luco.
Pòst, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,

Pla-

Intacta cervice: *Collo nondum subacto, juvencas nondum jugo domitas. Tales enim & juvencæ, & juvenci sacrificiis apti habebantur. Sic Æneidos 6, v. 38.*

Grege de intacto septem mactare juvencos præstiterit.

Quattuor his: *Erige his victimis quatuor altaria in templis, seu delubris Nympharum.*

Jugulis demitte: *Effunde è gutturibus sacrum sanguinem, & relinque ipsa victimarum corpora in frondente luco, nimirum donec putrefiant.*

Pòst ubi nona. *Post novem dies.*

Inferias Orphei. *Infernalia sacrificia Orpheo institues, id est, offeres Lethæa papavera, quæ Orpheo injuriæ oblivionem inducant.* Mittere inferias, *est justa mortuis solvere.* Orphei. *Est Dativus Græcus* Ορφεῖ. *Vide Ecl.* 4. 57. Papavera Lethæa, *id est, oblivionem & somnum inducentia, à* λήθη *oblivio.*

T Pla-

Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque revises.
Haud mora, continuò matris præcepta facessit:
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.

Post

Placatam Eurydicen. *Per Hypallagen; pro veneratam* placabis, *tali cultu mitigabis, si cædas, & offeras ei vitulam, & nigram ovem. Nigræ enim bostiæ inferis mactabantur. Æneid. 5. v. 97.*

Matris præcepta facessit: *Studiosè facit, & exequitur, quod jussit Cyrene.*

Monstratas aras: *Uti Cyrene monstravit, & præscripsit.*

Eximios: *Eximii in sacrificiis vocabulum, non poëticum epitheton, sed sacerdotale nomen est. Eximiæ enim dictæ bostiæ, vel quæ ad sacrificium destinatæ* eximuntur *à grege; vel quòd eximia specie quasi Numinibus offerendæ eligantur; animalia autem mutila, imperfecta, sacrificiis inepta babebantur. Unde doctrina pro Christianis.*

Su

Pòst, ubi nona suos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucúmque revisit.
Hìc verò subitum, ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt; liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensásque trahi nubes; jámque arbore summâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.

Hæc

Subitum, ac dictu mirabile monstrum. *Res enim hæc ex improviso venit, ut apes ex bobus mortuis erumperent.*

Liquefacta: *Putrefacta.*

Stridere, effervere. *Penultima brevi. Hæc verba & secundæ sunt Conjugationis, & Tertiæ. Communiter tantùm tertiæ. Apes visæ sunt stridere toto utero boum inter putrefacta eorum viscera, & erumpere fractis è costis.*

Trahi nubes: *Examina apum, nubium, instar volantia visa sunt.*

Uvam demittere: *In morem uvæ, id est, botryonis defluere, & conglobatas de ramo pendere, quod Græci βοτρυδιον dicunt: quod est pedibus mutuò connexis racematim ex arborum ramis se suspendere.*

Hæc ſuper arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altum
Ful-

Hæc ſuper arvorum: *Epilogus Georgicorum. Per* arvorum cultum *primum librum Georgicorum ſignificat. Per* pecora *autem tertium & quartum, quia & apes pecora ſunt; Per* arbores *ſecundum. Et hoc dicit:* Hæc ego, *id eſt, Georgica ſcripſi, dum Cæſar in Oriente pugnaret. Certum eſt hoc loco, ultimam huic operi manum admotam eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatra & Antonio: cùm Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet. Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Teridatem, Phraatémque, de regno Parthiæ contendentes victoriæ ſuæ terrore aliquo modo compoſuerat, Teridatémque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecum abducebat Romam. Tunc divinos maximè honores affectabat, & templa ſinebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim &c. Quod dicunt aliqui, Virgilium Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Attellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mæcenate legendi vices ſuſcipiente; id aut omnino falſum eſt, aut certè nonniſi poſt bellum Alexandrinum contigit.*

Ful-

Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat jura, viámque affectat Olympo.

Ille

Fulminat Euphratem. *Fulminis instar, an fulminantis Jovis bellum gerit. Tropus est elegans pro*: Regiones ad Euphratem sitas bello territat. *Euphrates flumen, quod dividit Mesopotamiam à Syria, & Cappadocia.*

Volentes per populos: *Imperat, & leges dat populis devictis, non invitis, sed volentibus subesse.*

Viámque affectat Olympo. *Intendit, id est, præparat sibi divinos bonores; & ideò coli se vult in templis à se exstructis ut suprà. Octavianus hic, etiam* Augustus *dictus, &* Cæsar, *priùs vocabatur C. Octavius, sed postquam à C. Julio Cæsare est adoptatus, more tum Romanis usitato vocavit se loco* Octavii *Octavianum, erántque ejus nomina* C. Julius Divi, Caji Nepos, Cæsar Octavianus Augustus.

Vir-

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:

Virgilium me. *Virgilius Georgica septennio scripsit Neapoli, ubi etiam Litteris tum Græcis, tum Latinis operam dederat.*

Parthenope: *Neapolis urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput, à Chalcidensibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primò illam* Parthenopen *vocaverunt, invento ibidem tumulo unius è Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyssem cantu suo non fuisse allectum, mortem sibi consciverat. At cùm loci hujus ubertas & frequentia Cumis noceret, hanc posteà diruerunt: deinde grassante latè pestilentiâ admoniti divinitùs, instaurârunt, vocaverúntque* Neapolin, *id est, urbem novam.*

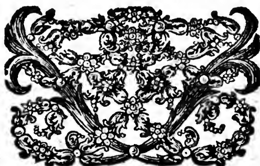
Ignobilis otî. *Studia intelligit privata litterarum ac bonarum artium, quæ à poëta modestissimo dicuntur* ignobilia, *præ administratione reipublicæ & Magistratuum, ad quos nunquam Virgilius accessit.*

Car-

Carmina qui lusi pastorum ; audáxque juventâ.
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Carmina qui lusi. *Qui etiam Bucolica scripsi, ætate juvenili, & in his Bucolicis illam Eclogam, quâ cecini te, ô Tityre, sub umbraculo opacæ fagi. Est Synecdoche; intelligitur per initium Eclogæ tota Ecloga.*

FINIS GEORGICORUM.

Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cavâ solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, Manésque adiit, regémque tremendum,
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.

At

Getæ. *Populi Scythiæ ac Thraciæ contermini.*

Hebrus. *Thraciæ fluvius.*

Actias Orithyia. *Erechthei Athenarum regis filia.* Actias *dicitur ab* Attica *regione, quæ olim* Acte. Orithyia, *vox quatuor syllabarum, quarum mediæ duæ Diphtongi sunt,* ὠρέιθυα, *unde versus Spondaicus est.*

Tænarias. *Tænarus, plurali Tænara, promontorium Peloponnesi, quod Græci fabulabantur aditum esse inferorum.*

Ditis: *Plutonis, qui Jovis & Neptuni frater, inferorum imperium sorte obtinuit: Proserpinam, Cereris filiam rapuit &c. Utrumque nomen à divitiis habet, quæ è terræ visceribus effodiuntur.* Dis *à divitiis, Pluton à* πλοῦτος *divitiæ.*

Manes. *Sumuntur & pro mortuorum animis, & pro loco inferorum, ubi animi degunt, & pro Diis ipsis inferorum.*

Erebi-

At cantu commotæ Erebi de ſedibus imis
Umbræ ibant tenues, ſimulacráque luce carentûm:
Quàm multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitíque rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circùm limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardáque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Quin ipſæ ſtupuêre domus, atque intima lethi

Tar-

Erebi. *Juxta Hyginum, Deus eſt inferorum, ex Chao & caligine progenitus, pater noctis: juxta alios ipſa eſt inferorum profundiſſima ſedes.*

Quàm multa: *Manium & umbrarum erat tanta multitudo, quanta avium, ſub veſperum, aut ingruente procella ſe occultantium in ſylvis.*

Hybernus imber: *Procelloſus, & ex tempeſtate coortus*; Agit: *fugat, expellit.*

Impoſitique rogis. *Et ii manes, quorum corpora non inhumata, ſed combuſta ſunt.*

Quos circùm: *Qui circumcluſi ſunt nigro limo, & arundinibus Cocyti, & Stygis, quæ Inferorum flumina ſunt. V. Æn.* 6. 323.

Palus inamabilis. *Palus nigris aquis odioſa. Alii legunt* innabilis, *irremeabilis, vel per languorem non navigabilis.*

Quin ipſæ ſtupuêre. *Adventum & deſcenſum Orphei ad inferos obſtupuerunt* Tartara, *ſive infimus*

In-

Tartara, cæruleóſque implexæ crinibus angues
Eumenides; tenuítque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis.
Jámque pedem referens, caſus evaſerat omnes;
Redditáque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Ponè ſequens; námque hanc dederat Proſerpina legem:
Cùm ſubita incautum dementia cepit amantem,
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes.

Inferorum locus, dictus à ταράττω, conturbo, *quòd illic plena ſint omnia perturbationis, vel à* ταρταρίζω, *tremore obrigeſco.* Lethi: *Mortis.*

Eumenides: *Furiæ, Alecto, Tiſiphone, Megæra. V. G.* 1. 278.

Cerberus: *Canis triceps excubans ad januam inferni*, tria ora continuit, *ſeu latratum compeſcuit.*

Ixionii. *Orphei cantibus obſtupefacta conſtituit rota, ſimul cum ipſo vento.* Ixion *enim, quòd Junonem ad adulterium ſolicitâſſet, à Jove ad inferos, detruſus, rotæ alligatus fingitur. V. G.* 3. 38.

Proſerpina: *Inferorum Dea, & Plutonis conjux, poſuit hanc legem ac conditionem, ne Orpheus reſpiceret. At ille reſpexit contra mandatum Proſerpinæ; verùm reſpexit non ex contemptu legis; ſed cepit illum dementia, & quidem ſubita, & cepit amantem & incautum, quæ illum excuſare debuiſſent, & culpam condonare, ſi Dii Inferi ſcirent condonare quidquam.*

Re-

Restitit, Eurydicénque suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu! victúsque animi respexit: ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, térque fragor stagnis auditus Averni.
Illa: Quis & me, inquit, miseram, & te perdidit, Orpheu?
Qui, tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, condítque natantia lumina somnus.
Jámque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidásque tibi tendens, heu! non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commixtus tenues, fugit diversa: neque illum

Pren-

Restitit: *Stetit*, *& jam in ipso aditu lucis*, *immemor*, *& impatiens animo respexit Eurydicen suam.* Ibi omnis effusus labor, *factus irritus*, *& frustraneus, opera perdita est*, *& pactum crudelis regis rescissum*, *& fragor ter auditus per stagna Averna.*

Avernus *lacus in Campania, habitus pro ostio inferorum.*

Natantia. *Vel* invalida, *vel* humida *quòd juxta doctrinam Hippocratis in ægrotante mortis indicium est: vel* fluitantia & errantia, *dum modò clauduntur, modò aperiuntur*, *ut fit, quando somnus invitis obrepit.*

Fugit diversa: *In aliam partem.*

Post

Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, prætereà vidit; nec portitor Orci
Ampliùs objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, quâ numina voce moveret?
Illa quidem Stygiâ nabat jàm frigida cymbâ.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres & agentem carmine quercus.
Qualis populeâ mœrens Philomela sub umbrâ

Amissos

Portitor Orci. *Charon, qui animas cymbâ transportat.* Orci, *inferorum.*

Strymonis. *Macedoniæ fluvii, in confinio Thraciæ.*

Hæc evolvisse; *Id est talia, qualia ipse commemorat, & quæ passus fuerat, animo retractavisse, luxisse*

Philomela. *Quæ in lusciniam conversa est, Philomela enim & Progne filiæ fuerunt Pandionis Atheniensium regis. Tereus rex Thraciæ Prognen uxorem duxit. Ex eáque suscepit Itym filium, postea Philomelæ stuprum intulit, eique linguam abscidit, ne scelus evulgaret: quo tamen in tela descripto, utraque soror Itym jugulavit, & Tereo dedit epulandum: prolato deinde sub finem epularum capite pueri, cùm Tereus stricto ense in ultionem raperetur, ipse in upupam avem mutatus est, Philomela in lusciniam, Progne in hirundinem, Itys in Phasianum.*

Ta-

Amissos queritur fætus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit; at illa
Flet noctem, ramóque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
Nulla Venus, nullíque animum flexêre hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaímque nivalem,
Arváque Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: spreto Ciconum quo munere matres,
Inter sacra Deûm, nocturnáque orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsêre per agros.
Tum quoque, marmoreâ caput à cervice revulsum,
Gurgite cùm medio portans Oeagrius Hebrus,

Tanaim. *Tanais fluvius in Moscorum finibus oriens in Mæoticam paludem influens, Europam ab Asia disterminat.*

Riphæis. *De montibus Riphæis. G. 1. 240.*

Spreto Ciconum &c. *Thraciæ mulieres Orpheum de nuptiis solicitaverant: quo nuptiali munere spreto, ipsum laniavêre.* Cicones, *gens fuit Thraciæ, circa ostia Hebri, & montem Ismarum.*

Orgia Bacchi. *Orgia sacra Bacchi, ab ὀργὴ furor, quòd cum furore peragerentur.*

Oeagrius Hebrus *Orphei truncum caput in Hebrum cum lyra projectum dicitur in insulam Lesbum appulisse, atque ibi esse sepultum; lyra relata inter sidera, & à singulis Musis, quarum cecinerat laudes, stellis novem insignita.* Hebrus *Oeagrius dicitur ab*

Oea-

Delige, & intactâ totidem cervice juvencas.
Quattuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem,
Corporáque ipsa boum frondoso desere luco.
Pòst, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,

Pla-

Intacta cervice: *Collo nondum subacto, juvencas nondum jugo domitas. Tales enim & juvencæ, & juvenci sacrificiis apti habebantur. Sic Æneidos 6, v. 38.*

Grege de intacto septem mactare juvencos præstiterit.

Quattuor his: *Erige bis victimis quatuor altaria in templis, seu delubris Nympharum.*

Jugulis demitte: *Effunde è gutturibus sacrum sanguinem, & relinque ipsa victimarum corpora in frondente luco, nimirum donec putrefiant.*

Pòst ubi nona. *Post novem dies.*

Inferias Orphei. *Infernalia sacrificia Orpheo institues, id est, offeres Lethæa papavera, quæ Orpheo injuriæ oblivionem inducant.* Mittere inferias, *est justa mortuis solvere.* Orphei. *Est Dativus Græcus Ορφεῖ. Vide Ecl.* 4. 57. Papavera Lethæa, *id est, oblivionem & somnum inducentia, à λήθη oblivio.*

Placatam Eurydicen vitulâ venerabere cæsâ,
Et nigram mactabis ovem, lucúmque revises.
Haud mora, continuò matris præcepta facessit:
Ad delubra venit, monstratas excitat aras,
Quattuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas.

Post

Placatam Eurydicen. *Per Hypallagen; pro veneratam placabis, tali cultu mitigabis, si cædas, & offeras ei vitulam, & nigram ovem. Nigræ enim hostiæ inferis mactabantur. Æneid. 5. v. 97.*

Matris præcepta facessit: *Studiosè facit, & exequitur, quod jussit Cyrene.*

Monstratas aras: *Uti Cyrene monstravit, & præscripsit.*

Eximios: *Eximii in sacrificiis vocabulum, non poëticum epitheton, sed sacerdotale nomen est. Eximiæ enim dictæ hostiæ, vel quæ ad sacrificium destinatæ eximuntur à grege; vel quòd eximia specie quasi Numinibus offerendæ eligantur; animalia autem mutila, imperfecta, sacrificiis inepta habebantur. Unde doctrina pro Christianis,*

Su

Pòſt, ubi nona ſuos aurora induxerat ortus:
Inferias Orphei mittit, lucúmque reviſit.
Hîc verò ſubitum, ac dictu mirabile monſtrum
Aſpiciunt; liquefacta boum per viſcera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſáſque trahi nubes; jámque arbore ſummâ
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.

Hæc

Subitum, ac dictu mirabile monſtrum. *Res enim hæc ex improviſo venit, ut apes ex bobus mortuis erumperent.*

Liquefacta: *Putrefacta.*

Stridere, effervere. *Penultima brevi. Hæc verba & ſecundæ ſunt Conjugationis, & Tertiæ. Communiter tantùm tertiæ. Apes viſæ ſunt ſtridere toto utero boum inter putrefacta eorum viſcera, & erumpere fractis è coſtis.*

Trahi nubes: *Examina apum, nubium, inſtar volantia viſa ſunt.*

Uvam demittere: *In morem uvæ, id eſt, botryonis defluere, & conglobatas de ramo pendere, quod Græci βότρυδιον dicunt: quod eſt pedibus mutuò connexis racematim ex arborum ramis ſe ſuſpendere.*

Hæc ſuper arvorum cultu pecorúmque canebam,
Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altum

Ful-

Hæc ſuper arvorum: *Epilogus Georgicorum. Per* arvorum cultum *primum librum Georgicorum ſignificat. Per* pecora *autem tertium & quartum, quia & apes pecora ſunt; Per* arbores *ſecundum. Et hoc dicit:* Hæc ego, *id eſt, Georgica ſcripſi, dum Cæſar in Oriente pugnaret. Certum eſt hoc loco, ultimam huic operi manum admotam eſſe poſt bellum Alexandrinum, occiſis Cleopatra & Antonio: cùm Octavianus per Syriam in Aſiam hyematurus abiiſſet. Tunc enim non longe aberat ab Euphrate. Tunc Teridatem, Phraatémque, de regno Parthiæ contendentes victoriæ ſuæ terrore aliquo modo compoſuerat, Teridatémque victum in Syria permiſerat verſari, Phraatis filium obſidem ſecum abducebat Romam. Tunc divinos maximè honores affectabat, & templa ſinebat ſibi fieri Nicomediæ, Pergami, & alibi paſſim &c. Quod dicunt aliqui, Virgilium Octaviano, ex Actiaco bello reduci, & Attellæ commoranti, legiſſe Georgica, Mecenate legendi vices ſuſcipiente; id aut omnino falſum eſt, aut certe nonniſi poſt bellum Alexandrinum contigit.*

Ful-

Fulminat Euphratem bello, victórque volentes
Per populos dat jura, viámque affectat Olympo.

Ille

Fulminat Euphratem. *Fulminis instar, an fulminantis Jovis bellum gerit. Tropus est elegans pro*: Regiones ad Euphratem sitas bello territat. *Euphrates flumen, quod dividit Mesopotamiam à Syria, & Cappadocia.*

Volentes per populos: *Imperat, & leges dat populis devictis, non invitis, sed volentibus subesse.*

Viámque affectat Olympo. *Intendit, id est, præparat sibi divinos bonores; & ideò coli se vult in templis à se exstructis ut suprà. Octavianus bic, etiam* Augustus *dictus, &* Cæsar, *priùs vocabatur C. Octavius, sed postquam à C. Julio Cæsare est adoptatus, more tum Romanis usitato vocavit se loco* Octavii *Octavianum, erántque ejus nomina* C. Julius Divi, Caji Nepos, Cæsar Octavianus Augustus.

Vir-

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti:

Virgilium me. *Virgilius Georgica ſeptennio ſcripſit Neapoli, ubi etiam Litteris tum Græcis, tum Latinis operam dederat.*

Parthenope: *Neapolis urbs Italicæ Campaniæ maritima, nunc regni caput, à Chalcidenſibus, qui Cumas Italicas condiderunt, etiam condita. Ii primò illam* Parthenopen *vocaverunt, invento ibidem tumulo unius è Sirenibus hujus nominis, quæ dolens Ulyſſem cantu ſuo non fuiſſe allectum, mortem ſibi conſciverat. At cùm loci hujus ubertas & frequentia Cumis noceret, hanc poſteà diruerunt: deinde graſſante latè peſtilentiâ admoniti divinitùs, inſtaurârunt, vocaverúntque* Neapolin, *id eſt, urbem novam.*

Ignobilis otî. *Studia intelligit privata litterarum ac bonarum artium, quæ à poëta modeſtiſſimo dicuntur* ignobilia, *præ adminiſtratione reipublicæ & Magiſtratuum, ad quos nunquam Virgilius acceſſit.*

Carmina qui lusi pastorum; audáxque juventâ,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Carmina qui lusi. *Qui etiam Bucolica scripsi, ætate juvenili, & in his Bucolicis illam Eclogam, quâ cecini te, ô Tityre, sub umbraculo opacæ fagi. Est Synecdoche; intelligitur per initium Eclogæ tota Ecloga.*

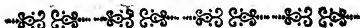
FINIS GEORGICORUM.

PUBLII
VIRIGILII
MARONIS
ÆNEIS.

ARGUMENTUM
IN
ÆNEIDA.

ÆNeis poëma heroicum, ſive epicum, ab Ænea Trojano Veneris & Anchiſæ filio, Priami genero, nomen habet: non quod actiones illius omnes comprehendat; ſed unam inter omnes præcipuam, ſcilicet regnum in Italia fundatum. Scripta eſt à Virgilio in gratiam tum Romanæ totius gentis, tum familiæ inprimis Juliæ, quæ originem referebat ſuam ad Julum ſive Aſcanium, Æneæ filium ex Creuſa Priami filia. In hanc porro familiam aſcitus à Julio Cæſare avunculo fuerat Octavianus, tunc rerum potens, atque Ægypto ſubactâ, M. Antonio & Cleopatrâ interfectis, unus orbis Romani dominus. Scripta eſt anno V. C. 724. exeunte: Virgilii 40. Octaviani 33. cùm Octavianus in Aſia non longè ab Euphrate hyemaret.

P. VIRGILII M. ÆNEIDOS LIBER I.

ARGUMENTUM.

PRopositione & invocatione præmissis, narratio incipit à septimo Æneæ expeditionis anno: quo tempore, Trojanis è Sicilia in Italiam solventibus, Juno tempestatem excitat, conciliato sibi Æolo. Sedat tempestatem Neptunus. Naves Æneæ septem in portum Africæ se recipiunt, reliquis aliò disjectis. Venus apud Jovem de filii calamitate queritur. Solatur eam Jupiter, exposita Æneæ, ejúsque posteritatis futurâ felicitate. Mittitur Mercurius, qui Carthaginensium animos Trojanis placabiles reddat. Venus habitu venatricis occurrit Æneæ, regionem cum Achate exploranti: indicatáque Didonis ac

*ac regionis conditione, utrumque nebulâ septum Carthaginem dimittit. Illic Æneas, templum ingressus, primùm in belli Trojani picturas incidit: deinde in Didonem, & in socios, quos *fluctibus oppressos putaverat, Didoni supplicantes. Dat se in conspectum Æneas: à Regina benignè excipitur: accersitur per Achatem Ascanius: cujus in locum, dolo Veneris, Cupido substituitur, ut Æneæ amorem Didoni inspiret. Abeunt omnes in aulam ad convivium.*

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen; & egressus sylvis, vicina coëgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Arma

Ille ego: *Quatuor hos versus priores nonnulli ab alio Auctore libris Æneidos putant adjunctos.*

ARma Virúmque cano, Trojæ qui primus ab oris,
Italiam, fato profugus, Lavináque venit
Littora: multùm ille & terris jactatus & alto,
Vi superûm sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem,
Inferrétque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanísque patres, atque altæ mœnia Romæ.

Musa

Trojæ. *Troja regio Phrygiæ minoris, in Asia minore, cujus urbs præcipua* Ilium, *ab* Ilo *rege dicta non procul ab Ida monte. Hæc &* Troja *dicta à* Troë *rege, &* Dardania *à* Dardano *Trois avo, &* Teucria *à* Teucro *Dardani socero. Ejus arx* Pergamus, *vel plurali* Pergama.

Lavináque. *Id est, quæ deinde* Lavina *dicta sunt, è* Laviniæ *nomine, quæ Latini filia Æneæ nupsit.*

Dum conderet urbem. *Lavinium, in quam primùm Deos & sacra intulit: quæ Albæ parens fuit, ac deinde Romæ. Neque hîc significatur Roma, sed urbs, unde* Albani Patres, atque altæ mœnia Romæ *orta sint.*

Deos Latio. *Penates.* Latio *pro in* Latium. Latium *Italiæ regio.*

Albanísque patres. *Victor Æneas, cùm Trojanum nomen Latinis imponere jure potuisset, ipse Latinum nomen Trojanis imposuit suis, & ex utroque genere unum fecit, quo ex genere mixto* Albani *deinde* Patres, *sive reges, &* mœnia Romæ *propagata sunt.*

Tot

Musa, mihi causas memora: quo numine læso,
Quidve dolens regina Deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit: Tantæne animis cælestibus iræ?
Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra: Tiberináque longè
Ostia; dives opum, studiísque asperrima belli:
Quam Juno fertur terris magìs omnibus unam
Posthabitâ coluisse Samo. Hîc illius arma,
Hîc currus fuit; hoc regnum Dea gentibus esse,
Si quà fata sinant, jam tum tendítque fovétque.
Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum latè regem bellóque superbum,
Venturum excidio Libyæ; sic volvere Parcas.

Id

Tot volvere casus: *Id est, casibus volvi, & infortuniis agitari. Hypallage.*

Tyrii. *Tyrus urbs Syriæ in Phœnicia, nunc* Sur *dicta, olim* Sarra: *unde* Sarranum *ostrum, pro* Tyrio *celebratum est.*

Carthago. *Urbs caput Africæ, de qua in argumento libri IV.*

Tiberináque ostia. Tiberis, *fluvius Italiæ, de quo Æneid.* 8. 330. *ostia ejus duo, quibus in mare Tyrrhenum evolvitur.*

Samo. Samos, *sive Samus insula est Icarii maris. Joniæ adjacens. In ea Juno adolevit, nupsitque Jovi, ideóque templum ejus erat Sami nobilissimum.*

Parcas. *Parcæ tres, quæ fatorum humanorum fila volvunt. De iis Ecl.* 4.

Id metuens, veterísque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis,
Necdum etiam causæ irarum, sævíque dolores
Exciderant animo. Manet alta mente, repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum. & rapti Ganymedis honores.

His

Saturnia. *Juno Saturni & Opis filia, atque ita Jovis soror, itémque conjux.*

Prima. *Quia origo belli Trojani fuit judicium Paridis, à quo postpositæ Veneri fuerunt Juno & Pallas. Juno igitur prima & dignitate & tempore Græcis idcirco adversùs Trojanos favit.*

Argis: *Nomen urbis est in Græcia: & Peloponneso.*

Judicium. *Paris, sive Alexander, Priami & Hecubæ filius, propter æquitatis famam à Diis electus est Judex pulchritudinis inter Junonem, Palladem ac Venerem: orto nempe inter eas dissidio propter malum aureum ad Pelei nuptias à Discordia illatum, atque inscriptum his verbis: Detur pulcherrimæ. Paris Veneri malum addixit.*

Genus invisum. *Quia Trojanorum genus à Dardano fluxerat Jovis filio ex Electra pellice.*

Rapti Ganymedis. *Munus ministrandi pocula in Deorum conviviis translatum ab Hebe Dea juventutis ad Ganymedem formosum puerum, Trois filium, ab Jove sub aquilæ forma latente, sublatum inter sidera, cùm in Ida monte venaretur.*

Da-

His accensa super, jactatos æquore toto
Troias, reliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multósque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circùm.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cùm Juno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum: Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei?

Danaûm. *Græcorum à Danao Ægypti fratre, qui in Græciam navigavit, indéque expulso rege Sthenelo Argos tenuit, ac novæ gentis parens fuit.*

Immitis Achillei: *Genitivus est pro* Achillis. *Achilles Hectorem occidit.*

Ære ruebant: *Dividebant, secabant spumas maris navium rostris æratis.*

Teucrorum. *Trojanorum à* Teucro *Rege.*

Argivûm. *Non propriè Argivorum sive Græcorum omnium, sed Locrensium, qui cum rege suo Aiace, Oilei filio, post Trojanum excidium patriam repetentes tempestate oppressi sunt. Aiax ipse fulmine afflictus à Pallade, eoquòd is captâ Troiâ Cassandram Priami filiam Virginem, & vaticinandi munere insignem in ipso Palladis templo vitiâsset.* Dicit Aiacis Oilei; *duo enim Aiaces fuerunt. Hic Oilei Locrensium regis Filius. Oilei substantivum est, & est,* Aiax Oilei, *nempe filius.*

Id metuens, veterísque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris gesserat Argis,
Necdum etiam causæ irarum, sævíque dolores
Exciderant animo. Manet alta mente, repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

His

Saturnia. *Juno Saturni & Opis filia, atque ita Jovis soror, itémque conjux.*

Prima. *Quia origo belli Trojani fuit judicium Paridis, à quo postpositæ Veneri fuerunt Juno & Pallas. Juno igitur prima & dignitate & tempore Græcis idcirco adversùs Trojanos favit.*

Argis: *Nomen urbis est in Græcia: & Peloponneso.*

Judicium. *Paris, sive Alexander, Priami & Hecubæ filius, propter æquitatis famam à Diis electus est Judex pulchritudinis inter Junonem, Palladem ac Venerem: orto nempe inter eas dissidio propter malum aureum ad Pelei nuptias à Discordia illatum, atque inscriptum his verbis: Detur pulcherrimæ. Paris Veneri malum addixit.*

Genus invisum. *Quia Trojanorum genus à Dardano fluxerat Jovis filio ex Electra pellice.*

Rapti Ganymedis. *Munus ministrandi pocula in Deorum conviviis translatum ab Hebe Dea juventutis ad Ganymedem formosum puerum, Trois filium, ab Jove sub aquilæ forma latente, sublatum inter sidera, cùm in Ida monte venaretur.*

Da-

His accensa super, jactatos æquore toto
Troias, reliquias Danaûm atque immitis Achillei,
Arcebat longè Latio: multósque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circùm.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cùm Juno æternum servans sub pectore vulnus,
Hæc secum: Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallásne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei?

Ipsa

Danaûm. *Græcorum à Danao Ægypti fratre, qui in Græciam navigavit, indéque expulso rege Sthenelo Argos tenuit, ac novæ gentis parens fuit.*

Immitis Achillei: *Genitivus est pro* Achillis. *Achilles Hectorem occidit.*

Ære ruebant: *Dividebant, secabant spumas maris navium rostris æratis.*

Teucrorum. *Trojanorum à* Teucro *Rege.*

Argivûm. *Non propriè Argivorum sive Græcorum omnium, sed Locrensium, qui cum rege suo Aiace, Oilei filio, post Trojanum excidium patriam repetentes tempestate oppressi sunt. Aiax ipse fulmine afflictus à Pallade, eoquòd is captâ Troiâ Cassandram Priami filiam Virginem, & vaticinandi munere insignem in ipso Palladis templo vitiâsset. Dicit* Aiacis Oilei; *duo enim Aiaces fuerunt. Hic Oilei Locrensium regis Filius. Oilei substantivum est, & est,* Aiax Oilei, *nempe filius.*

 Illum

Ipsa, Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecítque rates, evertítque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit scopulóque infixit acuto.
Ast ego, quæ Divûm incedo regina, Jovísque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero, & quisquam numen Junonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
Talis flammato secum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatésque sonoras
Imperiò premit, ac vinclis & carcere frænat.

Illi

Illum expirantem: *Ipsúmque Aiacem evomentem flammas e transfosso pectore involvit turbine, & impegit acutæ rupi.*

Et soror. *Solennia Deorum cum sororibus connubia sunt. Ovid. Met.* 9. 449. Dii nempe suas habuêre sorores. Sic Saturnus Opim junctam sibi sanguine duxit, Oceanus Tethyn, Junonem rector Olympi. *Per Jovem autem fabulæ ætherem, cælúmque igneum significârunt; per Junonem, aërem: unde Juno Jovis* soror *dicitur, quia aër ætheri subtilitate persimilis*, conjux *verò, quia aër ætheri subjectus. Ex Cicerone & Macrobio.*

Præterea. *Posteà, deinceps.*

Imponat honorem. *Victimam, Sacrificium.*

Æoliam. *Pro* in Æoliam. *Ita sæpè Virgilius: Uti suprà;* Nec posse Italiâ, *id est*, de Italia. *Æolia est insula sita inter Italiam & Siciliam, in*

qua

Illi indignantes magno cum murmure montis,
Circùm claustra fremunt: Celsa sedet Æolus arce,
Sceptra tenens: mollítque animos, & temperat iras.
Nî faciat, maria ac terras cælúmque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molémque & montes insuper altos
Imposuit: regémque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est,
Æole, (námque tibi Divûm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victósque Penates.
Incute vim ventis, submersásque obrue puppes:
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.

qua Æolus regnavit, rex ventorem habitus ideò, quia ex illius & adjacentium Vulcaniarum insularum fumo ventos in triduum prædicere nautis solitus.

Cælúmque profundum. *Pro alto accipitur etiam profundum.*

Tyrrhenum. *Mediterranei maris ea pars est, quæ Italiam ad meridiem alluit; unde mare* inferum *etiam vocatur, & mare* Tuscum: *à Tuscia sive Etruria ad fretum Siculum extenditur.*

Ilium: *Id est, res & homines Ilienses.*

Victósque penates: *Deos eorum domesticos, à Græcis cum Troia victos, adeóque jam contemnendos.*

Præ-

Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deïopejam
Connubio jungam ſtabili, propriámque dicabo:
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contrà: tuus ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi juſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi quodcunque hoc regni, tu ſceptra, Jovémque
Concilias: tu das epulis accumbere Divûm,
Nimborúmque facis tempeſtatúmque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Quà data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuêre mari, totúmque à ſedibus imis
Unà Eurúsque Notúsque ruunt, crebérque procellis
Africus: & vaſtos volvunt ad littora fluctus.
Inſequitur clamórque virûm, ſtridórque rudentum.
Eripiunt ſubitò nubes cælúmque, diémque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.

In-

Præſtanti corpore: *Pro* Præſtantis corporis.

Nymphæ. *Propriè minora aquarum numina ſunt. Addicuntur tamen & aliis numinibus quaſi famulæ.*

Connubio. *Vulgò ſecundam ſyllabam habet longam, quia eſt à* nubo, *cujus prima longa.*

Concilias: *Demereris; tibi debeo gratiam Jovis, & ſceptrum, quod gero.*

Eurúsque &c. Eurus *ventus ab oriente.* Notus *à meridie, qui &* Auſter *dicitur.* Africus *ab Africa ſpirans inter occidentem ac meridiem.*

Ruunt. *Eruunt, evertunt.*

Ex-

Intonuêre poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentémque viris intentant omnia mortem:
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra.
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O térque quatérque beati,
Queîs ante ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis,
Contigit oppetere! ô Danaûm fortissime gentis
Tydide, méne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuáque animam hanc effundere dextrâ?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens

Sar-

Extemplo. *Continuò: & verbum est sacrorum, ut* ilicet *judiciorum: quemadmodum enim* ilicet, *dimisso senatu, id est*, ire licet; *ita* extemplo *sacrificio peracto pronunciabatur à præcone: quo significaretur, ut exirent è* templo, *quod quia citò fiebat, ideo & pro citò & continuò sumi utrumque cœptum est.*

Tydide. *Vocativus Græcus. Diomedem intelligit, Tydei filium, Argivorum ducem in Trojano bello. Ab eo vulneratus Æneas in coxa & tantùm non occisus est.*

Sævus. *Hîc pro* forti, *bonam in partem sumitur.* Æacidæ: *Achillis, qui nepos fuit Æaci.*

Hector. *Priami & Hecubæ filius, Troiæ propugnator, qui decimo obsidionis anno ab Achille occisus est, & bigis alligatus, ac circa Patrocli sepulchrum & Troiæ muros tractus: cadaver à Priamo redemptum auro, postquam dies duodecim insepultum fuisset.*

Sar-

Sarpedon: ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm, galeásque, & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctúsque ad sydera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons;
Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa, vocant Itali mediis quæ in fluctibus Aras,
Dorsum immane mari summo. Tres Eurus ab alto

Sarpedon. *Jovis ex Laodamia filius, Lyciæ rex, Priamo contra Græcos in auxilium venit, & à Patroclo occisus est.*

Simois. *Fluvius Troadis ex Ida monte per agrum Trojanum in Scamandrum profluens;*

Talia jactanti: *Dicenti, frustrà & inaniter loquenti.*

Stridens Aquilone: *Tempestas stridens, pluviæ permixta, impulsa flante è septentrione vento, qui Boreas, & Aquilo dicitur:* Adversa; *nam è Sicilia in Italiam naviganti erat ventus adversus.*

Prorá avertit: *Pro* avertitur, *detorquetur, & Aquiloni cedens dat latus undis.*

Furit æstus arenus: *Ab imo movetur mare: vel cum ipsis arenis, ut in tempestate solet. Hyperbole.*

Aras. Aræ istæ *sunt Insulæ Africam inter & Siciliam positæ, eæque admodum scopulosæ, &* Saxis latentibus *vallatæ. Ad has cùm victi essent navali prælio Pœni à Q. Lutatio C. A. V. C. 512. pace ibidem* con-

In brevia & syrtes urget, miserabile visu;
Illidítque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronúsque magister
Volvitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circùm, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:

Ar-

constituta terminatum feliciter fuit bellum Punicum primum, iis conditionibus, ut quidquid insularum est Africam inter & Italiam, Romani juris deinceps foret. Ex illo fœdere saxa illa dicta Italis fuerunt Aræ propitiæ.

Brevia & Syrtes. *Brevia dicta* βραχέα, *quia* brevis, *& parùm alta ibidem aqua est.* Syrtes: *à tractu, à* σύρω *traho, quia eò limum arenámque & saxa ingentia fluctus trahunt. Sic etiam* Vada *dicuntur loca, ubi pedibus facile est vadere, difficile navibus.*

Lycios. *Asiæ minoris populos, qui Trojanis in auxilium venerant, & mortuo rege suo Sarpedone, Æneæ adhæserant.* Orontes *eorum dux; magister navis* Leucaspis *videtur fuisse, de quo Æn. 6. 334.*

A vertice. A prora: *Quæ pars est navis si non mole, altior, saltem acutior & in rostrum desinens: unde* vertex *dici potest.*

Ter: *Sæpiùs finitus numerus pro infinito: sæpiùs.*

Apparent rari. *Hoc de navi Orontis intelligendum ex qua pauci enatare conabantur, cæteris mari demersis.*

Ga-

Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas;
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ;
Et quâ vectus Abas, & quâ grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimísque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissámque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cælíque ruinâ.
Nec latuêre doli fratrem Junonis, & iræ;
Eurum ad se Zephyrúmque vocat: dehinc talia fatur:
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cælum terrámque, meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?

Quos

Gaza: *Persica vox, ærarium significat, neque tantùm pro auro sumitur, quod natare non potuisset, sed pro qualibet pretiosa supellectile.*

Ilionei &c. *Ilioneus, qui mox apud Didonem naufragorum orator erit.* Achates, *fidus Æneæ amicus.*

Hyems: *Vis tempestatis.*

Fratrem Junonis: *Neptunum: ambo enim Saturnum patrem, Opem Matrem habuerunt. Neptunus autem dicitur Junonis frater, quia aër, quæ Juno est, confinis est aquæ, id est Neptuno.*

Moles: *Fluctuum.*

Quos

Quos ego. Sed motos præstat componere fluctus.
Pòst mihi non simili pœnâ commissa luetis.
Maturate fugam, regíque hæc dicite vestro:
Non illi imperium pelagi, sævúmque tridentem;
Sed mihi sorte datum: tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos: illa se jactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait; & dicto citiùs tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, soléḿque reducit,
Cymothoë simul, & Triton adnixus, acuto

De-

Quos ego: *Reticentia ad terrorem incutiendum. Supple*: Quos ego si corripuero, probe ulciscar.

Tridentem: *Sceptrum Neptuni, quod ipsi tribuitur, vel quia tria sunt aquarum genera: maria, flumina, paludes: vel potiùs quia piscatores telo ejusmodi ad venationem piscium utebantur, vocabántque* fuscinam.

Saxa: *Æolias insulas.*

Collectásque: *Resolvit, dissipat nubes, & nimbos, anteà à ventis congregatos.*

Cymothoë &c. Triton: *Dii marini.* Cymothoë *Nympha Nerei & Doridis filia.* Triton *Neptuni & Amphitrites filius, superiore parte hominem, inferiore piscem referens, Neptuni buccinator, conchâ utens pro tuba.*

Detrudunt naves ſcopulo; levat ipſe tridenti;
Et vaſtas aperit ſyrtes; & temperat æquor,
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cùm ſæpè coorta eſt
Seditio, ſævítque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & ſaxa volant, furor arma miniſtrat:
Tum, pietate gravem ac meritis ſi fortè virum quem
Conſpexêre, ſilent, arrectíſque auribus aſtant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor; æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cœlóque invectus aperto,
Flectit equos, currúque volans dat lora ſecundo.

De

Detrudunt: *Dii marini connitentes expediunt, & depellunt naves ab acutis ſcopulis, in quibus hæſerant.*

Levat; *Leves ac navigabiles facit.*

Tridenti: *Pro tridente: Dativus pro ablativo. Inſtrumentum nauticum eſt tridens, attributum Neptuno, ut ſupra.*

Aperit Syrtes: *Ita ut ex his naves exire poſſent; nam arenarum congerie impediente præcluſæ ad navigandum erant.*

Ac veluti: *Comparatio tempeſtatis cum rebellione populi.*

Flectit equos: *Geminos, marinos, qui ipſius currui à poëtis alligantur: pedibus anterioribus inſtructos, poſterioribus carentes.*

Currúque: *Dativus antiquus pro* currui.

Li-

Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras;
Est in secessu longo locus: insula portum
Efficit objectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur
In cælum scopuli: quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent: tum sylvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbrâ;
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:

In-

Libyæ: *Pars est Africæ, vulgò pro tota Africa sumitur.*

Est in secessu: *Portum à natura, non ab arte factum describit.* In secessu: *Sinu secreto.*

Reductos: *Replicatos, ac in se revolutos, quos unda cum impetu sic allisa semper facit; vel etiam sinus à se invicem recedentes.*

Sub vertice: *Circa radices montis, quæ ad rectam lineam suspiciunt cacumen, id est, verticem.*

Scena: *Inumbratio, locus umbrosus, & opacatus; hæc enim est Græca origo vocis* Scenæ. Coruscis *sylvis; id est,* desuper *sole illustratis,* subter *ramorum opacitate horrentibus.*

Fronte sub adversa: *Ex opposita parte caverna est in scopulis. Describit, & fingit locum licentiâ, & fictione poëtica.*

 Se-

Intus aquæ dulces, vivóque sedilia saxo,
Nympharum domus: hîc fessas non vincula naves
Ulla tenent, uncô non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optatâ potiuntur Troës arenâ,
Et sale tabentes artus in littore ponunt.
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
Suscepítque ignem foliis, atque arida circùm
Nutrimenta dedit, rapuítque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiáque arma

Ex-

Sedilia : *Non manu facta, sed è vivo, hoc est, naturali saxo.*

Hîc fessas : *Tanta est in eo loco tranquillitas, ut naves longâ navigatione fatigatæ, sine anchoris & retinaculis in eo requiescant.* Anchora *dens ferreus est, quæ quasi hominis manus comprehendat scopulos, vel arenas.*

Sale tabentes : *Aquâ marinâ, quæ dicitur exedere, ut cætera, sic corpus humanum.*

Ac primùm silicis. *Achates Æneæ comes silicem feriens, ignem ex ejus collisione elicuit, & scintillam excussit, subjectisque foliis excepit &c. flammam ex ipso fomite raptim excepit, veritus, ne flamma extingueretur, si paulò diutiùs cunctatus esset.*

Cererem : *Ceres Saturni & Opis filia fuit: frugum repertrix, ideóque hîc pro pane sumitur, ut* Bacchus *pro* vino.

Cerealiáque arma : *Arma dicandur cujusque artis* in-

Expediunt fessi rerum: frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea siquà
Jactatum vento videat. Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Navem in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hìc, arcúmque manu celerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates;
Ductorésque ipsos primùm, capita alta ferentes
Cornibus arboreis, sternit: tum vulgus & omnem

instrumenta. Hic igitur artis pistoriæ significantur instrumenta.

Fessi rerum. *Earum nempe, quæ ipsis acciderant.*

Torrere parant: *Loco molarum frumenta torrebant, & ea in pilas missa pinsebant.*

Anthea: *Accus. Græc. Anthei mentio fit l. 12.443.*

Phrygiásque: *Trojanas.* Biremes. *Naves habentes remorum ordinem geminum. Species pro genere.*

Capyn, *qui Capuæ deinde conditor fuit.*

Arma Caici: *Vel insignia quædam Caici, vel clypeos Caici & arma certæ cujusdam formæ.*

Cornibus arboreis: *Id est, cervi ferebant alta capita, cornibus, arborum instar, ramosis.* Vulgus: *Cervos minores intermit sine discrimine; nec priùs desinit in eos jaculari, quàm totidem cervos occiderit, quot naves ad portum fuerant appulsæ.* Miscet. *Perturbat, circumagit, insequitur.*

Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec priùs abſiſtit, quàm ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & ſocios partitur in omnes.
Vina bonus quæ, deinde, cadis onerârat Aceſtes
Littore Trinacrio, dederátque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O ſocii, (neque enim ignari ſumus antè malorum)
O paſſi graviora: dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitúſque ſonantes
Accêſtis ſcopulos; vos & Cyclopea ſaxa

Ex-

Vina bonus: *Ordo eſt. Deinde vina Heros dividit, quæ bonus Aceſtes Rex Siciliæ, Trinacrio littore cadis oneraverat & abeuntibus dederat.* Bonus. *Largus; liberalis. De Aceſte Æn.* 5. 36.

Cadis onerârat. Cadus, *vas vinarium*, *aliter* Amphora Attica, *capiens urnas duas.* Onerârat cadis vina: *Pro* onerârat cados vino.

Trinacrio. *Siculo: Sicilia dicta eſt* Trinacria *à tribus promontoriis, de quibus Æn.* 3. 687.

Antè malorum. *Suppreſſus eſt articulus & verbum, fere Græco more, & ſenſus eſt:* Malorum, quæ fuerunt antè.

Scyllæam rabiem. *De Scylla olim virgine, nunc ſcopulo ad fretum Siculum Æn.* 3. 420.

Accêſtis. *Pro* acceſſiſtis *ad* ſcopulos. *Sic* extinxem, *pro* extinxiſſem. *Æn.* 4. 606. & direxti *pro* direxiſti. *Æn.* 6. 57.

Cyclopea ſaxa. *De Cyclopibus Siciliæ ad montem Ætnam incolis Æn.* 3. 569.

Du-

Experti: revocate animos, mœstúmque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert: curísque ingentibus æger,
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibúsque futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubúsque trementia figunt.
Littore ahena locant alii, flammásque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusíque per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ,

Durate. *Perseverate, sustinete, quo sensu etiam Active dicitur. Æn.* 8. 577.

Quemvis durare laborem.

Prædæ accingunt: *Cervis, quæ venatorum præda erat, ad cibum curandis* accingunt se, *id est, parant. Solent enim ministri, ad præstandam commodiùs operam, defluentem vestem altiùs* cingere.

Tergora &c. *Per* tergora *pelles intellige, per viscera, vel interiora, quæ educuntur, vel juxta alios carnes ipsas, quæ pelli proximæ sunt.*

Veteris Bacchi. *Græcorum more, apud quos verba implendi regunt genitivum.* Bacchi, *id est vini, cujus inventor fuisse dicitur à poëtis: Jovis & Semeles filius fuit.*

Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spémque metúmque inter dubii: seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Orontei,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat: cùm Juppiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Littoráque, & latos populos; sic vertice cæli

Exaudire vocatos: *Significat eos esse mortuos, & alludit ad morem veterum, qui & morientium manes, & eos, quos per errorem amiserant, ter vocabant. Sic Æneid.* 6. 505.

Orontei. *In genitivo casu pro* Orontis. *Sic apud Ciceronem* Ariobarzani, Verri &c. *pariter in genitivo. Ratio è Græcis repetenda est, apud quos frequens erat declinationum commutatio.*

Amyci: *Duo hujus nominis à Turno deinceps occiduntur, alter Æn.* 9. 771. *alter Æn.* 12. 509. *Uter hic fuerit, non liquet, qui naufragio periisse nunc putatur, unde tamen emersit cum aliis compluribus, de quibus v.* 513.

Lyci: *Hujus pugna cum Turno describitur Æn.* 9. 545. De Gya & Cloantho *frequens sermo est in nauticis ludis. Æn.* 5.

Finis erat. *Cœnæ, colloquii, diei.*

Velivolum: *Ubi naves velis, quasi alis volant.*

Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes.
Alloquitur Venus: O! qui res hominúmque Deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres:
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuêre! quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim volventibus annis
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditionē tenerent,
Pollicitus: quæ te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristés que ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.

Libyæ: *Pro Africa. Supra v. 162.*

Revocato à sanguine Teucri. *Dardanus enim venisset in Phrygiam, Teucri regis in Phrygiæ parte gener factus, ei successit in regnum, & urbem* Dardaniam *condidit, quæ deinde dicta est* Troja. *Itaque Trojani modo* è sanguine Teucri, *modo Dardanidæ appellantur. Sensus hîc est:* Sanguis Teucri, *qui unus idémque est ac sanguis Dardani*, revocabitur in Italiam, unde profluxit; *à Dardano scilicet, qui fuit Jovis filius ex Electra Atlantide Coriti Tusciæ regis uxore.*

Fatis contraria fata. *Compensans Trojani fati acerbitatem jucunda spe Romani fati.* Fatum *dicebant immutabilem rerum, & eventuum seriem in Jovis mente, sive decretis existentem, quam proinde solus ipse cognosceret, solus Diis per se, hominibus per oracula declararet.*

Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur: quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare præruptum & pelago premit arva sonanti,
Hîc tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit

Teu-

Antenor. *Hunc aliqui testantur ex sorore Priami natum esse, de quo sic Livius*: Constat Trojâ captâ in cæteros sævitum esse Trojanos, duobus. Ænea, Antenoréque &c. omne jus belli Achivos abstinuisse. *Initio historiæ, ubi plura potes legere.*

Achivis: *Græcis. v.* 492.

Illyricos penetrare sinus. *Iter Antenoris describit per mare Hadriaticum, qui sinus est ingens, cui ad meridiem adjacet Italia, ad septentrionem* Illyricum L'Esclavonie; *Cujus Illyrici pars Orientalis est* Dalmatia, *occidentalis* Liburnia, *nunc maritima pars Croatiæ. Ulteriùs in intimo sinu sunt* Carni, *nunc pars fori Julii*, Frioul: *ubi Fluvius est* Timavus, *qui dicitur è monte erumpere per novem scaturigines de quo etiam Ecl.* 8. 6. *In meridiem deinde, Italiam versùs reflexo cursu occurrit Venetia regio, ubi* Patavium, & Venetiæ *urbes celeberrimæ.*

Patavi. *Patavium, Paduam, in regione Veneta, cui* genti nomen dedit, *cùm Venetos, primùm* Henetos *appellavit ab Henetis sociis suis.*

Cæli

Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troia: nunc placidâ compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cæli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque Deorum,
Vultu, quo cælum tempestatésque serenat,
Oscula libavit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: Cernes urbem & promissa Lavinî
Mœnia, sublimémque feres ad sidera cæli
Magnanimum Æneam, neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populósque feroces
Contundet, morésque viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.

At

Cæli quibus annuis arcem. *Quia inter indigetes Æneam aliquando vocandum esse, fatum ferebat. Æn.* 12.794.

Prodimur; *Tradimur à te in potestatem hostium.*

Parce metu Cytherea: Metu *pro* metui *dativus antiquus.* Cythera, orum *insula dicata Veneri; hinc Cytherea.*

Lavinî. *Pro* Lavinii. *Et prima in hoc nomine communis est; hîc brevis, alibi longa.*

Ternáque transierint. *Per tres æstates, trésque hyemes, tres annos describit, quibus Æneas regna-*

vit

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque ab sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hîc jam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus

vit Lavinii post Turnum, Rutulorum regem à se devictum. Tacet autem de Æneæ morte, quæ varie à variis describitur. Aliqui occisum volunt in prælio adversùs Mezentium: aut certe post victoriam nusquam comparuisse: inde habitum inter deos.

Ascanius: *Sic dictus ab Ascanio Phrygiæ fluvio. Ilus ab ipso Ilio, sive Troja. Hoc nomen deinde deformatum in* Julus. *Dubitat Livius, utrùm Creusæ, an Laviniæ filius sit, qui Albam condidit, Ascanius.*

Volvendis. *Revolutis.*

Orbes. *Annos, quia* in se sua *per vestigia volvitur annus G. 2. 402.* Magnos orbes, *si comparentur cum lunaribus, qui breviores ac menstrui sunt.*

Gente sub Hectorea. *Trojana, ab Hectore Priami filio.*

Regina sacerdos. *Ilia, sive Rhea Sylvia, Numitoris Albani Regis filia, atque hinc dicta* regina, *ab Amulio patris fratre & expulsore, sacerdotio Vestæ addicta, ut Virgo permaneret; à Marte compressa, Remum ac Romulum peperit. Hi jubente Amulio per Faustulum pastorem feris expositi,* à lupa *nutriti dicuntur; juxta*

Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanósque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrásque metu cælúmque fatigat,
Consilia in meliùs referet; mecúmque fovebit,
Romanos rerum dominos, gentémque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,

Cum

juxta alios ab Acca Laurentia Faustuli uxore, quæ meretricio cognomine lupa *appellabatur. Hinc ulti avum suum, occiso Amulio, Romam condidere, Romulus urbi nomen dedit, fratrem saltu parvitati mœnium illudentem interfecit; post bella deinde plurima fulmine ictus, in cælum raptus esse creditus est.*

Mavortia; *Marti dicata; quia Mars Romuli & Remi pater.*

Suo de nomine: *Romulus diminutivum est nominis, ad blanditias; nomen ipsum* Romus, *unde* Roma.

Togatam. *Per* togam, *exteriorem vestem, vulgò albam, distinguit Romanam gentem à cæteris: Romanorum enim tam erat propria* toga, *quàm* pallium *Græcorum,* braccæ *Gallorum.*

Lustris. *Varro l.* 5. Lustrum nominatum tempus quinquennale à Luendo, hoc est, solvendo; quòd quinto quoque anno vectigalia & tributa per Censores persolvebantur. *Complectitur autem perfectum quinquennium; unde differt ab Olympiade, quæ quadriennium duntaxat capit.*

De

Cùm domus Assaraci Phthiam clarásque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius, à magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cælo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura: vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,

Jura

Domus Assaraci. *Romani, qui à Trojanis & hi ab Assaraco, Capy, Anchise, Ænea &c. descendunt.*

Phthiam &c. *Urbs est, & regio Thessaliæ, Achillis patria & ditio.* Mycenæ, Argi, *urbes Græcæ, in quibus regnavit Agamemnon.*

Julius. *Julius Cæsar, de quo Ecl. 5.*

Orientis *Triumphavit enim de Ægypto, Ægyptique rege Ptolomæo &c.*

Cana fides. *Id est antiqua :* Vesta, *id est* regilio, *quæ per ignem sive Vestam adumbratur; nam sine igne sacrificia esse non possunt :* Remo cum fratre Quirinus *Significatur per hos futura concordia hoc sensu : Frater à fartre non dissidebit ampliùs, non insidiabitur fratri, non occidet fratrem.*

Quirinus ; *Romulus, dictus ita à* Quiri, *quæ Sabinorum linguâ hastam significabat, quâ semper instructus pingitur Romulus. Subinde etiam Octavianus Cæsar dictus est* Quirinus, *uti Georg. 3. v. 27.*

Bel-

Jura dabunt, diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto:
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris; ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: inprimis Regina quietum
Accipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,

Belli portæ. *Templum Jani, quod aperiebatur cùm ingrueret bellum, ad memoriam & spem auxilii, claudebatur finito bello.*

Post tergum nodis &c. *Nodis vinculorum æreorum. Alludit ad Imaginem belli hoc habitu pictam ab Apelle, & ab Augusto dedicatam in foro suo, etsi nondum hoc tempore forum hoc esset dedicatum.*

Maiâ genitum. *Mercurium, Jove genitum, Majâ Atlantis filiâ, quæ inter Pleiades stellas numeratur, editum in* Cyllene *Arcadiæ monte, unde dicitur* Cyllenius: *nuntium Deorum, Deum eloquentiæ, palæstræ mercatorum ac furum: inventorem lyræ &c.*

Carthaginis. *De illa v. 17.*

Teucris. *De his v. 42.*

Fati nescia. *Voluntatis divinæ, quæ Trojanos benigne excipi jubebat.*

Pœni. *Quasi Phœni, Carthaginenses è Phœnicia oriundi.*

Ut primùm lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos; quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominésne feræne,
Quærere constituit, sociísque exacta referre,
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circùm atque horrentibus umbris,
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro,
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.

Nám-

Convexo. *Concavo: Est enim* convexum *exterior rei rotundæ superficies.* Concavum *interior: & promiscuus est poëtis utriusque vocis usus.*

Cui Mater: *Venus Æneæ genitrix, præseferens vultum & amictum & arma Virginis alicujus Lacænæ; aut talis qualis Harpalyce &c.*

Spartanæ. *Virgines enim Spartanæ secundùm Lycurgi instituta virilibus etiam studiis exercebantur, inprimísque venatu.*

Threissa Harpalyce. *Celebris Amazon, quæ patrem suum à Getis bello captum dicitur fortiter & celeriter ex eorum manibus recepisse.* Threissa, *è Thracia. Comparatio est in babitu, quo Venus Amazoni similis; non in equitatione; neque enim equitabat Venus.*

Fugâ. *Cursu.*

Hebrum: *Fluvium celerem vincit cursu. Alii legunt* Eurum.

Lyn-

Námque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederátque comam diffundere ventis:
Nuda genu, nodóque sinus collecta fluentes.
Ac prior: heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hîc errantem fortè sororum,
Succinctam pharetrâ & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum.
O (quam te memorem!) Virgo: námque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea, certè:
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrúmque leves quæcúmque laborem,
Et quo sub cælo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: ignari hominúmque, locorúmque
Erramus, vento huc & vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus: haud equidem tali me dignor honore.
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureóque altè suras vincire cothurno.

Pur

Habilem: *Commodum, aptum sexui, & levem.*

Comam: *Crines liberos fluitare permiserat, ut diffunderentur à ventis.*

Nuda genu. *Nudum genu habens.*

Lyncis. *Lynx animal est acutissimi visûs, e luporum cervariorum genere.*

Phœbi soror. *Diana: utriusque pater Jupiter, mater Latona.*

Suras. *Sura pars est tibiæ maximè carnosa & mollis.* Cothurnus *est calceamenti genus. Ecl. 7. 32.*

Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
Germanum fugiens: longa est injuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri.
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore;
Cui pater intactam dederat, primísque jugârat
Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum

Punica regna. *Quasi* Phœnica, *seu* Phœnicia, *unde Dido, & Carthaginenses profecti.* Tyrios, *Carthaginis conditores.*

Agenoris urbem: *Id est:* Agenoridum: *ab* Agenore, *qui in ea regnavit regione, quæ Phœnicia deinde appellata est; fuitque inter Didonis avos, ut in Argumento lib. IV.*

Conjux Sichæus. *Idem & avunculus Didonis fuit, & Herculis sacerdos, & nomine* Acerbas; *ex Justino.* Sichæus *hic primam producit, alibi corripit V. 724. abolere Sichæum.*

Pater: *Belus Rex Tyri. v. 733.*

Primis ominibus. *Primis nuptiis, nam ante nuptias omnia capiebant.*

Pygmalion. *De hoc in Argum. l. 4.*

Securus amorum. *Negligens, contemnens, nihil sibi ab iis timens.*

Mer-

Germanæ: factúmque diu celavit; & ægram,
Multa malus simulans, vanâ spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit; cæcúmque domûs scelus omne retexit;
Tum celerare fugam, patriáque excedere suadet:
Auxiliúmque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota, fugam Dido sociósque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, oneräntque auro; portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenêre locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem;
Mercatíque solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem; quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem;
O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:
Antè diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per aures

Mercatíque. *Dido in Libyam appulsa, cùm ab Jarba Getulorum rege pelleretur, emit ab eo tantum terræ, quantum amplecti bovis corium posset. Quod ubi obtinuit, corio tenuissimas in partes conciso stadia occupavit duo ac viginti. Vide Argum. l. 4.*

Byrsa *à Corio.*

Annales. *Longam & multorum annorum historiam*

Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos,
Forte suâ Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum: famâ super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis Euróque supersunt.
Ipse ignotus egens, Libyæ deserta peragro:
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus: medio sic interfata dolore est;
Quisquis es, haud (credo) invisus cælestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te Reginæ ad limina perfer.
Námque tibi reduces socios, classémque relatam

de nostris calamitatibus; quia totis decem annis Troja obsideo, septem annis Æneæ navigatio duraverat.

Forte suâ. *Suo casu, quo solet; & nomen est à nominativo* fors.

Penates. *Deos domesticos. De his infrà Æneid.* 2. 717.

Patriam & genus. *Dardanus enim Jovis filius, auctor alter Trojanæ gentis, Italus fuit.* v. 239.

Ignotus. *Licèt enim Æneæ nomen* fama super æthera notum *sit, ipse tamen Afris nondum sub eo nomine innotuit.*

Europâ atque Asiâ. *Troja enim est in Asia, unde profectus est; Italia in Europa, unde rejectus in Africam.*

Ver-

Nuntio, & in tutum versis Aquilonibus actam:
Nî frustrà augurium vani docuêre parentes,
Aspice bis senos lætantes agmine cycnos,
Æthereâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantúsque dedêre;
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit: & avertens roseâ cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravêre: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea. Ille ubi matrem

Versis Aquilonibus: *Ventis mutatis.*

Nî frustrà: *Fingit se à parentibus imbutam arte divinandi, & augurium ostendit ex duodecim cycnis turmatim exultantibus, quos aquila agitabat in aëre.*

Jovis ales. *Aquila, quæ ministra fulminis dicitur, quia tempestatis tempore super altissimas nubes sese volatu erigit.*

Capere. *Eligere, & de loco sibi prospicere.*

Despectare: *Propiùs considerare ex alto.*

Ut reduces illi: *Quemadmodum cygni priùs exagitati circumjêre aërem &c. non alio modo, & naves tuæ, & flos tuorum, vel portum jam occupat, vel inflatis velis intrat ostia portûs.*

Avertens. *Supple* se, *ut suprà v.* 108. Tum prora avertit.

Poſtquam exempta fames epulis, menſæque remotæ,
Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt,
Spémque metúmque inter dubii: ſeu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Orontei,
Nunc Amyci caſum gemit, & crudelia ſecum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat: cùm Juppiter æthere ſummo
Deſpiciens mare velivolum, terráſque jacentes,
Littoráque, & latos populos; ſic vertice cæli

Exaudire vocatos: *Significat eos eſſe mortuos, & alludit ad morem veterum, qui & morientium manes, & eos, quos per errorem amiſerant, ter vocabant. Sic Æneid. 6. 505.*

Orontei. *In genitivo caſu pro* Orontis. *Sic apud Ciceronem* Ariobarzani, Verri &c. *pariter in genitivo. Ratio è Græcis repetenda eſt, apud quos frequens erat declinationum commutatio.*

Amyci: *Duo hujus nominis à Turno deinceps occidentur, alter Æn. 9. 771. alter Æn. 12. 509. Uter hic fuerit, non liquet, qui naufragio periiſſe nunc putatur, unde tamen emerſit cum aliis compluribus, de quibus v. 513.*

Lyci: *Hujus pugna cum Turno deſcribitur Æn. 9. 545.* De Gya & Cloantho *frequens ſermo eſt in nauticis ludis. Æn. 5.*

Finis erat. *Cœnæ, colloquii, diei.*

Velivolum: *Ubi naves velis, quaſi alis volant.*

Li-

Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes.
Alloquitur Venus: O! qui res hominúmque Deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres:
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuêre! quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim volventibus annis
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.

Libyæ: *Pro Africa. Supra v. 162.*

Revocato à sanguine Teucri. *Dardanus enim venisset in Phrygiam, Teucri regis in Phrygiæ parte gener factus, ei successit in regnum, & urbem* Dardaniam *condidit, quæ deinde dicta est* Troja. *Itaque Trojani modo è* sanguine Teucri, *modo Dardanidæ appellantur. Sensus hîc est:* Sanguis Teucri, *qui unus idémque est ac sanguis Dardani*, revocabitur in Italiam, unde profluxit; *à Dardano scilicet, qui fuit Jovis filius ex Electra Atlantide Coriti Tusciæ regis uxore.*

Fatis contraria fata. *Compensans Trojani fati acerbitatem jucunda spe Romani fati.* Fatum *dicebant immutabilem rerum, & eventuum seriem in Jovis mente, sive decretis existentem, quam proinde solus ipse cognosceret, solus Diis per se, hominibus per oracula declararet.*

Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur: quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare præruptum & pelago premit arva sonanti,
Hîc tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit

Teu

Antenor. *Hunc aliqui testantur ex sorore Priami natum esse, de quo sic Livius*: Constat Trojâ captâ in cæteros sævitum esse Trojanos, duobus, Ænea, Antenoréque &c. omne jus belli Achivos abstinuisse. *Initio historiæ, ubi plura potes legere.*

Achivis: *Græcis. v.* 492.

Illyricos penetrare sinus. *Iter Antenoris describit per mare Hadriaticum, qui sinus est ingens, cui ad meridiem adjacet Italia, ad septentrionem* Illyricum L'Esclavonie; *Cujus Illyrici pars Orientalis est* Dalmatia, *occidentalis* Liburnia, *nunc maritima pars Croatiæ. Ulteriùs in intimo sinu sunt* Carni, *nunc pars fori Julii*, Frioul: *ubi Fluvius est* Timavus, *qui dicitur è monte erumpere per novem scaturigines de quo etiam Ecl.* 8. 6. *In meridiem deinde, Italiam versùs reflexo cursu occurrit Venetia regio, ubi* Patavium, & Venetiæ *urbes celeberrimæ.*

Patavi. *Patavium, Paduam, in regione Veneta, cui* genti nomen dedit, *cùm Venetos, primùm* Henetos *appellavit ab Henetis sociis suis.*

Cæli

Teucrorum, & genti nomen dedit, armáque fixit
Troia: nunc placidâ compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cæli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque Deorum,
Vultu, quo cælum tempestatésque serenat,
Oscula libavit natæ: dehinc talia fatur:
Parce metu Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: Cernes urbem & promissa Lavinî
Mœnia, sublimémque feres ad sidera cæli
Magnanimum Æneam, neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ, populósque feroces
Contundet, morésque viris & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.

At

Cæli quibus annuis arcem. *Quia inter indigetes Æneam aliquando vocandum esse, fatum ferebat. Æn.* 12.794.

Prodimur: *Tradimur à te in potestatem hostium.*

Parce metu Cytherea: Metu *pro* metui *dativus antiquus.* Cythera, orum *insula dicata Veneri; hinc Cytherea.*

Lavinî. *Pro* Lavinii. *Et prima in hoc nomine communis est; hîc brevis, alibi longa.*

Ternáque transierint. *Per tres æstates, trésque hyemes, tres annos describit, quibus Æneas regna-*

vit

At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque ab sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet Albam.
Hîc jam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus

vit Lavinii post Turnum, Rutulorum regem à se devictum. Tacet autem de Æneæ morte, quæ varie à variis describitur. Aliqui occisum volunt in prælio adversùs Mezentium: aut certe post victoriam nusquam comparuisse: inde habitum inter deos.

Ascanius: *Sic dictus ab Ascanio Phrygiæ fluvio.* Ilus *ab ipso Ilio, sive Troja. Hoc nomen deinde deformatum in* Julus. *Dubitat Livius, utrùm Creusæ, an Laviniæ filius sit, qui Albam condidit, Ascanius.*

Volvendis. *Revolutis.*

Orbes. *Annos, quia* in se sua *per vestigia volvitur annus G. 2. 402.* Magnos orbes, *si comparentur cum lunaribus, qui breviores ac menstrui sunt.*

Gente sub Hectorea. *Trojana, ab Hectore Priami filio.*

Regina sacerdos. *Ilia, sive Rhea Sylvia, Numitoris Albani Regis filia, atque hinc dicta* regina, *ab Amulio patris fratre & expulsore, sacerdotio Vestæ addicta, ut Virgo permaneret; à Marte compressa, Remum ac Romulum peperit. Hi jubente Amulio per Faustulum pastorem feris expositi,* à lupa *nutriti dicuntur; juxta*

Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanósque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Juno,
Quæ mare nunc terrásque metu cœlúmque fatigat,
Consilia in meliùs referet; mecúmque fovebit,
Romanos rerum dominos, gentémque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,

Cum

juxta alios ab Acca Laurentia Faustuli uxore, quæ meretricio cognomine lupa *appellabatur. Hinc ulti avum suum, occiso Amulio, Romam condidere, Romulus urbi nomen dedit, fratrem saltu parvitati mœnium illudentem interfecit; post bella deinde plurima fulmine ictus, in cælum raptus esse creditus est.*

Mavortia ; *Marti dicata, quia Mars Romuli & Remi pater.*

Suo de nomine : *Romulus diminutivum est nominis, ad blanditias; nomen ipsum* Romus, *unde* Roma.

Togatam. *Per* togam, *exteriorem vestem, vulgò albam, distinguit Romanam gentem à cæteris : Romanorum enim tam erat propria* toga, *quàm* pallium *Græcorum*, braccæ *Gallorum.*

Lustris. *Varro l.* 5. Lustrum nominatum tempus quinquennale à Luendo, hoc est, solvendo; quòd quinto quoque anno vectigalia & tributa per Censores persolvebantur. *Complectitur autem perfectum quinquennium; unde differt ab* Olympiade, *quæ quadriennium duntaxat capit.*

De,

Cùm domus Assaraci Phthiam clarásque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius, à magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cælo, spoliis Orientis onustum,
Accipies secura: vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus,

Jura

Domus Assaraci. *Romani, qui à Trojanis & hi ab Assaraco, Capy, Anchise, Ænea &c. descendunt.*

Phthiam &c. *Urbs est, & regio Thessaliæ, Achillis patria & ditio.* Mycenæ, Argi, *urbes Græcæ, in quibus regnavit Agamemnon.*

Julius. *Julius Cæsar, de quo Ecl. 5.*

Orientis *Triumphavit enim de Ægypto, Ægyptique rege Ptolomæo &c.*

Cana fides. *Id est antiqua:* Vesta, *id est* regilio, *quæ per ignem sive Vestam adumbratur; nam sine igne sacrificia esse non possunt:* Remo cum fratre Quirinus *Significatur per hos futura concordia hoc sensu: Frater à fartre non diffidebit ampliùs, non insidiabitur fratri, non occidet fratrem.*

Quirinus: *Romulus, dictus ita à* Quiri, *quæ Sabinorum linguâ hastam significabat, quâ semper instructus pingitur Romulus. Subinde etiam Octavianus Cæsar dictus est* Quirinus, *uti Georg. 3. v. 27.*

Bel-

Jura dabunt, diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Majâ genitum demittit ab alto:
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: inprimis Regina quietum
Accipit in Teucros animum mentémque benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,

Belli portæ. *Templum Jani, quod aperiebatur cùm ingrueret bellum, ad memoriam & spem auxilii, claudebatur finito bello.*

Post tergum nodis &c. *Nodis vinculorum æreorum. Alludit ad Imaginem belli hoc habitu pictam ab Apelle, & ab Augusto dedicatam in foro suo, etsi nondum hoc tempore forum hoc esset dedicatum.*

Maiâ genitum. *Mercurium, Jove genitum, Majâ Atlantis filiâ, quæ inter Pleiades stellas numeratur, editum in* Cyllene *Arcadiæ monte, unde dicitur* Cyllenius: *nuntium Deorum, Deum eloquentiæ, palæstræ mercatorum ac furum: inventorem lyræ &c.*

Carthaginis. *De illa v.* 17.

Teucris. *De bis v.*42.

Fati nescia. *Voluntatis divinæ, quæ Trojanos benigne excipi jubebat.*

Pœni. *Quasi Phœni, Carthaginenses è Phœnicia oriundi.*

Con-

Ut primùm lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos; quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominésne feræne,
Quærere constituit, sociísque exacta referre,
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circùm atque horrentibus umbris,
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro,
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce, volucrémque fugâ prævertitur Hebrum.

Nám-

Convexo. *Concavo: Est enim* convexum *exterior rei rotundæ superficies.* Concavum *interior: & promiscuus est poëtis utriusque vocis usus.*

Cui Mater: *Venus Æneæ genitrix, præseferens vultum & amictum & arma Virginis alicujus Lacænæ; aut talis qualis Harpalyce &c.*

Spartanæ. *Virgines enim Spartanæ secundùm Lycurgi instituta virilibus etiam studiis exercebantur, inprimísque venatu.*

Threissa Harpalyce. *Celebris Amazon, quæ patrem suum à Getis bello captum dicitur fortiter & celeriter ex eorum manibus recepisse.* Threissa, *è Thracia. Comparatio est in habitu, quo Venus Amazoni similis; non in equitatione; neque enim equitabat Venus.*

Fugâ. *Cursu.*

Hebrum: *Fluvium celerem vincit cursu. Alii legunt* Eurum.

Lyn-

Námque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederátque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodóque sinus collecta fluentes.
Ac prior: heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hîc errantem fortè sororum,
Succinctam pharetrâ & maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum.
O (quam te memorem!) Virgo: námque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O Dea, certè:
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrúmque leves quæcúmque laborem,
Et quo sub cælo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: ignari hominúmque, locorúmque
Erramus, vento huc & vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.
Tunc Venus: haud equidem tali me dignor honore,
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureóque altè suras vincire cothurno.

Pu-

Habilem: *Commodum, aptum sexui, & levem.*

Comam: *Crines liberos fluitare permiserat, ut diffunderentur à ventis.*

Nuda genu. *Nudum genu habens.*

Lyncis. *Lynx animal est acutissimi visûs, e luporum cervariorum genere.*

Phœbi soror. *Diana: utriusque pater Jupiter, mater Latona.*

Suras. *Sura pars est tibiæ maximè carnosa & mollis.* Cothurnus *est calceamenti genus,* *Ecl.* 7. 32.

Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem;
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
Germanum fugiens: longa est injuria, longæ
Ambages: sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri.
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore;
Cui pater intactam dederat, primísque jugârat
Ominibus; sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum

Punica regna. *Quasi* Phœnica, *seu* Phœnicia, *unde Dido, & Carthaginenses profecti.* Tyrios, *Carthaginis conditores.*

Agenoris urbem: *Id est:* Agenoridum: *ab* Agenore, *qui in ea regnavit regione, quæ Phœnicia deinde apellata est; fuitque inter Didonis avos, ut in Argumento lib. IV.*

Conjux Sichæus. *Idem & avunculus Didonis fuit, & Herculis sacerdos, & nomine* Acerbas; *ex Justino.* Sichæūs *hic primam producit, alibi corripit V. 724.* *abolere Sichæum.*

Pater: *Belus Rex Tyri. v.733.*

Primis ominibus. *Primis nuptiis, nam ante nuptias omnia capiebant.*

Pygmalion. *De hoc in Argum. l.4.*

Securus amorum. *Negligens, contemnens, nibil sibi ab iis timens.*

Mer-

Germanæ: factúmque diu celavit; & ægram,
Multa malus simulans, vanâ spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit; cæcúmque domûs scelus omne retexit,
Tum celerare fugam, patriáque excedere suadet?
Auxiliúmque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri:
His commota, fugam Dido sociósque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro; portantur avari
Pygmalionis opes pelago: dux fœmina facti.
Devenêre locos ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem:
Mercatíque solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem: quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem;
O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum:
Antè diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos Trojâ antiquâ (si vestras fortè per aures

Mercatíque. *Dido in Libyam appulsa, cùm ab Jarba Getulorum rege pelleretur, emit ab eo tantum terræ, quantum amplecti bovis corium posset. Quod ubi obtinuit, corio tenuissimas in partes conciso stadia occupavit duo ac viginti. Vide Argum. l. 4.*

Byrsa à Corio.

Annales. *Longam & multorum annorum historiam de*

Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos,
Forte suâ Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum: famâ super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis Euróque supersunt.
Ipse ignotus egens, Libyæ deserta peragro:
Europâ atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus: medio sic interfata dolore est;
Quisquis es, haud (credo) invisus cælestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modò, atque hinc te Reginæ ad limina perfer.
Námque tibi reduces socios, classémque relatam

de nostris calamitatibus; quia totis decem annis Troja obsideo, septem annis Æneæ navigatio duraverat.

Forte suâ. *Suo casu, quo solet; & nomen est à nominativo* fors.

Penates. *Deos domesticos. De his infrà Æneid.* 2. 717.

Patriam & genus. *Dardanus enim Jovis filius, auctor alter Trojanæ gentis, Italus fuit. v.* 239.

Ignotus. *Licèt enim Æneæ nomen* fama super æthera notum *sit, ipse tamen Afris nondum sub eo nomine innotuit.*

Europâ atque Asiâ. *Troja enim est in Asia, unde profectus est; Italia in Europa, unde rejectus in Africam.*

Ver-

Nuntio, & in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustrà augurium vani docuêre parentes.
Aspice bis senos lætantes agmine cycnos,
Æthereâ quos lapsa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxêre polum, cantúsque dedêre;
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quà te ducit via, dirige gressum.
Dixit: & avertens roseâ cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravêre: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea. Ille ubi matrem

Versis Aquilonibus: *Ventis mutatis.*

Ni frustrà: *Fingit se à parentibus imbutam arte divinandi, & augurium ostendit ex duodecim cycnis turmatim exultantibus, quos aquila agitabat in aëre.*

Jovis ales. *Aquila, quæ ministra fulminis dicitur, quia tempestatis tempore super altissimas nubes sese volatu erigit.*

Capere. *Eligere, & de loco sibi prospicere.*

Despectare: *Propiùs considerare ex alto.*

Ut reduces illi: *Quemadmodum cygni priùs exagitati circumjêre aërem &c. non alio modo, & naves tuæ, & flos tuorum, vel portum jam occupat, vel inflatis velis intrat ostia portûs.*

Avertens. *Supple se, ut suprà v.* 108. Tum prora avertit.

Agnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falsis
Ludis imaginibus: cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire & reddere voces?
Talibus incusat, gressúmque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aëre sepsit,
Et multo nebulæ circùm Dea fudit amictû:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset.
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas: ubi templum illi, centúmque Sabæo
Ture calent aræ, sertísque recentibus halant.
Corripuêre viam interea, quà semita monstrat.
Jámque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adversásque aspectat desuper arces.
Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & strata viarum.

In-

Multo nebulæ: *Cinxit euntes tenebroso aëre, & circumdedit nube.*

Cernere nequis eos. *Dubitabat enim Venus, quo in eos animo Dido futura esset, Junonis cultui addicta.*

Paphum. *Urbem in Cypro, notissimâ mediterranei maris insulâ, Veneri dicatam.*

Sabæo ture. Sabæum *tus petitum è* Sabæis, *Arabiæ felicis populis, G. 1. 57.*

Qui plurimus. *Valde, & ex parte maxima urbi imminens.*

Magalia, *Seu* Mapalia *rusticorum Afrorum casæ sunt.*

In-

Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa;
Pars optare locum tecto, & concludere sulco.
Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alii, immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate novâ per florea rura
Exercet sub sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus, aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas,
Aut onera accipiunt venientûm, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.

Instant ardentes Tyrii. *Festinant laborare Tyrii instanter & ardenter.*

Ducere muros: *Exædificare, construere; propriè enim cùm ædificantur muri,* duci *dicuntur.*

Molirique arcem: *Molibus factis extollere: quod est exstruere; huic contrarium est* demoliri.

Optare: *Eligere. Alii legunt* Aptare.

Tecto. *Ad tectum.*

Sulco. *Fossa. Urbem laborant fossis cingere.*

Jura legunt: *Eligunt: forum, vel curiam, vel loca, ubi jura dicantur, aut magistratus creentur.*

Qualis apes: *Talis est labor Tyriorum, qualis occupat apes tempore novæ æstatis, seu veris.*

Fucos, ignavum pecus; *Inutiles, non industrias apes;* Hummel, Brâme, Wäspe.

Præsepibus: *Alvearibus.*

Fervet opus, redolêntque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt!
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebulâ, mirabile dictu,
Per medios, miscétque viris: neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbrâ;
Quo primùm jactati undis & turbine Pœni
Effodêre loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per sæcula gentem.
Hîc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine Divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque

Ære

Miscétque: *Intelligitur se.*

Lucus in urbe: *Sylva sacra, cui mox templum erat adjiciendum; nullum enim veteribus templum erat sine luco. Quo in loco primùm &c.*

Effodêre: *Equi caput, quod erat signum, fore populum bellicosum, potentémque, uti refert Justinus.*

Facilem victu: *Explicant aliqui, fore gentem, quæ facilè possit vincere, ita ut* victu, *supinum à* vinco *activè significet. Alii intelligunt, gentem fore frugibus fertilem, cui victûs copia abundaret, & facilè rebus omnibus ad victum pertinentibus frueretur.*

Sidonia Dido. *Tyria; nam* Sidon *urbs Phœniciæ, nunc* Sayde, *hîc pro* Tyro *sumitur, quia utraque à Phœnicibus condita.*

Re-

Ære trabes; foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
Leniit: hîc primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Námque, sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens; dum, quæ fortuna sit urbi,
Artificúmque manus inter se operúmque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam famâ totum vulgata per orbem;
Atridas, Priamúmque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lacrymans: Quis jam locus, inquit Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus! Sunt hîc etiam sua præmia laudi,

Sunt

Reginam opperiens: *Expectans Didonis adventum.*

Dum quæ fortuna. *Dum miratur, quæ in magnifico templo pingebantur; originem & felicitatem urbis, Didonis fugam, equi caput, varios urbis casus, artificum manus inter se certantium &c. videt etiam Historiam obsessæ & expugnatæ Trojæ.*

Atridas: *Menelaum & Agamemnonem, Atrei regis Mycenarum filios.*

Sævum ambobus. *Crudelis fuit Achilles præcipue in Priamum, cujus filium Hectorem occidit, & indignè habuit, tum & in unum ex Atrei filiis, Agamemnonem nempe, cùm recessit ab ejus exercitu propter ereptam sibi Briseida.*

En Priamus! *En imago & pictura Priami! Etiam hîc virtuti justa & debita præmia tribuuntur, dum qui fortiter se gesserunt, picturis honorantur.*

Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait: atque animum picturâ pascit inani,
Multa gemens, largóque humectat flumine vultum.
Námque videbat, uti bellantes Pergama circùm
Hàc fugerent Graii, premeret Trojana juventus:
Hàc Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans; primo quæ prodita somno
Tydides multâ vastabat cæde cruentus:

Ar-

Sunt lacrymæ rerum: *Etiam hîc rerum nostrarum tristium est commiseratio, & calamitates hominum corda moverunt.*

Pergama. *Pergamus arx fuit Trojana, in editissimo urbis loco sita: unde alta omnia ædificia deinde Pergama appellata sunt. Alia fuit urbs dicta Pergamum, unde charta Pergamena.*

Cristatus Achilles. *Crista insignis, & eminens in curru noscebatur.*

Rhesi. *Rhesus Thraciæ rex, cùm Trojanis veniret in auxilium, adducerétque secum equos, quorum erat fatum, ut si semel Xanthi aquam bibissent, Troja foret invicta: clausis jam portis coactus est in littore tentoria ponere; sed proditus à Dolone Trojano speculatore, qui in Græcorum speculatores Diomedem & Ulyssem inciderat, à Diomede interfectus est, & equi fatales abducti.*

Tydides. *Diomedes, Tydei filius.*

Xan-

Ardentésque avertit equos in castra, priusquam
Pabula gustâssent Trojæ, Xantumque bibissent.
Parte aliâ fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen; huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, & versâ pulvis inscribitur hastâ.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant

Xanthum. *Fluvium Troadis.*

Troïlus. *Priami & Hecubæ filius, qui juvenili audaciâ ferox cum Achille congredi ausus, ab eo interemptus est.*

Versâ pulvis inscribitur hastâ. *Non hastâ Troïli, nam* amissis armis *ferebatur, & sola lora manu implicata retinebat, sed hastâ Achillis, quæ per Troïli pectus adacta, & cum eo resupino,* inversa, *ferro pulverem sulcabat.*

Non æquæ Palladis; *Infestæ, propter judicium Paridis.*

Crinibus Iliades &c. *Iliades, Trojanæ mulieres ibant ad templum Palladis, accepta gravi clade à Diomede, ut Palladem Diomedi faventem pepli dono & sacrificiis placarent.* Passis crinibus, *id est, solutis, ut in luctu.*

Peplúmque. *Peplum fuit palla, sive pallium muliebre, subtili arte contextum, ad pedes effusum, sine manicis, coloris aliquando purpurei, aliquando candidi, aureâ fimbriâ clavísque aureis, & variis Deorum hero-*

Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circùm Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentémque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
Eoásque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentesilea furens, mediísque in millibus ardet,

Au-

heroúmque figuris ornatum. Eo induebantur etiam Dearum simulacra.

Diva. *Pallas Dea tenebat oculos defixos in terram.*

Hectora: *Vide v.* 103.

Achilles. *V.* 34.

Manus inermes. *Sine insignibus regiis, sceptro &c aut supplices.*

Eoásque acies: *Ex oriente venientes, & ab India, sub Memnone.*

Nigri Memnonis. *Qui cum Indorum & Æthiopum copiis in auxilium Trojanorum venerat.*

Amazonidum: *Id est*, Amazonum, *quæ sibi mammam alteram inurebant, ne jaciendis sagittis esset impedimento, alteram baltheo substringebant. Nomen inde ab* a *privativo*, & μαζὸς mamma. *Harum regina Pentesilea Trojanis post mortem Hectoris opem tulit.* Peltis: *Scutis brevissimis in formam mediæ lunæ.*

Eu-

Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audétque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutúque hæret defixus in uno;
Regina ad templum formâ pulcherrima Dido
Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades illa pharetram
Fert humero, gradiénsque Deas supereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi regnísque futuris.
Tum foribus Divæ, mediâ testudine templi,
Septa armis, solióque altè subnixa, resedit.
Jura dabat legésque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cùm subitò Æneas concursu accedere magno

An-

Eurotæ. *Fluvii in Laconia, Spartam alluentis, quæ regio venatu celebris est.* Cynthi. *Montis in insula Delo, ubi Diana & Apollo nati sunt.*

Choros. *Multitudo saltantium, & canentium est proprie* Chorus.

Oreades. *Nymphæ montium, ab* ὄρος *mons.*

Latonæ. *Filiæ Cœi Titanis, quæ Dianam & Apollinem ex Jove peperit in insula Delo.*

Media testudine. *Medio in templo, cujus tectum concavum, & fornicatum erat in morem testudinis.*

An-

Anthea Sergestumque videt, fortémque Cloanthum
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse: simul perculsus Achates.
Lætitiáque metuque, avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant & nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit:
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Justitiáque dedit gentes frænare superbas:
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à navibus ignes,
Parce pio generi, & propiùs res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.

Non

Anthea: *De Antheo v. 185. De* Cloantho, *&* Sergesto *passim l. 5. nauticis in ludis.*

Lecti. *Electi singulis è navibus.*

Orantes veniam. *Orantes, ut mitiùs haberentur: nam* venia *non semper culpam supponit, sed sæpè* parcem *&* favorem *significat.*

Clamore; *Lamentando accedebant ad templum.*

Ilioneus. *De hoc etiam v. 124.*

O Regina: *Oratio perelegans, & secundùm artem Rhetoricam, quam explicatam vide in* Exercitationibus *ad finem libri.*

Maria omnia; *Per maria omnia.*

Est

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ:
Oenotrii coluêre viri; nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Huc cursus fuit:
Cùm subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris
Pérque undas, superante salo, pérque invia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Per-

Est locus, Hesperiam: *Supple*, quem. *Italiam intelligit, & statim nominat, multis enim nominibus dicta fuit pro varia temporum ratione. Etiam* Oenotria, *vel ab Oenotro Rege Sabinorum, vel ab Oenotro, Lycaonis Arcadiæ Regis filio, vel potiùs à vino optimo, quod in Italia nascitur, ab* οἶνος *vinum, &* ὀτρύνειν, *incitare, quòd vini ferax regio sit.*

Ubere glebæ. *Jam diximus G. 2. 185.* Uber *aliquando substantivè accipi, & significare ubertatem terræ.*

Nimbosus Orion. *Signum cæleste excitans tempestates.*

Vada cæca: *Incognita, latentia; & in Syrtes vadosas, vi tempestatis fluctibus coopertas.* Procacibus Austris: *Obstinate importunis.*

Salo. Sal & salum *usurpat Virgilius pro mari, quod Græcis dicitur* ἅλς.

Ho-

Et sylvis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam, sociis & rege recepto,
Tendere; ut Italiam læti Latiúmque petamus;
Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli;
At freta Sicaniæ saltem sedésque paratas,
Unde huc advecti, regémque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus: cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ nesciat urbem?
Virtutésque, virósque, & tanti incendia belli?
Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni:
Nec tam aversus equos Tyriâ Sol jungit ab urbe.

Aptare: *Accommodare trabes è sylvis, & abscindere remos, id est ligna è sylvis abscindere pro remis.*

Sin absumpta salus: *Hoc est, si periit Æneas, qui Trojanorum salus.*

Freta Sicaniæ: *Mare Siculum.*

Ore fremebant: *Assentiebant fremitu oris, & probabant Ilionei dicta.*

Non obtusá &c. *Cives mei non sunt ingenio tam obtuso, nec Tyria urbs tam est remota à solis ortu & calore. Ajunt enim philosophi, populos qui frigidioribus in plagis nascuntur, vulgò tardiori esse indole.*

Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariúsve lapis circumdatur auro.
Tum sic Reginam alloquitur, cunctísque repentè
Improvisus ait: coràm, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores!
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque maríque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias. Grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quicquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem;
Dii tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est) & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuêre parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet:

Sem-

Quale manus: *Qualem pulchritudinem ars adjicit ebori, aut quando argentum vel marmor cingitur auro ratilante. Manus pro arte & labore hîc sumuntur.* Parius lapis: *Marmor candidum e Paro insula in mari Ægeo.*

Non opis est nostræ. *Opis, id est possibilitatis, facultatis.*

In freta dum fluvii &c. *Quamdiu rerum natura perseverabit, quamdiu stabit orbis &c.*

Lustrabunt convexa &c. Convexa *montium accipio pro cacuminibus, quæ rotunda & convexa sunt.* Lustrabunt *pro circuibunt.* Lustrare *propriè significat* expiare, *à* luo; *per translationem circuire,*

Z 2 quia

Semper honos, noménque tuum, laudésque manebunt:
Quæ me cúnque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Serestum:
Post alios, fortémque Gyan fortémque Cloanthum.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto; & sic ore locuta est:
Quis te, nate Deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis immanibus applicat oris?
Túne ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,

Fi-

quia expiationes agrorum & urbium per circuitiones *fiebant. Umbræ porrò ad motum solis moventur & in orbem circumflectuntur.* Polus dum sidera pascet. *E veterum opinione, qui solem & sidera, quia ignea, atque adeò voracis naturæ, pasci crediderunt aquarum humore in cælum educto.*

Dardanio Anchisæ. *More Græco sine elisione. Anchises, Filius Capyos, Assaraci nepos, è stirpe Trojanorum regum adamatus à Venere fuit. Oculis deinde privatus dicitur, quòd amores jactâsset suos.*

Simoëntis. *De hoc fluvio supra v.* 104.

Teucrum memini. *Teucer Telamonis, Salaminis insulæ regis filius, cùm è bello Trojano rediisset in patriam, inultâ fratris Aiacis morte, qui dolis Ulyssis circumventus, ob dolorem de amissis judicio armis Achillis, mortem sibi intulerat; à patre actus in exilium & Cyprum appulsus, urbem illic de patriæ suæ nomine Salamina constituit.* Sidona: *urbem Phœniciæ, de qua v.* 450.

Au-

Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, noménque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum antiquâ Teucrorum à stirpe volebat.
Quare agite, ô tectis, juvenes, succedite nostris!
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit consistere terrâ.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.
Sic memorat, simul Æneam in regia ducit
Tecta, simul Divûm templis indicit honorem.
Nec minùs interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum

Ter-

Auxilio Beli. *Cyprus tunc temporis à Belo Tyri rege, Didonis patre, fuit expugnata, atque adeò Teucer venit ad Belum, ut ejus ope sedem in illa insula obtineret. De Belo in Argumento lib. 4.*

Cyprum: *Ingentem insulam mediterranei maris in sinu Issico, inter Ciliciam, & Syriam, Veneris olim cultu celebrem.*

Pelasgi: *Propriè Thessali, sed pro Græcis omnibus, & hîc, & passim sumuntur.*

Teucrorum è Stirpe *Trojanorum, qui ab antiquo Teucro, Dardani socero sic dicti fuerant v. 239. ab ea Teucri stirpe oriebatur Teucer, per Hesionem matrem suam, quæ Laomedontis Trojani Regis filia fuit, Laomedon Ili filius, Ilus Trois, Tros Erichthonii, Erichthonius Dardani, Dardanus Teucri gener.*

Terga suum, pingues centum cum matribus agnos:
Munera, lætitiámque Dei.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediísque parant convivia tectis,
Arte laboratæ vestes, ostróque superbo:
Ingens argentum mensis, cælatáque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmitit Achaten:
Ascanio ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis In Ascanio cari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet, pallam signis auróque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,

Lætitiámque Dei. *Vinum, letitiam Dei, id est, Bacchi.*

Pallam &c. *Vestem talarem signis & figuris aureis ita intextam, ut rigeret, & quodammodo staret, nec facile complicari posset.*

Croceo velamen acantho. *Ornatum variis flexibus instar acanthi herbæ, croceo colore, vel auro expressæ Velamen, seu* cycladem *genus fœmineæ vestis tenuissimum.*

Argivæ Helenæ. *Helena patrem habuit Jovem sub Cycni specie; matrem Ledam. Nupsit Helena Menelao, cui erepta est à Paride, & Trojam deducta, ortum dedit bello Trojano. Argivæ, id est, Græcæ.*

Mycenis Pergama: *Mycenis regnavit Menelaus conjux Helena, inde ergo venisse dicitur Trojam, ubi belli*

Pergama cùm peteret, inconcessósque Hymenæos,
Extulerat: matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim
Maxima natarum Priami, collóque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donísque furentem
Incendat Reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriósque bilingues:
Urit

belli Trojani causa fuit. Pergama; *Trojam. Vide vers.* 470.

Inconcessósque Hymenæos; *Cùm ad vetitum iret conjugium.* Hymenæi *pro nuptiis. G.* 3. 60.

Extulerat: *Secum exportaverat.*

Ilione. *Polymnestoris Thraciæ regis uxor.*

Monile baccatum: *Ornatum & distinctum margaritis.*

Diplicem. *Quia duplex erat in ea ordo, sive fascia; altera aurea, altera gemmea.*

Cytherea; *Venus. v.* 260.

Cupido: *Amoris Deus.*

Donísque furentem; *Captam donis, ac muneribus inflammet amantem reginam, & ignem ossibus ejus implicet.*

Domum ambiguam: *Incerta fidei.*

Bilingues. *Vel alludit ad duplicem linguam, quâ utebantur, Phœniciam & Libycam, vel perfidiam no-*

 tat

Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Natæ, meæ vires, mea magna potentia; solus,
Nate, Patris summi qui tela Typhoëa temnis:
Ad te confugio, & supplex tua numina posco:
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circùm
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ.
Nota tibi: & nostro doluisti sæpè dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: & vereor, quò se Junonia vertant
Hospitia. haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis & cingere flammâ
Reginam meditor: ne quo se numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Re-

tat genti familiarem, proverbio enim fuit: Punica fides.

Typhoëa. *Fulmina, quibus Gigantes vicit Jupiter, imprimisque Typhoëum.*

Phœnissa tenet: *Dido è Phœnicia oriunda, & Junonis cultui addicta hospitio acceptum retinet, ac moratur.*

Quò se Junonia: *Hospitia, quibus præest Juno: nam Juno preerat Carthagini, ubi colebatur; & hinc putatur Carthagini sua timere.*

Cardine rerum: *Haud omissura est hanc occasionem, cujus in articulo totius negotii sui quasi cardo vertitur.* Cardo *sumitur pro flexu rerum, ex eo, quòd janua flectitur, & vertitur in cardine.*

Si-

Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura :
Dona ferens, pelago & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,
Aut super Idalium, sacrata sede recondam :
Ne quà scire dolos, mediúsve occurrere possit.
Tu faciem illius, noctem non ampliùs unam,
Falle dolo : & notos pueri puer indue vultus :
Ut cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallásque veneno
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iüli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat : & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus & dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido

Sidoniam : *Carthaginem, coloniam Sidoniorum, ac Tyriorum.*

Dona restantia : *Quæ supersunt è naufragio & incendio Trojæ.*

Super alta Cythera : *Cythera, orum, Insula mediterranei maris.* Idalium : *vel* Idalia *oppidum & nemus est insulæ Cypri.*

Laticemque Lyæum : *Liquorem Bacchicum ; Bacchus enim Lyæus dictus est à λύω solvo, quòd curis animum solvat, ac liberet.*

Amaracus. *Herba coronaria suavissimi odoris, flosculos emittens perpusillos, candidos.* Majoran.

Regia portabat Tyriis, duce lætus Achates.
Cùm venit, aulæis jam se Regina superbis
Aureâ composuit spondâ, mediámque locavit,
Jam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratóque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cererémque canistris
Expediunt, tonsísque ferunt mantilia villis,
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere Penates.
Centum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Necnon & Tyrii per limina læta frequentes
Convenère, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iülum,
Flagrantésque Dei vultus, simulatáque verba:

Aulæis. *Velis, pretiosísque tapetibus vel suspensis super lectum, vel in lecto substructis.*

Aureâ spondâ. Sponda *pars lecti exterior est; sæpe pro toto lecto sumitur, à σπονδὴ* fœdus*: unde & sponsis nomen est.* Aureâ: *Dissyllaba voce, quomodo Æn.* 7. 190. Aureâ percussum virgâ.

Mantilia. *Villosa lintea, tergendis* manibus *comparata, unde habent nomen.*

Penum. Penus hujus peni, *vel* hujus penûs *masculini vel fœm. generis, vel* penus penoris *neutrius, sunt res ad victum necessariæ, quæ in intimâ domûs parte servantur. Hinc est* penitus, & penetro, & penates &c.

Adolere penates; *Igne suffire Deos Domesticos.*

Aci-

Pallámque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipuè infelix, pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescítque tuendo
Phœnissa: & puero pariter donísque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ, collóque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet: inscia Dido,
Insideat quantus miseræ Deus; at memor ille
Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem resides animos desuetáque corda.
Postquam prima quies epulis, mensǽque remotæ;

Cra-

Acidaliæ. *Veneris, quæ sic dicitur ab* Acidalio *fonte, in Orchomeno Bœotiæ civitate, qui Gratiis dicatus est: Gratiæ autem Veneris & Liberi filiæ à quibusdam dicuntur.*

Abolere Sichæum: *Studebat evellere ex Didonis animo memoriam Sichæi, pristini conjugis, quæ penitùs inoleverat, & insederat. Juraverat etiam nulli se alteri esse nupturam.*

Postquam prima quies: *Postquam cessatum est à primis epulis; vel inter primam, & secundam mensam, cùm libationibus, hilaritati musicæ &c. vacaretur.*

Mensæque remotæ. *Mensa non tantùm sunt* τράπεζαι, *seu mensæ ipsæ, quæ ferculis onerantur: sed etiam* σιτία *seu cibi & fercula, quæ imponuntur mensis. Hinc* primæ & secundæ mensæ; *prima & secunda fercula, quorum prima erant graviorum ciborum; secunda pomorum, compotationum, libationum; utra-*

que

Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant,
Fit ſtrepitus tectis, vocémque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi: & noctem flammis funalia vincunt.
Hîc Regina gravem gemmis auróque popoſcit,
Implevítque mero pateram; quam Belus & omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis;
Juppiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)

Hunc

que diſtinguebantur ſaltationibus, cantu, ludis, dum convivæ ab edendo quieſcerent: & *hæc eſt* prima quies.

Vina coronant: *Ad labrum usque pocula implent mero.*

Lychni laquearibus. λύχνος *lucerna.* Laquear *ſive* lacunar, *eſt interſtitium trabium ac tignorum in conclavium tectis. Dicitúrque à* lacu, *quia cavum eſt*, lacus *autem ſignificat propriè cavum quodlibet aquarum receptaculum, ſed transfertur ad alia multa ob figuræ ſimilitudinem.*

Funalia. *Funes cerâ obliti.*

Gravem gemmis: *Pateram ex auro gravem,* & *gemmis diſtinctam, vetuſtate nobilem.*

Belus & omnes. *Belus iſte non Didonis pater eſt, ſed alius Belus antiquior, qui numerabatur inter Didonis majores.*

A Belo ſoliti: *Scilicet implere,* & *inde Diis libare.*

Jupiter hoſpitibus. *Magna fuit in veneratione* Jupiter Hoſpitalis, *Græcis* ξένιος.

Mi-

Hunc lætum Tyriísque diem Trojáque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse minores
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit & in mensa laticum libavit honorem:
Pimáque libato, summo tenus attig t ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro:
Pòst alii proceres. Citharâ crinitus Jopas
Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.

Hic

Minores. *Posteros.*

Libavit. *Stillavit: à* λείβω *stillo; Ritus hic fuit sacrificorum: Sacerdos vinum è vasculo degustabat, dabátque deinde degustandum cæteris, tum illud vel in victimæ cornua, vel in ignem aræ impositum, vel in mensam invergebat. Unde* libo *primò significat* stillo; *deinde quia in libatione vinum degustabatur, significat etiam* degusto *ac* leviter tango, *denique generatim significat* sacrifico.

Tum Bitiæ: *Sacerdoti primo, vel ut alii Magistro Equitum. Et Bitias classis Punicæ fuit præfectus, ut docet Livius.* Increpitans. *Inclamans & clara voce exhortans.* Proluit: *Et conspersit se vino, quo aurea patera redundabat.*

Crinitus Jopas: *Ex more citharœdorum, qui Apollinem præsidem suum crinitum æmulabantur.*

Docuit, quæ Atlas. *Canit ab Atlante Astrologiæ peritissimo edoctus de sole, luna, stellis &c. Atlas Mauritaniæ rex fuit Astrologiæ repertor, quem proinde fabulati sunt cælum suis cervicibus sustinere.*

Er-

Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Unde hominum genus, & pecudes: unde imber, & ignes:
Arcturum, pluviásque Hyadas, geminósque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii Troësque sequuntur.
Necnon & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longúmque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis:

In-

Errantem Lunam: *Canit errores, & varios Lunæ cursus; Solis quoque annuos, & diurnos; vel etiam eclypses ac defectus.*

Arcturum. *Stellam procellosam in signo Bootæ.*

Hyadas, *stellas septem in fronte Tauri, quibus nomen est ab ὕω pluo.* Geminos Triones: *Ursas duas, signa Borealia, quæ à rusticis* plaustrum majus *ac* plaustrum minus *olim dicta sunt: quia in majore septem stellæ ita dispositæ sunt, ut boves aratro subligatos referant; boves autem* triones *antiquis dicti sunt, quod arando terram terant, quasi* teriones. *In minore verò stellæ item aliquot, licet multò minores eundem ferè situm imitantur.*

Quid tantum Oceano: *Canit etiam Jopas, cur dies hyberni sint adeò breves, longi autem æstivi. Ex vulgi mente Sol in Oceanum decumbere, & lavare se dicitur.*

Tardis mora noctibus: *Quæ mora sic obstet noctibus æstivis, ut serò ac lentè veniant.*

Auroræ filius: *Memnon Auroræ filius venit ad*

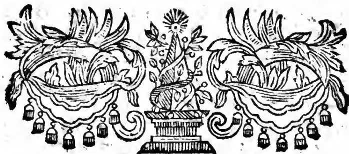
Tro-

Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic, hoſpes, origine nobis
Inſidias, inquit, Danaûm, casúsque tuorum,
Erroréſque tuos: nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas,

Troiam cum armis Vulcaniis, id eſt, ab ipſo Vulcano fabricatis.

Diomedis equi: *Quos Rheſo Diomedes abduxit. Vide v.473.*

Septima portat: *Nam anno jam ſeptimo poſt Troiæ excidium circumerras per diverſas terras & maria.*

P. VIRGILII M.

ÆNEIDOS

LIBER II.

ARGUMENTUM.

Narrat Didoni Æneas Trojani excidii seriem; ea est ejusmodi. Græci decennali bello pæne fracti, dolo capere urbem constituunt: fugam simulant; circa Tenedum insulam latent; equum relinquunt in castris, fœtum intus militibus. Quo per fraudem Sinonis, cui fidem mors Laocoontis faciebat, in urbem inducto: noctu reserato ejus utero Græci erumpunt; admissoque exercitu; Trojam ferro & igne populantur. Admonetur in somnis Æneas ab Hectore, ut fugâ sibi consulat: Æneas mortem fugæ præferens, coactâ manu, Græcos aliquot cædit; sumptisque eorum armis, suo-

suorum telis fere obruitur. At vastatâ regiâ, Priamo Pyrrhi manu interfecto, Æneas domum revertitur, Anchisæ patri sacra, Penatésque committit, suis eum imponit humeris, & cum Ascanio filio, Creusâque uxore, fugam arripit. Mox amissâ intereundum Creusâ, iter ad eam quærendam relegit: occurrit mortuæ uxoris umbra, monétque se à Cybele in Phrygia detineri. Redit ille in montem Idam, & cum sociis mari fugam parat.

Conticuêre omnes, intentíque ora tenebant,
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem:
Trojanas ut opes & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando,

Myr-

Ab alto. *Quia Æneas sedebat in altiore, ist est, dextera parte lecti, Ascanius in inferiore, seu sinistra, Dido in media:* Mediámque locavit. *Æn.* I, 702.

Danai: *Græci, dicti à Danao Argivorum Rege, qui cùm quinquaginta filias haberet, eas totidem filiis*

Myrmidonum, Dolopúmve, aut duri miles Ulyssei,
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cælo
Præcipitat, suadéntque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctúque refugit:
Incipiam. Fracti bello, fatísque repulsi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divina Palladis arte
Ædificant: sectáque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.

Huc

Ægypti fratris sui tradidit uxores, iisque imperavit, ut prima nocte maritos suos occiderent.

Myrmidonum. *Milites Achillis, & populi Thessaliæ, de quorum origine variè fabulantur.*

Dolopum. *Eos quidam Thessaliæ, Plinius Ætoliæ, Ptolomæus Epiro adnumerat. Milites Achillis, vel ut alii volunt Phœnicis, aut Pyrrhi.*

Ulyssei. *Ithacæ & Cephaleniæ, insularum in Jonio mari regis: cujus dolis Trojana expeditio præcipuè promota est.* Ulyssei *pro Ulyssis, Genit. ut* I. 224.

Refugit: *Propter metrum, pro præsenti posuit præteritum.*

Tot jam labentibus annis: *Decem annis à primo Græcorum in Phrygiam appulsu jam elapsis & evolutis.*

Votum pro reditu: *Simulabant Græci, se vovisse hunc equum pro reditu; & ideò fabricatum, ut hujus voti religione Minervam sibi propitiam redderent, & prosperum ab ea reditum impetrarent.*

Et

Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitúsque cavernas
Ingentes, uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantùm sinus, & statio malefida carinis:
Huc se provecti deserto in littore condunt.
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu:
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra,
Desertósque videre locos, littúsque relictum.
Hic Dolopum manus, hîc sævus tendebat Achilles;
Classibus hîc locus: hîc acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,

Ea

Ea fama vagatur: *Spargitur hîc rumor.*

Huc. *Illuc, in hunc equum, delectorum virorum corpora, forte electa includunt.* Cæco lateri: *Obscuro.*

Tenedos. *Insula Hellesponti.*

Mycenas. *Urbem regiam Agamemnonis in Peloponneso.*

Dorica. *Doris, Græciæ regio, inter Thessaliam, Ætoliam & Phocidem, ad Pharnassum & Oetam montes. Pro tota Græcia hîc sumitur.*

Dolopum manus. *Turma Dolopum, de quibus vide suprà v. 7.*

Tendebat: *Tentoria habebat.*

Innuptæ Minervæ. *Pallas ita dicitur, quæ Vulcani nuptias respuit, & virginitatem servavit.*

Donum exitiale; *Equum Trojanum.*

Et molem mirantur equi: primúsque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari;
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectáque dona
Præcipitare jubent: subjectísque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri & tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magnâ comitante catervâ,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce.
Et procul: O miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturáque desuper urbi;
Aut aliquis latet error: equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum

Con-

Laocoon. *Juxta aliquos Anchisæ frater fuit: juxta alios, Priami filius, sacerdos Apollinis.*

Inspectura domos. *Cùm enim altior esset muris & domibus, suspicabatur Laocoon esse aut speculam, aut machinam fœtam ignibus, qui deinde in subjectam urbem ingruerent.*

Danaos & dona &c. *Etiam cùm munera dant.*

Feri, *Equi, quadrupedis; sic Æn.* 7. 409. *de cervo:* plectebátque ferum.

La-

Contorsit: stetit illa tremens uteróque recusso
Insonuêre cavæ gemitúmque dedêre cavernæ.
Et, si fata Deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojáque nunc stares, Priamíque arx alta maneres.
Ecce manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojámque aperiret Achivis,
Obtulerat: fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti:
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certántque illudere capto.
Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.
Námque ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat!
Cui neque apud Danaos usquam locus; insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.

Quo

Læva. Fata *significat* contraria.

Argolicas fœdare. Argolicas, *Græcas ab Argis, urbe Peloponnesi.* Fœdare, *lacerare, vulnerare.*

Ecce manus: *Interim pastores Trojani ad regem trahebant juvenem ligatum manibus post terga.*

Hoc ipsum ut strueret: *Ut inceptum à Græcis opus, & dolum strueret, perficerétque.*

Phrygia: *Trojana, quia Troas in Phrygia minore fuit.*

Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret; quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi Rex, fuerint quæcúnque, fatebor;
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando aliquid, si fortè tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem infando indicio, quia bella vetabat,

De-

Fando. *Gerundia modò passivè, significant, ut hîc* fando, *id est*, dum aliquid dicitur: *modò activè, ut suprà*, quis talia fando, *id est*, dum dicit talia.

Belidæ Palamedis. *Fuit Palamedes Nauplii Filius, regis Eubœæ insulæ, in Ægæo mari. Ortum duxit à Belo Prisco, rege illius Africæ partis, quæ deinde Ægyptus vocata est.*

Falsa sub proditione &c. *Sub specie proditionis. Ulysses enim multis de causis infestus Palamedi, aurum in Palamedis tentorio clam defodit: tum epistolam fingit Priami ad Palamedem, quâ gratiæ ei agebantur pro proditione, & aurum muneris locô datum fuisse indicabatur: quod cùm Græci in ejus tentorio reperissent, insontem lapidibus obruerunt.*

Infando Indicio. *Relatione Ulyssis, & auri indicatione.*

Re-

Demisêre neci; nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnúmque vigebat
Consiliis, & nos aliquod noménque decúsque
Gessimus: invidiâ postquam pellacis Ulyssei
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
Afflictus vitam in tenebris luctúque trahebam,
Et causam insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeâssem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conscius arma.

Regno incolumis. *Vel intelligit regnum Eubœæ, quod obtinebat Nauplius Palamedis pater, vel potiùs commune imperium & concilium Græciæ totius, ad bellum Trojanum consociatæ.*

Pellacis Ulyssei: *Versuti, fallacis.*

Concessit: *Pro, decessit è vivis, & reliquit terram, quæ supera est respectu inferorum.*

Argos: *Civitas Pelopponesi, ab* Argo *dicta, quem custodem Vaccæ, in quam Jo fuerat commutata, Mercurius occidit.*

Criminibus terrere novis: *Criminationibus, causis, unde mihi noceret.*

Conscius arma &c. Conscius, *id est*, sciens se reum occisi Palamedis, atque adeò se verbis & querelis meis unum peti. Arma *sunt cujus-*

Nec requievit enim, donec Calchante miniſtro
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? ſi omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire ſat eſt jamdudum; ſumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus ſcitari, & quærere cauſas,
Ignari ſcelerum tantorum, artiſque Pelasgæ.
Proſequitur pavitans, & ficto pectore fatur:
Sæpè fugam Danai Trojâ cupière relicta
Moliri: & longo feſſi diſcedere bello.

Au-

libet rei faciendæ inſtrumenta & auxilia, hîc, inſidiæ, fraudes, nocendi occaſio.

Donec Calchante miniſtro. *Apoſiopeſis. Intelligitur:* Me deſtinat aræ. *Nam etſi contentione & acrimonia vocis, dolos fraudéſque Ulyſſis proferre cœperat, tamen cùm ad finem perveniſſet, tanto indignationis ardore ſe ferri ſimulavit, ut perficere orationem non valeret.* Calchas *fuit vates & augur præſtantiſſimus.*

Quídve moror? *Cur moror pœnam & mortem, quâ me afficietis; ſi omnes Græcos eodem loco & numero ducitis, & pro hoſtibus habetis?*

Ithacus velit &c. *Rem facietis optatiſſimam Ulyſſi Ithacæ regi, & Agamemnoni, & Menelao Atrei filiis.*

Mercentur Atridæ: *Mortem meam magno pretio emerint Atridæ, ſcilicet Atrei filii, ut ſuprà,*

Pelasgæ. *Græcæ, nam ſuſpecta olim fuit Græcorum fides.*

Au-

Fecissentque utinam! Sæpè illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes,
Præcipuè, cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat:
Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa,
Cùm primùm Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animáque litandum
Argolicâ. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuêre animi, gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hîc Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina Divûm,

Fla-

Auster. *Ventus meridionalis adversus redeuntibus è Troade in Græciam.*

Eurypylum. *Augurem nobilem.*

Virgine cæsa. *Iphigeniâ, Agamemnonis filiâ. Nam Græci Trojam profecti, cùm ad Aulidem Bœotiæ portum venissent, suspensis ventis & pestilentia grassante consuluerunt oraculum, à quo responsum est, Agamemnonis filiam Dianæ esse immolandam: sed hæc in ipso sacrificio à Diana subducta est, & cerva ejus in locum supposita; ipsa Virgo in Tauricam regionem translata, ubi Dianæ sacerdotio functa est. Videtur tamen Virgilius cæsam affirmare, ut & Ovidius.*

Cui fata parent: *Mortem & exitium destinent; quem Apollo petat.*

Ithacus; *Ulysses, Ithacensis, ut suprà.*

Flagitat: & mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant
Bis quinos ſilet ille dies, tectúſque recuſat
Prodere voce ſuâ quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus.
Compoſitò rumpit vocem, & me deſtinat aræ.
Aſſensêre omnes: & quæ ſibi quisque timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulêre.
Jámque dies infanda aderat; mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circùm tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi:
Limoſóque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela darent, ſi fortè dediſſent,
Nec mihi jam patriam antiquam ſpes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatúmque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, & culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos & conſcia numina veri;
Per ſi qua eſt, quæ reſtat adhuc mortalibus usquam

In-

Canebant: *Multi mihi prædicebant, fore, ut Ulyſſes omnium ſcelerum architectus ſuis fallaciis efficeret, ut ego eſſem victima, & ſacrificio deſtinarer.*

Salſæ fruges. Mola, *placentæ ſpecies, ex farre ſive frumento, ſalſo, toſto, ac molito: unde mola appellabatur, & victimæ, quarum fronti ante ſacrificium imponebatur, dicebantur immolari.* Vittæ. *Infula, faſcia latior, vulgò lanea, & nivea, ex qua minores aliæ dependebant. Hac infula non tantùm victimæ, ſed ſacerdotes, & ipſa etiam deorum ſimulacra coronabantur.*

Ulva. *Herba quælibet paluſtris ſine certo nomine.*

La-

Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus; dictísque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos,
Noster eris: mihíque hæc edissere vera roganti:
Quò molem hanc immanis equi statuêre? quis auctor?
Quídve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille dolis instructus & arte Pelasgâ,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas.
Vos, æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ, ensésque nefandi,
Quos fugi; vittæque Deûm, quas hostia gessi:
Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura;

Fas

Laborum: *Periculorum, malorum.*

Manicas. *Vox à* manu *deducta: significátque aliquando vestium partem, quæ manus & brachia protegit*; *aliquando vincula manuum, aut* compedes *pedum.*

Arte Pelasga. *Græci vafritie & mala fide infames fuerunt.*

Vos æterni ignes. *Intelligendum de sole, Luna, sideribus aliis. Nam hæc putabant veteres & igneæ esse naturæ, & in æternum lucere, & habere divinitatem, ideo frequenter jurabant per sidera:* Conscia sidera *testor.*

Sacrata resolvere jura: *Violare arcana sacramenta Græcorum, & ejurare Græcos, iisque debitam fidem.*

SI-

Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promiſſis maneas, ſervatáque ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerúmque inventor Ulyſſes
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuêre ſacram effigiem; manibusque cruentis
Virgineas auſi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri

Siqua tegunt. *Si pro ſiquidem, non dubitantis, ſed affirmantis eſt.*

Tydides: *Diomedes Tydei filius.*

Palladium. *Statua fuit Palladis, armata parmâ, id eſt, ſcuto breviore, & haſtâ; eo ritu conſecrata, ut crederent urbem, in qua eſſet, inexpugnabilem fore. Aliqui dicunt è cælo eſſe delapſam: alii factam ex oſſibus Pelopis. Hanc Ulyſſes & Diomedes, ſublapſi per cuniculos aut cloacas in urbem Trojam, ex arce ſubripuerunt. Diomedes deinde poſt excidium Trojæ tempeſtate actus in Italiam, Deorum reſponſis monitus, ut Palladium Trojanis reſtitueret, dicitur illud Æneæ per Calabriam tranſeunti reſtituiſſe, vel cuidam ex Æneæ amicis, cui nomen Nautes. Ab hoc illatum in Italiam, & Lavinii primùm, deinde Albæ, tum Romæ ſervatum in templo Veſtæ, ſub Veſtalium & Nautiæ familiæ cuſtodia; tam ſecretò, ut Herodianus teſtetur, ſub Commodo Imp. cùm templum Veſtæ conflagrâſſet, Palladium Romæ tum primò viſum eſſe.*

Tri-

Spes Danaûm, fractæ vires, aversa Deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsúsque per artus
Sudor iit, térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis:
Omina nî repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexêre carinis.
Et nunc quòd patrias vento petiêre Mycenas;
Arma Deósque parant comites, pelagóque remenso
Improvisi aderunt: ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso,

Effi-

Tritonia. *Minerva, Pallas, sic dicta à Tritone amne Bœotiæ, aut à Tritonide palude Africæ; juxta quam nata dicitur, vel quòd è Jovis capite nata sit: Attici enim τριτῶνα caput appellant. Aut quasi terribilis ἀπὸ τῦ τρεῖν, id est, timere.*

Emicuit: *Ter exiliit è terra simulacrum.*

Omina nî repetant. *Nisi requirant ex urbe Argis meliora auspicia.*

Numénque reducant. *Et reducant Palladem faventem, qualem priùs mari, & navibus secum adduxerant.* Curvis, *epitheton formam navium describens. Etiam apud Romanos erat moris, ut si egressi malè pugnâssent, reverterentur ad captanda rursus auguria. Hoc igitur suasit Calchas, ut Argos redeant, inde reversuri melioribus auspiciis.*

Pro Palladio: *Pro Simulacro Palladis rapto &*

Dea

Effigiem ſtatuêre, nefas quæ triſte piaret:
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cælóque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub religione tueri.
Nam ſi veſtra manus violâſſet dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod dii priùs omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibúſque futurum;
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopeja ad mœnia bello

Ven-

Dea offenſa, ita moniti hoc ſimulacrum equi extruxerunt.

Antiqua ſub relligione tueri. *Id eſt, in locum Palladii ſuccedere, quod antiquo cultu & populi credulitate urbem ſervaturum erat.*

Aſiam. *Duplex eſt, major & minor.* Major, è *tribus mundi partibus, quas veteres agnoverunt, longe maxima eſt, nunc in partes diſtincta præcipuè ſex, imperium Moſcoviticum, Tartaricum, Turcicum, Perſicum, Indicum, & Sinenſe.* Minor *Peninſula eſt majoris Aſiæ, maxime occidentalis inter pontum Euxinum, & eam mediternanei maris partem, quæ Iſſico ſinu terminatur: nunc* Natolie: *De hac ſermo hîc eſt, quia in ea erat* Troas. *Dicit ergo: Si Trojani ſuis manibus ligneum equi ſimulacrum inveherent urbi, ipſos Trojanos bello Græcas urbes aggreſſuros, & imminere excidium Græcis.*

Pelopeja. *Vel* Argos, *ubi præcipuè regnavit Pelops,*

Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res: captíque dolis, lacrymisque coacti;
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris multóque tremendum
Objicitur magìs, atque improvida pectora turbat,
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, paritérque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque

Sau-

lops, vel totam peninsulam Isthmo Corinthiaco Græciæ annexam, quæ cùm Apia *diceretur,* Peloponnesus *deinde, id est, insula* Pelopis, *vocata est à* Pelope, *qui è Phrygia coloniam eò deduxit.* Pelopeia, *quatuor syllabis, Græca Diphtongo* Pelopëja.

Tydides. *Diomedes Tydei Filius.* Larissæus Achilles. *Larissa Thessaliæ urbs, Patria Achillis.*

Mille carinæ. *Homerus in catalogo numerat mille centum, & octoginta sex.*

Laocoon: *Sorte ductus est sacerdos Laocoon, quia ubi non erant certi Deo Sacerdotes, sorte duci mos erat. De Laocoonte suprà v.* 41. *De Neptuno Æ.* 1. 129.

A Tenedo. *Insula Hellespontti. Suprà v.* 21.

Pone

Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Ponè legit, sinuátque immensâ volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Pòst, ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spirísque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circùm
Terga dati, superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atróque veneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, & incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones

Effu-

Ponè; *Post. Reliqua pars corporis infra pectus retro in mari natat, & ingenti volumine sinuatur, seu in spiras inflectitur.*

Agmine certo. *Certo & ordinato motu: sic Georg.* 3. 423. Extremæque agmina *caudæ. Agmen de serpente dicitur, quia corporis pars post partem succedit, atque agitur, instar exercitûs agminatim procedentis.*

Sanie vittas. *Sanies est sanguis mutatus, ac ferè corruptus, atro colore permixtus;* de vittis *suprà v.* 133.

Delubra. *Templa sic dicta, à* deluo: *quia plerum-*

Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibúsque Deæ, clypeíque sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor: & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur
Læserit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis,
Accingunt omnes operi: pedibúsque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo

In-

rumque ante templa fontes erant, aut lacus; ubi templa ingressuri deluebantur.

Tritonidis arcem. *Minervæ Tritoniæ:* Arcem *vel Trojanæ urbis, in qua templum illud erat, vel arcem dixit, pro templo & æde Minervæ, quocunque loco sita fuerit.*

Insinuat. *Supple* se, *ut Æn.* 1. 108. Tum prora avertit.

Sacrum robur: *Ligneum simulacrum, equum è robore contextum, Minervæ dedicatum. Et notandum, quâ copiâ verborum hunc equum appellet, lignum, machinam, monstrum, dolum, pinea claustra, domum, molem, equum, sacrum robur, simulacrum.*

Accingunt. *Supple* se, *ut suprà* insinuat pavor.

Subjiciunt lapsus. *Rotas pedibus equi lignei subdunt, ut faciliùs labatur, & funes è stupa contextos alligant collo, quibus trahant.*

Intendunt: ſcandit fatalis machina muros,
Fœta armis: pueri circùm innuptæque puellæ
Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô Divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit atque utero ſonitum quater arma dedère.
Inſtamus tamen immemores, cæcíque furore,
Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſtâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cælum, & ruit Oceano nox,

In-

Fœta armis: *Plena armatis.*

Sacra canunt. *Hymnos dicunt ſacros.*

Divûm Domus Ilium. *Quia murorum ſtructores habuit Neptunum & Apollinem: quia Ganymedem Jovis, Tithonum Auroræ delicias, è ſtirpe regia protulit &c.*

Caſſandra. *Priami & Hecubæ filia, quæ cùm ab amatore Apolline artem accepiſſet vaticinandi, nec ei tamen gratiam amoris mutui retuliſſet; indignatus Deus effecit, ut à Trojanis fides ipſius vaticiniis non haberetur. Hæc eadem, veniente Helena, prædixerat futura bella, & cladem; ſed juſſu Apollinis Trojani eidem non crediderunt.*

Velamus: *Feſtivis ramis templa Deorum coronamus.*

Vertitur: *In aliam faciem mutatur, à Die in Noctem; aut ſphæræ cæleſtes moventur.*

Ar-

Involvens umbrâ magnî terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuêre: ſopor feſſos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx inſtructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica ſilentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cùm regia puppis
Extulerat; fatíſque Deûm defenſus iniquis,
Incluſos utero Danaos & pinea furtim
Laxat clauſtra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætíque cavo ſe robore promunt,
Tiſandrus, Sthenelúſque duces, & dirus Ulyſſes,
Demiſſum lapſi per funem; Athamáſque, Thoáſque
Pelidéſque Neoptolemus, primúſque Machaon,

Ea

Argiva Phalanx. *Phalanx propriè Macedonum eſt agmen pedeſtre, perpetuo umbonum textu conſertum, atque ita juncto impetu in hoſtes incurrens. Hîc intelligit totum exercitum Græcum, & claſſem ſe ab inſula Tenedo moventem adversùs Trojam.*

Fatis iniquis: *Voluntate Numinum, Græcis propitia, ſed in nos iniqua.*

Demiſſum lapſi &c. *Hinc conjicere licet altitudinem equi.*

Pelidéſque Neoptolemus. *Neoptolemus cognomen eſt Pyrrhi Achillis Filii à* νέος *novus, &* πόλεμος bellum, *quia admodum adoleſcens, ad belli Trojani reliquias perductus eſt; erat enim in fatis abſque aliquo Æacidarum capi Trojam non poſſe.* Pelides *vocatus, quia* Pelei *nepos, qui* Æaci *fuit filius, regis in Ægina inſula, & Thetidis maritus.*

Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus,
Invadunt urbem somno vinóque sepultam:
Cæduntur vigiles: portísque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono Divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largósque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, atèrque cruento
Pulvere, pérque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,

Vel

Menelaus. *Atrei filius, Agamemnonis frater; maritus Helenæ, quam cùm raptam à Paride frustra legationibus à Priamo repetiisset, sociali totius Græciæ bello repetiit, recepítque eandem everso Trojano regno, & conscensâ navi, post octavum erroris annum domum rediit.*

Epeus. *Ideo equi lignei fabricator dicitur, quia muralem reperit machinam, quæ vocatur etiam* aries; *ex Plin. l.* 7. 56.

Raptatus bigis. *De Hectore bigis raptato Æn.* 1. *v.*487.

Exuvias Achillis. *Cùm nempe Achilles è Græcorum castris recessisset, offensus Agamemnoni ob ereptam sibi Briseida: territi navium incendio Græci, frustra precibus Achillem tentaverunt.* Patroclus *inprimis, ipsi carissimus, qui cùm ad reditum impellere eum non posset, rogavit, sua sibi saltem arma, militésque suos concederet, quibus metum Trojanis incuteret.*

Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens, quæ circùm plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ! spes ô fidissima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuêre moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominúmque urbísque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur;
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Dea, téque his (ait) eripe flammis;
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja:
Sat patriæ Priamóque datum: si Pergama dextrâ
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra súosque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestámque potentem,

Æter-

euteret. Concessit Achilles; at Patroclus Achillis armis indutus ab Hectore occisus est. Igitur per Achillis exuvias *Achillis arma intellige, non Achilli quidem, sed Patroclo direpta.*

Phrygios ignes: *Flammas Trojanas, quibus Protesilai navis incensa est. Naves enim Græcorum flammis oppugnatæ fuerunt ab Hectore.*

Vittas. *Fascias, velamina, pepla Deorum.*

Vestámque potentem. *Per* Vestam *intelligit, vel unum ex illis Penatium simulacris, vel ignem ipsum æternum, ait enim Ovid. fast.* 6. 291. Nec tu

 aliud

Æternúmque adytis effert penetralibus ignem;
Diverso intereà miscentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribúsque obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorúmque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cùm flamma furentibus Austris

aliud Vestam, quàm vivam intellige flammam. Per ignem æternum *ignem inextinctum, qui si aliquando extingueretur; non alio igne, sed admotis soli fomitibus, ipso solis calore excitandus erat.*

Adytis effert. *Vel reipsa effert, vel in somnis videtur efferre. Effert autem in Æneæ domum è templo, quod erat in arce, & cum iis imperium à Priamo in Æneam transfert.* Adyta, *sunt intimæ partes domorum, templorúmque, in quas intrare nefas est, ab* α privativo, & δύω ingredior.

Quamquam secreta: *Etsi domus Anchisæ patris, in qua habitabam, longè remota esset ab aliis, amœnis quibusdam arboribus circumdata, quæ tum alias ejus partes, tum maximè vestibulum patulis diffusæ ramis opacabant; jam tamen clarè audiebatur flammarum crepitus, & horribilis quidam armorum fluctus magis & magis ingruebat.*

In segetem: *Ita stupebam respiciens urbem deflagrantem è domus paternæ fastigio, ignorans, quo pacto id contigisset, quemadmodum stupet pastor respiciens ex alto rupis cacumine, cùm flammas incensa se-*

gete

Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boúmque labores,
Præcipitésque trahit sylvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum verò manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor iráque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce

gete crepitantes, aut repentinum torrentem è montibus magno fragore decurrentem audit, ignorans caussam incendii, aut eluvionis.

Deiphobi. *Priami filius fuit, qui postquam Paris à Pyrrbo occisus est, Helenam duxit uxorem, cujus dolo inter primos interfectus est, ut fusè describitur Æn.* 6. 490.

Vulcano superante. *Incendio. Per Metonymiam.*

Ucalegon. *Ucalegon senex, unus è Consiliariis Priami.* Ucalegon *ponitur pro* domo Ucalegontis. *Proximus habitabat Ucalegon Deiphobo: rem domûs ad personam translulit, & est possessor, pro re possessa.*

Sigea freta: Sigeum & Rhœteum *promontoria duo Troadis, non longè ab urbe Troja.*

Relucent; *Incendii magnitudinem voluit significare.*

Ecce autem; telis Pantheus elapsus Achivûm;
Pantheus Otriades, arcis Phœbíque sacerdos;
Sacra manu, victósque Deos parvúmque nepotem
Ipse trahit; cursúque amens ad limina tendit:
Quo res summa loco, Pantheu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
Venit summa dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria

Ecce autem: *Adventu Panthi spem conceptam arcis defendendæ amittit.*

Pantheus Otriades. *Otrei filius, sacerdos Apollinis, qui in arce colebatur. Licet enim arx Trojanæ præcipuè sacra esset Palladi, ut deinde Romanum Capitolium Jovi, utraque tamen sedes Diis aliis compluribus dicata erat.*

Victósque Deos: *Tanquam sacerdos res sacras, & Deos suâ fert manu, ut Hector in somno prius prædixerat efferendos.*

Victos: *Id est, in hostis potestatem venturos.*

Ad limina tendit: *Ad Domûs meæ januam. Legunt alii* littora.

Pantheu: *Vocativus Græcus.*

Quam prendimus arcem? *Quam occupabimus arcem, ut propugnemus? fuerunt enim præter jam occupatam ab hostibus, arces aliæ & munita loca, inprimis Priami regia, in quam ultimus Græcorum impetus fuit.*

Ve-

Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter Argos
Transtulit: incensa Danai dominantur in urbe
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis;
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine Divûm
In flammas & in arma feror: quò tristis Erynnis,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor;
Addunt se socios Ripheus & maximus annis

Ferus Jupiter: *Crudelis.* Argos transtulit: *Jupiter fortunam, opes, imperium à nobis ad victores Græcos transtulit.*

Millia quot: *Tantus est numerus hostium, quantus olim fuit, cùm Mycenis ad nos oppugnandos venerunt, quasi nemo perierit decennali bello.*

Cæco Marte. *Certamine vel obscuro, quia per noctem committebatur, vel insano; quia à paucis, & improvidis contra multos & paratos.*

Numine Divûm: *Furore, iráque divinitus immissa.*

Erynnis. *Nomen commune tribus furiis, quæ ut* Eumenides, *sic* Erynnies *vocantur. Privata singularum nomina sunt* Alecto, Tisiphone, Megæra. *Dicit: Illucibam, quò me furor & insania rapiebat, & ubi maximus erat clamor pugnantium;*

Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promiſſis maneas, ſervatáque ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerúmque inventor Ulyſſes
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuêre ſacram effigiem; manibusque cruentis
Virgineas auſi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri

Siqua tegunt. *Si pro ſiquidem, non dubitantis, ſed affirmantis eſt.*

Tydides: *Diomedes Tydei filius.*

Palladium. *Statua fuit Palladis, armata parmâ, id eſt, ſcuto breviore, & haſtâ; eo ritu conſecrata, ut crederent urbem, in qua eſſet, inexpugnabilem fore. Aliqui dicunt è cælo eſſe delapſam: alii factam ex oſſibus Pelopis. Hanc Ulyſſes & Diomedes, ſublapſi per cuniculos aut cloacas in urbem Trojam, ex arce ſubripuerunt. Diomedes deinde poſt excidium Trojæ tempeſtate actus in Italiam, Deorum reſponſis monitus, ut Palladium Trojanis reſtitueret, dicitur illud Æneæ per Calabriam tranſeunti reſtituiſſe, vel cuidam ex Æneæ amicis, cui nomen Nautes. Ab hoc illatum in Italiam, & Lavinii primùm, deinde Albæ, tum Romæ ſervatum in templo Veſtæ, ſub Veſtalium & Nautiæ familiæ cuſtodia; tam ſecretò, ut Herodianus teſtetur, ſub Commodo Imp. cùm templum Veſtæ conflagrâſſet, Palladium Romæ tum primò viſum eſſe.*

Tri-

Spes Danaûm, fractæ vires, aversa Deæ mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsêre coruscæ
Luminibus flammæ arrectis, salsúsque per artus
Sudoriit, térque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmámque ferens hastámque trementem.
Extemplo tentanda fugâ canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis:
Omina nî repetant Argis, numénque reducant,
Quod pelago & curvis secum advexêre carinis.
Et nunc quòd patrias vento petiêre Mycenas;
Arma Deósque parant comites, pelagóque remenso
Improvisi aderunt: ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso,

Effi-

Tritonia. *Minerva, Pallas, sic dicta à Tritone amne Bœotiæ, aut à Tritonide palude Africæ; juxta quam nata dicitur, vel quòd è Jovis capite nata sit: Attici enim τριτῶνα caput appellant. Aut quasi terribilis ἀπὸ τοῦ τρεῖν, id est, timere.*

Emicuit: *Ter exiliit è terra simulacrum.*

Omina nî repetant. *Nisi requirant ex urbe Argis meliora auspicia.*

Numénque reducant. *Et reducant Palladem faventem, qualem priùs mari, & navibus secum adduxerant.* Curvis, *epithet on formam navium describens. Etiam apud Romanos erat moris, ut si egressi malè pugnâssent, reverterentur ad captanda rursus auguria. Hoc igitur suasit Calchas, ut Argos redeant, inde reversuri melioribus auspiciis.*

Pro Palladio: *Pro Simulacro Palladis rapto &*

Dea

Effigiem ſtatuêre, nefas quæ triſte piaret:
Hanc tamen immenſam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cælóque educere juſſit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia poſſit;
Neu populum antiqua ſub religione tueri.
Nam ſi veſtra manus violâſſet dona Minervæ;
Tum magnum exitium (quod dii priùs omen in ipſum
Convertant) Priami imperio Phrygibúsque futurum;
Sin manibus veſtris veſtram aſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopeja ad mœnia bello

Ven-

Dea offenſa, ita moniti hoc ſimulacrum equi extruxerunt.

Antiqua ſub relligione tueri. *Id eſt, in locum Palladii ſuccedere, quod antiquo cultu & populi credulitate urbem ſervaturum erat.*

Aſiam. *Duplex eſt, major & minor.* Major, *è tribus mundi partibus, quas veteres agnoverunt, longe maxima eſt, nunc in partes diſtincta præcipuè ſex, imperium Moſcoviticum, Tartaricum, Turcicum, Perſicum, Indicum, & Sinenſe.* Minor *Peninſula eſt majoris Aſiæ, maxime occidentalis inter pontum Euxinum, & eam mediternanei maris partem, quæ Iſſico ſinu terminatur: nunc* Natolie: *De hac ſermo hîc eſt, quia in ea erat* Troas. *Dicit ergo: Si Trojani ſuis manibus ligneum equi ſimulacrum inveherent urbi, ipſos Trojanos bello Græcas urbes aggreſſuros, & imminere excidium Græcis.*

Pelopeja. *Vel* Argos, *ubi præcipuè regnavit Pelops.*

Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res: captique dolis, lacrymisque coacti;
Quos neque Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuêre decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solemnes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque

San-

lops, vel totam peninsulam Isthmo Corinthiaco Græciæ annexam, quæ cùm Apia *diceretur*, Peloponnesus *deinde, id est, insula* Pelopis, *vocata est à* Pelope, *qui è Phrygia coloniam eò deduxit.* Pelopeia, *quatuor syllabis, Græca Diphtongo* Pelopëja.

Tydides. *Diomedes Tydei Filius.* Larissæus Achilles. *Larissa Thessaliæ urbs, Patria Achillis.*

Mille carinæ. *Homerus in catalogo numerat mille centum, & octoginta sex.*

Laocoon: *Sarte ductus est sacerdos Laocoon, quia ubi non erant certi Deo Sacerdotes, sorte duci mos erat. De Laocoonte suprà v. 41. De Neptuno Æ. I. 129.*

A Tenedo. *Insula Hellesponti. Suprà v. 21.*

Pone

Sanguineæ exuperant undas; pars cætera pontum
Ponè legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jámque arva tenebant,
Ardentésque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus interque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Pòst, ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
Corripiunt, spirísque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circùm
Terga dati, superant capite & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atróque veneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Quales mugitus, fugit cùm saucius aram
Taurus, & incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones

Effu-

Ponè; *Post. Reliqua pars corporis infra pectus retro in mari natat, & ingenti volumine sinuatur, seu in spiras inflectitur.*

Agmine certo. *Certo & ordinato motu: sic Georg.* 3. 423. Extremæque agmina *caudæ. Agmen de serpente dicitur, quia corporis pars post partem succedit, atque agitur, instar exercitûs agminatim procedentis.*

Sanie vittas. *Sanies est sanguis mutatus, ac ferè corruptus, atro colore permixtus;* de vittis *suprà v.* 133.

Delubra. *Templa sic dicta, à* deluo: *quia plerum-*

Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibúsque Deæ, clypeíque sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor: & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur
Læserit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque Divæ
Numina conclamant.
Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis,
Accingunt omnes operi: pedibúsque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo

Lu-

rumque ante templa fontes erant, aut lacus; ubi templa ingressuri deluebantur.

Tritonidis arcem. *Minervæ Tritoniæ:* Arcem *vel Trojanæ urbis, in qua templum illud erat, vel arcem dixit, pro templo & æde Minervæ, quocunque loco sita fuerit.*

Insinuat. *Supple* se, *ut Æn.* 1. 108. Tum prora avertit.

Sacrum robur: *Ligneum simulacrum, equum è robore contextum, Minervæ dedicatum. Et notandum, quâ copiâ verborum hunc equum appellet, lignum, machinam, monstrum, dolum, pinea claustra, domum, molem, equum, sacrum robur, simulacrum.*

Accingunt. *Supple* se, *ut suprà* insinuat pavor.

Subjiciunt lapsus. *Rotas pedibus equi lignei subdunt, ut faciliùs labatur, & funes è stupa contextos alligant collo, quibus trahant.*

Intendunt: ſcandit fatalis machina muros,
Fœta armis: pueri circùm innuptæque puellæ
Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô Divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidûm! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit atque utero ſonitum quater arma dedêre.
Inſtamus tamen immemores, cæcíque furore,
Et monſtrum infelix ſacratâ ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, Dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra Deûm miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſtâ velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cælum, & ruit Oceano nox,

In-

Fœta armis: *Plena armatis.*

Sacra canunt. *Hymnos dicunt ſacros.*

Divûm Domus Ilium. *Quia murorum ſtructores habuit Neptunum & Apollinem: quia Ganymedem Jovis, Tithonum Auroræ delicias, è ſtirpe regia protulit &c.*

Caſſandra. *Priami & Hecubæ filia, quæ cùm ab amatore Apolline artem accepiſſet vaticinandi, nec ei tamen gratiam amoris mutui retuliſſet; indignatus Deus effecit, ut à Trojanis fides ipſius vaticiniis non haberetur. Hæc eadem, veniente Helena, prædixerat futura bella, & cladem; ſed juſſu Apollinis Trojani eidem non crediderunt.*

Velamus: *Feſtivis ramis templa Deorum coronamus.*

Vertitur: *In aliam faciem mutatur, à Die in Noctem; aut ſphæræ cæleſtes moventur.*

Ar-

Involvens umbrâ magnâ terrámque polúmque,
Myrmidonúmque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuêre: sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cùm regia puppis
Extulerat; fatisque Deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætíque cavo se robore promunt,
Tisandrus, Sthenelúsque duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem; Athamásque, Thoásque
Pelidésque Neoptolemus, primúsque Machaon,

Et

Argiva Phalanx. *Phalanx propriè Macedonum est agmen pedestre, perpetuo umbonum textu consertum, atque ita juncto impetu in hostes incurrens. Hîc intelligit totum exercitum Græcum, & classem se ab insula Tenedo moventem adversùs Trojam.*

Fatis iniquis; *Voluntate Numinum, Græcis propitia, sed in nos iniqua.*

Demissum lapsi &c. *Hinc conjicere licet altitudinem equi.*

Pelidésque Neoptolemus. *Neoptolemus cognomen est Pyrrhi Achillis Filii à* νέος *novus,* & πόλεμος bellum, *quia admodum adolescens, ad belli Trojani reliquias perductus est; erat enim in fatis absque aliquo Æacidarum capi Trojam non posse.* Pelides *vocatus, quia* Pelei *nepos, qui* Æaci *fuit filius, regis in Ægina insula, & Thetidis maritus.*

Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Invadunt urbem somno vinóque sepultam:
Cæduntur vigiles: portísque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono Divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largósque effundere fletus:
Raptatus bigis, ut quondam, atèrque cruento
Pulvere, pérque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,

Ad

Menelaus. *Atrei filius, Agamemnonis frater; maritus Helenæ, quam cùm raptam à Paride frustra legationibus à Priamo repetiisset, sociali totius Græciæ bello repetiit, recepítque eandem everso Trojano regno, & conscensâ navi, post octavum erroris annum domum rediit.*

Epeus. *Ideo equi lignei fabricator dicitur, quia muralem reperit machinam, quæ vocatur etiam* aries; *ex Plin. l. 7. 56.*

Raptatus bigis. *De Hectore bigis raptato Æn. 1. v. 487.*

Exuvias Achillis. *Cùm nempe Achilles è Græcorum castris recessisset, offensus Agamemnoni ob ereptam sibi Briseida: territi navium incendio Græci, frustra precibus Achillem tentaverunt.* Patroclus *inprimis, ipsi carissimus, qui cùm ad reditum impellere eum non posset, rogavit, sua sibi saltem arma, militésque suos concederet, quibus metum Trojanis incuteret.*

Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens, quæ circùm plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ! spes ô fidissima Teucrûm!
Quæ tantæ tenuêre moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominúmque urbísque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur;
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens:
Heu fuge, nate Dea, téque his (ait) eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja:
Sat patriæ Priamóque datum: si Pergama dextrâ
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suósque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestámque potentem,

Æter-

euteret. Concessit Achilles; at Patroclus Achillis armis indutus ab Hectore occisus est. Igitur per Achillis exuvias *Achillis arma intellige, non Achilli quidem, sed Patroclo direpta.*

Phrygios ignes: *Flammas Trojanas, quibus Protesilai navis incensa est. Naves enim Græcorum flammis oppugnatæ fuerunt ab Hectore.*

Vittas. *Fascias, velamina, pepla Deorum.*

Vestámque potentem. *Per* Vestam *intelligit, vel unum ex illis Penatium simulacris, vel ignem ipsum æternum, ait enim Ovid. fast.* 6. 291. Nec tu

Æternúmque adytis effert penetralibus ignem;
Diverso intereà miscentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribúsque obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorúmque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem veluti cùm flamma furentibus Austris

aliud Vestam, quàm vivam intellige flammam. Per ignem æternum *ignem inextinctum, qui si aliquando extingueretur; non alio igne, sed admotis soli fomitibus, ipso solis calore excitandus erat.*

Adytis effert. *Vel reipsa effert, vel in somnis videtur efferre. Effert autem in Æneæ domum è templo, quod erat in arce, & cum iis imperium à Priamo in Æneam transfert.* Adyta, *sunt intimæ partes domorum, templorúmque, in quas intrare nefas est, ab* α privativo, & δύω ingredior.

Quamquam secreta: *Etsi domus Anchisæ patris, in qua habitabam, longè remota esset ab aliis, amœnis quibusdam arboribus circumdata, quæ tum alias ejus partes, tum maximè vestibulum patulis diffusæ ramis opacabant; jam tamen clare audiebatur flammarum crepitus, & horribilis quidam armorum fluctus magis & magis ingruebat.*

In segetem: *Ita stupebam respiciens urbem deflagrantem è domus paternæ fastigio, ignorans, quo pacto id contigisset, quemadmodum stupet pastor respiciens ex alto rupis cacumine, cùm flammas incensa segete*

Incidit; aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boúmque labores,
Præcipitésque trahit sylvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum verò manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiæ: jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: jam proximus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm, clangorque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor iráque mentem
Præcipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce

gete crepitantes, aut repentinum torrentem è montibus magno fragore decurrentem audit, ignorans causam incendii, aut eluvionis.

Deiphobi. *Priami filius fuit, qui postquam Paris à Pyrrbo occisus est, Helenam duxit uxorem, cujus dolo inter primos interfectus est, ut fusè describitur Æn.* 6. 490.

Vulcano superante. *Incendio. Per Metonymiam.*

Ucalegon. *Ucalegon senex, unus è Consiliariis Priami.* Ucalegon *ponitur pro* domo Ucalegontis. *Proximus babitabat Ucalegon Deiphobo: rem domûs ad personam transtulit, & est possessor, pro re possessa.*

Sigea freta: Sigeum & Rhœteum *promontoria duo Troadis, non longè ab urbe Troja.*

Relucent; *Incendii magnitudinem voluit significare.*

Ecce autem; telis Pantheus elapsus Achivûm,
Pantheus Otriades, arcis Phœbíque sacerdos;
Sacra manu, victósque Deos parvúmque nepotem
Ipse trahit: cursúque amens ad limina tendit:
Quo res summa loco, Pantheu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
Venit summa dies & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria

Ecce autem: *Adventu Panthi spem conceptam arcis defendendæ amittit.*

Pantheus Otriades. *Otrei filius, sacerdos Apollinis, qui in arce colebatur. Licet enim arx Trojanæ præcipuè sacra esset Palladi, ut deinde Romanum Capitolium Jovi, utraque tamen sedes Diis aliis compluribus dicata erat.*

Victósque Deos: *Tanquam sacerdos res sacras, & Deos suâ fert manu, ut Hector in somno priùs prædixerat efferendos.*

Victos: *Id est, in hostis potestatem venturos.*

Ad limina tendit: *Ad Domûs meæ januam. Legunt alii* littora.

Pantheu: *Vocativus Græcus.*

Quam prendimus arcem? *Quam occupabimus arcem, ut propugnemus? fuerunt enim præter jam occupatam ab hostibus, arces aliæ & munita loca, inprimis Priami regia, in quam ultimus Græcorum impetus fuit.*

Fe-

Gloria Teucrorum: ferus omnia Jupiter Argos
Transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans: portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis,
Obsedêre alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte resistunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine Divûm
In flammas & in arma feror: quò tristis Erynnis,
Quò fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus & maximus annis

Ferus Jupiter: *Crudelis.* Argos transtulit: *Jupiter fortunam, opes, imperium à nobis ad victores Græcos transtulit.*

Millia quot: *Tantus est numerus hostium, quantus olim fuit, cùm Mycenis ad nos oppugnandos venerunt, quasi nemo perierit decennali bello.*

Cæco Marte. *Certamine vel obscuro, quia per noctem committebatur, vel insano; quia à paucis, & improvidis contra multos & paratos.*

Numine Divûm: *Furore, iráque divinitus immissa.*

Erynnis. *Nomen commune tribus furiis, quæ & Eumenides, sic* Erynnies *vocantur. Privata singularum nomina sunt* Alecto, Tisiphone, Megæra. *Dicit: Illuc ibam, quò me furor & insania rapiebat, & ubi maximus erat clamor pugnantium;*

Iphitus, oblati per lunam, Hypanísque Dymásque;
Et lateri agglomerant nostro: juvenísque Chorœbus
Mygdonides; illis ad Trojam fortè diebus
Venerat, insano Cassandræ incensus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibúsque ferebat:
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido est
Certa sequi; quæ sit rebus fortuna, videtis.
Excessêre omnes adytis arísque relictis
Dii, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi

In-

& maximum periculum, & major oppetendæ mortis occasio.

Oblati per lunam: *Agniti per Lunæ splendorem.*

Agglomerant: *Agglomerantur.*

Mygdonides. *Nomen à* Mygdone *patre, fratre Hecubæ Priami uxoris, non à* Mygdonia *regione; monet enim Servius, gentilia nomina non desinere in* des, *sed patronymica.*

Infelix: *Quem mox manebat interitus; vel infelix, qui sponsam non audierit, quæ Apollinis furore instincta vaticinabatur Trojam perituram incendio.*

Furentis: *In furore, uti solebant, vaticinantis.*

Fortissima frustrà: *O juvenes, corda frustrà generosa! frustra enim succurritis urbi incensæ, quia excesserunt omnes Dii. Unde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema,*

Atrâ

Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde lupi ceu
Raptores, atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulíque relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæque tenemus
Urbis iter: nox atra cavâ circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima pérque vias sternuntur inertia passim
Corpora, pérque domos, & relligiosa deorum
Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus,
Victorésque cadunt Danai: crudelis ubíque
Luctus, ubíque pavor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaûm magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius; atque ultro verbis compellat amicis:
Festinate viri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa, ferúntque

Atra cavâ. *Nox obscura, præsertim ob fumum ex incendio.* Cava umbra dicitur, *quia naturale est, ut obscurum sit omne concavum; vel* cava, *inani.*

Quondam. *Aliquando. Sic G.* 3. 99. Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis incassum furit.

Socia agmina: *Credens nos esse Græcos.*

Rapiunt incensa: *Alii vastant, & evertunt Tro-*

Pergama: vos celsis nunc primùm à navibus itis?
Dixit; & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retróque pedem cum voce repressit.
Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidúsque repentè refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem,
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis:
Ignarósque loci passim & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hîc exultans successu animísque Chorœbus:
O socii, quà prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quáque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeíque insigne decorum
Induitur: laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnísque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine nostro:

Mult

Trojam incensam; jam prædam agunt de hostibus victis: vos tanquam nihil intereà gestum sit; primùm venitis à navibus.

Celsis navibus; *Altis, magnis.*

Sensit delapsus in hostes. *Id est*, se delapsum esse: *Græcismus Latinis veteribus familiaris.*

Aspris. *Pro* asperis, *ut Æn.* 1. 205. Accêstis, *pro* accessistis.

Comantem. *Cristatam galeam, caudis animalium ornatam.*

Haud numine nostro. *Haud propitiis Diis.*

Ecce

Multáque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus, multos Danaûm demittimus Orco,
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu, nihil invitis fas quenquam fidere Divis?
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus à templo Cassandra adytísque Minervæ,
Ad cælum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiatâ mente Chorœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hîc primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oritúrque miserrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis irâ,
Undique collecti invadunt: acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis,
Adversi rupto ceu quondam turbine venti

Con-

Ecce trahebatur. *Dum bene nostra certamina procederent, repente apparuit, quod multiplici indignitate & scelere nostros actus turbaret.*

Passis: *Expansis, & diffusis, dispersis.*

Priameïa Virgo: *Filia Priami Cassandra,*

Hanc speciem: *Spectaculum, & injuriæ faciem,*

Hic primùm: *Error armorum, qui ante juverat, nocere cœpit. Nam à suis, putati Græci, telis, id est, lapidibus & similibus armis cædebantur.*

Atridæ: *Atrei filiis Agamemnone & Menelao.*

Dolopum: *De Dolopibus suprà v. 7.*

Adversi rupto: *Ita cum Græcis confligimus, sicut vent*

Confligunt, Zephyrusque, Notusque, & lætus Eois
Eurus equis: stridunt sylvæ: sævítque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totáque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitáque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero, primúsque Chorœbus
Penelei dextrâ divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui,
Diis aliter visum. Pereunt Hypanísque, Dymásque,

Con-

venti inter se deprœliantur è contrariis partibus flantes, Zephyrus ab Occidente, Notus à Meridie, Eurus ab Oriente: quo tempore sylvæ strident, ramis arborum se collidentibus: & Nereus Deus maris spumis coopertus fuscinam tribus dentibus instructam minaciter quatiens, ex imo fundo fluctus maris excitat, & emolitur.

Nereus. *Juxta aliquos pro Neptuno sumitur ob tridentem: juxta Orpheum pro Deorum antiquissimo: juxta Hesiodum pro Ponti filio: juxta omnes pro Nereidum Nympharum patre, & uno è maris præsidibus.*

Ora sono discordia. *Alii enim Phrygiâ, alii Græcâ linguâ utebantur: quidam explicant de vario militum symbolo.*

Penelei. *Unius e quinque Bœotorum ducibus, qui ad expeditionem Trojanam venerant.*

Armipotentis. *Palladis, quæ quassans arma è cerebro Jovis nata est; unde nomen à* πάλλω quasso.

Apol-

Confixi à sociis: nec te tua plurima, Pantheu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum:
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaûm; &, si fata fuissent
Ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde,
Iphitus & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssei.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati,
Hîc verò ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum Danaósque ad tecta ruentes

Cer-

Apollinis Infula: *Neque te protexit religio; nec ratio est habita Sacerdotii, cujus insigne infula Apollinis, quam gerebas.* Infula *velamentum capitis Sacerdotalis, vittas habens laneas, albas &c. v.* 133.

Iliaci cineres: *Apostrophe, & Obtestatio ad deprecandam suspicionem ignaviæ: testificor vos cineres Trojanos, & te supreme ignis meorum &c. testor me in exitio vestro nec effugisse arma, nec ulla pericula illata à Græcis me terruisse.*

Meruisse manu. *Me dignum fuisse morte, propter ea, quæ manu feceram, nempe ob cædes Græcorum plurimas.*

Divellimur. *Inviti, necessitate adacti compellimur abire.*

Vulnere tardus: *Ulysses illi vulnus inflixerat, & hinc ægrè incedebat.*

Te-

Cernimus, obsessúmque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos
Nituntur gradibus: clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà turres ac tecta domorum
Culmina convellunt: his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt: alii strictis mucronibus imas
Obsedêre fores, has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vímque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postésque relicti

Testudine. *Machinâ, quæ inventa dicitur bello Trojano. Sic describitur à Livio l.* 44. 9. Scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. *Ait Xiphilinus in Augusto, tam firmam fuisse, ut homines suprà illam ire possent, sed & equi agi & vehicula.*

Limen erat: *Describit locum, per quem obsesso palatio, nempe per posticum, sit ingressus; erat janua occulta*, cæca, *latens.*

Tectorum inter se. *Videntur continua duo fuisse palatia Priami, & Hectoris, cujus Andromache uxor fuit.*

Postésque relicti. *Ab hostibus, qui posticam illam januam non animadverterant.*

A tergo: infelix quà se, dum regna manebant,
Sæpiùs Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat,
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summísque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaïca castra,
Aggressi ferro circùm, quà summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque. Ea lapsa repentè ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè

In-

Andromache. *Filia Eetionis regis Thebes in Cilicia minoris Asiæ provincia. Occiso marito Hectore, Priami, & Hecubæ filio, captáque Trojâ, Pyrrho cessit in prædam: à quo ducta in Epirum, ex eo Molossum suscepit; ac deinde Heleno, Priami item filio, cum regni Epirotici parte in uxorem concessa est.* Soceri *igitur Andromaches fuère Priamus & Hecuba.*

Astyanacta. *Filium unicum Andromaches ex Hectore: Hic post Trojam captam cùm quæreretur à Græcis ad mortem, occultatus à matre in ipso Hectoris tumulo, indéque dolo Ulyssis erutus, è turri præceps actus est.*

Quà summa. *Quà trabium, quæ summum tabulatum sustinebant, capita, parieti immissa, infirmiorem illam reddebant, & exscindi facilem.*

Et lapsa: *Illa turris extemplo concidens ruinam fecit cum tumultu, & latè incubuit super turmas Græcorum.*

Incidit: aſt alii ſubeunt; nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum primóque in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruſcus ahenâ,
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc poſitis novus exuviis, nitidúſque juventâ,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Unà ingens Periphas, & equorum agitator, Achillis
Armiger, Automedon: unà omnis Scyria pubes

Suc-

Aſt alii ſubeunt: *Sed alii ſuccedunt in eorum locum, qui perierunt.*

Telorum: *Non intelligendæ tantùm ſagittæ, quæ jaciuntur, ſed quidquid aliud longè jacitur: Hinc dicit* Telorum genus.

Pyrrhus: *Achillis filius ex Deidamia Lycomedis filia, occurrit fulgens armis valde ſplendentibus.*

Qualis ubi: *Qualis coluber herbis venenoſis paſtus prodit in lucem, poſtquam hyberno tempore tumidus, & inflatus veneno, ſub terra latuit: vere appetente, veteri pelle depoſita, novarum ſquamarum fulgore quodammodo juveneſcit, & multiplici lapſu & erratico ſerpit, pectus attollens, & ſolis radiis exponens, & linguam frequentibus criſpationibus micantem tam celeriter vibrat, ut non una, ſed trifida, & triſulca videatur.*

Agitator. *Auriga.*

Scyria pubes. *E Scyra inſula, una è Cycladibus, in qua regnavit Lycomedes: apud quem depoſitus à*

The-

Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos, correptâ dura bipenni
Limina perrumpit, postésque à cardine vellit
Æratos: jámque excisâ trabe firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt:
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatósque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu miseróque tumultu
Miscetur: penitúsque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant:
Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.

Thetide Achilles puellari habitu, ne ad bellum raperetur, interim ex Deidamia Lycomedis filia Pyrrhum suscepit.

Succedunt tecto: *Ascendunt ad tectum, & conjiciunt ignes ad fastigia.*

Ipse inter primos: *Pyrrhus ipse inter primos correpta securi durâ, validâ, firmiter clausa limina perfringit, &* perrumpit, *atque e cardinibus eruit portas æreas; & jam abscissa trabe perforavit durissima ligna, fecitque magnum hiatum lato spatio.*

Apparet domus: *Aperiuntur, & videntur atria; apparent recessus, penetralia Priami, & antiquorum regum, & videntur milites, defensores regiæ.*

Amplexæque tenent postes: *Amplectuntur postes, & osculantur, more antiquo, quo, ut Turnebus explicat l. 12 c. 5. & alibi, in captivitatem abstrahendæ mulieres, domum in perpetuum deserendam, & limina osculabantur, & sic valedicebant.*

Instat vi patriâ Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primósque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent,
Non sic, aggeribus ruptis cùm spumeus amnis
Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campósque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas:
Vidi Hecubam centúmque nurus, Priamúmque per aras
San-

Instat: *Pyrrhus instat & urget negotium, eâdem violentiâ & impetu, quo pater ipsius Achilles olim Trojanos insectabatur.*

Vi patria. *Hausta è patris Achillis exemplo, qui ex Horat. D. A. P.* 292. Iracundus, inexorabilis, acer.

Ariete. *Machina fuit longior, cujus caput in arietis formam ex ære conformatum in urbium portas magna vi librabatur.*

Non sic: *Per similitudinem describit vastationem Trojæ, quæ gravior fuit, quàm cùm agri fluviorum eruptione vastantur.*

Cumulo: *Augmento aquarum.*

Hecubam. *Uxorem Priami: filiam Cissei Thraciæ regis: quæ in servitutem à Græcis abducta, fingitur mutata in canem, quia Græcos inanibus convitiis lacessebat.*

Nurus. *Nurus propriè uxor filii est. Cùm tamen*
cor-

Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuêre: tenent Danai, quà deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem:
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat necquicquam humeris, & inutile ferrum

Cin-

constet Priamum filios centum, atque adeò centum nurus, non habuisse; colligitur hîc juniores intelligi fœminas, quæ in comitatu Hecubæ erant, aut ad eam confugerant. Finitus numerus pro infinito.

Sanguine fœdantem: *Cruentantem, & aspergentem illos ipsos sacros ignes, quos sacraverat in ara Jovis.*

Quinquaginta illi thalami. *Separata cubicula. Priamus enim ex Homero Il. 6. totidem habuit thalamos, ubi filii totidem apud uxores habitabant: & è regione thalamos prætereà duodecim, ubi totidem habitabant filiæ apud generos: ergo liberos habuit ex utroque sexu duos ac sexaginta, è variis uxoribus, præsertimque ex Hecuba novendecim, ut ait ipse Priamus Iliad. ultimo* 496.

Barbarico postes. *Cecidêre postes, portæ & atria peregrino auro, spoliisque hostium ornata.*

Tenent Danai; *Ubi deest ignis, occupant locum Græci.*

Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis, nudóque sub ætheris axe
Ingens ara fuit, juxtáque veterrima laurus,
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa Penates.
Hîc Hecuba, & natæ nequicquam altaria circùm,
Præcipites atrâ ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & Divûm amplexæ simulacra tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriêre simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacrâ longævum in sede locavit.
Ecce autem, elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius; illum ardens infesto vulnere Pyrrhus

Nudóque sub ætheris axe: *Sub dio, & in area patenti.*

Complexa: *Tam patulis diffusa ramis, ut totam aream, & aram obumbraret.*

Penates: *Deos qui domi colebantur.*

Hîc Hecuba: *Huc ad asylum confugerat Hecuba cum natis, nuribus &c.* Necquicquam: *Sed frustra, námque hinc per vim & scelus abstractæ.*

Præcipites: *Festinæ, propter tempestatem.*

Vacua atria: *Ampla, magna, sine defensoribus.*

Vulnere. *Ictu vel telo, quo vulnus infligitur.*

At

Insequitur, jam jámque manu tenet, & premit hastâ
Ut tandem ante oculos evasit & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hîc Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci, iræque pepercit:
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dii (si qua est cælo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmía reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, & patrios fœdâsti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo; sed jura fidémque
Supplicis erubuit; corpúsque exangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telúmque imbelle sine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summò clypei nequicquam umbone pependit.

Cui

At non ille: *Pater tuus non fuit talis, tam crudelis in me hostem Priamum, sed rationem habuit juris gentium, & fidei debitæ supplicantibus. Ad preces meas, cùm repeterem cadaver Hectoris, illud restituit, & me remisit in urbem meam.*

Protinus repulsum: *Statim prohibitum clypeo æreo, & nihil aut leviter penetrans, frustra pependit e summo umbone clypei.*

Umbone. *Umbo, ἄμβων est, quidquid in plane eminet: rotundâ figurâ; talis erat media pars clypei.*

Pelidæ

Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuítque comam lævâ, dextrâque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrísque superbum
Regnatorem Asiæ: jacet ingens littore truncus,
Avulsúmque humeris caput, & sine nomine corpus.
At me tum primùm sævus circumstetit horror:

Pelidæ. Pelides *Achilles, filius Pelei.*

Neoptolemum: *Pyrrhus etiam Neoptolemus dictus, quasi* νέος, *vel* πτολεμιστής, *quia juvenis admodum & penè puer ad bellum Trojanum profectus est.*

Lapsantem sanguine: *Fallente & lubricante vestigio in sanguine Politæ, filii modò à Pyrrho interempti.*

Hæc finis. *Vulgò masculini generis est: hîc etiam fœminini, ut & Æn.* 5. 384. Quæ finis standi.

Sorte: *Fatali necessitate, quam* sortem *appellat, quia Jupiter dicitur fata sortiri.*

Regnatorem Asiæ. *Priamus enim imperâsse dicitur Phrygiæ minori ac majori, quæ maximam Asiæ minoris partem complectuntur.*

Littore truncus. *Dicitur enim à quibusdam* Priamus *à Pyrrho tractus ab ara domestica ad Achillis tumul-*

Obstupui: subiit chari genitoris imago;
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parvi casus Jüli.
Respicio, & quæ sit me circùm copia, lustro.
Deseruêre omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
Jámque adeò super unus eram, cùm limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem

mulum, qui erat in littore Sigei promontorii, ibíque occisus: Virgilius occisum quidem vult ad aram, sed cadaver deinde protractum fuisse ad littus innuit.

Deserta Creusa: *Æneæ uxor, mater Ascanii, filia Priami & Hecubæ, venit mihi in mentem.*

Copia: *Circumspicio, quænam esset militum turma, quæ multitudo.*

Deseruêre omnes: *Omnes me reliquerant fatigati nimis defensione acerrima, & alii ex alto desiluerunt, nimirum ex turri, & palatio in terram se præcipitârunt, alii insiluère in ignes.*

Limina Vestæ servantem: *Helena, cùm neque apud Trojanos, neque Græcos illi locus esse videretur, ad aram & asylum Deæ Vestæ confugit, & clàm se occultavit in arcano loco.*

Tyndarida: *Helenam;* Tyndaris vocatur ob *Tyndareum patrem, Spartæ regem.*

Clara incendia lucem: *Dum circùm errarem, & oculos circumquáque in omnia intenderem, flammæ claræ mihi lucem præbuère, ut illam viderem.*

Talia jactabam, & furiatâ mente ferebar:
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, & purâ per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa Deam; qualísque videri
Cælicolis & quanta solet; dextrâque prehensum
Continuit, roseóque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quónam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjúxne Creüsa,
Ascaniúsque puer? quos omnes undique Grajæ
Circumerrant acies: &, nî mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,

Cul-

Cùm mihi &c. *Ordo est, cùm mibi se videndam oculis objecit mater mea Venus, nusquam anteà tam manifesta oculis, tam clara.*

Confessa Deam: *Profitens & ostendens se Deam, divino babitu &c.*

Non priùs aspicies: *Nónne multò satius est, saluti & incolumitati patris, conjugis, ac filii tui providere, quàm inutiliter irasci?*

Hauserit: *De hac voce, pro* vulnerârit, occiderit, *Æn.* 10. 314. *Præteritum locô* hausisset.

Tyndaridis Lacænæ. *Helenæ, Tyndarei filiæ, Lacedæmoniæ.*

Cul-

Culpatúsve Paris, verùm inclementia Divûm
Has evertit opes, sternítque à culmine Trojam:
Aspice: námque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circùm
Caligat, nubem eripiam: tu nequa parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa.
Hîc ubi disjectas moles, avulsáque saxis
Saxa vides, mixtóque undantem pulvere fumum;
Neptunus muros, magnóque emota tridenti
Fundamenta quatit, totámque à sedibus urbem
Eruit. Hîc Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.

Culpatúsve Paris: *Criminosus, culpandus. Nec Helena, nec Paris, etsi in culpa sint, sed irati Dii Trojam evertunt.*

Aspice: *Quanto cum iræ impetu ea nunc diruant Dii, quæ olim propitii muniendæ urbis gratiâ condiderunt. Ut videas, auferam à te nubem, quæ offusa mortales oculos debilitat.*

Nequa parentis: *Nulla mea, matris tuæ, imperia metue.*

Neptunus. *Neptunum Virgilius Trojanæ urbi infestum facit, ob perjurium Laomedontis, qui Deum illum pacta mercede fraudavit, postquam is cum Apolline muros urbis condidisset.*

Scæas portas. *Trojæ portas sex fuisse ait Dares,* Antenorida, Dardanien, Iliam, Catumbriam, Trojanam & Scæam.

Ferro accincta: *Armata.*

Nimbo.

Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæva.
Ipse Pater Danais animos virésque secundas
Sufficit: ipse Deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finémque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam,
Dixerat, & spissis noctis se condidit umbris,
Apparent diræ facies, inimicàque Trojæ
Numina magna Deûm.

Tum

Nimbo. *Servius explicat*, nube divina, & *puto circulum esse lucidum, similem diademati, quo Divorum capita Christiani præcingunt.*

Gorgone. *Medusa: tres fuisse dicuntur sorores;* Gorgones *dictæ à* γοργότης ferocitas. *Ex his cùm Medusa vim à Neptuno passa esset in Minervæ templo, Minerva capillos ejus mutavit in serpentes, quorum aspectu homines in saxa vertebantur. Hoc deinde caput Perseus abscidit auxilio Minervæ, quæ suum ipsi clypeum eam in rem commodavit ex ære politissimo, quo velut in speculo reflexam capitis speciem tutò aspiceret: abscissum caput Minerva deinceps eidem suo clypeo ad terrorem imposuit.*

Ipse pater: *Jupiter.*

Sufficit: *Subministrat, suggerit.*

Eripe fugam: *Accelera, fac. Vel, eripe te fugâ.*

Apparent: *Post abscessum Veneris dicit apparuisse Numina.*

Neptu-

Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Cùm ferro accisam crebrísque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, supremùm
Congemuit, traxítque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquásque domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam,
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliúmque pati. Vos, ô quibus integer ævi
Sanguis, ait solidæque suo stant robore vires:

Neptunia Troja: *A Neptuno condita.*

Ac veluti: *Comparat antiquam ornum, quæ exscinditur, cum Troja.*

Comam: *Pro ramis.*

Vulneribus: *Ictibus.* Jugis. *Cacuminibus montium.*

Ruinam: *Aliarum arborum.*

Ducente Deo. *Dea Venere. Nam Deus communi genere aliquando sumitur.*

Expedior: *Elabor inter ignes & hostes, auxilium præstante, & expediente Venere.*

Ast ubi jam: *Transitio ad domesticam tragœdiam; & primùm quidem ad pietatem erga parentem Anchisen, quem humeris suis efferre cupiebat.*

Vos

Vos agitate fugam.
Me si cælicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servâssent sedes: satis una supérque
Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi,
Sic ô sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam: miserebitur hostis,
Exuviásque petet: facilis jactura sepulchri est,
Jampridem invisus Divis & inutilis annos
Demoror: ex quo me Divûm pater atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.

Vos agitate: *Tentate fugam, disponite, cogitate.*

Excidia. *Cùm olim jam ab Hercule Troja expugnata est. Æn. 3. 476.*

Sic ô sic positum: *Vox funebris, & Libitinaria. Me pro mortuo & conclamato hîc relinquite, ex more ter* Vale *dicto.*

Affati: *Morem notat Romanorum, qui statim atque cadaver combustum, aut sepultum fuerat, antequam discederent,* Vale *ter inclamabant.*

Ipse manu mortem: *Manu propria ipse mihi mortem consciscam: aut hostium aliquis misericordiâ motus, me interficiet, ut doloribus & ærumnis meis finem imponat: aut saltem interimet eo fine, ut me spoliet occisum: & pro nihilo reputabo, si fuero insepultus.*

Fulminis afflavit. *Fulmen fere nunquam nisi vento flante, impellitur: unde fingitur cum alis, & Æn. 8. 439. Cyclopes admiscent fulmini radios tres ignis*

&

Talia perstabat memorans, fixúsque manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjúxque Creüsa,
Ascaniúsque, omnísque domus: ne vertere secum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptóque & sedibus hæret in ísdem.
Rursus in arma feror, mortémque miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperâsti? tantúmque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, periturǽque addere Trojæ
Téque tuósque juvat: patet isti janua leto.
Jámque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me, per tela, per ignes,
Eripis? ut mediis hostem in penetralibus, útque
Ascaniumque, patrémque meum, juxtáque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais, sinite instaurata revisam

& alitis Austri. *Fulmine afflatus dicitur Anchises, & de cælo tactus à Jove, eoquòd suos cum Venere amores evulgavisset, unde stuporem & debilitatem membrorum contraxit.*

Incumbere: *Videtur ducta translatio ab iis, qui in gladium incumbunt, ut sibi mortem accersant.*

Janua letho: *Aperta est via ad hanc mortem.*

Pyrrhus: *Qui bis sanguinem fudit, quia & Priamum, & ejus filium occiderat, mox revertetur ab effusione sanguinis.*

Reddite me Danais: *Permittite, ut redeam, ad Græcos, permittite ut repetam renovémque pugnas.*

Cùm

Prælia : nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hîc ferro accingor rurſus : clypeóque ſiniſtram
Inſertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iülum :
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum.
Sin aliquam expertus ſumptis ſpem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum : cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat :
Cùm ſubitum, dictúque oritur mirabile monſtrum,
Námque interque manus mœſtorúmque ora parentum,
Ecce levis ſummo de vertice viſus Iüli
Fundere lumen apex, tractúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circùm tempora paſci.

Cùm ſubitum &c. *Dum ego & Creuſa conjux Aſcanium amplecteremur, & mœſti oſcularemur, utpote nobiſcum interiturum : ecce ex improviſo ignis inſtar apicis cujuſdam acuminatus, viſus eſt de ſummo capite filii noſtri lumen emittere ; & flamma circùm pueri tempora ſic ſerpebat, ut paſci quodammodo videretur.* Monſtrum *à monſtrando & monendo dicitur.*

Manus inter. *Inter amplexus.*

Ecce levis : *Ignis lambens à capite diffuſus regni præſagium agnoſcitur ab Anchiſe, augurii non imperito, cæteris timentibus.*

Apex. *Summa pars pilei ; Propriè dicitur in ſummo flaminis pileo virga lanata : hoc eſt, in cujus extremitate modica lana eſt.*

Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit.
Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantùm: &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitóque fragore
Intonuit lævùm, & de cælo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæâ claram se condere sylvâ,
Signantémque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & latè circùm loca sulfure fumant.
Hic verò victus genitor se tollit ad auras:
Affatúrque Deos, & sanctum sidus adorat:
Jam jam nulla mora est; sequor & quà ducitis, adsum.
Dii patrii servate domum, servate nepotem.

Ve-

Nos pavidi: *Hoc viso prodigio nos pavidi metu trepidavimus, flammam è crinibus excussimus; ignes illos divinitus accensos, ac proinde sacros & religiosos aquis fontanis extinximus.*

Intonuit lævùm. *Læva, seu sinistra pars à Romanis etiam sæpe accepta fuit in bonum omen.*

Stella facem &c. *Clarum lucis tractum ducens ab Anchisæ domo ad Antandrum sub Ida monte.*

Signantémque vias: *Scintillas spargentem, & longo flammarum tramite notantem vias, quas insistere deberemus ad vitandum periculum, & quasi ignis sulcus dividit noctis caliginem.*

Au-

Vestrum hoc augurium, vestróque in numine Troja est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille, & jam per mœnia clarior ignis
Auditur: propiúsque æstus incendia volvunt.
Ergò age, care pater, cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris: nec me labor iste gravabit.
Quo res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una salus ambobus erit: mihi parvus Iülus
Sit comes, & longè servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus, templúmque vetustum
Desertæ Cereris: juxtáque antiqua cupressus.

Augurium. *Propriè est consultatio avium ad futura prænoscenda; tamen ad alia omnia futuri omina transfertur. Nomen ab* avium *vel* gestu, *vel* garritu, *vel* gustu: *quia hujus artis ministri spectabant, quomodo aves se gererent in volatu, quomodo garrirent, quomodo offam oblatam gustarent.*

In numine Troja est: *Sub potestate vestra: vel si arbitrio vestro cadit antiqua Troja, stabit nova.*

Et jam per mœnia: *Flammarum crepitantium sonitus jam clariùs auditur e propinquo, & propiùs nostram domum, incendia volvunt, & glomerant flammas æstuantes.*

Longè servet: *E longinquo sequatur, ne ab hoste advertamur multi simul, & ut tutior sit fuga.*

Desertæ Cereris: *Derelicta & orbata dicitur ob raptam filiam. Alii: Templum Cereris derelictum,*

Religione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriósque Penates,
Me bello è tanto digressum & cæde recenti,
Attrectare nefas: donec me flumine Vivo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros subjectáque colla
Veste super, fulvíque insternor pelle leonis,
Succedoque oneri: dextræ se parvus Jülus
Implicuit, sequitúrque patrem non passibus æquis.

& cultus ibi per decennalem obsidionem jam desuetus.

Hanc ex diverso: *Diversis itineribus, ut non sit suspicio Græcis.*

Penates. *Deos domesticos: qui cùm in interiore domo colerentur, ita dicti sunt à nomine* penus; *quæ sunt res necessariæ, in intima domûs parte servatæ: ut* ab optimus: magnus, optimas, magnas, optimates, magnates, *ita à Penus*, Penas, penates.

Flumine vivo. *Mos fuit veterum, ut nunquam aut attrectarent Sacra, aut ad sacrificium offerendum accederent, nisi lotis manibus, aliquandò capite, quandóque etiam toto corpore: præsertim si cæde aliqua, aut funere, aut impuro casu essent fœdati. Lotio fiebat, non stagnanti, aut pluviali, torrentique aquâ, sed viva ac perrenni, qualis est fontium, ac fluminum: sive in ipso flumine per immersionem; sive aquâ inde haustâ, per solam effusionem.*

Opaca

Ponè ſubit conjux. Ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii;
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique onerique timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evaſiſſe viam; ſubitò cùm creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitorque per umbram
Proſpiciens: Nate, exclamat, fuge nate: propinquant:
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hìc mihi neſcio quod trepido malè numen amicum
Confuſam eripuit mentem. Námque avia curſu
Dum ſequor, & notâ excedo regione viarum;
Heu! miſero conjux fatóne erepta Creüſa
Subſtitit, erravítne viâ, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec pòſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec priùs amiſſam reſpexi, animúmque reflexi;
Quàm tumulum antiquæ Cereris, ſedémque ſacratam
Venimus: hîc demum collectis omnibus una
Defuit, & comites natúmque virúmque fefellit.
Quem non incuſavi amens hominúmque Deorúmque?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?

Aſcen-

Opaca locorum. *Opaca loca, obſcura.*

Malè numen amicum : *Iratum, & inimicum.*

Creuſa. *Virgilius fingit uxorem Æneæ à Cybele fuiſſe retentam, nequid eſſet impedimenti, quominùs Æneas aut à Didone adoptaretur, aut à Lavinia aſſumeretur in maritum. Alii occiſam ferunt.*

Antiquæ Cereris : *Quò, ut ſuprà, edixeram famulis, ut convenirent.*

Aſcanium, Anchiſénque patrem, Teucroſque Penates
Commendo ſociis, & curva valle recondo.
Ipſe urbem repeto, cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renovare omnes, omnémque reverti
Per Trojam, & rurſus caput objectare periclis.
Principio muros, obſcuráque limina portæ,
Quà greſſum extuleram, repeto: & veſtigia retro
Obſervata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror ubíque animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi fortè pedem, ſi fortè tuliſſet,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento
Volvitur, exuperant flammæ, furit æſtus ad auras.
Procedo ad Priami ſedes, arcémque reviſo.
Et jam porticibus vacuis, Junonis aſylo,
Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Ulyſſes

Præ-

Lumine luſtro. *Vel luce ex flammis ardentis patriæ; nam ſuprà dixit:* Sigea igni freta lata relucent: *Vel ſingulari numero dicitur, pro;* oculis luſtro, oculos circumfero.

Et jam porticibus vacuis: *Magnis, latis & amplis; aut vacuis à nobis, aut à bello immunibus. Nam porticus illæ Junoni erant dedicatæ, & aſylum.*

Junonis aſylo. *Aſylum,* ἄσυλον *ab* a *privativo, &* σύρειν trahere, σύλη ſpolium; *quia qui ad illud confugiſſet, inde trahi aut ſpoliari non poterat. Idque jus ſylvis quibusdam, ſed præcipuè templis tributum eſt.*

Phœnix: *Achillis magiſter, ſeu pædagogus fuerat.*

Con-

Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
CRateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circùm.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœstusque Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterumque iterumque vocavi
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & notâ major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine Divûm
Eveniunt: nec te comitem asportare Creüsam
Fas, haud ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
Inter opima virûm leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi: lacrymas dilectæ pelle Creüsæ.

Congeritur: *Præda postea dividenda.*

Furenti: *Furor pro dolore accipitur, & graviore mentis alienatione.*

Hesperiam. *Duplex est:* Hispania *&* Italia: *hîc* Italia.

Lydius. *Lydius dicitur Tibris Italiæ fluvius, quia Tuscos, sive Etruscos à Latio dividit, qui Tusci, etiam Tyrrheni dicti, Tyrrhenum olim Lydiæ regem, regni sui successorem habuerunt.*

Leni agmine: *Leni impetu.*

Non ego Myrmidonum sedes Dolopúmve superbas
Aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo:
Dardanis, & Divæ Veneris nurus:
Sed me magna Deûm genitrix his detinet oris,
Jámque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem & multa volentem
Dicere deseruit, tenuésque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Sic demum socios consumptâ nocte reviso.
Atque hîc ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans numerum: matrésque, virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenêre, animis opibúsque parati,

Myrmidonum, Dolopum &c. *De his suprà. Non ego, inquit, in manus hostium veni, inter captivas abducenda,* Servitum: *Ut serviam. Virgilius fingit à Dea Cybele fuisse retentam, nequid esset impedimenti, quominùs Æneas aut à Didone adoptaretur, aut à Lavinia assumeretur in maritum.*

Dardanis: *Cùm sim è Dardani sanguine, & nurus Deæ Veneris.*

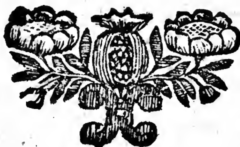
Magna Deûm Genitrix. *Cybele.* Detinet: *Quomodo autem Creusam detinuit? Fingunt eam in Idæos famularum ejus choros adscitam esse, & immortalitate donatam, quali Nymphæ fruebantur.*

Lu-

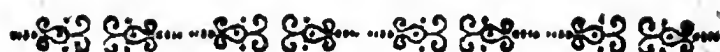
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jámque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebátque diem: Danaíque obsessa tenebant
Limina portarum: nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, & sublato montem genitore petivi.

Lucifer Idæ. *Significat Idam montem ad orientem fuisse Trojæ, unde* Lucifer, *stella Veneris, ante solis ortum primò apparet. De Lucifero Ecl. 6.*

Ducebátque diem: *Quia Lucifer lucis est prævius.*

P. VIR-

P. VIRIGLII M.

ÆNEIDOS

LIBER III.

ARGUMENTUM.

PErgit Æneas enarrare Didori casus suos, quorum altera pars hoc libro continetur, nempe navigatio. Æneas incensâ Trojâ, classe viginti navium ad urbem Antandrum etiam fabricatâ, defertur in Thraciam; ubi cùm urbem conderet, territus prodigio casi à Polymnestore rege Polydori, navigat in insulam Delum, consulturus oraculum Apollinis: à quo monitus, ut antiquam matrem *exquireret, Anchisæ interpretatione Cretam esse insulam ratus, Trojanæ gentis originem: eò contendit, urbémque novam ædificat. At inde peste depulsus, monitus in somnis à Diis Penatibus, Italiam vera esse Trojanorum cunabula, Italiam petit.*

petit. In itinere actus tempestate in insulas Strophades, infestas habet Harpyias: quarum ex una audit se non prius in Italia fixurum sedes, quam fame coactus fuerit mensas absumere. Hinc delatus ad Actium promontorium, ibi ludos celebrat. Tum in Epirum appulsus, Andromachen reperit, jam Heleni uxorem, & mortuo Pyrrho in Chaonia Epiri parte regnantem. Audit ab Heleno, rege eodem ac vate, sedem sibi à Diis in Italia paratam: eo loco, ubi suem albam inveniret triginta fœtus enixam. Admonetur ab eodem, ne in proxima Italiæ parte consîdat, Græcorum metu, qui ventis eò disjecti fuerant: tum ne Siculum trajiciat fretum, metu Scyllæ & Charybdis: sed deflexo ad occasum cursu Siciliam circumeat. Igitur relictâ Epiro, Tarentum, quæ in vicinia Italiæ ora est, & Siciliæ partem Ætnæ monti proximam prætervectus: hinc supplicem recepit Achæmenidem, socium Ulyssis, ab eoque de feritate Cyclopum edoctus, observatis omnibus Heleni præceptis, tandem Drepanum, occidentalem Siciliæ portum, obtinet: ubi moritur Anchises. Atque hinc mediâ æstate solvens Æneas in Italiam, tempestate in Africam ejicitur. Et hic finis est narrationis.

Post-

POstquam res Asiæ Priamíque evertere gentem
Immeritam visum superis, cecidítque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja;
Diversa exilia, & desertas quærere terras,
Auguriis agimur Divûm: classémque sub ipsa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimúsque viros. Vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lacrymans, portúsque relinquo,
Et campos, ubi Troja fuit: feror exul in altum,
Cum sociis, natóque, Penatibus, & magnis Diis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,

Thra-

Immeritam. *Nam perfidia Laomedontis in Neptunum & Apollinem, & crimen Paridis in Junonem ac Minervam non debuêre tanto populo creare perniciem.*

Superbum Ilium: *Nobile, magnificum.*

Neptunia Troja: *Suprà dictum, quare sic vocetur.*

Antandro. *Antandros urbs est Phrygiæ minoris, nunc S. Dimitri.*

Contrahimúsque: *Colligimus, eos scilicet, qui ad auxilium venerant.*

Et pater Anchises: *Jussit Anchises, ut fatis & voluntati Deorum vela committeremus.*

Thra-

Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo :
Hospitium antiquum Trojæ, sociíque Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis :
Æneadásque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri, Divísque ferebam
Auspicibus cœptorum operum : superóque nitentem
Cœlicolûm regi mactabam in littore taurum.

Fon-

Thraces arant. *Thracia, ampla Europæ regio olim duas in partes divisa, in Thraciam cis Rhodopen, & trans Rhodopen montem.* Romania *dicta deinde est, cùm in eam Constantinus Romanum imperium transtulit. Ejus Caput* Constantinopolis *: termini à septentrione & occidente* Bulgaria, *à meridie, mare Ægeum; ab oriente Hellespontus, Propontis, & Pontus Euxinus.*

Lycurgo : *Thraciæ Rex fuit, Dryantis filius, qui quòd Thracas immoderatè vino deditos conspiceret, vites omnes toto regno excidi jussit.*

Mænia prima. *Urbem illam* Ænos *vocavit, quæ etiam nunc dicitur* Eno.

Dionææ Matri. *Veneri, filiæ Jovis, & Diones.*

Auspicibus : *Diis, quorum auspicio opus inchoavi.*

Superóque nitentem : *Sic conjunge : summo regi cælestium immolabam nitentem, nitidum, pinguem, & saginatum taurum.*

Quo

Fortè fuit juxtà tumulus, quo cornea ſummo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridémque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúſque coit formidine ſanguis.
Rurſus & alterius lentum convellere vimen
Inſequor, & cauſas penitus tentare latentes:
Ater & alterius ſequitur de cortice ſanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agreſtes,

Quo cornea &c. *In quo tumulo, & in ejus ſummitate erant frutices cornei, & myrtus aſpera.* Cornea, *ex arbore corno, de qua Georg.* 2. 34. De Virgultis *ibidem* 21. *de Myrto Ecl.* 2. 54.

Haſtilibus: *Lignis teretibus & oblongis, vel ad haſtæ formam creſcentibus, vel quia è corno & myrto haſtas faciebant antiqui.*

Sylvam: *Multitudinem intelligit frondium, fruticum, virgultorum.*

Ramis tegerem: *Solebant aras coronare, & ornare frondibus myrti, olivæ, lauri &c. & verbenas vocabant.*

Monſtrum: *Prodigium, monſtratio rei miræ.*

Nymphas agreſtes: *Hamadryades, arborum præſides, quæ una cum arboribus vivere putabantur, & occidere.*

Gra-

Gradivúmque patrem, Geticis qui præsidet arvis:
Ritè secundarent visus, oménque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nixu
Aggredior, genibúsque adversæ obluctor arenæ;
Eloquar, an sileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus: non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego; hîc confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis increvit acutis.
Tum verò ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steterúntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno

Gradivum: *Deum Martem*: Geticis: *Qui Præses & Deus Getarum, populi Daciæ, vicini Thraciæ.*

Secundarent: *Prosperos facerent, & averterent malum augurium.* Visus, *pro* Visa *posuit.*

Hastilia: *Frondes & frutices.*

Genibúsque &c. *Et acriùs nitor contra terram reluctantem dare frutices.*

Scelerare: *Polluere, contaminare, violatione sepulchri, quæ religio sancta semper fuit.*

Jaculis increvit: *Tela, quibus confixus sum, excreverunt, huc conjecta, in frondes, frutices, &* hastilia, *ut suprà vocavit.*

Hunc Polydorum: *Priamus, cùm videret longa obsidione res suas in ultimo constitutas, filium parvulum Polydorum, Polymnestori Regi Thraciæ genero suo*

per

Infelix Priamus furtim mandârat alendum
Threïcio regi: cùm jam diffideret armis
Dardaniæ, cingíque urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit;
Res Agamemnonias victriciáque arma secutus,
Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem,
Monstra Deûm refero; & quæ sit sententia, posco.

per Ilionam filiam, cum magno auri pondere nutriendum commendavit; qui victâ Trojâ auri cupiditate impulsus, Polydorum obrutum telis occidit. Euripides in Hecuba. Ovid. 13. *Metamorph.*

Agamemnonias. *Agamemnon Atrei Mycenarum regis filius, Menelai Spartani regis frater, rex ipse Mycenarum, ad expeditionem Trojanam dux electus totius Græciæ, unde* Rex Regum *à poëtis appellatur: captâ Trojâ Cassandram filiam Priami captivam sibi habuit, amavítque, ac reversus in patriam, occisus est cum eadem Cassandra in convivio, insidiis Clytemnestræ uxoris, ab Ægystho adultero.*

Vi potitur: *Potior olim* 3. *Conjug. Hinc* 2. *commun.*

Sacra fames. *Id est,* execranda *fames; nam ita frequenter apud veteres vox* sacra *accipitur, ab iis ducta, qui* devovebantur, sacrabantur, & addicebantur *morti pro publicis delictis, ita ut impunè occidi possent. Forte etiam* sacra *fames, est* magna *fames.*

Dare

Omnibus idem animus, sceleratâ excedere terrâ,
Linquere pollutum hospitium, & dare classibus Austros:
Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ,
Cœruleis mœstæ vittis atráque cupresso:
Et circùm Iliades crinem de more solutæ,
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras: animámque sepulchro
Condimus, & magnâ supremùm voce ciemus.

In-

Dare classibus Austros. *Commutatio: id est,* committere classem ventis.

Instauramus. *Quia malè tumulatus primò fuerat, projectus nimirum, ac telis obrutus, unde videri potuit inhumatus.*

Cupresso. *Cupressus adhibebatur ad funera, vel quia gravis est odoris ad fœtorem cadaverum leniendum; vel quia semel excisa non renascitur, ad mortem exprimendam; vel quia cariem non sentit ad gloriæ immortalitatem significandam.*

Iliades. *Iliacæ sive Trojanæ mulieres.*

Cymbia. *Vasa oblonga & angusta in modum cymbæ & naviculæ.*

Sanguinis & sacri: *De victimis sumpti.*

Voce ciemus. *Ter proprio nomine appellabant mortuum, ut faciliùs errantem animam ad sepulchrum urnámque revocarent, tum ter* Vale *dicto discedebant.*

Inde ubi prima fides pelago, placatáque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt socii naves, & littora complent.
Provehimur portu, terræque urbésque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri & Neptuno Ægæo:
Quam pius arcitenens oras & littora circùm
Errantem, Mycone celsa Gyaróque revinxit;

Im-

Fides pelago: *Ubi fidem pelago habere potuimus, nos tutò navigaturos.*

Nereidum. *Delum insulam significat, in qua nati Apollo & Diana. Una est è Cycladibus insulis in mari Ægæo, quod hîc dicitur* Neptunus Ægæus: *vel ab* Ægis *Eubœæ oppido, vel ab Æga Ælidis promontorio, vel à crebris insulis, quæ procul aspicientibus videntur habere speciem* αἰγῶν *caprarum* &c.

Arcitenens. *Apollo, qui statim ut natus est, Pythona serpentem arcu & sagittis occidit, in Latonam matrem suam, tum gravidam, immissum à Junone: unde* pius *dicitur.*

Mycone celsa &c. *Delus insula, anteà vaga, & in mari circumnatans, post Latonæ partum uni affixa loco, circumcincta est, & quasi* revincta, *à Mycone & Gyaro, duabus aliis insulis propè Delum.* Mycone, *nunc* Mycoli, *una è Cycladibus insulis, celsa dicitur propter montem ejus* Dimastum. *Gyaros insula sterilis, & à Romanis olim destinata facinorosorum exilio: nunc* Caloira *à quibusdam vocatur.*

Im-

Immotámque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror: Hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem,
Rex Anius rex idem hominum Phœbíque sacerdos,
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro
Occurrit, veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa Dei saxo venerabar structa vetusto:
Da propriam Thymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm atque immitis Achillêi.
Quem sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram. tremere omnia visa repentè,
Limináque, laurúsque Dei: totusque moveri

Mons

Immotámque. *Olim dicitur errâsse mari, atque adeò aliquando ventorum agitatu mari submersa esse &c.*

Apollinis urbem: *Delon.*

Rex Anius &c. *Veterum more Rex idem & Sacerdos; Apollinis filius.*

Thymbræe. *Apollo, qui in Thymbræo templo specialiter colebatur.*

Limináque laurúsque. *Vel laurus, quâ caput simulacri coronabatur, vel potiùs laurea sylva, consita in templi limine seu vestibulo, more veterum, qui lucos templis addebant. Notetur hîc Syllaba* que *contra naturam producta.*

Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater, si ritè audita recordor,
Teucrus Rhœteas primùm est advectus in oras,
Optavítque locum regno : nondum Ilium & arces
Pergameæ steterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæumque nemus : hinc fida silentia sacris,

Mons Idæus : *Ida mons.*

Teucrus Rhæteas. *Teucer, Scamandri Cretensis filius, cùm insula frugum inopiâ laboraret, dicitur ad sedes novas quærendas, cum tertia populi parte solvisse, acceptóque oraculo, ibi se positurum sedes, ubi esset à terrigenis noctu oppugnatus, in Phrygia circa Amaxitum & Rhœteum Troadis in Hellesponto promontorium, maxima murium multitudine vexatus, ibi sedem fixit, templum constituit Apollini Smintheo, cujus simulacrum pede premebat murem, qui Phrygiâ aut Cretica linguâ σμίνθος appellatur.*

Optavítque : *Elegit, ut suprà* : Pars optare locum regno.

Cultrix Cybele. *Quæ & Rhea, & Ops, Saturni uxor, mater Deorum, ac terra ipsa.* Cultrix *montium, in quibus coli amavit.*

Corybantiáque æra. *Ministri Cybeles vocabantur* Corybantes, Curetes, & Dactyli Idæi, *Jovis altores, qui frequenti cymbalorum æreorum pulsu in sacris utebantur.*

Et juncti currum dominæ subjêre leones.
Ergo agite, & , Divûm ducunt quà juss., sequamur:
Placemus ventos, & Gnossia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modò Juppiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores:
Taurum Neptuno: taurum tibi, pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertáque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedésque astare relictas.

Lin-

Currum &c. *Vehebatur curru,quia ex Lucret.l. 2. 600. Terra est, Terra autem in medio pendet. Trahebatur à leonibus, quià mater est omnium, & parentum officiis proles etiam ferocissima molliri debet,* Hinc fida silentia sacris. *Premebantur ejus sacra gravi silentio, ut & cæremoniæ Cereris, fortasse, ut inscrutabilem terræ profunditatem exprimerent.*

Gnossia regna. *Cretam, cujus urbs præcipua Gnossus.*

Nigram hyemi. *Per hyemem intelligit tempestates, quæ ex Cic. de Nat. D. 3. 51.* Populi Romani ritu consecratæ, sunt. Nostri duces mare ingredientes, immolare hostiam fluctibus consueverunt.

Idomenea. *Jonicè Ἰδομενῆα, ut longa sit penultima. Idomeneus filius Deucalionis, nepos fuit Minois Cretensis regis, duxítque Cretenses ad Trojanum bellum: unde rediens cùm in tempestate vovisset, se id sacrificaturum Diis, quod sibi appulso primum occurreret,*

Linquimus Ortygiæ portus, pelagóque volamus:
Bacchatámque jugis Naxon, viridémque Donysam,
Olearon, niveámque Paron, sparsásque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus.

reret, occurrissétque filius, eum pater immolavit. Orta deinde peste pulsus est rex à civibus, quasi impius in prolem, atque ita Diis invisus.

Ortygiæ. *Antiquum nomen Deli Insulæ vel ab* ὄρτυξ coturnix, *quod genus illic aut primum, aut magna multitudine visum, vel ab Ortygia Ætoliæ*, cujus hanc coloniam fuisse dicunt.

Bacchatámque jugis Naxon. *Naxus una Cycladum, insula nobilissima, vino fertilis, unde Baccho dicata.* Bacchata *dicitur, id est frequentata à Bacchis, furiosis Bacchi comitibus fœminis. Hodie vacatur Naxi.*

Donysam. *Insula, quæ jacet inter Icariam & Gyarum, marmore viridi celebris: bodie* Donussa.

Olearon &c. Olearus *vel* Oliaros, *nunc dicta* Quiniminio.

Paron. Paros, *bodie* Pario, *niveo marmore nobilis.*

Cycladas. *Cyclades insulæ sunt maris Ægæi circà Delum in orbem sitæ a* κύκλος circulus, *quia quasi in circulum dispositæ sunt circa Delum.*

Prosequitur surgens à puppi ventus euntes :
Et tandem antiquis Curetum allábimur oris,
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameámque voco : & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcémque attollere tectis.
Jámque fere sicco subductæ littore puppes :
Connubiis arvísque novis operata juventus :
Jura domósque dabam : subitò cùm tabida membris,
Corrupto cæli tractu, miserandáque venit
Arboribúsque satísque lues, & letifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora : tum steriles exurere Sirius agros.
Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiæ Phœbúmque remenso

Hor-

Curetum oris. *Cretam significat, ubi* Curetes *populi, vel familia fuit ministrorum Cybeles, qui* Curetes *dicti.*

Focos : *Rem familiæ, & domûs. Id enim focus sæpe significat : ut cùm dicimus pugnare pro* aris *&* focis, *id est, pro re sacra ac profana, publica ac domestica.*

Operata. *Sacrificabat pro felici successu conjugiorum & agrorum, nam ante hæc omnia præibat apud veteres sacrificium, &* operari *simpliciter, sæpè* sacrificare *significat.*

Sirius. *Stella in ore majoris canis, quæ canicula dicitur. De hac G. 2. 353.*

In-

Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quò vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat,
Effigies sacræ Divûm, Phrygiíque Penates,
Quos mecum à Troja, mediísque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine: quà se
Plena per insertas fundebat Luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit: & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardaniâ incensâ, tuáque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor;
Iidem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiúmque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longúmque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo,
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ,
Oenotrii coluêre viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæc nobis propriæ sedes: hinc Dardanus ortus,

Ja-

Insertas. *Vel* insertas ædibus, & interpositas *ad lucem admittendam*, *vel* trajectas & penetratas lumine.

Dardanus, Jasiúsque Pater. Pater *ad posteros refertur, non ad Dardanum, qui ejus frater fuit: ambo Electram habuêre matrem, filiam Atlantis Mauritaniæ regis, uxorem Coriti Tusciæ regis in Italia; sed Jasius hunc Coritum habuit patrem; Dardanus Jo-*

 vem.

Jasiúsque pater, genus à quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Coritum, terrásque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Juppiter arva.
Talibus attonitus visis ac voce Deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coràm agnoscere vultus;
Velatásque comas, præsentiáque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendóque supinas
Ad cælum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis: perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, rémque ordine pando.

No

vem. Mortuo Corito, ortóque de succedendi jure dissidio, Jasium Dardanus occidit: ideóque pulsus à Tuscis & à Siculo Hispaniæ rege, Electræ fratre, qui ad componenda dissidia venerat, primò in Samothraciam insulam fugit, *ac deinde in Phrygiam, ubi Teucri filiam accepit in conjugem, & cum eo gentis hujus parens fuit, quæ deinde Trojana dicta est. Igitur* à quo *non ad* Jasium, *sed ad* Dardanum *referri debet.*

Coritum. Coritus *mons & urbs Tusciæ, nunc* Cortona.

Dictæa. *Dictæa arva, Cretensia sunt, à monte* Dicto, *ubi educatus est Jupiter; nunc* Lasthi *in parte Orientali Cretæ.*

Velatásque comas. *Ornatas vittis, quæ etiam sacrarum statuarum capitibus alligabantur.*

Supinas. *Ita sublatas, ut palmæ cælo obvertantur.*

Ge-

Agnovit prolem ambiguam, geminósque parentes;
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpè Hesperiam, sæpè Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes,
Hanc quoque deserimus sedem, paucísque relictis
Vela damus, vastúmque cavâ trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuêre rates, nec jam ampliùs ullæ
Apparent terræ; cælum undique, & undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,

Geminósque parentes. *Teucrum, qui ex Creta, Dardanum, qui ex Italia venerat.*

Cassandra. *De hac Æn.* 2. 246.

Ovantes. *Alacres, læti, nobis ipsis gratulantes. Propriè* ovatio *erat minor triumphus, pedestris; ad summum ex equo, non è curru. Nomen est vel ab acclamatione militum, geminatâ sæpiùs litterâ O: vel ab* ove, *quæ in minori triumpho immolabatur, non taurus. Hinc ad lætitiam omnem vox illa traducta.*

Tum mihi cæruleus: *Ater nimbus, nam Græci cæruleum pro nigro usurpant.*

Supra caput: *Quasi capitalis, & perniciosus.*

Noctem hyemémque ferens: & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora: dispersi jactamur gurgite vasto:
Involvêre diem nimbi, & nox humida cælum
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctémque negat discernere cælo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
Tres adeò incertos cæca caligine Soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus: haud mora, nautæ

Ad-

Noctem hyemémque: *cum obscuritate & tempestate.*

Involvêre diem: *Aspectum ademerunt.*

Nox humida: *Nubes caliginosæ cæli aspectum probibuêre.*

Ingeminant: *Crebrò micant fulgura è scissis nubibus.*

Excutimur cursu: *A proposito itinere avertimur.*

Palinurus. *Gubernator navis Æneæ, qui Morphei dolis oppressus in mare decidet, Æn. 5. 883. & in Italiam ad littus Velinum enatans, ab incolis occidetur; noménque dabit promontorio Lucaniæ Palinuro Æn. 6. 337.*

Vela cadunt: *Detumescunt. Vela demittimus & complicamus, ne nos ventus in aliquem scopulum impingat.*

Remis insurgimus: *Exsurgentes remigamus, labori*

Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me littora primùm
Accipiunt, Strophades Grajo stant nomine dictæ,
Insulæ Jonio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ: Phineïa postquam

Clau-

bori incumbimus, remísque naves ad terram promovemus.

Torquent spumas: *Spumosos fluctus convolvunt, & secant aquas cæruleas.*

Strophades Graio &c. *Insulæ duæ parvæ, hodie* Strivali, *ad latus Peloponnesi, in mari Jonio.*

Insulæ Jonio. *Jonium mare dicitur, non quod Joniam alluit, Asiæ minoris regionem inter Æolidem & Cariam; sed quidquid aquarum interjacet Siciliam inter & Græciam, ad usque promontorium Epiri Acroceraunium, ubi mare Hadriaticum incipit, quod vocatur à quibusdam* Sinus Jonius. *Notetur longa Diphtongus æ ante vocalem correpta, nec elisa, Græco more:* Insulæ Junio.

Celæno. *Una ex Harpiis. Harpyæ autem Ponti & Terræ erant filiæ: nomen ab* ἅρπω, ἁρπάζω *rapio.*

Phineia. *Phineus Arcadiæ vel Thraciæ rex, cùm filios ex prima conjuge susceptos fraude novercæ excæcâsset, ipse à Jove excæcatus, & immissis Harpyis, vexatus est. Argonautas deinde in Colchidem profectos cùm iter docuisset, Calais & Zetes, ut gratiam referrent, Harpyas ad Plotas usque insulas,* Strophades nempe, *persecuti sunt.* Harpyiæ *monstra volucria, & rapacia.*

In

Clausa domus, mensásque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis & ira Deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus: ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque pecus, nullo custode, per herbas.
Irruimus ferro, & Divos ipsúmque vocamus
In prædam partémque Jovem: tunc littore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circùm atque horrentibus umbris
Instruimus mensas, arísque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cæli cæcísque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis,
Polluit ore dapes. Sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.

Ergo

In prædam, partémque Jovem. *Id est, in prædæ partem. Et mos erat veterum, ut partem spoliorum in bello, aut prædæ in venatione Diis voverent, eámque vel addicerent sacrificiis, vel è tholo & fornice & arboribus ad memoriam suspenderent.*

Toros: *Congeries cespitum struimus, quibus discumbi posset.*

Spe-

Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora; dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & nova prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerísque fugâ sub sidera lapsæ,
Semesam prædam & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno
Infelix vates, rupítque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratísque juvencis,
Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyas pellere regno?
Accipite ergò animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis: ventísque vocatis,
Ibitis Italiam, portúsque intrare licebit.
Sed non antè datam cingetis mœnibus urbem;
Quàm vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subitâ gelidus formidine sanguis

Specula Misenus &c. Specula *locus editior, unde latè prospectus patet*: *ab antiquo* spetio, *id est*, video, *hinc est* speculor. Misenus *Æoli filius, Hectoris olim Tubicen, nunc Æneæ, de quo multa, Æn.* 6. 164.

Pelagi volucres. *Quia Harpyæ Ponti aut Neptuni, & Terræ dicuntur filiæ.*

Laomedontiadæ. *Trojani à Laomedonte rege, Priami patre.*

Diriguit: cecidêre animi: nec jam amplìùs armis,
Sed votis precibúsque jubent exposcere pacem:
Sive Deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres.
At pater Anchises passis de littore palmis
Numina magna vocat, meritósque indicit honores:
Dii, prohibete minas, Dii talem avertite casum,
Et placidi servate pios. Tum littore funem
Diripere, excussósque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis.
Quà cursum ventúsque gubernatórque vocabant.

Deæ, Diræ &c. *Per* Deas *intelligit* furias: obscœnæ, *id est*, funestæ, *& mali ominis.*

Passis de littore palmis: *Extensis manibus invocat è littore magnos Deos.* Indicit honores. *Destinat digna sacrificia: ô Dii, inquit, impedite effectum harum minarum, Dii avertite tale infortunium.*

Numina magna. *Erant enim* majores & minores Dii. *Majores duodecim: Mares sex; Jupiter, Neptunus, Mars, Mercurius, Vulcanus, Apollo; sex fœminæ. Juno, Vesta, Ceres, Pallas, Diana, Venus. Minores erant Heroës, Semidei &c.*

Laxare rudentes: *Funes nauticos explicare, sive relaxare, ut pandantur, & vento compleantur vela.*

Tendunt vela Noti: *Venti (speciem pro genere posuit) inflant vela.*

La-

Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiúmque, Saméque & Neritos ardua saxis:
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna.
Et Terram altricem sævi execramur Ulyssis.
Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo

Hunc

Zacynthos. Zante *ad latus occidentale Peloponnesi contra promontorium Chelonaten, hodie sub Veneta ditione.*

Dulichium. *Una ex* Echinadibus *insulis, quæ jam communi nomine vocantur* Cozzulari.

Same. *Vel* Samos, *quæ &* Cephalenia *nunc* Cephalonie, *insula, quæ paret reipublicæ Venetæ.*

Neritos. *Non insula est, sed in regione Ithaca mons, est* Neritum Νήριτον. *Intelligitur autem hîc sylva ibidem densissima ad hunc montem Neritum.*

Ithaca. *Ithaca, nunc* val di Compare, *inter Cephaleniam, & Dulichium media. Ulyssis patria, nunc paret Turcis.*

Laërtia regna. *Laërtes vulgò Ulyssis pater creditus est. Hujus regis præcipua sedes fuit Ithaca; Laërtia regna, unde Ulysses ortus.*

Leucatæ: Leucate, Leucas, *nunc* Sainte Maure, insula *sub ditione Turcarum.*

Nimbosa cacumina: *Semper enim Leucatis montis cacumen nubibus tectum est.*

Et formidatus: *Propter Scopulos naufragos timendùm promontorium, in quo fanum Apollinis. Quidam etiam volunt ideò formidatum, quia moris*

Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergo insperata tandem telluré potiti,
Lustramúrque Jovi, votísque incedimus aras:
Actiáque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii: juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediósque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum.

erat aliquem de nautis immolari. Aperitur: *incipit apparere.*

Lustramúrque: *Purgamur, & expiamur, ut Jovi sacra faciamus.*

Votísque: *Vota facientes, victimas sacrificamus.*

Actiáque. Actium *est promontorium in faucibus sinûs Ambracii; fano Apollinis celebre, & pugnâ Antonii, Cleopatræque cum Augusto infelici celebratum. Alludit ergo poëta ad ludos, quos Octavianus ob eam victoriam ibi celebravit.* Iliaci ludi *constabant potissimum in equestri decursu ac certamine nobilium puerorum ac patriciorum virorum, tum Gymnicâ pugnâ, qui ludi a Trojanis ad Romanos transierunt, noménque retinuerunt.*

Iliacis ludis: *Eo ritu, quo apud Ilium ludi solebant celebrari, vel quales florente Ilio exercere solebamus.*

Oleo labente: *Socii luctas exercebant nudati, & oleo perunctis, perque membra diffluente imbuti.*

Aban-

Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aërias Phæacum abscondimus arces,
Littoráque Epiri legimus, portúque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hîc incredibilis rerum fama occupat aures:

Abantis. Abas *quis fuerit, ambigitur: unus fortassè ex iis, quos nocte suprema è comitibus Androgei occiderat.* Postibus *autem figit Apollinei templi arma vel Leucatæ, vel Actii.*

Transtris. *Scamnis, in quibus remiges sedent, quæ dicuntur etiam juga. Imperavit relinqui portum, ad transtra sedere remiges, & navigare.*

Phæacum abscondimus arces. *Ab Actio promontorio, sive Leucade ad occidentem deflexo cursu, occurrit insula* Phæacum, *sive* Corcyra, *bodie Corfú: olim bortis Alcinoi regis nobilitata, nunc sub ditione Veneta.* Abscondimus *arces, id est,* absconduntur nobis, *dum celeri navis cursu prætermittuntur.*

Epiri. *Regni olim in Europa nobilis; nunc Albania inferior à quibusdam dicitur.*

Chaonio: *Intramus portum Chaonium; Chaonia, à* Chaone *Trojano, Heleni fratre dicta. In ea urbs erat* Buthrotum *vel* Buthrotus, *bodie* Butrinto.

 Pri-

Priamiden Helenum Grajas regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi, sceptrísque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miróque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solemnes tum fortè dapes & tristia dona
Ante urbem, in luco, falsi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache: manésque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem,

Priamidem Helenum: *Incredibile videbatur, Helenum Priami filium, qui in captivitatem abductus fuerat, Græcis suis victoribus dominari, potitum conjuge, & regno* Pyrrhi, *qui Achillis filius,* Æaci pronepos. *Hinc* Æacides.

Patrio Andromachen: *Patrio marito, id est, Trojano. Andromache antea Hectoris uxor, occiso marito, captáque Trojâ Pyrrho cessit in prædam, à quo ducta in Epirum, ac Heleno Priami filio in uxorem data. Vide Æn.* 1. 104. *De Hectore ibidem* 103.

Falsi Simoëntis: *Ad aquas ficti* Simoëntis, *nam fluvius ibidem nuncupatus ita fuit ad memoriam fluvii Trojani, & hunc nomine solùm referebat.*

Libabat cineri. *Vel vero cineri, cujus partem aliquam in urna referre secum Andromache potuerat, ex iis, qui collecti sunt ex ejus funere: vel ejus Manibus atque umbræ.*

Inanem. *Tumulum* honorarium *vocat Suetonius in Claudio. c.* 1. *Xenophon* κενοτάφιον, *id est,* vacuum tumulum.

Cau-

Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, & Troïa circùm
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris,
Diriguit visu in medio: calor ossa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Veráne te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate Dea, vivísne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? Dixit, lacrymásque effudit, & omnem
Implevit clamore locum: vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco:

Causam lacrymis. *Id est, quæ viri memoriam ac dolorem suum alerent.*

Monstris: *Rebus insperatis, aspectu miris.*

Diriguit &c. *Obstupuit, dum me cernit:* Calor ossa reliquit: *Nam perterrita mente recedit calor: at* solvuntur frigore membra. Labitur; *Animi deliquio.*

Veráne te facies: *Ordo verborum turbatus est, ut personæ turbatæ conveniat oratio. Ordo est:* O Nate Dea: an vera species, an verus nuntius te mihi sistis? *Venisne ad me verus homo, vivus & spirans: an umbra & simulacrum hominis mortui? Potésne mihi vera de Hectore nuntiare?*

Furenti: *Insolabiliter, & impatienter dolenti & consternatæ præ dolore & affectu.*

Hisco: *Hiante voce, & singultans.*

Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco:
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, & demissâ voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori: quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos patriâ incensâ diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenémque superbum

Ser.

Pyrrhin': *An Pyrrhi?*

Connubia servas? *Manésne in viduitate ac fide data Hectori: an verò transîsti ad Pyrrhi nuptias?*

Priameïa Virgo: *Polyxena, Priami & Hecubæ filia amata ab Achille: qui cùm ad ejus nuptias in templum Apollinis Thymbræi convenisset, à Paride, post Apollinis simulacrum latente, sagittæ ictu occisus est. Capto deinde Ilio ejus umbra Polyxenam immolari sibi petiit: Illa ad Achillis tumulum ab ipso Pyrrho Achillis filia jugulata est.*

Sortitus: *Quæ victori, moro militiæ, per sortem non cessit, ut ego, & reliquæ Trojanæ fœminæ. Captivi & præda inter victores sorte dividebantur.*

Stirpis Achilleæ: *Ego Pyrrhum, sive Neoptolemum, filium Achillis, adolescentem fastuosum, & superbum perferre coacta fui: ego ex eo peperi filium, posita in servitio, qui deinde* Ledæ neptem Hermionem *quærens, & conjugium Spartanum, me ser-*

vam

Servitio enixæ tulimus: qui deinde secutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmoniósque Hymenæos,
Me famulam famulóque Heleno transmisit habendam.
At illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & scelerum furiis agitatus Orestes,
Excipit incautum, patriásque obtruncat ad aras.
Morte Neptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos

vam tradidit possidendam Heleno, ipsi quoque servo &c. *Vide sequentia.*

Servitio enixæ. *Andromache captiva à Pyrrho in uxorem admissa, suscepit ex eo Molossum, qui parti Epiri nomen fecit; dicta enim* Molossia.

Ledæam Hermionem &c. *Menelai filiam Spartani seu Lacedæmonii regis, ex Helena, filia Jovis & Ledæ. Hermione Menelao ad Trojanum bellum profecto, à Tyndareo, Ledæ marito, desponsata est Oresti cognato suo, Agamemnonis filio. Eadem interim à Patre Menelao ad Trojam desponsata est Pyrrho Achillis filio, eidémque post confectum bellum tradita. Quod cùm ægrè ferret Orestes, Delphos venit, & nactus ibi Pyrrhum, de futura sibi ex conjugio prole oraculum consulentem, eum ad ipsas aras Apollinis interfecit.*

Lacedæmoniósque Hymenæos: *Hermiones Laconicæ nuptias.*

Orestes. *Qui post Trojam expugnatam & patrem Agamemnonem. Ægysthi insidiis jugulatum, matrem cum adultero interfecit. Ideò furiis agitatus, ac post*

Chaoniámque omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamáque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedêre?
Aut quis te ignarum nostris Deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aurâ?
Quem tibi jam Trojâ . . . .
Ecquæ jam puero est amissæ cùra parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animósque viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lachrymans, longósque ciebat
Incassùm fletus, quum sese à mœnibus Heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert,
Agnoscítque suos, lætúsque ad limina ducit:
Et multùm lachrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & parvam Trojam, simulatáque magnis

labores plurimos expiatus ac solutus crimine ab Areopagitis, aut, ut ait Cicero, ipsius Minervæ judicio, in regnum redit, Hermionem uxorem accepit, occiso priùs apud Delphos Pyrrho &c.

Trojano à Chaone: *Chaon, unus è Priami filiis; quem Helenus frater cùm in venatu ignarus occidisset, ad solatium doloris, regnum ejus nomine appellavit; regnavitque quasi tutor Molossi. Vide suprà v. 293.*

Pergamáque &c. *Condidit in aliquo monte (jugis) nova Pergama, & hanc arcem Italicam, quæ repræsentet formam antiquæ Trojæ.*

Quem tibi jam Trojâ. *Hemistichium non habens sensum, & versus vel à Virgilio relictus imperfe-*

Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco: Scæáque amplector limina portæ.
Necnon & Teucri sociâ simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterásque tenebant.
Jámque dies altérque dies processit; & auræ
Vela vocant, tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena, interpres Divûm; qui numina Phœbi,

fectus, vel cum tempore mutilatus, & amissus. Aliqui hunc sensum eruunt: Quem tibi jam Trojâ obsessâ est enixa Creusa.

Xanthi: *Etiam ad similitudinem Xanthi, fluvii ad Trojam, sic appellârunt rivum hîc aliquem. De* Xantho, *seu Scamandro Troadis fluvio Æn.* 1. 477.

Scæáque. *De Scæa urbis Trojanæ porta Æn* 2. 612. *Et porta* Scæa, & Simois, & Xanthus *erant dicta ad repræsentationem antiquæ Trojæ.*

Aulaï in medio. Aulaï *pro* Aulæ, *dissolutio more veterum diphtongi* æ, *quæ Græcis est* αι, *in vocales duas* a & i.

Carbasus: *Genus lini est; quod pro velo plerumque ponitur: in plur. hæc* carbasa *dicimus.* Tumido Austro: *Vento, qui spirans & vela inflans ea tumere facit.*

Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omnia pennæ.
Fare age: námque omnem cursum mihi prospera dixit
Relligio; & cuncti suaserunt numine Divi

Ita-

Qui tripodas sentis: *Qui cognoscis divinitatem Apollinis, & tripodas. Tripodes mensæ fuerunt in Templo Apollinis Delphici, quibus superpositæ Phœbades vaticinabantur. Vasa, & crateres tribus nitentes pedibus; vel mensæ tribus editæ gradibus, vel sellæ tribus fulcris impositæ.*

Clarii lauros. *Solebant etiam vaticinium Apollinis petere ex combustione laurei rami, qui si in igne crepitaret, bono erat omini; si taceret, malo.* Clarii *epithetum est Apollinis, sicut* Delius; *Claros enim urbs est, ubi celebre templum Apollinis.*

Sidera sentis: *Qui es peritus astrologiæ,*

Volucrum linguas &c. *Augures avium garritum & cantum consulebant, &* auspices *aves* spectabant volantes. *Et aves quidem, quarum observabatur cantus, dicebantur* Oscines *ab* os, & cano, *ut* corvus, cornix, picus: *quarum autem spectabatur volatus, dicebantur* præpetes. *hinc præpetis omina pennæ: accipis & scis omnia ex præpete penna volucrum.*

Dixit Relligio: *Oracula Deorum, quæ per religionem consului, mihi prædixerunt, fore, ut ad Italiam prospere navigarem.*

Numine: *Oraculo suo.*

Re-

Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola novum dictúque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, & tristes denuntiat iras,
Obscœnámque famem. Quæ prima pericula vito?
Quidve sequens, tantos possim superare labores?
Hic Helenus, cæsis primùm de more juvencis,
Exorat pacem Divûm: vittásque resolvit
Sacrati capitis: méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu, multo suspensum numine ducit,
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos,
Nate Dea: nam te majoribus ire per altum
Auspiciis, manifesta fides: sic fata Deûm rex
Sortitur, volvítque vices: is vertitur ordo,
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres

Æquo-

Repostas: *Longè positas, remotas.*

Prodigium canit: *Portentum, & Deorum iras præcinit.*

Quæ prima pericula vito? *Primò, quomodo possum evitare pericula, ac deinde, quid sequi, quid agere debeo, ut tantis laboribus par sim?*

Vittásque resolvit: *Infulam, quâ implicati erant capilli, solvit; hoc enim erat indicium vaticinaturi.*

Multo numine: *Multa veneratione numinis* suspensum, *trepidantem, anxium, & sacro horrore perfusum.*

Ire per altum: *Navigare.*

Sortitur: *Sorte decernit, disponit, ordinat.*

Hospita æquora: *Ut tutiùs obire, & circuire possis maria, in quibus tanquam hospes, & peregrinus versaberis.*

Au-

Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, faríque vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rêre propinquam
Vicinósque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Antè & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Inferníque lacus, Ææaque insula Circes;
Quàm tutâ possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam, tu condita mente teneto.

Cùm

Ausonio portu: *Ut in Ausonia, seu Italia quasi in portu & in littore conquiescas.*

Parcæ: *Tres, quæ fusis dispensabant fata hominum.*

Saturnia Juno: *Saturni filia, inimica Trojanis. Causam habes Æn.* 1. 29.

Trinacria lentandus &c. *Flectendus & curvandus ob vim adversam fluctuum inter se pugnantium.* Trinacria unda *est mare Siculum. De hac infrà v.* 687.

Salis Ausonii. *Italici maris.*

Inferníque lacus: *Lucrinus, & Avernus, inter quos est spelunca, per quam ad inferos descendebatur, unde eos dicit* infernos.

Ææaque Circes. *De appulsu ad insulam Circes Æn.* 7. 10. *Circe Ææa dicta est, sive* Colchica *ab Æa, insula & urbe Colchici regni. Sarmatarum regi nupsit, quo deinde venenis occiso in Italiam fu-*

git

Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Nec tu mensarum morsus horresce futuros,
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italíque hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hîc & Narycii posuerunt mœnia Locri,
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hîc illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro,

Quin,

git ad promontorium & montem, qui deinde Circæus *dictus est, bodie* Circello, *in Latio.*

Secreti ad fluminis: *De omine suis cum triginta porcellis repertæ ad ripam Tybris, ubi Alba urbs aut juxta alios Lavinium, condita deinde est, Æn. 8. 42.* Secreti: *Remoti.*

Mensarum morsus: *De bis v. 257.*

Cuncta malis: *Cunctæ illæ urbes incoluntur à Græcis, hostibus nostris, atque adeò malæ fidei.*

Narycii Locri: *Hîc Græci à Narycio urbe Attica profecti condidère urbem* Locros.

Et Salentinos: *Idomeneus è Lycto Cretæ oppido pulsus, consedit in Salentinis Calabriæ campis, eósque militibus suis occupavit.*

Melibœi: *Illic est* Petilia, *urbs parva,* subnixa, *& cincta ac defensa muro; quam urbem Philoctetes Melibœus, id est, Melibœæ rex, post Trojam expugnam*

ve-

Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solves;
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Nequa inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet,
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori;
Læva tibi tellus & longo læva petantur
Æquora circuitu: & dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam & vasta convulsa ruina
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt: cum protinus utraque tellus

Una

veniens in Italiam condidit, aut juxta alios mœnibus firmavit. De Philoctete Ovidius 13. Metamorph.

Quin ubi: *Hæc est hujus loci sententia: Dixi tibi vitandam esse eam Italiæ partem, quæ à Græcis tuis hostibus habitatur; quin etiam, cùm ad littus Laurentinum perveneris, debes habere velatas comas amictu purpureo, ne tibi sacrificanti Græcus aliquis occurrat, quod & sacrificium turbaret, & inauspicatum esset, infelicisque præsagii.*

Casti: *Pii, religiosi.*

Digressum: *A littore Calabriæ.*

Claustra Pelori. *Pelorus seu Pelorum* Capo di faro, *promontorium Siciliæ, quod procul aspicientibus apparet angustum, propiùs tamen accedentibus paulatim rarescunt, & aperiuntur claustra illa, micuntúrque visu angustiæ, & laxior aditus apparet.*

Venit

Una foret, venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit: arváque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet: atque imo barathri ter gurgite vastos

Sorb

Venit medio: *Mare cum vi & impetu venit in medium, & aquis separavit, scidit Italicum latus à Siculo, cùm priùs utraque terra esset una, & continua. Hoc etiam historici scribunt.*

Angusto: *Freto tribus passuum millibus non latiore.* Interluit: *Interlabitur*, pontus *scilicet.* Æstus: *Æstum poëtæ maris angustiis arctati ideò appellant, quòd ibi commotione reciproci cursûs mare videatur æstuare.*

Scylla latus. *Scylla scopulus est tumultuoso fluctuum allapsu semper fremens, nunc* Sciglio. Charybdis *ad latus Siciliæ propè Messanam urbem, mare est vorticosum, aquas sorbens, & cum impetu deinde eructans, nunc* Colofaro.

Barathri. *Græca vox* βάραθρον *Barathrum locus erat apud Athenienses profundissimus, in quem noxii, & morti destinati præcipitabantur, à* βαθὺς *profundus.*

Ter gurgite: *Non numerum, sed vehementiam fluctuum indicat. Imo profundi maris gurgite vastos fluctus in abruptam trahit, & sorbet voraginem; eosdémque rursus ita evomit & eructat, ut ad cælum propè eos emittere videatur.*

Eri-

Sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat undâ:
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pristis,
Delphinûm caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni

Erigit: *Attollit.* Alternos; *Singulos vicissim.*

Sidera verberat: *Per hyperbolen.*

Cohibet spelunca: *At Scylla (non sic, ut Charybdis attollens fluctus) tenet se quodammodo intra speluncam, & antrum, in obscuris latebris, pandens guttura, & trahens naves in scopulos.*

Prima hominis: *Describit formam Scyllæ, quæ superne,* τὰ πρῶτα ἄνθρωπος.

Pristis &c. *Scylla tres habuit partes: superiorem virgineam, pube tenus; infimam in modum pristis, sive ingentis piscis, desinentem in caudas bifidas, quales habent delphini; mediam, scilicet, commissuram pubis & caudæ, unde uteri ex capite canum sive luporum erumpebant. Ex his patet sensus versuum.*

Commissa. *Commissa caudas, Græco more, supple* κατὰ, circa caudas, per caudas. Delphinus *juxta aliquos est porcus marinus*, Pristis, *vel* pistrix, pistricis. *Sumitur vulgò pro* balæna: *quæ maximæ molis, & tamen velocissimè fluctus secans.*

Præstat: *Melius est, tecum mora circumnavigare fines Siculi Promontorii.*

Pachyni. *Pachynum, meridionale promontorium Siciliæ.*

Cœ-

Cessantem, longos & circumflectere cursus;
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterúmque iterúmque monebo,
Junonis magnæ primùm prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominámque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis;

In-

Cæruleis canibus: *Suprà vocavit* lupos, *nunc* canes *marinos.*

Supplicibus supera donis: *Sacrificiis expugnatam concilia dominam, ac potentem Reginam Junonem, eámque donis suppliciter oblatis vel invitam, & reluctantem obliga, ut sit tibi mitis. Sic victor, & propositi tui effector relictâ demum Siciliâ admittèris in regiones Italas.*

Cumæam, Cuma, *urbs fuit Italiæ, in littore Campaniæ, nunc eversa.*

Divinósque lacus. *Divi lacus sunt*, Avernus & Lucrinus, *in Puteolano sinu prope Bajas, & Cumas*, Divini *dicti, propter vicinum Sibyllæ antrum.* Avernus *plur.* Averna, *montibus undequáque horrebat & sylvis, quas excidit Agrippa, locúsque deinde multis ædificiis amœnus redditus est.* Sonantia sylvis: *Resonantia non suo murmure, sed propter sylvas vento crepitantes.*

 In-

Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas & nomina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt,
Verùm eadem verso tenuis cùm cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes;
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedémque odêre Sibyllæ,
Hîc tibi nequa moræ fuerint dispendia tanti:
Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possísque sinus implere secundos:
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas

Ipsa

Insanam: *Fatidicam, furore divino & œstro percitam.*

Foliis: *Litteras efformat in frondibus e.g. palmæ, & his sua signat vaticinia. Et quæ scripsit, digerit, & disponit in numerum & ordinem, ut continuatio carminum fiat.*

Cardine verso: *Apertâ januâ, & afflante vento, cùm turbantur inscripta folia, nunquam postea curat ea colligere in cavo antro, aut restituere in ordinem.*

Inconsulti abeunt: *Homines oraculi responso non accepto discedunt inscii rerum, ignari, sine consilio, & oderunt domum Sibyllæ; Tu verò moram fac, ex eâque nullum damnum te fecisse puta, dum oraculum obtineas.*

Ipsa

Ipsa canat, vocémque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturáque bella,
Et quo quémque modo fugiásque, ferásque laborem
Expediet: cursúsque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est:
Dona dehinc auro gravia sectóque elephanto
Imperat ad naves ferri: stipátque carinis
Ingens argentum, Dodonæósque lebetas,
Loricam consertam hamis, auróque trilicem:

Et

Ipsa canat: *Ne te mittat ad ea, quæ in foliis notat, sed viva voce futura prædicat.*

Venerata. *Passive dictum. Sic Horat. Sat. l. 2. 2. 124.* Et venerata Ceres &c.

Elephanto. *Ebore, quod ex dentibus elephanti secatur & perpolitur, ac in laminas deduci potest.*

Dodonæósque lebetas. *Æreas pelves: æs enim Dodonæ, ut Corinthi, celebre fuit.*

Loricam consertam hamis &c. Lorica *tunica quædam est, ac munimentum pectoris in bello: quæ quia primùm è coriis &* loris *fiebat, lorica dicta est, contexta deinceps ex laminis ferreis: tùm annulis sibi invicem* hamorum *instar impactis & concatenatis: denique squamis etiam ferreis aut laminæ aut corio confertim insertis. Hæc autem aliquando simplex, aliquando etiam duplex ac triplex erat. Duplex vocabatur* bilix, *triplex* trilix, *id est trino licio, & textu, ut hîc.*

Et conum insignis galeæ, cristásque comantes,
Arma Neoptolemi: sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additque duces.
Remigium supplet: socios simul instruit armis
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora nequa ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura Deûm, bis Pergameis erepte ruinis:
Ecce tibi Ausoniæ tellus: hanc arripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabâre necesse est.

Au-

Conum &c. *Propriè* conus *est, quidquid in pineæ nucis figuram assurgit, & ex rotundo in acutum desinit. Transfertur ad eam galeæ partem, quæ ex ejus convexo eminet, sustinétque cristas, sive è jubis equinis, sive è versicoloribus pennis, quæ in modum capillorum sive* comarum *diffundebantur.*

Dona parenti: *Etiam Anchisæ parenti data sunt dona.*

Phœbi interpres: *Helenus vates.*

Anchisa. *Vocativus Græcus, qui longam habet ultimam. Digne habite conjugio Veneris.* Superbo: *Magnifico, glorioso, qui es cura Deorum, & bis servate ab excidio Trojano.*

Bis Pergameis &c. *Primò cùm ab Hercule Ilium esset expugnatum; secundò cùm à Græcis Troja incensa est.*

Præterlabâre necesse est: *Ut prætemaviges opus est, & longa navigatione illuc tandem venias.*

Quid

Auſoniæ pars illa procul : quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô felix nati pietate : quid ultrà
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros ;
Nec minùs Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtes,
Et Phrygiám Aſcanio chlamydem : nec cedit honori
Textilibúsque onerat donis, ac talia fatur :
Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromachæ teſtentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago,

Quid ultrà provehor ? *Quid plura loquor & vos demoror, quò minùs ventis faventibus utamini.*

Subtemine veſtes. *Per* ſubtemen, *quaſi* ſubſtamen *intelliguntur fila, quæ inter ſtamina transverſim inſeruntur, alterna ſtaminum depreſſione & ſublatione.* Phrygiam Chlamydem ; *veſtem breviorem & militarem,* acu pictam, *nam Phryges eam artem dicuntur inveniſſe. Ideò artifices hi* Phrygiones *appellantur.*

Nec cedit honori : *id eſt, ſi non ſuperat, ſaltem æquat.*

Textilibúsque : *Plurima dona textilia ei offert ; & his cumulat, ac quodammodo onerat.*

Accipe & hæc : *Præter illa, quæ Helenus tibi dedit :* Monumenta : *Pro memoria. Nam monumenta à mentis admonitione ſunt dicta.*

Mei ſuper Aſtyanactis imago : *Tu mihi ſuperſtes es unica imago Aſtyanactis filii mei, qui ab Ulyſſe*

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum,
Arva neque Ausoniæ semper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Trojámque videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus, opto,
Auspiciis, & quæ fuerit minùs obvia Graiis.
Si quando Tybrim vicináque Tybridis arva,
Intraro, gentíque meæ data mœnia cernam:
Cognatásque urbes olim, populósque propinquos;
Epiro, Hesperiâ, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:

Unde

de turri dejectus dicitur, ne quis ex Hectoris progenie superstes esset.

Minùs obvia Graiis: *Minùs obnoxia Græcis, id est, quæ nullum patiatur excidium.*

Utramque Trojam. *Nempe hanc Trojam in Epiro factam ab Heleno; & alteram Trojam; quam in agro Laurente Italiæ conditurus erat Æneas L. T. 158. sive potiùs, utrosque Trojanos intelligit tam Epiri, quàm Italiæ. Jungamus & faciamus unam.* Animis. *Fœdere, & affectione. Ut hoc fœdus maneat, nostros etiam posteros ea cura teneat.*

Ceraunia. *Montes sunt altissimi, & ideò crebro fulmine percussi, unde etiam* Acroceraunia *nuncupantur ab ἄκρον* summum, *& κεραυνὸς fulmen.*

Ster-

Unde iter Italiam, curſúſque breviſſimus undis.
Sol ruit intereà, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris, ad undam,
Sortiti remos, paſſimque in littore ſicco.
Corpora curamus: feſſos ſopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta ſubibat:
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos: atque auribus aëra captat,
Sidera cuncta notat tacito labentia cælo:
Arcturum, pluviáſque Hyadas, geminóſque Triones.
Armatúmque auro circumſpicit Oriona.
Poſtquam cuncta videt cælo conſtare ſereno,
Dat clarum è puppi ſignum: nos caſtra movemus,
Tentamúſque viam, & velorum pandimus alas.
Jámque rubeſcebat ſtellis Aurora fugatis:

Cùm

Sternimur: *Decumbimus in ſinu deſideratæ terræ, prope aquam, partiti officia navalia,* Sortiti; *per ſortem diviſi ad officia remigandi. Nam remigandi officium apud veteres, non in reos, ſed in ipſos milites ſorte dividebatur, ut & excubandi cura.*

Nox horis acta: *Nox per horas decurrens nondum attigerat medium curſum.*

Palinurus: *Præcipuus totius claſſis gubernator.*

Arcturum. *De Arcturo G.* 1. 68. Hyadas: *ibidem* 138. Geminos Triones: *utramque Urſam majorem & minorem Æn.* 1. 748

Oriona. *Orion in cælo lucidiſſimum ſidus ſtellis conſtat ſex & quinquaginta, pingitúrque Orion accinctus gladio & clavam tendens, unde* armatus auro *dicitur, id eſt aurea luce conſpicuus.*

Hu-

Cùm procul obscuros colles, humilémque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera coronâ
Induit, implevitque mero, Divósque vocavit,
Stans celsa in puppi:
Dii maris & terræ tempestatúmque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ: portúsque patescit
Jam propior: templûmque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum,
Objectæ salsâ spumant aspergine cautes,
Ipse latet: gemino demittunt brachia muro

Tur-

Humilem Italiam. *Tum quia in ea parte altis montibus caret: tum quia e longinquo spectantibus altissima quæque humilia videntur &c.*

Cratera coronâ &c. Coronare *poculum duo significat, aliquando* implere vino, *aliquando cingere coronâ florea, ut hic.*

Arce Minervæ. *Arx vel pro munitione aliqua accipitur, quæ locum defendat, vel pro ipso scopulo promontorii, quod ἄκρον dicitur.*

Portus ab Eoo: *Portus in orientem obversus in similitudinem arcûs inflectitur, latens post cautes ipsi objectas, ad quas fluctus allisi in spumam resolvuntur.*

Brachia muro. *Nec turres erant, nec brachia, sed rupes porrectæ in modum brachiorum, & erectæ instar turrium.*

Re-

Torriti scopuli: refugitque à littore templum.
Quattuor hîc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum, ô terra hospita, portas.
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur:
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait. Tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora, continuò perfectis ordine votis
Cornua velatarum obvertimus antennarum:

Refugitque: *Ædificia vicina litteribus longè intuenti videntur in mari accedentibus quasi recedere.*

Tondentes: *Depascentes.*

Curru. *Pro* Currui, *dativo contracto.*

Ovantes, *id est lætantes, ut suprà dictum.*

Phrygio amictu. *Juxta præceptum Heleni, quod supra datum v.* 405.

Junoni Argivæ. *Quæ celebratur in* Argia *Peloponnesi regione.*

Cornua velatarum &c. Antennæ *sunt ligna transversa in malo, quibus alligantur vela: extrema antennarum vocantur à Virgilio* cornua. Velatarum: *Quia antennæ involutæ sunt velo, igitur velatæ.*

Grajugenúmque domos, suspectáque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur, attollit se Diva Lacinia contrà,
Caulonísque arces, & navifragum Scylacæum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi pulsatáque saxa
Audimus longe, fractásque ad littora voces,
Exultántque vada, atque æstu miscentur arenæ.
Et pater Anchises: nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.

Grajugenúmque domos: *Ab Heleno moniti, ut partem illam Italiæ, quæ à Græcis ibi colonis, magnæ Græciæ nomen sortita est, vitaremus. Suprà.*

Herculei Tarenti. *Tarentum* Magnæ Græciæ *urbs clarissima. Herculeum nominat, non quòd illud Hercules condideret, sed Tara ejusdem in omnibus ferè expeditionibus comes. Alii aliam nominis originem faciunt.*

Diva Lacinia *Juno Lacinia ex altera parte templum habebat, prope Crotonem urbem, sanctum omnibus circa populis.*

Caulonísque arces. Caulon *vel* Caulonia *urbs prius* Aulonia *dicta.*

Navifragum Scylacæum. *Oppidum in ora Calabriæ.*

Trinacria: *Sicula. De Ætna passim, & infrà v.* 571.

Cur-

Eripite, ô socii, paritérque insurgite remis.
Haud minùs ac jussi faciunt: primúsque rudentem
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas:
Lævam cuncta cohors remis ventísque petivit.
Tollimur in cælum curvato gurgite, & iidem
Subductâ ad manes imos descendimus undâ.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedêre;
Ter spumam elisam & rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum Sole reliquit:
Ignaríque viæ, Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus & ingens

Ipse

Curvato gurgite : *Fluctu : Nos iidem, qui intumescentibus, & se curvantibus fluctibus elati fueramus in altum, aqua se subtrahente ad imum maris fundum, & quasi ad inferos, sedem umbrarum & animarum, quæ* manes *dicuntur, descendimus.*

Rorantia astra. *Stillantem aërem depluente aquâ, quæ maris impetu ejecta sursum fuerat.*

Cyclopum oris. *Ex Cluverio de Sicilia l.* 1. 2. *Cyclopes primi Siciliæ habitatores fuerunt; præcipuè circa montem Ætnam. Fatetur statura eos fuisse giganteâ, quod probat multis ibidem repertis cadaveribus insolitæ magnitudinis. Unicum dicebantur habere media in fronte rotundum oculum, unde nomen à* κύκλος circulus, & ὤψ *oculus. Addiderunt eosdem Vulcani ministros esse ad fabricanda Jovis fulmina &c.*

Ætna :

Ipse; sed horrificis juxtà tonat Ætna ruinis:
Interdúmque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo & candente favilla:
Attollítque globos flammarum, & sidera lambit.
Interdum scopulos, avulsáque viscera montis
Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam expirare caminis:

Et

Ætna. Montgibel, *non longè à littore Siciliæ orientali, miræ fertilitatis.*

Prorumpit nubem. *Activum hîc est. Unde passivum apud Lucret. l. 6. 435.* Prorumpitur in mare venti vis &c.

Enceladi semustum. *Causam affert hujus incendii fabulosam, nempe bello gigantæo maximum gigantum Enceladum, Titanis ac Terræ filium, fulminatum à Jove fuisse, & Ætna monte obtectum. Pindarus & Ovidius hoc supplicium Typhoëo attribuunt, eundémque volunt non hoc uno monte, sed Siciliâ totâ oppressum esse. Ovid. Met. 6. Verùm alii volunt, quòd totus ille tractus ad usque Campaniam sulfare abundet ac speluncis, in quas admissi venti incendia excitant. Unde existimo non aliam ob causam Lipareas insulas &* Æolias *& Vulcanias appellatas esse; earúmque regnum &* Æolo, & Vulcano *ex æquo attributum: quàm quòd & igne & vento perinde agitentur.* Semustum, *pro Semiustum.* Urgeri: *Hac montis magnitudine premi.* Caminis: *Fornacibus.*

Im-

Et, fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam; & cælum subtexere fumo.
Noctem illam tecti sylvis immania monstra
Perferimus: nec, quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Sidereâ polus; obscuro sed nubila cælo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eoo,
Humentémque Aurora polo dimoverat umbram;
Cùm subitò è sylvis macie confecta supremâ,
Ignoti nova forma viri, miserandáque cultu
Procedit; suppléxque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, immissáque barba,
Consertum tegmen spinis: at cætera Grajus,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus & Troïa vidit
Arma procul; paulùm aspectu conterritus hæsit,
Continuítque gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibúsque tulit: Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cæli spirabile lumen:

Tol-

Immania monstra: *Monstruosas voces, vel fortè strepitum malleorum, quibus antra Ætnæ resonabant, vel crepitum saxorum, quæ ex Ætnæ cavernis eructabantur.*

Immissáque Barba: *Prolixa, ad pectus demissa.*

Consertum tegmen spinis. *Vestis è frondibus arborum, quæ spinis inter se assutæ & compositæ erant.*

Spirabile lumen: *Aërem communem, cujus beneficio spiramus.*

Spar-

Tollite me Teucri, quascunque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat: & genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulyssei,
Nomen Achemenides; Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro

De-

Spargite: *Projicite me in undas.*

Præsenti pignore. *Tradita manu, quod fidei signum fuit.*

Ex Ithaca &c. *Insula est ad sinum Corinthiacum, pars regni Ulyssis; de qua suprà v. 272.*

Achemenides. *Fictum nomen ab ἄχος* mœror, *&* *μένω maneo.*

Dum trepidi: *Dum aufugiunt Ulysses & Socii, terrore subito ad fugam compulsi. Causa statim infrà dicetur.*

Cyclopis in antro. *Polyphemi. Is Ulyssem, appulsum in Siciliam, & cum sociis duodecim ad se venientem antro inclusum tenuit: devoratisque sex ex illis, ab Ulysse vini potu sopitus, impactâ in oculum clavâ*

ex-

Deseruêre. Domus sanie dapibúsque cruentis
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altáque pulsat
Sidera: (Dii talem terris avertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli,
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro,
Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro,
Prensa manu magnâ, medio resupinus in antro,
Frangeret ad saxum, saniéque aspersa natarent
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impunè quidem, nec talia passus Ulysses,
Oblitúsve sui est Ithacus discrimine tanto;
Nam simul expletus dapibus, vinóque sepultus
Cervicem inflexam posuit, jacuítque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commixta mero; nos magna precati
Numina, sortitíque vices: unà undique circùm
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clypei aut Phœbeæ lampadis instar:
Et

excæcatus est. Ulysses deinde sub arietum villis socios séque ipsum implicuit, & cum grege ex antro emersit.

Nam simul: *Nam statim, atque Cyclops Polyphemus ebrius, humanísque carnibus satiatus, inflexa cervice procubuit, & immensa corporis magnitudine porrectus, totum pæne antrum occupavit &c.*

Argolici clypei. *Notat magnitudinem ingentem, qualis erat clypei Argolici rotundi, qui totum tegebat militem, ita ut cæsorum corpora in clypeis exportarentur.*

Phœbeæ lampadis instar. *Splendorem oculi notat,*
&

Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite: ô miseri, fugite, atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantúsque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat;
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ se cornua lumine complent:
Cùm vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra domósque traho, vastósque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitúmque pedum vocémque tremisco
Victum infelicem, baccas, lapidosáque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primùm ad littora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcúnque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque absumite leto.

& *vim acerrimam, qualis est* Phœbeæ lampadis, *sive solis.*

Sed fugite: *Oratio ex abrupto turbida, timentis, & fugam cum festinatione suadentis. At si excæcatus est Polyphemus, cur timendus? itaque subjungit, non unum esse, sed plures similes & socios.*

Lanigeras claudit pecudes: *Polyphemus quidem cava in specu includit greges ovinos, & premit ubera; at tales ac tanti sunt centum alii horrendi Cyclopes.*

Lapidosa corna. *Fructus corni arboris,* Cornellen-Baum, welscher Kirsch-Baum, *qui fructus rubicundi sunt, intus ossiculo muniti durissimo.* Baccæ *sunt exigui quilibet arborum fœtus.*

Post-

Vix ea fatus erat, summo cùm monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum,
Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas,
Solaménque mali: de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus & ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem:
Dentibus infrendens gemitu: graditúrque per æquor
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verùm ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Jonios fluctus æquare sequendo;

Cla-

Postquam altos: *Postquam undas littoreas emensus, in altum planúmque mare venit.*

Necdum fluctus: *Neque profundi maris unda latus ejus tangebat. Per hyberbolen ad exprimendam immensam proceritatem.*

Verrimus: *Aquas remis verrimus, proni incumbentes in laborem; & remiges inter se certabant de celeritate.*

Dextram affectare: *Quoniam non potuit dextram intendere, & injicere, scilicet sic, ut possit navem tenere. Affectare aliàs est, cum affectu & aviditate apprehendere.*

Nec potis Jonios &c. *Nec potis est, nec potest a-*

an-

Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvísque immugiit Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclopum & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine torvo
Ætneos fratres, cælo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cùm vertice celso
Aëriæ quercus aut coniferæ cyparissi
Constiterunt, sylva alta Jovis, lucúsve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocúnque rudentes

Ex-

antiquæ voces pos & potis, *unde* compos, impos: & *verbum* possum, *quasi* pos sum: & potire *à* potis *apud Plautum.* Jonios fluctus: *quia* mare Jonium *à Sicilia ad usque Græciam appellatur. Non potuit nos tam celeriter sequi, quàm celeriter Jonii maris, in quo tum navigabamus, fluctus nos deferebant.*

Quales: *Comparatio: Instar quercuum, in aërem se altè extollentium, & instar cupressorum, quæ dicuntur* coniferæ, *quia ferunt fructus & baccas imitantes formam coni, rotundos in acumen abeuntes. Vide V.* 468.

Sylva alta Jovis: *Quia quercus dicata Jovi.*

Lucúsque Dianæ. *Cupressus arbor luctuosa, Dianæ dicata, quæ etiam Proserpina dicta.*

Ex-

Excutere, & ventis intendere vela secundis.
Contrà jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam, leti discrimine parvo,
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro
Ecce autem Boreas angusta à sede Pelori
Missus adest: vivo prætervehor ostia saxo

Pan-

Excutere: *Funes nauticos quamcunque in partem tollere cum festinatione socios gravis timor compellit.*

Contrà: *At verò præcepta Heleni admonent, ne faciamus iter inter utramque viam, nempe Scyllam, & Charybdin.*

Lethi discrimine parvo: *Monebat Helenus, esse viam lethi: illam viam parùm distare a morte.*

Certum est. *Itaque statuimus retrò vela vertere, & in Epirum redire, unde solveramus.*

Ecce autem: *Cùm subitò Boreas ventus oritur flans à freto angusto Pelori, ubi erat Scylla & Charybdis, & sic classem inde expulit, collocavítque in parte magis tuta, ex voto nostro.*

Angustâ à sede Pelori. *A freto Siculo, quod perangustum est inter Pelorum: aut Leucopetram medium.*

Missus adest: *Favore scilicet numinum.*

Vivo saxo: *Pro: vivi saxi ostia, vel viva saxa habentia:* Ostia *sunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portûs.*

Pantagiæ, Megarósque sinus, Tapsúmque jacentem;
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achemenides, comes infelicis Ulyssei.
Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixêre priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare; qui nunc
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.

Jussi

Pantagiæ. *Pantagias fluvius brevissimus*, *nunc* Porcari : *Cujus ostia utrinque prærupto saxo etiam nunc includuntur*, *viginti fermè cubitos alto*.

Megarósque sinus. *Sinus est hic à Tauro promontorio ad* Tapsum, *quæ peninsula est*.

Relegens errata retrorsum. *Habuit eorum locorum cognitionem Achemenides*, *qui paucis antè mensibus cum suo duce omnem eam oram pererrârat*.

Sicanio &c. *Sicania etiam dicitur Sicilia*, *ab incolis Hispanis ita dictis*, *qui eò venerant*.

Plemmyrium &c. *Promontorium est Siciliæ*, *quod* vadosum *significat*, *nunc dicitur* Massa d'Olivero.

Ortygiam. *Insulam*, *quæ nomen inde habuit*, *quòd sit sacra Dianæ*, *quæ cùm nata sit in* Ortygia *Delo*, *soli natalis appellationem in illam transtulit*.

Alpheum &c. *Alpheus fluvius est Elidis*, *regionis in Peloponneso*. Arethusa *fons in insula Ortygia in sinum Syracusanum erumpens*.

He-

Jussi numina magna loci veneramur: & inde
Ex supero præpingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectáque saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina procul, campíque Geloi,
Immanísque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.

Helori. Helorus *paulò supra Pachynum promontorium, fluvius amœnissimus, nunc dictus* Attellari, *circa ostium* Abyso, *qua parte stagni instar leniter fluens, hybernis præterea auctus imbribus, more Nili in vicinos agros sæpe restagnat, unde* stagnans *hîc dicitur, tanta porro amœnitate atque ubertate, ut Ovidius locum illum* Heloria tempe *vocaverit.*

Saxa Pachyni. *Pachynus promontorium est Siciliæ duorum fere milliarium spatio in mare projectum.*

Camarina. *Palus, vel lacus, nunc Lago di* Camarana. *Hæc cùm olim siccata pestem genuisset, oraculo consulto vetuit eam Deus moveri. Illi divino responso non obtemperantes eam repurgârunt. Quo facto cessavit quidem pestis, sed per eam ingressis hostibus pœnas neglecti oraculi dederunt. Unde natum adagium*, Camarinam movere.

Geloi &c. Gela *urbs olim ingens, ideò immanis, unde populi* Geloi. *In* Gela, *ultima producitur ob sequentem in* fluvio *geminam consonantem more Græco.*

Agragas. *Mons muro cinctus, in cujus summa parte oppidum, Latinè* Agrigentum *nunc* Gergenti, *unde equi in Græciæ ludis celebres.*

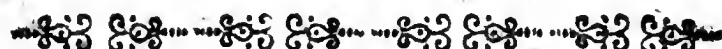
Téque datis linquo ventis, palmosa Selinus
Et vada dura lego saxis Lilybeia cæcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. Hîc, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curæ casúsque levamen,
Amitto Anchisen; hîc me pater optime fessum
Deseris, heu! tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris Deus appulit oris,
Sic pater Æneas, intentis omnibus unus,
Fata renarrabat Divûm, cursúsque docebat:
Conticuit tandem, factóque hîc fine quievit.

Selinus. *Urbs Siciliæ juxta Lilybæum palmis abundans.*

Lilybeia. *Lilybæum Siciliæ promontorium, quod latè in pelagus excurrens proxima quæque vadosa efficit, ut saxa latentia, sub summa aqua, periculosa sint navigantibus.*

Drepani. *Drepanum Siciliæ urbs & portus ad radices* Erycis *montis, qui nunc est mons* S. Juliani, *& Erycis ibidem urbis.*

P. VIRGILII M.

ÆNEIDOS

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Dido amores in Æneam suos Annæ sorori aperit: ejúsque consilio animum adjicit ad nuptias. Juno, ut Æneam ab Italia deducat, agit cum Venere de conciliandis inter utrumque nuptiis. Æneas ac Dido venatum abeunt, subortâque Junonis artibus tempestate, confugiunt in antrum: ibidémque falsum illud infaustúmque conjugium perficitur. Jarbas, Getulorum rex, Jovis Ammonis filius, Didonis procus, advenam sibi præferri indignans, apud Jovem graviter queritur. Jupiter, & ejus precibus, & fatis urgentibus adductus, Mercurium ad Æneam mittit, qui eum abire in Italiam jubeat. Parat

vat clàm Æneas omnia ad navigationem necessaria: quod suspicata Dido, precibus & lacrymis deterrere eum ab incepto, tum per se, tum per sororem conatur. Æneas iterum à Mercurio in somnis admonitus, nocte intempesta anchoras solvit. Dido doloris impatiens extructam simulatione sacri magici pyram conscendens, ipso Æneæ gladio sibi vitam adimit.

AT Regina gravi jam dudum saucia curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni,
Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,

Humentémque Auroram polo dimoverat umbram;

At Regina. *Pendet hoc initium ex ultimo libri 3. v. Æneas* Conticuit tandem, factóque hîc fine quievit. *At Regina, ex quo ipsum audivit, amore Saucia non quievit.*

Phœbea lampade: *Periphrasis orientis diei.*

Dc-

Humentémque aurora polo dimoverat umbram ;
Dùm sic unanimem alloquitur malesana sororem ;
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent ?
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes,
Quem sese ore ferens ! quàm forti pectore & armis !
Credo equidem, nec vana fides, genus esse Deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
Jactatus fatis ! quæ bella exhausta canebat !
Si mihi non animo fixum immotúmque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit ;
Si non pertæsum thalami tædæque fuisset ;
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraterna cæde penates ;
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
Impulit : agnosco veteris vestigia flammæ.

Sed

Degeneres animos : *Si obscuro loco natus esset, timor & ignavia illius ignobilitatem ostenderet ; At bellica Æneæ fortitudo probat eum esse nobilissimum & à Diis oriundum.*

Tædæque. *Facis è tæda arbore, è picearum genere : pro nuptiis sumitur, quia præferebatur novæ uxori, in mariti domum deducendæ.*

Veteris vestigia flammæ. *Sensus duplex esse potest. Primus obvius ;* agnosco vestigia veteris amoris in Sichæum, qui me ab Æneæ amore deterret. *Secundus abstrusior, at convenientior est :* Agnosco vestigia conjugalis amoris, quo primùm olim in Sichæum, nunc iterum in Æneam feror.

Sed mihi vel tellus, optem, priùs ima dehiſcat;
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam:
Antè pudor quàm te violo, aut tua jura reſolvo.
Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſervétque ſepulchro.
Sic effata, ſinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magìs dilecta ſorori,
Soláne perpetuâ mœrens carpêre juventâ?
Nec dulces natos; Veneris nec præmia nôris?
Id cinerem, aut manes credis curare ſepultos?
Eſto ægram nulli quondam flexêre mariti;
Non Lybiæ, non antè Tyro, deſpectus Jarbas,

Dux

Carpêre juventâ: *Translatio eſt à floribus, qui* carpuntur *manu, atque ita defloreſcunt; quaſi dicat*: Soláne totâ juventâ triſtis conſumêris, ac defloreſces?

Veneris præmia: *Liberos, qui parentibus ſolatio, & oblectamento ſunt.*

Eſto: *Sit ita*: *Nulli proci anteà te commoverunt, cùm ægra adhuc eſſes ex recente dolore, & maritum defunctum lugeres.*

Non Libyæ &c. *Intellige*: *eſto nulli te flexêre mariti nec in Libya*: *nec antè in Tyro*: *nam* Tyro *id eſt*, *in* Tyro, Tyri; Libyæ *in* Libya. *Sicut etiam Cicero dixit*: Siciliâ cùm eſſem & in Alexandria: *pro* in Sicilia & Alexandriæ.

Jarbas: *Jovis & Garamantidis Nymphæ filius, Mauritanorum rex, qui Didonis nuptias ſub denuntiatione belli petiit, ad quas etiam cives repugnantem Didonem adigere volebant.*

Pla-

Ductorésque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus insuperabile bello,
Et Numidæ infræni cingunt, & inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, latéque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germaníque minas?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ,
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem soror hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò posce Deos veniam, sacrisque litatis,
Indulge hospitio, causasque innecte morandi:
Dum pelago desævit hyems, & aquosus Orion;

Quas-

Placitóne: *Jure contempsisti eos, qui displicebant, nunquid etiam placito amori repugnabis?*

Getulæ urbes &c. Getuli *ad meridiem Carthaginis siti erant*, Numidæ *ad occidentem.* Syrtis *utraque major & minor ad orientem. De Syrtibus aliquid dictum L. 1. Æn. 115. Sunt hæ in Africano littore vastos in sinus porrectæ.*

Barcæi: *sive Barcitæ: ultra Syrtes, ad Orientem, nunc regnum* Barca.

Germaníque minas: *Pygmalionis, vindicaturi fugam suorum, & Thesauros abductos. Lib. 1.*

Desævit: *Duo significat; & valdè* sævit, & sævire *cessat. Hîc in primo sensu, & est tempus præsens pro futuro*; detine hîc Æneam, quamdiu sæviet hyems.

Aquosus Orion; *Dum occidit Orion, quia hic*

(Si-

Quassatæque rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spémque dedit dubiæ menti, solvítque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacémque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo;
Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ,
Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit;
Aut ante ora Deûm pingues spatiatur ad aras,

(Sidus celeste) tempestates commovet, & navigantibus infestus est.

Quassatæque rates : *Et dum naves adhuc fractæ sunt; & dum cælum asperum, intractabile; aër intolerabilis.*

Legiferæ Cereri : *Ceres Saturni & Opis filia, Proserpinæ mater ex Jove; quæ fruges & culturam agrorum invenit, ideóque jura & leges, quæ de agrorum divisione natæ sunt.*

Junoni &c. *Hæc Saturni & Opis filia, Jovis & soror & conjux: quia nuptiis præerat, ideò Græcis dicebatur* Ζυγία, *Romanis* Juga, *à* jugo, *sive à jungendis conjugibus.*

Ipsa tenens : *Alii alia faciebant, ipsa Sacerdotis munere fungebatur, & pateram tenens manu dextera fundebat vinum ex more inter cornua vaccæ candidæ, vel etiam ante Deorum simulacra ad plenas adipe victimarum aras spatiatur, circumambulat.*

In-

Instauratque diem donis, pecudúmque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu, vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totáque vagatur
Urbe furens. Qualis conjectâ cerva sagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit

Pastor

Instaurátque. *Frequenter repetit, ac renovat sacrificia. Verbum in ea re solemne.*

Pectoribus inhians: *Intenta per solicitudinem, ut exploraret, utrùm dii vellent huic matrimonio assentiri. Hoc Sacrificii genus* haruspicina *dicebatur, in qua Deorum voluntas per exta, hoc est, per bostiarum intestina inquirebatur; aut etiam* Extispicium. *Vide sequentia.*

Consulit exta: Extispicium *est, quo exta, id est, victimarum interiora, quæ maximè* extant, cor, *pulmo, lien, jecur, celeriter extrahuntur, & adhuc spirantia ac palpitantia inspiciuntur, antequam frigescant, habetúrque inde futuri cognitio.*

Est mollis flamma: *Edit, consumit, ab edo, es, est.*

Qualis: *Didonem cervæ: sylvas civitati: mobilitatem cervæ, Didonis discursibus: sagittam pastoris sagittæ Cupidinis: ictum lethalem amori mortifero comparat.*

Cressia; *Cretica, in Creta insula,* Candia.

Di-

Pastor agens telis, liquítque volatile ferrum
Nescius; illa fugâ sylvas saltúsque peragrat
Dictæos: hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit:
Sidoniásque ostentat opes, urbémque paratam:
Incipit effari, mediáque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:
Iliacósque iterum demens audire labores
Exposcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòst ubi digressi, luménque obscura vicissim
Luna premit, suadéntque cadentia sidera somnos:
Sola domo mœret vacuâ, stratísque relictis
Incubat: illum absens absentem audítque vidétque:
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma juventus
Exercet, portúsve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquatáque machina cælo.

Dictæos. *Cretenses. In Creta insula mons est* Dicte.

Stratísque relictis: *Lectis, non conjugalibus, nondum enim conjugium coaluerat, sed* epularibus, *qualis ille Æn.* 2. *v.* 2. Inde thoro &c.

Minæque murorum: *Puto* minas *dici, non de muris tantùm, & altissimis murorum partibus, sed etiam de celsis quibuslibet acervis ac molibus imperfectis, quæ ruinam videntur* minari.

Machina cælo: *Sunt qui pro ædificiis sumant, ego pro machinis illis, quæ ad subvehendos lapides, attollendámque molem ædificii eriguntur.*

Quam

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Jovis conjux, nec famam obſtare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam verò laudem & ſpolia ampla refertis,
Túque, puérque tuus; magnum & memorabile nomen;
Una dolo Divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeò fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quò nunc certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam pactóſque Hymenæos
Exercemus? habes, totâ quod mente petîſti;
Ardet amans Dido, traxítque per oſſa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribúſque regamus
Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaléſque tuæ Tyrios permittere dextræ,

Quam ſimul : *Poſtquam, ſtatim atque Juno advertit, Didonem tam peſtilenti & pernicioſo amore occupari, ut perfractis pudoris repagulis jam adverſæ famæ metu cobiberi non poſſit, quò minùs in apertam amoris profeſſionem erumperet.*

Egregiam verò laudem : *Ironia eſt :* Puérque tuus *: Filius tuus Cupido pro Aſcanio ſuppoſitus.*

Quò nunc certamine tanto ? *Quò, aut ad quam rem, in quem uſum, & cui bono, aut quid opus eſt tanto certamine?*

Pactóſque Hymenæos : *Nuptias firmas.*

Paribus auſpiciis : *Æquali poteſtate.*

Dotaléſque : Dos *eſt patrimonium uxoris, & quidquid viro cum uxore datur. Sit igitur, inquit :*

Tyrii :

Olli (sensit enim simulatâ mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror: si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojáque profectis;
Miscerívе probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux: tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Juno:
Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unáque miserrima Dido,
In nemus ire parant: ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiísque retexerit orbem.
His ego nigrantem commista grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, saltúsque indagine cingunt,

Dea

Tyrii, populi potentissimi, per modum dotis tradantur in manum tuam.

Quo Regnum Italiæ : *Ut Æneam ab ingressu Italiæ prohiberet, & ita imperium orbis universi, quod fata posteris Æneæ in Italia destinabant, interverteret, & transferret Carthaginem, ut pro Romanis Pœni terrarum Imperium obtinerent.*

Si Jupiter : *Utrùm, an.*

Confieri possit : *Confici, & ad exitum perduci.*

Miserrima Dido : *perditè saucia ex amore.*

Trepidant alæ : *Dum hinc inde alæ citæ discurrunt equitum, qui cum clamore feras in obstantes*

plagas

Desuper infundam, & tonitru cælum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opacâ.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient: adero, &, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriámque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adversata petenti
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylíque ruunt equites & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi

Po-

plagas impellunt. Trepidant, *non semper est*, timent, *sed aliquando* festinant, *ut hîc, & alibi.* Ne trepidate meas Teucri &c. *id est*: ne festinate, *probibet enim defendi.* Alæ, *idem sunt in equestri, quod in acie pedestri* cornua: *sic dictæ, quia equestres turmæ pedestres copias quasi alis regunt.*

Certa voluntas: *Si mihi de tua voluntate assentiente certò constiterit.*

Retia &c. plagæ &c. *Venatoria instrumenta.* Retia rara, *casses minus denso filo contexti.* Plagæ *vel majora retia, vel funes quibus retia tenduntur circa imam, summámque partem.* Venabula, *tela, sive hastæ breviores, ferro latiore.*

Massylíque &c. *Gens Africana.*

 Si-

Pœnorum expectant: oſtróque inſignis & auro
Stat ſonipes, ac fræna ferox ſpumantia mandit.
Tandem progreditur magna ſtipante catervâ,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Necnon & Phrygii comites, & lætus Iülus,
Incedunt: Ipſe ante alios pulcherrimus omnes
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthíque fluenta
Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtaurátque choros, mixtíque altaria circùm
Cre-

Sidoniam Chlamydem &c. Sidoniam *id eſt, purpuream à Sidone urbe Phœniciæ, vicina Tyro, unde purpura celebris.* Limbo: *inſitâ in extrema ora chlamydis.*

In aurum: *Vel in reticulum aurei contextûs implexi crines; vel crines ipſi flavi coloris in aurei nodi formam ligati.*

Qualis: *Talis incedebat Æneas, qualis Apollo progreditur, cùm relinquit Lyciam &c.*

Lyciam &c. *Solemnis erat opinio, Deos certis anni temporibus commutare ſedes, & ſex hybernis menſibus Apollinem apud Pataram Lyciæ urbem oracula reddere: ſex æſtivis apud Delum Ægei maris inſulam.* Patara, *nunc* Patera *Apollinis templo quondam inſignis. Xanthus ibi fluvius & urbs nunc* Santo.

Cretéſque

Cretésque Dryopésque fremunt, pictíque Agathyrsi:
Ipse jugis Cynthi graditur, mollíque fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra:
Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fugâ glomerant, montésque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jámque hos cursu, jam præterit illos:
Spumantémque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Cretésque, Dryopésque: *Confluentes ad oraculum Delium undecunque populi. Cretes ex insula Creta, Candie: Dryopes ex Peloponneso.* Agathyrsi &c. *gens Scythica, qui ex Mela l.* 2. 1. Ora artúsque pingebant, ut quisque majoribus præstabat, ita magis vel minùs &c.

Fronde premit: *Id est, comprehenso crine efficit, ne fluat.* Fingens: *Componens.*

Transmittunt: *Celeriter transeunt, cursu prætereunt campos apertos, sive* patentes.

Glomerant. *Pro* involvunt, *vel glomeratim eunt.*

Puer Ascanius: *Verus nempe Ascanius, jam patri redditus, mandatis Veneris à supposito illo peractis,*

Interea magno misceri murmure cælum
Incipit: insequitur commista grandine nimbus;
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
Dardaniúsque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petjêre: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus, eandem
Deveniunt: prima & Tellus & pronuba Juno
Dant signum: fulsêre ignes & conscius æther
Connubii, summóque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies, primus leti primúsque malorum
Causa fuit: neque enim specie famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem;
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.

Ex.

Dardaniúsque nepos : *Ascanius, filius Æneæ, qui Anchisæ, & Veneris filius.* Dardanius, *Trojanus.*

Tellus & Pronuba Juno : *Ajunt quidam, Tellurem quoque fuisse unam e Diis nuptiarum præsidibus. Juno nuptiis, ut constat, præfuit, hinc dicta* pronuba.

Fulsêre ignes &c. *Mos erat in nuptiis, ut sponsa ad sponsum eunti præferrentur faces; ut puellæ ad mediam noctem ante conjugum fores lætis carminibus perstreperent &c. ideò Virgilius hîc adhibet* fulgura *pro facibus & ululatum* Nympharum *pro carminibus. Apud Ovidium Heroidum 7. 73. Dido hac ipsa ululantium Nympharum voce utitur :* Audieram voces: Nymphas ululâsse putavi: Eumenides fatis signa dedêre meis.

Neque enim specie famâve movetur. *Non*

specie;

Exemplo Libyæ magnas it fama per urbes;
Fama, malum quo non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo:
Parva metu primo; mox sese attollit in auras,
Ingreditúrque solo, & caput inter nubila condit.
Illam terra parens, irâ irritata Deorum,
Extremam (ut perhibent) Cœo Enceladóque sororem
Progenuit, pedibus celerem & pernicibus alis:
Monstrum horrendum, ingens: cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno:
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti pravíque tenax, quàm nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Æneam Trojano à sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido:
Nunc hyemem inter se luxu, quàm longa, fovere,
Regnorum immemores, turpíque cupidine captos.

specie, ac præsenti deformitate sceleris sui: nec fama ac sermone absentium hominum.

Cæo, Enceladóque: *Gigantum præcipuis, Terræ ac Titanis filiis, qui bellum Jovi intulerunt ad ulciscendam patris injuriam, & montes montibus aggesserunt, ut cælum ascenderent &c.*

Hæc paſſim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Jarbam:
Incendítque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras poſuit: vigilémque ſacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas, pecudúmque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Isque amens animi & rumore accenſus amaro,

Di-

Protinus ad Regem: *Fama quoque curſum ſuum velociter deflexit ad regem Jarbam, filium Jovis Hammonis.*

Hic Ammone ſatus. *Jupiter Hammon Ægyptiis & Afris celebre oraculum ac templum habuit in Libya. Hujus origo variè refertur, tribuitur tamen maximè Libero, ſive Baccho, cui per Libyæ deſerta iter facienti, aries cornu fontem ibi monſtravit; quem ille Jovem eſſe patrem arbitratus, templum ibidem erexit Jovi, cornuto & arietino capite, vocavítque* Ammona. *Hoc adiit oraculum Alexander, cùm eſſet in Ægypto, ab eóque ſe Jovis filium dici per ſacerdotem curavit.* Garamantide Nympha: *Hujus Jovis Ammonis Jarbas hic filius fuiſſe dicitur, & Garamantidis Nymphæ. De Jarba v. 36.*

Vigilémque ſacraverat ignem: *Plutarchus teſtatur in Ammonis templo lucernam fuiſſe perpetuò ardentem.*

Amens animi: *Amator Didonis, & homo barbarus, ſæviebat animo, quòd audierat ſibi prælatum Æneam.*

Gens

Dicitur ante aras, media inter numina Dívûm,
Multa Jovem manibus supplex oràsse supinis;
Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcíque in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit; cui littus arandum,
Cuíque loci leges dedimus: connubia nostra
Reppulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cùm semiviro comitatu,
Mæoniâ mentum mitrâ crinémque madentem
Subnexus, rapto potitur: nos munera templis

Quip-

Gens Maurusia: *Maurusii sive Mauri, partem Africæ occidentalem obtinebant, ab usque Carthagine aut Numidia ad fretum Gaditanum varias in gentes distributi.*

Gens epulata toris: *Post Sacrificia solebant è victimarum extis epulari, ínque epulis vina* (Lenæum honorem) *libare & effundere in deorum honorem.*

Cæcíque ignes: *Bruta fulmina, ac quæ non tuo imperio reguntur, sed cæco modo vibrantur.*

Paris &c. *Æneam vocat Paridem, id est, mollem.*

Mæoniâ mitrâ: *Lydi tempore Priami vocabantur* Μήονες, Meones, *vel* Μαίονες Mæones: *paulò pòst Lydi à Lydo rege. Apud hos in usu erat mitra, pileum muliebre.*

Subnexus: *Subligatus mitrâ Lydiâ.*

Rapto potitur: *Fruitur prædâ.*

Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arásque tenentem
Audiit omnipotens: oculósque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniúmque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatísque datas non respicit urbes,
Alloquere: & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Grajûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore qui gravidam imperiis, bellóque frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

Voca Zephyros: *Ut faventibus ventis navigare possit Æneas.*

Expectat: *Moratur, deterit tempus.*

Non respicit urbes: *Non cogitat de regno Italiæ sibi destinato.*

Bis vindicat. *Primò Æneam Venus è Grecorum armis eripuerat, quando Diomedes in Trojana obsidione Æneam saxo ita percussit, ut is in genua prolapsus haud dubiè occidendus fuisset, nisi Venus eum peplo circumfusum morti eripuisset. Secundò, cùm Trojano incendio subduceretur.*

Gravidam imperiis: *Variis regnis regibúsque distinctam ac plenam.*

Proderet: *Protenderet, proferret, propagaret.*

Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanióne pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut quâ spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam & Lavinia respicit arva?
Naviget: hæc summa est, hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: & primùm pedibus talaria nectit
Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapidò pariter cum flamine portant:
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit,
Dat somnos, adimitque & lumina morte resignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. Jàmque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis duri, cælum qui vertice fulsit:
Atlantis, cinctum assiduè cui nubibus atris

Pini-

Prolem Ausoniam: *Posteritatem Italicam.*

Hæc summa est: *Mei præcepti collectio, & totum, propter quod te mitto.*

Talaria: *Calceamenta alata Mercurii.*

Virgam: *Id est, Caduceum, quod pingitur cum duobus serpentibus, quia cùm virgam suam ab Apolline acceptam Mercurius in duos serpentes ad pugnam comparatos projecisset, statim eos compescuit. Unde pacis Symbolum evasit virga illa duobus implexa serpentibus.*

Atlantis duri: Atlas *mons Africæ maximus nivoso semper cacumine. In hunc dicitur Atlas Rex Mauritaniæ conversus, qui cùm esset Astrologiæ peritissimus, cælum dictus est humeris sustinere. Hìc à Virgilio*

lio

Piniferum caput & vento pulsatur & imbri :
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba
Hîc primùm paribus nitens Cyllenius alis
Constitit;* hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit: avi similis, quæ circùm littora, circùm
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter cælúmque volabat,
Littus arenosum Libyæ ventósque secabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus jaspide fulvâ

Ensis

lio describitur, quasi hominis figuram adhuc retinens.

Flumina mento: *Fluvii devolvuntur è mento senis, & barba horrida concrescit glacie.*

Cyllenius: *Mercurius, qui in vertice* Cyllenes *Arcadiæ montis à Maja genitus.*

Avi similis: *Comparatio illa, habitúsque Mercurii est ex Homero Odyss.* 5. 43. *Avem vocat Homerus* Laron, *quæ vel est* Fulica, Wasser-Huhn. *vel* ciconia.

Magalia: *Afrorum casas, & mapalia.*

Stellatus jaspide: *Capulus gladii cum vagina, gemmis, quasi stellis interpunctus.* Jaspis, *lapillus pretiosus.*

Læna.

Ensis erat, Tyrióque ardebat murice læna
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchrámque uxorius urbem
Extruis, heu, regni rerúmque oblite tuarum!
Ipse Deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cælum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras:
Quid struis? aut quâ spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iüli
Respice: cui regnum Italiæ, Romanáque tellus,
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas aspectu obmutuit amens:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
Ardet abire fugâ, dulcésque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu imperióque Deorum.
Heu! quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc;
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
Hæc alternanti potior sententia visa est.
Mnesthea, Sergestúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Classem aptent taciti, sociósque ad littora cogant,

Læna: *Vestimentum est duplex instar duarum togarum, atque adeò oblongum & bello parùm commodum. Vestis Sacerdotalis.*

Uxorius: *Uxori serviens, & ad arbitrium ejus te accommodans totum.*

Bac-

Arma parent; & quæ sit rebus causa novandis,
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ociùs omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motúsque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens: eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem, cursúmque parari.
Sævit inops animi, totámque incensa per urbem
Bacchatur; qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnúsque vocat clamore Cithæron.

Tan-

Bacchatur: *Didonem comparat Bacchi comitibus feminis; quæ ipsum ex India victorem temulentæ sequebantur; lynces ac tigres ejus currui subligatas commovebant, coronatæ pampino, thyrsis armatæ sive hastis pampino atque hedera implicatis. Vocatæ sunt* Thyades *à* θέω curro, *vel* θύω *sacrifico, vel impetu feror.*

Trieterica: *Fiebant sacra Bacchi imprimis tertio quóque anno, & Athemenses ante institutas Olympiades, per Dionysia, sive Bacchica festa solebant tempora distinguere, vocabántque festa illa* τριετηρικὰ, *trieterica, id est* triennalia *à* τρία & ἔτος annus.

Orgia: *Festa illa dicta sunt* ὄργια *ab* ὀργὴ *ira, quia cum furore peragebantur.*

Cithæron: *Mons Bœotiæ sacris Bacchi celebratus.*

Quidsi,

Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Dissimulare etiam sperâsti, perfide, tantum
Posse nefas, tacitúsque meâ decedere terrâ?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis! Quid? si non arva aliena domósque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret,
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Méne fugis? per ego has lachrymas dextrámque tuam, te,
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miserere domûs labentis; & istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadúmque tyranni
Odêre,

Quidsi: *Quasi diceret: Ne Trojam quidem, si adhuc floreret incolumis, per fluctus, & procellas cum tanto capitis tui periculo petere deberes: quantò minùs arva aliena, & Italiam tibi penitùs ignotam?*

Te propter: *Propter te (nam adhuc rivales sunt) populi Libyæ, & Reges Numidarum oderunt me, & ipsi Tyrii, civium meorum animi alienati sunt à me.* Nomadum: *Reges Numidarum, sive Nomadum.* Tyranni: *Hiarbas & ductores alii, ut suprà. Passim autem apud majores tyranni dicebantur quicunque reges, Græca origine, & etymologia. Postea tamen tyranni nomen ad illos solos usurpatum & restrictum est,*

Odêre, infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, &, quâ solâ sidera adibam,
Fama prior: cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat,
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Jarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aulâ
Luderet Æneas, qui te tantùm ore referret,
Non equidem omnino capta aut deserta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elisæ;
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. Nec ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis unquam

Præ-

est, qui per insolentiam imperii viribus abutebantur, nec jure & æquis legibus dominabantur.

Hospes: *Quoniam non vis te maritum dici, & haberi.*

Quid moror? *Quid expecto? An ut Pygmalion frater diruat muros meos, aut Jarbas Getulus trahat me captivum? De Jarba suprà.*

Obnixus: *Obfirmato animo reluctans, ut dolorem animo conceptum premeret.*

Elisæ: *Didonis.*

Dum memor ipse mei: *Quamdiu vixero, tuis obligatus ero beneficiis.*

Præ-

Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni,
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, & sponte mea componere curas;
Urbem Trojanam primùm dulcésque meorum
Relliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere sortes:
Hîc amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces

Phoe-

Prætendi tædas: *Nunquam conjugii nomen amoribus nostris prætendi, atque prætexui: tecum enim vixi, non ut conjugatus, nec unquam fuit intentio matrimonii tecum copulandi. Hinc addit; non hæc* in fœdera veni, *nimirum matrimonii.*

Meis auspiciis. *Mea voluntate, atque sponte, meo arbitratu. Mos enim erat veterum, ut gravius nihil, nisi priùs captatis auspiciis susciperent. Atque ita non suis auspiciis rem gerere, est non sua voluntate.*

Recidiva: caduca, *sive* cadentia. *Posset etiam significare casum iteratum & geminam Trojæ expugnationem, primam ab Hercule, alteram à Græcis.*

Grynæus *à Grynio in Æolide, Asiæ minoris maritima regione, ubi vetus oraculum & templum Apollinis sumptuosum.* Lybiæ sortes: *id est oracula Apollinis in Lycia, etiam Asiæ minoris regione, ubi in urbe* Patara *celebre erat oraculum Apollinis, quare &* Patareus *dicitur.* Sortes *autem; quia oracula consulentibus modò prospera, modò adversa, prout* sors, *sive fatum ferebat, edicebant.*

In-

Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis;
Quæ tandem Ausoniâ Teucros considere terrâ
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me Patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitísque injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres Divûm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi.
Desine, méque tuis incendere, téque querelis
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos: totúmque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.

Nam

Interpres Divûm: *Mercurius.*

Utrumque caput: *Attestor utrumque Deum, Jovem, & Mercurium.*

Desine: *Ad Didonem hæc pertinent: Quia audivisti justas discessûs causas, cessa commovere & me & te his questibus.* Incendere: *exagitare, commovere.*

Jamdudum: *Ab initio orationis.* Aversa. *Irata; vel recta intueri dedignata.*

Caucasus, Hircanæque: *Caucasus mons Asiæ, præ cæteris altus & scopulosus.* Hyrcaniæ, *olim Par-*

thiæ

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo:
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides. Ejectum littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu! furiis incensa feror. Nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres Divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est, ea cura quietos

thiæ pars ad Caspium mare, nunc Tabarestan *sub ditione Persarum; regio pantheris ac tigribus infesta.*

Quid dissimulo? *Dolorem meum.*

Quæ quibus anteferam? *Inter quæ omnia immanitatis signa, quænam aliis majora dicam? quid primum querar?*

Jam jam nec &c. *Sed quid mirum, si est in me iniquus Æneas, cùm neque Juno, neque Jupiter, filius Saturni, æquis oculis hæc aspiciant, & hanc tuam noxam, tuam perfidiam gravibus suppliciis expiabunt.*

Nusquam tuta fides: *Tutum non est quemquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri, cùm tanta in hominibus perfidia.*

Heu furiis &c. *Injuriæ indignitas in furias me agit.*

Solicitat. Neque te teneo, neque dicta refello,
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis; & nomine Dido
Sæpè vocaturum. Sequar atris ignibus absens:
Et cùm frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas:
Audiam, & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: séque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem & multa parantem
Dicere. Suscipiunt famulæ, collapsáque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratísque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas;
Multa gemens, magnóque animum labefactus amore:
Jussa tamen Divûm exequitur, classémque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves: natat uncta carina;

Fron-

Hausurum: *Pro hausturum, antiquum supinum; id est fluctibus submergendum, suffocandum aquis, quibuscum mortem hauriat.*

Nomine Dido: *Vel accusativus Græcus, vel etiam Vocativus*, O Dido!

Atris ignibus: *Facibus furiarum te persequar.*

Animâ seduxerit artus: *Hypallage, pro: animam artubus seduxerit, & separaverit.*

Uncta carina: *Navis, pice & resinâ obducta, ad excludendas rimis undas.*

Ac

Frondentésque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totáque ex urbe ruentes.
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectóque reponunt:
It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigántque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus? cùm littora fervere latè
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor.
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando

Ac veluti: *Trojanorum laborem cum formicarum sedulitate comparat.* Parvula nam exemplo est magni formica laboris. *Horat. Sat. l. 1. 1.*

Farris: *Far, plur. farra frumenti species est purissimi.*

Cùm populant: *Antiquum verbum, & activè; nunc tantùm deponens est.*

Hyemis memores: *In adventum hyemis, ad propulsandam famem.*

Prædámque: *Frumentum, quod prædatæ fuerant.*

Grandia trudunt: *Quæ portare non possunt, trahunt & vi propellunt, humeris obnixæ, & magnum adhibentes conatum.*

Fervere: *Æstuare nautis Trojanis.* Fervere à fervo, fervis 3. *Conjug*

Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.
Anna vides toto properarii littore circùm:
Undique convenêre: vocat jam carbasus auras,
Puppibus & læti nautæ imposuêre coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem;
Et perferre, soror, potero. Miseræ hoc tamen unum
Exequere Anna, mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus & tempora nôras.
I soror, atque hostem supplex affare superbum;
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:

Nec

Animos submittere amori: *Id est, supplices preces adhibere cœpit ea, quæ erat amore victa.*

Anna: *Inquit ad sororem Annam, quæ nuptias suaserat.*

Carbasus. *Plur.* Carbasa; *Lini genus, quo & vela & vestes etiam fiunt.*

Coronas: *Mos nautarum, cùm solverent, & appellerent, in signum lætitiæ. Imponebant autem præcipue puppibus coronas.*

Hunc ego si potui &c. *Si potuissem, mutatio temporis; & sensus est: quamvis non possim perferre, tamen hoc mihi solatium qualecunque exbibe,* I Soror atque hostem affare &c.

Aulide: Aulis *Tanagræorum pagus est in ora Bœotiæ: portum habet, quò convenit Græcorum classis navium mille, ad Trojanam expeditionem proficiscens.* Aulide, *pro in* Aulide.

An-

Nec patris Anchisæ cineres manésve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti;
Expectet facilémque fugam, ventósque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnúmque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiúmque furori,
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: miserere sororis:
Quam mihi cùm dederit, cumulatum morte remittam.
Talibus orabat, talésque miserrima fletus
Fértque refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant: placidásque viri Deus obstruit aures.

Ac

Anchisæ cineres manésve: *Grave crimen apud Veteres, violare mortuorum sepulchra.*

Veniam: *Favorem, ac beneficium.*

Cumulatum morte &c. *Sic intellige;* Hoc beneficium moræ paulò longioris, hanc gratiam extremam cùm mihi contulerit; remittam illum, dimittam, sinam abire, & mortem meam quasi cumulum votis ejus adjiciam.

Fértque, refértque: *Non ab Ænea, qui nihil dicit: sed à Didone, & refert, id est, iterum portat. Nam subjunxit:* Sed nullis ille movetur fletibus.

Deus: *Jupiter probibet, cui Æneas obsequitur.*

Ac veluti annoſo validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, & altè
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas;
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cæli convexa tueri;
Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat:
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigreſcere ſacros;

Ac veluti: *Conſtantia Æneæ declaratur per ſimilitudinem.*

Alpini Boreæ: *Transalpini venti flantes de alpibus ſpeciem pro genere poſuit.*

Altè: *Ex alto.*

Conſternunt: *Implent, cumulant terram frondes & folia decidentia.* Concuſſo ſtipite: *Trunco arboris profunde commoto.*

Tunditur: *Sæpè pulſatur:* Perſentit: *Ipſe Æneas pectore & internis ſenſibus præſentit curas, & commovetur: non tamen collabitur, quia magnum & generoſum habet pectus.*

Convexa &c. *Tædet cælum videre, id eſt, vivere.* Convexa *dixit, id eſt,* concava: *concavam enim cæli ſuperficiem duntaxat videmus, non convexam.*

Latices nigreſcere: *Per* Latices *lac & aquam intelligit,*

Fusáque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata orori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & testa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret;
Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum

telligit, quæ cùm alba vulgò sint, novo prodigio nigrescebant.

Præterea : *Alterum describit portentum, unde major etiam horror, quàm ex vino illo nigrescente nasci poterat: magìs enim vox hominis mortui terret.*

Conjugis antiqui : *Locus, seu sacrarium in privata domo erat, ubi statuam servabat Sichæi, primi conjugis: ornatam frondibus, & velleribus niveis, iisque laneis, quæ vittæ dicebantur, ornamenta non sacerdotum tantùm, sed & statuarum, & victimarum.*

Soláque bubo : *Noctua, quæ naturâ solitudinem amat, vitátque reliquarum avium consortium.* Bubo *vulgò masculini generis; hîc fœminini, cùm avem significet.*

Sæpè queri : *Funesto cantu auditus est bubo queri, & protrahere longas voces in modum fletûs. Alludit Poëta ad fabulam, quâ dicitur, Ascalaphum in avem mutatum perpetuò suam dolere sortem.*

Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
Insomnis ferus Æneas: sempérque relinqui
Sola sibi, semper longâm incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ
Eumenidum veluti demens videt agmina Pantheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,

Ar-

Horrificant : *Horrorem incutiunt.* Agit ipse furentem : *insequitur , agitat , nullam requiem permitit.*

Ferus Æneas : *Talis , & tanquam sævus Didoni videbatur in somnis perterrefaciens.*

Eumenidum agmina : *sive furiarum, quæ quidem tres tantummodo sunt; ut ostendat earum impetum, & quòd plures furiæ putarentur.*

Pantheus : *Comparat furorem Didonis cum furore Panthei, qui immisso à Baccho furore vexatus est, & laceratus à matre & materteris orgia celebrantibus, ut habet Ovid. Met. 3.*

Solem geminum : *Alludit ad Euripidis dicta, qui describens furorem Panthei, ipsum ita loquentem inducit :* Et verò videre mihi duos quidem soles videor , duplicésque Thebas. *Thebæ, civitas in Bœotia.*

Orestes. *Qui propter occisam matrem Clytemnestram agitatus ab ejus umbra & furiis. De quo multæ tragœdiæ scriptæ sunt. Ideò inquit :* Scenis agitatus , *Famosus , celebratus tragœdiis , & in theatris passim actus.*

Exi-

Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cùm fugit, ultricésque sedent in límine Diræ,
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevítque mori: tempus secum ipsa, modúmque
Exigit, & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni germana viam, gratare sorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta solémque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est: ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Hinc

Exigit: *De tempore & modo mortis sibi consciscendæ apud se exactè deliberat.*

Gratare: *Gratulare, suscipe Gaudium pro sorore; nam reperi artem, quæ restituet illum mihi, vel me amantem liberabit ab illo.*

Æthiopum locus: *Prope terminos Oceani, & solem occidentem extrema est regio Æthiopum, ubi* Atlas *mons, qui axem cæli sustinet, portat, vel sphærica vertigine volvit. Suprà dixit:* Vertice fulcit: *Fabula inde conficta est, quòd Atlas omnium primus solis & lunæ cursus, omniúmque siderum motus, ortus & occasus, certa quadam moveri lege deprehendisse creditus est. Est autem hîc topographia & descriptio populorum & montium.*

Stellis ardentibus aptum: *Fixum, connexum, compactum & distinctum stellis.*

Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epuláſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferúmque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas,
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro:
Nocturnóſque ciet manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos,
Teſtor, chara, Deos & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras

497

Hinc mihi: *Inde oriunda oſtenſa eſt mihi ſaga Maſſylæ gentis, cuſtos templi Heſperidum aliquando, nunc habitans circa Atlantem.*

Maſſyli, *ſive* Maſæſyli, *populi Heſperidum.*

Heſperidum: *Heſperides tres*, Ægle, Arethuſa, Heſperethuſa *patrem habuerunt vel Heſperum Atlantis fratrem, vel Atlantem ipſum ex Heſperide. Is hortos filiabus attribuit, ubi mala fuère aurea; eóſque cuſtodiendos dedit pervigili draconi: inde Hercules occiſo dracone mala diripuit.*

Soporiferúmque papaver: *Saga illa habebat artem ſopiendi dracones, melle & papavere.*

Accingier; *pro* accingi ad artes: *Suppreſſa præpoſitione, & voce triſyllaba in quadriſyllabam prolata, more Græcorum, qui infinitivis attexunt ſyllabas.* Accingi *pro* parari.

Secreta: *Tacita, ſine arbitris.*

Tecto interiore ſub auras: *In intimo regiæ receſſu, aperto loco;* ſub auras; *ſub dio.*

Erige : & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, superimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monimenta jubet, monstrátque sacerdos.
Hæc effata silet : pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit : nec tantos mente furores
Concipit ; aut graviora timet, quàm morte Sichæi.
Ergo jussa parat.
At Regina pyrâ, penetrali in sede, sub auras
Erectâ ingenti, tædis atque ilice sectâ,
Intendítque locum sertis, & fronde coronat
Funereâ : super exuvias, ensémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri.

Stant

Exuvias : *Spolia, vestes*, *ab* exuo.

Non tamen Anna : *Soror Anna non arbitratur sub obtentu sacrorum istorum, & sacrificiorum præparari pompam funeri ; aut timet atrocius quidquam, quàm quæ passa fuerat Dido in morte Sichæi conjugis.*

At Regina. *Sed Dido, extructo rogo, è cædis, & ilicibus sectis, in interiore domo, etiam locum sertis intendit, & illigat, etiam frondibus coronat funereis, cupresso nimirum, verbenis, taxo &c.*

Effigiémque : *Imaginem Æneæ; ad magica enim sacra adhibebantur effigies eorum, in quos illa parabantur, præsertim cereæ.*

Haud ignara futuri. *Ipsa sciebat, quid sub specie hac sacri reconderet, & quòd omnia ad suam mortem disponeret.*

Sa-

Stant aræ circùm : & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebúmque, Chaósque,
Tergeminámque Hecatem, tria virginis ora Dianæ,
Sparserat & latices simulatos fontis Averni.
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni

Sacerdos : *Massyla, de qua superiùs*; Crines effusa : *Crines effusos habens, & solutos.*

Tercentum : *Trecenta, id est, infinita Deorum nomina citat.*

Chaósque : *Vel antiquissimus Deorum est, unde ceteri propagati; vel prima rerum omnium & confusa moles, unde orbis eductus est.*

Tergeminam Hecaten &c. *Sororem Apollinis triplici nomine, quippe* Luna *in cælo*, Diana *in terris*, Proserpina *in inferis appellabatur. Tribus etiam capitibus pingebatur, dextro equino, sinistro canino, medio vel humano, vel suillo, variant enim auctores.*

Latices simulatos : *Simulabat aquas illas aspersas esse ex fonte Averno.*

Messæ ad Lunam : *Studiosè adhibebantur herbæ falcibus messæ lucente Luna, quòd Lunam veneficiis præesse censerent, & herbas suâ quâdam spumâ & salivâ inficere.*

Pubentes : *Pubescentes, & succo venenoso tumentes*, Lac *pro succo*, nigrum venenum *pro infausto, diro, noxio.*

Na-

Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus
Et matri præreptus amor.
Ipſa molâ, manibúſque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recinctâ,
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtúmque memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quiêrant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu:
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.

At

Naſcentis equi &c. *Plin. l.* 8. 42. Cenſent equis innaſci amoris veneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro, quod ſtatim edito partu devorat fœta: aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat: *Ideo Hippomanes* matris amor *dicitur: quia primò expetitur ab equa, eique pullum chariorem reddit.*

Ipſa molâ: *Ipſa Dido molam ſalſam, è farre toſto & ſale confectam habens in manibus, quas* pias *vocât, quia ſacrificio vacabant:* Unum exuta pedem: *Nam hic erat ſagarum in his ſacrificiis habitus: Deos atteſtatur, & planetas, tanquam arbitros, & calamitatis ſuæ ſpectatores. De molâ, ſive placentâ ſalſa ſpargenda ſuper aram. Æn.* 8. 82.

Tum ſiquod: *Tunc etiam precatur numen, ſiquod curæ habet amantes non æquo fœdere, ſeu, non pari amore*

At non infelix animi Phœnissa; neque unquam
Solvitur in somnos, oculísve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rursúsque resurgens
Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secúmque ita corde volutat:
En quid ago? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
Jussa sequar? quiáne auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, sinet? ratibúsque superbis
Invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?

An

re sibi respondentes, non pari fide conjunctos, quales erant Dido, & Æneas.

Phœnissa: *Dido, oriunda è Phœnicia.*

Infelix animi: *Græca locutio.*

Nomadúmque: *De Nomadis, vel Numidis suprà v. 41.*

Quiáne: *An quia? Et ironia est hoc sensu:* An quia jam nihil prodest mihi, quòd eos olim juverim; ideò eorum naves sequar, eorum imperio me subjiciam?

Laomedonteæ: *An ignoras ô Dido, (seipsam enim alloquitur) Trojanorum perjuria? nescis eos omnes similes esse Laomedonti regi suo, de quo, ejúsque perjuriis G. 1. 502. f. 141.*

Sola fugâ: *Quid si me comitem admiserint, egóne regina, sola, sine meis stipatoribus, potero comitari*

tari

An Tyriis, omnísque manu stipata meorum
Insequar: & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?
Non servata fides cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate dea, potes, hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circumstent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?

Illa

tari nautas, viles homines, & ovantes, lætos, qui me velut captivam abducent.

Sidonia vix urbe: *An stipata meis civibus abibo? quomodo eos, quibus vix persuasi, ut ab urbibus Tyro & Sidone discederent, jubebo iterum navigare?*

More feræ: *Id est, solitariam vitam degere, & minimè socialilem, & quasi feram.*

Tangere curas. *Pro:* Tangi curis.

Sichæo: *Adjectivè, pro* Sichæjo.

Nate Deâ: *Secunda Mercurii ad Æneam legatio, qua suadet, ut etiam noctu fugiat.*

Tra-

Illa dolos dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
Collucere faces; jam fervere littora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age, rumpe moras: varium & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociósque fatigat:
Præcipites vigilate viri, & considite transtris:
Solvite vela citi: Deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortósque incidere funes
Ecce iterum stimulat. Sequimur te sancte Deorum,
Quisquis es, imperióque iterum paremus ovantes:
Adsis ô, placidúsque juves, & sidera cælo
Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit ensem

Trabibus: *Carthaginensium navibus, à Didone immittendis.*

Fervere: *A verbo* fervo, fervis.

Nocti se immiscuit. *Disparuit, & in tenebras evanuit.*

Fatigat: *Cum clamore increpat, excitat.*

Quisquis es: *Non enim videtur iterum venisse Mercurius armatus caduceo, non & talaribus ut V. 239. Sed colore tantùm & voce similis.*

Ovantes: *Læti: Æn.* 3. 189.

Sidera dextra: *Propitia. Ventos & navigationem prosperam ex siderum ortu vel occasu.*

Fulmi-

Fulmineum, ſtrictóque ferit retinacula ferro,
Idem omnes ſimul ardor habet: rapiúntque, ruúntque:
Littora deſeruêre: latet ſub claſſibus æquor:
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è ſpeculis ut primùm albeſcere lucem
Vidit, & æquatis claſſem procedere velis;
Littoráque & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Térque quatérque manu pectus percuſſa decorum,

Fulmineum: *Coruſcantem, inſtar fulminis vibratum cum ſplendore, & rapide cum ictu retinacula reſcindentem.*

Ruúntque: *Ipſi ruunt, id eſt, cum impetu feſtinant. Nautarum hîc de littore ſolventium, feſtinantiúmque laborem deſcribit.*

Torquent ſpumas: *Ita enim remus agitur, ut fluctus torqueatur; & ex remorum agitatione ſpuma.*

Tithoni: *Suprà dixit:* Oceanum intereà ſurgens Aurora reliquit: *Alluſum ad fabuloſum Tithoni, & Auroræ conjugium. Tithonus frater Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cælum levavit, quem longinquitas vitæ in cicadam convertit. Horat.* Longa Tithonum minuit ſenectus.

Æquatis velis: *Velis paribus, æqualiter tenſis.*

Térque quatérque: *Cùm pectus repetitis ictibus percuſſiſſet, crinéſque ſuos abſcidiſſet, in hanc per-*

Flaventésque abscissa comas: Proh Juppiter! ibit,
Hic, ait, & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient? totáque ex urbe sequentur!
Diripiéntque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? quæ mentem insania mutat?
Infelix Dido nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cùm sceptra dabas. En dextra fidésque!
Quem secum patrios ajunt portare Penates,
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis

Spar-

turbatam, & furore plenam orationem prorupit.

Proh! Juppiter: *Oratio affectuum varietate vehemens, cujus, uti & omnium Virgilii orationum elucidationem vide in fine libri.*

Navalibus: *De navalibus, de stationibus suis: Nonne Tyrii de navalibus armatas naves raptim deducent in mare, ad hostem, velis remísque persequendum?*

Tum decuit, cùm &c. *Decuit hæc, quæ nunc jubes, tum jubere, & Trojanos habere hostiliter; cùm eos hospitio, eorum ducem in regni partem accepisti, cùm ei sceptra tua, téque adeò tradidisti.*

Abreptum divellere corpus. *Quemadmodum Bacchæ Orpheum, & Pantheum discerpserunt.*

Epulan-

Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patrísque epulandum apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna! fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem;
Implessémque foros flammis: natúmque patrémque
Cum genere extinxem: memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras:
Túque harum interpres curarum & conscia Juno:
Nocturnísque Hecate triviis ululata per urbes:
Et diræ ultrices, & Dii morientis Elisæ:
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen,
Et nostras audite preces, si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est;

Epulandum: *Quemadmodum Atreus Thyestæ fratris filios, ipsi ad epulas coctos apposuerat: Procne ac Philomela Tereo Itym. Ecl. 6. 78.*

Foros: *Vel spatia in navibus aperta, ut tabulata, in quibus inceditur: vel concava navium latera, quæ onus ferunt.*

Extinxem. *Syncope, pro* extinxissem.

Hecate. *Præses sacrorum magicorum, quæ à veneficis cum ululatu invocabantur in nocturnis sacris per trivia.*

Diræ ultrices: *Furiæ.*

Et Dii. *Invocat Deos reliquos, vel tutelares urbis suæ, ut inter illam atque Italos odia æterna suscitent; vel mortis præsides, ut facilem sibi mortem præbeant.* Elisa *pro Didone, ut supra v.* 335.

Meritum malis: *Advertite & applicate huc numen vestrum, id est, potestatem illam & vim ulciscendi*

Ac veluti annoſo validam cùm robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant; it ſtridor, & altè
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis: & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas;
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cæli convexa tueri;
Quò magis inceptum peragat, lucémque relinquat:
Vidit, thuricremis cùm dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigreſcere ſacros;

Ac veluti: *Conſtantia Æneæ declaratur per ſimilitudinem.*

Alpini Boreæ: *Tranſalpini venti flantes de alpibus ſpeciem pro genere poſuit.*

Altè: *Ex alto.*

Conſternunt: *Implent, cumulant terram frondes & folia decidentia.* Concuſſo ſtipite: *Trunco arboris profunde commoto.*

Tunditur: *Sæpè pulſatur:* Perſentit: *Ipſe Æneas pectore & internis ſenſibus præſentit curas, & commovetur: non tamen collabitur, quia magnum & generoſum habet pectus.*

Convexa &c. *Tædet cælum videre, id eſt, vivere.* Convexa *dixit, id eſt,* concava: *concavam enim cæli ſuperficiem duntaxat videmus, non convexam.*

Latices nigreſcere: *Per* Latices *lac & aquam intelligit,*

Fusáque in obscœnum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata orori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & testa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Visa viri, nox cùm terras obscura teneret;
Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multáque præterea vatum prædicta priorum

telligit, quæ cùm alba vulgò sint, novo prodigio nigrescebant.

Præterea : *Alterum describit portentum, unde major etiam horror, quàm ex vino illo nigrescente nasci poterat: magìs enim vox hominis mortui terret.*

Conjugis antiqui : *Locus, seu sacrarium in privata domo erat, ubi statuam servabat Sichæi, primi conjugis : ornatam frondibus, & velleribus niveis, iisque laneis, quæ vittæ dicebantur, ornamenta non sacerdotum tantùm, sed & statuarum, & victimarum.*

Soláque bubo : *Noctua, quæ naturâ solitudinem amat, vitátque reliquarum avium consortium.* Bubo *vulgò masculini generis; hîc fœminini, cùm avem significet.*

Sæpè queri : *Funesto cantu auditus est bubo queri, & protrahere longas voces in modum fletûs. Alludit Poëta ad fabulam, quâ dicitur, Ascalaphum in avem mutatum perpetuò suam dolere sortem.*

Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
Insomnis ferus Æneas: sempérque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios desertâ quærere terrâ
Eumenidum veluti demens videt agmina Pantheus,
Et solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,

Ar-

Horrificant : *Horrorem incutiunt.* Agit ipse furentem ; *insequitur , agitat , nullam requiem permitit.*

Ferus Æneas ; *Talis , & tanquam sævus Didoni videbatur in somnis perterrefaciens.*

Eumenidum agmina : *sive furiarum , quæ quidem tres tantummodo sunt ; ut ostendat earum impetum , & quòd plures furiæ putarentur.*

Pantheus : *Comparat furorem Didonis cum furore Panthei , qui immisso à Baccho furore vexatus est , & laceratus à matre & materteris orgia celebrantibus , ut habet Ovid. Met. 3.*

Solem geminum : *Alludit ad Euripidis dicta , qui describens furorem Panthei , ipsum ita loquentem inducit :* Et verò videre mihi duos quidem soles videor , duplicésque Thebas. *Thebæ , civitas in Bœotia.*

Orestes. *Qui propter occisam matrem Clytemnestram agitatus ab ejus umbra & furiis. De quo multæ tragœdiæ scriptæ sunt. Ideò inquit :* Scenis agitatus , *Famosus , celebratus tragœdiis , & in theatris passim actus.*

Exi-

Armatam facibus matrem & serpentibus atris
Cùm fugit, ultricésque sedent in límine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevítque mori: tempus secum ipsa, modúmque
Exigit, & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni germana viam, gratare sorori,
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta solémque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est: ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Hinc

Exigit: *De tempore & modo mortis sibi consciscendæ apud se exactè deliberat.*

Gratare: *Gratulare, suscipe Gaudium pro sorore; nam reperi artem, quæ restituet illum mihi, vel me amantem liberabit ab illo.*

Æthiopum locus: *Prope terminos Oceani, & solem occidentem extrema est regio Æthiopum, ubi Atlas mons, qui axem cæli sustinet, portat, vel sphærica vertigine volvit. Suprà dixit*: Vertice fulcit: *Fabula inde conficta est, quòd Atlas omnium primus solis & lunæ cursus, omniúmque siderum motus, ortus & occasus, certa quadam moveri lege deprehendisse creditus est. Est autem hîc topographia & descriptio populorum & montium.*

Stellis ardentibus aptum: *Fixum, connexum, compactum & distinctum stellis.*

Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epuláſque draconi
Quæ dabat, & ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, ſoporiferúmque papaver.
Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentes
Quas velit, aſt aliis duras immittere curas,
Siſtere aquam fluviis, & vertere ſidera retro:
Nocturnóſque ciet manes. Mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor, chara, Deos & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras

497

Hinc mihi: *Inde oriunda oſtenſa eſt mihi ſaga Maſſylæ gentis, cuſtos templi Heſperidum aliquando, nunc habitans circa Atlantem.*

Maſſyli, *ſive* Maſæſyli, *populi Heſperidum.*

Heſperidum: *Heſperides tres*, Ægle, Arethuſa, Heſperethuſa *patrem habuerunt vel Heſperum Atlantis fratrem, vel Atlantem ipſum ex Heſperide. Is hortos filiabus attribuit, ubi mala fuère aurea; eóſque cuſtodiendos dedit pervigili draconi: inde Hercules occiſo dracone mala diripuit.*

Soporiferúmque papaver: *Saga illa habebat artem ſopiendi dracones, melle & papavere.*

Accingier; *pro* accingi ad artes: *Suppreſſa præpoſitione, & voce triſyllaba in quadriſyllabam prolata, more Græcorum, qui infinitivis attexunt ſyllabas.* Accingi *pro* parari.

Secreta: *Tacita, ſine arbitris.*

Tecto interiore ſub auras: *In intimo regiæ receſſu, aperto loco;* ſub auras; *ſub dio.*

Erige: & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviásque omnes, lectúmque jugalem,
Quo perii, ſuperimponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monimenta jubet, monſtrátque ſacerdos.
Hæc effata ſilet: pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit; aut graviora timet, quàm morte Sichæi.
Ergo juſſa parat.
At Regina pyrâ, penetrali in ſede, ſub auras
Erectâ ingenti, tædis atque ilice ſectâ,
Intendítque locum ſertis, & fronde coronat
Funereâ: ſuper exuvias, enſémque relictum,
Effigiémque toro locat, haud ignara futuri.

Stant

Exuvias: *Spolia, veſtes, ab* exuo.

Non tamen Anna: *Soror Anna non arbitratur ſub obtentu ſacrorum iſtorum, & ſacrificiorum præparari pompam funeri; aut timet atrocius quidquam, quàm quæ paſſa fuerat Dido in morte Sichæi conjugis.*

At Regina. *Sed Dido, extructo rogo, è cædis, & ilicibus ſectis, in interiore domo, etiam locum ſertis intendit, & illigat, etiam frondibus coronat funereis, cupreſſo nimirum, verbenis, taxo &c.*

Effigiémque: *Imaginem Æneæ; ad magica enim ſacra adhibebantur effigies eorum, in quos illa parabantur, præſertim cereæ.*

Haud ignara futuri. *Ipſa ſciebat, quid ſub ſpecie hac ſacri reconderet, & quòd omnia ad ſuam mortem diſponeret.*

Sa-

Stant aræ circùm : & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebúmque, Chaósque,
Tergeminámque Hecatem, tria virginis ora Dianæ,
Sparserat & latices simulatos fontis Averni.
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni

Sacerdos : *Massyla, de qua superiùs*; Crines effusa : *Crines effusos habens, & solutos.*

Tercentum : *Trecenta, id est, infinita Deorum nomina citat.*

Chaósque : *Vel antiquissimus Deorum est, unde ceteri propagati; vel prima rerum omnium & confusa moles, unde orbis eductus est.*

Tergeminam Hecaten &c. *Sororem Apollinis triplici nomine, quippe* Luna *in cælo*, Diana *in terris*, Proserpina *in inferis appellabatur. Tribus etiam capitibus pingebatur, dextro equino, sinistro canino, medio vel humano, vel suillo, variant enim auctores.*

Latices simulatos : *Simulabat aquas illas aspersas esse ex fonte Averno.*

Messæ ad Lunam : *Studiose adhibebantur herbæ falcibus messe lucente Luna, quòd Lunam veneficiis præesse censerent, & herbas suâ quâdam spumâ & salivâ inficere.*

Pubentes : *Pubescentes, & succo venenoso tumentes*, Lac *pro succo*, nigrum venenum *pro infausto, diro, noxio.*

Na-

Quæritur & naſcentis equi de fronte revulſus
Et matri præreptus amor.
Ipſa molâ, manibúsque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura Deos, & conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, juſtúmque memórque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque & ſæva quiêrant
Æquora: cùm medio volvuntur ſidera lapſu:
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus latè liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.

At

Naſcentis equi &c. *Plin. l.* 8. 42. Cenſent equis innaſci amoris veneficium, Hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro, quod ſtatim edito partu devorat fœta: aut partum ad ubera non admittit, ſi quis præreptum habeat: *Ideo Hippomanes matris amor dicitur: quia primò expetitur ab equa, eique pullum chariorem reddit.*

Ipſa molâ: *Ipſa Dido molam ſalſam, è farre toſto & ſale confectam habens in manibus, quas* pias *vocat, quia ſacrificio vacabant:* Unum exuta pedem: *Nam hic erat ſagarum in his ſacrificiis habitus: Deos atteſtatur, & planetas, tanquam arbitros, & calamitatis ſuæ ſpectatores. De mola, ſive placenta ſalſa ſpargenda ſuper aram. Æn.* 8. 82.

Tum ſi quod: *Tunc etiam precatur numen, ſi quod curæ habet amantes non æquo fœdere, ſeu, non pari amo-*

re

At non infelix animi Phœnissa; neque unquam
Solvitur in somnos, oculísve aut pectore noctem
Accipit: ingeminant curæ, rursúsque resurgens
Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secúmque ita corde volutat:
En quid ago? rursúsne procos irrisa priores
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes atque ultima Teucrûm
Jussa sequar? quiáne auxilio juvat antè levatos,
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, finet? ratibúsque superbis
Invisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fugâ nautas comitabor ovantes?
An

re sibi respondentes, non pari fide conjunctos, quales erant Dido, & Æneas.

Phœnissa; *Dido, oriunda è Phœnicia.*

Infelix animi: *Græca locutio.*

Nomadúmque: *De Nomadis, vel Numidis suprà v. 41.*

Quiáne: *An quia? Et ironia est hoc sensu:* An quia jam nihil prodest mihi, quòd eos olim juverim; ideò eorum naves sequar, eorum imperio me subjiciam?

Laomedonteæ: *An ignoras ô Dido, (seipsam enim alloquitur) Trojanorum perjuria? nescis eos omnes similes esse Laomedonti regi suo, de quo, ejúsque perjuriis G. 1. 502. f. 141.*

Sola fugâ: *Quid si me comitem admiserint, egóne regina, sola, sine meis stipatoribus, potero comitari*

An Tyriis, omnísque manu stipata meorum
Insequar: & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ, tales nec tangere curas?
Non servata fides cineri promissa Sichæo.
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ:
Nate dea, potes, hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circumstent te deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?

Illa

tari nautas, viles homines, & ovantes, lætos, qui me velut captivam abducent.

Sidonia vix urbe: *An stipata meis civibus abibo? quomodo eos, quibus vix persuasi, ut ab urbibus Tyro & Sidone discederent, jubebo iterum navigare?*

More feræ: *Id est, solitariam vitam degere, & minimè sociabilem, & quasi feram.*

Tangere curas. *Pro:* Tangi curis.

Sichæo: *Adjectivè, pro* Sichæjo.

Nate Deâ: *Secunda Mercurii ad Æneam legatio, qua suadet, ut etiam noctu fugiat.*

Tra-

Illa dolos dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, sævásque videbis
Collucere faces; jam fervere littora flammis:
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eja age, rumpe moras: varium & mutabile semper
Fœmina. Sic fatus nocti se immiscuit atræ.
Tum verò Æneas, subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociósque fatigat:
Præcipites vigilate viri, & considite transtris:
Solvite vela citi: Deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortósque incidere funes
Ecce iterum stimulat. Sequimur te sancte Deorum,
Quisquis es, imperióque iterum paremus ovantes.
Adsis ô, placidúsque juves, & sidera cælo
Dextra feras. Dixit: vaginâque eripit ensem

Trabibus: *Carthaginensium navibus, à Didone immittendis.*

Fervere: *A verbo* fervo, fervis.

Nocti se immiscuit. *Disparuit, & in tenebras evanuit.*

Fatigat: *Cum clamore increpat, excitat.*

Quisquis es: *Non enim videtur iterum venisse Mercurius armatus caduceo, non & talaribus ut V. 239. Sed colore tantùm & voce similis.*

Ovantes: *Læti: Æn.* 3. 189.

Sidera dextra: *Propitia. Ventos & navigationem prosperam ex siderum ortu vel occasu.*

Fulmi-

Fulmineum, strictóque ferit retinacula ferro,
Idem omnes simul ardor habet: rapiúntque, ruúntque:
Littora deseruêre: latet sub classibus æquor:
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina è speculis ut primùm albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis;
Littoráque & vacuos sensit sine remige portus:
Térque quatérque manu pectus percussa decorum,

Fulmineum: *Coruscantem, instar fulminis vibratum cum splendore, & rapide cum ictu retinacula rescindentem.*

Ruúntque: *Ipsi ruunt, id est, cum impetu festinant. Nautarum hìc de littore solventium, festinantiúmque laborem describit.*

Torquent spumas: *Ita enim remus agitur, ut fluctus torqueatur; & ex remorum agitatione spuma.*

Tithoni: *Suprà dixit:* Oceanum intereà surgens Aurora reliquit: *Allusum ad fabulosum Tithoni, & Auroræ conjugium. Tithonus frater Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cælum levavit, quem longinquitas vitæ in cicadam convertit. Horat.* Longa Tithonum minuit senectus.

Æquatis velis: *Velis paribus, æqualiter tensis.*

Térque quatérque: *Cùm pectus repetitis ictibus percussisset, crinésque suos abscidisset, in hanc per-*

Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriísque epulandum apponere mensis?
Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna! fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem;
Implessémque foros flammis: natúmque patrémque
Cum genere extinxem: memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras:
Túque harum interpres curarum & conscia Juno:
Nocturnísque Hecate triviis ululata per urbes:
Et diræ ultrices, & Dii morientis Elisæ:
Accipite hæc, meritúmque malis advertite numen,
Et nostras audite preces, si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est;

Et

Epulandum: *Quemadmodum Atreus Thyestæ fratris filios, ipsi ad epulas coctos apposuerat: Procne ac Philomela Tereo Itym. Ecl. 6. 78.*

Foros; *Vel spatia in navibus aperta, ut tabulata, in quibus inceditur: vel concava navium latera, quæ onus ferunt.*

Extinxem. *Syncope, pro* extinxissem.

Hecate. *Præses sacrorum magicorum, quæ à veneficis cum ululatu invocabantur in nocturnis sacris per trivia.*

Diræ ultrices: *Furiæ.*

Et Dii. *Invocat Deos reliquos, vel tutelares urbis suæ, ut inter illam atque Italos odia æterna suscitent; vel mortis præsides, ut facilem sibi mortem præbeant.* Elisa *pro Didone, ut supra v. 335.*

Meritum malis: *Advertite & applicate huc numen vestrum, id est, potestatem illam & vim ulciscen-*

 di

Et sic fata Jovis poscunt, hîc terminus hæret;
At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iüli,
Auxilium imploret, videátque indigna suorum
Funera: nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediáque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, ô Tyrii, stirpem & genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor;
Qui face Dardanios ferróque sequâre colonos,
Nunc: olim quocunque dabunt se tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsíque nepotes.

di ac puniendi, quâ mali coërceri, atque opprimi meruerunt. De fatis, *eorúmque dispensatore Jove Æn.* 1. 243. *f.* 317.

Hîc terminus hæret: *Si hoc est immutabile, nec aliter evenire potest.*

At bello: *Imprecatur Æneæ, ut ab audace populo, Rutulorum nempe, bello vexetur; quod & factum, uti & alia, quæ quodammodò vaticinans prædixit.*

Nunc, olim: *Jam modò, & futuro tempore, quocunque se dabunt vires, & occasio, sint odia & inimicitiæ inter regiones, inter littora, inter maria, inter arma. Carthaginis & Italiæ littora intelligit, quæ situ non solùm sibi opposita, sed & odiis quoque fuere.*

Hæc ait: & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Námque suam patriâ antiquâ cinis ater habebat:
Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, túque ipsa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere est animus: finémque imponere curis:
Dardaniíque rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili,

At

Barcen: *Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit.*

Námque suam: *Ipsa nutricem suam non habebat, sed ea jam pridem in antiqua patria, videlicet in urbe Tyro, mortua fuerat, & in cineres redacta.*

Fluviali spargere lympha: *Mos enim erat veterum, ante sacrificia adhibere ablutionem pura & fluviali in aqua.*

Monstrata piacula: *Res ad expiandos Deos necessarias, victimas expiatorias, quas ipsi monstravi.*

Jovi Stygio: *Plutoni, Saturni filio, Jovis fratri, cui in divisione universi imperii sorte obtigerunt inferi. Dictus* à Styge *inferorum fluvio.*

Dardaniíque rogum: *Rogum extructum ad abolenda monumenta omnia, exuviásque Æneæ Trojani, ejúsque amorem extinguendum, ut à saga sibi præscriptum esse fingebat. V.* 495.

Permittere flammæ. *Incendere.*

Studio anili: *Pro industria, quam anus adhibere poterat.*

At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculísque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futurâ,
Interiora domûs irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensémque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hîc, postquam Iliacas vestes notúmque cubile
Conspexit, paullum lachrymis & mente morata,
Incubuítque toro, dixítque novissima verba:
Dulces exuviæ, dum fata Deúsque sinebant!
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi:
Felix, heu nimiùm felix! si littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit: & os impressa toro: moriemur inultæ?

Maculísque trementes: *Trementes genas habens, easque interfusas maculis.*

Non hos quæsitum: *Ensem, quem Æneas pro munere reliquerat, non ad hunc usum, ut eo sibi mortem consciscéret.*

Mei imago: *Umbra, manes.* Magna, *seu gloriosa, quòd sibi mortem consciverit.*

Ulta virum: *Quia opes Pygmalioni, tum suas, tum eas, propter quas Sichæum occiderat, fugiens eripuit.*

Os impressa toro: *Impresso & applicato ore vel facie ad lectum.*

Sed moriamur, ait: ſic, ſic juvat ire ſub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, [illegible] noſtræ ſecum ferat omnia mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſémque cruore
Spumantem, ſparſáſque manus. It clamor ad alta
Atria, concuſſam bacchatur fama per urbem,
Lamentis gemitúque & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quàm ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina pérque hominum volvantur pérque Deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita curſu,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?

Hoc

Ab alto: *E mari videat, & auferat ſecum ſigna noſtræ mortis.*

Dardanus. *Vide Æn.* 1. 239.

Bacchatur: *Furit.*

Non aliter quàm ſi &c. *Exaggerat rem ſimilitudine, & ait Poëta, non fuiſſe luctum minorem ex Didonis audita morte, quàm ſi tota Carthago, aut Tyrus antiqua ſubverteretur irrumpentibus hoſtibus. Et alludere videtur ad Carthaginis direptionem, duce Scipiòne Æmiliano poſteà factam.*

Culmina pérque: *Quaſi flammæ furentes ſpargantur per tecta hominum, & per tectá, ac templa Deorum.*

Hoc illud: *Allocutio per conqueſtionem. Hoc igitur tua conſilia ſpectabant, ô ſoror, cùm me Sa-*

 cro-

Hoc rogus iste mihi: hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitémne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses,
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriósque vocavi
Voce Deos; sic te ut positâ crudelis abessem?
Extinxti me téque, soror, populúmque, patrésque
Sidonios, urbémque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaserat altos,
Semianimémque sinu germanam amplexa fovebat

Cum

crorum prætextu abs te dimisisti, cùm pyram erigere jussisti, ut me absente, & aliis curis occapatâ te ipsam occideres?

Sic te ut positâ: *Sic* depositâ, *sic* jacente: *vox funebris. Et sensus loci est*: Itáne verò struxi hunc rogum meis manibus, & ad hæc sacra Deos vocavi: ut eorum particeps non essem; ut abessem, dum tu te occidisti?

Extinxi &c. *Pro* extinxisti, *syncope; ut suprà* 606. Extinxem, *pro* extinxissem.

Ore legam. *Mos Romanorum veterum, ut amici & cognati, admoto ad os morientis ore, extremum ejus spiritum quasi accipere, & haurire velle viderentur. Moris etiam illius apud Græcos aliqua reperit vestigia Cerdanus in hunc locum.*

Gradus evaserat: *Per quos ad fastigium pyræ ascendebatur; hæc autem in conum assurgebat, pro dignitate personæ celsior, aut humilior.*

Tum

Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus,
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitóque innixa levavit,
Ter revoluta toro est: oculísque errantibus, alto
Quæsivit cælo lucem, ingemuitque repertâ.
Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilésque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam nexósque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed misera ante diem, subitóque accensa furore:
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cælum roscida pennis,

Mille

Tum Juno: *Juno miserata, cùm Didonem diutiùs cùm morte luctantem videret, Irim demisit, quæ animam luctantem à corpore separaret. Nam quia nec naturali fatalique morte, nec suis sceleribus merita peribat; sed misera & innocens se ipsam per animi furorem occiderat; ideò Proserpina nondum illi abstulerat crinem, ex quo vita pendebat. Credebant autem Græci Romanique mori neminem posse, nisi Proserpina morientis crinem abstulisset, quasi sacras sibi, inferísque primitias.*

Iris Croceis: Iris, *Deorum, & Junonis præcipua nuntia, Thaumantis, & Electræ dicitur filia: quia arcus est cælestis, qui maximam colorum varietate admirationem facit;* & admiror, *Græcè dicitur* θαυμάζω. *Est autem cælestis arcus, Solaris lucis pictura, in adversa nube, eáque* roridâ, *id est, mox in pluviam solvendâ. Colores refert varios, pro*

Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, téque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat, omnis & unà
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

majori minoríque nubis denſitate: præcipuè purpureum, cæruleum, viridem, croceum, qui crocum *florem refert.*

Hunc ego: *Crinem fatalem ſcilicet, juſſu Junonis fero ad Plutonem, cui eſt conſecratus, & libero te iſto corpore.*

P. VIR-

P. VIRGILII M.

ÆNEIDOS

LIBER V.

ARGUMENTUM.

ÆNeas, è Libya in Italiam navigans, deflectere in Siciliam vi tempestatis cogitur: ubi ab Aceste Trojano benevolè exceptus, patri, quem illic superiore anno mors abstulerat, anniversarium celebrat sacrum, ludosque quatuor, cursum navalem, ac pedestrem, cestuum pugnam, sagittarum ejaculationem, quibus addit Ascanius equestrem decursum. Interim Trojanæ mulieres, Junonis impulsu, hortatu Iridis, tædio navigationis, incendunt naves: quarum quatuor exuruntur, cæteræ, immissâ à Jove pluviâ, servantur. Quare suadet Æneæ Nautes, ut, avecto secum juvenum flore,

senes

senes ac mulieres in Sicilia relinquat. Firmat id consilium Anchises in somnis: idémque suadet Æneæ: ut appulsus in Italiam adeat Sibyllam; eâque duce descendat ad inferos, ubi posterorum seriem & eventus docebitur. Paret Æneas patris monitis, & conditâ in Sicilia urbe Acestâ, Neptuno per Venerem conciliato, solvit in Italiam: quo in cursu Palinurus navis gubernator dormiens in mare excutitur. Delineatus est hic liber ad exemplum libri Iliad. 23. *ubi ludi ab Achille ad tumulum Patrocli celebrantur.*

INterea medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctúsque atros Aquilone secabat:
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis: quæ tantum accenderit ignem,

Medium: *Id est:* plenum *mare.*

Certus: *Vel* certus *eundi*, & *ad petendam Italiam obstinatus: vel* certus & *gnarus itineris, quod jam semel confecerat, Drepano in Italiam solvens, indéque tempestate retrò actus in Africam. Æ.l.* 1.

Elisæ: *De Elisa, altero Didonis nomine in argumento libri* 4.

Triste,

Causa latet; duri magno sed amore dolores
Polluto, notúmque, furens quid fœmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuêre rates, nec jam ampliùs ulla
Occurrit tellus, cælum undique & undique pontus:
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyemémque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quídve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validísque incumbere remis,
Obliquátque sinus in ventum, ac talia fatur;
Magnanime Ænea, non, si mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo,
Mutati transversa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.

Nec

Triste per augurium &c. *Animi Teucrorum tristia capiunt auguria; ignorabant quidem causam ignis, sed inducuntur ad mala omnia credenda, ob duros dolores Didonis ex magno amore* polluto *sive læso, & ex noto furore fœminarum.*

Olli cæruleus: *Olli, & ollie, pro* Illi, & Illic *sæpe scripserunt veteres.* Cæruleus *pro atro;* Supra caput: *Imber irruit velut capiti ipsius lethiferam afferens tempestatem.*

Arma: *Cujuslibet generis instrumenta.*

Transversa: *Neutrum plurale pro adverbio, Græco more.*

Vespere; *Occidente.*

Ery-

Nec nos obniti contrà, nec tendere tantum
Sufficimus : superat quoniam fortuna sequamur,
Quóque vocat, vertamus iter. Nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis, portúsque Sicanos :
Si modò ritè memor servata remetior astra.
Tum pius Æneas : equidem sic poscere ventos
Jamdudum : & frustrà cerno te tendere contrà.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quóque magis fessas optem demittere naves ;
Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa ?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri : fertur cita gurgite classis :
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.

19

Erycis : *Eryx filius Butæ, communem creditus est cum Ænea matrem habere* Venerem. *Ab eo nomen datum Eryci monti atque urbi circa Lilybæum occidentale Siciliæ promontorium, quò nunc iter Trojani deflectunt.* *De* Sicanis *antiquis Siciliæ populis Æn.* 3. 687.

Remetior : *Nota enim erant jam inde maria illa Palinuro, quòd per illa jam iter semel cum Ænea confecisset. Lib. I. Æn.*

Acesten : *Hic primò Anchisen, & Æneam petentes Italiam suscepit hospitio, & mortuum Anchisen in Eryce monte Siciliæ sepelivit. Vide etiam infra v.* 771.

Notæ arenæ ; *Huc enim appulerant, hinc solverant anno priore.*

Hor-

At procul excelſo miratus vertice montis
Adventum ſociáſque rates, occurrit Aceſtes,
Horridus in jaculis & pelle Libyſtidis urſæ:
Troïa Crimiſo conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gazâ lætus agreſti
Excipit, ac feſſos opibus ſolatur amicis.
Poſtera cùm primo ſtellas oriente fugârat
Clara dies: ſocios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulíque ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à ſanguine Divûm:
Annuus exactis completur menſibus orbis;
Ex quo relliquias diviníque oſſa parentis
Condidimus terrâ, mœſtáſque ſacravimus aras.
Jámque dies, nî fallor, adeſt; quem ſemper acerbum
Semper honoratum, ſic Dii voluiſtis, habebo.
Hunc ego Getulis agerem ſi ſyrtibus exul,

Ar-

Horridus: *Quem jacula, & urſina pellis horridum aſpectúque terribilem reddebant.*

Libyſtidis urſæ: *à* Lybiſtis, *quod gentile nomen eſt, per pleonaſmum à proprio* Libys *formatum; legunt tamen aliqui* Libyſſidis.

Troïa Crimiſo: *Vel ut alii legunt*, Criniſo *fluvio Siciliæ, qui ex* Egeſta *Trojana muliere fingitur Aceſten genuiſſe.*

Gratatur: *Lætatur ſalvos, & ſoſpites ex maris procella redeuntes.*

Gazâ agreſti: *Ruſticâ opulentiâ.*

Getulis ſyrtibus: *Si eſſem in littoris Africani importuoſis finibus, loco immaniſſimo.*

Ar-

Argolicóve mari deprenſus, & urbe Mycenæ;
Annua vota tamen, ſolemnéſque ordine pompas
Exequerer; ſtruerémque ſuis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipſius & oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine Divûm,
Adſumus: & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & lætum cuncti celebremus honorem:
Poſcamus ventos, atque hæc me ſacra quotannis
Urbe velit poſitâ templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Aceſtes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.
Prætereà, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiíſque retexerit orbem:
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis.
Quíque pedum curſu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibúſque ſagittis;

Seu

Argolicóque: *Si eſſem interceptus mari Jonio & Adriatico.*

Mycenæ: *In qua urbe regnavit Agamemnon ipſe noſter hoſtis.*

Poſcamus ventos: *Ab Anchiſe (quem ut Deum jam colere inſtituit) petamus felices pro navigatione ventos, & ut patiatur me urbe condita ſingulis annis perſolvere hæc ſacrificia in templis ſibi dedicatis.*

Adhibete Penates: *In epulis enim adhibebant Deos patrios.*

Ponam certamina: *Ego deſinabo certamina, & præmia certaminum ſtatuam, illi, qui prævalet curſu pedum; & qui viribus, ac fortitudine fortiorem ſe oſtentat,* Incedit, *pro* eſt, venit, ſe venditat &c.

Ceſtu:

Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis,
Sic fatus, velat maternâ tempora myrtô:
Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ,
Hîc duo ritè mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro:
Purpureósque jacit flores, ac talia fatur:
Salve sancte parens: iterum salvete recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium, quicunque est, quærere Tybrim.
Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis

Cestu: *Pugnâ, quæ inibatur manibus chirothecâ è corio bubalo instructis.* Crudo, duro. *Vide infrà v.* 405.

Materna Myrto: *Coronâ ex arbore myrto Veneri, Æneæ matri, dicatâ.*

Hoc Elymus facit: *Princeps Trojanorum, qui dicitur in Sicilia condidisse civitates Ascam, Entellam, Segestam. Hóc idem etiam faciunt duces populi, viri, senes, pueri, Troës, Siculi.*

Sequitur: *Imitatur.*

E Concilio: *Æneas, dimisso cœtu suorum, quos vocaverat in concionem, ibat ad sepulchrum patris.*

Carchesia: *Genus poculorum ansatum, & ad formam carchesii. Vide Georg.* 4. 380.

Septem ingens gyros, septena volumina traxit;
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula serpens,
Libavítque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores:
Incertus, geniúmne loci, famulúmne parentis
Esse putet: cædit quinas de more bidentes,
Tótque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vináque fundebat pateris, animámque vocabat
Anchisæ magni, manésque Acheronte remissos,

Agmine longo: *Longo tractu. vide G, 3.423.*

Depasta altaria: *Recessit degustatis altaribus, sive iis, quæ posita erant in altaribus.*

Geniúmne loci, famulúmne &c. *Genii & custodes, locis, urbibus, & domibus attribui solebant, ut & hominibus singulis.* Famulos *item majoribus Diis suos assignabant, eósque è brutis animantibus plerúmque assumptos: sic columbæ ministræ sunt Veneris; aquila Jovis, sic dracones heroibus sacri putabantur.*

Acheronte remissos: *Invocat, ut sibi adsit propitius pater, cujus* manes Ancheronte *remissos putat, & inter Deos vitam degere. De Acheronte inferorum fluvio Æn. 6.242. De manibus jam sæpè.*

Ahena:

Necnon & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt: onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusíque per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque serenà
Auroram Phaëtontis equi jam luce vehebant;
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Exciverat: læto complêrant littora cœtu,
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principiò ante oculos, circóque locantur
In medio; sacri tripodes, viridésque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus; armáque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis

Ahena: *Vasa ærea: vel ad lavanda corpora, vel ad elixandas carnes. De epulis post sacrificia Vide Æn. 8. 180.*

Fusíque: *Strati per herbam.*

Phaëtontis equi: *Phaëton hic, vel Solis est filius, qui cùm à patre diurnum regimen currûs extorsisset precibus, & equos inscitè regeret, exinde à Jove in Eridanum Italiæ fluvium fulmine excussus est; vel potiùs Sol ipse, cujus equi quatuor* Pyrois, Eous, Æthon, Phlegon.

Tripodes: *Tripus propriè sellæ mensæque species, tribus nixæ pedibus; cui quandóque insidebatur, sæpè imponebantur lebetes, cratêrésque ad libamina.*

Et palmæ pretium victoribus: *id est, pretium solemne & vulgare victoribus omnibus.*

Et sic fata Jovis poscunt, hîc terminus hæret;
At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Jüli,
Auxilium imploret, videátque indigna suorum
Funera: nec, cùm se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediáque inhumatus arena.
Hæc precor: hanç vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, ô Tyri, stirpem & genus omne futurum
Exercete odiis; cinerísque hæc mittite nostro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor;
Qui face Dardanios ferróque sequâre colonos,
Nunc: olim quocunque dabunt se tempore vires,
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsíque nepotes.

di ac puniendi, quâ mali coërceri, atque opprimi meruerunt. De fatis, *eorúmque dispensatore Jove Æn.* 1. 243. *f.* 317.

Hîc terminus hæret: *Si hoc est immutabile, nec aliter evenire potest.*

At bello: *Imprecatur Æneæ, ut ab audace populo, Rutulorum nempe, bello vexetur; quod & factum, uti & alia, quæ quodammodò vaticinans prædixit.*

Nunc, olim: *Jam modò, & futuro tempore, quocunque se dabunt vires, & occasio, sint odia & inimicitiæ inter regiones, inter littora, inter maria, inter arma. Carthaginis & Italiæ littora intelligit, quæ situ non solùm sibi opposita, sed & odiis quoque fuere.*

Hæc ait: & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
Námque suam patriâ antiquâ cinis ater habebat:
Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, túque ipsa piâ tege tempora vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,
Perficere est animus: finémque imponere curis:
Dardaniíque rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili,

At

Barcen: *Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit.*

Námque suam: *Ipsa nutricem suam non habebat, sed ea jam pridem in antiqua patria, videlicet in urbe Tyro, mortua fuerat, & in cineres redacta.*

Fluviali spargere lympha: *Mos enim erat veterum, ante sacrificia adhibere ablutionem pura & fluviali in aqua.*

Monstrata piacula: *Res ad expiandos Deos necessarias, victimas expiatorias, quas ipsi monstravi.*

Jovi Stygio: *Plutoni, Saturni filio, Jovis fratri, cui in divisione universi imperii sorte obtigerunt inferi. Dictus à* Styge *inferorum fluvio.*

Dardaniíque rogum: *Rogum extructum ad abolenda monumenta omnia, exuviásque Æneæ Trojani, ejúsque amorem extinguendum, ut à saga sibi præscriptum esse fingebat. V.* 495.

Permittere flammæ. *Incendere.*

Studio anili; *Pro industria, quam anus adhibere poterat.*

At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculísque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futurâ,
Ieteriora domûs irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensémque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hîc, postquam Iliacas vestes notúmque cubile
Conspexit, paullum lachrymis & mente morata,
Incubuítque toro, dixítque novissima verba:
Dulces exuviæ, dum fata Deúsque sinebant?
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico à fratre recepi:
Felix, heu nimiùm felix! si littora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit: & os impressa toro: moriemur inultæ?

Maculísque trementes: *Trementes genas habens, eásque interfusas maculis.*

Non hos quæsitum: *Ensem, quem Æneas pro munere reliquerat, non ad hunc usum, ut eo sibi mortem consciceret.*

Mei imago: *Umbra, manes.* Magna, *seu gloriosa, quòd sibi mortem consciverit.*

Ulta virum: *Quia opes Pygmalioni, tum suas, tum eas, propter quas Sichæum occiderat, fugiens eripuit.*

Os impressa toro: *Impresso & applicato ore vel facie ad lectum.*

Sed moriamur, ait: sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omnia mortis.
Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensémque cruore
Spumantem, sparsásque manus. It clamor ad alta
Atria, concussam bacchatur fama per urbem,
Lamentis gemitúque & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther.
Non aliter quàm si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina pérque hominum volvantur pérque Deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?

Hoc

Ab alto: *E mari videat, & auferat secum signa nostræ mortis.*

Dardanus. *Vide Æn.* 1. 239.

Bacchatur: *Furit.*

Non aliter quàm si &c. *Exaggerat rem similitudine, & ait Poëta, non fuisse luctum minorem ex Didonis audita morte, quàm si tota Carthago aut Tyrus antiqua subverteretur irrumpentibus hostibus. Et alludere videtur ad Carthaginis direptionem, duce Scipiòne Æmiliano posteà factam.*

Culmina pérque: *Quasi flammæ furentes spargantur per tecta hominum, & per tecta, ac templa Deorum.*

Hoc illud: *Allocutio per conquestionem. Hoc igitur tua consilia spectabant, ô soror, cùm me Sacro-*

Hoc rogus iste mihi: hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitémne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses,
Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriósque vocavi
Voce Deos; sic te ut positâ crudelis abessem?
Extinxti me téque, soror, populúmque, patrésque
Sidonios, urbémque tuam. Date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaserat altos,
Semianimémque sinu germanam amplexa fovebat

Cum

crorum prætextu abs te dimisisti, cùm pyram erigere jussisti, ut me absente, & aliis curis occupatâ te ipsam occideres?

Sic te ut positâ: *Sic* depositâ, *sic* jacente: *vox funebris. Et sensus loci est*: Itáne verò struxi hunc rogum meis manibus, & ad hæc sacra Deos vocavi: ut eorum particeps non essem; ut abessem, dum tu te occidisti?

Extinxi &c. *Pro* extinxisti, *syncope; ut suprà* 606. Extinxem, *pro* extinxissem.

Ore legam. *Mos Romanorum veterum, ut amici & cognati, admoto ad os morientis ore, extremum ejus spiritum quasi accipere, & haurire velle viderentur. Moris etiam illius apud Græcos aliqua reperit vestigia Cerdanus in hunc locum.*

Gradus evaserat: *Per quos ad fastigium pyræ ascendebatur; hæc autem in conum assurgebat, pro dignitate personæ celsior, aut humilior.*

Tum

Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus,
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitóque innixa levavit,
Ter revoluta toro est: oculísque errantibus, alto
Quæsivit cælo lucem, ingemuitque repertâ.
Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilésque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam nexósque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, meritâ nec morte peribat;
Sed misera ante diem, subitóque accensa furore:
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cælum roscida pennis,

Mille

Tum Juno: *Juno miserata, cùm Didonem diutiùs cùm morte luctantem videret, Irim demisit, quæ animam luctantem à corpore separaret. Nam quia nec naturali fatalíque morte, nec suis sceleribus merita peribat; sed misera & innocens se ipsam per animi furorem occiderat; ideò Proserpina nondum illi abstulerat crinem, ex quo vita pendebat. Credebant autem Græci Romaníque mori neminem posse, nisi Proserpina morientis crinem abstulisset, quasi sacras sibi, inferísque primitias.*

Iris Croceis: Iris, *Deorum, & Junonis præcipua nuntia, Thaumantis, & Electræ dicitur filia: quia arcus est cælestis, qui maximam colorum varietate admirationem facit; &* admiror, *Græcè dicitur θαυμάζω. Est autem cælestis arcus, Solaris lucis pictura, in adversa nube, eáque* roridâ, *id est, mox in pluviam solvendâ. Colores refert varios, pro*

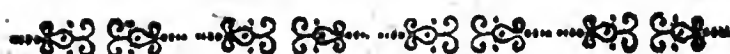
Mille trahens varios adverso Sole colores,
Devolat, & supra caput astitit: Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, téque isto corpore solvo.
Sic ait, & dextrâ crinem secat, omnis & unà
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

majori minoríque nubis densitate: precipuè purpureum, ceruleum, viridem, croceum, qui crocum *florem refert.*

Hunc ego: *Crinem fatalem scilicet, jussu Junonis fero ad Plutonem, cui est consecratus, & libero te isto corpore.*

P. VIR-

P. VIRGILII M.

ÆNEIDOS

LIBER V.

ARGUMENTUM.

ÆNeas, è Libya in Italiam navigans, deflectere in Siciliam vi tempestatis cogitur: ubi ab Aceste Trojano benevolè exceptus, patri, quem illic superiore anno mors abstulerat, anniversarium celebrat sacrum, ludosque quatuor, cursum navalem, ac pedestrem, cestuum pugnam, sagittarum ejaculationem, quibus addit Ascanius equestrem decursum. Interim Trojanæ mulieres, Junonis impulsu, hortatu Iridis, tædio navigationis, incendunt naves: quarum quatuor exuruntur, cæteræ, immissâ à Jove pluviâ, servantur. Quare suadet Æneæ Nautes, ut, avecto secum juvenum flore, senes

Cauſa latet; duri magno ſed amore dolores
Polluto, notúmque, furens quid fœmina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuêre rates, nec jam ampliùs ulla
Occurrit tellus, cælum undique & undique pontus:
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyemémque ferens; & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quídve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validíſque incumbere remis,
Obliquátque ſinus in ventum, ac talia fatur;
Magnanime Æneа, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cælo,
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti; atque in nubem cogitur aër.

Nec

Triſte per augurium &c. *Animi Teucrorum triſtia capiunt auguria; ignorabant quidem cauſam ignis, ſed inducuntur ad mala omnia credenda, ob duros dolores Didonis ex magno amore* polluto *ſive læſo, & ex noto furore fœminarum.*

Olli cæruleus: *Olli, & ollie, pro* Illi, *&* Illic *ſæpe ſcripſerunt veteres.* Cæruleus *pro atro;* Supra caput: *Imber irruit velut capiti ipſius lethiferam afferens tempeſtatem.*

Arma: *Cujuslibet generis inſtrumenta.*

Tranſverſa: *Neutrum plurale pro adverbio, Græco more.*

Veſpere; *Occidente.*

Ery-

Nec nos obniti contrà, nec tendere tantum
Sufficimus: superat quoniam fortuna sequamur,
Quóque vocat, vertamus iter. Nec littora longè
Fida reor fraterna Erycis, portúsque Sicanos:
Si modò ritè memor servata remetior astra.
Tum pius Æneas: equidem sic poscere ventos
Jamdudum: & frustrà cerno te tendere contrà.
Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quóque magìs fessas optem demittere naves;
Quàm quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis:
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ,

Erycis: *Eryx filius Butæ, communem creditus est cum Ænea matrem habere* Venerem. *Ab eo nomen datum Eryci monti atque urbi circa Lilybæum occidentale Siciliæ promontorium, quò nunc iter Trojani deflectunt. De* Sicanis *antiquis Siciliæ populis Æn.* 3. 687.

Remetior: *Nota enim erant jam inde maria illa Palinuro, quòd per illa jam iter semel cum Ænea confecisset. Lib.* 1. *Æn.*

Acesten: *Hic primò Anchisen, & Æneam petentes italiam suscepit hospitio, & mortuum Anchisen in Eryce monte Siciliæ sepelivit. Vide etiam infra v.* 771.

Notæ arenæ; *Huc enim appulerant, hinc solverant anno priore,*

Hor-

At procul excelso miratus vertice montis
Adventum sociásque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis & pelle Libystidis ursæ:
Troïa Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gazâ lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo stellas oriente fugârat
Clara dies: socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulíque ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine Divûm:
Annuus exactis completur mensibus orbis;
Ex quo relliquias divinique ossa parentis
Condidimus terrâ, mœstásque sacravimus aras.
Jámque dies, nî fallor, adest; quem semper acerbum
Semper honoratum, sic Dii voluistis, habebo.
Hunc ego Getulis agerem si syrtibus exul,

At-

Horridus: *Quem jacula, & ursina pellis horridum aspectúque terribilem reddebant.*

Libystidis ursæ: *à* Lybistis, *quod gentile nomen est, per pleonasmum à proprio* Libys *formatum; legunt tamen aliqui* Libyssidis.

Troïa Crimiso: *Vel ut alii legunt,* Criniso *fluvio Siciliæ, qui ex* Egesta *Trojana muliere fingitur Acesten genuisse.*

Gratatur: *Lætatur salvos, & sospites ex maris procella redeuntes.*

Gazâ agresti: *Rusticâ opulentiâ.*

Getulis syrtibus: *Si essem in littoris Africani importuosis finibus, loco immanissimo.*

Ar-

Argolicóve mari deprensus, & urbe Mycenæ;
Annua vota tamen, solemnésque ordine pompas
Exequerer; struerémque suis altaria donis.
Nunc ultrò ad cineres ipsius & ossa parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine Divûm,
Adsumus: & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & lætum cuncti celebremus honorem:
Poscamus ventos, atque hæc me sacra quotannis
Urbe velit positâ templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Trojâ generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Prætereà, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulérit, radiisque retexerit orbem:
Prima citæ Teucris ponam certamina classis.
Quíque pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibúsque sagittis;

Seu

Argolicóque: *Si essem interceptus mari Jonio & Adriatico.*

Mycenæ: *In qua urbe regnavit Agamemnon ipse noster hostis.*

Poscamus ventos: *Ab Anchise (quem ut Deum jam colere instituit) petamus felices pro navigatione ventos, & ut patiatur me urbe condita singulis annis persolvere hæc sacrificia in templis sibi dedicatis.*

Adhibete Penates: *In epulis enim adhibebant Deos patrios.*

Ponam certamina: *Ego desinabo certamina, & præmia certaminum statuam, illi, qui prævalet cursu pedum; & qui viribus, ac fortitudine fortiorem se ostentat,* Incedit, *pro* est, venit, se venditat &c.

Cestu:

Seu crudo fidit pugnam committere cestu:
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis,
Sic fatus, velat maternâ tempora myrtô:
Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magnâ medius comitante catervâ,
Hîc duo ritè mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro:
Purpureósque jacit flores, ac talia fatur:
Salve sancte parens: iterum salvete recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit fines Italos, fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium,. quicunque est, quærere Tybrim.
Dixerat hæc, adytis cùm lubricus anguis ab imis

Cestu: *Pugnâ, quæ inibatur manibus chirothecâ è corio bubalo instructis.* Crudo, duro. *Vide infrà v.* 405.

Materna Myrto: *Coronâ ex arbore myrto Veneri, Æneæ matri, dicatâ.*

Hoc Elymus facit: *Princeps Trojanorum, qui dicitur in Sicilia condidisse civitates Ascam, Entellam, Segestam. Hôc idem etiam faciunt duces populi, viri, senes, pueri, Troës, Siculi.*

Sequitur: *Imitatur.*

E Concilio: *Æneas, dimisso cœtu suorum, quos vocaverat in concionem, ibat ad sepulchrum patris.*

Carchesia: *Genus poculorum ansatum, & ad formam carchesii. Vide Georg.* 4. 380.

Septem ingens gyros, septena volumina traxit;
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula serpens,
Libavítque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores:
Incertus, geniúmne loci, famulúmne parentis
Esse putet: cædit quinas de more bidentes,
Tótque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vináque fundebat pateris, animámque vocabat
Anchisæ magni, manésque Acheronte remissos,

Agmine longo: *Longo tractu. vide G, 3.423.*

Depasta altaria: *Recessit degustatis altaribus, sive iis, quæ posita erant in altaribus.*

Geniúmne loci, famulúmne &c. *Genii & custodes, locis, urbibus, & domibus attribui solebant, ut & hominibus singulis.* Famulos *item majoribus Diis suos assignabant, eósque è brutis animantibus plerúmque assumptos: sic columbæ ministræ sunt Veneris; aquila Jovis., sic dracones heroibus sacri putabantur.*

Acheronte remissos: *Invocat, ut sibi adsit propitius pater, cujus* manes Ancheronte *remissos putat, & inter Deos vitam degere. De Acheronte inferorum fluvio Æn, 6.242. De manibus jam sæpè.*

Ahena:

Necnon & socii, quæ cuíque est copia, læti
Dona ferunt: oneràntque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusíque per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque serenâ
Auroram Phaëtontis equi jam luce vehebant;
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Exciverat: læto complêrant littora cœtu,
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principiò ante oculos, circóque locantur
In medio: sacri tripodes, viridésque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus; armáque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti auríque talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis

Ahena: *Vasa ærea: vel ad lavanda corpora, vel ad elixandas carnes. De epulis post sacrificia Vide Æn.* 8. 180.

Fusíque: *Strati per herbam.*

Phaëtontis equi: *Phaëton hic, vel Solis est filius, qui cùm à patre diurnum regimen currûs extorsisset precibus, & equos inscitè regeret, ex iis à Jove in Eridanum Italiæ fluvium fulmine excussus est; vel potiùs Sol ipse, cujus equi quatuor* Pyrois, Eous, Æthon, Phlegon.

Tripodes: *Tripus propriè sellæ mensæque species, tribus nixæ pedibus; cui quandóque insidebatur, sæpè imponebantur lebetes, cratéresque ad libamina.*

Et palmæ pretium victoribus: *id est, pretium solemne & vulgare victoribus omnibus.*

Quattuor ex omni delectæ classe carinæ:
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin,
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine Memmî.
Ingentémque Gyas ingenti mole Chymæram,
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.
Sergestúsque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magnâ: Scylláque Cloanthus
Cæruleâ, genus unde tibi Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora; quod tumidis submersum tunditur olim

Flu-

Pristin: *Naves quatuor suis insignit nominibus, quæ è pictis in puppi monstris petit. Primæ* Pristis *appicta erat, marina bellua e balænarum genere, de qua Æn. 3. 427. Secundæ* Chimæra, *ignivomum ac triforme monstrum; tertiam ornabat* Centauri *pictura ex equina & humana specie conflata, quartam effigies* Scyllæ, *marini in freto Siculo monstri.*

Urbis opus: *Urbis instar, in qua tantum operis, quantum in urbe positum.*

Triplici versu: *Ordine, serie remorum, & remigum, unde* triremes *dictæ.*

Est procul: *Est in mari medio scopulus*, procul, *id est, aliquantum quidem remotus, ita tamen ut sit præ oculis, & è terra videri possit, isque scopulus est è littoris, ad quod spuma maris frequenter eliditur, regione: qui scopulus fluctibus in tumorem elatis verberatur, & operitur.* Olim. *aliquando, interdum scopulus ille fluctibus obruitur, quando nempe per hyemem* Corus *ventus* hybernus, *seu frigidus* condit sidera,

Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotáque attollitur undâ
Campus, & apricis statio gratissima mergis,
Hîc viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt: ipsíque in puppibus auro
Ductores longè effulgent ostróque decori:
Cætera populeâ velatur fronde juventus,
Nudatósque humeros oleo perfusa nitescit:
Considunt transtris, intentáque brachia remis
Intenti expectant signum, exultantiáque haurit
Corda pavor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit sonitum tuba; finibus omnes,
Haud mora, prosiluêre suis: ferit æthera clamor
Nau-

sidera, *nimbis inductis. Dicitur etiam* Caurus *pro* Coro.

Tranquillo silet: *Tunc verò, cùm mare tranquillum est à ventis, saxum illud quoque silet, & in illo saxo, vel scopulo, aut circa illum immotæ aquæ veluti* campum *præbent, quò commeare mergi gaudent.*

Apricis mergis: *Avibus aquaticis, quæ cùm frequenter se aquis immergant, amant ad solem siccare se, in locis* apricis, *id est, soli expositis.*

Hîc viridem Æneas: *In hoc saxo pater Æneas metam constituit, ut navium ductores scirent ab eo signo sibi esse redeundum: & circa hanc metam flectendum esse navium cursum, instar curulis certaminis.*

Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos: totúmque dehiscit
Convulsum remis rostrísque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuêre, ruúntque effusi carcere currus.
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussère jugis, proníque in verbera pendent.
Tum plausu fremitúque virûm studiísque faventûm
Consonat omne nemus, vocémque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.

Effu-

Infindunt sulcos: *Omnes pariter eodem temporis vestigio, tanquam aratri vomere sulcos imprimunt ita profundos, ut totum æquor ab imis sedibus eversum atque convulsum, remorum rostrorúmque impressione dehiscere, & terram inter fluctus aperire videatur.*

Rostrísque tridentibus: *Picturæ antiquas naves interdum repræsentant habentes in prora rostrum trifidum ex ære, aut bifidum ad hostiles naves in concursu vulnerandas. Itaque legendum puto* tridentibus, *non* stridentibus, *ut alii; quia obstat mensura primæ syllabæ.*

Carcere: *Carceres dicebantur ostia, & repagula, è quibus equi decursuri in stadium emittuntur. Comparationem hîc instituit cum cursu bigarum & quadrigarum, de quibus G. 1. 512.*

Undantia lora: *Laxa, effusa, fluitantia collis.*

Jugis: *Juga dicuntur ligna transversa, quibus equi temoni currûs alligabantur: hîc verò juxta aliquos pro ipsis jugalibus equis usurpantur.*

Proníque in verbera: *Ita incumbunt, verbe-*

ra

Effugit ante alios, primúsque elabitur undis
Turbam inter fremitúmque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis,
Centaurúsque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus; nunc unà ambæ junctísque feruntur
Frontibus, & longâ sulcant vada salsa carinâ.
Jámque propinquabant scopulo, metámque tenebant;
Cùm princeps medióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœtem:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum,
Littus ama, & lævas stringat sine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit sed cæca Menœtes

ra equis intentantes, ut non in bigis sedere, sed in aëre vacuo pendere videantur.

Elabitur: *Præcurrit celeriter.*

Turbam inter: *Inter turbæ strepitum, & faventium hinc inde clamores.*

Melior remis: *Scylla navis Cloanthi, erat remis instructior, quàm Chimæra navis Gyæ; sed quia gravior erat, & ponderosior, ideò tardiùs promovebatur.*

Princeps: *Primus, & ad tempus victor.*

Mihi dexter: *Abundat* mihi, & *est idiotismus.*

Littus ama: *Secundùm, seu juxta littus naviga, adhære littori.*

Palmula: *Pars extrema remi planior, & in modum humanæ palmæ protensa.*

Cæca: *Procurrentia, & sub aquis latentia.*

Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quò diversus abis? iterum: pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitúsque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens,
Nec lacrymis caruère genæ: segnémque Menœtem,
Oblitus decorísque sui sociûmque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta,
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:
Hortatúrque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidáque fluens in veste Menœtes;

Detorquet ad undas: *Ad altum, cum viæ dispendio.*

Interior: *Cursu breviore ad metam, radit sinistram viam, & cautes sive saxa stringit, prælerlegit.*

Æquora tuta: *Nempe à periculo saxorum, quæ metam circumstabant: nondum tamen omnino tuta, quia nondum victoria parta erat: post metam quippe superatam, & aliqua ex parte circuitam, in portum sinistro cursu redeundum erat, ut dicetur infra v.* 232.

Sociûmque salutis. *Vitæ sociorum, qui amisso gubernatore periclitabantur.*

Clavúmque: Clavus, *pars in summo gubernaculo transversa, instar capuli; quâ gubernaculum regitur.* Gubernaculum *verò remus erat longior, latiórque, ad puppim religatus, quo cursum navis gubernator moderabatur.*

Cari-

Summa petit scopuli, siccáque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risêre natantem:
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hîc læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheóque, Gyam superare morantem.
Sergestus capit antè locum, scopuloque propinquat:
Nec totâ tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos; quibus in Gætulis syrtibus usi,
Jonióque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
Quanquam ô! sed superent, quibus hoc Neptune dedisti.
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahitúrque solum: tum creber anhelitus artus

Carina: *Ima trabs est, navis totius fabricam fulciens, & instar spinæ à prora ad puppim decurrens.*
Getulis: *Africanis.*

Maleæque sequacibus &c. Malea *Promontorium est Peloponnesi, nunc* Capo Malio di S. Angelo, *procellis infestum, unde sequaces ejus dicuntur undæ, quasi nautas insequerentur.*

Subtrahitúrque solum: *Substrata maris aqua, non secari, sed quasi per vim subtrahi videtur retrò tanto impetu navis porrò impellitur;* solum *enim est, quidquid alteri substernitur, ut Ecl. 6. 35.*

Aridáque ora quatit : sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Námque furens animi dum proram ad saxa suburget
Interior, spatióque subit Sergestus iniquo;
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuêre, illisáque prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur:
Ferratásque sudes & acuta cuspide contos
Expediunt, fractósque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successúque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventísque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.

Qualis

Rivis: *Quasi rivis, more rivorum: ac si rivatim diceret.*

Interior: *Inter Mnestheum, & metam, flexum breviorem, & sinistrum captans.*

Murice: *Saxo acuto, asperso ac prominente: sic dicto à murice, ostreo, unde purpureus liquor exprimitur, cujus conchylium fastigiatum & acutum est.*

Morantur: *Magno eum clamore sistunt, & retrò agunt.*

Sudes &c. contos. *Perticas, quæ etiam trudes appellantur; quibus vado inhærens impellitur navis, aut iners alia moles promovetur.*

Agmine remorum: *Actu, motúque remorum ordinato, & per quandam successionem continuo.*

Prono: *Expeditiora, & faciliora sibi, sine ullo jam obstaculo, cursu tam facili, ut non in plano æquore, sed in declivi loco pronus ac præceps currere videatur.*

Late-

Qualis speluncâ subitò commota columba,
Cui domus & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausúmque exterrita, pennis
Dat tecto ingentem : mox aëre lapsa quieto,
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas :
Sic Mnestheus, sic ipsa fugâ secat ultima Pristis
Æquora; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primùm in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibúsque vadis, frustráque vocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis;
Inde Gyan, ipsámque ingenti mole Chimæram
Consequitur : cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jámque ipso superest in fine Cloanthus :
Quem petit, & summis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor; cunctíque sequentem
Instigant studiis : resonátque fragoribus æther.
Hi proprium decus & partum indignantur honorem,
Nî teneant, vitamque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit : possunt, quia posse videntur

Et

Qualis : *Comparationem facit evolantis è spelunca columbæ, primùm cum strepitu, deinde celeri pergentis cursu, & ita tranquillo, ut vix alas videatur movere.*

Latebroso in pumice : *In cavo saxo, rupe foraminosa instar pumicis.*

Plausúmque : *Primùm excita è spelunca, & territa dat alis ictum ingentem domui suæ; mox elapsa in aërem tranquillum, secat viam tenuem, & immotis quodammodo alis volat.*

Ultima æquora : *Ultimam assignati maris partem.*

Po-

Et fors æquatis cepisset præmia rostris:
Nî palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
Fudissétque preces, Divósque in vota vocâsset:
Dii, quibus imperium est pelagi; quorum æquora curro;
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eúmque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcíque chorus, Panopeaque virgo:
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: Illa Noto citiùs volucríque sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisâ, cunctis ex more vocatis,

Et fors: *Et fortè intrâssent unà portum reversi ad carceres, æquatis rostris, ad æquata præmia; quæ ei proposita fuère, non qui duntaxat metam attingeret primus, sed qui præterea circumitâ metâ, primus sinistro cursu rediret in portum, unde dextro cursu naves exiêrant; sic enim v.* 130.

Constituit signum nautis pater, unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.

Porriciam in fluctus &c. Porrò & procul jajam in fluctus: *Verbum est in sacrificiis solemne.*

Nereïdum, Phorcique Chorus. *Phorcus & Phorcys, marinum Numen, Ponti ac Terræ simul filias habuit Gorgonas tres, Medusam, Euryalem, & Sthenyo.* Chorus *ejus, marina alia Numina.* Nereides *Nymphæ maris, Nerei & Doridis filiæ.* Panopea, *Nereidum una.*

Portunus: *Deus maris, cui vel à* portu *vel à* portandis navibus *nomen est.*

Pur-

Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridíque advelat tempora lauro :
Muneraque in naves, ternos optare juvencos,
Vináque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores :
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit,
Intextúsque puer frondosâ regius Idâ
Veloces jaculo cervos cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis ; quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas necquicquam ad sidera tendunt
Custodes, sævítque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum ;
Levibus huic hamis consertam auróque trilicem

Purpura Mæandro : *Chlamys erat* aurata, *id est, aureo textu, quæ extrema in ora geminum habuit sinuosum, flexuosúmque limbum*, plurimâ purpurâ, *id est densiore distinctum.* Mæander *fluvius tot flexibus in se quasi recurrebat, ut pro quibuscúnque flexibus Metaphoricè accipiatur.* Melibœa *Thessaliæ urbs purpurei ostrei piscatu ac tinctura celebris.*

Puer regius Idâ ; *In Chlamyde, textus acu* Ganymedes, *Trois regis filius, de quo Æn. lib.* 1. *v.* 32.

Jovis armiger : *Ex Plinio l.* 2. 55. *Fulmen non percutit è volucribus aquilam, quæ ideo ministra fulminis, Jovísque à Poëtis fingitur.*

De-

Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla
Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodo, séque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus sociósque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus, Pholoë, geminíque sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ: mediáque in valle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros

Olli: *Sergesto, ob servatam navem dat servam, quæ perita lanificii, telæ, texturæ, à Minervâ inventæ.*

Cressa: *Cres, Cressa, è* Creta, *Candia.*

Pholoë. *Nomen proprium; erat autem lactans.*

Circus erat: *Circus locus fuit à Tarquinio Prisco Romæ extructus, ludis celebrandis ad imitationem Olympicorum. Nomen inde habuit, quòd* circularis, *seu orbicularis esset figuræ. Ad hujus imitationem etiam hic circus in Sicilia. In Circo erat* cavea. *Ita dicebatur ambitus circi, ubi populi sedes in* cuneos *distinctæ. Erat* arena, *seu spatium circi medium, in quo aurigæ decurrebant. Erant* carceres, *seu loca fornicata, ubi currus ante pugnam coërcebantur, unde dato signo erumpebant.*

Con-

Consessû medium tulit, extructóque resedit.
Hic qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistíque Sicani:
Nisus & Euryalus, primi.
Euryalus formâ insignis, viridíque juventâ;
Nisus, amore pio pueri: quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul & Patron: quorum alter Acarnan:
Alter ab Arcadia, Tegeææ sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus, Panopésque,

Assue-

Consessu medium: *quò se Æneas medium tulit cum millibus multis, & extructo consessu resedit.*

Nisus & Euryalus: *secundi certaminis descriptio, id est, Cursûs pedestris.* Nisus amore pio pueri. *Casto, & honesto. Ob hoc venit Nisus, ne amicum relinqueret, venit Euryalus; venit Nisus ex pio amore Euryali: vel Euryalus insignis pulchritudine, & Nisus insignis honesto amore Euryali.*

Salius &c. *Videntur nomina hæc non ficta, sed petita ex historia. Nam teste Varrone Salius Arcas fuit, qui cum Ænea in Italiam venit, qui Saltationis auctor fuit, & Saliorum MartiGradivo sacrorum saltationem instituit. Turneb. l. 26. c. 17.*

Acarnan: *Epirota, ex Arcaniæ tractu.*

Tegeææ &c. *Tegeum oppidum est Arcadiæ à Tegea Arcadiæ filio dictum.*

Trinacrii juvenes: *Siculi, Sicani,*

Assueti sylvis: *Venatores.*

Gno-

Assueti sylvis, comites senioris Acestæ.
Multi prætereà, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lætásque advertite mentes;
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatámque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Accipient, flaváque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris insignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenámque sagittis
Threïciis; lato quam circùm amplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemmâ.

Ter-

Gnosia &c. *Cretensia.* Gnosus, *urbs Cretæ insulæ sive Candiæ, unde* Spicula *laudatissima:* Spiculum *autem, non sagitta, sed missile telum fuit, pedum quinque, triangulo ferreo* pilum *aliter dictum.* Bipennis, *securis utrinque acuta.*

Levato; *Nitido, levigato ac terso.*

Flavâ olivâ: *Arbore dicata Minervæ,* Flavâ, *quia folii pars posterior subpallida, & coloris veluti porracei est eâ coronabantur victores Olympicis ludis.*

Phaleris: *Phaleræ, equorum ornamenta, præsertim in capite.*

Amazoniam pharetram. *Qualem ferebant Amazones, de quibus Æn. 11. & jam suprà Æn. 1. 494.* Threyciis sagittis, *quia Amazones aliqui in Thracia proprie dicta collocabant.*

Balteus: *Balteus dicitur, non tantùm, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.*

Tereti. *Quæ rotunda & in longum porrecta est.*

Ar-

Tertius Argolicâ hac galeâ contentus abito.
Hæc ubi dicta: locum capiunt, signóque repente
Corripiunt spatia audito, liménque relinquunt
Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocior alis:
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius. Spatio pòst deinde relicto
Tertius Euryalus,
Euryalúmque Elymus sequitur. Quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcémque terit jam calce Diores,

Argolicâ galeâ: *Vel quam Argivo alicui eripuerat, vel Argolicâ, ut enim clypei Argolici singularis erant formæ, ita & galeæ; nam in Græcorum cæde Æn. 2. 392. Trojani cùm occisorum arma sibi aptâssent, galeæ &* Grajarum *errore jubarum tantùm non à suis occisi sunt.*

Liménque: *Lineam aliquam descriptam in campo, quæ esset locò carcerum & ostiorum in circo.*

Ultima signant: *Attendunt ad terminum: Intuentes & notantes ultima spatia, id est finem cursûs, aviditate vincendi. Metam ergo oculis directè intuentur, animo devorant avidi, quamvis corpore non potuerint ad eam æqualiter appropinquare.*

Quo deinde sub ipso: *Sub ipso, id est, post ipsum, juxta ipsum.*

Calcem terit jam calce: *Arguitur hîc à quibusdam Virgilius; quòd calcem præcurrentis calce insequentis tritam dixerit. Sic intelligendum: Non insequebatur Diores Elymum æquâ directáque lineâ, alioquin*

Incumbens humero: ſpatia & ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elapſus prior, ambiguúmve relinquat.
Jámque fere ſpatio extremo, feſſíque ſub ipſum
Finem adventabant: levi cùm ſanguine Niſus
Labitur infelix; cæſis ut fortè juvencis
Fuſus humum viridéſque ſuper madefecerat herbas.
Hîc juvenis, jam victor ovans, veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo: ſed pronus in ipſo
Concidit immundóque fimo, ſacróque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe oppoſuit Salio, per lubrica ſurgens;

Ille

quin nunquam ipſum anteire potuiſſet; at paullùm ad latus; ita ut penè incumberet, non ejus humeris, *ſed alteri tantum* humero; *& pedes utriuſque ſecundùm latera ſe interdum ſtringerent, atque ita* calcem calce *tererent.*

Tranſeat: *Pro tranſiret, vel tranſiſſet. Quòd ſi plus ſpatii ad metam ſuperfuiſſet, Diores Helymum, in curſu jam æquum, & ambiguum, præverſum à tergo reliquiſſet.* Ambiguum: *Parem & ambigentem de palma, & victoria.*

Levi cum ſanguine: *Cùm ecce miſer Niſus cadit humido in ſanguine, quippe mactatis juvencis ad ſacrificia Anchiſæ perſolvenda, fortè ſanguis ſuperfuſus terram madefecerat & virides herbas.*

Titubata: *Paſſivè hîc, cùm titubo neutram vim vulgò habeat.*

Sacróque cruore; *Hoſtiarum.*

Ille autem spissâ jacuit revolutus arenâ.
Emicat Euryalus: & munere victor amici
Pruna tenet, plausúque volat fremitúque secundo,
Pôst Elymus subit, & nunc tertia palma Diores.
Hîc totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet:
Ereptúmque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus,
Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores:

Qui

Ille autem: *Salius.*

Tertia palma: Palmam *hîc non solùm pro victoriâ, sed pro ipso victore usurpat, ut Georg.* 1. 59. Palmas equarum, *pro* victricibus *inter equas.*

Caveæ consessum: Cavea *dicebatur ambitus circi, ubi populi sedes in cuneos distinctæ.*

Et ora prima patrum: *Seniores ac judices, quorum in conspectu atque ante ora vociferatur.*

Ereptúmque dolo: *Salius fraude Nisi, frustratus victoriâ, vociferatur, & totam spectaculi caveam, ubi plebs: & podium, ubi primores Senatores consederant, implet magnis clamoribus, eorum fidem implorat, orátque, ut sibi reddatur honor victoriæ, quem non suâ culpâ, sed Nisi dolo amiserat.*

Veniens in corpore virtus: Apparens, crescens, *meliùs* existens: *nam* venio *significat sæpè* sum, existo. *Georg.* 1. 29. An Deus immensi venias maris.

Adjuvat: *Juvat Diores causam Euryali, excludendus scilicet à tribus primis præmiis, si modò Salio*

staret

Qui ſubiit palmæ; fruſtráque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas: Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat caſum miſerari inſontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis
Dat Salio, villis onero ſum atque unguibus aureis.
Hîc Niſus: Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret, quæ munera Niſo
Digna dabis, primam merui qui laude coronam,
Nî me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clypeum efferri juſſit, Didymaonis artes.

ſtaret primus locus. Subiit palmæ: *Succeſſit victoriæ, Salio dejecto.*

Pueri: *ἄνδρες καὶ παῖδες dicuntur Juvenes. Senes, patres; hinc pater Æneas.*

Gætuli leonis &c. *Africa tota leonibus, ferísque aliis infeſta: inprimis* Gætulia *ejus pars. Pellis autem hujus ungues ad ſplendorem deaurati fuerunt,* unguibus aureis.

Si tanta &c. *Vis verborum Niſi hæc eſt: Ego & Salius ambo cecidimus: at ego primus, hic ſecundus ad metam ſubibat: ſi ergo hic donatus munere, cur ego indonatus?*

Didymaonis: *Fictum eſt nomen, & inſignem artificem hîc notat.*

Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.
Pòst ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc, si cui virtus animúsque in pectore præsens;
Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittísque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora continuò vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm se murmure tollit:
Solus qui Paridem solitus contendere contra;
Idémque ad tumulum, quo maximus occubat Hector.

Vi-

Neptuni sacro: *Clypeum, qui à Danais templa in Trojano excidio profanantibus detractus, & ab Heleno donatus Æneæ.*

Pòst ubi: *Tertius Ludus, Pugilatûs, sive Cestuum certamen, de quo f. 556.*

Evinctis palmis: *Siquis erigere velit brachia ligatis manibus, id est, cestu contendere.*

Velatum auro vittísque juvencum: *Boves cornibus deauratis, vittísque ac tæniis insignes erant, & cùm statuebantur mactandi ad aras, & sæpè, cùm in præmium dabantur.*

Paridem. *Hic Priami filius, etsi moribus mollis, viribus tamen robustus fuit, quia educatus inter pastores in agonali certamine, quod ad Trojam celebrabatur, cùm Hectorem vicisset, & ab eodem irato propè esset occidendus, pro ejusdem fratre agnitus est.*

Quo maximus occubat Hector: *Hector Priami filius, occisus ab Achille, redemptus à Priamo in*

Sigeo

Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulvâ moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Ostendítque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúsque inducere cestus.
Ergo alacris, cunctósque putans excedere palmâ,
Æneæ stetit ante pedes: nec plura moratus:
Tum lævâ taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,

Pro-

Sigeo promontorio tumulatus est. Ad illum tumulum, factis inter utrumque exercitum duorum mensium induciis, ludi pompâ singulari sunt celebrati, in quibus Dares hic inter alios dicitur decertâsse.

Victorem Buten: *Hic Butes erat aliquis ex Amyci gente & posteris, non ipse Amyci filius, pater Erycis, de quo supra v. 24.* Amycus *Rex Bebrycum, populorum circa Pontum, qui cestuum certamine occisus est à Polluce.*

Taurum cornu: *Qui fuerat promissus victori.*

Quæ finis: *Amat Virgilius hoc nomen feminino genere; Æn. 2. 554.* Hæc finis Priami fatorum.

Ore fremebant: *Trojani, Daretis petitionem ut justam & honestam fremitu ac murmure approbabant.*

Castigat: *Increpat & objurgat Acestes Entellum, proxime sibi assidentem.*

 Me-

Proximus ut viridante toro consederat herbæ;
Entelle, heroum quondam fortissime, frustra
Tantáne, tam patiens nullo certamine tolli
Dona fines? ubi nunc nobis Deus ille, magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hæc: non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senectâ
Sanguis hebet, frigéntque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus pulchróque juvenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cestus

Pro-

Memoratus Eryx: *filius Butæ modò dicti, rex Siciliæ, de quo V.* 24.

Sanguis hebet, frigéntque effœtæ &c. *Sanguis in senibus minori copia, tardiores spiritus & crassiores emittit, unde frigus & stupor.* Effœtæ *proprie dicuntur fœminæ, quæ multos fœtus pepererunt.*

Cestus. Cestus, *Chirothecæ species quædam est è loris bubulis, plumbo etiam ac ferro interdum infuto: his pugiles muniebant manus; eósque cubito atque humero, ne excuterentur, alligabant. Nomen multi deducunt à* cædo, *ideóque scribunt* cæstus. *Alii à* κεστὸν *cingulum, lorum: & hoc à* κεντέω pungo, *quia acu punctum & consutum erat. Ludus ille inter antiquissimos fuit, vocabatúrque pugilatus: in eo diversus à* lucta, *quòd in* pugilatu, *manuum pugnis*

Projecit: quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duróque intendere brachia tergo,
Obstupuêre animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferróque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longéque recusat:
Magnanimúsque Anchisiades, & pondus, & ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.
Tunc senior tales referebat pectore voces:
Quid si quis cestus ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristémque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat;
Sanguine cernis adhuc sparsóque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus:

gnis se invicem cæderent, in lucta *Complexu, insertísque bracbiis ac pedibus* luxarent *se, ac prosternerent.*

Longéque recusat: *Multùm abnuit pugnare.*

Vinclorum volumina: *Cestuum lora, fascias, sinus, orbes, spiras, flexus versat & considerat.*

Senior: *Entellus.*

Tristémque. *Quia Eryx frater Æneæ ab Hercule occisus. Causa fuit: Hercules occiso Iberiæ sive Hispaniæ rege Geryone, boves ejus in Italiam cùm adduxisset, eorum unus formâ præcipuus, transmisso freto in Siciliam enatans, ab Eryce raptus est, & ab Hercule frustra repetitus. Hinc gravis inter eos pugna ter cestibus commissa, quarum ultimâ Eryx interfectus est.*

Alciden: *Herculem, qui licet Jovis & Alcmenæ filius: tamen &* Amphitryoniades, *&* Alcides *dictus est: ab* Amphitryone *Thebano Alcmenæ marito,*

 rito,

Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed ſi noſtra Dares hæc Troius arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat autor Aceſtes;
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto.
Solve metus: & tu Trojanos exue ceſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris dejecit amictum:
Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertóſque
Exuit: atque ingens mediâ conſiſtit arenâ.
Tum ſatus Anchiſâ ceſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiáque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxêre retro longè capita ardua ab ictu:

Im-

rito, & ab Alcæo Amphitryonis patre. Aliqui derivant ab ἀλκή *robur.*

Sedet. *Fixum eſt, ſedet in animo.*

Erycis terga: *Erycis ceſtibus, & jure meo cedo; tu tuos, ego meos: æquos induemus ceſtus.*

Duplicem amictum: *Vel geminam veſtem, interiorem, & exteriorem; vel unicam, eámque ſuffultam & inſtar duplicis, qualis fuit* læna, *de qua Æn.* 4. 262.

Membrorum artus: Artus *ſunt compagines ac juncturæ majorum corporis membrorum; ut articuli minorum, puta digitorum.* Lacertus, *os eſt inter manûs vertebram & cubitum.* Brachium *eſt os inter lacertum & humerum.*

Exuit. *Nudat.*

Conſtitit in digitos: *In articulos pedum.*

Genua

Immiscéntque manus manibus, pugnámque lacessunt.
Ille, pedum melior motu, fretúsque juventâ:
Hìc, membris & mole valens; sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus: errátque aures & tempora circùm
Crebra manus: duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, nisúque immotus eodem:
Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circùm castella sub armis;
Nunc hos, nunc illos aditus, omnémque pererrat

Arte

Genua labant: *Proceleusmaticus est, quatuor breves pro dactylo: ut G.* 4. 297. parietibúsque premunt arctis.

Cavo lateri: *Vel* curvo, *quia infra latera corpus flectitur & curvatur; vel reipsa* cavo, *quia laterum costis cavus pectoris thorax circumcluditur.*

Tela. *Tela vulgò à* τῆλε *longè, unde significant* missilia *quæcunque arma, quæ procul & eminùs jaciuntur. Tamen aliquando usurpantur quoque pro armis, quibus pugnatur cominùs, ut pro ense, & hìc pro cestibus.*

Exit: *Activè pro* eludit, *evitat. Sic & Æn.* 11. 750. Vim viribus exit. *Vox Lucretiana l.* 5. 1329. Nam transversa feros exibant dentis adactus jumenta.

Ultrò,

Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celeríque elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultrò
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cælo: primúsque accurrit Acestes,
Æquævúmque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros:
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat irâ:
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versátque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longiùs iras,

Et

Ultrò: *Per se ipse, nullo impellente.*

Erymantho: Erymanthus *mons, sylva & fluvius Arcadiæ in Peloponneso: nunc* Dimizana; *locus sylvis asper, & apro quondam infestus, quem occidit Hercules.* De Ida, *Phrygiæ monte etiam sylvoso, dictum sæpiùs.*

Consurgunt studiis. *In studia, in diversos motus erumpunt, & clamoribus suum affectum testantur.*

Vires

Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ ; fessúmque Dareta
Eripuit mulcens dictis, ac talia fatur :
Infelix ! quæ tanta animum dementia cepit ?
Non vires alias, conversáque numina sentis ?
Cede Deo. Dixítque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utróque caput, crassúmque cruorem
Ore rejectantem mixtósque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves : galeámque ensémque vocati
Accipiunt ; palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hîc victor, superans animis, tauroque superbus :
Nate Deâ, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri :
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et quâ servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ, durosque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cestus
Arduus ; effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille super, tales effudit pectore voces :

Hanc

Vires alias : Majores *illi*, minores *tibi vires esse, quàm putaveras.*

Cede Deo : *Vel* Deo *illi*, *cujus numina jam à te aversa sunt*, *vel* Eryci *heroi*, *Deæ filio*, *Entelli magistro ac protectori*, *quem Acestes vocavit Deum*, *supra v.* 291. *cui mox deinde tanquam Deo taurum Entellus immolat v.* 483. *vel* rationi *juxta mentem Plutarchi : qui auctor est, hoc proverbium apud septem Græciæ sapientes fuisse*, ἕπε θεῷ, *sequere Deum : explicátque*, obtempera rationi, *quæ quasi Deus oracula de rebus agendis semper dictat.*

Hanc

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hîc victor cestus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ,
Invitat, qui fortè velit, & præmia ponit:
Ingentíque manu malum de nave Seresti

Eri-

Hanc tibi Eryx meliorem animam: *Vel quia vilipendit à se victum Dareta: vel quia Diis gratiores sunt victimæ ex brutis animantibus, quàm humanæ: vel alludit ad succidaneas victimas; quæ, cùm primæ fugerunt, aut infaustæ fuerunt, earum in locum substituebantur, dicebantúrque* meliores, *inclamantibus sacerdotibus*, δευτέρων ἀμεινόνων, secundis melioribus.

Hîc victor cestus: *Morem notat gladiatorum consequentis ætatis, qui cùm per ætatem ab arte discedebant, virgâ donabantur, quam* rudem *appellabant; vocabantúrque* rudiarii, *& artis suæ arma suspendebant ad postes Herculis. Hîc Entellus non Herculi, à quo Eryx occisus, sed ipsi Eryci sua consecrat, quem Dei locô videtur habere, ut suprà diximus ad v.* 467.

Celeri sagittâ: *Quartus ludus, sagittarum jactus. Quatuor inducit certantes:* Hippocoonta, Mnestheum, Eurytiona, Acesten. *Et* Hippocoon *quidem malo sagittam infigit.* Mnestheus *funem secat.* Eurytion *columbam inter nubila transfodit.* Acestæ *sagitta in auras conjecta ignem concipit.*

Seresti: *Trojani ducis.*

Tra-

Erigit: & volucrem trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenêre viri, dejectámque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modò navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eutytion, tuus, ô clarissime, frater,
Pandare: qui quondam jussus confundere fœdus,

In

Trajecto in fune: *Alii exponunt*: Cui trajectus est suspensæ columbæ pes, *juxta modum loquendi ab Homero in simili ludo usurpatum*: & *ut infrà Virgilius*: Innexa pedem *v.* 511. *Alii* trajecto *exponunt*, extenso.

Galea. *In* galeam, *quia apud milites: sed apud ceteros vulgò in* urnam *aut* situlam *sortes conjiciebantur.*

Hyrtacidæ Hippocoontis. *Hippocoontis, qui filius Hyrtaci fuerat.*

Evinctus olivâ: *Nuperæ victoriæ insigni.*

Pandare qui &c. *Convenerat Græcos inter ac Trojanos, ad dirimendum bellum, ut Paris Helenæ raptor, & Menelaus Helenæ maritus, singulari certamine de Helena contenderent. At Paris, cùm propè victus esset, à Venere è pugna subductus est inductâ caligine, Iliad. l.* 3. 380. *Deinde Jupiter adnitente Junone, Minervæ mandavit, ut fœdus turbaret: quod ut faceret, persuasit illa Pandaro è Mysia, Lycaonis filio, ut sagittam in Menelaum evibraret: atque ita vulnerato Menelao rursùs in bella itum est. Iliad.* 4. 89.

Sub-

In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem,
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
Primáque per cælum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
Et venit, adversíque infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuítque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pòst acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, paritérque oculos telúmque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,

Subsedit: *Hoc est remansit: Nec enim proferebatur sors, quæ remanserat sola.*

Notos. *Ventos quoslibet, propriè meridionales: Austri aliter dicuntur.*

Fratrem in vota vocavit: *Pandarum, tanquam Heroa, vel ut summè jaculandi peritum, quippe qui Menelaum vulneraverat.*

Pari;

Jam vacuo lætam cælo ſpeculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitámque relinquit in aſtris
Aëriis, fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter, arcúmque ſonantem.
Hîc oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit pòſt exitus ingens,
Seráque terrifici cecinerunt omina vates;
Námque volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signavítque viam flammis, tenuésque receſſit

Con-

Pariter, arcúmque : Pariter, *ultimam brevem hîc producit ſequente vocali, propter cæſuram.*

Augurio monſtrum, docuit &c. *Augurium hîc pro quolibet ſigno, ac præſagio futurorum eventuum ſumitur.* Monſtrum *eſt, quidquid contra rerum naturam accidit, & aliquid monſtrat ac ſignificat eventurum.* Exitus, *qui hinc ſecutus eſt, incenſio fuit navium Trojanarum, infrà v.* 659.

Seráque : Tarda, *hoc ſenſu : Ignorabant quid hoc monſtro portenderetur : Id mox docuit exitus : túmque vates intellexerunt, aperuerúntque omnia, ſed ſeriùs ac tardiùs, cùm nullus ultrà eſſet remedio locus.*

In nubibus arſit arundo: *Prodigium in eo fuit, quòd id juxta rerum ordinem accidere non poterat, ut ſagitta ex arundine, quamlibet ſicca, ignem inter nubila conciperet.*

Consumpta in ventos : cælo ceu sæpè refixa
Transcurrunt, crinémque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsère animis, superósque precati
Trinacrii Teucrîque viri : nec maximus omen
Abnuit Æneas ; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater, nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem ;
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis :
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten,
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit :

Ex-

Cælo ceu sæpè refixa: *Ex vulgi opinione, putantis revulsas è cælo stellas cadere de meteoro stellæ cadentis.*

Exsortem ducere honorem. Extra sortem ordinémque propositorum præmiorum. *Et morem notat Græcorum: apud quos, antequam præda divideretur inter milites, selectissima quæque iis, qui se fortiter in prælio gesserant, non sorte, sed judicio dabantur.*

Impressum signis: *Impressa signa habentem, id est, emblemata.*

Cisseus; *Rex alicujus Thraciæ partis, Hecubæ pater, quæ Priami conjux fuit; ab eóque dicta* Cisseis.

Cu-

Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitémque impubis Juli
Epytiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age: & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum: cursúsque instruxit equorum:
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus
Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ:

Cor-

Custodem ad se: *Pædagogum, rectorem.* Impubis Juli: *adhuc pueri, qui ludis non interfuerat; turmas interea suas ad ludum instruens.*

Epytiden. Epytides *patronymicum ejus fuit nomen. Proprium*, Periphantes: *qui* Epyti *filius, Anchisæ præco.*

Ducat avo turmas: *In honorem avi, in ipsius scilicet parentalibus, ludisque funebribus.*

Incedunt pueri &c. *Tradunt Virgilium equestrem hanc puerorum decursionem & ludum Trojanum addidisse in gratiam Augusti, qui illis temporibus ludum hunc in usum revocaverat, in quo Augustus ducem secutus erat Julium Cæsarem, de quo Suetonius c. 39.* Trojam lusit turma duplex, majorum, minorúmve puerorum.

Tonsa coronâ: *Intelligunt aliqui de tonsura capillorum; aliqui de galea, quæ etiam* corona *vocabatur.*

Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro,
Pars leves humero pharetras: it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quémque secuti,
Agmine partito fulgent, paribúsque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Tracius albis
Por-

Cornea bina &c. Hastile, *lignum ipsum hastæ, cui ferrum præfixum est, erat ex arbore* corno.

Pectore summo. *Torques aureus, catenæ instar, circuit collum summum, in pectus delabens.*

Partito. *Ab antiquo* partio: *nunc enim partior, activè tantùm, non etiam passivè sumitur.*

Paribúsque Magistris: *Ducibus, quos mox enumeraturus est: & hæc appellatio propria est in eo genere: quippe cùm eligebatur Romæ Dictator, qui sub eo præerat equitatui, vocabatur* Magister equitum.

Polite, progenies &c. *Ejus* Politæ *filius, qui in oculis Priami patris à Pyrrho interfectus est. Æn.* 2. 526. Polite, *vocativus est à nominativo* Polites, *non à* Politus.

Auctura Italos: *Hic* Polites *dicitur venisse cum Ænea in Italiam, & urbem condidisse* Politorium *in Latio: ubi nunc* Polini: *quam deinde urbem Ancus Romanorum Rex delevit, quòd esset illa Latinorum adversùs Romanos perfugium. Virgilius, qui* Po-

Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis, frontémque oſtentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iülo.
Extremus, formâque ante omnes pulcher Iülus
Sidonio eſt invectus equo: quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterúmque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem læti conſeſſum oculóſque ſuorum

Lã

Politen à Pyrrho cæſum induxit, bujus urbis ſtructuram attribuere videtur ejus filio, cùm ait: Progenies auctura Italos.

Portat equus bicolor &c. *Albus fronte, primiſque duobus pedibus : hoc enim eſt* primi pedis, *id eſt*, primorum pedum.

Genus unde Atti. *Unde gens Attia celebris apud Romanos : à qua maternum genus Auguſtus ducebat.*

Sidonio : *Tyrio, quem Regina Tyri Dido ei donaverat.*

Cætera Trinacriis : *Reliqua juventus equis Siculis ex equili Aceſtæ ferebatur.*

Pavidos : *Solicitos de gloria, & eventûs expectatione ſuſpenſos.*

Lustravêre in equis: signum clamore paratis
Epytides longè dedit, insonuítque flagello.
Olli discurrêre pares, atque agmina terni
Diductis solvêre choris: rursúsque vocati
Convertêre vias, infestáque tela tulêre.
Inde alios ineunt cursus aliósque recursus,
Adversis spatiis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant: nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuisse dolum, quà signa sequendi
Falleret indeprensus & irremeabilis error.

Haud

Lustravêre: *Circumierunt equitando totum conspectum, & consessum suorum: dedit illis signum jam paratis, clamore, & sonuit flagelo.*

Discurrêre pares: *Primùm discurrebant bini: deinde in tres divisi turmas, referebant tres centurias: rursus ab Epytide flagelli sonitu* vocati *& moniti, conversi, belli simulacra cient, vibratis hinc inde telis se invicem lacessunt. Variis cursibus, recursibus, orbibus repræsentant choreas, atque imaginariæ pugnæ prælium adversum, receptum, sive fugam, pacem &c.*

Impediunt: *Implicant, intexunt.*

Creta; *insula*, Candia.

Labyrinthus. *De Labyrintho Æneid.* 6. 67. *Et comparat varias cursûs puerilis figuras cum Labyrintho, currentes deinde pueros cum* Delphinis.

Del-

Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo:
Delphinûm similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycúmque secant, ludúntque per undas.
Hunc morem cursûs, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit: & priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes:
Albani docuêre suos: hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.

Hac

Delphinum &c. Delphin *vel* Delphinus *communiter creditur esse* porcus marinus, *quem falsò incurvo corpore pinxerunt veteres; nisi fortè sic apparet propter impetum ac velocitatem motûs, cùm erumpit è mari: verè enim dicitur à Plinio l.* 9. 8. Velocissimum omnium animalium, non solùm marinorum; ocyor volucri, ocyor telo .... tanta vi exilit, ut plerumque vela navium transvolet.

Carpathium, Libycúmque. Carpathium mare *ad orientem Cretæ insulæ, ubi est* Carpathus *insula, Cretam inter & Rhodum media, nunc* Scarpantho. Libycum *mare circa Libyam.*

Rettulit: *Innovavit, quod antè jam fecerat.*

Trojáque nunc. *Troja etiam nunc dicitur ludus puerilis, & sciomachia equestris; dicitur etiam Pyrrhica.*

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hîc primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis:
Irim de cælo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem; ventosque aspirat eunti;
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem,
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo:
Conspicit ingentem concursum: & littora lustrans,
Desertosque videt portus, classémque relictam.
At procul in sola secretæ Troades Acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes: heu! tot vada fessis
Et tantum superesse maris, vox omnibus una:
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque Deæ vestémque reponit.

Hæc celebrata tenus: *Hactenus & bucusque celebrati sunt ludi funebres Anchisæ.*

Irim de cælo &c. *De Iride & arcu cælesti Æn. 4. 700. dicitur Iris nuntia Junonis; fortè quòd pluviam præsagiat, quæ in aëre gignitur, cui præsidet Juno.*

Secretæ Troades Acta: *Trojanæ fœminæ procul separatæ in deserto littore. Nam, ut ait Hortensius, indecorum est, honestas matronas publicis in spectaculis esse cum viris.* Troades, *Trojanæ fœminæ.* Acta *littus est, ab ἀκτὴ, qua voce etiam usus est Cicero, de Siculo littore loquens, Verrinâ 5.* Uxorem tot in Acta dies secum haberet.

Be-

Fit Beröe, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuissent.
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello
Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus! ö gens
Infelix! cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas;
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa
Sideráque emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem: & volvimur undis.
Hîc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quis prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?

O

Beroë Ismarii &c. *Ficta nomina* Beroës & Dorycli. Ismarius is *dicitur, id est, Thracius ab Ismaro, Thraciæ maritimæ monte.*

O miseræ! *O infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxère ad mortem, in bello, sub muris patriæ.*

Vertitur æstas: *Jam præterita est septimus annus, & convertitur, vergitque in octavum.*

Sidera emensæ: *Per navigationem, quæ astrorum aspectu regitur.*

Fugientem. *Quia quò propiùs ad eam accedebant, eò videbantur ab ea longiùs vi tempestatum repelli.*

Erycis fraterni: *Nam Eryx filius Butæ communem creditus est cum Ænea matrem habere* Venerem; *reipsa* Lycasten *Siculam meretricem matrem habuit, quæ ob formæ elegantiam, usitato veteribus sermone* Venus *appellata est.*

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:.
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus, vocísve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem, tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primò ancipites, oculísque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatísque vocantia regna:
Cùm dea se paribus per cælum sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore,

Pyrgo: *Fictum nomen à Poëta. De Priami quinquaginta filiis, ac duodecim filiabus. Æn. 2. 503.*

Non Beroë: *Pyrgo loquitur, & ad cæteras inquit, ista, quæ hæc nobis suadet, & facem vibravit, non est uxor Rhœteia Dorycli, non homo sed dea.*

Rhœteia. *E Rhœteo, Troadis promontorio, non procul ab urbe Troja.*

Indignantem, quòd &c. *Ægrè ferentem, quòd per valetudinem sibi non liceret interesse sacris.*

At matres: *Primò cœperunt hæsitare fœminæ, & aspicere naves oculis malevolis, dubiæ, an consilium sequantur Deæ, annon? Amor præsentis terræ suadebat; contrà fatalis regni, id est Italiæ fatis promissæ desiderium dissuadebat.*

Monstris: *Deæ ad se venientis &c.*

Fo-

Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultrò
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna, radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri & Trinacria pubes:
It clamor cælo: primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros:
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat irâ:
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.
Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longiùs iras,

Et

Ultrò: *Per se ipse, nullo impellente.*

Erymantho: Erymanthus *mons, sylva & fluvius Arcadiæ in Peloponneso: nunc* Dimizana; *locus sylvis asper, & apro quondam infestus, quem occidit Hercules.* De Ida, *Phrygiæ monte etiam sylvoso, dictum sæpiùs.*

Consurgunt studiis. *In studia, in diversos motus erumpunt, & clamoribus suum affectum testantur.*

Vires

Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ; fessúmque Dareta
Eripuit mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversáque numina sentis?
Cede Deo. Dixítque, & prælia voce diremit,
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utróque caput, crassúmque cruorem
Ore rejectantem mixtósque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeámque ensémque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurúmque relinquunt.
Hîc victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate Deâ, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucri:
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et quâ servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum astabat pugnæ, durosque reductâ
Libravit dextrâ media inter cornua cestus
Arduus; effractoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille super, tales effudit pectore voces:

Hanc

Vires alias: Majores *illi*, minores *tibi vires esse*, *quàm putaveras.*

Cede Deo: *Vel* Deo *illi*, *cujus numina jam à te aversa sunt*, *vel* Eryci *heroi*, *Deæ filio*, *Entelli magistro ac protectori*, *quem Acestes vocavit Deum*, *suprà v.* 291. *cui mox deinde tanquam Deo taurum Entellus immolat v.* 483. *vel* rationi *juxta mentem Plutarchi: qui auctor est*, *hoc proverbium apud septem Græciæ sapientes fuisse*, ἕπου θεῷ, *sequere Deum*: *explicátque*, obtempera rationi, *quæ quasi Deus oracula de rebus agendis semper dictat.*

Hanc

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo : hîc victor cestus artémque repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ,
Invitat, qui fortè velit, & præmia ponit :
Ingentíque manu malum de nave Seresti

Eri-

Hanc tibi Eryx meliorem animam : *Vel quia vilipendit à se victum Dareta* : *vel quia Diis gratiores sunt victimæ ex brutis animantibus, quàm humanæ* : *vel alludit ad succidaneas victimas* ; *quæ, cùm primæ fugerunt, aut infaustæ fuerunt, earum in locum substituebantur, dicebantúrque* meliores, *inclamantibus sacerdotibus*, δευτέρων ἀμεινόνων, secundis melioribus.

Hîc victor cestus : *Morem notat gladiatorum consequentis ætatis, qui cùm per ætatem ab arte discedebant, virgâ donabantur, quam* rudem *appellabant* ; *vocabantúrque* rudiarii, & *artis suæ arma suspendebant ad postes Herculis. Hîc Entellus non Herculi, à quo Eryx occisus, sed ipsi Eryci sua consecrat, quem Dei locô videtur habere, ut suprà diximus ad v.* 467.

Celeri sagittâ : *Quartus ludus, sagittarum jactus. Quatuor inducit certantes* : Hippocoonta, Mnestheum, Eurytiona, Acesten. *Et* Hippocoon *quidem malo sagittam infigit.* Mnestheus *funem secat.* Eurytion *columbam inter nubila transfodit.* Acestæ *sagitta in auras conjecta ignem concipit.*

Seresti : *Trojani ducis.*

Tra-

Erigit: & volucrem trajecto in fune columbam,
Quò tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenêre viri, dejectâmque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modò navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus olivâ.
Tertius Eurytion, tuus, ô clarissime, frater,
Pandare: qui quondam jussus confundere fœdus,

In

Trajecto in fune: *Alii exponunt*: Cui trajectus est suspensæ columbæ pes, *juxta modum loquendi ab Homero in simili ludo usurpatum: & ut infrà Virgilius*: Innexa pedem *v.* 511. *Alii* trajecto *exponunt*, extenso.

Galea. *In* galeam, *quia apud milites: sed apud ceteros vulgò in* urnam *aut* situlam *sortes conjiciebantur.*

Hyrtacidæ Hippocoontis. *Hippocoontis, qui filius Hyrtaci fuerat.*

Evinctus olivâ: *Nuperæ victoriæ insigni.*

Pandare qui &c. *Convenerat Græcos inter ac Trojanos, ad dirimendum bellum, ut Paris Helenæ raptor, & Menelaus Helenæ maritus, singulari certamine de Helena contenderent. At Paris, cùm propè victus esset, à Venere è pugna subductus est inductâ caligine, Iliad. l. 3. 380. Deinde Jupiter adnitente Junone, Minervæ mandavit, ut fœdus turbaret: quòd ut faceret, persuasit illa Pandaro è Mysia, Lycaonis filio, ut sagittam in Menelaum evibraret: atque ita vulnerato Menelao rursùs in bella itum est. Iliad. 4. 89.*

Sub-

In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeâque imâ subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
Primáque per cælum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras,
Et venit, adversíque infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuítque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Pòst acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telúmque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit.

Subsedit : *Hoc est remansit : Nec enim proferebatur sors, quæ remanserat sola.*

Notos. *Ventos quoslibet, propriè meridionales : Austri aliter dicuntur.*

Fratrem in vota vocavit : *Pandarum , tanquam Heroa, vel ut summè jaculandi peritum , quippe qui Menelaum vulneraverat.*

Jam vacuo lætam cælo ſpeculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit ſub nube columbam.
Decidit exanimis, vitámque relinquit in aſtris
Aëriis, fixámque refert delapſa ſagittam.
Amiſsâ ſolus palmâ ſuperabat Aceſtes:
Qui tamen æthereas telum contorſit in auras,
Oſtentans artem pariter, arcúmque ſonantem.
Hîc oculis ſubitò objicitur magnóque futurum
Augurio monſtrum: docuit pòſt exitus ingens,
Seráque terrifici cecinerunt omina vates;
Námque volans liquidis in nubibus arſit arundo,
Signavítque viam flammis, tenuésque receſſit

Con-

Pariter, arcúmque: Pariter, *ultimam brevem hîc producit ſequente vocali, propter cæſuram.*

Augurio monſtrum, docuit &c. *Augurium hîc pro quolibet ſigno, ac præſagio futurorum eventuum ſumitur.* Monſtrum *eſt, quidquid contra rerum naturam accidit, & aliquid monſtrat ac ſignificat eventurum.* Exitus, *qui hinc ſecutus eſt, incenſio fuit navium Trojanarum, infrà v. 659.*

Seráque: Tarda, *hoc ſenſu: Ignorabant quid hoc monſtro portenderetur: Id mox docuit exitus: túmque vates intellexerunt, aperuerúntque omnia, ſed ſeriùs ac tardiùs, cùm nullus ultrà eſſet remedio locus.*

In nubibus arſit arundo: *Prodigium in eo fuit, quòd id juxta rerum ordinem accidere non poterat, ut ſagitta ex arundine, quamlibet ſicca, ignem inter nubila conciperet.*

Consumpta in ventos: cælo ceu sæpè refixa
Transcurrunt, crinémque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superósque precati
o Trinacrii Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume pater, nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honorem;
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis:
Cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten,
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:

Ex-

Cælo ceu sæpè refixa: *Ex vulgi opinione, putantis revulsas è cælo stellas cadere de meteoro stellæ cadentis.*

Exsortem ducere honorem. Extra sortem ordinémque propositorum præmiorum. *Et morem notat Græcorum: apud quos, antequam præda divideretur inter milites, selectissima quæque iis, qui se fortiter in prælio gesserant, non sorte, sed judicio dabantur.*

Impressum signis: *Impressa signa habentem, id est, emblemata.*

Cisseus; *Rex alicujus Thraciæ partis, Hecubæ pater, quæ Priami conjux fuit; ab eóque dicta* Cisseis.

Cu-

Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitémque impubis Iüli
Epytiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age: & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum: cursúsque instruxit equorum:
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis,
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, paritérque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus
Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ:

Cor-

Custodem ad se: *Pædagogum, rectorem.* Impubis Juli: *adhuc pueri, qui ludis non interfuerat; turmas intereasuas ad ludum instruens.*

Epytiden. Epytides *patronymicum ejus fuit nomen. Proprium*, Periphantes: *qui* Epyti *filius, Anchisæ preco.*

Ducat avo turmas: *In honorem avi, in ipsius scilicet parentalibus, ludisque funebribus.*

Incedunt pueri &c. *Tradunt Virgilium equestrem banc puerorum decursionem & ludum Trojanum addidisse in gratiam Augusti, qui illis temporibus ludum bunc in usum revocaverat, in quo Augustus ducem secutus erat Julium Cæsarem, de quo Suetonius* c. 39. Trojam lusit turma duplex, majorum, minorúmve puerorum.

Tonsa coronâ: *Intelligunt aliqui de tonsura capillorum; aliqui de galea, quæ etiam* corona *vocabatur.*

Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontémque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atti duxêre Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Jülo.
Extremus, formáque ante omnes pulcher Jülus
Sidonio est invectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ, veterúmque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculósque suorum

Lã

Politen à Pyrrho cæsum induxit, bujus urbis structuram attribuere videtur ejus filio, cùm ait: Progenies auctura Italos.

Portat equus bicolor &c. *Albus fronte, primisque duobus pedibus: boc enim est* primi pedis, *id est*, primorum pedum.

Genus unde Atti. *Unde gens Attia celebris apud Romanos: à qua maternum genus Augustus ducebat.*

Sidonio: *Tyrio, quem Regina Tyri Dido ei donaverat.*

Cætera Trinacriis: *Reliqua juventus equis Siculis ex equili Acestæ ferebatur.*

Pavidos: *Solicitos de gloria, & eventûs expectatione suspensos.*

Luſtravêre in equis: ſignum clamore paratis
Epytides longè dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni
Diductis ſolvêre choris: rurſúsque vocati
Convertêre vias, infeſtáque tela tulêre.
Inde alios ineunt curſus aliósque recurſus,
Adverſis ſpatiis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant; nunc ſpicula vertunt
Infenſi, facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuiſſe dolum, quà ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus & irremeabilis error.

Haud

Luſtravêre: *Circumierunt equitando totum conſpectum, & conſeſſum ſuorum: dedit illis ſignum jam paratis, clamore, & ſonuit flagelo.*

Diſcurrêre pares: *Primùm diſcurrebant bini: deinde in tres diviſi turmas, referebant tres centurias; rurſus ab Epytide flagelli ſonitu* vocati & *moniti, converſi, belli ſimulacra cient, vibratis hinc inde telis ſe invicem laceſſunt. Variis curſibus, recurſibus, orbibus repræſentant choreas, atque imaginariæ pugnæ prælium adverſum, receptum, ſive fugam, pacem &c.*

Impediunt: *Implicant, intexunt.*

Creta: *inſula*, Candia.

Labyrinthus. *De Labyrintho Æneid. 6. 67. Et comparat varias curſûs puerilis figuras cum Labyrintho, currentes deinde pueros cum* Delphinis.

Del-

Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texúntque fugas & prælia ludo:
Delphinûm similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycúmque secant, ludúntque per undas.
Hunc morem cursûs, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit: & priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes:
Albani docuêre suos: hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium servavit honorem;
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.

Hac

Delphinum &c. Delphin *vel* Delphinus *communiter creditur esse* porcus marinus, *quem falsò incurvo corpore pinxerunt veteres; nisi fortè sic apparet propter impetum ac velocitatem motûs, cùm erumpit è mari: vere enim dicitur à Plinio l.* 9. 8. Velocissimum omnium animalium, non solùm marinorum; ocyor volucri, ocyor telo.... tanta vi exilit, ut plerumque vela navium transvolet.

Carpathium, Libycúmque. Carpathium mare *ad orientem Cretæ insulæ, ubi est* Carpathus *insula, Cretam inter & Rhodum media, nunc* Scarpantho. Libycum *mare circa Libyam.*

Rettulit: *Innovavit, quod antè jam fecerat.*

Trojáque nunc. *Troja etiam nunc dicitur ludus puerilis, & sciomachia equestris; dicitur etiam Pyrrhica.*

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hîc primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis:
Irim de cælo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem; ventosque aspirat eunti;
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo:
Conspicit ingentem concursum: & littora lustrans,
Desertosque videt portus, classémque relictam.
At procul in sola secretæ Troades Acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes: heu! tot vada fessis
Et tantum superesse maris, vox omnibus una:
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciémque Deæ vestémque reponit.

Hæc celebrata tenus: *Hactenus & hucusque celebrati sunt ludi funebres Anchisæ.*

Irim de cælo &c. *De Iride & arcu cælesti Æn. 4. 700. dicitur Iris nuntia Junonis; fortè quòd pluviam præsagiat, quæ in aëre gignitur, cui præsidet Juno.*

Secretæ Troades Acta: *Trojanæ fœminæ procul separatæ in deserto littore. Nam, ut ait Hortensius, indecorum est, honestas matronas publicis in spectaculis esse cum viris.* Troades, *Trojanæ fœminæ.* Acta *littus est, ab* ἀκτὴ, *qua voce etiam usus est Cicero, de Siculo littore loquens, Verrinâ 5.* Uxorem tot in Acta dies secum haberet.

Fit Beröe, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuissent.
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miseræ, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum patriæ sub mœnibus! ô gens
Infelix! cui te exitio fortuna reservat?
Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas;
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa
Sideráque emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem: & volvimur undis.
Hîc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quis prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?

O

Beroë Ismarii &c. *Ficta nomina* Beroës & Dorycli. Ismarius is *dicitur, id est, Thracius ab Ismaro, Thraciæ maritimæ monte.*

O miseræ! *O infelices, inquit, quas manus Græcorum non traxêre ad mortem, in bello, sub muris patriæ.*

Vertitur æstas: *Jam præterita est septimus annus, & convertitur, vergitque in octavum.*

Sidera emensæ: *Per navigationem, quæ astrorum aspectu regitur.*

Fugientem. *Quia quò propiùs ad eam accedebant, eò videbantur ab ea longiùs vi tempestatum repelli.*

Erycis fraterni: *Nam Eryx filius Butæ communem creditus est cum Ænea matrem habere* Venerem; *reipsa* Lycasten *Siculam meretricem matrem habuit, quæ ob formæ elegantiam, usitato veteribus sermone* Venus *appellata est.*

Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis; non hæc Rhœteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus, vocísve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem, tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primò ancipites, oculísque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna:
Cùm dea se paribus per cælum sustulit alis,
Ingentémque fugâ secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ monstris, actæque furore,

Pyrgo: *Fictum nomen à Poëta. De Priami quinquaginta filiis, ac duodecim filiabus. Æn. 2. 503.*

Non Beroë: *Pyrgo loquitur, & ad cæteras inquit, ista, quæ hæc nobis suadet, & facem vibravit, non est uxor Rhœteia Dorycli, non homo sed dea.*

Rhœteia. *E Rhœteo, Troadis promontorio, non procul ab urbe Troja.*

Indignantem, quòd &c. *Ægrè ferentem, quòd per valetudinem sibi non liceret interesse sacris.*

At matres: *Primò cœperunt hæsitare fœminæ, & aspicere naves oculis malevolis, dubiæ, an consilium sequantur Deæ, annon? Amor præsentis terræ suadebat; contrà fatalis regni, id est Italiæ fatis promissæ desiderium dissuadebat.*

Monstris: *Deæ ad se venientis &c.*

Fo-

Conclamant, rapiúntque focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras frondem ac virgulta, facésque
Conjiciunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, & remos, & pictas abjete puppes.
Nuntius Anchisæ ad tumulum cuneósque theatri
Incensas perfert naves Eumelus; & ipsi

Re-

Focis penetralibus. *Sacris. Ab ipsis aræ interioris partibus.*

Spoliant aras. *Frondibus, verbenis, tæniis, quibus ornatæ erant & aræ & statuæ.*

Habenis. *Translatio ab aurigis, qui habenas ad incitatissimum cursum laxiores equis permittunt.*

Pictas abiete puppes. *Sævit ignis per puppes pictas, quæ puppes erant structæ ex abiete.*

Cuneósque theatri. *Theatrum locus fuit, semicirculi figuram habens, spectaculis destinatus, à θεάομαι specto. In hoc fuêre* sedilia, *& sedilium ordines dicebantur* cunei, *quia cuneorum modo eò strictiores erant, quò magis ab ambitu ad centrum theatri accedebant. Inde amphitheatrum dictus est locus, non in semicirculum, sed in circulum extructus; ubi nulla erat scena, sed undecunque sedilia spectatorum, cum* arena *in medio, in qua gladiatorum, ferarúmque & alia id genus certamina peragebantur: quare* amphitheatrum *dicebatur, quasi undique* theatrum *ab ἀμφὶ circum & θεάομαι specto.*

Eumelus. *Effœtus aliquis senex, qui apud naves cum mulieribus steterat.*

Ir

Reſpiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Aſcanius, curſus ut lætus equeſtres
Ducebat, ſic acer equo turbata petivit
Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte novus? quò nunc, quò tenditis, inquit,
Heu miſeræ cives! non hoſtem, inimicáque caſtra
Argivûm; veſtras ſpes uritis. En ego veſter
Aſcanius. Galeam ante pedes projecit inanem,
Quâ ludo indutus belli ſimulacra ciebat.
Accelerat ſimul Æneas, ſimul agmina Teucrûm.
Aſt illæ diverſa metu per littora paſſim
Diffugiunt, ſylváſque, & ſicubi concava furtim
Saxa, petunt: piget incepti, lucíſque; ſuóſque

Mu-

In nimbo: *In fumo vident nigrantes favillas evolare.*

Turbata caſtra: *Claſſem, & caſtra ad claſſem tumultantia.*

Exanimes magiſtri: *Nec poſſunt eum retinere cuſtodes, & qui erant additi magiſtri adhuc juvenibus;* exanimes. *Stupefacti & ſoliciti ſuper Aſcanii ſalute.*

Galeam --- inanem. *Jam* vacuam, *quippe extractam è capite. Alii explicant* ſpoliatam coronâ, *quæ priùs ſuperpoſita galeæ, jam impetu deciderat.*

Piget incepti &c. *Pudet poſt tale facinus videri; ſpeluncis itaque & ſylvis abdunt ſeſe.*

Ex-

Mutatæ agnoſcunt: excuſſaque pectore Juno eſt.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuêre: udo ſub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum: lentúsque carinas
Eſt vapor, & toto deſcendit corpore peſtis:
Nec vires heroum, infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,

Au-

Excuſsáque pectore Juno: *Excuſſus eſt pectore furor ille à Junone per Iridem immiſſus.*

Udo ſub robore. *Duro quovis ligno; aliquando certa ſpecie arboris, è querceo genere.* G. 1. 162.

Stupa: *Linum vile cortici proximè adhærens, obturandis ac ſtipandis rimis ac foraminibus comparatum.*

Tardum fumum, lentusque. *Quia uda & vicina undis materia non facile in flammam emicabat.*

Eſt: *Edit, conſumit ignis.*

Vapor: *Proprie eſt halitus, ac flatus, qui fumi inſtar expiratur: hîc pro igne ſumitur.* Carinæ, *trabes ſunt imæ in navibus.*

Corpore peſtis. *Corpus hîc pro navium mole: Peſtis pro igne uſurpatur, & ſæpe pro noxia quacunque re, ut apud Livium l. 44. pro cæde:* In aliam fœdiorem peſtem incidebant: elephantes enim ab rectoribus in littus acti exeuntes obterebant. *Plinius l. 2. 48. pro tempeſtate:* Præcipua navigantium peſtis.

Abſcindere veſtem. *Maximum hoc ſignum doloris fuit. Uſitatiſſimum apud Hebræos, ut patet ex*

ſacris

Auxilióque vocare Deos, & tendere palmas:
Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc, pater & tenues Teucrûm res eripe leto:
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte; tuâque hîc obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat: cùm effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit: tonitrúque tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aquâ, densísque nigerrimus Austris:
Implentúrque super puppes, semusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis; & omnes,
Quattuor amissis, servatæ à peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat: versans, Siculísne resideret arvis
Oblitus fatorum, Italásne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas

sacris litteris. Sed & apud Ægyptios, quos mortuos prosecutæ mulieres vagæ per urbem percutiebant se nudatis mamillis.

Nondum exosus ad unum: *Nisi me quoque odisti.*

Ardua terrarum. *Montes, spatia terrarum altissima. Vulgaris est ea locutio atque elegans, ut* angusta viarum, opaca locorum.

Nautes &c. Nautes, *caput* Nautiæ *familiæ Romanæ, cujus in custodia Palladium Romæ per successionem fuit: ut habet Dionys. Halicar. l. 6. & diximus Æn. 2. 166.*

Tritonia Pallas: *A Tritone amne Bœotiæ, aut à*

Quem docuit, multáque insignem reddidit arte;
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit:
Nate Dea, quò fata trahunt retrahúntque, sequamur:
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem.
Huic trade, amissis superant qui navibus; & quos
Pertæsum magni incepti rerúmque tuarum est;
Longævósque senes, ac fessas æquore matres,
Et quicquid tecum invalidum, metuénsque pericli est,
Delige: & his habeant terris sine mœnia fessi.
Urbem appellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici:
Tum verò in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat:
Visa dehinc cælo facies delapsa parentis

An-

à Tritonide palude Africæ sic dicta, juxta quam nata dicitur.

Vel quæ portenderet: *Iræ Junonis portendebat Trojanis in Sicilia mansionem, ideò enim naves incenderat; ut cogeretur Æneas ibi remanere.* Fatorum *ordo poscebat, ut Æneas in Italiam navigaret. Nautes ergo quasi vaticinans, responsa reddebat, ut partem Trojanorum imbellium in Sicilia relinqueret, ut Junonis ira portendebat; partem in Italiam secum adduceret, ut* fatorum *ordo poscebat.*

Acestam. *De hac urbe infra v. 755.*

Bigis. *Ut Soli* quadrigæ, *sic Nocti & Lunæ* bigæ *à Poëtis trahendo currui assignantur: & quidem ab Ovi-*

dio

Anchisæ, subitò tales effundere voces:
Nate, mihi vitâ quondam, dum vita manebat,
Care magìs; nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cælo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam: gens dura, atque aspera cultu,
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen antè
Infernas accede domos; & Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me impia námque
Tartara habent, tristésque umbræ: sed amœna piorum
Concilia, Elysiúmque colo. Huc casta Sibylla

Ni-

dio equi, *ab Ausonio* juvencæ, *ab aliis* muli; *quia sicut muli non suo, sed equi genere procreantur; ita Luna, non suo, sed solis lucet lumine. Tibullus tamen l.* 3. 4. 17. *attribuit Nocti* quadrigas. *Color autem illis* niger *vulgò datur; à Claudiano* cæruleus, *qui sæpè sumitur pro nigro; ab Ovidio* niveus, *quia illic de Luna agitur.*

Ditis tamen ante: *Ab hoc Anchisæ mandato semina jacta sunt descensûs Æneæ ad inferos lib seq. Quasi diceret: valde tibi proderit, antequam bella inchoes, ad me in campos Elysios venire, ut inde, quid tibi eventurum sit, intelligas. De* Dite & Averno *alibi.*

Elysiumque colo: *Beatorum apud inferos sedem, de qua Æn.* 6. 638.

Sibylla: *Virgines sic dictæ, quæ Deorum consilia mortalibus aperuerunt. Vid. Æn.* 6. *v.* 10.

 Ni-

Nigrantum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, disces.
Jámque vale: torquet medios nox humida cursus,
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas: quò deinde ruis? quò proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat ignes:
Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Vestæ

Nigrantum &c. *Multis antè nigris victimis immolatis, & hostiarum fuso sanguine. V. Æn. 6. 243.*

Sævus oriens: *Adventante die discedit ab Ænea Anchises; noctu enim solebant dii, in quorum numero manes ponuntur, invisere terras, interdiu relinquere. Hinc illud adjunctum* sævus, *quia sol, seu lux est umbris inimica.*

Pergameúmque Larem. Penates, Lares, Vestam, *id est, inextinctum ignem, secum Trojâ in Italiam advexisse Æneam patet ex l. 2. Æn. His Laribus post Anchisæ discessum jam sacra facit Æneas, patrem in illis veneraturus, quia putabant Veteres, nihil aliud* Lares *esse, quàm animas parentum & majorum, qui quòd olim in domo & familia vivebant, in eáque etiam sepulturæ mandabantur, curare semper familiam putabantur. Colebantur hi* Lares *injectis in ignem & focum floribus, vino, thure, libis, sive placentis è purissimo frumento, quod* far *appellabatur, molâ item salsâ, de qua Æn. 2. 133. Unde hîc ait* far-

Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ,
Extemplo socios, primúmque accersit Acesten:
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet; & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
Deponunt, animas nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammísque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remósque rudentésque:
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,

Sor-

farre pio, *id est, placentâ & libo*, & acerrâ, *arculâ thuris, sive thuribulo.*

Canæ Vestæ. Cana *dicitur* Vesta, *vel quasi antiqua, ut Æn.* 1. 296. Cana *fides; vel quia Vestales deinde Virgines albo amictu indutæ sunt.*

Ambesa. *Id est*, circumesa, ambi *enim vel* ambe *Latinis est* circùm, *à Græco* ἀμφὶ. *Eximunt asseres roboreos ambustos, ex navibus, & novos aptant.*

Urbem designat: *Urbs hæc vocatur* Egesta, *vel* Ægesta, *à Cicerone & Romanis vulgò* Segesta. *Etiam in Conditoribus variant; nam alii alios, Virgilius, Pompeius, Festus, Dionysius, Cicero Æneam assignant. Ita Cicero Verrinâ* 4. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Ænea fugiente à Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant.

Aratro. *Mos erat Romanorum, cùm urbem designarent, circumducere aratrum, unde etiam* porta *ur-*

 bis

Sortitúrque domos: hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ
Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis,
Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes

bis dicta, quia ea parte, quâ relinquendus erat aditus in urbem, attollebatur aratrum, ac portabatur, *ne sulcum imprimeret.*

Hoc Ilium, & hæc loca Trojæ. Ilii *mentionem in Sicilia nusquam reperi; quare hîc* Ilium *sumi puto pro* arce, *aut urbe ipsa Segestana, quæ ad similitudinem Ilii sive Trojæ condita sit: quemadmodum ex arce Trojana* Pergamo, *edita loca omnia deinde* Pergama, *vocata sunt.* Hæc loca Trojæ: Scamandrum *sive Xanthum & Simoënta Troadis fluvios intelligit, quorum nomina etiam fluviis in Sicilia circa Segestam ab Ænea imposita dicuntur.*

Gaudet regno: *Sub nomine enim ejus fuerat civitas appellata.*

Indicítque forum. Forum, *locus erat, ubi jus diceretur.* Indicit, *tempus propriè notat, quo jus in foro dicendum esset.* Dat jura: *Jus illud, legésque aperit, ex quibus urbem recturi essent* patres, *id est, seniores: & sic Romæ* senatores *deinde vocati sunt.*

Erycino in vertice: *In summo montis Erycis vertice templum Veneris fuit diu celebre, de quo etiam Cicero.*

Tu-

Fundatur Veneri Idaliæ: tumulóque ſacerdos
Et lucus latè ſacer additur Anchiſæo.
Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi ſtraverunt æquora venti,
Creber & aſpirans rurſùs vocat Auſter in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter ſe noctémque diémque morantur.
Ipſæ jam matres; ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrymans commendat Aceſtæ.

Tres

Tumulóque ſacerdos: *Conſtituitur Sacerdos; & Sacer lucus, latè ſe extendens, attribuitur ſepulchro Anchiſæ. Nemora enim aptabant ſepulchris.*

Numen. *Vel numen ac divinitas maris: vel quorumcunque Deorum voluntas.*

Fugæ: *Profectionis.*

Conſanguineo Aceſtæ. Conſanguineus *non cognatum,* & ex eadem familia *hic ſignificat (nullum enim eſt veſtigium hujus inter Æneam, & Aceſten cognationis) ſed ex eadem gente Trojana. Origo Aceſtis hæc erat. Laomedon rex Trojanus, offenſus viro nobili, cujus fraude coactus erat Helionem filiam ſuam marinæ belluæ exponere; viciſſim tres ejus filias Siculis nautis tradidit, vel mari ſubmergendas, vel quò luberet, avehendas. His in Siciliam appulſis una è Trojanis tribus puellis filium ſuſcepit ex Crimiſo amne in canem converſo. Hic hujus filius ab aliis Egeſtus, ab aliis Ægeſtes, Ægeſtus, Aceſtes eſt dictus; ipſa mater Egeſta.*

 Vir-

Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet; solvique ex ordine funes,
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ
Stans procul in prora, pateram tenet; extáque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Pro-

Virgilius Acesten vocavit, qui subinde Trojam reversus Priami temporibus, inde iterum post Trojæ excidium in Siciliam regressus est, & secum Elymum advexit. Ibi recepti à Sicanis, & agris donati, mox Æneam eódem appulsum exceperunt, & cum eo varias illic statuerunt urbes.

Eryci vitulos: *Nam & Erycem, de quo suprà, pro Deo habuerunt.*

Tempestatibus agnam. *In tempestatibus, ut dictum est Æn* 3. 120. *& ventis antiqui divinitatem agnovêre, & hinc iis sacrificârunt. De vino, & extis projiciendis in mare ante profectionem exemplum est apud Livium l.* 29. *in Scipione è Sicilia in Africam navigaturo, qui* cruda exta, cæsâ victimâ, uti mos est, in mare porricit; tubáque signum dedit proficiscendi.

Tonsæ olivæ: *Comptæ ad usque minutas frondes.*

Stans procul. *In parte extrema.*

Porricit: *De vino & extis porriciendis in mare, ritu solemni vide Livium l.* 29. 27. *Porricere, est quasi porrò jacere, & erat verbum solenne sacrificantibus.*

Exer-

Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taléσque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit,
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, pœnam traxisse per omnem.
Relliquias; Trojæ cineres atque ossa peremptæ
Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit: maria omnia cælo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.

Proh

Exercita curis: *Solicita pro Trojanis.*

Infracta: Fracta. *Affirmat enim ferè semper augétque, non negat; scilicet ab* infringo, *quod semper affirmat.*

Non media de gente: *Non sufficit ipsi consumpsisse infando odio urbem totius gentis potissimam, & quasi meditullium gentis Phrygiæ & ejus reliquias duxisse per omnem pœnam.*

Causas tanti sciat illa furoris. *Significat nullam esse furoris illius causam; quasi dicat:* Sciat illa causas, ego enim nescio.

Molem. *Cumulos fluctuum, tempestate suscitatos. Sic Æn. 1. 138. Neptunus increpat ventos:* Tantas audetis tollere moles? *De Parcis, quæ pro fato sumuntur Æn. 1. 26. & Ecl. 4. 47.*

Proh ſcelus! ecce etiam Trojanis matribus actis
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt: oro; liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque ſæpè furores
Compreſſi, & rabiem tantam cælíque maríſque.

Nec

Trojanis matribus actis: *Impulſis Trojanis fœminis, ad furorem nempe, & ad comburendas naves, & coëgit cives amiſſa claſſe relinquere ſocios in peregrina regione.*

Vela tibi: *Per regnum tuum, per mare, liceat, ô Neptune, tutò navigare, & pervenire ad Tybrim* Laurentem, *fluvium, qui Laurentinum agrum præterfluit. Siquidem peto res à Jove conceſſas, & ſiquidem dant Parcæ & fata eas nobis urbes.*

Saturnius: *Neptunus, Saturni filius.*

Cytherea. *Venus ita dicta ab inſula bujus nominis, quæ eſt in mediterraneo mari dicata Veneri.*

Unde genus ducis: Venus *dicitur nata è ſpuma maris & ideò Græcis dicitur Aphrodite, ab ἀφρὸς* ſpuma. *Latinis autem* Venus, *quòd, inquit Cicero, ad omnes* veniat, *eſt enim voluptatis Dea,* at trahit ſua quemque voluptas.

Merui quoque. *Merui beneficiis, ut mihi fideres, & præſtiti mea officia.*

Xan-

Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque testor)
Æneæ mihi cura tui. Cùm Troja Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemeréntque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam, nec Diis, nec viribus æquis,
Nube cava eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi, pelle timores;
Tutus, quos optas, portus accedet Averni:
Unus erit tantùm, amissum quem gurgite quæret;

Xanthum, Simoëanthaque. *Fluvii sunt, qui Trojam preterfluunt, viderúntque Græcorum & Trojanorum certamina, qui reipsa testes fuerant exhibiti Æneæ auxilii.*

Cùm Troja: *Quando Achilles persequens turmas Trojanas, allidebat eas ad muros, & tradebat morti multa millia, & fluvii pleni cadaveribus gemebant, & Xanthus non poterat invenire viam, & exonerare se in mare.*

Pelidæ. *Achilli, cujus pater Peleus.*

Nube cava eripui: *Ego Æneam certantem cum forti filio Pelei, sive Achille, objectâ nube servavi.*

Cuperem cùm vertere: *Utcunque pœnas sumere cuperem de Troja, cujus rex Laomedon me pacta conditæ urbis mercede destituerat.* Perjuram *vocat Trojam propter Laomedonta.*

Portus accedet Averni: *Qui non longè abest ab*

Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis;
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoúsque Palæmon,

Tri-

urbe Cumis, & antro Sybillæ: *quo perveniet Æn. l. 6.*

Unum pro multis &c. *Palinurus, qui Morphei fraude submergetur v.* 860.

Sub axe tonanti. *Vel axe* Neptunii currûs, *qui magno rotarum strepitu impelli, & quasi* tonare *videbatur. Vel* axe cæli, *id est, cælo ipso, quod tempestatem minabatur, & jam* tonabat, *priusquàm has Neptuno preces funderet Venus.*

Variæ comitum facies &c. *Varia maris numina, aut monstra; ut sunt* cete, *maximi pisces, qui pro balænis vulgò sumuntur: neutrius generis & pluralis numeri: quia Græca vox est, eáque neutra* τὸ κῆτος, *plurali num.* τὰ κήτεα, *& per contractionem* κήτη, *unde Cete.*

Senior Glauci Chorus. *Nymphæ aut Tritones, & commutatio est, id est,* Senioris Glauci chorus. Glaucus *Deus maris.*

Inoúsque Palæmon. *Melicertam Achamantis*

&

Tritonésque citi, Phorcíque exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hîc patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ociùs omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

& Inûs filium, unà cum matre in mare præcipitatum, fabulantur poëtæ in Deum maris fuisse conversum, & à Græcis quidem Palæmona, *à nostris* Portunum *vocari.*

Tritonésque. *Vide Æn.* I. 148. Phorci exercitus, *suprà* 240. Thetis & Melite. *Thetis Nerei filia cum reliquis Nymphis sororibus, quarum varia nomina.*

Attolli malos. *De re nautica hæc accipe* I. Malus *ingens arbor est, in medio navis erecta, e qua vela suspenduntur; cùm in altum solvebant veteres, hunc erigebant, inserebántque foramini, qui Latinis* modius, *Græcis* μεσόδμη *dicebatur; tum funibus undique firmabant: appulsi autem ad littus eruebant è* modio, *& inclinabant ad puppim. De erectione hîc loquitur Virgilius.* II. Antennæ, *oblongæ perticæ, e quibus expassa pendebant Vela: hæ malo transversæ suspendebantur, vel in ipsa mali summitate, si major venti vis captanda erat, vel medio in malo, si moderatio sufficiebat.* III. Brachia & cornua *partes erant antennæ, brachia quidem partes mediæ, quæ hinc inde ad mali latera prominebant:* cornua *verò partes extremæ, quæ brachia terminabant. Itaque*

Unà omnes fecêre pedem: paritérque sinistros,
Nunc dextros solvêre sinus: unà ardua torquent
Cornua, detorquéntque. Ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jámque fere mediam cæli nox humida metam
Contigerat; placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cùm levis æthereis dalapsus Somnus ab astris

Aëra

que hîc per brachia, *totas ipsas antennas Æneas intelligit: jubétque velis intendi antennas, per enallagen, sive commutationem; id est*, jubet vela intendi antennis. *Nisi forte præstat ita simpliciùs explicare:* Jubet admoveri manus, & brachia, artémque omnem explicandis velis. *IV.* Funes, *quibus antennæ, velis instructæ demittebantur, attollebantúrque, vocabantur* rudentes: *qui verò ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebantur* pedes. *V.* Pedum *usus erat in captando vento, cùm enim vulgò antenna extra malum, proram versùs, ex æquo penderet: pedésque hinc atque hinc è velo penduli ad latera navis item ex æquo alligarentur, prout magis minúsve pedum alter aut laxabatur, aut stringebatur, ita magis minúsve in dextrum sinistrúmve latus* detorquebantur cornua *antennarum, ipsáque obliquabatur antenna, & majori minoríve sinu vela ventos excipiebant, atque illud est obliquare sinus in ventum suprà v. 16. itémque* facere pedem, *id est, extendere pedem, ut sæpè* facere vela, *id est*, extendere vela.

Phor-

Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppíque Deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fudítque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, fessósque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne salis placidi vultum fluctúsque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cæli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat: clavúmque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat:

Ecce

Phorbanti. *Multi fuerunt hujus nominis; intérque alios unus è filiis Priami, de quo hîc sermonem esse aliqui putant.*

Iaside. *Fili Jasii. Jasius Trojanus aliquis pater aut avus Palinuri fuit.*

Monstro? *Mari infido, & ventis fallacibus. Subaudi?* Jubes?

Æneam credam: *Cur Æneam committam auris fallacibus, qui sum toties serenitatis fraude deceptus?*

Sub astra tenebat: *Quorum observatione cursum dirigeret.*

Ramum

Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantíque natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cúmque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpè vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non seciùs æquore classis,
Promissísque patris Neptuni interrita fertur.
Jámque adeò scopulos Sirenum advecta subibat,

Ramum lethæo rore: *Lethalem somnum, & tristem soporem inducentem.*

Natantia: *Errantia somni vicinitate, & inter somnum ac vigiliam fluitantia.*

Et super incumbens: *Tum somnus super Palinurum incumbens eum præcipitavit in undas*, cum puppis parte, *cui affixus erat clavus.*

Scopulos Sirenum. *Sirenes monstra fuerunt, Acheloi fluvii, & Calliopes aut Melpomenes Musæ filiæ tres*, Parthenope, Leucosia, Ligea: *Varia specie pinguntur: Superiore quidem corporis parte fœminæ; inferiore verò gallinæ, aut passeres, aut pisces. Harum una voce, altera tibiis, tertia lyrâ canebat. His deliciis nautas præternavigantes in naufragium pelliciebant ad scopulos. Harúmque fatum fuit, tam diu vivere, quamdiu cantantes eas audiens nemo impunè præter-*

ter-

Difficiles quondam, multorúmque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casúque animum concussus amici:
O nimiùm cælo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

tervectus esset. At cùm Ulysses monitus à Circe, sociorum aures obturâsset cerâ, séque navis malo alligari jussisset, eáque arte trajecisset incolumis; ideò Sirenes in mare se præcipites dederunt. Nomen non à σύρω traho, *quia* Sirenes, *non* Syrenes *appellantur, sed vel à* σειρὰ, catena, funis, *vel à* σέιω *quod interdum est* decipio.

Ossibus albos: *Naufragorum, qui ibi periere. Tunc ex allisione salis, seu maris, non voce Sirenum resonabant scopuli, sed rauco sonitu.*

Cùm pater: *Cùm Æneas agnovit navem fluitare errabundam amisso gubernatore, ipse gubernaculum in nocte suscepit, multùm gemens propter casum Palinuri amicissimi sui, & peritissimi naucleri. O, Palinure, dicebat &c.*

Nudus in ignota &c. *Cætera quæ ad Palinurum pertinent, describentur Æn.* 6. 337. Non *enim fluctibus haustus & submersus est, sed enatans, ab Italici littoris incolis occisus.*

P. VIR-

Nigrantum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, diſces.
Jámque vale: torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas: quò deinde ruis? quò proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet:
Hæc memorans, cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes:
Pergameúmque Larem, & canæ penetralia Veſtæ

Nigrantum &c. *Multis antè nigris victimis immolatis, & hoſtiarum fuſo ſanguine. V. Æn.* 6. 243.

Sævus oriens: *Adventante die diſcedit ab Ænea Anchiſes; noctu enim ſolebant dii, in quorum numero manes ponuntur, inviſere terras, interdiu relinquere. Hinc illud adjunctum* ſævus, *quia ſol, ſeu lux eſt umbris inimica.*

Pergameúmque Larem. Penates, Lares, Veſtam, *id eſt, inextinctum ignem, ſecum Trojâ in Italiam advexiſſe Æneam patet ex l.* 2. *Æn. His Laribus poſt Anchiſæ diſceſſum jam ſacra facit Æneas, patrem in illis veneraturus, quia putabant Veteres, nihil aliud* Lares *eſſe, quàm animas parentum & majorum, qui quòd olim in domo & familia vivebant, in eâque etiam ſepulturæ mandabantur, curare ſemper familiam putabantur. Colebantur hi* Lares *injectis in ignem & focum floribus, vino, thure, libis, ſive placentis è puriſſimo frumento, quod* far *appellabatur, molâ item ſalsâ, de qua Æn.* 2. 133. *Unde hîc ait* far-

Farre pio & plenâ supplex veneratur acerrâ,
Extemplo socios, primúmque accersit Acesten;
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet; & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis: nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populúmque volentem
Deponunt, animas nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammísque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remósque rudentésque:
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,

Sor-

farre pio, *id est*, *placentâ & libo*, & acerrâ, *arculâ thuris*, *sive thuribulo.*

Canæ Vestæ. Cana *dicitur* Vesta, *vel quasi antiqua*, *ut Æn.* 1. 296. Cana *fides*; *vel quia Vestales deinde Virgines albo amictu indutæ sunt.*

Ambesa. *Id est*, circumesa, ambi *enim vel* ambe *Latinis est* circùm, *à Græco* ἀμφὶ. *Eximunt asseres roboreos ambustos, ex navibus, & novos aptant.*

Urbem designat: *Urbs hæc vocatur* Egesta, *vel* Ægesta, *à Cicerone & Romanis vulgò* Segesta. *Etiam in Conditoribus variant; nam alii alios, Virgilius, Pompeius, Festus, Dionysius, Cicero Æneam assignant. Ita Cicero Verrinâ* 4. Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, quod ab Ænea fugiente à Troja, atque in hæc loca veniente, conditum esse demonstrant.

Aratro. *Mos erat Romanorum, cùm urbem designarent, circumducere aratrum, unde etiam* porta *urbis*

bis

Sortitúrque domos: hoc, Ilium; & hæc loca, Trojæ
Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis,
Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes

bis dicta, quia ea parte, quâ relinquendus erat aditus in urbem, attollebatur aratrum, ac portabatur, *ne sulcum imprimeret.*

Hoc Ilium, & hæc loca Trojæ. Ilii *mentionem in Sicilia nusquam reperi; quare hîc* Ilium *sumi puto pro arce, aut urbe ipsa Segestana, quæ ad similitudinem Ilii sive Trojæ condita sit: quemadmodum ex arce Trojana* Pergamo, *edita loca omnia deinde* Pergama, *vocata sunt.* Hæc loca Trojæ: Scamandrum *sive Xanthum &* Simoënta *Troadis fluvios intelligit, quorum nomina etiam fluviis in Sicilia circa Segestam ab Ænea imposita dicuntur.*

Gaudet regno: *Sub nomine enim ejus fuerat civitas appellata.*

Indicítque forum. Forum, *locus erat, ubi jus diceretur.* Indicit, *tempus propriè notat, quo jus in foro dicendum esset.* Dat jura: *Jus illud, legésque aperit, ex quibus urbem recturi essent* patres, *id est, seniores: & sic Romæ* senatores *deinde vocati sunt.*

Erycino in vertice: *In summo montis Erycis vertice templum Veneris fuit diu celebre, de quo etiam Cicero.*

Fundatur Veneri Idaliæ: tumulóque sacerdos
Et lucus latè sacer additur Anchisæo.
Jámque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursùs vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctémque diémque morantur.
Ipsæ jam matres; ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.

Tres

Tumulóque sacerdos: *Constituitur Sacerdos; & Sacer lucus, latè se extendens, attribuitur sepulchro Anchisæ. Nemora enim aptabant sepulchris.*

Numen. *Vel numen ac divinitas maris: vel quorumcunque Deorum voluntas.*

Fugæ: *Profectionis.*

Consanguineo Acestæ. Consanguineus *non cognatum, &* ex eadem familia *hîc significat (nullum enim est vestigium hujus inter Æneam, & Acesten cognationis) sed ex eadem gente Trojana. Origo Acestis hæc erat. Laomedon rex Trojanus, offensus viro nobili, cujus fraude coactus erat Helionem filiam suam marinæ belluæ exponere; vicissim tres ejus filias Siculis nautis tradidit, vel mari submergendas, vel quò luberet, avehendas. His in Siciliam appulsis una è Trojanis tribus puellis filium suscepit ex Crimiso amne in canem converso. Hic hujus filius ab aliis Egestus, ab aliis Ægestes, Ægestus, Acestes est dictus; ipsa mater Egesta.*

 Vir-

Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet; solvique ex ordine funes,
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ
Stans procul in prora, pateram tenet; extáque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.

Pro-

Virgilius Acesten vocavit, qui subinde Trojam reversus Priami temporibus, inde iterum post Trojæ excidium in Siciliam regressus est, & secum Elymum advexit. Ibi recepti à Sicanis, & agris donati, mox Æneam eodem appulsum exceperunt, & cum eo varias illic statuerunt urbes.

Eryci vitulos: *Nam & Erycem, de quo suprà, pro Deo habuerunt.*

Tempestatibus agnam. *In tempestatibus, ut dictum est Æn 3. 120. & ventis antiqui divinitatem agnovêre, & hinc iis sacrificârunt. De vino, & extis projiciendis in mare ante profectionem exemplum est apud Livium l. 29. in Scipione è Sicilia in Africam navigaturo, qui* cruda exta, cæsâ victimâ, uti mos est, in mare porricit; tubáque signum dedit proficiscendi.

Tonsæ olivæ: *Comptæ ad usque minutas frondes.*

Stans procul. *In parte extrema.*

Porricit: *De vino & extis porriciendis in mare, ritu solemni vide Livium l. 29. 27. Porricere, est quasi porrò jacere, & erat verbum solenne sacrificantibus.*

Exer-

Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, taléśque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes;
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit,
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, pœnam traxisse per omnem.
Relliquias; Trojæ cineres atque ossa peremptæ
Insequitur: causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit: maria omnia cælo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.

Proh

Exercita curis: *Solicita pro Trojanis.*

Infracta: Fracta. *Affirmat enim ferè semper augétque, non negat; scilicet ab* infringo, *quod semper affirmat.*

Non media de gente: *Non sufficit ipsi consumpsisse infando odio urbem totius gentis potissimam, & quasi meditullium gentis Phrygiæ & ejus reliquias duxisse per omnem pœnam.*

Causas tanti sciat illa furoris. *Significat nullam esse furoris illius causam; quasi dicat:* Sciat illa causas, ego enim nescio.

Molem. *Cumulos fluctuum, tempestate suscitatos. Sic Æn.* 1. 138. *Neptunus increpat ventos:* Tantas audetis tollere moles? *De Parcis, quæ pro fato sumuntur Æn,* 1, 26. & *Ecl.* 4. 47.

Proh scelus! ecce etiam Trojanis matribus actis
Exussit fœde puppes, & classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest: oro; liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis; merui quoque sæpè furores
Compressi, & rabiem tantam cælique marisque.

Nec

Trojanis matribus actis: *Impulsis Trojanis fœminis, ad furorem nempe, & ad comburendas naves, & coëgit cives amissa classe relinquere socios in peregrina regione.*

Vela tibi: *Per regnum tuum, per mare, liceat, ô Neptune, tutò navigare, & pervenire ad Tybrim* Laurentem, *fluvium, qui Laurentinum agrum præterfluit. Siquidem peto res à Jove concessas, & siquidem dant Parcæ & fata eas nobis urbes.*

Saturnius: *Neptunus, Saturni filius.*

Cytherea. *Venus ita dicta ab insula hujus nominis, quæ est in mediterraneo mari dicata Veneri.*

Unde genus ducis: Venus *dicitur nata è spuma maris & ideò Græcis dicitur Aphrodite, ab* ἀφρὸς spuma. *Latinis autem* Venus, *quòd, inquit Cicero, ad omnes* veniat, *est enim voluptatis Dea,* at trahit sua quemque voluptas.

Merui quoque. *Merui beneficiis, ut mihi fideres, & præstiti mea officia.*

Xan-

Nec minor in terris (Xanthum Simoëntáque testor)
Æneæ mihi cura tui. Cùm Troja Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemeréntque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus; Pelidæ tunc ego forti
Congressum Æneam, nec Diis, nec viribus æquis,
Nube cava eripui: cuperem cùm vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi, pelle timores;
Tutus, quos optas, portus accedet Averni:
Unus erit tantùm, amissum quem gurgite quæret;

Xanthum, Simoëanthaque. *Fluvii sunt, qui Trojam præterfluunt, viderúntque Græcorum & Trojanorum certamina, qui reipsa testes fuerant exhibiti Æneæ auxilii.*

Cùm Troja: *Quando Achilles persequens turmas Trojanas, allidebat eas ad muros, & tradebat morti multa millia, & fluvii pleni cadaveribus gemebant, & Xanthus non poterat invenire viam, & exonerare se in mare.*

Pelidæ. *Achilli, cujus pater Peleus.*

Nube cava eripui: *Ego Æneam certantem cum forti filio Pelei, sive Achille, objectâ nube servavi.*

Cuperem cùm vertere: *Utcunque pœnas sumere cuperem de Troja, cujus rex Laomedon me pacta conditæ urbis mercede destituerat.* Perjuram *vocat Trojam propter Laomedonta.*

Portus accedet Averni: *Qui non longè abest ab urbe*

Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis;
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Fræna feris, manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidúmque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi,
Tum variæ comitum facies: immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inoúsque Palæmon,

Tri-

urbe Cumis, & antro Sybillæ: *quo perveniet Æn. l. 6.*

Unum pro multis &c. *Palinurus, qui Morphei fraude submergetur v.* 860.

Sub axe tonanti. *Vel axe* Neptunii currûs, *qui magno rotarum strepitu impelli, & quasi* tonare *videbatur. Vel* axe cæli, *id est, cælo ipso, quod tempestatem minabatur, & jam* tonabat, *priusquàm has Neptuno preces funderet Venus.*

Variæ comitum facies &c. *Varia maris numina, aut monstra; ut sunt* cete, *maximi pisces, qui pro balænis vulgò sumuntur: neutrius generis & pluralis numeri: quia Græca vox est, eáque neutra* τὸ κῆτος, *plurali num.* τὰ κήτεα, *& per contractionem* κήτη, *unde Cete.*

Senior Glauci Chorus. *Nymphæ aut Tritones, & commutatio est, id est,* Senioris Glauci chorus. Glaucus *Deus maris.*

Inoúsque Palæmon. *Melicertam Athamantis*

&

Tritonésque citi, Phorcíque exercitus omnis.
Læva tenent Thetis & Melite, Panopeáque virgo,
Nesæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hìc patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem : jubet ociùs omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.

& Inûs filium, unà cum matre in mare præcipitatum, fabulantur poëtæ in Deum maris fuisse conversum, & à Græcis quidem Palæmona, *à nostris* Portunum *vocari.*

Tritonésque. *Vide Æn.* 1. 148. Phorci exercitus, *suprà* 240. Thetis & Melite. *Thetis Nerei filia cum reliquis Nymphis sororibus, quarum varia nomina.*

Attolli malos. *De re nautica hæc accipe* I. Malus *ingens arbor est, in medio navis erecta, e qua vela suspenduntur; cùm in altum solvebant veteres, hunc erigebant, inserebántque foramini, qui Latinis* modius, *Græcis* μεσόδμη *dicebatur; tum funibus undique firmabant : appulsi autem ad littus eruebant è* modio, *& inclinabant ad puppim. De erectione hìc loquitur Virgilius. II.* Antennæ, *oblongæ perticæ, e quibus expassa pendebant vela : hæ malo transversæ suspendebantur, vel in ipsa mali summitate, si major venti vis captanda erat, vel medio in malo, si moderatio sufficiebat. III.* Brachia *&* cornua *partes erant antennæ, brachia quidem partes mediæ, quæ hinc inde ad mali latera prominebant :* cornua *verò partes extremæ, quæ brachia terminabant. Itaque*

Unà omnes fecêre pedem: paritérque finiſtros,
Nunc dextros ſolvêre ſinus; unà ardua torquent
Cornua, detorquéntque. Ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Jámque fere mediam cæli nox humida metam
Contigerat; placidâ laxârant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nautæ:
Cùm levis æthereis dalapſus Somnus ab aſtris

Aëra

que hîc per brachia, *totas ipſas antennas Æneas intelligit: jubétque velis intendi antennas, per enallagen, ſive commutationem; id eſt*, jubet vela intendi antennis. *Niſi forte præſtat ita ſimpliciùs explicare:* Jubet admoveri manus, & brachia, artémque omnem explicandis velis. *IV.* Funes, *quibus antennæ, velis inſtructæ demittebantur, attollebantúrque, vocabantur* rudentes: *qui verò ex utroque infimo veli angulo pendebant, dicebantur* pedes. *V.* Pedum *uſus erat in captando vento, cùm enim vulgò antenna extra malum, proram versùs, ex æquo penderet: pedésque hinc atque hinc è velo penduli ad latera navis item ex æquo alligarentur, prout magìs minúsve pedum alter aut laxabatur, aut ſtringebatur, ita magìs minúsve in dextrum ſiniſtrúmve latus* detorquebantur cornua *antennarum, ipſáque obliquabatur antenna, & majori minoríve ſinu vela ventos excipiebant, atque illud eſt obliquare ſinus in ventum ſuprà v.* 16. *itémque* facere pedem, *id eſt, extendere pedem, ut ſæpè* facere vela, *id eſt*, extendere vela.

Phor-

Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit umbras;
Te, Palinure, petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppíque Deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fudítque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti.
Pone caput, fessósque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne salis placidi vultum fluctúsque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cæli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat: clavúmque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub astra tenebat:

Ecce

Phorbanti. *Multi fuerunt hujus nominis; intérque alios unus è filiis Priami, de quo hîc sermonem esse aliqui putant.*

Iaside. *Fili Jasii. Jasius Trojanus aliquis pater aut avus Palinuri fuit.*

Monstro? *Mari infido, & ventis fallacibus. Subaudi?* Jubes?

Æneam credam: *Cur Æneam committam auris fallacibus, qui sum toties serenitatis fraude deceptus?*

Sub astra tenebat: *Quorum observatione cursum dirigeret.*

Ramum

Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Víque soporatum Stygiâ, super utraque quassat
Tempora; cunctantíque natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cúmque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpè vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non seciùs æquore classis,
Promissísque patris Neptuni interrita fertur.
Jámque adeò scopulos Sirenum advecta subibat,

Ramum lethæo rore: *Lethalem somnum, & tristem soporem inducentem.*

Natantia: *Errantia somni vicinitate, & inter somnum ac vigiliam fluitantia.*

Et super incumbens: *Tum somnus super Palinurum incumbens eum præcipitavit in undas*, cum puppis parte, *cui affixus erat clavus.*

Scopulos Sirenum. *Sirenes monstra fuerunt, Acheloi fluvii, & Calliopes aut Melpomenes Musæ filiæ tres*, Parthenope, Leucosia, Ligea: *Varia specie pinguntur: Superiore quidem corporis parte fœminæ; inferiore verò gallinæ, aut passeres, aut pisces. Harum una voce, altera tibiis, tertia lyrâ canebat. His deliciis nautas prænavigantes in naufragium pelliciebant ad scopulos. Harúmque fatum fuit, tam diu vivere, quamdiu cantantes eas audiens nemo impunè præter-*

ter-

Difficiles quondam, multorúmque ossibus albos;
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cùm pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casúque animum concussus amici:
O nimiùm cælo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

tervectus esset. At cùm Ulysses monitus à Circe, sociorum aures obturâsset cerâ, séque navis malo alligari jussisset, eáque arte trajecisset incolumis; ideò Sirenes in mare se præcipites dederunt. Nomen non à σύρω traho, *quia* Sirenes, *non* Syrenes *appellantur, sed vel à* σειρὰ, catena, funis, *vel à* σείω *quod interdum est* decipio.

Ossibus albos: *Naufragorum, qui ibi periere. Tunc ex allisione salis, seu maris, non voce Sirenum resonabant scopuli, sed rauco sonitu.*

Cùm pater: *Cùm Æneas agnovit navem fluitare errabundam amisso gubernatore, ipse gubernaculum in nocte suscepit, multùm gemens propter casum Palinuri amicissimi sui, & peritissimi naucleri. O, Palinure, dicebat &c.*

Nudus in ignota &c. *Cætera quæ ad Palinurum pertinent, describentur Æn.* 6. 337. *Non enim fluctibus haustus & submersus est, sed enatans, ab Italici littoris incolis occisus.*

P. VIR-

P. VIRGILII M.

ÆNEIDOS

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

APpulsus Æneas in Italiam ad Cumas, petit antrum Sibyllæ Deiphobes: dumque varia Phœbeo in templo descripta contemplatur, jubetur victimas cædere; peractisque sacrificiis consulit Sibyllam de futuris eventibus, deque descensu ad inferos. Sibylla tria respondet: bellum ab Italis instare gravissimum; ramum aureum, inventu perdifficilem adeunti inferos parandum esse, denique unum ex amicis in littore mortem interim obiisse. Redit Æneas ad suos, mortuum Misenum reperit: hujus extruendo rogo dum exciditur sylva; columbæ, aves Veneris, ad au-

auream arborem Æneam deducunt. Hic igitur funere perfunctus, nocturnisque sacrificiis ad Avernum autrum inferorum numina veneratus, ad inferos Sibylla duce descendit. Videt illic I. in vestibulo, monstra varia. II. in ripa fluviorum infernorum, umbras defunctorum, aditum petentes; inque iis, Orontem, Palinurum. III. In ipso flumine, Charonta portitorem, quem secum de aditu rixantem aurei rami conspectu demulcet. IV. In limine, Cerberum canem, quem sopit objectâ offâ. V. Ultra limen, sedes varias, quas incolebat: I. Infantes. II. Injustâ morte damnati: III. Propria manu perempti: IV. Amantes, in quibus Dido. V. Bellatores: inter quos Deiphobus, aliique Trojani & Græci duces. VI. Ad sinistram eminus, carcerem videt impiorum pœnis destinatum: quem locum adire cùm non possit; à Sibylla varia variorum supplicia edocetur, Gigantum, Salmonei, Lapitharum, Ixionis, Thesei, &c. VII. Ad dexteram verso itinere, pervenit ad Elysios campos: ubi multos heroum nactus, à Musæo de loci incolarúmque conditione, déque Anchisa, certior factus;

in ipsum Anchisen incidit. VIII. Anchises, multa de animarum natura juxta Pythagoræ documenta præfatus, clarissimum quemque posterorum ad usque Augustum ei ostendit. IX. Deinque perlustratis omnibus, per eburneam somni portam Æneas ad suos revertitur; & è Cumano littore, ad Cajetanum navigat.

Sic fatur lacrymans: classique immittit habenas:
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras; tum dente tenaci
Anchora fundabat naves; & littora curvæ
Prætexunt puppes: juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ,
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum

Tecta

Euboicis Cumarum. Eubœa *maxima est Græciæ insula, hodie* Negropont. *Ex hujus civitate* Chalcide *coloni profecti sunt in Italiam, ibique civitatem condiderunt, quam* Cumas *appellarunt, hinc est, quod* Cumæ *modò* Euboicæ oræ, *vel* rupes, *modò* Chalcidicæ arces *vocatæ sint.*

Prætexunt puppes: *Naves tegunt extremum littus.*

Emicat: *E navibus exilit in littus Italicum.*

Ra

Tecta rapit, sylvas, inventáque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem animúmque
Delius inspirat vates, aperítque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.

Da-

Rapit sylvas: *Sylvarum arbores colligunt, & ba-tum ligna (quæ sylvæ sunt opacæ domus ferarum.)*

Arces, quibus altus Apollo: *Templum Apollinis in editiore loco positum.*

Præsidet: *Quibus præest, quas defendit. De* Apolline, & Phœbo, *eodem Numine. Ecl.* 3. 62. 104.

Horrendæque procul. *Templum illud urbis Cumanæ pars, & veluti arx fuit, extructum ex uno eodémque rupis saxo, & velut in ipso rupis sinu excavatum. Antrum verò Sibyllæ non extra templum, sed in intimo templi loco fuit, multos in recessus naturaliter defossum.* Horrendæ: *Venerandæ.*

Delius Vates: *Apollo fatidicus, à natali insula sic dictus. Vide Eclogam* 3. *v.* 67.

Triviæ lucos, *Dianæ, quæ in triviis & compitis adorabatur. De* Trivia *Diana, Æn.* 4. 511.

 Dæda-

Dædalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cælo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicáque levis tandem superastitit arce.
Redditus his primùm terris, tibi, Phœbe, sacravit
Remigium alarum; posuítque immania templa,

Dædalus &c. *Atheniensis, solerti admodum ac subtili ingenio faber ac sculptor, asciæ, terebræ, multorúmque aliorum instrumentorum auctor: cùm Perdicem, sororis suæ filium, ob inventum serræ usum ex invidia occidisset, judicii metu fugit in Cretam. Hìc admissus in gratiam regis Minöis labyrinthum fabricavit, sed mox ob commodatam Pasiphaë reginæ operam ad promovendum ejus cum Tauro adulterium, turri inclusus cum Icaro filio, inde sibi filióque è plumis & cera compactis alis evolavit, juxta Virgilium, in Italiam ad Cumas, ubi templum Phœbo condidit.*

Minoia regna. *Cretam sive Candiam, ubi regnavit* Minos.

Enavit ad Arctos: *In eas evolavit regiones, quæ ad septentrionem Cretæ insulæ sitæ sunt.* Enavit, *evolavit; magna enim inter navigationem & volatum affinitas, unde mox alæ vocantur remigium alarum.* De Arcto gemina *sive Ursa, astris septentrionalibus. G.* 1. 138.

Chalcidicáque. *Id est, Cumæa arce.*

In

In foribus, letum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contrà elata mari respondet Gnosia tellus.
Hîc crudelis amor tauri, suppostáque furto

In foribus: *in portis erat sculpta mors Androgeï, quam narrat, & inde secutam pœnam Megarensium.*

Letum Androgeo. Androgeo *genitivus est Atticus quartæ inflexionis.* Androgeos *Minöis & Pasiphaes filius in publicis Græciæ ludis sæpenumerò victor, ab Atheniensibus, & Megarensibus ex invidia occisus est. Ideò Megarenses à Minoë bello petiti & subacti, annuum septem puerorum puellarúmque tributum pendere debuerunt.*

Cecropidæ. *Antiquum Atheniensium nomen: quorum rex primus fuit* Cecrops.

Stat urna: *Picta, expressa est urna, de qua ducebantur sortes eorum nominum, qui mittendi erant in Cretam à Minotauro devorandi.*

Contrà elata mari: *In foribus ab alia parte apposite sculpserat Dædalus Cretam altiùs extantem è mari.*

Gnosia Tellus. *Gnosus urbs celebris in Creta seu Candia.*

Hîc crudelis: *Foribus quoque insculptum erat, quo pacto Pasiphae, supposita per fraudem &c. Vide sequentia.*

Amor Tauri. Pasiphae *turpi amore Tauri correpta, inclusa vaccæ ligneæ fuit, qua arte clàm,* fur-

Pasiphaë, mistúmque genus, prolésque biformis
Minotaurus inest, Veneris monimenta nefandæ.
Hic labor ille domûs, & inextricabilis error,
Magnum Reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti, ambagésque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam

PE

tímque *suscepit è Tauro monstrum* biforme, *semibovem, ac semivirum*, Minotaurum *nomine: qui inclusus in labyrintho puerorum Atheniensium sanguine pascebatur. Taurus hic juxta aliquos, unus aliquis fuit ex aulicis principibus, qui stupri consuetudinem cum Regina, Dædalo administro, habuit.*

Labor ille domûs. Labyrinthus, *locus multis tramitibus inter se implexis, crebrísque foribus ad fallendos occursus, recursúsque intercisus: tectus fornicibus undequáque, & multis pyramidibus fastigiatus.*

Reginæ sed enim: Theseus: *Ægei Atheniensium regis filius, firmatus oraculis à patre veniam obtinuit, ad persolvendum Cretensibus tributum, in Cretam cum reliquis pueris proficiscendi. Huc appulsus pellectâ in amorem sui* Ariadne, *Minoïs & Pasiphaës filia, ejus operâ à Dædalo (hic enim miseratus, rei administer fuit) glomeratum filum accepit: quo ad labyrinthi januam alligato & inter eundum evoluto, cùm Minotaurum occidisset, inde remenso itinere egressus, captivos reliquos, ipsámque Ariadnen navi secum avexit.* Regina *vocatur, id est, regis filia.*

Tu quoque: *Etiam Icarus in foribus affabre fa-*
ctis

Partem opere in tanto, fineret dolor, Icare haberes,
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriæ cecidêre manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis: nî jam præmissus Achates
Afforet; atque unà Phœbi Triviæque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia Regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:

tis, locum habuisset, si dolor permisisset patri, id exprimere.

Icare haberes. *Icarus Dædali filius cum patre fictis è cera alis avolans, cùm imprudentiùs per aërem evagatus, altiùs cursum intendisset, alis ardore solis dissolutis in Ægeum mare decidit circa Samum insulam, noménque & insulæ Sami vicinæ, & huic maris plagæ, reliquit suum.*

Protinùs omnia. Omnia *duas ultimas vocales in unam contrahit, ut spondeus fiat.* Perlegissent, *& perspectassent, Æneas, & qui cum illo, nisi Achates antè præmissus ab Ænea ad Sibyllam, jam rediisset, & cum eo Deiphobe.*

Deiphobe Glauci. *Nomen Sibyllæ fuit Deiphobe, erátque Glauci cujusdam filia. Sibyllæ passim dicuntur fuisse decem:* Delphica, Erythræa, Cumæa, Samia, Cumana, Hellespontica, Libyca, Persica, Phrygia, Tiburtina; *Dictæ Sibyllæ, quia futura cum aliquo impetu furoris, Deique afflatu prædicebant, eràntque diuturnitate vitæ & virginitatis laude celebres.*

Hunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam; nec sacra morantur
Jussi viri, Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum;
Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cùm virgo: Poscere fata
Tempus, ait: Deus, ecce, Deus! Cui talia fanti
Ante fores, subitò non vultus, non color unus,
Non comptæ mansère comæ, sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; maiórque videri,
Nec mortale sonans: afflata est numine quando
Jam propiore Dei. Cessas in vota precésque,
Tros, ait, Ænea? cessas? neque enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domûs. Et talia fata,
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit

Grege de intacto &c. *Juvencos nondum jugum passos: hi enim uni sacrificiis apti erant.*

Euboicæ rupis. *Urbis Cumanæ suprà v. 2. Templum in antri similitudinem ex rupe cavatum.*

Poscere fata: *Tempus est petendi oracula, Pesponsa, fata: Deus, Deus adest.*

Afflata est &c. *Non tantùm tacta vicini numinis spiritu; sed plena & correpta:* Propiore numine, *non est* viciniore, *sed in intima pectoris parte jam* præsente.

Magna ora. *Ostia illa* centum, *id est, plurima. Domus vocatur* attonita, *vel quia vocum erumpentium sono, quasi tonitru concutitur: vel quia attonitos, ac trepidos facit, quemadmodum mors dicitur* pal-

Oſſa tremor; fudítque preces Rex pectore ab imo:
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manúſque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penitúſque repoſtas,
Maſſylûm gentes, prætentáque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
Diique Deæque omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ. Túque ô ſanctiſſima vates

Præ-

pallida, *quia pallorem inducit. Et ſenſus eſt: Ego quæ nunc te alloquor* ante fores, *non intrabo in ipſa antri penetralia, unde oracula ſoleo emittere, niſi priùs vota conceperis.*

Phœbe &c. *Nam Phœbus Trojanis favit, ut Ovidius Triſt. l.* 1. 2. 5. Mulciber in Trojam, pro Troja ſtabat Apollo.

Qui Paridis direxti. *Paris Achillem occiderat in templo Apollinis, & ipſe paulò pôſt à Philoctete occiſus.* Direxti *pro* direxiſti.

Maſſylûm. *Africæ populos, de quibus Æn.* 4. 480. *De Syrtibus Æn.* 1. 115.

Hac Trojana tenus: *Hactenus, huc usque mala fuerit fortuna Trojanorum; nunc ſit finis.*

Obſtitit Ilium: *Quibus Troja, & magnæ gloria Trojadis diſplicuit, & adverſata eſt.*

Præscia venturi : da (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros:
Errantésque Deos, agitatáque numina Trojæ,
Tum Phœbo, & Triviæ solido de marmore templa
Institutam, festósque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego námque tuas sortes, arcanáque fata
Dicta meæ genti ponam; lectósque sacrabo
Alma viros : foliis tantùm ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis :
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.

At

Errantésque Deos &c. *Da, concede in Latio considere Penates nostros hactenus circumerrantes, & agitatos multùm, ac vexatos.*

Tum : *Cùm in Italiâ consedero.*

Te quoque &c. *Non significat templa Sibyllæ esse exstruenda; sed locum duntaxat assignandum in ipsis Jovis Capitolini penetralibus & Sacrario, ubi libri Sibyllini reponerentur. Nam sub Tarquinio Superbo Romanorum rege libri Sibyllini inter sacra Romani imperii sunt habiti, & in Capitolini Jovis sacrario sub terram in arca lapidea depositi : constitutis viris, qui quoties exigerent dubia reipublicæ tempora, libros eos consulerent.*

Foliis ne carmina manda. *Hoc Sibyllæ illi peculare ajunt fuisse, ut palmarum foliis oracula sua describeret, putántque hoc ex usu fuisse illorum temporum, quibus nondum scribebatur in cortice, aut papyro, aut pergameno corio, sed in frondibus tantùm arboreis.*

Non-

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum : tantò magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jámque domûs patuêre ingentia centum
Sponte ſuâ, vatíſque ferunt reſponſa per auras :
O tandem magnis pelagi defuncte periclis !
Sed terrâ graviora manent. In regna Lavini
Dardanidæ venient, mitte hanc de pectore curam :
Sed non & veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Tybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint : alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipſe Deâ : nec Teucris addita Juno

Us-

Nondum patiens : *Reluctata ægrè admittit enthuſiaſmum* ; *laborat itaque, Deum, vel ſpiritum inſidentem excutere, at tantò magis ille fatigat, domat, premit. Vel potiùs ſignificàt, Sibyllam eſſe nondum omninò* docilem, *ut oracula loquatur* ; *ſed reluctari, donec cogatur.*

Bacchatur : *Furit more Baccharum.*

Oſtia jámque domûs : *Antri, in quo Sibylla vaticinabatur, precibus Æneæ aperta ſunt, ſine alia vi, ſed ſpontè.*

Dorica caſtra. *Id eſt, Græca.*

Natus & ipſe Deâ : *Turnum ſignificat,* cui Diva Venilia mater : *lib.* 10.

Teucris addita Juno. Infeſta, *&* *quaſi lateri ſemper* affixa, *nam* addere, *etiam in malam partem accipitur.*

Con-

Usquam aberit. Quem tu supplex in rebus egenis
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Causa mali tanti conjux iterum hospita Teucris,
Externíque iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contrà audentior ito,
Quàm tua te fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minimè reris, Graja pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antróque remugit,
Obscuris vera involvens, ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo,
Ut primùm cessit furor, & rabida ora quiêrunt;
Incipit Æneas heros: non ulla laborum,
O virgo, nova mî facies inopináve surgit:

Conjux iterum hospita: *Ut Helena Menelai uxor, quæ Paridem hospitio Spartæ excepit, ab eodem rapta Trojano bello causam dedit: Sic Lavinia filia Latini, qui Æneam hospitio excipiet, Turno promissa ab Ænea expetita, belli iterum auctor erit.*

Externíque thalami: *Peregrinæ nuptiæ.*

Graja ab urbe. Pallanteo, *urbe Evandri Arcadis, de quo Æn.* 8. 51.

Adyto. *Loco antri intimo.*

Canit ambages: *Perplexa oracula, & amphibolias, & remugit in antro, reboansque e caverna obtegit vera obscuris: Et Apollo stimulos adhibet furoris ad vaticinium, frænisque temperat ora ad silentium.*

Horrendas: *Venerandas.*

Omnia

Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.
Unum oro: quando hîc inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus, Acheronte refuso;
Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter & sacra ostia pandas,
Illum ego per flammas & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medióque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagíque minas cælíque ferebat
Invalidus, vires ultrà sortémque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Natíque patrísque,
Alma, precor, miserere: potes námque omnia: nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus,

Omnia præcepi: *Antè cognovi.*

Acheronte refuso: *Palus exundante Acheronte, inferorum fluvio.*

Alma. Ab alendo *propriè dicitur, unde* alma Ceres, & alma parens. *Sæpè tamen apud Latinos pro* pura *sumitur, ut* Lux alma, *atque ita hîc pro Sibylla virgine.*

Hecate. Proserpinâ, *de qua Æn.* 4. 511.

Si potuit: *Nititur exemplis, quæ inferiora sunt per comparationem; ut ipse videatur justiùs velle descendere. Nam Orpheus conatus est revocare uxorem; hic vult tantùm patrem videre: Pollux & Castor toties eadem viâ eunt, ac redeunt; quidnî ego semel? Theseus, ut Proserpinam raperet, Hercules ut Cerberum; quidnî ego, ut piè agam?*

Arcessere: *est advocare, pro quo posterioribus tem-*

Threïciâ fretus citharâ fidibúsque canoris:
Si fratrem Pollux alternâ morte redemit;
Itque reditque viam toties? quid Thesea, magnum

Quid

temporibus dictum est accersere. Orpheus: *De descensu Orphei ad inferos, ad liberandam conjugem Eurydicen. G.* 4. 454.

Threïcia, *Thracia, quia Orpheus Thrax fuit*: Fidibus: *Chordis Cytharæ.*

Pollux alterna morte. *Castor & Pollux Ledam habuêre matrem*, Tyndarei *Spartani regis uxorem, hinc* Tyndaridæ *dicti. Mortuo Castore, Pollux qui per Jovem patrem immortalis erat, à Jove obtinuit, ut suam cum Castore immortalitatem partiretur, atque ita factum est, ut alternis diebus, alter in cælo, alter apud inferos degat. Fabulæ locum dedit siderum illorum natura, quos* Geminos *appellamus, qui & ipsi dicuntur* Tyndaridæ: *ajunt enim altero oriente, alterum occidere, quod quidem falsum est; sed id verum, ita stellas utriusque capitis esse dispositas inter se, ut in ipso quod ajunt, sive ortûs, sive occasûs puncto, cùm altera primùm oritur, altera infrà horizontem adhuc lateat; cùm altera primùm occidit, altera suprà horizontem adhuc appareat.*

Quid Thesea? *Accusativus Græcus. Ad rapiendam Proserpinam ierat cum Pirithoo, & illic retentus luit pœnas. Vide infrà v.* 618.

Alcid

Quid memorem Alciden? & mî genus ab Jove summo,
Talibus orabat dictis, arásque tenebat,
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine Divûm,
Tros Anchisiade: facilis descensus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis;
Sed revocare gradum; superásque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diîs geniti, potuêre. Tenent media omnia sylvæ,
Cocytúsque sinu labens circumfluit atro
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est:
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; & insano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda priùs. Latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus sacer: hunc tegit omnis

Lu-

Alciden: *Herculem, qui descendit, Cerberum ab inferis tracturus. V. Æn. 8. 288.*

Et mî genus: *Mihi etiam origo est à supremo Jove, per Venerem Jovis filiam, & Dardanum Jovis filium.*

Arásque tenebat: *Rogabant enim Deos, ararum ansas tenentes.*

Tenent media omnia sylvæ. *Intervalla & spatia inter Sibyllæ cavernam, & inferorum fluvios media, occupant sylvæ. Avernus enim lacus sylvis cinctus erat.*

Cocytúsque: *Fluvius inferorum.*

Junoni infernæ. *Proserpinæ, inferorum Deæ.*

Amici

Lucus, & obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta ſubire,
Auricomos quàm quis decerpſerit arbore fœtus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avulſo non deficit alter
Aureus, & ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo altè veſtiga oculis, & ritè repertum
Carpe manu: námque ipſe volens, faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant; aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu neſcis! totámque inceſtat funere claſſem:
Dum conſulta petis, noſtróque in limine pendes.
Sedibus hunc refer antè ſuis, & conde ſepulchro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aſpicies. Dixit, preſſóque obmutuit ore.
Æneas mœſto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; cæcóſque volutat
Eventus animo ſecum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis veſtigia figit.

Amici. *Miſeni, ut infrà, à Tritone intercepti.*

Inceſtat funere claſſem. Inceſtum *opponitur* caſto; & inceſtare *eſt* polluere, funeſtare, fœdare. *Cenſebatur verò polluta domus omnis, in qua quis mortuus fuerat, niſi certis piaculis expurgaretur.*

Dum conſulta petis: *Dum requiris reſponſa, & hæres ad januam meam:* pendes: *ſolicitus moraris.*

Sedibus ſuis. *Terræ, quæ proprius eſt locus mortuorum.*

Ingreditur: *Pro* graditur, *ambulat, incedit vultu triſti.* Cæcóſque: *Incertos, ignotos vaticinationis eventus.*

Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Miſenum in littore ſicco,
Urveneêre, vident indigna morte peremptum;
Miſenum Æoliden, quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martémque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circùm
Et lituo pugnas inſignis obibat & haſtâ.
Poſtquam illum victor vitâ ſpoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ ſeſe fortiſſimus heros
Addiderat ſocium, non inferiora ſecutus.
Sed tum fortè cavâ dum perſonat æquora conchâ
Demens & cantu vocat in certamina Divos;
Æmulus exceptum Triton, ſi credere dignum eſt,
Inter ſaxa virum ſpumosâ immerſerat undâ.

Miſenum Æolidem: *Filium eum facit Æoli, ventorum Dei, quia ad inflandam tubam vento flatúque opus eſt.*

Lituo: *Non ſolùm tubâ alios accendere poterat, ſed & ipſe pugnabat.*

Fortiſſimus heros: *Æolides Miſenus.*

Non inferiora ſecutus: *Virum nequaquam Hectori ſecundum, neque virtute, neque laude.*

Cavâ conchâ: *Tubâ, buccinâ, quæ Tritoni concha.*

Demens: *Improvidus, qui Deos provocaret.*

Æmulus, *Invidus, & gloriam ſibi rapi indignatus.* Triton, *Oceani & Tethyos filius, Neptuni Tubicen.*

Ergo omnes magno circùm clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas. Tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes; arámque sepulchri
Congerere arboribus cælóque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribúsque accingitur armis.
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Aspectans sylvam immensam, & sic ore precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia verè
Heu nimiùm de te vates, Misene, locuta est.
Vix ea fatus erat: geminæ cùm forte columbæ
Ipsa sub ora viri cælo venêre volantes,
Et viridi sedêre solo: tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, lætúsque precatur:
Este duces, ô, si qua via est: cursúmque per auras

Arámque sepulchri: *Pyram, quæ in modum aræ construi lignis solebat.*

Piceæ: *Pini species, resinam ferens, arbor funesta.* Ilex: *E querceo genere.*

Fraxineæque. *Fraxinus*, Esch-Baum. Ornus *fraxinus sylvestris*, Hagbuch.

Maternas aves: *Veneri sacræ habebantur columbæ.*

Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: túque ô dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus, vestigia pressit,
Observans, quæ signa ferant, quò tendere pergant.
Pascentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentûm.
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni:
Tollunt se celeres, liquidúmque per aëra lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet sylvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opacâ

Ilice

Discolor. *Non enim tota arbor aurea sed in ilice viridi, ramus unicus aureus, quo avulso subibat alter.* Aura auri, *fulgor auri.*

Viscum: *Species est fruticis, politi & glutinosi, in ilice, & larice, & querni maximè generis arboribus, hyeme erumpens in ramuli modum, earumque arborum ramis adhærescens, extrà fulvi, intùs porracei coloris. Non nascitur è semine proprio arboris, at neque ex insidentium volucrum fimo, ut putavere veteres, sed ex ipso arborum vitali excremento, unde ait:* Quod non sua seminat arbos.

Teretes truncos: *Solet visum, tempore brumali maturum, & auri imitans colorem, cingere ramusculo fulvo ramos arborum rotundos.* Teres *est rotundum aliquid cum proceritate.*

Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidúsque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.
Nec minùs interea Misenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tædis & robore secto
Ingentem struxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales antè cupressos
Constituunt, decorántque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt; corpúsque lavant frigentis & ungunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureásque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. Pars ingenti subjère feretro,
Triste ministerium; & subjectam more parentum
Aversi tenuêre facem: congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit;

Re-

Bractea. *Tenuior, subtiliórque lamina: hanc enim speciem aureæ frondes habebant.*

Cineri ingrato. *Ad quem nullus funebrium officiorum sensus perveniebat, vel qui nullam erat gratiam relaturus, vel potiùs, qui mœstitiam omnibus creabat, minimè* gratus, *&* lætus.

Cupressos: *Cupressus, quia gravis odoris, ideò addebatur pyræ, ne combusti cadaveris fœtor nares adstantium læderet; vel quia, cùm excisa nunquam renasci solebat, ideò mortis erat insigne.*

Fulgentibus armis: *Cum viris magnis unà cremabantur arma, vestes, equi, canes; & quæ in vita erant charissima.*

Cho-

Relliquias vino & bibulam lavêre favillam:
Ossáque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ:
Lustravítque viros, dixítque novissima verba.
At pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suáque arma viro, remúmque, tubámque:
Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo

Chorinæus : *Sacerdos Trojanorum lib.* 12.

Circumtulit undâ : *Pro, undâ purgavit, per circuitionem.*

Rore levi & ramo &c. *Sunt qui* aspergillum *intelligant, ex oliva &* roremarino *frutice*, Rosmarin. *Tamen commodiùs de aqua instar roris aspersa.* Felicis olivæ ; *fertilis, sativæ ; non sylvestris, nec oleastri, qui dicitur G.* 2. Infelix foliis oleaster amaris.

Lustravítque : *Aqua lustrali aspersit.*

Novissima verba. *Alia erant, quibus extremùm alloquebantur cadaveris reliquias, nempe ter repetitum* Vale : *Alia quibus dimittebant populum, nempe* Ilicet, *id est*, ire licet ; *idque ultimum usurpabant in omnium sacrorum exitu, non funebrium tantùm.*

Remúmque : *Ut qui in cursu navigationis obierat.*

Monte sub aërio : *Sub excelso monte.*

Qui nunc Misenus, Misenum *intelligit promontorium, monte assurgens, & Puteolanum, (nunc Neapolitanum) sinum ab occidente terminans, hodie*

Dicitur, æternúmque tenet per secula nomen.
His actis, properè exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorúmque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat;
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quattuor hîc primùm nigrantes terga juvencos
Constituit, frontíque invergit vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cælóque Erebóque potentem.

Sup-

Capo Miseno. *Nomen huic inditum à sepulchro Miseni, Æneæ tubicinis.*

Scrupea: *Lapillosa. Nam* scrupus *propriè est lapillus brevis, qui pressus solicitudinem creat, unde* Scrupulus.

Convexa: *Concava spatia cæli.*

Avernum. Avernus. *ἄορνος ab* a *privativo & ὄρνις avis; lacus, è quo vapores halitúsque erumpebant avibus pestiferi.*

Constituit: *Statuit ad aras, & Sacerdos effundit vinum in caput eorum, inversâ paterâ.*

Setas: *Pilos carpit, & in ignem jacit, ut sacrificium incipiat, ostendátque victimam Diis jam devotam esse.*

Hecaten: *Quæ in cælo Luna, in terris Diana, apud inferos Proserpina dicebatur.*

Sup-

Supponunt alii cultros, tepidúmque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit; sterilémque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue supérque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina Solis & ortûs,
Sub pedibus mugire solum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: visæque canes ululare per umbram,
Adventante Deâ. Procul ô, procul este profani,
Conclamat vates, totóque absistite luco.

Supponunt cultros: *Sub collo & jugulo cultros ponunt.*

Matri Eumenidum. Mater Eumenidum *est* Nox, *quæ Eumenides peperit.* Soror Noctis, Terra, *nox enim terræ umbra est.* Eumenides, *furiæ tres.*

Nocturnas aras: *Quæ tota nocte arderent; & super aris offert* solida viscera, *seu tota corpora, sola detracta pelle. Viscera enim ait Servius esse, quidquid sub pelle est, etiam carnes quibus ossa vestiuntur*: exta *verò sunt ea ipsa viscera, quæ maximè* extant *aperto pectore, ut cor, pulmo, lien.*

Visæque canes: *Intellige vel canes, quas Hecatæ comites attribuere veteres solebant, vel ipsam Hecaten, quæ tribus è capitibus unum habebat caninum, vel furias, dictas quoque infernas canes.*

Procul este profani. *Qui sacris non initiati estis; scelesti, non expiati.*

Túque invade viam, vagináque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
Dii, quibus imperium est animarum, umbræque silentes;
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia latè.
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res altâ terrâ & caligine mersas,
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Pérque domos Ditis vacuas, & inania regna,
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis: ubi cælum condidit umbrâ
Juppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primísque in faucibus Orci,

Lu-

Chaos &c. *Invocatio est Poëtæ: qualem solet magnarum rerum descriptionibus præfigere.* Chaos *rudis & confusa moles, ex qua res omnes eruperunt, & quæ pro Deo, Deorúmque parente habebatur.*

Phlegethon. *Fluvius inferni.*

Ibant obscuri solâ. *Commutatio sive hypallage, pro* soli sub obscura nocte.

Domos Ditis vacuas. *Quas habitant umbræ leves, & corporis expertes.* Ditis: *Plutonis.*

Incertam lunam. *Lunam nubibus & aëris caligine interclusam.*

Juppiter. *Pro aëre.*

Vestibulum. *Spatium est, sive area, quæ viam à domo dividit, ésque ante portam ædium. In hoc inferorum vestibulo varias describit calamitates, quas hor-*

rendis

Luctus & ultrices posuêre cubilia Curæ:
Pallentésque habitant Morbi, tristísque Senectus,
Et Metus, & malesuada Fames, & turpis Egestas,
Terribiles visu formæ: Letúmque, Labórque:
Tum consanguineus Leti Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferúmque adverso in limine Bellum,
Ferreíque Eumenidum thalami, & Discordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosáque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgò
Vana tenere ferunt, foliísque sub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monstra ferarum,

Cen-

rendis formis & quasi corporibus vestit. Has ferè omnes enumerat Cicero de Natura Deorum l. 3. 44. aítque esse Noctis & Erebi filias.

Malesuada fames. *Non tantùm est* inopia victûs, *sed etiam* avaritia, & auri sacra fames, *quæ nullum non suadet scelus.*

Consanguineus. *Somnus* frater mortis, *nam* consanguineus *apud Latinos sæpè* fratrem germanum *significat.*

Mala mentis gaudia. *Voluptas ex perpetratis sceleribus percipi solita.*

Quam sedem: *Somnia sub arbore patula & opaca collocat, qualis apta est somno conciliando: sub* Ulmo, *quia ut ulmus sterilis arbor est, ita vana & cassa vulgò somnia:* Sub foliis, *ob levitatem & mobilitatem &c.*

Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum stridens, flammísque armata Chimæra:
Gorgones, Harpyæque, & forma tricorporis umbræ.
Corripit hîc subita trepidus formidine ferrum
Æneas, strictámque aciem venientibus offert,

Et

Centuari &c. *Monstra, superiori parte humana, inferiore equinâ: Ixione & Nube geniti. Thessaliæ populi fuêre, ideò sic dicti, quia primi ex equis pugnare docuerunt.* De Scyllis *Ecl.* 6. 74. *Æn.* 3. 420.

Briareus. *Gigas, cæli & Terræ filius*, centumgeminus *id est, centum brachiis instructus, non centum corporibus*: Ægeon *etiam appellatur.*

Bellua Lernæ. *Sive Hydra, quam in Lernæa palude Hercules occidit Æn.* 8. 300.

Chimæra. *Monstrum ignivomum, cui caput leonis, pectus hirci, cauda serpentis. Hanc dicitur* Bellerophontes *occidisse.*

Gorgones. *De* Gorgonibus *sororibus, quarum natu maxima Medusa serpentinos crines habuit Æn.* 2. 616. De Harpyis *Æn.* 3. 212. *de* Tricorpore umbra Geryonis *infrà Æn.* 7. 662.

Offert: *Intentat venientibus umbris strictum illius acumen, & nisi admoneret sapiens comes, esse animas leves sine corpore sub inani simulacro figuræ, irrumperet, & frustrà feriret umbras gladio. Cur ergo v.* 260. *jussus erat Æneas ferrum stringere? Non sane, ut umbras vulneraret, sed meo quidem judicio,*

ut

Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat & frustrà ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas:
Turbidus hîc cœno vastáque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas & flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet, stant lumina flammâ,
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velísque ministrat,
Et ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,
Jam senior; sed cruda Deo viridísque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat:

Ma-

ut terreret recordatione quadam ferri, & præteritorum in vita periculorum.

Tenues sine corpore vitas. Vitas *quidem*, *quia animæ sunt immortales:* tenues, *quia separatæ à corpore, & sic à vulnerum, & mortis periculo jam immunes.*

Tartarei &c. Tartarus, *plur.* Tartara, *profundissimus est inferorum locus.* Acheron & Cocytus *inferorum fluvii.*

Charon. *Erebi & Noctis filius, per antiphrasin dictus, quòd minimè sit χαίρων gaudens.*

Stant lumina flammâ: *Ita pleni sunt flammâ oculi, ut veluti ex ea toti constare videantur.*

Velísque ministrat: *Navem velis adjuvat.*

Ferruginea: *Nigrâ, tristi, ferrei coloris.*

Ter-

Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri innuptæque puellæ,
Impositíque rogis juvenes ante ora parentum:
Quàm multa in sylvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quàm multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebántque manus ripæ ulterioris amore,
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longè submotos arcet arenâ.
Æneas (miratus enim, motúsque tumultu)
Dic, ait, ô virgo: quid vult concursus ad amnem?
Quídve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, Deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiámque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Terris apricis. *Soli expositis.*

Tristis: *Asper, inexorabilis, severus.*

Cocyti stagna. *Quinque vulgò à Græcis apud inferos flumina statuuntur.* Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon, *aut* Pyriphlegethon & Lethe. *Nomina illa desumpta sunt e variis Græciæ fontibus ac fluviis, quos propter noxiam aliquam naturæ vim in inferis quoque reperiri finxerunt.* Eridanus *etiam in campis Elysiis à Virgilio constituitur.*

Multa

Hæc omnis, quam cernis, inops inhumatáque turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priùs, quàm sedibus ossa quièrunt.
Centum errant annos volitántque hæc littora circùm:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisâ satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortémque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes,
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aquâ involvens navémque virósque.
Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: quis te, Palinure Deorum,
Eripuit nobis, medióque sub æquore mersit?
Dic age, námque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo;
Qui fore te ponto incolumem, finésque canebat
Venturum Ausonios: en hæc promissa fides est?

Ille

Multa putans: *Reputans & agitans animo, miseránsque eorum sortem acerbam.* Leucaspin &c. *De his lib.* 1. *Æneid. v.* 117.

Ecce gubernator: *Palinurus quoque classis gubernator se ad eum ferebat, is, qui nuper in navigatione, dum observat astra, ceciderat è puppe. Æn.* 5. 835.

Phœbi

Ille autem: neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade; nec me Deus æquore mersit.
Námque gubernaclum multa vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem;
Quàm tua ne spoliata armis excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam;
Nî gens crudelis madida cum veste gravatum,

Phœbi cortina; *Locus, unde oracula reddebantur V. Æn. 3. 92.*

Nec me Deus æquore mersit. *Aliqui sic interpungunt:* Nec te Phœbi cortina fefellit. *nec me:* Deus æquore mersit. *Nam à somno reipsa fuerat submersus. Alii communem retinent continuámque verborum sententiam: ajúntque ex opinione Palinuri Phorbantem illum fuisse, non Deum, cujus suasu se somno dederit.*

Excussa Magistro: *Commutatio: id est,* unde Magister excussus erat.

Hybernas noctes. *Hyems hîc pro tempestate & maris asperitate sumenda est.*

Nî gens; *Veliensium in Lucania.*

Capita

Prensantémque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædámque ignara putásset.
Nunc me fluctus habet, versántque in littore venti.
Quod te per cæli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, námque potes; portúsque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque severum
Eumenidum aspicies, ripámve injussus abibis?
Desine fata Deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi longè, latéque per urbes
Prodigiis acti cælestibus, ossa piabunt;

Capita aspera: *Præruptos scopulos.* Montis: *Saxi, rupis.*

Portúsque Velinos. *Non longè ab urbe* Velia, *in littore* Lucaniæ.

Vates: *Sibylla.*

Amnémque severum: *Tristem, stygem scilicet, aut Cocytum.* Eumenidum: *Circa quem Eumenides habitant.*

Prodigiis acti. *Aiunt petitum hoc ex historia, & populos Lucanos ob inhumanam Palinuri cædem pestilentiâ vexatos, consulto oraculo accepisse, placandos esse ejus.*

Et ſtatuent tumulum, & tumulo ſolemnia mittent:
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt fluvióque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultrò:
Quisquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias, jam iſtinc, & comprime greſſum.
Umbrarum hîc locus eſt, Somni, Noctísque ſoporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu; nec Theſea, Pirithoúmque:

Dii

ejus manes; Quare & lucum ipſi dicaverunt, & tumulum ad meridiem Veliæ erexerunt in promontorio, cui ab eo tempore Palinuri nomen fuit.

Gaudet cognomine terra: *Nominis ſui ſimilitudine: id eſt, Palinurus gaudet propter terram ſibi cognominem.*

Navita: *Charon.*

Jam iſthinc: *A loco, in quo es.*

Alciden: *Herculem. Ajunt, quòd, quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus eum ſtatim ſuſceperit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideò ergo:* non lætatus.

Theſea, Pirithoúmque. *Vide infrà V. 618.*

Cu-

Diis quanquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio Regis traxítque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hîc insidiæ tales, absiste moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exangues terreat umbras;
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Æneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum,

Fa-

Custodem &c. *Cerberum Canem.* à solio Regis: *Plutonis.* Solium *pro toto regno ac ditione Plutonis accipi potest.*

Hi dominam Ditis. *Theseus & Piritbous descendebant rapturi Proserpinam.*

Amphrysia vates. *Apollinea: quia Apollo ipse vocatur*, Pastor ab Amphryso, *fluvio Thessaliæ, ubi Apollo greges pavit.*

Licet. *Fas est:* Janitor. *Cerberus, per nos antro tutus maneat, & semper latrans terreat umbras incorporeas.*

Servet Proserpina limen. *Potest hæc esse verborum sententia:* Adeò non irrumpet Æneas in Proserpinæ thalamum: ut etiam in ipso Domûs limine stare illa casta quidem & secura

 pos-

Fatalis virgæ, longo pòst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxátque foros: simul accipit alvêo
Ingentem Æneam. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem transfluvium incolumes vatémque virúmque

Infor-

possit. Proserpina, *Cereris filia ex Jove: unde Pluto frater Jovis ipsius & maritus, &* patruus *est.* Erebus, *vel Deus, vel locus inferorum profundissimus.*

Fatalis virgæ. *Fatum enim erat, ut is ad inferos vivus descenderet, qui eam secum detulisset.*

Laxátque foros: *Evacuat tabulata: quò Heroï, & vati sit sedendi spatium.*

Alvêo. *Non fluvii, sed cymbæ. Per Synæresin pro* alvo.

Ingentem Æneam: *Gravem cymbæ sutili, ob corpus.* Multam paludem: *Multum aquæ.*

Cymba sutilis. *Constat cymbas apud plerasque nationes è corio pellibúsque consutis fieri. Neque tamen inde existimo infernam illam ejus generis fuisse, sed tantùm ex eo more verbum* suere *traductum esse ad fabricam compagémque lignearum etiam navium, qualis hæc fuit: sicut &* verbum *texere; quia è juncis passim aliquæ contextæ fuerunt.*

Ulva.

Informi limo glaucáque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit; ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evadítque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis;
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.

Quæ

Ulva. *Herba palustri, absque certo nomine.*

Cerberus. *Canis infernæ januæ custos, dictus* Cerberus, *quasi* κρεάβορος *carnivorus. Depingitur cum tribus capitibus, draconis caudâ, tergore variis serpentum capitibus sparso.*

Melle soporatam &c. Offa *placentæ species fuit, ex edulibus rebus diversis mistis, subactísque confectæ:* Medicatæ fruges, *id est temperatæ & simul maceratæ.* Soporatam, *id est, vi soporiferâ præditam, quæ inerat papaveri & aliis frugibus aut herbis admixtis.*

Hæ sine sorte datæ. *Mos enim erat in judiciis sortes mittere, vel ut nomina judicum sorte eligerentur, vel ipsæ causæ, quo ordine disceptandæ essent, sorte extraherentur. Apud Græcos etiam urnæ statue-*

Quæsitor Minos urnam movet: ille silentûm
Conciliúmque vocat, vitásque & crimina discit.
Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi letum
Insontes peperêre manu, lucémque perosi
Projecêre animas. Quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obstant, tristíque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hîc quos durus amor crudeli tabe peredit,

Se-

bantur duæ, in qnas singuli judices calculum, sortémque, vel damnantem, vel absolventem conjiciebant.

Quæsitor Minos. *Quæsitor, sive causarum Judex apud Inferos erat* Minos *præcipue, qui justitiæ nomine olim in vivis nobilitatus, & Cretæ sive Candiæ rex fuit. Alii duo inferorum judices statuuntur* Rhadamantus, & Æacus.

Quàm vellent: *Ex sententia Platonis, qui ait, eos in inferis graviter puniri, qui sibi mortem intulerunt.*

Palus inamabilis. *Odiosa. Alii legunt* innabilis.

Novies styx interfusa. *Id est sæpiùs.*
Durus amor. *Immitis, inexorabilis.*
Tabe peredit. *Corpore paulatim defluente.*

Myrtea

Secreti celant calles, & myrtea circùm
Sylva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstámque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit:

Evad-

Myrtea sylva. *Quia Myrtus sacra est Veneri, ideò amantibus congruit.*

Phædram. *Minoïs filiam Thesei uxorem, quæ privigni Hippolyti amore capta, & ab eo repulsa, cùm eum apud maritum de oblato sibi stupro accusâsset, eíque mortem à patre ideo illatam audivisset, laqueo vitam finivit. Seneca in Hippolyto.*

Procrin. *Erechthei Atheniensium regis filiam, uxorem Cephali. Hic ad explorandam ejus fidem, cùm dissimulato habitu pudicitiam ejus solicitâsset muneribus, ac propè expugnâsset; exprobata ei perfidiâ, rediit tamen cum ea in gratiam. Sed illa cùm audîsset Cephalum venatu fessum Auram in umbra interdum invocare, suspicata amicæ alicujus hoc esse nomen, ut eum deprehenderet, latuit inter frutices, quibus commotis, Cephalus feram ratus esse, jaculo eam incautus occidit. Ovid. Met. v.*

Eriphylen. *Amphiraai, vatis Argivi uxorem. Is cùm sciret se Thebano bello periturum, latere constituit; sed ab Adrasto Argivorum rege, corrupta aurei monilis dono Eriphyle, maritum prodidit, qui ad bellum coactus proficisci, dum fortiter pugnat, terræ hiatu cum curru haustus est. Eriphyle ex mariti mandato ab Alcæone filio est interfecta.*

Evadnémque, & Pasiphaën, His Laodamia
It comes; &, juvenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,
Rursùs & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recèns à vulnere Dido
Errabat sylva in magna: quam Troïus heros
Ut primùm juxta stetit, agnovítque per umbram
Obscuram (qualem primo qui surgere mense

Aut

Evadnem. *Martis filiam, uxorem Capanei Argivi, quæ cùm eodem bello occisus fuisset maritus; & funus ejus celebraretur, in ejus rogum insiliit. De Pasiphaës amoribus suprà v. 24.*

Laodamia. *Acasti filia, uxor Protesilai unius è Græcis Principibus, qui primus Græcorum omnium bello Trojano periit, occisus ab Hectore. Hujus mortem cùm accepisset uxor, à Diis petiit, ut ejus umbram sibi liceret intueri; ídque cùm impetrâsset, in amplexibus animam efflavit.*

Cæneus. *Cænis, Elati Lapithæ filia, à Neptuno in stupri mercedem obtinuit, ut mutaretur in virum & ferro vulnerari non posset. Inde tantam in superbiam ac Deorum contemptum processit, ut hastam suam adorari à subditis vellet; ideò iratus Jupiter pugnantem adversùs Centauros arborum stipitúmque acervo opprimi voluit. Dicitur fato & voluntate Deorum ad pristinum sexum post mortem rediisse, ut sic in pœnam impietatis utroque Neptuni dono spoliaretur.*

Errabat. *Vagabatur.*

Qualem primo: *Primos dies Lunæ intelligit.*

Loca

Aut videt aut vidiſſe puta: per nubila lunam)
Demiſit lachrymas, dulcíque affatus amore eſt:
Infelix Dido: verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam ferróque extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſa fui! Per ſidera juro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt;
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi.
Sed me juſſa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem;
Siſte gradum, téque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum ſito quod te alloquor, hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lachrymáſque ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex aut ſtet Marpeſia cautes.

Ta-

Loca ſenta ſitu. *Squallida, inculta, horrida, inamœna.* Sentis *eſt ſpina: ſic dictus, quia quamprimùm à tangentibus ſentitur:* hinc ſenticoſus, & ſentus, *aſper, horridus.* Situs *eſt caries, mucor, ſqualor, ex humore parietibus adhæreſcens.* Aſpectu *pro* aſpectui, *dativus contractus.*

Torva tuentem: *Pro* torvè.

Lenibat: *Pro* leniebat. *Antiquè.*

Marpeſia cautes. *Mons marmoreus in inſula Paro, quæ una è Cycladibus. Aut juxta alios, Caucaſi montis pars, ab Amazonum regina Marpeſia, quæ illic aliquando habitavit.*

Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas casu percussus iniquo
Prosequitur lacrymans longe, & miseratus euntem est,
Inde datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hîc illi occurrit Tydeus, hîc inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hîc multùm fleti ad superos, bellóque caduci
Dardanidæ, quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit: Glaucúmque, Medontáque, Thersilochumque,
Tres

Molitur iter: *Peragit.*

Tydeus &c. *Belli Thebani Dux celebris, Diomedis pater, qui inde* Tydides *dictus. Statius in Thebaide.*

Parthenopæus, & Adrasti &c. *Parthenopæus Arcadibus imperavit: Dux & ipse Thebani belli, ex eóque reversus incolumis, ad Trojam deinde occubuisse dicitur. Adrastus rex Argivorum, qui magno amisso exercitu obsidionem Thebarum omittere coactus est, & in patriam fugienti similis redire; unde* pallens *hîc dicitur.*

Bellóque caduci: *Mortui, cadentes.*

Glaucúmque &c. *Glaucus qui in auxilium Trojanis venit, de quo etiam Homer. Il.* 6. 119.

Medon & Thersilochus *pariter Trojanorum socii. Tres* Antenorides, *Antenoris filii &c.* Po-
ly-

Tres Antenoridas: Cererique sacrum Polybœten,
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.
At Danaûm proceres, Agamemnoníæque phalanges,
Ut vidêre virum, fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora;

Ora,

lybœtes *Piritboï filius, Cereris sacerdos.* Idæus *auriga & armiger Priami regis.*

Agamemnoniæque Phalanges. Phalanx *agmen proprie Macedonum fuit, constans octo peditum millibus, qui consertis clypeis, pressísque ordinibus pugnabant. Hîc pro quolibet agmine ac multitudine sumitur.* Agamemnôn, *Græcorum ad Trojam dux.*

Ceu quondam petiêre rates. *Achille, propter ereptam sibi ab Agamemnone Briseïda, è Græcorum exercitu absente, Trojani Græcos immissis ignibus ad naves usque fugaverunt, Hectore duce. Iliad. 15. 326.*

Deiphobum. *Priami filium, post mortem Paridis, Helenæ maritum, cujus tamen dolo & proditione*

tione

Ora, manúsque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia: & notis compellat vocibus ultrò:
Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant. Te, amice, nequivi

Con-

tione interfectus est à Græcis, quos illa in cubiculum, dormientis intromisit, ut infrà narratur.

Populata: *Vastata, id est, deformia sublatis auribus.*

Optavit sumere: *Cui data est optio, & voluntas? Cui permissa tanta de te potestas?* De te: *pro* in te.

Rhœteo. Rhœteum, & Sigeum, *Troädis promontoria fuère duo, in Hellespontum excurrentia.* Tumulum inanem: honorarium; *qualis statuebatur iis, quorum corpora haberi non poterant.*

Nomen & arma &c. *Commutatio: pro*, locus servat nomen & arma.

Te, amice. Te, *omissa elisione, corripitur more Græcorum.*

Nihil

Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atque hîc Priamides: nihil ô tibi, amice, relictum est;
Omnia Deiphobo solvisti, & funeris umbris:
Sed me fata mea & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hæc monimenta reliquit.
Námque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nôsti; & nimiùm meminisse necesse est:
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum simulans, Evantes orgia circùm

Du-

Nihil ô tibi, amice: *Nullum amici officium præteriisti; omnia, quæ mutuæ necessitudinis ratio exigebat, affatim præstitisti.*

Lacænæ. *Helenæ Lacedæmoniæ:* Lacæna *femininum, non à masculino* Lacænus, *sed à* Lacon *incola Laconiæ.*

Saltu. *Æn.* 2. 237. Scandit fatalis machina muros. *Quia cùm angustiores essent portæ, diruendi muri fuerant, ut equus in urbem induceretur.*

Simulans: *Lætas fingens choreas Helena, ipsa erat choraga, & fœminas Phrygias, tanquam Bacchi furore percitas circumducebat, signum facedans Græcis solvendi à Tenedo.*

Evantes orgia. Evantes *Bacchæ dictæ sunt, Bacchi comites fœminæ.* Evan, εὐὰν, *aut* Evius, εὔιος, *ipse Bacchus, ab* evöe, *vel* evohe, εὐοῖ, *quæ*

Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressítque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia intereà conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur unà
Hortator scelerum Æolides. Dii talia Graijs
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age, fare vicissim
Attulerint: pelagine venis erroribus actus?
An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?

quæ Bacchantium in honorem Bacchi acclamatio est. De Orgiis Æn. 4. 303.

Flammam: *Speculatoriam, & proditoriam facem, quæ signum esset Græcis solvendi à Tenedo, & invadendi urbem.*

Egregia: *Ironicè.*

Id magnum sperans: *Putavit se vitia præterita præsentibus posse celare, & recenti hoc beneficio, quasi compensatione extinguere.*

Æolides. *Ulysses.*

Instaurate: *Rependite, reddite.*

Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium æthereó curſu trajecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comes àdmonuit, breviterque affata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hîc locus eſt, partes ubi ſe via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit;
Hàc iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contrà: ne ſævi magna ſacerdos:
Diſcedam: explebo numerum, reddárque tenebris.
I decus, i, noſtrum: melioribus utere fatis,
Tantum effatus, & in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubitò; & ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:

Hac vice ſermonum. *His verbis ultrò citróque habitis.*

Roſeis Aurora quadrigis. *Aurora hîc diem ſignificat.*

Ne ſævi: *Ne iraſcere. Diſcedam, & implebo numerum turbæ à qua diſceſſi, ut te alloquerer:* Vel: *diſcedam impleturus numerum annorum purgationis, quæ fit bis in tenebris: Nam juxta mentem Platonis certi quidam purgationis anni erant aſſignati, antequam alia in corpora animi remigrarent.*

In verbo: *In ipſo ſermone deflexit greſſum.*

Mœnia: *Munimenta arcis videt, triplici muro conſtantia. De* Phlegethonte *ſupra v.* 323.

Ille autem : neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade ; nec me Deus æquore mersit.
Námque gubernaclum multa vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem;
Quàm tua ne spoliata armis excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aquâ : vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam;
Nî gens crudelis madida cum veste gravatum,

Phœbi cortina; *Locus, unde oracula reddebantur V. Æn.* 3.92.

Nec me Deus æquore mersit. *Aliqui sic interpungunt :* Nec te Phœbi cortina fefellit. *nec me:* Deus æquore mersit. *Nam à somno reipsa fuerat submersus. Alii communem retinent continuámque verborum sententiam: ajúntque ex opinione Palinuri Phorbantem illum fuisse, non Deum, cujus suasu se somno dederit.*

Excussa Magistro: *Commutatio : id est*, unde Magister excussus erat.

Hybernas noctes. *Hyems hîc pro tempestate & maris asperitate sumenda est.*

Nî gens; *Veliensium in Lucania.*

Capita

Prensantémque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro invasisset, prædámque ignara putásset.
Nunc me fluctus habet, versántque in littore venti.
Quod te per cæli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, námque potes; portúsque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim, credo, sine numine Divûm
Flumina tanta paras Stygiámque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, cœpit cùm talia vates:
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas amnémque severum
Eumenidum aspicies, ripámve injussus abibis?
Desine fata Deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi longè, latéque per urbes
Prodigiis acti cælestibus, ossa piabunt;

Capita aspera: *Præruptos scopulos.* Montis: *Saxi, rupis.*

Portúsque Velinos. *Non longè ab urbe* Velia, *in littore* Lucaniæ.

Vates: *Sibylla.*

Amnémque severum: *Tristem, stygem scilicet, aut Cocytum.* Eumenidum: *Circa quem Eumenides habitant.*

Prodigiis acti. *Aiunt petitum hoc ex historia, & populos Lucanos ob inhumanam Palinuri cædem pestilentiâ vexatos, consulto oraculo accepisse, placandos esse ejus*

Et statuent tumulum, & tumulo solemnia mittent:
Æternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt fluvióque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedémque advertere ripæ;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultrò:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias, jam istinc, & comprime gressum.
Umbrarum hîc locus est, Somni, Noctísque soporæ:
Corpora viva nefas Stygiâ vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum lætatus euntem
Accepisse lacu; nec Thesea, Pirithoúmque:

Dii

ejus manes; Quare & lucum ipsi dicaverunt, & tumulum ad meridiem Veliæ erexerunt in promontorio, cui ab eo tempore Palinuri nomen fuit.

Gaudet cognomine terra: *Nominis sui similitudine: id est, Palinurus gaudet propter terram sibi cognominem.*

Navita: *Charon.*

Jam isthinc: *A loco, in quo es.*

Alciden: *Herculem. Ajunt, quòd, quando Hercules ad inferos descendit, Charon territus eum statim susceperit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideò ergo:* non lætatus.

Thesea, Pirithoúmque. *Vide infrà V. 618.*

Cu-

Diis quanquam geniti atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio Regis traxítque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullæ hîc insidiæ tales, absiste moveri;
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exangues terreat umbras;
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Agnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum,

Custodem &c. *Cerberum Canem.* à solio Regis: *Plutonis. Solium pro toto regno ac ditione Plutonis accipi potest.*

Hi dominam Ditis. *Theseus & Pirithous descendebant rapturi Proserpinam.*

Amphrysia vates. *Apollinea: quia Apollo ipse vocatur*, Pastor ab Amphryso, *fluvio Thessaliæ, ubi Apollo greges pavit.*

Licet. *Fas est:* Janitor. *Cerberus, per nos antro tutus maneat, & semper latrans terreat umbras incorporeas.*

Servet Proserpina limen. *Potest hæc esse verborum sententia:* Adeò non irrumpet Æneas in Proserpinæ thalamum: ut etiam in ipso Domûs limine stare illa casta quidem & secura

Fatalis virgæ, longo pôst tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxátque foros: simul accipit alveô
Ingentem Æneam. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatémque virúmque
Infor-

possit. Proserpina, *Cereris filia ex Jove: unde Pluto frater Jovis ipsius & maritus, &* patruus *est.* Erebus, *vel Deus, vel locus inferorum profundissimus.*

Fatalis virgæ. *Fatum enim erat, ut is ad inferos vivus descenderet, qui eam secum detulisset.*

Laxátque foros: *Evacuat tabulata: quò Heroï, & vati sit sedendi spatium.*

Alvêo. *Non fluvii, sed cymbæ. Per Synæresin pro* alvo.

Ingentem Æneam: *Gravem cymbæ sutili, ob corpus.* Multam paludem: *Multum aquæ.*

Cymba sutilis. *Constat cymbas apud plerasque nationes è corio pellibúsque consutis fieri. Neque tamen inde existimo infernam illam ejus generis fuisse, sed tantùm ex eo more verbum* suere *traductum esse ad fabricam compagémque lignearum etiam navium, qualis hæc fuit: sicut & verbum* texere; *quia è juncis passim aliquæ contextæ fuerunt.*

Ulva.

Informi limo glaucáque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit; ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evadítque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantúmque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis;
Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.

Quæ

Ulva. *Herba palustri, absque certo nomine.*

Cerberus. *Canis infernæ januæ custos, dictus* Cerberus, *quasi* κρεάβορος *carnivorus. Depingitur cum tribus capitibus, draconis caudâ, tergore variis serpentum capitibus sparso.*

Melle soporatam &c. Offa *placentæ species fuit, ex edulibus rebus diversis mistis, subactísque confectæ:* Medicatæ fruges, *id est temperatæ & simul maceratæ.* Soporatam, *id est, vi soporiferâ præditam, quæ inerat papaveri & aliis frugibus aut herbis admixtis.*

Hæ sine sorte datæ. *Mos enim erat in judiciis sortes mittere, vel ut nomina judicum sorte eligerentur, vel ipsæ causæ, quo ordine disceptandæ essent, sorte extraherentur. Apud Græcos etiam urnæ statue-*

Quæſitor Minos urnam movet: ille ſilentûm
Conciliúmque vocat, vitáſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperêre manu, lucémque peroſi
Projecêre animas. Quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores!
Fata obſtant, triſtíque palus inamabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi: ſic illos nomine dicunt.
Hîc quos durus amor crudeli tabe peredit,

Se-

bantur duæ, in qnas ſinguli judices calculum, ſortémque, vel damnantem, vel abſolventem conjiciebant.

Quæſitor Minos. *Quæſitor, ſive cauſarum Judex apud Inferos erat* Minos *præcipue, qui juſtitiæ nomine olim in vivis nobilitatus, & Cretæ ſive Candiæ rex fuit. Alii duo inferorum judices ſtatuuntur* Rhadamantus, & Æacus.

Quàm vellent: *Ex ſententia Platonis, qui ait, eos in inferis graviter puniri, qui ſibi mortem intulerunt.*

Palus inamabilis. *Odioſa. Alii legunt* innabilis.

Novies ſtyx interfuſa. *Id eſt ſæpiùs.*

Durus amor. *Immitis, inexorabilis.*

Tabe peredit. *Corpore paulatim defluente.*

Myrtea

Secreti celant calles, & myrtea circùm
Sylva tegit; curæ non ipsâ in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstámque Eriphylen
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit:

Evad-

Myrtea sylva. *Quia Myrtus sacra est Veneri, ideò amantibus congruit.*

Phædram. *Minoïs filiam Thesei uxorem, quæ privigni Hippolyti amore capta, & ab eo repulsa, cùm eum apud maritum de oblato sibi stupro accusâsset, eique mortem à patre ideo illatam audivisset, laqueo vitam finivit. Seneca in Hippolyto.*

Procrin. *Erechthei Atheniensium regis filiam, uxorem Cephali. Hic ad explorandam ejus fidem, cùm dissimulato habitu pudicitiam ejus solicitâsset muneribus, ac propè expugnâsset; exprobata ei perfidiâ, rediit tamen cum ea in gratiam. Sed illa cùm audîsset Cephalum venatu fessum Auram in umbra interdum invocare, suspicata amicæ alicujus hoc esse nomen, ut eum deprehenderet, latuit inter frutices, quibus commotis, Cephalus feram ratus esse, jaculo eam incautus occidit. Ovid. Met. v.*

Eriphylen. *Amphiraai, vatis Argivi uxorem. Is cùm sciret se Thebano bello periturum, latere constituit; sed ab Adrasto Argivorum rege, corrupta aurei monilis dono Eriphyle, maritum prodidit, qui ad bellum coactus proficisci, dum fortiter pugnat, terræ hiatu cum curru haustus est. Eriphyle ex mariti mandato ab Alcæone filio est interfecta.*

Aut videt aut vidiſſe putat per nubila lunam)
Demiſit lachrymas, dulcíque affatus amore eſt:
Infelix Dido: verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam ferróque extrema ſecutam?
Funeris heu tibi cauſa fui! Per ſidera juro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt;
Invitus, regina, tuo de littore ceſſi.
Sed me juſſa Deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egêre ſuis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem;
Siſte gradum, téque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lachrymáſque ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incepto vultum ſermone movetur,
Quàm ſi dura ſilex aut ſtet Marpeſia cautes.

Ta-

Loca ſenta ſitu. *Squallida, inculta, horrida, inamœna.* Sentis *eſt ſpina: ſic dictus, quia quamprimùm à tangentibus ſentitur:* hinc ſenticoſus, & ſentus, *aſper, horridus.* Situs *eſt caries, mucor, ſqualor, ex humore parietibus adhæreſcens.* Aſpectu *pro* aſpectui, *dativus contractus.*

Torva tuentem: *Pro* torvè.

Lenibat: *Pro* leniebat. *Antiquè.*

Marpeſia cautes. *Mons marmoreus in inſula Paro, quæ una è Cycladibus. Aut juxta alios, Caucaſi montis pars, ab Amazonum regina Marpeſia, quæ illic aliquando habitavit.*

Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minùs Æneas casu percussus iniquo
Prosequitur lacrymans longe, & miseratus euntem est,
Inde datum molitur iter: jámque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant,
Hîc illi occurrit Tydeus, hîc inclytus armis
Parthenopæus, & Adrasti pallentis imago.
Hîc multùm fleti ad superos, bellóque caduci
Dardanidæ, quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit: Glaucúmque, Medontáque, Thersilochumque,
Tres

Molitur iter: *Peragit.*

Tydeus &c. *Belli Thebani Dux celebris, Diomedis pater, qui inde* Tydides *dictus. Statius in Thebaide.*

Parthenopæus, & Adrasti &c. *Parthenopæus Arcadibus imperavit: Dux & ipse Thebani belli, ex eóque reversus incolumis, ad Trojam deinde occubuisse dicitur. Adrastus rex Argivorum, qui magno amisso exercitu obsidionem Thebarum omittere coactus est, & in patriam fugienti similis redire; unde* pallens *hîc dicitur.*

Bellóque caduci: *Mortui, cadentes.*

Glaucúmque &c. *Glaucus qui in auxilium Trojanis venit, de quo etiam Homer. Il. 6.* 119.

Medon & Thersilochus *pariter Trojanorum socii. Tres* Antenorides, *Antenoris filii &c.* Poly-

Tres Antenoridas: Cererique sacrum Polybœten,
Idæúmque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextrâ lævâque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Ut vidêre virum, fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiêre rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora;

Ora;

lybœtes *Pirithoï filius, Cereris sacerdos.* Idæus *auriga & armiger Priami regis.*

Agamemnoniæque Phalanges. Phalanx *agmen proprie Macedonum fuit, constans octo peditum millibus, qui confertis clypeis, pressísque ordinibus pugnabant. Hîc pro quolibet agmine ac multitudine sumitur.* Agamemnon, *Græcorum ad Trojam dux.*

Ceu quondam petiêre rates. *Achille, propter ereptam sibi ab Agamemnone Briseïda, e Græcorum exercitu absente, Trojani Græcos immissis ignibus ad naves usque fugaverunt, Hectore duce. Iliad. 15. 326.*

Deiphobum. *Priami filium, post mortem Paridis, Helenæ maritum, cujus tamen dolo & prodi-*

 tione

Ora, manúsque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeò agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia: & notis compellat vocibus ultrò:
Deïphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in littore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant. Te, amice, nequivi

Con-

tione interfectus est à Græcis, quos illa in cubiculum, dormientis intromisit, ut infrà narratur.

Populata: *Vastata, id est, deformia sublatis auribus.*

Optavit sumere: *Cui data est optio, & voluntas? Cui permissa tanta de te potestas?* **De te:** *pro* in te.

Rhœteo. Rhœteum, & Sigeum, *Troadis promontoria fuère duo, in Hellespontum excurrentia.*
Tumulum inanem: honorarium; *qualis statuebatur iis, quorum corpora haberi non poterant.*

Nomen & arma &c. *Commutatio: pro,* locus servat nomen & arma.

Te, amice. Te, *omissa elisione, corripitur more Græcorum.*

Nihil

Conspicere, & patriâ decedens ponere terrâ.
Atque hîc Priamides: nihil ô tibi, amice, relictum est;
Omnia Deiphobo solvisti, & funeris umbris:
Sed me fata mea & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hæc monimenta reliquit.
Námque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nôsti; & nimiùm meminisse necesse est:
Cùm fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum simulans, Evantes orgia circùm

Du-

Nihil ô tibi, amice: *Nullum amici officium præteriisti; omnia, quæ mutuæ necessitudinis ratio exigebat, affatim præstitisti.*

Lacænæ. *Helenæ Lacedæmoniæ:* Lacæna *fœmininum, non à masculino* Lacænus, *sed à* Lacon *incola Laconiæ.*

Saltu. *Æn.* 2. 237. Scandit fatalis machina muros. *Quia cùm angustiores essent portæ, diruendi muri fuerant, ut equus in urbem induceretur.*

Simulans: *Lætas fingens choreas Helena, ipsa erat choraga, & fœminas Phrygias, tanquam Bacchi furore percitas circumducebat, signum facedans Græcis solvendi à Tenedo.*

Evantes orgia. Evantes *Bacchæ dictæ sunt, Bacchi comites fœminæ.* Evan, εὐάν, *aut* Evius, εὔιος, *ipse Bacchus, ab* evöe, *vel* evohe, εὐοῖ,

quæ

Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnóque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressítque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia intereà conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem.
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur unà
Hortator scelerum Æolides. Dii talia Graijs
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age, fare vicissim
Attulerint: pelagine venis erroribus actus?
An monitu Divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?

quæ Bacchantium in honorem Bacchi acclamatio est. De Orgiis Æn. 4. 303.

Flammam: *Speculatoriam, & proditoriam facem, quæ signum esset Græcis solvendi à Tenedo, & invadendi urbem.*

Egregia: *Ironicè.*

Id magnum sperans: *Putavit se vitia præterita præsentibus posse celare, & recenti hoc beneficio, quasi compensatione extinguere.*

Æolides. *Ulysses.*

Instaurate: *Rependite, reddite.*

Hac

Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium æthereò cursu trajecerat axem,
Et fors omne datum traherent per talia tempus.
Sed comès admonuit, brevitérque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hîc locus est, partes ubi se via findit in ambas.
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit;
Hàc iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deïphobus contrà: ne sævi magna sacerdos:
Discedam: explebo numerum, reddárque tenebris.
I decus, i, nostrum: melioribus utere fatis,
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò; & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:

Hac vice sermonum. *His verbis ultrò citróque habitis.*

Roseis Aurora quadrigis. *Aurora hîc diem significat.*

Ne sævi: *Ne irascere. Discedam, & implebo numerum turbæ à qua discessi, ut te alloquerer:* Vel: *discedam impleturus numerum annorum purgationis, quæ fit bis in tenebris: Nam juxta mentem Platonis certi quidam purgationis anni erant assignati, antequam alia in corpora animi remigrarent.*

In verbo: *In ipso sermone deflexit gressum.*

Mœnia: *Munimenta arcis videt, triplici muro constantia. De* Phlegethonte *supra v,* 323.

Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquétque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidóque adamante columnæ;
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro
Cælicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras:
Tisiphonéque sedens pallâ succincta cruentâ,
Vestibulum insomnis servat noctésque diésque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.
Constitit Æneas, strepitúmque exterritus hausit:
Quæ scelerum facies, ô virgo, effare, quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: dux inclyte Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,

Adamante columnæ: *Non ad ornatum, sed ad duritiem exprimendam, communi Græcis, Latinísque proverbio, quo* dura *omnia, & firma dicuntur* adamantina.

Tisiphonéque: *Una furiarum, de qua G.* 552.

Palla: *Pallio muliebri. Æn.* 1. 52.

Nulli fas casto: *Nulli puro fas est subire portam impiam.*

Hecate: *De hac Æn.* 4. 510. 511.

De lucis Avernis: *Suprà, v.* 237.

Ipsa Deûm pœnas docuit, pérque omnia duxit.
Gnossius hæc Rhadamanthus habet durissima regna:
Castigátque, audítque dolos: subigítque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans: torvósque sinistrâ
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. Cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?

Quin-

De Rhadamantho. *v.* 431. *De* Gnoso *urbe Cretæ insulæ. Æn.* 3. 104.

Subigítque fateri: *Compellit ad confessionem.*

Furto inani: Secretis delictis, *ideò* inanibus, *quia Deo nota sunt, & post mortem punienda.* Furtum *autem dicitur, quidquid clam & furtim committitur.*

Accincta flagello: *Instructa, ad verbera scilicet; id est, nocentes flagello quatit, ipsa ad hoc præparata.*

Tisiphone: *Furia.*

Agmina sæva sororum. *Tres quidem tantùm nominantur furiæ, sed his tanquam principibus aliæ complures quasi ministræ subserviant.*

Cernis custodia: *Pergit Sibylla loqui apertis jam inferni portis: Vides, quale satellitium sedeat in vestibulo?*

Hydra:

Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
Sævior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras;
Quantus ad æthereum cæli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.

Hydra: *De Hydra suprà v. 287. Dicitur hîc sævior & crudelior reliquis Tartari custodibus, qui limina servant.*

Quinquaginta &c. *Multas immani rictu fauces deducit, immanibus hiatibus.*

Bis tantum: *Ut si cæli altitudo sit centum, profunditas inferni sit ducentorum milliarium.*

Quantus &c. suspectus &c. Suspectus, *Substantivum nomen hîc esse apparet, non adjectivum, hoc sensu: tam profundus est Tartarus, quantus est conspectus à terra ad cælum; vel ab ipso Tartaro ad cælum.*

Titania pubes. *Gigantes Titanis ac Terræ filii, de quibus Æn. 4. 199.*

Alöidas geminos. *Otum & Ephialtem Neptuni liberos ex Iphimedia, Alöei Terræ ac Titanis filii uxore: hos nono ipso ætatis anno novem cubitis latos, novem ulnis altos Homerus facit, Odyss. 11. 304. itaque in pugna Gigantum ab Apolline sagittis fuisse confixos ajunt, antequam ad pubertatem pervenirent.*

Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis & sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic invectus equis & lampada quassans,
Per Grajûm populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, Divûmque sibi poscebat honorem:
Demens! qui nimbos & non imitabile fulmen
Ære & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces; nec fumea tædis
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit,
Necnon & Tityon, terræ omniparentis alumnum

Cer-

Salmonea &c. *Salmoneus, qui regnavit in Elide, æreis in pontibus ac tabulatis quadrigas impellens, faces jactabat in subditos, ut Jovem in Elide ludis maximè Olympicis honoratum simularet. Ideò à Jove fulmine ictus est.*

Quattuor hic: *Ut suprà, invectus quadrigis*; Lampada: *faces*: Elidis: *De Elide G.* 1. 59. Mediæque per Elidis, *pro*: Mediámque per Elidis urbem.

Non ille faces: *Jupiter non faculas quassavit; ut Salmoneus, æmulator Jovis, sed verum telum, verúmque fulmen ita contorsit è nubibus, ut illum præcipitem ad terram affligeret.*

Necnon & Tityon. Tityus, *Jove natus, & Elata Orcbomeni filia: quam cùm Jupiter vitiâsset, Junonis metu occultavit in terra, unde erumpens Tityus gigantea specie, Terræ filius creditus est: ideò à Virgilio* alumnus *ejus, non filius dicitur. Hic ab*

Tt Apol-

Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur; rostróque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundáque pœnis
Viscera, rimatúrque epulis, habitátque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis,
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoümque?
Quos super atra silex jamjam lapsura, cadentíque
Imminet assimilis. Lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu: Furiarum maxima juxtà

Ae-

Apolline sagittis interfectus est, quòd Latonæ vim paràsset.

Per tota novem. *Hanc ejus mensuram & supplicium Virgilius accepit ab Homero. Eadem etiam Prometheo pœna ab aliis tribuitur.*

Lapithas &c. *De Lapithis, immani Thessaliæ gente G.* 2. 456. De Ixione *eorum rege, qui ob tentatam Junonis pudicitiam rotæ apud inferos alligatus est. G.* 3. 38. *de* Pirithoo, *qui Ixionis filius fuit, aut Jovis ex Dia Ixionis uxore, quique Proserpinam rapere ex inferis aggressus, à Cerbero devoratus est, suprà v.* 393 *& infrà v.* 617. *His duplex supplicium assignatur, timor saxi imminentis, & mediis in epulis fames.*

Atra silex: *Proverbium:* Tantali saxum.

Genialibus altis: *Lectis sumptu magnifico instructis.* Aurea fulcra: *Sunt pedes, quibus lecti discubitorii fulciuntur.*

Hic,

Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
Exurgítque facem attollens, atque intonat ore.
Hîc, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatúsve parens, & fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis soli incubuêre repertis,
Nec partem posuêre suis, quæ maxima turba est;
Quíque ob adulterium cæsi, quíque arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,
Quam pœnam, aut quæ forma viros fortunáve mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiísque rotarum
Districti pendent: sedet, æternúmque sedebit
Infelix Theseus, Phlegyásque miserrimus omnes

Ad-

Hîc, quibus: *In eodem Tartaro*: Invisi fratres. *Odiosi, & odio habiti.*

Pulsatúsve parens: *Qui fuerunt parricidæ.*

Fraus innexa: *Qui suos clientes fefellerunt.*

Nec partem: *Hîc etiam cruciantur, qui omnia more Epicureorum suo commodo metiuntur, & aliena non curant; quorum numerus est maximus.*

Saxum ingens: *Indicat Sisyphum, Æoli filium, latrociniis infamem, de quo Georg.* 3. 39. Radiisque rotarum: *Indicat Ixionem, de quo G.* 3. 38.

Infelix Theseus. Theseus *cum* Pirithoo *amicitiâ sibi conjunctissimo dicitur inferos adiisse, ut inde Proserpinam raperet, &* Pirithous *quidem à Platone datus esse Cerbero devorandus: Theseus autem remansisse in vinculis; donec ab Hercule liberatus sit. At Theseus post mortem cùm rediisset ad inferos, lapidi affi-*

Admonet, & magna testatur voce per umbras :
Discite justitiam moniti & non temnere Divos,
Vendidit hic auro patriam, dominúmque potentem
Imposuit : fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitósque hymenæos.
Ausi omnes immane nefas, ausóque potiti.
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos :
Sed jam age, carpe viam, & susceptum perfice munus :

affixus est, ubi æternùm sederet, in pœnam impii olim suscepti itineris. Phlegyásque miserrimus. Phlegyas *Martis filius, rex fuit Lipatharum in Thessalia, Ixionis juxta aliquos pater, & Coronidis Nymphæ: hæc cùm ex Apolline Æsculapium peperisset, dicitur pater templum Apollinis incendisse, ideóque sagittis ab Apolline detrusus fuisse ad inferos.*

Fixit leges &c. *Condidit, tulit. Metaphora ducta à consuetudine, quâ leges in æs incisæ fixis tabellis in publico proponebantur, quæ cùm avellerentur, dicebantur* refigi.

Thalamum invasit : *Thyestes ; unde Ægysthus natus est, item Cinyras.* Vetitósque hymenæos : *Legibus scilicet, & natura prohibitas nuptias.*

Ausi &c. ausóque potiti : *Qui immane nefas & fecerunt, & qui conati sunt. Apud Romanos non tantùm exitus puniebatur, sed & voluntas.*

Perfice munus : *Hoc est, ramum aureum offer Proserpinæ.*

Cy-

Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Mœnia conſpicio, atque adverſo fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter greſſi per opaca viarum
Corripiunt ſpatium medium, foribúſque propinquant;
Occupat Æneas aditum, corpúſque recenti
Spargit aqua, ramúmque adverſo in limine figit.
His demum exactis: perfecto munere Divæ,
Devenêre locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedéſque beatas.
Largior hîc campos æther & lumine veſtit
Purpureo: Solémque ſuum ſua ſidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris,
Contendunt ludo, & fulvâ luctantur arenâ:

Pars

Cyclopum educta. *De Cyclopibus Æn. 3. 569. His cudendi ferri muniendarúmque urbium inventio tribuitur. Quare hîc ferrea & munita mœnia intellige.* Educta *dicuntur, non quaſi* elata *in altum, ſed quaſi ferro* ducta, *& ductilia, quod fit in caminis & fornacibus.*

Adverſo fornice: *Arcu & fornice cameratas.* Adverſo. *E regione nobis oppoſitas.*

Mœnia: *Palatium Plutonis, & Proſerpinæ.*

Spargit aquâ: *Purgat ſe, & aſpergit aqua; ſolemnis enim in ſacris omnibus erat ablutio.*

Locos lætos & Elyſium, *locus erat piis apud inferos deſtinatus, deliciis omnibus affluens.*

Gramineis palæſtris: *Paleſtra tam pro* ludo *ſumitur, quàm pro loco* ludis *addicto. Ludo & Lucta exercebant ſe per loca herboſa.*

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threjicius longa cum veſte ſacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Jámque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis:
Ilúsque, Aſſaracúsque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currúsque virûm miratur inanes.
Stant terrâ defixæ haſtæ, paſsímque ſoluti
Per campos paſcuntur equi: quæ gratia currûm
Armorúmque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos; eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit ecce alios dextrâ lævâque per herbam
Veſcentes, lætúmque choro pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde ſupernè

Plus

Threjicius Sacerdos: *Orpheus.*

Obloquitur: *Accinit: Pulſans pariter, & cantans.*

Numeris ſeptem &c. *Numeroſis cantibus perſonat citharam: quæ primò ſeptem chordis inſtructa memoratur, deinde novem, in honorem novem Muſarum.*

Jámque eadem: *Siniſtrâ chordas pulſat digitis: dextrâ pectine vel plectro: hoc eſt,* intus canit & foris.

Pæana. Pæan, *Hymnus fuit, vel in honorem Martis ante pugnam, vel in honorem Apollinis poſt victoriam cantari ſolitus.*

Plu-

Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.
Hîc manus, ob patriam pugnando vulnera passi:
Quíque sacerdotes casti, dum vita manebat:
Quíque pii vates, & Phœbo digna locuti:
Inventas aut qui vitam excoluêre per artes:
Quíque sui memores alios fecêre merendo:
Omnibus his niveâ cinguntur tempora vittâ.
Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæum ante omnes; medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis:
Dicite, felices animæ, túque, optime vates;
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:

Plurimus Eridani: *Unde magnus Eridanus decurrit per sylvam apud superos.*

Hîc manus: *Multitudo, & turba eorum, qui ob patriam passi sunt vulnera.*

Quíque sui memores: *Et qui collatis in genus humanum beneficiis, virtutis suæ memoriam posteritati transmiserunt.*

Musæum. *Dicitur hic à Suida Eleusinius Atheniensis, Orphei discipulus fuisse, carminum Heroicorum scriptor, quorum Eumolpo filio ad quatuor millia scripsit: Floruit sub Cecrope secundo Atheniensium rege.*

Heros: *Musæus Sibyllæ interroganti paucis ita respondit.*

Nullli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparúmque toros & prata recentia rivis
Incolimus: sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit: & antè tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superûmque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, carósque nepotes:
Fatáque, fortunásque virûm, morésque, manúsque.
Isque ubi tendentem adversùm per gramina vidit
Æneam; alacris palmas utrasque tetendit,
Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:
Venisti tandem, tuáque expectata parenti
Vicit iter durum pietas! datur ora tueri,
Nate, tua, & notas audire & reddere voces!
Sic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.

Quas

Riparúmque toros: *Incolimus herbosas ripas, & prata semper nova ob rivos.*

Summa cacumina linquunt: *Perducti ad summum in plana descendunt.*

Penitùs convalle virenti: *Animas penitùs separatas, & inclusas in intima, & penitissima convallis parte; denuo ituras (ex doctrina Pythagoricorum, & Platonicorum) ac reversuras in lucem superiorem, per immigrationem in nova corpora.*

Lustrabat: *Circumspiciebat, studiosè circuibat.*

Ne-

Quas ego te terras & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quàm metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: tua me: genitor, tua tristis imago
Sæpiùs occurrens hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da jungere dextram,
Da genitor: téque amplexu ne subtrahe nostro,
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circùm,
Ter frustrà comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Intereà videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia sylvis;
Lethæúmque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populíque volabant.
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causásque requirit

In-

Nequid Libyæ. *Cùm Didonis amore te implicuisti. Æn. 4.*

Sale Tyrrheno: *Mari Tyrrheno, in Italiam nempe jam appulsæ sunt naves meæ, & stant in littore maris Tyrrheni, jactis anchoris stabilitæ.*

Amplexu: *Apocope, pro* amplexui, *vel per Ellipsin, pro*, ex amplexu nostro.

Lethæúmque amnem. *Lethe à λήθη oblivio, quòd ejus epota aqua obliviònem induceret. Fluvius infernalis.*

Tt 5 Qui-

Inscius Æneas: quæ sint ea flumina porro;
Quíve viri tanto complêrint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coràm,
Jam pridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quò magis Italiâ tandem lætêre repertâ.
O pater, ánne aliquas ad cælum hinc ire putandum est
Sublimes animas? iterúmque ad tarda reverti

Cor-

Quibus altera fato corpora debentur. *Non enim omnes animæ alia in corpora redibant. Agit hîc de famosa illa translatione animarum diversa in corpora, quæ Græcis μετεμψύχωσις dicitur. Hanc primò invexit Pythagoras, tenuerúntque deinceps Socrates & Plato. His adhæret hoc loco Virgilius.*

O pater: *Æneæ interrogatio est; nam hic Dialogismus, & mutuæ sunt interrogationes, ac responsiones: an credibile, inquit Æneas, animas expertas jam prioris vitæ labores, & ærumnas, velle ex beatissima hac quiete Elysia redire sublimes ad vitam, & denuo aliis corporibus uniri?*

Ad cælum: *Ad lucem supernam.* Sublimes: *Illustres; quasi diceret: An credibile est, animam viri illustris, jam vinculis corporis exutam, iterum in mortale corpus reverti? Intelligit per* cælum, & sublimes, *vitam hanc nostram, quæ respectu inferorum est* sublimis, & *cælesti aurâ fruitur.*

Lu-

Corpora; quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te ſuſpenſum, nate tenebo:
Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio cælum, ac terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra
Spiritus intus alit, totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus, vitæque volantum.

Et

Lucis: *Vitæ, in qua tam dira paſſi ſunt ſupplicia.*

Suſcipit Anchiſes: *Reſpondet, aggreditur Anchiſes relationem, & ordine ſua ſingula proſequitur.*

Principio. *Spiritus fovet intùs cælum, terram, ſpatia aquea & lucidum globum Lunæ, & aſtra Titania &c.*

Titaniáque aſtra. *Solem: nam* Titan *ſolis nomen eſt; ajunt enim* Titeam, *quæ* Terra *dicta etiam eſt, è Cælo genuiſſe* Titanas, *quorum unus fuit* Hyperion, *qui ex ſorore* Baſilea *ſuſcepit* Solem & Lunam. *Unde ſol* Titan *dictus eſt gentili nomine.*

Spiritus intus alit. *Hinc mundi corpori Deus animam, ſive ſpiritum addidit, cui eſt vitalis virtus. Et Pythagoras quidem hunc ſpiritum, Deum ipſum eſſe contendebat.*

Inde hominum: *Ex hoc Deo, qui eſt mundi anima, juxta Pythagoram, quaſi decerptæ particulæ ſunt vitæ hominum, & pecudum.*

Ingens

Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus,
Igneus eſt ollis vigor, & cæleſtis origo
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terrenſque hebetant artus, moribundáque membra.
Hinc metuunt, cupiúntque, dolent, gaudéntque: neque auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cœco.
Quin & ſupremo cùm lumine vita reliquit:
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes; penitúsque neceſſe eſt
Multa diu concreta modis inoleſcere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterúmque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanes
Suſpenſæ ad ventos: aliis ſub gurgite vaſto
Infectum eluitur ſcelus, aut exuritur igni.

Quis-

Igneus eſt ollis vigor: *Eſt illis animis vigor igneus & è cæleſti ſemine origo; niſi quatenus à terrenæ compoſitionis noxa corruptæ tardantur, & corporum languore hebetantur.*

Hinc metuunt &c. *Ex illo cum corporibus nexu oriuntur perturbationes omnes animorum &c.*

Nec auras: *Quia cohærent corpori, obliviſcuntur naturæ ſuæ cæleſtis, quam auras vocat, & dicit tenebroſo corporis carcere eſſe incluſas.*

Quin & ſupremo: *Nec tamen exutæ corpore animæ, ſtatim etiam exuuntur ſordibus, quas ex diutino corporis commercio contraxerant; verùm neceſſe eſt, ut pœnis exercitæ, pro peccatorum natura variè luſtrentur, & expurgentur.* Inoleſcere, *eſt ſimul creſcere.*

Quis-

Quisque ſuos patimur manes. Exinde per amplum
Mittimur Elyſium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies perfecto temporis orbe
Concretam exemit labem, purúmque reliquit
Æthereum ſenſum, atque auraï ſimplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno:

Quisque ſuos patimur manes. *Id eſt:* Omnes patimur noſtros manes, unusquisque ſuos. *Per* Manes *hîc intelligi poſſunt, furiæ aliique minores inferorum Dii, à quibus animæ torquentur. Intelligi etiam poſſunt vitia ex corporis commercio concreta, quæ ſua pro meritò trahunt ſupplicia & tormenta.*

Donec longa Dies: *Aliæ animæ vento purgantur, ut ſuprà dixit: aliis ſcelus aquâ eluitur; aliis igne exuritur; donec longa dies, ſeu temporis longinquitas, confectis aliquot & evolutis annorum circulis labem concretam, & penitùs inhærentem exemerit, animásque reddiderit primævæ puritati.*

Auraï ſimplicis: *ſignificatur pura animæ natura, quæ propter ſubtilitatem aëri, & igni ſimillima eſt; ideò vocat eam Horatius Sat. l.* 2. 2. 79. Divinæ particulam auræ; *cujus vocis ultima diphthongus duas in vocales priſco more diſſolvitur,* auræ *in* auraï.

Rotam volvêre. Rotam volvere *Metaphora eſt, pro:* tempus traducere. *Poſtquam exegerunt ſtatutum tempus per annorum volubilitatem.*

Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises : natúmque, unaque Sibyllam,
Conventus trahit in medios turbámque sonantem;
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, & venientûm discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrúmque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? purâ juvenis qui nititur hastâ,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras

Æthe-

Scilicet immemores : *Post mille annos, Deus vocat eas animas magno numero ad amnem oblivionis: ut nempe oblitæ rerum præteritarum repetant superiorem convexam mundi partem, & ut ipsæ velint iterum redire in corpora.*

Dixerat Anchises : *Hæc de reversione animarum in corpora ideò dixit Anchises, ut Romanorum & præcipuè Augusti gloriam, animarum scil. præstantissimarum celebret, & Virgilius ut anticipare possit laudes virorum Italicæ gentis.*

Conventus &c. *In medios cœtus, & turbam animarum undique obstrepentium ducit, & conscendit collem, unde possit considerare longâ serie omnes sibi obversos, adversùm se stantes, & intueri vultus venientium.*

Nunc age : *Loquitur Anchises, & ostendit Æneæ posterorum suorum clarissimos; ubi notandum, non ser-*

vari

Æthereas Italo commixtus sanguine surget,
Sylvius, Albanum nomen, tua posthuma proles:
Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet sylvis regem, regúmque parentem:
Unde genus longâ nostrum dominabitur Albâ.

Præ-

vari à Virgilio in illa enumeratione ordinem temporum; & quoque alios commemorari, præter posteros Æneæ.

Sylvius, Albanum nomen. *Livius hunc Sylvium Ascanii filium facit; alii Æneæ; scribunt enim Laviniam, tum cùm obiit Æneas, prægnantem, Ascanii privigni metu, in sylvas fugisse ad regii pecoris magistrum Tyrrheum, ibíque filium peperisse, cui inde Sylvio nomen fuit; Ascanium pietate motum in novercam, sibi hunc ipsum Sylvium successorem designâsse, Julo filio suo pontificatum maximum tribuisse, à quo gens Julia propagata est.* Albanum nomen *dicitur Sylvius: quia ex eo reges Albani communi nomine Sylvii appellati sunt, ut posteà imperatores Romani, Cæsares.*

Posthuma proles. *Potest esse sensus, proles Æneæ, quæ post* humationem *patris orta, vel etiam* postuma, *id est postrema, quæ orta etiam vivo patre; túmque deducitur* postuma à post, posterior, postremus, & postumus, *ut ab* extra, exterior, extremus, extimus, & extumus. *De* Alba *Æn.* 8. 42. *de Lavinia Latini filia, Æn.* 7. 52.

Pro-

Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis :
Et Capys : & Numitor : & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas : pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires.
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbémque Fidenam ;
Hi Collatinas imponent montibus arces,

Proximus ille, Procas &c. *Qui proximus tunc in Elysio apparebat ; non qui proximus erat Sylvio successurus : fuit enim* Procas *inter Albanos reges ordine tantùm decimus tertius ;* Capys *septimus* , Numitor *decimus quartus ;* Æneas *Sylvius, tertius juxta Livium.*

Si unquam &c. *Æneas Sylvius fraude tutoris regno spoliatus, nonnisi anno ætatis secundo, & quinquagesimo regnum adeptus, illud tamen annis uno & triginta tenuit.*

Civili quercu : *Coronâ civicâ è quercu vel ilice, quæ iis dabatur, qui in pugna civem servaverant.*

Nomentum &c. *Nunc* Lamentano *milliaribus* 12. *Româ dissitum.*

Gabii : *Urbs inter Romam ac Præneſten media , nunc omninò diruta.*

Fidena *vel* Fidenæ : *Nunc* Castel Giubileo.

Collatia, *non ampliùs superstes.*

Pometios, Castrúmque Inui, Bolámque, Corámque,
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin & avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ stent vertice cristæ,
Et pater ipse suo superûm jam signet honore?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;

Pometios. Pometi Suessa, *cujus ager* Pometius, Pometinus, & Pomptinus *dictus est, urbs fuit Volscorum, nunc deleta.*

Castrum Inui: *oppidulum Rutulorum, nunc dirutum, ei dicatum Deo, qui Græcis Pan, Latinis Faunus, Fatuus,* & Inuus, *sive* Incubus *dictus est.*

Bola, vel Bolæ *oppidum Æquorum circa Præneste, jam dirutum.*

Cora, *nunc castellum, nomen antiquum retinens, urbs Volscorum non longè à Pometia.*

Avo comitem &c. Numitori *Procæ filio, per Amulium fratrem regnis pulso, addet se ultorem nepos Romulus,* Martis *filius* & Iliæ *Numitoris filiæ.* *De* Assaraco *avo Anchisæ Æn.* I.

Pater ipse &c. *Vel* Mars pater *Romuli, qui eum sui superûmque bonoris participem facit, vel potiùs Jupiter* pater superorum, *qui eum* suo *bonore insignit. Indicat Romuli mortem, qui vel fulmine ictus, vel à suis discerptus, inter Deos posteà relatus esse creditus est.*

Septémque una sibi muro circumdabit arces.
Felix prole virûm : qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes,
Huc, geminas, huc flecte acies : hanc aspice gentem;
Romanósque tuos. Hîc Cæsar, & omnis Jûli
Progenies, magnum cæli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpiùs audis,

Au-

Septem circumdabit arces : *Ab aliis colles, aut montes dicuntur, qui circuitu civitatis continentur, unde* septicollis *Roma vocatur. Vide* 2. *Georg. v.* 535.

Berecynthia mater. Cybele, *mater Jovis & complurium Deorum, quæ pro Terra sumitur, unde turritam gerit coronam.* Berecynthia *dicta est à Berecyntho castello Phrygiæ, vel monte ejusdem Phrygiæ, ubi insigniter colebatur. Comparatur huic à Virgilio urbs Roma.*

Huc geminas : *Totum visum tuum huc dirige, & huc specialiter intuere.*

Cæsar & omnis Juli. *De Julio Cæsare, quem hîc indicat, V. in Eclogis. De Julo, gentis Juliæ capite, Æn.* 1. 271.

Augu-

Auguſtus Cæſar, Divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos
Proferet imperium: jacet extra ſidera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cælifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum,

Auguſtus Cæſar &c. *Octavianus, Julii ſororis nepos.* Divûm genus *dicitur, quia Anchisâ, Ænea, & per hos, Dardano & Jove genitus.*

Garamantas. *Interioris Africæ populos.*

Jacet extra ſidera: *Deſcribit Africam, quæ ita zonæ torridæ ſubjecta eſt, ut ultra Tropicum Cancri ad ſeptentrionem, extra Tropicum Capricorni ad meridiem excurrat: quæ ultima pars, etſi non circumluſtrata fuerit à veteribus, tamen conjecturis nota eſſe poterat. Hoc* zonæ torridæ *ſpatium vocat Poëta* Solis & anni vias; *quia Solis annuus in cælo curſus iiſdem Tropicis definitur: neque Solis duntaxat, ſed & reliquorum ſex Planetarum, qui vocantur hîc* ſidera. *De* Zona, Tropicis *&c. in Georg. Vide Indicem.*

Cælifer Atlas: *Atlas mons quidem eſt Africæ ſeptentrionalis, de quo Æn.* 4. 247. *Sed cùm veteres interiorem ac meridionalem Africam parùm cognoſcerent, iſque mons Africæ ſit maximus, & longa ſerie productus: montes harum regionum omnes Atlantis propaginem putabant.* Axem aptum ſtellis: *Vide Æn.* 4. *v.* 482.

Hujus in adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent Divûm; & Mæotica tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec verò Alcides tantum telluris obivit:
Fixerit æripedem cervam licèt, aut Erymanthi
Pacârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu.

Nec

Caspia regna. *Asiam intelligit, ubi Caspium est mare.*

Responsis horrent Divûm; *Trepidant regiones illæ ob oracula Deorum, quibus prædictum, toti orbi terrarum nasciturum invictum Imperatorem; quod ad Augustum trahebatur.*

Mæotica tellus. *Septentrionales significat Europæ populos, ubi* Mæotis palus, *circa quam minores Tartari.*

Septemgemini turbant &c. *Id est*, turbantur. *Sic etiam in prosa oratione Tacitus:* Si una alteráve civitas turbat.

Æripedem cervam. *Hercules cervam æripedem, aureáque habentem cornua in Mænalo monte cursu comprehendit, atque interfecit.*

Erymanthi pacârit nemora. *Hercules in Erymantho Arcadiæ monte, terribilem aprum, & omnia circà illum locum devastantem cepit, eúmque vivum ad Erystheum attulit.*

Lernam tremefecerit. *Hercules Hydram colubris & capitibus pullulantem, face & ferro in Lerna palude oppressit.*

Liber,

Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celso Nisæ de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
* Aut metus Ausoniâ prohibet consistere terrâ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanáque menta

Liber: *sive* Bacchus *Jovis ex Semele filius, orbem terrarum victoriis peragravit, Indos domuit, primus omnium triumphavit vectus elephanto. Victor ex India, in qua mons Nysa, vel etiam urbs hujus nominis, vehebatur curru, quem traxerunt tigres junctæ, quas ille regebat pampineis habenis.*

Et dubitamus: *Pro* dubitas. *Est autem sensus: Cùm tibi sit tanta præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere, id est, gloriam?*

Aut metus: *Estne aliquis timor, qui te à regnis Italiæ revocet.*

Quis procul ille? *Redit desultoria relatione ad Reges Romanos: quoniam verò successio regiæ stirpis in Romulo defecit, fingit se ægrè agnoscere Numam è Curibus, Sabinorum urbe, accitum in regnum Romanum.*

Incanáque menta Regis Romani. *Numæ Pompilii, secundi Romanorum regis, qui deficiente Romuli stirpe propter prudentiam adscitus est è Curibus, urbe Sabinorum parva. Is legibus & religionum sanctitate feroces Romanos temperavit; in pace perpetua urbem continuit: unde coronatur olivâ, quæ pacis insigne est: annos vixit octoginta, quorum tres & quadraginta regnavit,*

Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residésque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. Quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimiùm gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animámque superbam
Ultoris Bruti, fascésque videre receptos?

Con-

gnavit; quare hic describitur mento in cano, *id est*, valdè cano.

Tullus &c. *Tullus Hostilius rex Romanorum tertius; Albano bello pacem abrupit, quod excepit gravis pestilentia: ob quam avertendam sacra dum Jovi faceret, ictus fulmine cum tota domo conflagravit.*

Jactantior Ancus. *Ancus Martius Rex quartus, Numæ Nepos ex filia; multa fecit in populi commoda.* Jactantior: *Ob generis nobilitatem vel favorem populi.* Aura popularis *est populi favor.*

Tarquinios. *Corintho oriundos: duo hujus nominis Romæ regnaverunt*, Priscus, *&* Superbus *prisci Nepos.* Priscus *Anci filiorum operâ occisus est.* Superbus *ob violatam à Sexto filio suo Lucretiæ pudicitiam, cum tota familia regno pulsus est: auctoribus conspirationis Bruto & Collatino, qui perpetuum regum imperium in annum consulare permutârunt; & fasces ac purpuram sibi cæterísque deinde consulibus attribuerunt.* Fasces: De fascibus *virgarum, quarum in medio securis eminebat, G. 2. 495.*

Sævas

Consulis imperium hic primus, sævásque secures
Accipiet: natósque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infelix: utcunque ferent ea facta minores,
Vincet amor patriæ laudúmque immensa cupido.
Quin Decios, Drusósque procul, sævúmque securi
Aspice Torquatum, & referentem signa Camillum.
Illæ autem paribus quas fulgere cernis in armis

Sævas: Sævas secures *vocat, quæ sævierunt etiam contra liberos.*

Natósque pater &c. Titus *&* Tiberius *Bruti filii, cum de revocandis in urbem Tarquiniis clàm egissent, palàm virgis cæsi, ac deinde securi percussi sunt, patre jubente, ac spectante. Quo facto utrùm laudem Brutus meruerit à posteris, varie disceptatum est; unde addit,* utcunque ferent &c.

Quin Decios. *Quin imo Decios respice, quorum tres pro republica vitam devovêre variis temporibus.* Drusos. *Cognomen fuit illatum in familiam* Liviam *ob* Drusum *Gallorum Ducem ab uno aliquo ejus familiæ trucidatum.* Torquatum. *T. Manlium intelligit: qui ob detractum Gallorum Duci à se occiso* torquem, *inde* Torquati *cognomen in familiam intulit; quíque filium securi cædi jussit, quòd contra edictum, Ducem Tusculanorum pugnâ interfecisset.* Camillum: *M. Furium Camillum, qui quinquies Dictator fuit, quater triumphavit &c.*

Illæ autem: *Transit ad Cæsarem, & Pompejum.* Paribus armis: *Quia ambo Romani, & amborum paria armorum insignia erant, ut Lucan.* 1.

Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Concordes animæ nunc & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies stragémque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Túque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus!

Ille

Aggeribus socer Alpinis &c. *Cæsar, cujus filiam Juliam Pompeius in matrimonio habuerat. In auxiliis Cæsaris erant Galli & Germani ab occidente: in Pompeji auxiliis Asiatici ab oriente. Unde Cæsarem ait venturum ex alpibus: Pompeium ex orientalibus Auroræ partibus.* Arce Monœci *è Liguriæ partibus; est enim Monœcus arx & portus Liguriæ, ubi Hercules pulsis hostibus aut solus regnavit, aut solus privato in templo cultus fuit, à μόνος* solus, & *οἰκῶν* habitans.

Ne pueri: *Dehortatur à bello civili, blandè, & cum affectu compellatos, senex.*

Animis assuescite bella: *Duplex commutatio. I.* Assuescite bella animis; *pro* assuescite animos bellis. II. *Neutrum pro activo:* assuescite, *pro assuefacite.*

Sanguis meus: *Julius Cæsar, qui ab Julo Ascanio & Venere ducebat originem.*

Ille

Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden, genus armipotentis Achillei:
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te, magne Cato, tacitum; aut te, Cosse, relinquat?

Quis

Ille triumphatâ. *L. Mummius, qui vicit Achæos, Corinthum delevit, triumphans egit currum ad Capitolium.*

Capitolia. *Capitolium templum Jovis fuit Romæ, strui cœptum à Tarquinio Prisco, in colle, qui priùs Tarpejus dictus fuit, deinde Capitolinus: nomen inditum ab invento ibidem humano capite, dum fundamenta ponerentur. Huc solebant curru deduci triumphantes, ut lauream suam in Jovis gremio deponerent.*

Corintho: *Corinthus urbs Græciæ nobilis, in Isthmo, dicto inde Corinthiaco.*

Eruet ille: *Paulus Æmilius subvertet Græciæ urbes, id est, vincet, nimirum Argos urbem, & Mycenas, regnum Argolicum Agamemnonis; Vincet Macedoniæ regem, nepotem Æaci, sobolem bellicosi Achillis, à quo ducere se genus gloriabatur. Et sic ulciscetur Trojanos, avos suos, unde Romani descendunt, & templum Minervæ pollutum furto Palladii, & stupro Cassandræ.*

Magne Cato. *Duo præcipui fuerunt hujus nominis:* major *alter, &* Censorius, *qui ad summam senectutem pervenit:* Minor *alter, &* Prætorius, *è majoris posteris, qui bello Cæsareano sibi mortem Uti-*

Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? parvóque potentem
Fabricium? vel te sulco, Serrane, serentem?

ce conscivit, ne in Cæsaris potestatem veniret: ambo sic insignes gravitate, ut quisquis gravitatem affectat, tertius dicatur Cato. Cosse. A. Cornelius Cossus, *occiso Larte Volumnio Vejentium rege, opima ejus spolia Jovi Feretrio secunda consecravit, cùm Romulus prima dedicâsset.*

Gracchi genus. *Hujus familiæ clarissimus fuit Tiberius Sempronius Gracchus, & deinde Tiberius, Cajúsque, ejus filii.*

Duo fulmina belli Scipiadas &c. *P. Cornelius Scipio Africanus Major, & P. Cornelius Scipio Æmilianus Africanus minor, majoris nepos, ex familia Paulli Æmilii Macedonici per adoptionem assumptus.* Belli fulmina *vocantur duce Lucretio, l. 3. 1048.*

Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror,

& Cicerone pro Cornel. Balb.

Cùm duo fulmina nostri imperii, &c.

Cladem Libyæ: *Scipiones, qui destructores sunt Libyæ.*

Fabricium. *C. Fabricus bis consul fuit, bis triumphavit.* Parvo potens. *Quia paupertatis studio nobilis, auro neque à Samnitibus, neque à Pyrrho rege corrumpi potuit: respondítque, Romam aurum non habere, sed habentibus aurum imperare..*

Serrane &c. *L. Quinctius Cincinnatus bis Dictator.*

Quò fessum rapitis, Fabii? Tu maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia molliùs æra,
Credo equidem: vivos ducent de marmore vultus;
Orabunt causas meliùs; cælique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæ tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
Parcere subjectis, & debellare superbos.
Sic pater Anchises; atque hæc mirantibus addit:

tor, octogenarius ex agro quatuor jugerum, quem arabat ipse & serebat, ad magistratum eductus, unde Serrani *cognomen babuit à* serendo.

Fabii. Tu Maximus &c. *Fabiorum nobilissima gens, & præcipuè Q. Fabius Maximus, qui rem Romanam* cunctatione *restituit, unde* Cunctator *dictus.*

Excudent alii. *Aliæ gentes sibi babeant aliarum artium principatum.* Corinthii *fabricent æra, quasi animata;* Parii *excidant è marmore vivos vultus;* Athenienses *floreant in Actione Caussarum,* Ægyptii & Chaldæi *sint insignes Astronomiâ.*

Describent radio: *De radio seu virga Mathematica, ad varias cæli terrarúmque partes assignandas diximus Ecl.* 3.41.

Tu regere: *Romana gens pacis bellique media aliis imperet: supplices & afflictos defendat: injurios & insolentes ulciscatur.*

Spo-

Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victórque viros supereminet omnes?
Hic rem Romanam magno turbante tumultu
Sistet eques: sternet Pœnos, Gallúmque rebellem:
Tertiáque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hîc Æneas (unà námque ire videbat
Egregium formâ juvenem & fulgentibus armis;
Sed frons læta parùm, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius? ánne aliquis magna de stirpe nepotum?

Spoliis Marcellus opimis: *M. Claudius Marcellus, quinquies Consul.* Opima Spolia *dicebantur; quæ dux duci à se in pugna occiso detraxerat: qualia Marcellus Virdumaro regi Germanorum.*

Tumultu. *Propriè bellum Gallicum ita nuncupat. Sic enim Cicero Philipp.* 8. Majores nostri tumultum Italicum, quòd erat domesticus; tumultum Gallicum, quòd erat Italiæ finitimus: præterea nullum tumultum nominabant. *Propriè etiam* sistet Eques, *quia Marcellus peditatu relicto, equitatu ad majorem celeritatem oppressit Gallos, & Virdumarum, eorum ducem.*

Tertiáque arma. Prima *enim opima spolia retulit Jovi Feretrio Romulus, de Acrone Ceninensium rege;* Secunda *Cossus de Larte Volumnio Vejentium rege.* Tertia *hic Mercellus de Virdumaro, post quem nemo alius, ut perhibet Plutarchus.* Quirino: *Suspendet* Jovi Quirino, *id est,* Jovi Feretrio.

Quan-

Quis strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultra
Esse sinent. Nimiùm vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.

Quan-

Quantum instar in ipso est: *Quæ similitudo, quæ æquiparatio virtutis ejus, cum Prisci illius Marcelli virtute:* Instar, *nomen est, ut ajunt, indeclinabile.*

Ostendent terris hunc &c. *Indicat M. Marcellum Octaviæ sororis Augusti filium ex C. Marcello: quem Augustus etiam puerum destinaverat maritum Juliæ filiæ suæ, sibique filium, & imperii successorem adoptaverat. Is factus ædilis, & pontifex ante tempus, paulò pòst Anno V. C. 731. ætatis circiter 20. apud Bijas obiit: aquarum frigidarum balneis, specie reficiendæ valetudinis, enectus ab Antonio Musa Medico; vel per imprudentiam, vel fortè Liviæ suasu. Corpus ejus Romam delatum, in Campo Martio juxta urbem, secundùm Tybrim, crematum ac tumulatum est: maximo populi Romani dolore, magnificentissimo funere, quod lecti sexcenti comitati sunt.*

Propria: *Perpetua; ut:* propriámque dicabo. *Ecl. 7. 31.*

Quan-

Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ Tyberine videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantùm tellus jactabit alumno.
Heu pietas! heu prisca fides! invictáque bello
Dextera! non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato: seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

Heu

Quantos ille: *Quanto luctu, quantâ pompâ ducetur funus illius in Campo Martio, juxta Tyberim? Sexcentis scilicet lectis ornatum.* Mavortis campus; *in quo est sepultus.*

Funera. *Interpretare, vel funus ipsum, plurale pro singulari, vel lectos illos sexcentos, cæteráque funeris ornamenta: vel cædes gladiatorum in funeribus usurpatas.*

In tantum spe: *Eriget generis antiquitatem. Et Rhetorice spem laudat in puero, quia facta non invenit.*

Romula. *Pro* Romulea, *Romana.* Quondam: *potest & præteriti esse, & futuri.*

Heu pietas! *Deplorat spem tot insignium virtutum cum eo juvene sepultam; quem describit Seneca ad Marciam. c. 2.*

Armos. *Propriè* humeri *sunt: quæ pars quia calcaribus non foditur, sed ilia, ideo hîc* armos *pro equo generatim sume.*

Tu

Heu miserande puer! siquà fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animámque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incendítque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurentésque docet populos, urbémque Latini:
Et quo quemque modo fugiátque ferátque laborem.
Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, quâ veris facilis datur exitus umbris:

Tu Marcellus &c. *Hic ille versus est, quem audiens Octavia, cùm librum hunc sextum Virgilius Augusto recitaret, animo defecta est, jussítque pro singulis hujus argumenti versibus auctori dena sestertia numerari. Inde constat, recente adhuc mortis illius luctu perfectum à Poëta librum fuisse, scil. anno urb. cond.* 731.

Purpureos &c. *Pro more funerum ornandorum, maximè in juvenum funeribus, quorum immaturam mortem referebant flores illi decerpti, sparsíque.*

Aëris in campis: *In Elysio, quod* aëreum *dicitur, vel quia vacuum & inanibus umbris habitatum; vel quia situm in aëris pratis:*

Cornea &c. Per corneam *portam vera somnia,* per eburneam *ait falsá emitti. Cùm igitur Virgilius Æneam eburneâ portâ emittit, indicat profectò, quidquid à se de illo inferorum aditu dictum est, in fabulis esse numerandum.*

Ele-

Altera, candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falſa ad cælum mittunt inſomnia manes.
His ubi tum natum Anchiſes, unaque Sibyllam
Proſequitur dictis, portâque amittit eburnâ.
Ille viam ſecat ad naves, ſociósque reviſit.
Tum ſe ad Caietæ recto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.

Elephanto: *Pro* ebore, *quod elephanti dens eſt.*

FINIS LIBRI VI.

P. VIR-

